İslâm âlimleri Ansiklopedis
BEŞİNCİ CİLD

İçindekiler Tablosu

EBÛ ALİ FÂRMEDÎ

Horasan’da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Fadl bin Muhammed’dir. 433 (m. 1042) senesinde doğdu. Yaşadığı devrin âlimleri arasında bir tane idi. Zâhirî din ilimlerini, Ebü’l-Kâsım Kuşeyrî hazretlerinden öğrendi. Ayrıca Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed Şirâzî, Ebû Mensûr Temimî, Ebû Abdurrahmân Neylî, Ebû Osman Sabûnî ve daha başka âlimlerden de ilim tahsil etti. Sözü, nasihatları pek te’sîrli idi. Selçuklu devletinin meşhûr veziri Nizâm-ül-mülk ve zamanının devlet erkânı, ona çok hürmet ederdi. 478 (m. 1085) senesinde vefât etti. Kabri Tûs ya’nî Meşhed şehrindedir.

Tasavvuf ilminde yüksek derecelere kavuşması iki vasıta ile olmuştur. Birisi Ebü’l-Kâsım Gürgânî-i Tûsî diğeri de Ebü’l-Hasen-i Harkânî’dir. Ebû Ali Fârmedî, insanların i’tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmeleri ve yapmaları, böylece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için onlara rehberlik edip, buna kavuşturan ve kendilerine silsile-i aliyye denilen meşhûr velilerden olup, bu âlimlerin yedincisidir. Rûh ilimlerinin mütehassısı idi. Ebû Saîd-i Ebülhayr’dan da istifâde ederek feyz aldı. Hocası Ebu’l-Kâsım-ı Gürgânî, Ebû Osman-ı Magribî’nin, bu da Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin talebesi olup, herbirisi, insanlara doğru yolu göstermek için yetişmiş yetkili kimselerdir. Ebû Ali Fârmedî hazretleri, hem İmâm-ı Gazâlî, hem de Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin hocası idi. Her ikisi de ondan istifâde ederek kemale gelmiş, yüksek derecelere kavuşmuştur.

Tasavvuf yoluna girişini, bizzat kendisi şöyle anlatır: “Gençliğimin başlangıcında, Nişâbûr’da ilim öğrenmekle meşgûl idim. Ebû Sa’îd-i Ebülhayr hazretleri ilim meclisimize teşrîf ettiler. Hemen huzûrlarına gelip hizmete başladım. Hallerindeki ve yüzündeki güzelliğe âşık olmuştum. Bu büyüklerin yoluna bağlı olan evliyânın sevgisi kalbime yerleşmişti. Birgün evine gitmiştim. Gizlice bir köşeye oturdum. Şeyh hazretlerine hiç görünmedim. O sırada kendileri, tam bir vecd hâlinde idiler. Kendisinden geçmiş bir haldeydi. Üzerinde bulunan elbiseleri birkaç parçaya ayırmıştı. Bu parçaları, bereketlenmek için talebeleri topladılar. Kendi yanında bulunan parçalardan birini saklayıp, “Ey Ebû Ali Tûsî neredesin?” diye seslendi. Bu mübârek zât beni tanımaz ve gözlerinin önünde değilim düşüncesiyle cevap vermedim. Fakat bu seslenmeyi üç defa tekrarladılar. Bunun üzerine beni çağırdıklarını anlayarak yanlarına gittim. Yanında sakladığı elbisesinin parçalarını bana verip gönlümü hoş ettiler. O esnada kalbimde öyle bir nûr parladı ve bir ferahlık ve huzûr hâsıl oldu ki, ta’rîf edemem. Bu hâl günden güne arttı. Kendimde, anlayamadığım ve anlatamayacağım bir takım haller meydana çıkmaya başladı. Huzûrlarından ayrılıp, hocam Ebü’l-Kâsım Kuşeyrî’nin huzûrlarına vardım. Başıma gelenleri anlattım. “Mübârek olsun!” buyurdular. Bundan sonra üç yıl daha ilim tahsili ile meşgûl oldum. Birgün kalemi mürekkebe batırdım. Siyah mürekkeb beyaz oluvermişti. Şaşırıp kaldım. Doğruca hocamın huzûruna gittim. Durumu arz ettim. “Madem ki kalem senin elinden kaçtı. Sen de onu terk eyle ve başka bir işle meşgûl ol” buyurdu.

Birgün hocam Ebü’l-Kâsım Kuşeyrî hamamda gusl (boy abdesti) alıyordu. Sormadan ve istemedikleri halde, kuyudan bir kova su çıkarıp hamamın havuzuna boşalttım. O anda hakîkaten bu miktar suya olan ihtiyâçlarını bilmiyordum. Sonra öğrendim. Hamamdan çıkınca, “Hamamın havuzuna su boşaltan kimdi?” diye sordu. Niçin yaptın? diyeceğinden korktum. Şaşırdım. Nihâyet “Ben idim” dedim. “Ey Ebû Ali! Ebü’l-Kâsım’ın yetmiş senede elde ettiği dereceleri, sen bir kova su ile kazandın. Allah senden râzı olsun” buyurdu. Bir müddet daha hocamın huzûrunda bulunarak, nefsimin terbiyesi ile meşgûl oldum. Birçok ma’rifetlere kavuştum.

Yine birgün bana bir hâl olmuştu. Kendimden geçtim. Bu hâl içinde sanki yok ve fark edilmez oldum. Bu hâlimi hocama anlattım. “Ey Ebû Ali! Benim gönül kuşum, buradan yukarısını bilemez” buyurdu. Ben de kendi kendime, beni bu makamdan ileri götürecek bir mürşide (rehbere) ihtiyâcım var, diye düşündüm. Bunun üzerine bir müddet geçti. Gün geçtikçe bu hâl artardı. Bu sırada Ebü’l-Kâsım Gürgânî’nin ismini işitmiştim. Tûs şehrine hareket ettim. Evini bilmiyordum. Şehre gelince sordum. Yerini ta’rîf ettiler, gittim.

Talebelerinden bir cemâatle mescidde oturuyorlardı. Ben de iki rek’at mescidi ziyâret namazı kılıp, önüne diz çöktüm. Şeyhin başı önüne eğikti. Başını kaldırdı ve “Gel, ey Ebû Ali!” buyurdu. Vardım, selâm verip oturdum. Ma’nevî hâllerimi anlattım. “Evet.. Başlangıcın mübârek olsun! Henüz bir dereceye kadar erişmişsin, ama terbiye görürsen, yüksek derecelere erişeceksin” buyurdu. Ben de gönlümde, “Benim rehberim budur” dedim. Yanında kaldım. Uzun müddet nefsimin terbiyesini emrettikten sonra, yüksek ma’nevî derecelere kavuşturdu. Cemâatini toplayıp, kızını bana nikâh etti.

Kalbimde hasıl olan aşk ve şevk ziyadesiyle artmıştı. Bu arzumun çokluğu sebebiyle, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin sohbetine kavuştum. Hizmetinde bulundum. Nihâyetsiz feyzlere, ma'nevî zevklere eriştim.

Ebû Ali Farmedî, zamanında evliyânın önderi ve hidâyet güneşiydi. Nizâm-ül-mülk'ün makamına gelince, büyük vezir derin bir hürmetle ayağa kalkar, onu kendi makamına oturturdu. Halbuki İmâm-ül-Haremeyn ve Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî geldiği zaman, sâdece ayağa kalkar, yerini terk etmezdi. "Neden böyle yapıyorsun?" diye sorduklarında, "Ebû Ali Farmedî hazretleri benim yüzüme karşı kusurlarımı söylüyor, yaptığım yanlış işleri, haksızlıkları açıklayıp beni ikaz ediyor. Diğer âlimler ise, beni yüzüme karşı övüyorlar. Bu yüzden de nefsim gurûrlanıyor. Ebû Ali Farmedî hazretlerinin yermesi, benim için daha hayırlı olduğundan, ona daha çok hürmet ediyorum" derdi.

Ebû Ali Fârmedî buyurdu ki: Talebenin hocasına karşı dili ile saygılı olması gerektiği gibi, söylediğini kalbinden de reddetmemelidir." Bununla ilgili şu rü'yâsını anlatır: Hocam Ebü'l-Kâsım Gürgânî'ye bir rü'yâmı anlattım ve ona, "Senin bana rü'yâmda şöyle böyle dediğini gördüm ve niçin böyle yaptığını sordum" dedim. Hocam, bunun üzerine bir ay benimle konuşmadı ve "Eğer içinde benim söylediklerimi reddetmek duygusu ve cevap almak arzusu olmasa, rü'yânda bana bunu bu şekilde sormazdın" dedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns sh. 402

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 885, 997, 1095

3) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 304

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 304

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 355

6) Mu'cem-ül-buldân cild-3, sh. 829

7) El-İber cild-3, sh. 288

8) El-Lübâb cild-2, sh. 191

9) Reşehât (Arâbî) sh. 16

10) El-Ensâb sh. 316

11) Hadâik-ül-verdiyye sh. 106

12) Behcet-üs-seniyye sh. 13

13) İrgâm-ül-merid sh. 48

EBÛ ALİ EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Hızır bin Muhammed bin Yûsuf en-Nesefî el-Buhârî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Fıkıh ilminde, zamanında bulunan âlimlerin en büyüklerinden idi. Aslen Buhârâ'nın Feşîderc köyündendir. İlim öğrenmek için seyahatler yapıp, çeşitli yerlere gitti. Oralarda bulunan âlimler ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Bu seyahatleri sırasında Kûfe, Mekke, Hemedan, Rey, Merv ve başka ilim merkezlerine uğradı. Bir müddet Bağdad'da ikâmet etti. Sonra Buhârâ'da yerleşti. 424 (m. 1032) senesinde, Şa'bân'ın 23. Çarşamba günü orada vefât etti. Vefât ettiğinde 80 yaşına yaklaşmıştı. Kelâbaz kabristanında medfûndur.

Fıkıh ilmini, Ebû Bekr Muhammed bin Fadl'dan öğrendi. Ayrıca, Ebû Amr Muhammed bin Muhammed es-Sâbir ve Ebû Sa'îd es-Sencerî'nin sohbetlerine devam edip, bunlardan ve başka büyük zâtlardan da ilim öğrendi. Kendisinden de; Şems-ül-Eimme Abdülazîz-i Hulvânî, Ca'fer bin Muhammed en-Nesefî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed ve başka birçok meşhûr zâtlar ilim öğrenmişlerdir.

Buhârâ kadısı Ebû Ca'fer'in vefâtından sonra, Ebû Ali en-Nesefî (radıyallahü anh) bu vazîfeye ta'yin edildi. Büyük bir meharetle bu vazîfeyi îfâ ederken, diğer taraftan da talebelere ilim öğretti ve fıkıh ilmine dâir el-Fetâvâ ve el-Fevâid isimli kıymetli eserleri yazdı. Bu eserlerden anlaşıldığına göre; Nesefî (radıyallahü anh), seyahatlerini daha çok fıkıh ilminin inceliklerini öğrenmek için yapmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-2, sh. 237

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 6

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1227

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 227

5) Tabakât-ül-Fukahâ Taşköprüzâde sh. 69

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 66

EBÛ ALİ SİNCÎ (Hüseyn bin Şuayb)

Şafiî fıkıh âlimi. İsmi, Hüseyn bin Şuayb bin Muhammed es-Sincî el-Mervezî, künyesi Ebû Ali'dir. Mervli âlimlerdendir. Merv'in köylerinden Since nisbetle Sincî denildi. Doğum târihi bilinmemektedir, İlim tahsili için ba'zı memleketlere gitti. Pekçok eser tasnif etti. 430 (m. 1039) senesinde vefât etti. Merv'de hocası Kaffâl'in kabri yanına defnedildi.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ebû Ali Sincî, Irak'ta İmâm-ül-Haremeyn Ebû Hâmid el-İsferâînî'den; Horasan'da, Ebû Bekr Abdullah el-Kaffâl'den, Ebü'l-Hasen Muhammed bin Hüseyn Alevî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Hâfız'dan, Merv ve Bağdadlı daha birçok âlimden ilim öğrendi. Ebû Bekr Hayrî'den de; hadîs-i şerîf dinleyip, ders aldı. Zamanında asrının, fakîhi ve Horasan'ın İmâmı kabûl edildi. Keskin zekâsı, derin bilgisi ve güzel ahlâkı ile insanlara örnek oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. Onlar da hocaları gibi yalnız Allahü teâlânın dinini yaymağa gayret edip, O'nun rızâsını kazanmaya çalıştılar.

İbn-i Hillikân; "Ebû Ali Sincî, Iraklı ve Horasanlı âlimlerin yolunu, ilmini birleştiren ilk âlimdir. Asrında Merv ehlinin en büyük fıkıh âlimi idi" derken, zamanın âlimleri, söz birliği ile "Horasanda üç İmâm vardır. Çok rivâyet eden ve rivâyet ettiği ilmi tahkîk eden, az rivâyet eden ve tahkîk eden, çok rivâyet eden fakat tahkîk etmeyen. Bunlardan çok rivâyet edip tahkîk eden, Ebû Ali Sincî'dir. Az rivâyet edip, tahkîk eden Ebû Muhammed Cüveynî'dir. Çok rivâyet edip tahkîk etmeyen ise Nasır Mervezî'dir" demektedirler.

Birçok kıymetli eser yazdı. Şafiî mezhebinin temel kitaplarından olan Ebû Bekr İbn-i Haddâd'ın Kitâb-ı Pürü'unu şerh ederek, "Şerh-i fürû'-ı İbn-i Haddâd" adını verdi. Ebü'l-Abbâs Ahmed İbnü'l-Kass'ın, Telhis fil-fürû'unu şerh etti! Kitâb-ül-mecmû' ve Şerh-i Muhtasar-ı Müzenî adlı eserler de kitapları arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 344

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 135

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 57

4) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 261

5) Keşf-üz-zünün sh. 479, 1606, 1257, 1635

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 11

EBÛ ALİ ZÜCCÂCÎ (Hasen bin Muhammed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Muhammed bin Abbâs'dır. Taberî ve Züccâcî nisbet edildi Doğum târihi bilinmemektedir. Ancak 401 (m. 1011) yılında veya daha sonra vefât ettiği bildirilmektedir.

Birçok âlimden ilim öğrenen Ebû Ali. Züccâcî, meşhûr âlim ve vâ'iz Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Kass'ın talebesi olarak tanınır. Bağdad'da yıllarca İbn-i Kass'ın hizmetinde bulunup, onun ilminden istifâde etti. Bağdad'ın diğer âlimlerinin de sohbetlerinde bulunup, derslerine iştirâk etti. Hocalarından duyduklarını ve yazdıklarını ezberledi. Hocası, Allahü teâlânın dînini insanlara yaymak için cihâda çıkan İslâm askerlerine nasihatlerde bulunarak, teşvik etmek fethedilen şehirleri ma'nevî yönden fethetmekle vazîfelendirildi. Hocası bu görevle hudud şehri Tarsus'a gidince, Taberistan'a döndü. Amil şehrine kadı ta'yin edildi. Keskin zekâsı, üstün bilgisi ve örnek ahlâkıyla insanların işlerini kolaylaştırdı. Mahkemelerde vermiş olduğu âdil kararlar ve vermiş olduğu güzel nasihatlerle insanların huzûr içinde yaşamalarına vesile oldu. Karar söz ve işlerinde insanların rızâsına göre değil, Allahü teâlânın rızâsına uygun şekilde hareket ederdi. Çünkü, Allahü teâlânın dînini sağlam kaynaklardan iyi öğrenmişti ve bildiklerine uygun yaşamaya çalışmaktaydı. Doğruyu bilmeyene öğretir, yanlış söyleyeni de getirdiği güzel delîllerle sustururdu. Birçok sapık

kimse, karşısında mağlûb olarak elinde tövbe etti. Kâdı Ebû Ali Züccâcî, haram ve şüpheli şeylerden sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılardı.

Birçok talebe yetiştirdi. Taberistan'ın Amil şehrinde, birçok kimse kendisinden ilim öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Ebû Tayyib Taberî, ondan ilim alanların meşhûrlarındandır.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli kitaplar da yazan Ebû Ali Züccâc, hocası İbn-i Kass'ın "Miftâh" kitabına ilâveler yaparak "Tehzîb" adını verdi. Bu kitabında Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini anlattı. Hadîs ilmine dâir de "İlel-ül-hadîs" adlı eserini yazdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 60, 267, cild-4, sh. 331

2) Tabakât-ı Şirâzi sh. 117, 127

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 284

4) Keşf-üz-zünûn sh. 517, 1160, 1769

EBÛ AMR DÂNÎ

Tefsîr, kırâat, hadîs, nahiv ve Arabî ilimler ve Mâlikî fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebû Amr olup ismi Osman bin Saîd bin Ömer'dir. Emevîlerin azâdlı kölelerinden olduğu için Emevî, Kurtuba'ya nisbetle Kurtubî, doğduğu ve yerleştiği yer olan Dâniye'ye nisbetle de Dâni denildi. Önceleri "İbn-i Sayrafi" diye, sonraları Dânî nisbetiyle meşhûr oldu. 371 (m. 981) yılında doğdu. 444 (m. 1052) yılında doğduğu yer olan Dâniye'de vefât etti. Cenâzesine kalabalık bir cemâat iştirâk etti. Dânîye sultanı hürmetinden cenâzesinin önünde yürüdü.

Onbeş yaşında kendi memleketinde ilim tahsiline, başlayan Ebû Amr Danî, yirmialtı yaşında iken Dânîye'den doğuya gitmek niyeti ile ayrıldı. Kayrevân ve Mısır'a gitti. Mekke'ye gidip hac etti. Endülüs'e geri döndü. Sarakosta'da (şimdi Saragossa) yedi sene kaldı. Daha sonra Kurtuba'ya gitti. Oradan da ayrılıp Dâniye'ye yerleşti. Gitmiş olduğu ilim merkezlerinde birçok âlimden ilim öğrendi. İbn-i Mücâhid'in "İhtilâf-üs-seb'a"sını, Kâhire'de en büyük hocası Kâtib Ebû Müslim Muhammed bin Ahmed'den okudu.

Ondan kırâat ve hadîs ilimlerini öğrendi. Kurtuba'da Abdülazîz bin Ca'fer Fârisî ve diğer âlimlere kırâatini dinletti. Ayrıca Ebû Hasen bin Galebûn, Halef bin Hakan Mısrî ve Ebû Feth Fâris İbni Ahmed'den kırâat dersleri aldı. Ahmed İbni Fâris Abkısî, Abdurrahmân bin Osman Kuşeyri, Hâtim bin Abdullah Bezzâz, Muhammed bin Halîfe bin Abdülcebbâr, Ahmed bin Ömer bin Mahfûz Hîrî, Ebû Abdullah bin Ebî Zemaneyn, Abdülvehhâb bin Münir Mısrî, Ahmed bin Feth bin Ressân, Abdurrahmân bin Ömer bin Nehhâs Mısrî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed Kâbisî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, Hicaz, Mısır, Magrib ve Endülüs âlimlerinden icâzet (diploma) aldı.

Hicaz'ın batısındaki bütün ilim merkezlerini dolaşıp, oralarda yıllarca kalarak ilim tahsil eden ve Hicaz'da doğudan gelen âlimlerle görüşüp bilgilerine yeni bilgiler katan Ebû Amr Dânî, duyduğunu yazar, yazdığını ezberler ve ezberlediğini unutmazdı, Arabî ilimlerin hepsinde âlimdi. Kur'ân-ı kerîmin bütün kırâat şekillerine ve inceliklerine vâkıftı. Endülüs'te, onun bizzat insanlara okuyarak ve ayrıca talebeleri vâsıtasıyla yaydığı kırâatle yıllarca Kur'ân-ı kerîm okundu.

Duyduğu hadîs-i şerîfleri yazar ve yazdıklarını ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. İnsanlara, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yıllarca hadîs-i şerîf okuttu, öğretti. Ehli olmayana ilmini vermezdi. Sapık olup, doğru yola gelmeye kabiliyeti olmayanları sevmez, çok ilim sâhibi de olsa ondan ilim almanın "Çöplükten yiyecek toplamak gibi" olacağını söylerdi. Bu yüzden yanlış görüşleriyle Ehl-i sünnet'ten ayrılan İbn-i Hazm'la çok münâzaralar yaptı. Halk içinde onu rezil ederek, sapık fikirlerinin yayılmasını önledi.

O, vaktinin insanlarına Allahü teâlânın bir lütfu idi. İlim sahiplerinin bütün meselelerini cözer, sorulan sorulara verdiği cevaplarda, o husûsta o zamana kadar ne bildirildi ise, en sağlam kaynaklardan delîl getirerek anlatırdı. Delîl getirdiği sözü, senetleriyle ilk söyleyene kadar götürürdü.

Her ilimde mahir ve ma’rifet sahibi olan Ebû Amr Dânî, alçak gönüllü, iyi huylu, güzel ahlâklı idi. Dünyâya ehemmiyet vermezdi. Harama düşerim korkusuyla şüphelileri terkeder, mübahların da birçoğuna i’tibâr etmezdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olup, duâsı reddolunmazdı.

Ebû Bekr bin Fasih, Ebû Züvvâd Müfrec-i Fetâ ve İkbâlüddevle, Ebü’l-Hüseyn Yahyâ bin Ebî Zeyd, Ebû Hüseyn bin Tennâr, Ebû Bekr Muhammed bin Müfrec, Ebül Hasen Ali bin Abdurrahmân bin Dûş, Ebû Dâvûd Süleymân bin Neccâh, Ebû Abdurrahmân, Muhammed bin Mezâhim, Ebû Ali Hüseyn bin Ali bin Mübeşşîr, Ebü’l-Kâsım Halef bin İbrâhim Tulaytulî, Ebû İshâk İbrâhim bin Ali ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip rivâyette bulundu..

Ayrıca; Ahmed bin Muhammed bin Abdullah Havlanî ve Ahmed bin Abdülmelik bin Ebî Hamza Mersi kendisinden icâzetle ilim aldılar. Bu âlimler de hocaları gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğrenip, öğretmeye ve insanları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ettiler. Onların va’z ve nasihatleri, öğrettikleri ilimler, örnek olan güzel huyları, adâletli hükümleri, cihâda ve emr-i ma’rûf nehy-i münkere teşvikleri vesilesi ve bereketi ile, yıllarca sapık fikirli kimseler söz söyleyemedi. Bu sayede zâlim haçlı orduları Endülüs’e giremedi. Ne zaman ki, sapık fikirler yayılmaya, insanlar, fısk ve küfre doğru yuvarlanmaya başladı, o zaman haçlı orduları da kapılara dayandı. Hezimet kaçınılmaz oldu.

İbn-ül-Cezerî’nin hakkında: “Onun kitabına bakan, derece ve büyüklüğünü, Allahü teâlânın onu kuvvetlendirdiğini ve güçlendirdiğini anlar” buyurduğu Ebû Amr Dânî, yüzyirmiye yakın kitap yazdı. “Câmi-ül-beyân fil-kırâat-is-seb’a” adlı eserinde kırâat-ı seb’anın (yedi kırâat imamının) meşhûr ve garîb tarîklerini yazdı. Kırâat-ı seb’a imamlarından İmâm-ı Nâfi’nin râvilerinden Osman bin Saîd Misri’nin (Verş) kırâati hakkında “İ’câz-ül-beyân fî kırâati verş” isimli kitabı, küçük bir cild hâlinde “Telhis fî kırâat-ı verş”, “Kitâb-üt-teysîr”, “Kitâb-ül-muknî’fi resm-il-mushaf”, Şa’z kırâatlar hakkında bilgi veren “Kitâb-ül-muhtevâ fıl-kırâat-il-şevvâz” “Kitâb-ül-ercûze fî usûl-üs-sünne”, kırâat âlimlerinin hayatları hakkında bilgiler verdiği dört cildlik “Tabakât-ül-kurrâ ve ahbârühüm”, “Kitâb-ül-vakf vel-ibtidâ”, yirmi cüz hâlinde Nâfi’ kırâatinin ihtilâfları hakkında “Temhid”, kırâat-ı seb’a hakkında “İktisâd”, verş kırâati hakkında “El-Lâmât verrra’ât”, “Kitâb-ül-fiten”, “Kitâb-ü mezheb-il-kurrâ”; “El-Feth vel-imâle” ve cüzler hâlinde birçok kitapçıklar Ebû Amr Dânî’nin eserleri arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 254

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1120

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 272

4) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 47

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 188

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 373

EBÛ BEKR BÂKILLÂNÎ

Kelâm âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Tayyib bin Muhammed bin Ca’fer’dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Bâkıllânî el-Eş’arî’dir. 338 (m. 950) senesinde Basra’da doğdu. Doğum târihinde ihtilâf edilmiştir. 403 (m. 1013)’de Bağdad’da vefât etti. Kelâm âlimleri arasında “Kâdı” ünvanı ile meşhûr olmuştur. İlimdeki üstünlüğünden dolayı da “Lisân-ül-ümme” Ümmetin sözcüsü, “Şârim-ül-İslâm” İslâmın keskin kılıcı lakâbları verilmiştir. Bâkıllânî lakabı, Bâkıl kelimesinden bakla v.s. satan ma’nâsında kullanılmıştır.

Bâkıllânî, ilim tahsiline doğduğu yer olan Basra’da başladı. Zamanında Basra’da bulunan meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Kelâm ilmini, i’tikâdda iki mezheb imamından biri olan Ebü’l-Hasen Eş’arî hazretlerinin meşhûr talebelerinden olan İbn-i Mücâhid Tâî’den öğrendi. Ayrıca Ebû İshâk el-İsferânî’den, Ebû Bekr bin Fûrek, Ebü’l-Hasen el-Bâhilî gibi âlimlerden de ders almıştır. Bâkıllâni, Basra’daki tahsilinden sonra Bağdad’a gitmiş, orada hadîs âlimlerinin meşhûrlarından hadîs ilmini öğrenmiştir. Hadîs ilminde ders alıp, hadîs-i şerîf işittiği âlimler, Ebû Bekr bin Mâlik Katiî, Ebû Muhammed bin Masî ve Ebû Ahmed Hüseyn bin Ali Nişâbûrî’dir. Tahsilini tamamlayıp, kelâm ilminde çok iyi yetişdikten sonra kıymetli eserler yazmaya ve Bağdad’da Câmi-i Mensûr’da ders vermeye başlamıştır. Bağdad’daki ders halkası, Irak şehirlerinden ve

İslâm dünyâsının her tarafından gelen talebeler ile çok genişlemiş, Bâkıllânî'nin ilimdeki şöhreti yayılıp, hükümdâr ve emirler tarafından da büyük i'tibâr görmüştür. Ayrıca Râfîzilere, Mu'tezileye, Cehmiyeye, Hâricilere karşı reddiyeler yazarak onların sapık fikirlerini çürütüp, Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılmasına çok hizmet etti. Geceleri çok ibâdet eder ve ilmî mes'eleler yazar, sabahleyin talebelerine yazdıklarını okutup yeniden gözden geçirirdi.

Bâkıllânî, Büveyhiler zamanında Şîrâz'da Adud-düd-Devle'nin huzûrunda açılan münâzaralarda Eshâb-ı Kirâm düşmanlarına ve Mu'tezileye karşı Ehl-i sünneti savunmak üzere çağırılmıştı. Bu münâzarada muhaliflere karşı o kadar te'sîrli olmuştur ki, mu'tezili olan Adud-düd-devle onu takdîr edip, sevinmiştir. Adud-düd-Devle, onu Bizans'a elçi olarak göndermiştir. Bizans hükümdârı, kendisine meşhûr bir âlimin elçi olarak geldiğini duyunca, onu makamına çağırdı. Yalnız, kendisine müslüman olmadığı için elçinin hürmet etmeyeceğini bildiğinden, bir hile düşündü. Gelen elçinin huzûruna girerken, kendi teb'asının yaptığı gibi yerlere kadar eğilerek girmesini istiyordu. Bunun için, ancak eğilerek geçilebilecek üstü kapalı bir yer yaptırdı.

Bâkıllânî'nin bu dehliz gibi yoldan makâmına getirilmesini emretti. Bâkıllânî'ye, hükümdâr seni huzûruna çağırıyor diyerek, hazırlanan yerden geçirmek istediler. Bâkıllânî bu yeri görünce, öne eğilerek girmedi. Ters dönüp, eğildi ve Bizans hükümdarının odasına arka arka yürüyüp girdi. Girince doğrulup, yönünü hükümdâra döndü. Bu hareketi gören Bizans hükümdârı çok şaşırıp, heybeti ve vekarı karşısında ezildi. Bâkıllânî hazretleri birgün, Bizans hükümdârının sarayında, İmparator meclisinde papazlarla münâzaraya oturmuştu. Papazlar Hazreti Aişe ile ilgili olan ilk hâdisesini konuşmaya başlayınca, Bâkıllânî, Hazreti Meryem'i ve Hazreti Âişe'yi kasd ederek, "Biri kocasız çocuklu, bir kocalı çocuksuz iki mübârek kadının temiz oldukları vahiy ile bildirilmiştir" diyerek karşılık vermiş ve papazları susturmuştur.

Bâkıllânî, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin talebeleri zincirinden olup, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin bildirdiği i'tikâd bilgilerini yaymış, genişçe izah etmiş ve bu husûsta kitaplar yazmıştır. Bu bakımdan, kelâm ilminde önemli bir yeri vardır.

Eserleri: 1. İ'câz-ül-Kur'ân: Bu eserinde Kur'ân-ı kerîmin büyük bir mu'cize olduğu ve icazı üzerinde durmuştur. Bu eserinde Peygamberimizin (aleyhisselâm) hulefa-i râşidînin beliğ ve ifâde tarzı yüksek olan mektûplarını ve hutbelerini, eski şâirlerin ve ediblerin meşhûr şiir ve hutbelerinden seçmeler almıştır. Yazma ve basma nüshaları vardır.

2. Temhid-ül-evâîl ve telhîs-üd-delâil

3. Menâkıb-ül-eimme gibi eserleri vardır.

Ebû Bekr Harezmî şöyle demiştir. "Bağdad'da kitap yazan her zât, Bâkıllânî'nin eserlerinden nakiller yapmıştır. Çünkü o herkesin kabûl ettiği, pekçok ilimde büyük bir âlim idi. Ali bin Muhammed Harbî de şöyle demiştir: "Kâdı Ebû Bekr Bâkıllânî, yazdığı eserlerini kısaltmak istedi. Fakat ilminin ve ezberlediği mes'elelerin çokluğu sebebiyle bunu yapması mümkün olmadı. Muhaliflerine karşı bir eser yazmak isteyen her âlim, bunu yazarken muhaliflerinin eserini okumuştur. Bâkıllânî ise, muhaliflerine reddiye yazarken, onların eserlerini gözden geçirmeğe ihtiyâç duymazdı. Çünkü muhaliflerinin fikirlerini gayet iyi biliyordu."

Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Beydâvî şöyle anlatmıştır:

"Bir rü'yâ görmüştüm. Rüyamda ders verdiğim mescidime girdim. Mihrâbda bir zât oturuyor, bir başka zât da ondan ders alıyordu. Ona karşı Kur'ân-ı kerîm okuyordu, öylesine güzel okuyordu ki, bu okuyan ve okutan kimdir acaba dedim. Bana denildi ki; mihrâbda oturan, Resûlullahdır (aleyhisselâm). Huzûrunda okuyan da Bâkıllânî'dir. Resûlullah ona dinimizi öğretiyor..."

Bâkıllânî vefât edince, cenâze namazını oğlu Hasen kıldırdı. Derb-ül-mecûs denilen yerde defnedildi. Daha sonra kabri buradan Bâb-ı Harb kabristanına nakledildi. Ubeydullah bin Ahmed bin Ali Mukrî şöyle anlatmıştır: "Ebû Ali bin Şâzân ve Ebû Kâsım Ubeydullah bin Ahmed bin Ahmed bin Osman Sayrafi ile birlikte, Ebû Bekr Bâkıllânî'nin kabrini ziyârete gitmiştik. Vefât edeli bir ay kadar olmuştu. Kabrine vardığımızda orada bir Kur'ân-ı kerîm gördüm. Kur'ân-ı kerîmi elime alıp, yâ Rabbî! Ebû Bekr Bâkıllânî'nin hâli bu kabirde nasıldır? Şu Kur'ân-ı kerîmde bana

beyân buyur, diye duâ ettim. Sonra Kur'ân-ı kerîmi açtım. Hûd sûresi 28. âyet-i kerîmesi çıktı. Bu âyet-i kerîmede, Nûh aleyhisselâmın, kavmine şöyle dediği bildirilmektedir Meâlen "Ey kavmim! Söyleyin bakayım fikriniz nedir? Eğer ben Rabbimden verilen açık bir burhan(mu'cize) üzerinde isem (Bu benim Peygamber olduğumu doğruluyorsa), bir de Allah bana kendi katından bir Peygamberlik vermiş de, size, onu görecek göz vermemişse, istemediğiniz halde onu size zorla mı kabûl ettireceğiz."

Ebû Bekr Bâkıllânî'nin yazmış olduğu, İ'câz-ül-Kur'ân isimli eserinden ba'zı bölümler:

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize olması: Âlimler (r.aleyhim) buyurdular ki Kur'ân-ı kerîmin mu'cize olması üç bakımdandır. Birincisi; Kur'ân-ı kerîm gaybdan haber vermektedir. Bu ise insanların gücünün hâricinde bir şeydir. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ, onun dînini bütün dinlere gâlib kılacağını va'd buyurdu. Âyet-i kerîmede meâlen: "O Allahü teâlâ ki, gerçi müşrikler hoş görmeselerde, İslâmiyeti, bütün dinlere gâlib kılmak için, Resûlünü sırf hidayet olan Kur'ân-ı kerîm ve hak din ile gönderdi" (Tevbe-33). Allahü teâlâ bu va'dini yerine getirdi. Ebû Bekr (radıyallahü anh) ordusunu gazâya gönderirken onlara, Allahü teâlânın kendi dinini mutlaka gâlib ve üstün kılacağını, bu sebeble muharebede mutlaka zaferi elde edeceklerinden emîn olmalarını söylemişti. Hazreti Ömer de halifeliği zamanında böyle yapardı. Hattâ onun ta'yin etmiş olduğu Sa'd bin Ebî Vakkâs ve diğer ordu komutanları da bu husûsa dikkat eder, askerlere bunu anlatırlar, onları muharebeye teşvik eder ve Allahü teâlânın izni ile muvaffak olurlardı. Ömer'in (radıyallahü anh) halifeliğinin sonuna kadar, Belh ve Hindistan'a kadar olan yerler fethedildi.

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize oluşunun ikinci yönü; Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ümmî idi. Okuyup-yazma durumu yoktu. Geçmiş ümmetlerin, kitâplarından bir şey bilmediği gibi, onlara âit haberleri, onların hayatları ile alakalı olarak da okuyarak veya başkalarının yanına gidip gelerek birşey öğrenmemişti. Bununla birlikte Öyle bir kitap getirdi ki, birçok önemli mes'elelerden, Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılışından, Peygamber olarak gönderilişine kadar olan zamandan, Cennetten çıkışından, tövbe etmesinden, onun ve oğullarının durumlarından, Nûh'dan (aleyhisselâm), onunla kavmi arasında cereyan eden hâdiselerden ve Kur'ân-ı kerîmde ismi geçen Peygamberlerden (aleyhimüsselâm), Fir'avn'ın ve daha başkalarının durumlarından ve akıbetlerinden bahsetti. Resûlullah efendimiz, birisinden öğrenerek, kitaplardan okuyarak veya bunları bilen birisinin yanında kalarak öğrenmemiştir. Bunları, sâdece vahy yoluyla, Allahü teâlânın bildirmesiyle biliyordu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "Sen bundan önce (Kur'ân-ı kerîmin inmesinden önce, inen kitaplardan) hiçbir kitap okur değildin ve elinle de onu yazmazdın. (Eğer okur yazar olmuş olsaydın) O vakit müşrikler; (Kur'ân-ı kerîmi başkasından okuyup yazdın ve öğrendin diye) elbette şüphelenirlerdi" (Ankebût-48) "Böylece âyetlerimizi açıklıyoruz ki, suçluların yolu belli olsun" (Enâm-55) buyurdu.

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize oluşunun üçüncü yönü: Kur'ân-ı kerîmin benzerini yapmanın, belagatına ve fesahatine erişmenin, beşerin gücünün üstünde olduğudur. Kur'ân-ı kerîmin nazmı (kelimelerin dizisi) Allahü teâlâ tarafındandır. (Arabî kelimeler, Allahü teâlâ tarafından dizilmiş olarak, âyetler hâlinde geldi.) Kur'ân-ı kerîmin kendisine has bir nazmı vardır.

Resûlullahın (aleyhisselâm) zamanındaki insanlar, Kur'ân-ı kerîmin bir benzerini getirmekten âciz kaldılar. Fakat o asırdan sonra gelenler, belki bundan âciz kalmıyabilir denir ise, buna şöyle cevap verilir: Resûlullah'tan (aleyhisselâm) sonra gelenlerin fesahati, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) zamanındaki insanların fesahatini aşamamıştı. (O asırda insanlar, fesâhatta açık ve düzgün konuşmada o kadar ileri bir seviyeye ulaşmışlardı

ki, birbirlerine bile şiirle cevap verirlerdi.) Hattâ, sonra gelenlerin fesahat ve belagat husûsunda en yüksek dereceleri, ne Resûlullah efendimiz zamanında yaşıyan insanların derecelerine yaklaşabilir, ne de onlara eşit olabilir, Bu husûsta onları aşmaları mümkün değildir. (Edebiyat târihi buna en güzel vesîkadır:) işte bütün bunlardan dolayı Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: "(Ey Resûlüm, De ki! Yemîn ederim. Bu Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek için, insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirine destek olsalar da yine benzerini getiremezler" (İsrâ-88).

Mu'cizeler, peygamberlerin peygamberlikleri için delîldir. Böyle bir delîl olmasaydı, peygamberliği sahih olan peygamberin gerçekten peygamber olmayıp da, sâdece peygamberlik iddiasında bulunan yalancı kimselerden farkı kalmazdı. Peygamber olan zât, zamanındaki insanlara, bu benim peygamberliğimin delîli der ve insanlar da ondan âciz kalırsa, bumu'cize, peygamberin söylediklerinin doğruluğuna delil olur. Eğer insanlar da onun bir benzerini yapmaktan âciz olmazlar ise, o ileri sürdüğü delîl, onun peygamberliğine ve sözünün doğruluğuna delîl olmaz.

Resûlullahın (aleyhisselâm) Habeş Meliki Necaşi'ye gönderdiği mektûp: "Bismillâhirrahmânirrahim; Allahın Resûlü Muhammed'den, Habeş kralı Necaşi'ye selâmette olmanı dilerim. Sana olan ni'metinden dolayı Allahü teâlâya hamd-ü sena ederim. Ki O'ndan başka ilâh yoktur, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min (emn ve emân veren), Müheymin olan O'dur.

Şehâdet ederim ki, Îsâ bin Meryem, Allahü teâlânın (yarattığı) **rûhu** ve (söylediği) kelimesidir . (Allahü teâlâ) onu, çok temiz, iffetli ve kendisini Allahü teâlâya adamış olan Meryem'in rahmine bıraktı da, Meryem Îsâ'ya hamile kaldı. Nitekim, Allahü teâlâ, Âdem'i de kudretiyle ve üflemesiyle topraktan yaratmıştı.

Ben seni, bir olan, eşi, ortağı bulunmayan Allaha, O'na ibâdet ve tâatta devamlı olmaya, bana tâbi olmağa ve Allahü teâlâdan getirip bildirmiş olduğum şeylere îmân etmeğe da'vet ediyorum.

Çünkü ben, Allahın Resûlüyüm (Peygamberiyim). **Seni** ve askerlerini, Allahü teâlâya ibâdet ve tâata da'vet ediyorum.

Ben sana gereken tebligatı yapmış, dünyâ ve âhıret saadetini te'min edecek nasihati vermiş bulunuyorum. Nasihatimi kabûl ediniz.

Allahü teâlânın selâmı, O'nun yolunda gidenlere olsun."

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Kisrâ'ya gönderdiği mektûp:

"Bismillâhîrrahmânirrahîm,

Allahın Resûlü Muhammed'den, Farsların büyüğü Kisrâ'ya. Doğru yolda gidenlere, Allahü teâlâ ve Resûlüne imân edenlere, Allahtan başka hiçbir ilâh ve ma'bûd (ibâdet edilen) olmadığına, O'nun eşi ve ortağı bulunmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet edenlere selâm olsun. Seni, Allahü teâlâya îmâna da'vet ediyorum. Çünkü ben, kalbleri diri, akılları başlarında olanları uyarmak, kâfirler hakkında da, o azap sözünün gercekleşmesi için, Allahü teâlânın bütün insanlara göndermiş olduğu peygamberiyim.

Öyleyse, müslüman ol, kurtul, Da'vetimden yüz çevirir, kaçınırsan, bütün mecûsilerin günâhı senin boynuna olsun."

Talha bin Ubeydullah'ın (radıyallahü anh) bildirdiği, Resûlullah efendimizin hutbelerinden birisi kısaca şöyledir. "Ey insanlar! ölmeden önce Allahü teâlâya tövbe ediniz. Meşgûliyet gelmeden önce, sâlih ameller yapmaya koşunuz. Allahü teâlâyı çok zikretmek, gizli ve açıktan çok sadaka vermek sûretiyle Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaya çalışınız ki, bu sebeble Allahü teâlâ sizi rızıklandırır, size ecir ve sevâb verir, size yardım eder."

> Ebû Saîd-i Hudrî'nin (radıyallahü anh) bildirmiş olduğu hutbede Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmaktadır "Dikkat ediniz! Dünya tatlı bir yeşilliktir. Dikkat ediniz! Allahü teâlâ sizi dünyâda halifesi kılmıştır. Ve sizin nasıl işler yapmakta olduğunuza bakmaktadır, öyleyse, dünyâdan sakınınız. Kadınlardan çekininiz. Dikkat ediniz! Bir kimsenin, insanlardan korkması, hakkı bildiği zaman onun hakkı söylemesine mâni olmasın." Resûlullah (aleyhisselâm) etrâfta güneşin kırmızılığı kalmayıncaya kadar konuşmalarına devam ettikten sonra, "Dünyânızdan, şu gününüzden kalan azıcık zaman kadar bir müddet kaldı" buyurdular.

Hazreti Ali bir hutbesinde şöyle buyurdu: "Dünyâ, sırtını döndü. Ayrılığı bildirdi. Âhırete yöneldi. Dikkat ediniz! Cenneti istiyenler, Cehennemden kaçanlar kadar uyuyan görmedim. Dikkat ediniz. Sizin hakkınızda en korktuğum şey; hevânıza (nefsin arzu ve isteklerine) uymak ve uzun emeldir."

Abdullah İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Sözlerin en doğrusu; Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm, yapışılacak şeylerin en iyisi; takvâ, sünnetlerin en üstünü; Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesi, işlerin en hayırlısı; orta olanları, en kötüsü; sonra ortaya çıkarılan bid'atlerdir. (Dinde olmayıp da sonradan ibâdet olarak ortaya çıkarılan şeylerdir). Az fakat kâfi olan, çok fakat, Allahü teâlâyı ve âhıreti unutturan şeylerden daha hayırlıdır. En iyi zenginlik, rûh zenginliğidir. Kalbe atılan şeylerin en hayırlısı, yakindir, içki, günahların anasıdır. Gençlik, delîlikten bir şu'bedir. Yalancı dil, çok hatâlara ve yanlışlıklara sebeb olur. Mü'minin sövmesi fısktır. Başkasını affeden kimse de affedilir, iyiler arasında yazılır. Se'âdet sahibi kimse, başkasına nasîhatta bulunan kimsedir. İşler, verdikleri neticelere göre kıymet kazanır, işin özü ve hulâsası, neticesidir. En şerefli ölüm, şehidliktir. Belâ ve musibetin ne olduğunu, kimden geldiğini bilen kimse, sabreder. Bunu bilmiyen ise iyi görmez."

Ömer bin Abdülazîz (radıyallahü anh), bir hutbesinde buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler öleceksiniz. Sonra diriltileceksiniz. Sonra yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. Ey insanlar! Kime bir dağın başında veya dibinde bir rızık takdîr edilmişse, mutlaka o rızık ona gelir, öyleyse, iyiyi isteyiniz."

1) El-A'lâm cild-6, sh. 176

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 269

3) Tarihi Bağdâd cild-5, sh. 379

4) Tebyin-i kizb-ül-müfteri sh. 217

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 169

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 109

EBÛ BEKR HÂHERZÂDE

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn Buhârî el-Adîdî'dir. Ebû Bekr künyesi, Hâherzâde lakabıdır. Kızkardeş oğlu ma'nâsına olup meşhûr âlim Kâdı Ebû Sabit Muhammed bin Ahmed Buhârî'nin kızkardeşinin oğlu olduğu için bu lakab verilmiştir. Meşhûr bir âlim olan dayısından sonra, fıkıh ilminde o meşhûr olmuştur. 433 (m. 1042) veya 483 (m. 1090) senesinde Buhârâ'da vefât etmiştir. Mâverâünnehr'de yetişen büyük âlimlerdendir, İlim öğrendiği âlimler; dayısı Ebû Sabit Muhammed bin Ahmed, babası Hüseyn bin Muhammed Ebû Fadl Mensûr bin Nasr el-Kagızi, Ebû Nasr Ahmed bin Ali el-Hazîmî, Hâkim Ebû Ömer, Muhammed bin Abdülazîz el-Kantârî, Ebû Saîd bin Ahmed el-İsfehâni, gibi zamanının meşhûr âlimleridir: ilimdeki üstünlüğünden dolayı zamanının Nu'mânı (İmâm-ı a'zamı) diye anılan Ebû Bekr Hâherzâde çok kıymetli kitaplar yazmış ve âlim yetiştirmiştir. Osman bin Ali Beykendî, Ömer bin Muhammed bin Lokman en-Nesefî en meşhûr talebelerindendirler. Ebû Bekr Hâherzâde'den sonra, fıkıh ilmi Ebü'l-Hasen Ali en-Nişâbûrî'ye intikâl etmiştir. Eserleri;

1. El-Mebsût: İmâm-ı Muhammed Şeybâni'nin Siyer-i kebîr adlı meşhûr eserine yazdığı onbeş cildlik şerhdir. İki mebsutu olduğu da söylenmiştir.

2. Şerh-i muhtasâr-ı Kudûrî: Kudûrî'ye yazdığı şerhdir.

3. Fetevâyı Hâherzâde.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 293

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 163

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1223, 1580

4) Tabakât-ı fükahâ sh. 88

EBÛ BEKR İBNİ FÛREK (Muhammed bin Hasen İsfehânî)

Kelâm, tefsîr, nahiv, lügat ve Şafiî mezhebi usûl ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi Muhammed bin Hasen bin Fûrek’tir. İsfehânî ve Ensârî nisbet edildi Ebû Bekr İbni Fûrek diye meşhûr oldu, 406 (m. 1015) yılında Nişâbûr yakınlarında vefât etti.

Nişâbûr’a götürülüp Hîre mahallesindeki kabristana defnedildi. Kabri başında yapılan duâların kabûl olduğu çok görüldüğü için, bilenler ziyâret edip duâ etmektedirler. İsfahan’daki âlimlerden istifâde ettikten sonra, Irak’a gitti. Ehl-i sünnetin iki i’tikâdî mezhebinden biri olan Eş’arî mezhebi kelâm bilgilerini, Ebü’l-Hasen Bâhilî’den öğrendi. İbn-i Hurrezâz Ahvâzî, Abdullah bin Ca’fer İsfehânî ve Basra, Bağdad ve Nişâbûr’daki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ilim tahsil etti. Haremeyn evliyâsının büyüklerinden olan Ebû Osman Magribî’nin rûhlara şifâ olan sohbetlerinde bulunup, sözlerinden istifâde etti. Nişâbûr’a gelip orada vefât eden bu büyük zâtın vasıyyeti üzerine, cenâze namazını kıldırdı. Nişâbûr’da Ebû Ali Dekkak’la sohbet etti. Rey’de ders vermeye başladı. Daha sonra Nişâbûr’a da’vet edildi. Orada bir medrese ve bir ev yaptırıp ders vermeye başladı. Bilhassa kelâm ilminde meşhûr oldu. İ’tikâdı bozuk kimselere çok güzel cevaplar verip susturdu. Gazne sultânı Sultan Mahmûd tarafından Gazne’ye da’vet edildi. Gazne’de toplanan büyük meclislerde Ehl-i sünnetin müdâfaasını yaptı. Sultan Mahmûd’un takdîrini kazandı. Gazne’den dönüşünde Nişâbûr’a yaklaştığı bir sırada, hastalanıp yolda vefât etti. İnsanlara va’z ve nasihatlerde bulunurdu. Çok kimsenin imânını Ehl-i sünnet i’tikâdına göre düzeltmelerine vesile oldu. Çok zekî ve keskin görüşlü idi. Allahü teâlânın dinini en iyi şekilde öğrenmek ve öğretmek için çalışırdı. Çok az-uyur, çok ibâdet ederdi. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. Dünyâ malına hiç ehemmiyet vermez, az şeyle kanâat eder, kazancının fazlasını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Güzel ahlâkı, birçok kimsenin dünyâ ve âhıret saadetini kazanmasına vesile oldu. Allahtan çok korkar, harama düşmek korkusuyla şüpheli şeylerden sakındığı gibi, mübahların birçoğunu da terkederdi. Allahü teâlânın kitabına (Kur’ân-ı kerîme) çok hürmet eder, Kur’ân-ı kerîm bulunan odada edebinden uyuyamazdı. Ya odasını değiştirir veya Kur’ân-ı kerîmi başka bir yere naklederdi.

Va’z ve nasihatlerinden pekçok kimse istifâde etti. Pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan tasavvuf ve kelâm âlimi “Risâle-i Kuşeyrî” sahibi Ebü’l-Kâsım Kuşeyrî meşhûr oldu. Hadîs ilminde; Hâfız Ebû Bekr Beyhekî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Halef Şirâzî ve daha birçok âlim kendisinden ilim tahsil edip rivâyetlerde bulundu. Ebû Bekr İbni Fûrek, çoğunluğu kelâm ve hadîs ilmine dâir olmak üzere birçok eser yazdı. “Kitâb-ül-hudud fil-usûl”, “Tefsîr-ül-Kur’ân”, “Esmâ-ür-ricâl”, “Nizamî fî usûlüddîn”i meşhûrdur. “Dekâik-ül-esrâr” ve “Müşkil-ül-âsâr”, “Risâlet-i ilm-i tevhîd”, “Tabakât-ül-müttekellimîn” adlı eserler de onun kitapları arasındadır.

Talebelerinden Ebû Kâsım el-Kuşeyrî “Er-Risâle”sinde Ebû Ali ed-Dekkak hazretlerinin şöyle dediğini rivâyet eder: Birgün Ebû Bekr İbni Fûrek hazretlerinin huzûruna gittim, hastaydı. Beni görünce, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Bunun üzerine, “Allahü teâlâ sana afiyet versin ve şifâ nasîb eylesin” dedim. Bana, “Sen beni ölümden mi korkuyor sanıyorsun? Halbuki ben, ölümden sonra hâlimin ne olacağından korkmaktayım” diye cevap verdi.

İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri “Risale”sinde, hocası Muhammed İbni Fûrek’ten ba’zı nakiller yapmaktadır. Bunlardan, bir kısmı şöyledir. Mu’cize hakkında buyurdu ki: “Mu’cizeler, peygamberlerin doğru söylediklerinin delileridir. Mu’cize sahibi. Peygamber olduğunu iddia ederse, mu’cize onun doğru söylediğini isbât eder. Böyle hâl sahibi, veliliğe işâret ederse, onun bu hali, sâdık olduğunu isbât eder ve bu hâl kerâmet ismini alır. Mu’cize ismini almaz. Her ne kadar bu hâl mu’cize cinsinden ise de, arada fark vardır. Peygamberler mu’cizeyi açıklamakla memurdurlar, kerâmeti saklı ve gizli tutmak ise, veliler üzerine vâcibtir. Rasûlullah (aleyhisselâm)

mu'cize sahibi olduğunu iddia ediyor ve bu da kat'iyyet ifâde ediyordu. Velî ise kerâmet iddiasında bulunmaz, kendisinden zuhur eden hâllerin kerâmet olduğu kesin değildir. Zira bu hâllerin bir istidrac olması caiz ve mümkündür.

Ebû Bekr İbni Fûrek'in hikmet dolu sözlerinden ba'zıları şöyledir: "Helâl yoldan şehvete tâbi olmak, ailevi meşgalelerle uğraşmayı icâbettirir. Şehveti haram yoldan teskin etmenin neticesinin neler olacağını söylemeye hacet yoktur."

"Dilin Allahü teâlâyı anması, kalbteki feyzin dilden ifade edilmesidir."

Ebû Bekr İbni Fûrek'in kelâm ilmiyle ilgili olarak yazdığı "En-Nizâmî fî usûl-iddîn" adlı Ayasofya Kütüphânesi 2378 numarada kayıtlı eserinin mukaddimesinde buyurdu ki:

> Ni'metlere kavuşturan, Allahü teâlâya yaklaştıran, O'nun mağfiretine vesile olup. Cennetine ulaştıran şeylerin en üstünü, din ilmini yaymaktır. Âlemlerin Rabbini tevhîd etmek (bir Olduğunu bildirmek), O'nu yarattıklarına benzemekten tenzih etmek, cisimlere benzetmeyi reddedip, açık delîllerini ortaya koymak, i'tirâz edilen husûsları isbât edip açıklamak, ahkâm-ı dîniyyenin (dînî hükümlerin) usûl ve fürû'unu bilmek lâzımdır. Böylece, dinin esâsı doğru olarak öğrenilmiş olur. Hâllerinde ve sözlerinde hatâdan korunmuş, amelleri düzelmiş, kendisine emredilene ve da'vet edildiğine yapışmış, nehyedildiğinden uzaklaşarak ona meyletmemiş olur. Nitekim Allahü teâlâ bize ilim öğrenmeyi emretti. Tevbe sûresi yüzyirmiikinci âyetinde meâlen: "Her kabileden büyük bir kısmı savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da, din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allahın azâbı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki, Allahın azâbından sakınırlar" buyurdu ve din ilimlerini öğrenmeyi bize farz kıldı. Resûlullah da (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde bizi bu husûsta teşvik ederek: "Melâike-i Kirâm, ilim talibi için, onun yaptığından râzı olarak, kanatlarını (ayakları altına)serer" buyurmaktadır. Âlimleri de; "Şeytana karşı âlimin uykusu, cahilin ibâdetinden daha şiddetlidir (onu daha çok korkutur)**"** buyurarak övmektedir. Çünkü âlim, insanları dînin hükümlerini öğretmek sûretiyle doğru yola götürür. Bu da şeytana ağır gelir. Çünkü şeytan, onları aldatmaktan vehim ve ümitsizliğe düşürmekten ümit keser. Âbid için ümidi vardır. Bütün kötülükleri yaptırabileceğini düşünür. Açığını arar. Yine bir topluluk içinde âlim bulunsa, şeytan bu âlimi aldatmaktan ümitsizliğe düşer. Çünkü âlim, onlara yanlışları gösterir ve doğru yola götürür."
>
> Ebû Bekr İbni Fûrek aynı eserinin 149. varak (b) yüzünde Hazreti Ebû Bekr'in halîfe seçilmesi ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır Resûlullahtan (aleyhisselâm) sonra ilk halîfe, Ebû Bekr-i Sıddîk'dır (radıyallahü anh). Bu husûsta Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve doğru yolda olan bütün müslümanlar icma' etmişlerdir. Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) hepsi ona bi'at etmişlerdir. Hazreti Ebû Bekr'e, Ömer-ül-Fârûk, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Esed bin Haşin, Ebû Huzeyfe'nin azâdlı kölesi Sâlim ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) bir çoğunun huzûrunda bî'at edildi. Hiç biri bî'attan kaçınmadı. Böylece icma'meydana geldi. Ya'nî Hazreti Ebû Bekr, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) icma'ı ile halife seçildi. Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, hilâfet şartlarına hâiz olanların en önde geleni, İslama ilk gireni, îmân yönünden en önde geleni (îmânı en kuvvetli olanı) idi. Hüsn-i rey (görüşünde isâbet eder) ve akıl sahibi idi. Onların Resûlullaha en yakın olanı idi. Peygamber (aleyhisselâm), "Benden sonra Ebû Bekr ve Ömer'e uyunuz" buyurdu. Bir başka hadîs-i şerîflerinde de "Hiçbir mal, bana Ebû Bekr'in malı gibi fayda vermedi. Ben insanlara Peygamber olarak gönderildiğimde, herkes beni tekzîb ederken, o beni tasdik etti" buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr'in üstünlüğünün delîllerinden biri de. Peygamberin (aleyhisselâm) sağlığında bir husûsta şahitlik yazılacak olsa, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer en önce yazılırdı. "Ebû Bekr bin Ebî Kuhâfe ve Ömer bin Hattâb, filân oğlu filâna şâhiddir" diye yazılırdı. Yine Peygamber efendimiz,

sağlığında sâdece onu kendi yerine namazda imamlığa geçirdi.

> Peygamber efendimizin vefâtından sonra müslümanlar dehşete düştüler. Kimisi “O ölmedi, geri dönecek” dedi. Hattâ Hazreti Ömer kılıcını sıyırarak, “Kim o öldü derse, kellesini uçururum” dedi. İnsanlar, Ebû Bekr-i Sıddîk’ın etrâfında toplandılar ve ona “Bu husûsta ne diyorsun?” diye sordular, “İçeri girip Resûlullahı (aleyhisselâm) görmedikçe birşey diyemem” dedi. Sonra içeri girdi. Resûlullahın (aleyhisselâm) üzerindeki örtüyü kaldırdı. Mübârek gözlerinin arasından öptü ve “Ne güzel kokuyorsun yâ Resûlallah! Hiçbir misk, senin gibi kokamaz” dedi. Sonra dışarı çıktı. Resûlullahın (aleyhisselâm) bulunduğu odanın kapısında durarak: “Kim Muhammed’e ibâdet ediyorsa, bilsin iki O vefât etmiştir. Kim Allaha ibâdet ediyorsa, bilsin ki O diridir, ölmez” buyurdu ve “Muhammed (aleyhisselâm) ancak bir Peygamberdir. Ondan önce çok Peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, siz ardınıza dönüverecek misiniz? (Dininizden dönecek veya savaştan kaçacak mısınız?) Kim ardına dönerse, elbette Allaha hiçbir şeyle zarar verecek değil, fakat şükredip sabredenlere Allah muhakkak mükâfat verecektir” meâlinde olan Âl-i İmrân sûresi yüzkırkdördüncü âyet-i kerîmesini okudu. Hazreti Ömer, sonraları bu hâdiseyi anlatırken, “Bu âyet-i kerîmeyi sanki ilk defa işitiyordum” derdi. Bundan sonra Eshâb-ı Kirâm, Resûlullahın (aleyhisselâm) defn edileceği yer husûsunda ihtilâf edip, Hazreti Ebû Bekr’in sözüne müracaat ettiler. Hazreti Ebû Bekr onlara, “Peygamberler, vefât ettikleri yere defnedilirler” hadîs-i şerîfini rivâyet etti. Resûlullahın (aleyhisselâm) defninden önce, hilâfet mes’elesinde ihtilâf edildi.
>
> Tekrar onun sözüne müracaat ettiler. O da, Resûlullahtan (aleyhisselâm
>) “İmamlar (halifeler) kureyştendir” hadîs-i şerîfini nakletti. Sonra Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anh), hilâfete ondan daha lâyık kimse olmadığına karar vererek, Hazreti Ebû Bekr-i halife seçtiler.
>
> Bundan sonra Eshâb-ı Kirâm, her ihtilâfta onun ilmine müracaat ettiler. O, müslümanların işlerini en iyi idâre eden idi. Kalben en cesur olan da o idi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 127

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh. 272

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 181

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 208

5) Risale-i Kuşeyriye cild-2, sh. 661

6) Brockelmann. TEA (Tarih-i edeb-ül-arabi) cild-3, sh. 217

7) En-Nizâmı fî usûl-id-dîn, Süleymâniye kütüphânesi, Ayasofya BL Nr. 2378

8) Sıbt ibn-ül-Cevzî, Mir’ât-üz-zemân fî târih-il-a’yân (nşr. Ali Sevim) Ankara 1968, sh. 509

EBÛ BEKR-İ NESSÂC

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr bin Abdullah et-Tûsî en-Nessâc (radıyallahü anh), İran’ın Tûs (Meşhed) şehrinde yetişen âlimlerin üstünlerindendir ve Ebü’l-Kâsım Gürgânî’nin talebelerinin ileri gelenlerindendi. Ayrıca Ebû Bekr-i Dîneverî ve başka büyük âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Onun ilminden ise birçok kimseler istifâde etmişlerdir.

Ebû Bekr Nessâc hazretlerinin doğum tarihi kat’î olarak bilinmemektedir. 487 (m. 1094) senesinde vefât etti.

Ebû Bekr bin Abdullah et-Tûsî (radıyallahü anh), “Çok mücâhede insanı müşâhedeye ulaştırır” sözü gereğince, devamlı mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Nefsin istediği şeyleri hiç yapmamaya ve nefsin istemediği şeyleri yapmaya devam etmekte çok azîmli ve gayretli olan yolun büyüklerine bağlılığı ile, birçok ma’nevî derecelere kavuştu. Allahü teâlâya

olan niyaz ve münâcaatları meşhûrdur. Allahü teâlâya kavuşmak aşkıyla yanarak yaptığı bir münâcaatından sonra, kendisine şöyle bir nidâ geldi “Ey Nessâc! Bizi taleb (istemek) derdi ile kanâat et! Zîrâ bu derd-i taleb şerefi, herkese ihsân edilmiş değildir.” Kâdıların (hâkimlerin) gözbebeği olan Hemedânî hazretleri, Musannifât isimli eserinde, Ahmed Gazâlî hazretlerinin şöyle buyurduğunu anlatıyor: “Üstadım Ebû Bekr-i Nessâc, birgün münacaatında (ilâhî! Mel-hikmetü fî halkî) ya’nî (Ey Allahım! Yaratılışımdaki hikmet nedir?) dedi. O anda gizliden bir ses duydu ki, “Yaratılışındaki hikmet şudur ki; rûhunun aynasında cemâlimi temaşa eylemem ve muhabbetimi gönlüne atmamdır” diyordu.

Ebû Bekr-i Nessâc (radıyallahü anh) buyurdu ki:

“Tevekkül; varlığı ve darlığı, Allahü teâlâdan başkasından bilmemektir.”

“Suyu düşünmek, susuzluğu gidermediği gibi, odunu düşünmek de, ısıtma yapmadığı gibi, da’vâyı sâdece istemek de gayeye ulaştırmaz. Çok gayret, çok çalışmak lâzımdır.”

“Allahü teâlâya ulaştıran yolda bulunmak istiyorum demek, matlûba eriştirmez. O’ndan ve O’nun için olan şeylerden başka herşeyden yüz çevirmek ve O’ndan başka her şeyden boşalmak, vaz geçmek lâzımdır. Yalnız O’na kavuşturacak şeylere yönelmek lâzımdır ki, bu da’vâsında sâdık olduğu anlaşılsın.

Bir kimsenin gönlünde, hem Allahü teâlânın râzı olmadığı şeylere muhabbet var, hem de Allahü teâlâya kavuşturan yolda bulunmayı istemek. Bu, o kimsenin sâdık olmadığını gösterir. Eğer sâdık ise, önce o şeylerden boşalması lâzımdır. Çünkü, ekilmiş yere ekin ekilmez ve yazılmış kâğıda tekrar yazı yazılmaz.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 404

EBÛ HÂMİD İSFERÂİNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Ahmed bin Muhammed İsferâînî’dir. Künyesi, Ebû Hâmid’dir. 344 (m. 955) senesinde doğdu. 406 (m. 1016)’da vefât etti. Genç yaşta Bağdad’a gidip, hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi ve fıkıh ilmi öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebü’l-Hasen Merziban’dan, bundan sonra da Ebû Kâsım Dârekî’den öğrendi. Fıkıh ilminde iyice yetişinceye kadar Bağdad’da kaldı. Bu ilimde öyle yetişti ki, zamanının meşhûr fıkıh âlimi oldu. Hükümdâr, devlet adanılan ve halk tarafından çok sevilip, hürmet gösterilirdi.

Hadîs ilminde ise; Abdullah bin Adî’den Ebû Bekr İsmâilî’den, Ebü’l-Hasen Dâre Kutnî’den, İbrâhim bin Muhammed bin Abdek İsferâinî’den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sika olup kendisinden; Hasen bin Muhammed Hilâl, Abdülazîz bin Ali Ezd, Muhammed bin Ahmed bin Şuayb Düyânî gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ebû Hâmid İsferâînî hazretleri, ilimde yetişdikten sonra ders vermeye başladı. Abdullah bin Mübârek mescidinde verdiği derslerinde, fıkıh ilmini öğrenmek için, yediyüz talebe hazır bulunurdu. Bağdad’da din ve dünyâ işlerinde kendisine müracaat edilen büyük’bir âlim idi. Âlimler, “Ebû Hâmid İsferâinî’yi İmâm-ı Şâfii hazretleri görmüş olsaydı, onunla iftihar ederdi” demişlerdir. Ebû Hasen Kudûrî, “Şafiî âlimleri arasında ondan daha fâkihini görmedik” demiştir. Ebû İshâk Şirâzî şöyle demiştir: “Kâdı Ebû Abdullah Saymerî’den (O asrın Hanefî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimi) gördüğün en meşhûr fıkıh âlimi kimdir?” diye sordum. Ebû Hâmid İsferâînî ve Ebü’l-Hasen Cûrî’dir” dedi.

Ebû Hâmid İsferâînî hazretlerinin râvî zincirinde bulunup, rivâyet ettiği iki hadîs-i şerîf şunlardır:

> “Helâl meydandadır. Haram meydandadır. Şüpheliler ikisi arasındadır. Şüpheli bir takım şeyler vardır ki, insanların çoğu onları bilmez. Şüphelilerden sakınan, dînini ve ırzını korur. Her kim şüpheli şeylere dalarsa, koru etrâfında (davarlarını) **o**tlatan bir çoban gibi, çok sürmez içeriye dalabilir. Haberiniz olsun, her padişahın bir korusu olur. Dikkat edin, haber veriyorum! Allahın yeryüzündeki korusu, haram ettiği şeylerdir.”

“Bedende bir et parçası vardır. O iyi olursa, bütün cesed iyi olur, bozuk olursa, bütün cesed bozulur. İşte o (et parçası), kalbdir.”

Ebû Hâmid İsferâînî zamanındaki Ehl-i sünnete muhalif olan fırkaların mensublarıyla, ilmi münâzaralar yapmıştır. Muhalifleri ağır mağlûbiyete uğratarak, doğru olanı anlatmış, böylece hizmet etmiştir. Ayrıca kıymetli eserler de yazmıştır. Bu eserleri şunlardır: “Şerhi müzenî”, elli cilde yakın bir eserdir. Usûl-i fıkha dâir bir ta’likati ve “Kitâb-ül-Bostân”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 65

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 61

3) Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh. 72

4) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 208

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 2

6) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 368

7) Keşf-üz-zünûn sh. 244, 424

EBÛ İSHÂK-I SA’LEBÎ

Nişâbûr’da yetişen tefsîr ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İsmâil es-Salebi’dir. Künyesi Ebû İshâk’dır. “Salebi” lakabı ile meşhûr oldu. Nişâbûr’da doğdu. Tefsîr, kırâat, hadîs, târih, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde büyük bir âlimdir. Vâ’iz idi. “Keşf ve Beyân” adında büyük bir tefsîr kitabının sahibidir. Çok hadîs-i şerîf ezberlemiştir. 427 (m. 1035) senesi Muharrem ayında, Nişâbûr’da vefât etti.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Sa’lebi, Kur’ân-ı kerîm ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Peygamberlerin kıssalarını bildirmekte büyük bir İmâm, lügat ilminde hafız ve Arab edebiyatı ilimlerinde derin bir âlimdi. Bunun için lügat, târih ve edebiyat ilimlerinde zamanının İmâmı sayılmıştır. O, Ebû Tâhir Muhammed bin Huzeyme’den ve Ebû Muhammed Muhalledî’den, Ebû; Bekr bin Hâni’den, Ebû Bekr bin Mihrân el-Mukrî’den ve daha birçok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ebü’l-Hasen Ali bin Ahmed bin Muhammed el-Vâkıdî ve birçok âlim ilim aldılar hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Abdülgâfir bin İsmâil el-Fârisî, “Siyâk-ı Târih-i Nişabûr” adındaki eserinde, Sa’lebî’yi överek diyor ki, “O, ilimdeki nakilleri doğru olan ve kendisine her bakımdan güvenilen bir âlimdir. O, Ebû Tâhir bin Huzeyme’den ve İmâm Ebû Bekr bin Mihrân el-Mukrî’den hadîs alıp rivâyette bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi ve çok âlimden ilim aldı.”

İbn-i Hılligan dedi ki: “O, tefsîr ilminde zamanının bir tanesi olup, zamanındaki tefsîrlerden üstün olan büyük bir tefsîr yazdı. Onun, Peygamberlerin kıssalarını anlatan “Kitâb-ül-arâis” adında kıymetli bir eseri ile bundan başka daha birçok eserleri vardır.”

Başlıca eserleri şunlardır.

1. Keşf ve Beyân: Büyük tefsîr kitabıdır. Bu eserinde, Abdullah İbn-i Abbâs’ın (r.anhüm) Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimizden bildirdiği birçok âyet-i kerîmenin tefsîrini nakletmektedir. (Abdullah bin Abbâs, bir tefsîr kitabı yazmadı. Kendisi, Server-i âlemin (aleyhisselâm) kıymetli sohbetlerine devam etmiş ve Eshâb-ı Kirâm arasında, en âlimlerden biri olarak tanınmış olduğundan, hadîs-i şerîfler için olduğu gibi, ba’zı âyet-i kerîmeler için de, beyanatta bulunmuştur. Bütün tefsîr âlimleri, bu yüksek beyanâtı alarak tefsîrlerini süslemişlerdir.)

Salebî’nin tefsîri, bir va’z kitabı mahiyetinde olup, içinde ibâdetlerin faziletlerini, sevâblarını bildiren haberler çoktur. Sevâbının çok olduğu, zayıf hadîslerle de bildirilen ibâdetler yapılabilir. Salebi tefsîrinde mevdû’ hadîs (Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurmadıkları hâlde, O’na izafe edilen uydurma söz) yoktur. Mevdu’ hadîs ile ibâdet yapılması haramdır, belki küfür olur. İslâm âlimleri; tefsîr, fıkıh, kelâm kitaplarına asla mevdu’ hadîs almamışlardır.

2. Kitâb-ül-arâis fî kasâis-il-enbiyâ: Peygamberlerin kıssalarını anlatan çok kıymetli bir eserdir.

3. Er-Rebî’ül-müzekkirîn

Ebû İshâk-ı Sa'lebî'nin tefsîrinden seçmeler:

Salebî, Bekâra sûresi ikiyüzseksenaltıncı: "Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin musîbetler gibi bize ağır yük yükleme" meâlindeki âyetin tefsîrinde diyor ki:

Eyyûb aleyhisselâma, bu uzun belâ içerisinde, sana en zor ne geldi? diye sorduklarında: "Düşmanların serzenişi (başa kakması) herşeyden daha zordur" buyurdu. Bu konuda başka tefsîrlerde yazıyor: Yûsuf aleyhisselâmı, kardeşleri kuyuya attıkları zaman, kuyunun dibinde taş vardı. Mübârek dizi o taşa geldi O kadar canı yandı ki, kardeşlerinin cefasından ve babasının ayrılığından daha zor oldu Butün, gece, onun ağrısından inledi. Seher vakti olunca, Allahü teâlâ acısını durdurdu. Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Ey Yûsuf! Rabbin sana selâm gönderiyor ve "Bu derin kuyunun dibinde, bu elem ve acı ile nasılsın?" diye soruyor" dedi. Bundan sonra Cebrâil aleyhisselâm: "Ey Yûsuf! duâ et, ne arzu ediyorsan dile, Rabbin Sana verecek" dedi. Ey Cebrâil, benim için sen duâ et dedi. Cebrâil aleyhisselâm onun için duâ etti ve o da âmin dedi. Sonra, ey Cebrâil, ben duâ edeyim, sen âmin söyle dedi. Ellerini kaldırıp, duâ etti. Ve Cebrâil (aleyhisselâm) âmin dedi. Yâ Rabbî, bu seher vaktinde bana şifâ gönderdiğin gibi, dünyânın sonuna kadar, bütün hastalara, seher vaktinde şifa gönder" dedi. Allahü teâlâ, duâsını kabûl buyurdu. Bunun için, bir hasta ne kadar hasta olsa da, seher vaktinde rahatlar. Bu, Yûsuf aleyhisselâmın duâsı bereketi iledir. Allahü teâlâ, Bekâra sûresi yüzellibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen, "Ey mü'minler! (İtaatkârı, asi olandan ayırd etmek için) sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltmekle, and **olsun** imtihan edeceğiz. Ey Habîbim! Sabredenlere (lütuf ve ihsânlarımı) müjdele!" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde; Salebi, imâm-ı Şafiî'den rivâyetle buyurdu ki: "Bu âyet-i kerîmedeki korku; Allah korkusu, açlık; Ramazân-ı şerîf orucu, mal noksanlığı; zekât ve sadaka vermek, can ise; hastalık, hayvan ve çocuğun ölmesidir. Sonra Bekâra sûresi yüzellialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; "Sabr edenler, o kimselerdir ki, kendilerine bir belâ geldiği zaman teslimiyet göstererek: Biz Allahın kuluyuz ve (öldükten sonra da) yine O'na döneceğiz derler" buyuruyor.

Salebi buyurdu ki: "Takvâ şudur ki; içinde, ya'nî kalbinde bulunan niyet ve ahlâkın hepsi öyle olmalıdır ki, bunları bir tabağa koyup, pazara götürsen, içlerinde senin yüzünü kızartacak, seni utandıracak bir şey bulunmasın."

İhlâssız amel, ibâdet kabûl edilmez. Nitekim Resûlullah efendimiz, Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Kıyâmet günü, kendisine dünyâda mal verilmiş olan bir kimse getirilir. Kendisine, sana mal vermiştim, ne yaptın? denir. İnfâk ettim, sadaka verdim, ama niyetim, insanların beni cömert ve civanmerd sanmaları idi. Böylece gösterişte bulundum. İnsanlar benim için cömert ve ne iyi insan dediler, der. Bugün sana onların hiç birinin faydası var mı, buyurulur. Bir başkasını getirirler. Yiğit, gözüpek, birisidir. Kendisine, seni yiğit, kahraman yapmadım mı? buyurulur. Evet der. Ne yaptın? buyurulur. Harb ettim, canımı tehlikeye attım. Kanım aktı. Bununla beraber bana yiğit denmesini istedim, der. Sonra kendisine, onların demesi seni azaptan menedemez sözlerinin sana faydası olmaz buyurulur. Sonra bir başkasını getirirler. Allahü teâlâ ona ilim vermiştir. Sana verilen ilmi ne yaptın? denir, öğrendim ve başkalarına öğrettim der. Sen ilmi, bana âlim desinler diye öğrendin ve öğrettin, o ilimden sana ne fayda var? denir. Ya'nî hepinizin maksadı riya, gösteriş, desinler ve bizden iyilikle konuşsunlar idi. Dünyâda maksadlarınıza kavuştunuz. Bugün ise size faydaları olmaz. Sonra Allahü teâlânın bunları Cehennem tarafına götürün emri gelir. Azap melekleri onları Cehennem tarafına, çekerler."

Salebi tefsîrinde, müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ) Resûlullahtan (aleyhisselâm)

şöyle bildirir. Buyurdu ki: “Kıyâmet günü, bir münâdî, bütün Arasattakilerin duyabileceği bir sesle seslenir ve insanlar için; ibâdet edenler neredesiniz, kalkınız, kim için amel ettiyseniz, karşılıklarını onlardan alınız. Ben ki, Allahım, ameli, dünyâ ve dünyâ ehli ile karışmış olanların amelini kabûl etmem der.”

Karz-ı hasen; Allah rızâsı için, hiçbir dünyâ karşılığı beklemeksizin, ihtiyâç Sahiplerine borç vermektir. Bekâra sûresi ikiyüzkırbeşinci “Allahü teâlâya, ihlâsla karz-ı hasen verecek kimdir? (Ya’nî, başa kakmadan muhtaç kullara kim sadaka verecek?” meâlindeki âyet-i kerîmesinin tefsîrinde Salebi diyor ki: Karz-ı hasen, helâl maldan verilen sadakadır. Ya’nî, helâl maldan infakla, Allahü teâlâya tâat eden kimdir? Bir kavil de şöyledir: Karz-ı hasen; sadaka verirken başa kakmamak ve eziyet etmemek, insanlar arasında söylememek, şunu verdim, şu kadar verdim, sen bana teşekkür bile etmedin dememektir. Çünkü bu ezadır. Allah için verilene, Allahü teâlâ karşılığını verecektir.

Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlâ tarafından kullarına karz vermek husûsunda teşvik ve tergîbdir (isteklendirmedir). Ebû Ümâme Bâhili (radıyallahü anh), Resûlullahın (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu bildirir “Cennet kapısının üzerinde, karzın (borç vermenin) onsekiz, sadakanın on sevâbı vardır diye **yazılı** olduğunu gördüm. Cebrâil aleyhisselâma, borç vermenin sevâbının niçin daha çok olduğunu sordum. Cebrâil aleyhisselâm, borcu, muhtaç olmayan istemez, fakat sadaka çoğu zaman ehli olmayana verilir, dedi.” İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre (r.anhüm), bildirdiler. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Müslüman kardeşine borç verenin, verdiği borcun her dirhemine, gümüşüne karşılık, amel defterine Uhud, Seb’în ve Tûr-i Sina dağları ağırlığınca sevâb yazılır.” Ebû Dahdâh’ın kıssasını, Ebû Ümâme Bâhilî ve Zeyd bin Eslem bildirirler. Şöyle rivâyet ederler Yukarıdaki karz âyet-i kerîmesi gelince, Ebû Dahdah (radıyallahü anh), Resûlullaha gelip “Yâ Resûlallah, babam ve anam sana fedâ olsun! Allahü teâlâ, bizden karz (borç) istiyor, halbuki O’nun, borca ihtiyâcı yoktur” dedi. Resûlullah da (aleyhisselâm) “Allahü teâlâ, bununla sizi Cennete sokmak istiyor” buyurdu. “Eğer ben Rabbime borç verirsem, ya’nî O’nun rızâsı için sadaka verirsem, bunun karşılığının Cennette bana verileceğini üzerinize alır mısınız?” dedikte, Resûlullah (aleyhisselâm): “Evet, sadakayı tasadduk eden herkese, karşılığı Cennette verilir” buyurdu. Ebû Dahdah, “Hanımım Ümm-i Dahdah benimle olur mu?” dedi. “Olur” buyurdu. “Oğlum Dahdah da benimle olur mu?” dedi. “Olur”buyurdu. “Yâ Resûlallah! Mübârek elini bana ver” dedi. Resûlullah elini uzattı. Elini tutup: Benim iki hurma bahçem vardır. Biri aşağıda, diğeri yukarıdadır. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu iki bahçeden başka bir şeye mâlik değilim. Her iki bahçeyi de Rabbime karz (borç) verdim” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) “Bahçenin birini Allah için ver, birini çoluk çocuğun için sen sakla” buyurdu. Ebû Dahdah, “Yâ Resûlallah, şâhid ol ki, iyi olan bahçemi Rabbime borç verdim. Etrafı duvarla çevrilidir, içinde altıyüz hurma ağacı vardır” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): “Allahü teâlâ, buna karşılık, sana Cenneti versin” buyurdu. Sonra Ebû Dahdâh o bahçeye gitti. Hanımı Ümm-i Dahdâh’ın yanına vardı. Çocukları da orada idiler. Hurma ağaçlarının etrâfında dolaşıyorlardı. “Bu bahçeden çıkın, ben bunu Rabbime borç verdim” dedi. Ümm-i Dahdâh, “Kârlısın, Allahü teâlâ satışını bereketli eylesin!” dedi. Sonra Ümm-i Dahdâh, çocuklarının yanına gidip, ağızlarındaki yemekte oldukları hurmaları, ağızlarından çıkardı. Kucaklarında, ceplerinde olanları da bıraktırdı ve diğer bahçeye gittiler.

Kâ’be-i muazzamanın ilk defa bina edilmesi hakkında Sa’lebî, Keşf ve Beyân tefsîrinde şöyle yazıyor “Allahü teâlâ, Kâ’benin yerini, yeryüzünden ikibin yıl önce yarattı. Serâb üzerinde köpük gibi oldu. Sonra onun altına yeryüzünü yaydı. Âdem (aleyhisselâm), Cennetten dünyâya indirilince, meleklerin seslerini ve tesbihlerini işitemez olmuştu. Bu hâlinden

üzülerek Allahü teâlâya yakardı. Allahü teâlâ, Cennet yakutlarından eve benzer bir yakut gönderdi. Bunda, yeşil zümrüdden iki kapı vardı. Birisi doğu, birisi batı tarafında idi. İçinde Cennet kandilleri vardı. Bu, bugün Kâ'be'nin bulunduğu yere indirildi. Allahü teâlâ: Ey Adem, senin için bir hâne gönderdim. Arşın etrâfını tavaf ettiğin gibi, bunun etrâfını tavaf eyle. Arşın çevresinde namaz kıldığın gibi, bunun etrâfında namaz kıl!" buyurdu. Hacer-ül-esvedi de gönderdi. Bu taş beyaz idi. Câhiliye zamanında, hayızlı kadınların ve günah işleyenlerin dokunmasıyla siyah oldu ve ismi "Hacer-ül-esved=Siyah taş" oldu. Böylece Âdem (aleyhisselâm) Hindistan'dan Mekke'ye doğru yola çıktı. Bir melek, onu Kâ'be'ye götürmek için rehberlik etti. Âdem (aleyhisselâm) nereye bastıysa, orası ma'mûr oldu. Nihâyet Mekke'ye geldi ve bu hâneyi ziyâret eyledi. Menâsikini (hac ziyâretini) yerine getirdi. Bitirince, melekler yanına gelip: "Ey Âdem, haccın kabûl oldu. Biz ki melekleriz, senden iki bin yıl önce, biz bu hâneyi ziyâret ederdik" dediler.

Salebi tefsîrinde, İbrâhim aleyhisselâmın oğlu İsmâil'i (aleyhisselâm) Mekke-i mükerremeye getirip bırakmasını şöyle anlatıyor Saîd bin Cübeyr, Abdullah İbni Abbâs'dan (r.anhüm) rivâyet ederek bildirdi. Abdullah bin Abbâs Buyurdu ki: "İbrâhim (aleyhisselâm), Nemrud'un ateşinden kurtulduktan sonra, Bâbil'den ayrılıp hanımı Sâre ile Mısır'a gitti. Firavun, Sâre'ye musallat olmak istedi. Firavun'un elleri ve ayakları kuruyarak yere düştü. Firavun bu mu'cize üzerine, Sâre'ye musallat olmaktan vazgeçip, câriyesi Hâcer'i ona verdi. Hazreti İbrâhim, Filistin'e döndü. İlk hanımı Sâre'nin çocuğu olmadığından, Hâcer ile evlendi. Hâcer'den İsmâil (aleyhisselâm) dünyâya geldi. Allahü teâlânın emriyle, İsmâil (aleyhisselâm) ile annesini, Hicaz'a getirdi. Mekke şehrinin Seniyye mevkiinde konakladılar. Issız bir çöl olan bu beldede, mu'cizeyle Zemzem suyu çıktı. Mekke'nin yanında konaklayan Cürhüm kabilesi Zemzem suyunu görünce, Hâcer'den izin alarak oraya yerleştiler, İsmâil (aleyhisselâm) büyüyünce, Cürhüm kabilesinden bir kız isteyip evlendi. Hâcer vefât etti. İbrâhim (aleyhisselâm) oğlu İsmâil'i (aleyhisselâm) ve hanımı Hâcer'i çok özlediğinden, Mekke'ye gitmek için, ilk hanımı Hazreti Sâre'den izin istedi. Hazreti Sâre de binekten inmemek şartıyla İbrâhim'e (aleyhisselâm) izin verdi. İbrâhim (aleyhisselâm) oraya gelince, Hâcer'i vefât etmiş buldu, İsmâil'in (aleyhisselâm) evine gitti. Oğlu İsmâil'in (aleyhisselâm) hanımına "Kocan nered.dir?" buyurdu. "Burada yok, ava gitti" dedi. İsmâil (aleyhisselâm) avlanmak için Harem'den dışarı çıkmıştı, İbrâhim (aleyhisselâm) gelinine, "Yanında bana ikram edecek yiyecek ve içecek var mı?" buyurdu. "Yanımda hiç yiyecek yok ve burada hiç kimsenin yiyeceği yoktur" dedi. "Kocan gelince; ona selâm söyle ve de ki, kapısının eşiğini değiştirsin!" İbrâhim (aleyhisselâm) bunu söyledi ve gitti, İsmâil (aleyhisselâm) geri gelince, babasının kokusunu duydu ve hanımına, "Buraya kimse geldi mi?" diye sordu. "Evet, bir ihtiyâr geldi Şöyle şöyle sıfatlarda idi" deyip, hafife alarak anlatmıştı, İsmâil (aleyhisselâm), "O ihtiyâr sana ne dedi?" buyurdu. Bana, "Kocana benden selâm söyle ve de ki kapısının eşiğini değiştirsin!" dedi. İsmâil (a s.) bu sözü duyunca, derhal onu boşadı ve başka bir hanım aldı. İbrâhim (aleyhisselâm) Allahü teâlânın dilediği zaman kadar durup, sonra hanımı Sâre hâtuna gitti, İsmâil'i (aleyhisselâm) tekrar görmek için izin istedi. O da, bineğinden inmemesini şart koşarak izin verdi. İbrâhim (aleyhisselâm) geldi. İsmâil'in (aleyhisselâm) kapısına vardı. Hanımından, kocasının nerede olduğunu sordu. "Ava gitti, şimdi gelme zamanıdır. Şimdi insâallah geliyordur. Ey büyük efendi, hayvandan ininiz; Allah size rahmet eylesin!" dedi. İbrâhim (aleyhisselâm) "Yanında yiyecek var mıdır?" buyurdu. "Evet, var!" deyip, hemen süt.ve et ikram etti. İbrâhim (aleyhisselâm) ona bereketle duâ eyledi. Eğer o gün, ekmek, buğday, arpa veya hurma ikram etmiş olsaydı, Mekke topraklarının çoğu, buğday, arpa veya hurma ile dolu olurdu, İsmâil'in hanımı, "Efendim, inin de, başınızı yıkayayım" dedi. İbrâhim (aleyhisselâm) inmedi ve bineğini, bugün makam denen yere sürdü ve sağ ayağını onun üzerine koydu, ayağının izi orada kaldı ve sol

ayağını üzengide tuttu, İsmâil'in (aleyhisselâm) hanımı, başının sağ tarafını yıkadı. Sonra sağ ayağını çekip, sol ayağını makam üzerine koydu. Taş üzerinde ayağının izi kaldı, İbrâhim'in (aleyhisselâm) makamı burasıdır. Sonra İsmâil'in (aleyhisselâm) hanımı, başının sol tarafını yıkadı, İbrâhim (aleyhisselâm) ayrılıp dönerken: "Kocan geldiğinde, ona benden selâm söylersin ve kapısının eşiğine sahip olsun, onu değiştirmesin!", buyurdu. İsmâil (aleyhisselâm) avdan dönünce, babasının kokusunu aldı ve hanımına, "Bugün sana kimse uğradı mı?" diye sordu. "Evet, bir ihtiyâr zât geldi. Yüzü bütün insanların yüzünden güzeldi. Güzel koku saçıyordu. Kimsede öyle koku yoktu" dedi ve ondan dinlediklerini anlattı. İsmâil (aleyhisselâm) "Ey hanım, iyice bilesin ki, o benim babam İbrâhim (aleyhisselâm)idi" buyurdu.

(Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) diyor ki: İbrâhim (aleyhisselâm) makamında, iki mübârek ayak izini gördüm. Ayaklarının parmakları ve topuk izleri belli idi. İnsanların çok dokunmasından, taban izleri belli olmaz olmuştu. Nâfi' bin Şeybe buyurdu ki: "Makamın yanında Abdullah bin Amr İbni As'dan (radıyallahü anh) işittim. Üç defa şahitlik etti ve buyurdu. Allahü teâlâ şâhiddir ki, Resûlullahtan işittim. Buyurdu ki: "Rükn ve makam, Cennet yakutlarından iki yakutlardır. Allahü teâlâ, ikisinin de nûrunu giderdi. Eğer nûrlarını gidermeseydi, elbette, bütün dünyâyı aydınlatırlardı."

Salebî tefsîrinde, Kâ'be'nin İbrâhim (aleyhisselâm) ile oğlu İsmâil (aleyhisselâm) tarafından bina edilmesi hakkında şunları yazmaktadır Abdullah İbni Abbâs (r.anhümâ) diyor ki: Âdem aleyhisselâm, Hindistan'dan kırk kere yaya olarak Mekke'ye gelip, bu hâneyi ziyâret eyledi. İşte Kâ'be'nin ilk hâli böyle olmuştur. Nûh aleyhisselâmın tûfânına kadar böyle devam etti. Tufan olacağı zaman, Allahü teâlâ meleklere emr edip, onu dördüncü kat göğe götürdüler. Beyt-ül-ma'mûr, o olup, meleklerin kıblesi ve ibâdet yerleridir. Hergün yetmiş bin melek ona girer ve kıyâmete kadar onlara bir daha sıra gelmez. Allahü teâlâ Cebrâil aleyhisselâma, Hacer-ül-esvedi Ebû Kabîs dağında saklamasını ve tufandan sâlim kalmasını emretti. Böylece Kâ'be'nin yeri Nûh'dan (aleyhisselâm) İbrâhim (aleyhisselâm) zamanına kadar boş durdu. İsmâil ve İshâk'ın dünyâya gelişlerinden sonra, Allahü teâlâ İbrâhim'e (aleyhisselâm) Hac sûresi 26. âyet-i kerîmesinde Kâ'beyi bina etmeyi emir edip: "Ey İbrâhim, benim için bir ev yap, içinde bana ibâdet ve zikretsinler" buyurdu. İbrâhim (aleyhisselâm) nereye binâ edeceğini bilmiyordu. Allahü teâlâdan nereye bina edeceğini bildirmesini diledi. Allahü teâlâ, Hucûc isminde bir rüzgâr çıkardı. Rüzgâr, Kâ'be'nin etrâfına geldi ve Nûh tufanından önceki hududunu işâret eyledi. Ama müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki, Allahü teâlâ, Kâ'be ölçüsünde bir bulut gönderdi. Bulut gider, İbrâhim aleyhisselâm da, onun gölgesinde giderdi. Mekke'ye kadar geldi. Kâ'be binasının olduğu yerde durdu ve: "Ey İbrâhim, benim ölçümde bina yap. Büyük veya küçük olmasın" dedi. İbrâhim aleyhisselâm da o büyüklükte bir bina yaptı.

Sa'lebi tefsîrinde, Asmî'den bildiriyor. Buyurdu ki: Arefe günü Arafatta vakfede bir köylü gördüm. "Yâ Rabbî! Sana hayranım her lügatta konuşan diller sana söylüyor, Hepsi ihtiyâçlarını senden istiyor. Benim senden isteğim; belâ zamanında, insanların beni unuttuğu zaman, senin beni hatırlamandır" diyordu.

Salebi tefsîrinde, Bekâra sûresinde meâlen: "Namazı gereği gibi kılın, zekatı verin ve hayır işlerden nefsleriniz için önden her ne gönderirseniz, Allah katında onun sevâbını bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görücü ve karşılığını vericidir." buyurulan 110. âyet-i kerîmenin tefsîrinde diyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) gözünün nûru ve ciğer paresi Fâtıma-tüz-Zehrâ (radıyallahü anha) vefât edince, cenâzesini Emîr-ül-mü'minîn Ali, Hasen, Hüseyn ve Ebû Zer Gıfârî (r.anhüm) gece vakti

dışarı çıkarıp defn ettiler ve geri döndüler. O gece Ali (radıyallahü anh) şu beyitleri söyledi:

Her birleşen dostların bir ayrılığı vardır,
Birleşip ayrılmayan bu dünyâda çok azdır;

Birbiri arkasından dostlarından ayrılmak,
Gösterir beraberlik, dostluk bâki değildir.

Sabah olunca Emîr-ül-mü'minîn Ali (radıyallahü anh) kabristana geldi ve: “Ey mezarlık halkı, Allahü teâlânın selâmı, üzerinize olsun! Mallarınız taksim edildi, evlerinize başkaları oturdu, hanımlarınız başkaları ile evlendi. Bizden size haber bunlardır. Sizden, bize ne haberler vardır?” buyurdu. Gizli bir ses duydu: “Ve aleykesselâm ey Ali (radıyallahü anh) yediklerimiz bize kâr kaldı. Âhirete gönderdiklerimizi bulduk, vârislere bıraktıklarımızı ziyan eyledik” dedi.

Sahîh-i Müslim'deki bir hadîs-i şerîfte: “Ey Âdemoğlu, benim malım, benim malım dersin. Senin malından senin olan, yiyerek yok ettiğin, giyerek eskittiğin, yahut Allah yolunda verip âhıret için ayırdığındır” buyuruldu. Ya'nî yediğin yok oldu, giydiğin eskidi, âhırete yolladığın sana kaldı. Malını seviyorsan, düşmana niçin bırakıyorsun. Sevdiğini kendinden ayırma! Beraberinde götür, başkasına bırakma. Hepsini veremiyorsan, kendini de bir vâris yerine koy ve bir hisseyi de kendinle âhırete götür. Bunu da yapmazsan, bari farz olan zekâtını ver de, azâbda kalma.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 60

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 65

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 40

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 230

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 58

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 5

7) Miftâh-üs-se'âde' cild-2, sh. 67

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-1 sh. 79

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 370, 1062

10) Rıyâd-ün-nâsıhîn sh. 121

11) Keşf ve beyân (Süleymâniye Kütüphânesi Yozgat Bölümü 94 - a-b)

EBÛ İSHÂK İSFERÂÎNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû İshâk olup, adı İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Mihrân el-İsferâînî'dir. Kendisine, dinin temeli demek olan Rüknüddîn de dendi. Ebû İshâk; kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer ilimlerde de âlim idi. Ebû İshâk, zamanının üç büyük kelâm âliminden biri idi. Diğerleri Kâdı Ebû Bekr Bâkıllânî ve İmâm Ebû Bekr bin Fürek idi. Dostları ve düşmanları, bu üç zâtın büyük olduklarını kabûl edip medh ettiler.

Ebû Hâtem el-Abdevî şöyle anlatır. Ebû İshâk birgün, “Ölümümün Nişabûrda olmasını arzu ediyorum. Bu beldenin kıymetli insanları namazımı kılsınlar” dedi. Beş ay sonra, 418 (m. 1027) yılında aşure günü vefât etti. Namazını İmâm el-Muvaffak kıldırdı.

Ebû İshâk'dan; Ebû Bekr İsmâilî, Da'lec bin Ahmed es-Sicsî Ebû Tayyib Taberî, Hâkim en-Nişâbûrî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ebü'l-Hasen Abdülgâfir el-Fârisî; “Ebû İshâk, Kitap ve Sünneti, usûl, kelâm, fıkıh ve Arabcanın inceliklerini bilmede ve bu ilimlerde zirveye çıkması, İmâmlık şartlarını taşıması ile ictihâd derecesine ulaşan âlimlerdendir” demiştir.

Hâkim Ebû Abdullah en-Nişâbûrî Târih-i Nişâbûr adlı eserinde, Ebû İshâk hakkında; “Ebû İshâk, usûl-i fıkıh ve kelâm âlimidir. Zühd sahibi olup, dünyâya hiç kıymet vermezdi. Nişâbûr'da kendisinin ders vermesi için, emsali olmayan büyük bir medrese yapıldı. Orada ders okuttu. Yüzlerce âlim yetiştirdi. O, ictihâd derecesine yükseldi. Çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden kaçardı” demektedir.

Şeyh Ebû Amr bin Salâh ise; “Ebû İshâk, Usûl-i fıkıh ilminde çok mahir idi. Çözülemiyen mes’eleleri kolaylıkla hallederdi” demiştir.

Ebû İshâk hazretleri buyurdu ki: “Îmân; açıkça bildirilmiş olan şeylere yalnız kalb ile inanmaktır. Dil ile söylemek ve ibâdetleri yapmak îmân değildir.”

Ebû İshâk hazretlerine, “Oruçlu bir kişi, kendi araştırması ile güneşin battığını zannetse, iftar edebilir mi?” diye suâl edilince, “O kişi, kesin olarak güneşin battığına kanâat sahibi olmadıkça iftar edemez” dedi. Diğer âlimler de “O kişi, madem ki kendisi araştırdı ve güneşin battığını zannetti. O halde o kişinin iftar etmesi caizdir” dediler.

Ebû İshâk’ın yazmış olduğu eserler şunlardır: 1. Kitâb-ül-kebîr (Câmi-ül-huliyyi fî usûl-iddîn ver-reddi alel-mülhidîn, beş cildlik bir eserdir. 2. Et-Ta’likât-ün-nâfiatü fî usûl-il-fıkh.

Ebû İshâk İsferâinî i’tikâd Risâlesi’nde buyuruyor ki:

Biliniz ve i’tikâd ediniz ki; âlem, Allahü teâlâdan başka olan mâsivâdır (her şeydir). Yine i’tikâd ediniz ki, âlemi bir yaratan vardır. Bu yaratıcı kadîmdir. Mahlûkattan hiçbir şeye benzemez. Zihinlerde, vehimlerde kabûl edilebilecek bir sıfat olarak tasavvur edilemez. Onun için başlangıç ve nihâyet muhaldir (imkânsızdır). O, cevher, cisim, a’râz değildir. O, ağyardan müstağnidir. Ba’zı âlimler, Allahü teâlânın ağyardan müstağnidir ifâdesini; keyfiyetten, kemiyyetten, nerede ve niçin suâllerine muhatab olmaktan uzak olduğuna inanmak lâzımdır, diye açıklamışlardır. Yine inanmalıdır ki, Allahü teâlâ haydır (diridir ölmez), âlimdir, kadirdir, mürîddir (dileyici), semî’dir (işitici), basirdir (görücü), mütekellimdir (konuşucu). O’nun hayat, ilim, kudret, irâde, semi’, basar, kelâm ve tekvin sıfatları ezelidir ve ebedîdir. Allahü teâlâ bu sıfatlar ile muttasıfdır. Bu sıfatlardan hiçbiri mahlûkların sıfatlarına benzemez. Sıfatları O’nun aynıdır veya gayrısıdır denilemez. Yine sıfatları O’ndan ayrılır veya beraber bulunur veya O’na muhâliftir veya O’na muvafıktır demek muhaldir. Bu sıfatlar O’nunla kaimdir. O’nun kudreti, bütün makdurâtı (kudret verilmiş olanları), ilmi de bütün ma’lûmâtı içine alır.

Yine i’tikâd etmelidir ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O’ndan başka bir yaratıcı yoktur. O birdir, vehimde kısımlara, akıllarda cüzlere ayrılmaz. Bu ehad-üs-samedin tefsîridir. Yine i’tikâd etmelidir ki, muhdes (sonradan yaratılanlara) olanlara caiz olan şeyler veya Allahü teâlâyı muhdes zannettirecek şeylerin O’na isnadının caiz olmadığına inanmak lâzımdır. Bunun ma’nâsı Allahü teâlâya, hareket, sükûn, biraraya gelme, ayrılma, bir hizada durma, karşı karşıya durma gibi fiiller isnâd edilemez. Kısaca, Allahü teâlâyı hadîs (sonradan olma) zannettirecek hiçbir şey O’na nisbet edilemez. Adem (yokluk), O’na sahih değildir. Yine i’tikâd etmelidir ki, Allahü teâlâ zâtı ile kâimdir. Mekândan, O’na hulul edecek cisimden ve zamandan münezzehtir. O’nun için cihetler (ön, arka, sağ, sol, üst, alt) yoktur. Allahü teâlâ bu cihetlerden münezzeh olarak Cennette görülecektir. Yine Allahü teâlâya zevce, çocuk, ortak, benzerler isnâd etmek muhaldir (imkânsızdır).

O’nun kendinden başka her canlıyı öldürmeye kadir olduğuna, O’ndan başka herşeyin yok olabileceğine inanmak lâzımdır. Yine Allahü teâlânın, cisimleri benzeri ile kusursuz yaratacağına, dilediği zaman canlıları yaşatıp, diriltip, öldüreceğine i’tikâd etmelidir.

…Yine inanmak lâzımdır ki, Resûllerinin doğruluğuna delîl mu’cizelerdir. Mu’cizenin yalancılar elinde ortaya çıkması mümkün değildir. Yine inanmalıdır ki, Peygamber gönderilmeden önce hiçbir kimseye, hiçbir vecibe yoktur. Eğer peygamber gönderilmeden önce birşey yaparsa, ondan sevâbı kesilmez, ona bir ceza da verilmez.

Yine biliniz ki, Peygamber göndermek, Peygamberlere kitablar indirmek, emir ve nehiyleri va’d ve vaidler, Peygamberlerin emrettikleri şeylerin hepsi haktır. Ondan haber verdikleri şeyin hepsi doğrudur. Peygamberlerin söylediklerini terk etmesi caiz değildir. Yine inanmalıdır ki, Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın peygamberidir. O’nun mu’cizesi Kur’ân-ı kerîmdir. Dini, İslâmdır. Resûlullah (aleyhisselâm), haşr ve neşri, kabir azâbını, tâat (ibâdet) ehlinin sevâbını, mâsiyet (günah) ehlinin azâbını (cezasını), imân ile ölenin; tövbe ile veya şefaat ile Cennete gireceğini haber verdi.

Yine inanmalıdır ki, Ümmet-i Muhammed’in doğruluğunda icma’ ettikleri şey haktır. Bâtıl olduğunda icma’ ettikleri şey fâsiddir. Beş ibâdet, İslâmın temelidir. Bunlar: Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât, hacdır. Yine inanmalıdır ki, dîni bir husûsta kendisine müşkül gelen bir mes’eleyi, din husûsunda kendisinden daha fazla bilene ve ictihâd mertebesine ulaşan âlimlerden, amelinde daha vera’ sahibi

olana müracaatın vâcib olduğuna i'tikâd etmelidir. Bundan sonra mes'eleyi onlara arz etmeli, ondan sonra da, onların verdiği fetvâ ile amel etmelidir.

Bütün bu saydıklarımıza i'tikâd eden kimse, îmân sahibi olmaya hak kazanmış ve ehl-i şefaatten olmuştur. Onun gideceği yer Cennettir. Ehl-i tahkîk demişlerdir ki: Bu bildirdiğimiz şekilde inanan kimse, taklidi. İmândan çıkarak âriflerin cümlesine dâhil olur.

Ebû İshâk İsferâinî Eshâb-ı Kirâmın üstünlüklerini anlattığı Kitâbu nûr-ül-ayn fî meşhed-i Hüseyn adlı eserinden ba'zı bölümler:

> İbn-i Abbâs'dan (radıyallahü anh) rivâyet edildi: "Asırların en iyisi, Resûlullahı (aleyhisselâm) görüp imân eden Eshâb-ı Kirâmın asrıdır. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "(Ey Muhammed'in ümmeti!) **Siz,** beşeriyet için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkorsunuz ve Allahü teâlâya imânınızda devam edersiniz." (Al-i İmrân-110) buyurdu. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) sonra, en hayırlı olanlar, onlardan sonra gelenlerdir (Tabiîn). Onlardan sonra, en hayırlı olanlar, onlardan sonra gelenlerdir (Tebe-i tabiîn). Çünkü Buhârî ve Müslim'de Resûlullahın şöyle buyurduğu bildirilmektedir "Sizin en hayırlınız, benim asrımda bulunanlardır. Sonra onları ta'kib edenler, sonra onları ta'kib edenler." Bu üstünlük, imân yönündendir. Bu kesindir. Çünkü kâfirlerin azılılarının çoğu, Resûlullahın (aleyhisselâm) yaşadığı birinci asırda idi. Onlar imân etmedikleri için, Resûlullahı (aleyhisselâm) görmeleri onlara bir fâide vermedi. "Karn"ın (asrın) ne olduğu üzerinde âlimler farklı izahlar yaptılar. Karn için, nesil olduğu söylendi. Âlimlerin bir kısmı bunu tercih etti. Buna göre birinci nesil, Eshâb-ı Kirâm neslidir, ikincisi, Tabiîn, üçüncüsü, Tebe-i tâbiîndir. Yine Karn'dan maksat) senelerdir diyenler de oldu. Fakat ne kadar seneye Karn denilir, bunda ihtilâf vardır. Ancak en doğrusu: Karn'ın yüz seneye denildiğidir. Bu üç asırdan sonraki asırlar birbirine müsavî midir? Yoksa birbirine üstünlükleri var mıdır? Bu husûsta da âlimler farklı söylemişlerdir. Eshâb-ı Kirâm Resûlullaha (aleyhisselâm) "Acaba bizden daha iyi olanlar var mı?" diye sorunca, Resûlullah (aleyhisselâm): "Sizden sonra gelecek olan bir topluluk vardır ki, onlar iki kapak arasında bir kitap bulurlar. Onda bulunanlara îmân ederler Halbuki onlar beni görmemişlerdir. Onlar, benim Allahü teâlâdan getirdiğim her şeyi kabûl ederler. Onlarla amel ederler. İşte onlar sizden daha hayırlıdır" buyurdu.

Eshâb-ı Kirâmdan sonra gelecek olan o kavmin üstünlüğü bir yöndendir. Onların bir bakımdan üstünlüğü, mutlak üstünlüklerini gerektirmez. O hâlde, Eshâb-ı Kirâmın ümmetin en üstünü olduğuna inanmak kesinlikle lâzımdır. Sahâbî, Resûlullah (aleyhisselâm) ile görüşüp, müslüman olarak ölen kimseye denir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi âdildirler.

> İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: Resûlullah (aleyhisselâm) altmışüç yaşında vefât etti. Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) sonra, hilâfeti Hazreti Ebû Bekr üzerine aldı. Hazreti Ebû Bekr, hem ilk müslümanlardan ve hem de, Hudeybiye anlaşmasında, Bedir harbinde bulunan Eshâb-ı Kirâmın, Aşere-i mübeşşerenin [Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahmân bin Avf, Ebû Ubeyde Amr bin Cerrah (r.anhüm ecmâîn)], dört halifenin, dolayısıyle bütün Eshâb-ı Kirâmın en üstünüdür. Dört halife de, üstünlük bakımından birbirinden farklıdırlar. Bunların en üstünü Hazreti Ebû Bekr'dir. Çünkü, o hem Resûlullahtan (aleyhisselâm) sonra ve hem de Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah efendimiz gibi, altmışüç yaşında vefât etti. Dört halife içinde üstünlük sırasında ikinci olarak Hazreti Ömer gelir. O da halifeliği Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile aldı. Altmışüç yaşında vefât etti. Fazilette Üçüncü sırada Hazreti Osman gelir. Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Onüç sene hilâfette kalmıştır. Kur'ân-ı kerîm okurken şehid edildi. Dördüncü derecede, Hazreti Ali gelir. Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Hilâfeti dört senedir. Bir rivâyette beş senedir. Kûfe'de şehid

edildi. Şehid eden Abdurrahmân bin Mulcem'dir. Kûfe mescidinin mihrabına defnedildi. Dört halifenin (r.anhüm) hilâfetlerine, Resûlullah efendimiz şöyle işâret buyurmuşlardır. "Benden sonra hilâfet otuz senedir. Sonra melîk-i adûd olur."

"Tuhfe kitabında: "Bir kimsenin halîfe olacağı nass ile ya'nî âyet-i kerîmelerde veya hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiş ise, buna (Hilâfet-i Râşide) denir. Dört halifeye, bunun için (Hulefâ-i Râşidîn) denilmektedir. Halîfe olacağı akıl ile, nassın işâreti ile anlaşılıyorsa, buna (Hilâfet-i âdile) denir. Halife olacağı açıkça veya işâretle bildirilmemiş olan kimsenin, kuvvet zoru ile hükümeti ele geçirmesine (Hilâfet-i câire) denir. Bu kimse de (Melîk-i adûd) olur.

Şah Veliyullah-i Dehlevî'nin (İzâlet-ül-hafâ) kitabının beşyüzyirmisekizinci (528) sahifesindeki hadîs-i şerîfte "Biz bu işe, Peygamberlikle ve Allahın rahmeti ile başladık. Bundan sonra, hilâfet ve rahmet olur. Ondan sonra melîk-i adûd olur. Ondan sonra da ümmetimde zulüm, işkence ve fesâd olur" buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfte Mu'âviye'nin (radıyallahü anh) güç kullanarak hükümeti ele geçireceği, fakat zulmün ve fesadın onun zamanında değil, daha sonra başlıyacağı bildirilmektedir.

Mu'âviye (radıyallahü anh), Hasen (radıyallahü anh) hilâfeti kendisine teslim ettikten ve Eshâb-ı Kirâm onun için kabûl oyu verdikten sonra, (Halîfe-i âdil) olmuştur. Bu bakımdan, bu yüce Sahâbiye melîk-i adûd demek ve bu kelimeye zâlim, azgın kral ve buna benzer yanlış, kaba ve çirkin ma'nâlar vermek büyük bir iftiradır.

Gayr-i müslimlerin devlet başkanlarına kral denir. Vaktiyle Fransa kralı, İngiliz kralı böyle idi. Bir İslâm melîkine, müslümanların halîfe diyerek saydıkları ve sevdikleri mübârek bir zâta kral demek çok hatâlı bir sözdür. Resûlullah (aleyhisselâm) Hazreti Mu'âviye'ye melik diyor. Milyonlarca müslüman da melik ve halîfe diyor. Hazreti Mu'âviye'nin melik olacağına hadîs-i şerîflerde işâret vardır."

Hazreti Mu'âviye halife olup, hükmü bütün İslâm memleketlerinde geçerli olunca; Hazreti Hüseyn, kardeşleri, kendisinin ve kardeşinin çocukları, büyük-küçük bütün akrabâları Şam'da yanında kaldı. Onlara pekçok ikramlarda bulunuyordu. Onlara gayet iyi muâmele edilmesi, gönüllerinin alınması için devamlı tenbîh ve ikazlarda bulundu. Onun yanında, Hazreti Hüseyn'in elinden üstün bir el, onun emrinin üstünde bir emir yoktu. Askerlerden önce onlara sarfiyatta bulunuyor, birlikte biniyorlar, birlikte iniyorlardı. Kürsüde Hazreti Hüseyn'in yanına oturuyordu. Vefâtına yakın Mu'âviye (radıyallahü anh) çok hastalandı. Artık vefât edeceğini anlayınca, oğlu Yezîd'i çağırttı. Yezîd yanına gelince ona: "Herkesin muayyen bir eceli vardır. İnsanın eceli geldiği zaman, Allahü teâlâ onu asla geciktirmez. Her nefs ölümü tadacaktır. Artık ölümüm yaklaştı. Bütün emir ve hüküm Allahü teâlânındır" dedi. Yezîd bu arada, "Babacığım! Senden sonra kim halife olacak" dedi. Mu'âviye (radıyallahü anh) "Sen olacaksın. Fakat söyleyeceklerimi iyi dinle. Sana şunları tavsiye ederim. Maiyetinde olanlara ve halka iyi muâmele et. Çünkü melikler, yarın kıyâmet gününde hesap vermesi için, Allahü teâlânın huzûrunda, Cennet ile Cehennem arasında bulunan bir köprü üzerinde durdurulurlar. Allahü teâlâ, dünyâdaki adâleti sebebiyle dilediğini Cennete kor, dilediğini de, dünyâda haksızlık ve zulmü sebebiyle Cehenneme atar. Ey oğlum! insanları huzûrunda üç kısma ayır. Senden büyük olanları baban yerinde kabûl et, küçükleri çocukların yerine koy, orta durumda olanları kardeşin say. Oğlum! Mâiyyetine adâletle muâmele et. Bütün işlerinde Allahü teâlâdan kork. Kıyâmet günündeki durumun için Allahü teâlâdan kork. Ey oğlum! Hazreti Hüseyn, çocukları, kardeşleri, kardeşlerinin çocukları, bütün akrabası ve Hâşimoğullarını sana ısrarla tavsiye ederim. Ey Yezîd! Hüseyn (radıyallahü anh) ile müşavere etmeden, halk hakkında hiçbir iş yapma. Senin yanında, onun emrinden daha yüksek emir, onun elinden daha yüksek bir el olmasın. Onsuz, onun çoluk çocuğu olmadan bir şey yeme ve içme. Ona ve onun çoluk çocuğundan önce, ne askerine ve ne de kendi çoluk çocuğuna bir sarfiyatta bulunma. Onu ve onun çoluk çocuğundan önce kimseyi giydirme. Ey oğlum! Biz sâdece onun, babasının ve dedesinin (aleyhisselâm) köleleriyiz. Ey oğlum! Bir harcama yaparsan, yarısı Hüseyn (radıyallahü anh) için olsun. Onun gazâbından çok sakın. Onun gazâbı, Allahü teâlânın ve Resûlünün (aleyhisselâm) sana gazâb etmesine sebeb olur. Çünkü onun dedesi (Resûlullah efendimiz; (aleyhisselâm), önce gelenler ve sonra gelenler hakkında şefaat edecektir. Bütün insanlar ve cinler hakkında en büyük şefaati o

yapacaktır. Onun babası (Ali bin Ebi Tâlib kerremallahü vecheh), kıyâmet gününde Kevser havzının suyundan dağıtacaktır. Livâ-i Hamd onun elindedir. Annesi Fâtımât-üz-Zehrâ (radıyallahü anha), kadınların efendisidir. Büyük annesi, Hadice-i Kübrâ'dır. Onlar bu dîne hizmet ettiler, yardımcı oldular. Allahü teâlâ, onlar sebebiyle bizi doğru yola iletti. Ey oğlum! öyleyse onların gazâbından pek çok sakın. Çünkü onların gazâbı, Allahü teâlâ ve Resûlünün gazâbına sebeb olur. Onlara ve çoluk çocuğuna, herkesin iyilik etmelerini tavsiye et. Onları râzı et: Hazreti Hüseyn, çoluk çocuğu, akrabaları ve Beni Hâşim hakkında ileri gitme. Eğer böyle yapıp onları gazâblandırırsan, senden dünyâda ve âhırette beri (uzak) olurum. Kıyâmet günü Cehennemde mücrimlerle beraber haşrolunursun!" dedi. Bunları dinleyen Yezîd, "Bana yaptığın bütün tavsiyelerine uyacağıma söz veriyorum" dedi.

Mu'âviye (radıyallahü anh), oğlu Yezîd'e, Hazreti Hüseyn'in hakkında gerekli tavsiyeleri yaptıktan kısa bir müddet sonra, Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah diyerek vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 256

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 83

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 169

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 209

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 28

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 24

7) Vehhâbiye Nasihat sh. 14

8) Nûr-ül-ayn fî meşhedi Hüseyn sh. 3

9) Risâlet-ül-i'tikâd v. 1a.

10) Tebyîn-i kizb-il-müfterî sh. 243

11) Tabakât-ı Şîrâzî sh. 106

EBÛ İSHÂK-I ŞİRÂZÎ (İbrâhim bin Ali)

Meşhûr âlimlerden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebû İshâk-ı Şîrâzî olup "Cemâlüddîn", "Şeyh-ül-İslâm" ve "Şeyh-ül-İmâm" lakabları ile tanınmaktadır. 393 (m. 1003) senesinde, İran'ın köylerinden biri olan Fîrüz-âbâd'da doğdu ve orada büyüdü. Fîrûz-âbâd'ın, Hârezm şehirlerinden birisi olduğu da söylenmektedir. Şîrâz'a gelerek; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Beydâvî, Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Emîn, Ebü'l-Kâsım Mensûr bin Ömer el-Kerhi gibi birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Kâdı Ebû Tayyib-i Taberî ile ilim meclislerinde bulundu ve ondan çok faydalandı. Onun ilim meclisinde nâiblik yaptı, bulunmadığı zamanlarda ders verdi. Kâdı Ebû Tayyib, onu kendisine yardımcı seçti.

Bağdad'daki Şafiî âlimlerinin en büyüğü olduğu için, kendisine "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" denirdi. Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk tarafından kurulan Nizâmiyye Medresesi'nde, ilk defa müderrisliğe ta'yin edilmişti. Açılışta hazır bulunmadığı için, bunun yerine "Şâmil" kitabının sahibi Ebû Nasr İbni Sabbâg az bir müddetle orada müderrislik yaptı. Sonra bu teklifi kabûl edip, Nizâmiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi ölünceye kadar bu vazîfede kaldı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Çok faydalı kitaplar yazdı. Çok ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâ sahibiydi. Herkes tarafından ta'zîm ve hürmet edilen, kadrü kıymeti bilinen büyük bir âlimdi Fıkıh, usûl, hadîs ve daha birçok ilimlerde zamanının en büyük âlimi idi. 476 (m. 1083) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmibirinci gecesinde Ebü'l-Muzaffer bin Reîs-ür-rüesâ'nın evinde vefât etti. Cenâzesini, Ebü'l-Vefâ bin Ukayl el-Hanbelî yıkadı.- Hilâfet merkezinde, Bâb-ül-Firdevs'de cenâze namazı kılındı. Namazında halife Muktedi bi-emrillah da bulundu. Namazını Ebü'l-Feth Muzaffer İbni Reîs-ür-rüesâ kıldırdı. Sonra ikinci kerre Câmi-i Kasr'da namazı kılındı. Bâb-ı İbrâz'da en-Nâhiye hazretlerinin türbesine yakın bir yere defn edildi. Şâirler, onu hayâtında ve vefâtından sonra birçok şiirlerle medh ve sena ettiler. Vezir Tâc-ül-mülk, onun için bir türbe ve yanında bir medrese yaptırdı.

Her ilimde büyük bir âlim olan Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilminde az rastlanan bir ilme sâhib oldu. Çok

eser yazdı. Zamanının Şafiî âlimlerinin şeyhi, İmâmı (üstadı) oldu. İran'da iken, Ebü'l-Ferec bin Beydâvî'den, Basra'da el-Cevzî'den ve sonra Bağdad'a gelip yüksek âlimlerden olan hocası Ebû Tayyib-i Taberî Tâhir bin Abdullah'dan ve onun meşhûr olan hocalarından fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Gâlib el-Hârezmî'den, Hâfız Ebû Bekr el-Berkânî'den, Ebû Ali Hasen bin Ahmed bin İbrâhim bin Şâzân el-Bezzâr'dan, Ebû Tayyib-i Taberî'den; Ebü'l-Ferec Muhammed bin Abdullah el-Harcûşî eş-Şîrâzî'den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kendisinden de; Hatîb-i Bağdadî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Nasr el-Humeydî, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Ebü'l-Hasen bin Abdüsselâm, Ebü'l-Kâsım bin es-Semerkândî, Ebü'l-Bedr bin el-Kerhî ve daha başkaları hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmâm-ı Sübkî'nin "Tabakât"ında ve Taşköprüzâde Ahmed bin Mustafâ "Miftâh-üs-se'âde ve misbâh-üs-siyâde fî mevzûât-il-ulûm" isimli eserinde onun hayatı hakkında geniş bilgi vardır.

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'ye "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" gibi lakâblar verilmiş olup, değerli kitapların sahibi idi. Kitaplarının her biri, güneş gibi dünyânın her tarafında parlamakta, tasniflerini görenler, fazilet ve üstünlüğünü ikrâr ve i'tirâf etmektedir.

İlk tahsiline Fîrûz-âbâd'da başladı. Orada kendisinden ilim aldığı hocalarının ilki; Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî oldu. Bu beldede, imkânı ölçüsünde elde ettiği ilimleri daha çok arttırmak için, 410 (m. 1019) senesinde Şîrâz'a geldi ve onyedi sene orada yaşadı. Bu arada Gandecâm'a gitti. Her iki şehirde ve diğerlerinde kaldığı sürede, birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Şîrâz'da ve Gandecân'da Ebû Ahmed Abdurrahmân bin Hüseyn el-Gandecânî ve Şîrâz'da Ebû Abdullah el-Beydâvi ve Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Ramin el-Bağdâdî, ilim aldığı âlimlerdendir. Bu iki âlim Bağdadlı âlimlerin üstâdlarındandı. O, bu ikisinden iki merhalede ilim öğrenmişti. Önce, Şîrâz şehrinin hatîb ve müftî vekîllerinden olan Ebû Abdullah el-Celâb'tan ders okudu. Bu arada Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebinden olan Ebü'l-Ferec-i Fâmî eş-Şîrâzî ile karşılaştı. Genç yaşında olduğu hâlde, onunla ilmi münâzaralarda bulundu. Çünkü O, "Tabakât"ında "Ben, Şîrâz'da küçük olduğum halde, onunla münâzara etmiştim" dedi. Bu hâdise, onun cedel ilminde, daha o yaşlarda alışkanlık, kazandığına delâlet etmektedir.

Ondan sonra ilim öğrenmek için Irak'a, doğru hareket etti. Önce Basra'ya gitti. Oradaki fâkihlerden ders okudu. El-Hûzî bunlardandır. Sonra Bağdad'a gitmeye niyet etti. 415 (m. 1024) senesinde, 22 yaşında iken Bağdad'a gelip hemen ilim öğrenmeye başladı. Gittiği şehirlerde ve köylerde, daha önce gördüklerinden olan bir ilmî çevre ile karşılaştı. Orada, Şafiî mezhebini öğretip yayan büyük fakîhlerle buluştu. Bunlardan ba'zıları; eş-Şîrc-il-faradî el-Hâsib, İbn-i Ramin, Ebû Abdullah el-Beydâvî, Mensûr bin Ömer el-Kerhî'dir. Onun bu devirdeki hocalarının en büyüğü, Ebû Tayyib et-Taberî'dir. Kendisi bu hocası hakkında diyor ki: "Gördüğüm kimseler içinde, ondan daha çok çalışkan olan bir kimseyi, daha çok tahkîk yapanı ve görüşü ondan daha iyi olan birisini görmedim." Hocalarının arasındaki yeri husûsunda bunu, "Kazvînî" adı ile meşhûr olan Ebû Hatim Mahmûd bin Hasen et-Taberî ta'kib eder. Bunun hakkında da: "İlim için yaptığım seyahatlerde, ondan ve Kâdı Ebû Tayyib et-Taberî'den faydalandığım gibi, başka kimseden faydalanamadım" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilmini, ez-Zücâcî'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî'den ve başka âlimlerden öğrendiği gibi, usûl ilmini de, Ebû Hâtim'den okumuştu. Hadîs ilmini de, Ebû Bekr el-Berkânî ile Ebû Ali bin Şâzân'dan öğrendi. Şafiî âlimlerinin yanında; başka ders halkalarında da bulundu. O, Hanbelî âlimlerinden Kâdı Ebû Ali el-Hâşimî hakkında diyor ki: "Ben, onun ders halkasında bulundum ve ondan istifâde ettim".

Ebû İshâk, kısa zamanda hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin takdîrine ve i'timâdına mazhar oldu. Hocası onun, kendisinin bulunmadığı zamanlarda talebelerine ders vermesine izin verip yardımcı seçti. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin ilimle meşgûliyeti, şaşılacak derecede, akıllara durgunluk verecek ölçüde idi. Meselâ her dersi bin defa tekrar edip sağlamlaştırırdı. Bu zamandaki hâlini, kendisi şöyle anlatır: "Her kıyâsı bin defa tekrar eder, onu bitirince diğer bir kıyâsa geçer, onda da bu minval üzere meşgûl olurdum. Her dersi bin defa tekrar ederdim. Bir mes'eleye dâir şâhid, delîl olacak bir beyit olursa, o beytin bulunduğu kasidenin tamamını ezberlerdim." Bu ise, ancak tedbirli davranmak ve iyi öğrenmek için olan bir arzu, istek idi. Yine kendisi anlatır: "Bir kerre, zeytinyağlı fasulye yemek istedim. Hemen vazgeçip, ben ders ile meşgûl iken

onu yemek akıllı işi değildir, diye düşündüm.” Ebû İshâk, hocası Ebû Tayyib et-Taberî’nin kendisinin mescidlerden birinde ders vermesini istedikten sonra, on beş seneye yakın Bağdad’da kaldı. Bâb-ı Merâtıb’da bulunan bir mescidde ders vermeye başladı. Onun bu tedrisât işi, Bağdad’da meşhûr olmakla kalmayıp, şöhreti çeşitli memleketlere de yayıldı. Dörtbir taraftan gelen ilim talebeleri, onun huzûrunda olgunlaşır, ilim ve hâl sahibi olurlardı. Kara ve deniz yolu ile fetvâ sormaya gelenler, onun meclisinde toplanırlardı. Fıkıh denizinin dalgaları, onun huzûrunda yarılır ve yayılırdı. Kendileri için fıkıh elbisesini uygun görenler, onun huzûrunda bulunduktan ve onun ilmini gördükten sonra, bu elbiseye lâyık olmadıklarını anlayınca, utanırlardı. Bu elbise, ancak bu büyük üstada biçilmiş idi. Herkes ona uyardı, öyle bir dereceye varmış idi ki, onun fıkıhda İbn-i Süreyc’in derecesine çıktığını söylerlerdi. İlim, vera’ ve zühd bakımından, anlatanların anlatmasından daha meşhûr, önceki ve sonraki hâllerinden beyân edilenlerden daha üstün idi. Zamanının bir güneşi gibi, herkesin yolunu aydınlatıyordu. Gecelerini ibâdetle ve teheccüd (uyanıklık) namazı ile geçirirdi. Allahü teâlâya yalvarsa, duâ ve münâcaatta bulunsa, duâsı kabûl olurdu. Talebelerinden bir çoğu, halîfe tarafından kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfelerine ta’yîn edilmişti.

O, daha hocası Ebû Tayyib et-Taberî hayatta iken, zamanındaki Şafiî fakîhlerinin en büyüklerinden oldu. Fıkıh ve usûl-i fıkhda, ilm-i hılâf mes’elelerinde ve cedel ilmindeki şöhreti her yere yayıldı. Hocası, ilmî münâzaralarda ileri sürdüğü delîllerde ona çok i’timâd ederdi.

Büyük Şafiî âlimi ve Kâdı’l-kudât olan Ebû Abdullah Hüseyn bin Ca’fer bin Mâkûlâ, 447 (m. 1055) senesinde vefât edince, halîfe Kâim bi-emrillâh’ın görevlileri, Ebû İshâk-ı Şîrâzî’ye gidip, halîfenin kendisini Kâdı’l-kudât (Temyiz reîsi) ta’yîn etmek istediğini bildirdiler. O, râzı olmadı.

Gelenler kabûle zorlamaya çalıştı. O, yine bu mes’ûliyeti ağır işten kaçındı. Gelenler, onun bu vazîfeyi kabûl etmesine kadar ısrar edilmesi husûsunda, halîfeden kat’î talimat almışlardı. Israr çok olunca, Ebû İshâk halifeye bir mektûp yazarak: “Kendini helak etmen, sana kâfi gelmedi mi? Hattâ kendinle beraber beni de mi helak etmek istiyorsun?” dedi. Halife buna çok üzüldü ve: “İşte âlimler böyle olsun! Çok şükür, zamanımızda kendisine kadılık vazîfesi verilebilecek ve bundan yüzçeviren birisi vardır. O, bunu istemedi ve biz de affettik” dedi.

Bağdad’da yaygın olan âdetlerden birisi şuydu: Birisi vefât ettiği zaman, yakınları yapılan ta’ziyeyi mescidde kabûl ederlerdi. Bunlar mescide gelip otururur, herkes de gelip ta’ziyede bulunur ve günlerce buna devam edilirdi. Burada Kur’ân-ı kerîm okunmasından veya âlimler arasında ilmî münâzaradan başka birşey yapılmazdı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin hocası Ebû Tayyib’in hanımı vefât ettiği zaman, ta’ziye için gelenlerin arasında Hanefî âlimlerinin büyüklerinden kadı Ebû Abdullah es-Saymerî de hazır bulunmuştu.

Orada bulunan insanlar, onunla ikisi arasında bir fıkhî mes’ele hakkında münâzarada bulunmalarını istediler. Saymerî, bundan özür dileyerek insanlara dedi ki: “Ebû Abdullah-i Dâmegânî gibi bir talebesi olan kimse için, konuşmaya ne hacet var? işte o, hazırdır. Kim konuşmak isterse dilediğini yapsın!” Kâdı Ebû Tayyib de: “İşte bu da, benim yerime geçen talebelerimden Ebû İshâk’dır” dedi. Böylece hocası, onun büyüklüğünü herkese anlatmak istedi.

Hocası Ebû Tayyib et-Taberî’nin 450 (m. 1058) senesinde vefâtından sonra, Ebû, İshâk, Şafiî mezhebinin fakîhleri arasında bir sabah yıldızı gibi parlamaya başladı. Hiçbir kimsenin onun karşısında durması mümkün değildi. Bâb-ı Meratıb’daki mescidinde ders vermeye başladı. Nihâyet, ilmi ve âlimleri çok seven ve Ebû İshâk’a ayrı bir sevgisi olan Nizâm-ül-mülk, onun ders okutması için Bağdad’da bir medrese inşâ ettirdi. Medresenin inşâatına 457 (m. 1065) senesi Zilka’de ayında başlandı ve 459 (m. 1067) senesi Zilka’de ayının 27. günü tedrisâta açıldı. Vezir Nizâm-ül-mülk, medreseyi inşâ edip müderrisliğini ona teklif edince, çekinerek kabûl etti. Bunun üzerine Nizamiye Medresesi’ni ilk defa tedrisâta başlatmak için ilk müderris olarak ta’yini yapıldı. Medresenin idâresi ile vazîfeli Ebû Sa’d el-Kâşî, açılış gününde bulunmak üzere, çok sayıda insanın toplanmasını temin etmişti. Çeşitli kimselerden binlerce halk, ilk dersi dinlemek üzere hazır oldu. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ise, müderrislik yapma vazîfesini kabûl ettiği halde, ortalıkta görünmedi. Bulunup getirilmesi çok istendi ise de, mümkün olmadı. Çünkü açılışa gelirken yolda bir gençle karşılaşmış, genç de ona: “Ey efendi Medresede ders vermeyi istiyor musun?” demişti. O da “Evet!” deyince, “Bu gasb edilmiş yerde nasıl ders verirsin?” diye ona sitem etti. İşte o ânda Şeyh Ebû İshâk’ın niyeti

değişti ve açılışta hazır bulunmadı. Uzaklaşıp gitti. Ebû İshâk'ın gelip derse başlamasını beklemekten, insanlar çok sıkıldı. Medrese Başkanı Ebû Sa'd el-Kâşî, tedrisâtın başlaması için, orada hazır bulunan Ebû Nasr İbni Sabbâg'a, müderrislik rütbesi verilerek ders vermesini istedi. Bu karardan asla dönülmeyeceğini, artık hep kendisinin ders vereceğini söyledi. Durumu da halîfeye bildirdi. İbn-i Sabbâg da onun bu sözüne i'timâd edip kabûl etti. Bu esnada orada toplanmış bulunan bütün halk dağılmıştı, İbn-i Sabbâg İse, Ebû İshâk-ı Sîrâzî'nin gecikmesinden çok sıkıldı ve o ânda ne yapacağını şaşırdı. Medreseye fıkıh ve diğer ilimleri öğrenmek için gelenlerden herbirine, hergün dört rıtl (1,6 kg.) ekmek ücreti ödendi. Çünkü bu medrese, fakir olup ilim öğrenmeleri sebebiyle geçimlerini temin edemeyen kimseler için yaptırılmıştı. Tam bu sırada Ebû İshak, Bâb-ı Merâtıb'daki mescidinde ortaya çıkıp, âdeti üzere orada ders vermeye başladı. Bütün insanlar, onun yanında toplanıp, herkesi oraya da'vet ettiler. Onu medh ve sena ettiler. Kendisinin niçin böyle yaptığını soranlara dedi ki: "Bu medresede oturup ders vermekten hoşlanmadım. Çünkü medrese yapılırken, bu işle görevlendirilmiş olan Ebû Saîd el-Kâşî, birçok kimsenin mülküne, rızâları olmadan el koymuş, çok yeri yıkıp bozarak medrese binasını yaptırmıştı. Bu durumu bildiğim için, çok üzülmüştüm."

Ebû İshâk'ın mescidindeki talebeleri, açlık sıkıntısı ile karşılaşıp, kendilerinde bir gevşeklik, bıkkınlık baş gösterdi. Müderrisliği kabûl etmemesinden dolayı" kendilerinde hâsıl olan bu bıkkınlık ve İbn-i Sabbâg'ın da onun yerine ders vermesi sebebiyle olan durumlarını, hocaları Ebû İshâk'a bir mektûp ile bildirdiler ve "Eğer bu vazîfeyi kabûl edip, böyle davranmaktan vazgeçmezseniz, hâlimiz daha perişan olacak" dediler. Çünkü talebelerinin çoğu fakir kimselerdi. O da, talebelerinin kalblerini sevindirmek ve bıkkınlık hâllerini teskin etmek için, onların bu ricasını kabûl etti. Talebeler de, İbn-i Sabbâg müderrislikten ayrılıp, hocalarının ders vermeye başlamasına kadar uğraşıp, gayret gösterdiler. Nizâm-ül-mülk, Ebû İshâk'ın bu medresede ders vermek istememesinin sebebini anlayınca, derhal medresesinin hizmetiyle görevlendirdiği Ebû Saîd el-Kâşî'ye sitem ederek ve onu kınayarak bir mektûp yazıp dedi ki: "Bu medrese kimin için yapılmıştır? Ebû İshâk'ın orada ders vermesi için yapılmıştır. Derhal onun tedrisâta başlamasını temin et" Ebû Saîd, ona gelip mektûbu gösterdi. Fakat Ebû İshâk hiçbir cevap vermedi. O da, hükümet merkezine gidip, durumu bir mektûpla, halifeye bildirdi. Adamlarından birini de Ebû İshâk'a gönderip; "Hâlimizi anladın. Senin bu medreseye gelip ders okutmamanın bütün sorumluluğunun bana yükletilmesinden korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Ebû İshâk, elinde büyük bir tuğla olduğu hâlde çıkıp geldi ve vazîfeye başladı. Zilhicce ayının başında Cumartesi günü ders vermeye başladı. Ders verirken, getirdiği tuğlanın üzerinde otururdu. Namaz vakti gelince, oradan çıkar, yakındaki mescidlerden birinde namazını kılardı. Çünkü medresenin yerinin gasb edilmiş olması şüphesi vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ders vermeye başlayınca, İbn-i Sabbâg 20 gün devam ettiği bu vazîfeden ayrıldı. Ebû İshâk da, vefâtına kadar ders verip, ilme çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi.

Ebû Ali Makdîsî diyor ki, "Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin vefâtından sonra onu rü'yâmda gördüm ve; "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordum. Cevâbında dedi ki: "Bu Nizâmiyye Medresesi hakkında soruldum. Eğer bu medresenin yapılma maksadına riâyet edip orada ders vermeseydim, elbette helak olanlardan olurdum."

Birgün Nizâm-ül-mülk, kendisinin yaptığı hayır ve hasenatı, insanlara ikram ve iyiliklerini, günahlardan sakınmasını, Allahü teâlânın emirlerine yapışmasını anlatıp, yüksek âlimlerden yaptıklarının İslâmiyete uygunluğu hakkında fetvâ istedi. Bütün âlimler cevâbında: "Bu yapılanların hepsi doğrudur. Cennete girmenize vesiledir" diye yazıp, onun hakkındaki iyi düşüncelerini bildirdiler. Nizâm-ül-mülk, âlimlerin kendisi hakkındaki şahitliğini görüp yazılarını okuyunca: "Bunlarla benim kalbim rahat olmadı. Ancak, büyük âlim Ebû İshâk-ı Sîrâzî de bunu yazar ve hakkımda diğer âlimler gibi şehâdette bulunursa, inanırım" dedi. Şeyh Ebû İshâk'a başvurduklarında o da: "Hasen (ya'nî Nizâm-ül-mülk), zulüm mevkiinde bulunanların" hayırlısıdır" diye yazdı. Nizâm-ül-mülk, bu zâtın yazısını okuyunca "Şeyh doğru söylemiştir. Doğru cevap, işte budur!" dedi. Nizâm-ül-mülk vefât edeceği zaman vasıyyet edip, Ebû İshâk'ın fetvâsının sûretini kefenine bağlanmasını istedi. Bu isteği yerine getirildi. Sonra sâlih bir zât, rüyasında Nizâm-ül-mülk'ü görüp hâlini sordu. O da cevâbında: "Allahü teâlâ bütün günahlarımı bağışladı ve: "Bu ihsânımız, senin hakkında Ebû İshâk'ın, hayırlı diye yazmasındandır" buyurdu" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin, Allahü teâlâ katındaki derecesinin yüksekliği bu menkıbeden de anlaşılmaktadır.

Birgün Bistâm şehrine gelmişti. Kendisine: “Sûfilerden filan kimse, sizi ziyârete geldi” dediler. Bu Sûfî’nin, Sehlekî adında meşhûr ve büyük bir velî olduğunu söylemişlerdi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, bunu duyunca derhal yerinden kalkıp, onu karşılamaya gitti. Bu zâtın gösterişli bir ata binmiş ve talebeleri ile birlikte geldiğini gördü. Tasavvuf ehlinden büyük bir zât olan bu kimseye: “Şeyh, Ebû İshâk, sizi karşılamağa geldi” dediler. O zât bunu duyunca, hemen atından inip, Ebû İshâk’a ta’zîm ve hürmet etmeye başladı. Şeyh Ebû İshâk da, onun elini ve elbiselerinin eteğini öptü. O büyük zât da, Ebû İshâk’a “Ey efendim! Beni, perişan eyledin. Artık ben, sizinle gelemem. Siz yine olduğunuz, ya’nî konakladığınız yere dönünüz!” dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, onun bu sözünü emir kabûl edip yerine döndü. Sonra o zât, Ebû İshâk’ın bulunduğu yere gitti. Ebû İshâk, o zâtın önünde oturup, her biri diğerine ta’zîm ve hürmetle, anlatılamıyacak kadar edepli ve saygılı hareket ettiler. Sonra bu zât, iki mendil çıkardı. Birinde bir miktar buğday vardı. “Bu buğdaylar, büyük velî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden gelmektedir” dedi. Diğerinde ise tuz vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, bunları alıp muhafaza etti. Sonra bu zât veda edip gitti. (Bu hâdise, tasavvuf ehli olan evliyânın büyükleri ile, âlimlerin birbirlerine ne kadar ta’zîm ve hürmet ettiklerini göstermektedir. Dinine son derece bağlı olan, hevâ ve hevesine tâbi olmayan, ilim, fazilet ve ihlâs sahibi olan bütün müslümanların birbirlerini çok sevmesi her zaman mümkündür. Zâten her müslümanın, birbirini Allah rızâsı için çok sevmesi, buğz (düşmanlık) yapmaması, birbirinin dedikodusunu yapıp aleyhinde konuşarak çekiştirmemesi, dînimizde emredilmiştir. Hakîkî bir müslüman, herkesle iyi geçinir ve kendisi ile iyi geçinilir. Kibirli değil, son derece alçak gönüllüdür. Kimse ile münâkaşa etmediği gibi, başkalarının kalbini de kırmaz, iffetli, cömert, şefkatli ve iyi niyetlidir. Kimseye hile, hıyânet ve kötülük yapmaz. Böyle şeyleri düşünmez bile. Kötü huylardan hiçbiri kendisinde bulunmaz. Buna karşılık, bütün iyi huylar kendisinde toplanmıştır. Böyle olan kimseler, dünyâda rahat ettikleri gibi, âhırette de rahat ve huzûr içinde olurlar.)

Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin ilmi, menkıbeleri ve yüksek hâlleri sayılamıyacak kadar çoktur. Zamanının büyük âlimleri ile birçok ilmî münâzaraları olmuştur. Îmâm-ül-Haremeyn Ebü’l-Me’âlî el-Cüveyni ile olan münâzaraları “Tabakât-ı Şâfiiyye” kitabında yazılıdır. Onun talebeleri ve kendisi ile arkadaşlık yapıp yetişenler oldu. Onlardan kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesine ta’yin edilenleri çoktu. Haydar bin Mahmûd bin Haydar eş-Şîrâzî anlatıyor Şeyh Ebû İshâk’tan işittim. Diyordu ki; “Horasan taraflarına gitmiştim. Uğradığım her beldenin ve her köyün, ya kadısının veya müftîsinin yahut da hatîbinin talebelerimden veya ilim arkadaşlarımdan olduğunu gördüm.”

İlimde, hitâbette ve münâzaralardaki fesahat ve belagatı darb-ı mesel hâline gelmişti. Vera’, zühd ve takvâsı anlatılamayacak kadar çoktu. Zamanındaki şâirlerden Sellâr el-Ukaylî, onun fesâhattaki ve münâzaradaki üstünlüğünü şiirleriyle medhetti. Cedel ilminin bütün inceliklerine vâkıf olan ve bu ilimde asrının âlimleri arasında, hiçbir noksanlığı bulunmayan bir dolunay gibi olup, en önde bulunuyordu.

Vera’ ve takvâdaki sağlamlığına gelince; o bütün müttekîler gibi, Selef-i sâlihînin büyüklerinin yolunda idi. Onun vera’sını kelimelerle anlatmak ve bunun evvelini ve sonunu sınırlamak mümkün değildir, ibâdetinin çokluğunu, secdelerde yüzünün renginin değişmesini kimse inkâr edemezdi. Bütün gecesini ibâdetle, Kur’ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Nitekim “Müzehheb” kitabının her faslını tamamladığı zaman iki rek’at namaz kılardı. Zühdü o kadar çoktu ki, birgün mescidde unuttuğu ve kendisinin de o günkü nafakası olan bir dinârı (4.8 gr altını), geri döndüğünde yerinde bulduğu hâlde, belki başkasınındır diye düşünüp, almaktan vazgeçti. Bu zühd ve vera’, onun zamanında başka birisinde görülmedi. Sanki o, zamanındaki bütün insanların zühdünü kendinde toplamış, bu zühd onun” süsü olmuştu. Bunda bir eşi, benzeri yoktu.

Ebû İshâk’ın bedeni zayıf ve ince idi. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan zekî bir kimseydi. Ders okumak ve ilim tahsil etmek için çok gayret sarf ediyordu. Yemeği ve elbisesi çok azdı. Aza kanâat eder ve fakirliğe sabrederdi. Kâdı Ebü’l-Abbâs el-Cürcânî ve diğer arkadaşları diyorlar ki, “Ebû İshâk-ı Şîrâzî, dünyalık olarak hiçbir şeye mâlik değildi. Hattâ o hâle geldi ki, bir günlük yiyeceğini ve giyeceğini bulamadığı zamanlar olurdu. Birgün biz ona gelmiştik. Hükümdârın bağışladığı küçük binada oturuyordu. Bizim için yarım doğrulmuştu. Çünkü, üzerindeki elbisenin küçüklüğünden ve bir yerinin açılıp görülmesinden çekindiği için böyle hareket etmişti.” O, uzun müddet bir şey yemediği zaman, bakla satan bir dostuna gelirdi. O da onun için hazırladığı bakla suyu ile ekmeği ıslayıp tirit yapıp yedirirdi. Nice zaman böyle gelir ve yemek ihtiyâcını giderirdi. Bir keresinde bakla bittiğinde gelmişti. Ebû İshâk durup: “Hâlimize şükür” deyip geri döndü.

Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Bürûcirdî anlatıyor: “Birgün Ebû İshâk, talebelerinden birine: “Bana üzüm ve hurma pekmezi satın alman husûsunda seni vekîl ettim” dedi. O da gidip, fâsid bir alış-verişte bulundu. Ebû İshâk, böyle şüpheli satın alınan üzüm ve hurma pekmezini yemedi.”

Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî el-Ensârî anlatıyor Birgün Ebû İshâk-ı Şîrâzî’ye birçok mes’ele hakkında fetvâ sormaya gitmiştim. Onu yolda yürürken gördüm ve selâm verdim. Ekmek satan bir dükkana girdi. Ondan kalemini istedi. O hâlde iken, suâlimin cevabını hemen cebinde taşıdığı mürekkeb ile yazıp istediğim fetvâyı bana verdi”

Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fakir bir kimse olup, Nizâmiyye Medresesi’nde ders vermeye başlamasından sonra da fakirliği devam etti. Talebelerini çok severdi ve “Benden bir mes’ele okuyan kimse, benim evlâdım sayılır” derdi Fakirliği sebebiyle hacca da gitmemişti. Nizâm-ül-mülk’e yakın olmasına rağmen maddî bakımdan hâlinde bir değişiklik olmadı. Mala, paraya hiç düşkün değildi. El-Mâhânî diyor ki: “Onun bir yiyecek ve binek almaya yetecek kadar malı yoktu. Fakat isteseydi, onu el üstünde tutarak taşırlardı.”

Ebû İshâk, Horasan’a gelince hemen Nişâbûr’a geçmişti. Bunun Sebebi de, halîfe Muktedâ billâh’ın Ebü’l-Feth bin Ebü’l-Leys tarafından onun aleyhine kışkırtılmasıydı. Halife, Ebû İshâk’ı çağırıp bizzat kendisiyle görüştü. Şikayete sebeb olan hâdiseyi bizzat kendisinden dinledi. Çünkü, belde halkına onun sebebiyle eziyet edilmişti. Bu sebepden halife de, onun sultânın karargâhına gitmesini ve hâlini de Selçuklu sultânına ve veziri Nizâm-ül-mülk’e anlatmasını emretmişti. Şeyh Ebû İshâk, halifenin hizmetçilerinden Cemâl-üd-devle Afif ile beraber yola çıktı ve hâlini arzetti. Böylece hakkındaki dedikodular son buldu.

Ebü’l-Hasen-i Hemedânî anlatıyor:

“Ebû İshâk-ı Şîrâzî’nin şöhreti o kadar çok yayılmıştı ki, gittiği her yerde ve girdiği her şehirde, şehrin bütün insanları ve çocukları onu karşılamağa çıkarlardı. Kaldığı yerlerde, içinde olduğu mahfelin direklerine ellerini sürerler, na’lınlarının (ayakkabılarının) toprak ve tozunu alır, şifâ ve bereketlenmek için saklarlardı. San’at sahipleri, meta’larını, âlet ve edevatını ayaklarının tozuna sürerlerdi. Tatlı, meyva, yiyecek, giyecek, kumaş ve pamuk gibi neleri varsa üzerine saçarlar, bütün halk da onun başına üşüşürdü. Kendisi de bu hale çok te’accüb eder, hayret içinde kalırdı. Konaklama yerine gelince, eshâbına iltifât edip: “Ey dostlarım, ey kardeşlerim! Bugün başınıza düşen, o sayısız güzel eşyalardan elinize ne geçti ve herkese ne kadar düştü?” derdi.”

Bu seyahatlerinde ona arkadaşlık yapıp, ilminden istifâde eden birçok âlim olmuştur. Bunlardan Fahr-ül-İslâm eş-Şâşî, “Umde” kitabının sahibi Hüseyn bin Ali et-Taberî, İbn-i Beyân el-Meyânci, Ebû Muâz, el-Bendelinî, Ebû Sa’leb el-Vâsıtî, Abdülmelik eş-Şâbürhuvâstî, Ebü’l-Hasen el-Amidî, Ebü’l-Kâsım ez-Zencânî, Ebû Ali el-Fârikî, Ebü’l-Abbâs bin er-Rutâbî gibi birçok âlimler ondan istifâde ettiler.

Ebû Bekr eş-Şaşî diyor ki, “Şeyh Ebû İshâk, asrının âlimlerine, Allahü teâlânın bir hucceti, senedi idi.”

İmâm-ı Mâverdî diyor ki, “Ebû İshâk gibisini görmedim, İmâm-ı Şafiî onu görseydi, elbette beğenirdi”

Hanefî âlimlerinden el-Muvaffak diyor ki, “Ebû İshâk, fıkıh âlimleri arasında mü’minlerin İmâmı, en önde geleni idi. Onda bulunan hasletlerin hepsi, ilmiyle amel eden âlime örnek oldu. Bunun için, ilim ve amel bakımından olan üstünlüklerin hepsi onda toplanmıştı. Bu sebeple yüksek bir yolda idi. Herkes tarafından sevilirdi. İnsanlar arasındaki yaşayışına ve ahlâkına sû-i zânda bulunarak bir kusur isnâd etmeye kimsenin gücü yetmezdi.”

Talebeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Birçok yerlere yayılmışlardı. Abbasi devletinin sınırları içinde bulunan İran’ın birçok şehirlerinde ve köylerinde kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesi yapanların çoğu bunun talebelerinden olmuştur. Bunlardan ba’zısının isimleri “Tabakât” kitaplarında sayılmaktadır. Zâten Nizâm-ül-mülk, Şafiî mezhebinin yayılması ve bunu da Ebû İsbâk-ı Şîrâzî’nin yapmasını isteyerek, Nizâmiyye Medresesi’ni yaptırmış ve böylece binlerce talebeyi yetiştirmiştir. Çok kısa bir zamanının dışında, vefâtına kadar bu medresede hep talebe okutmuştur. Daha önce Bâb-ı Merâtıb’daki mescidinde yüzlerce talebe yetiştirmişti.

Eserleri: Çok eser yazmıştır. Bunlardan başlıcalarının isimleri şunlardır:

1. El-Mühezzeb fil-müzehheb: Keşf-üz-zünûn'da "El-Mühezzeb fil-fürû" adı ile bildirilmektedir. Fıkıh ilmine âit büyük bir eserdir. Bunun te'lîf sebebi, İbn-i Sabbâğ'ın kendisi hakkında: "İmâm-ı Şafiî ile Ebû Hanîfe'nin arasında bir ictihâd farkı kalmazsa, Ebû İshâk'ın ilmi ortadan kalkardı" ya'nî "Onun ilmi, onun ikisi arasındaki ictihâd farklılıklarını bildiren, hılâf mes'elerinden ibârettir" dediğini duyunca, kendisinin fıkıh ilmindeki üstünlüğünü de isbât etmek için bu kitabını yazmıştı. Bu kitabını defalarca yazdı. Şöyle ki; maksadına uygun olmadığını görünce, onu Dicle nehrine atardı. Daha sonra başka bir sûrette re'yini topladı. Onları bir eser hâline getirip insanlara ulaştırmış oldu. Eserini 455 (m. 1063) senesinde yazmaya başlamış ve 469 (m. 1076) senesinde tamamlamıştı. Bu, kıymeti yüksek olan bir eserdir. Şafiî fâkihleri, ona çok önem verip şerh ettiler. Ebû İshâk, bundan çok hoşlanırdı. Hattâ kendisi bu kitap hakkında buyurdu ki: "Hazırladığım bu kitap, şayet Resûlullaha (aleyhisselâm) arz edilmiş olsaydı, "Bu, benim ümmetime emrettiğim dinin tâ kendisidir" buyururdu."

2. Et-Tenbîh fil-fıkh Keşf-üz-zünûn'da "Et-Tenbih fî fürû'ış-Şâfiiyye" ismi ile zikredilmektedir. Bu eser, Şâfiîler arasında çok okunan beş kitaptan birisidir. Çok okunması, onu Şeyh Ebû Hâmid el-Mervezî'nin "Ta'lika"sından almış olmasındandır. Bunun da birçok şerhleri yapılmıştır. Birçokları da muhtasar hâle getirmişler, özetlemişlerdir. Ba'zıları da, onun ihtivâ ettiği konuları nazım hâline getirmişlerdir.

3. En-Nüket fil-hılâf: Keşf-üz-Zünûn'da "En-Nüket fî ilm-il-Cedel" adı ile zikredilmektedir.

4. Et-Tebsıra: İbn-i Hıllıgân bunun cedel ilmi hakkında; Keşf-üz-zünûn sahibi de, usûl-i fıkıh ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir. İbn-i Cinnî, ona şerh yaptı.

5. El-Maûne fil-Cedel

6. Et-Telhîs: İbn-i Hılhgân, cedel ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir.

7. El-Lem' fî usûl-il-fıkh: El-Hedbânî, bunun iki cild hâlinde ve daha başkaları şerhlerini yaptı.

8. Şerh-ül-lem' fî usûl-il-fıkh

9. Nushu ehl-il-ilm

10. Tabakât-ül-fukahâ

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 215-262

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 29

3) Tabakât-ül-fukahâ li-İbn-i İshâk (Mukaddime)

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 319-320

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 349

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 124

7) Tezhîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 172

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 68

9) Mir'ât-üz-zeman fî târih-il-a'yân sh. 135, 186 (1968 Ankara)

EBÜ'L-ABBÂS MEHDEVÎ (Ahmed bin Ammâr)

Tefsîr, kırâat, lügat, nahiv ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin Ammâr bin Ebü'l-Abbâs'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Afrikiyye'de (Tunus) deniz kıyısında bir şehir olan Mehdiyye'ye nisbetle Mehdevî ve Magribî denildi. Üstad-ı meşhûr lakabı verildi. 440 (m. 1048) yılı civârında vefât etti.

İlim tahsiline ilk önce aile çevresinden başlayan Ebü'l-Abbâs Mehdevî, başta anne tarafından dedesi Mehdî bin İbrâhim'den ilim öğrendi. Kayrevân'da kırâat, fıkıh, tefsîr ve arabî ilimler âlimi Ebü'l-Hasen Kâbisî'den ders aldı. Kâbisi'nin, kırâatten başka ilimlerle de uğraşmasından dolayı ondan ayrıldı. Mekke'ye gitti. Orada, çeşitli İslâm memleketlerinden gelen âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhammed Kandarî, Ganâim bin Velîd Mâlikî ve Muhammed bin Süfyân'dan (Taşköprüzâde'ye göre Süleymân bin Süfyân) kırâat ilmini öğrendi. Mekkî bin Ebi Tâlib'le çok sohbet ve arkadaşlıkları oldu. Kırâat ilmi üzerinde yıllarca çalışarak, kırâat-ı seb'a'yı öğrendi. Bütün inceliklerine vâkıf oldu. Aralarındaki farklılıkları, sebeblerini, delîlleriyle öğrendi. Birçok

ilimde ihtisas sahibi olmasına rağmen, kırâat ilminde meşhûr oldu. Talebelerine kırâat-ı seb'a'nın hepsini öğretir, yedisinde de aynı seviyeye getirir ve gönüllerinin yattığına göre okumakta serbest bırakırdı. Afrikiyye'den ayrılıp Endülüs'e (İspanya) gitti. 430 (m. 1039) yılında Endülüs'ün doğusundaki Cezire şehrine yerleşti. Yıllarca müslümanlara hadîs, fıkıh, kırâat bilgileri öğretti. İnsanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulundu. Büyük âlimlerden öğrendiği eşsiz ilmini öğretmeye, yaymaya gayret etti. Doğru yoldan sapanlarla münâzaralarda bulundu. Onun kırâat ilmindeki derecesi, belki arkadaşı Mekkî bin Ebî Tâlib kadar yüksek değilse de onun derecesini, yetiştirdiği talebeleri ve yazdığı eserleri göstermektedir, ömrünü, ilim öğrenmek, bildiklerini öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Allahü teâlânın râzı olmayacağı bir iş veya sözle, bir ânını zayi etmek istemezdi. Dünyâya hiç kıymet vermez, elindekini fakirlere dağıtırdı. Ona, tevekkülü ve Kur'ân-ı kerîme hizmeti sebebiyle, ummadığı yerden rızkı gelirdi.

Ebü'l-Abbâs Mehdevî, birçok talebe yetiştirdi. Bunlardan bir kısmı kırâatle meşhûr oldu. Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed Ezdî, Ebû Muhammed Abdullah bin Yûsuf, Abdullah Nümeyri, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim Lahmî Endülüsî (İbn-i Şuayb), Ebü'l-Velid Ganem bin Velîd Mâlikî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Mutrif Kettânî (Tarafi), Ebû Abdullah Muhammed Tecîbî Tuleytelî, Ebû Muhammed Abdülazîz Karvî, Muhammed bin Müfrec Batleyevsî (Rebeveylüh), Ebü'l-Hasen Yahyâ bin İbrâhim Mersî (İbn-i Beyaz) ve daha birçok âlim bunlar arasındaydı. Bu mübârek zâtlar da, hocaları gibi ilimlerini geliştirip artırmaya, çok sayıda insana öğreterek bunların nesilden nesile öğretilmesine gayret ettiler. Kalabalık cemâatlere okudukları kırâatler, huşû' içinde dinlenirdi. Dinleyiciler Allahü teâlânın kelâmını ehlinden dinlemekle kendilerinden geçerlerdi. Îmânları bir kerre daha tazelenir, bu hâlden dolayı Allahü teâlâya hamd ederlerdi. Kendileri de bu âlimler gibi okumaya ve çocuklarını da onlara talebe eyleyip yetiştirmeye gayret ederlerdi. Bu yolda adetâ birbirleriyle yarıştılar. Endülüs'te yıllarca, bübülleri kıskandıracak şekilde kelâm-ı İlâhîyi terennüm eden kârîler (Kur'ân-ı kerîm okuyanlar) yetişti. Onların okuduklarını işitenlerin gönülleri ferahladı. Müslümanlar onların varlıklarından huzûr duydular.

Talebelerinden biri anlatır: "Birgün hocam Mehdevî Cezire Câmii'nde Kur'ân-ı kerîm kırâat edip, müslümanların gönüllerini nurlandırırken, kelâm-ı ilâhînin te'sîriyle kendimden geçtim. Kendime geldiğim'zaman, birçok kimsenin benim hâlimde olup, yeni ayılmakta olduklarını gördüm. Onun kırâatini dinlerken, dünyâyla alâkayı kestiğimizi hissetmediğimiz zaman olmadı."

Bu büyük âlimin kıymeti, eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Sâdece Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışması sebebiyle, ömrü bereketlendi. Kendisine, kısa zamanda engin ilmini kitaplara geçirmek nasîb oldu. Kitapları, kendisinden sonra gelen âlimlerin çoğuna kaynak oldu. Tereddüt etmeden onlardan istifâde ettiler. Ba'zı âlimler, kitaplarında onu "İmâm" olarak zikrettiler.

Talebeleri ve kendisine suâl soranların isteği üzerine, kırâat şekilleri ve husûsiyetleri hakkında kısaca bilgiler veren, "Hidâye fî-kırâat-ı seb'a"sını yazdı. Daha sonra bu kitabındaki bilgileri önceki âlimlerin kitaplarından ve kendisine gelen sahih rivâyetlere dayanan güzel sözlerle süsledi. Buna da "Muvaddah fi-ta'lil-il-vücûh-il-kırâat" adını verdi. El-Hidâye fil-kırâat-ıs-seb'a" ve şerhi, kendisinden sonra gelen birçok kırâat âlimine ve onların kitaplarına kaynaklık etti. Kâdı Iyâd, İbn-i Hayr, Ebü'l-Hüseyn Ubeydullah bin Ahmed bin Ebi Rebî, Ebû Ca'fer Ahmed bin Ali Belevi Âişi ve İbn-ül-Cezerî, bu âlimlerden ba'zılarıdır.

El-Kifâye fî şerh-i mükâri-il-hidâye, Keşf-üz-zünûn'da "Teysîreyn-ül-kebîr ves-sagir" adıyla bahsedilen "Teysir fil-kırâat ve kesret-it-turuk ver-rivâyât", "Hecâ'-i mesâhif-il-emsâr alâ gâyet-üt-takrib vel-ihtisâr" adlı kırâat ve tefsîrle ilgili yazmış olduğu kitaplardır. Dâvûdî'nin bahsetmiş olduğu "Tefsîr-i meşhûr" adlı bir eseri de vardır. Tefsîre bu isim, kendisine verilen "Üstâd-ı meşhûr" lakabından dolayı verilmiştir. Diğer ilimlere dâir yazdıklarıyla beraber, eserlerinin sayısının bin civarında olduğu bildirilmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 56

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 5

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 84

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 351

5) Hind Çelebi, kırâat-ı bi-Afrikiyye Tunus, 1983 sh. 349

EBÜ'L-HASEN ALİ BİN MUHAMMED

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Safi bin Şuca er-Rebî'dir. Fazîletli bir zât idi. Şam'da yaşadı. 444 (m. 1052) senesinden sonra vefât etti. Ebü'l-Hasen, Abdülvahhâb el-Kullâbî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebü'l-Hasen hazretlerinin. Târih-i Fazîletü ehl-üş-Şâm adlı bir eseri vardır. Bu eser altı bâb hâlinde hazırlanmış olup, ilk bâblarında Şam hakkında ba'zı mühim bilgiler yer almaktadır. Dördüncü babında Şam'da medfûn bulunan Peygamberlerin, Sahâbe-i Kirâmın, Tabiînin, meşhûr evliyâ ve âlimlerin isimlerini saymakta ve haklarında kısa ma'lûmât vermektedir. Bu eserin dördüncü babında isimleri kaydedilip, Şam'da olduğu bildirilen Sahâbiler şunlardır: Mu'âviye bin Ebî Süfyân, Übey bin Ka'b, Ebüdderdâ, Ebû Ümâme, Ebû Hâşim bin Utbe, Evs bin Evs, Bilâl-i Habeşî, Temîm-i Dârî, Ca'fer bin Ebî Tâlib, Cündeb bin Amr, Hanis bin Hişâm, Habbâb bin Münzir, Harmele bin Zeyd el-Ensârî, Hâlid bin Velîd, Hüzeyme bin Fâtik, Zeyd bin Harise, Sa'd bin Ubâde, Sebra bin Fâtik, Süheyl el-Ensârî, Süheyl bin Amr, Şercil Sem'ûn, Şuheyb-i Rûmi, Dahhâk bin Kays, Dırâr bin Hattâb, Dırâr bin Ezver, Abdullah bin Havale, Abdullah bin Sa'dî, Abdülmuttalib el-Hâşimî, Abdullah bin Sa'd, Abdullah bin Ma'dikerb, Muâz bin Cebel, Vasile bin Eska', Abdurrahmân bin Avf.

Şam'da medfûn bulunan Tabiînin isimleri de şöyle sıralanmıştır: Uveys bin Âmir Karnî (Veysel Karânî), Eş-Şeyh Arslân, Ebû Müslim Havlânî, Ebû Süleymân Dârânî, Eş-Şeyh Ebû Bekr bin Kavam, Eş-Şeyh Takiyuddîn İbni Salah, Eş-Şeyh İmâdüddîn el-Muhaddas, Ebü'l-Abbâs bin Kudâme, Eş-Şeyh Nefiyüddîn el-Hısni, Eş-Şeyh Cendel, Eş-Şeyh-ül-ârif Hammâd, Ömer bin Abdülazîz, Eş-Şeyh Abdullah Yunûnî, Abdurrahmân Evzâî, Ka'b-ül-Ahbâr, Mensûr bin Ammâr, Eş-Şeyh Ebû Amr, Şeyh Ebü'l-Beyân, Sultan Nûreddîn, Şehid Sultan Selahuddîn, Muhiddîn Nevevî.

Fazîletü ehl-üş-Şâm kitabından ba'zı bölümler:

Beyyine sûresi nâzil olduğu zaman, Cebrâil (aleyhisselâm) Resûlullaha (aleyhisselâm): "Allahü teâlâ sana bu sûreyi, Ubey bin Ka'b'a okutmanı emrediyor" dedi. Resûlullah efendimiz Ubey bin Ka'b'ı (radıyallahü anh) çağırdı. "Allahü teâlâ bu sûreyi sana okutmamı emretti" buyurdu. "Bizzat benim ismimi zikretti mi?" diye sorunca, Resûlullah (aleyhisselâm) "Evet" buyurdular. Bunun üzerine Ubey bin Ka'b (radıyallahü anh) ağladı. Abdurrahmân, Ubey'e dedi ki: "Sen bundan dolayı sevindin değil mi?" Ubey: "Niçin sevinmiyeyim ki, Allahü teâlâ meâlen: "De ki: Allahü teâlânın ihsâniyle ve rahmetiyle, ancak bununla ferahlansınlar. Bu onların toplamakta olduklarından (dünyâ menfaatından) daha hayırlıdır." (Yûnus-58) cevâbını verdi.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm)şöyle buyurdu: "Ümmetimde, ümmetime en merhametlisi olan Ebû Bekr'dir. Allahü teâlânın dîninde en kuvvetlisi Ömer (radıyallahü anh), hayası en çok olan Osman, helâlı ve haramı en iyi bilen Muâz bin Cebel, **Ferâiz ilmini** (mirası hak sahiplerine dağıtma) en iyi bilen Zeyd bin Sabit, Kur'ân-ı kerîmi en iyi okuyan Ubey bin Ka'b'dır. Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni, Ebû Ubeyde bin Cerrahtır." Bir rivâyette: "Bu ümmetin, hüküm verme işini en iyi bileni Ali (radıyallahü anh)dir." buyurdu.

Ebüdderdâ'ya (radıyallahü anh) birisi, "Bana nasîhatta bulun" dedi. O şöyle buyurdu: "Genişlik zamanında Allahü teâlâyı anarsan, darlık zamanında da Allahü teâlâ seni anar. Dünyâ işlerinden bir şeyi isrâf ettiğin zaman, işin sonunun nereye varacağının da hesabını yap. Eğer insanlarla muharebe yaparsan, onlar da sana harb ilân ederler. Eğer onları kendi hâllerine bırakırsan, onlarda seni bırakırlar. Eğer insanlardan kaçarsan, onlar sana yetişirler."

Ona birgün birisi: "Ey Ebüdderdâ! Bana ne tavsiye edersin?" deyince, Ebüdderdâ hazretleri: "Siz bağışlayın ki, Allahü teâlâ sizi azîz kılsın. Yetimin gözyaşından, mazlûmun duâsından sakınınız. Çünkü bunlar insanlar uyurlarken gece yürürler.

Mü'min, parça parça olup dağılmış bir topluluğa yaptığı va'z ve nasîhattan ibâret bir sadakanın benzerini tasadduk etmemiştir. Allahü teâlâ o sadaka ile onlara fayda vermiştir."

Allahü teâlâya, sanki O'nu görüyormuş gibi ibâdet ediniz. Nefslerinizi ölmüş kabûl ediniz. Biliniz ki, iyilik eskimez. Suç ve günah unutulmaz. Hayır, mal ve çoluk çocuk çokluğunda değil, insanın hilminin ve ilminin çok olmasında, insanları Allahü teâlâya, O'nun emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaya çağırmaktır, iyilik yaparsan, Allahü teâlâya hamdet. Kötülük yaparsan, Allahü teâlâdan affını ve mağfiretini dile" buyurdu.

Ebüdderdâ (radıyallahü anh) hastalanınca, yakınları yanına girdi ve "Neden şikâyet ediyorsun?" diye sorduklarında: "Günahlarımdan şikâyetçiyim" dedi. "Neyi istiyorsun?" dediklerinde: "Cenneti istiyorum" dedi. "Senin için bir tabib çağıralım mı?" dediler. "Hakiki tabib, beni hasta kılan Allahü teâlâdır" dedi vefâtı yaklaştığı zaman: "Kim benim içerisinde bulunduğum böyle bir gün, böyle bir saat, böyle bir yatış için hazırlık yaparsa, Allahü teâlânın rahmetine kavuşur" buyurdu.

> Evs bin Evs'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki, "Sizin günlerinizin en üstünü, Cum'a günüdür. Âdem (aleyhisselâm) o gün yaratıldı. O gün vefât etti. Sûr o gün üfürülecektir. Bayılma o gün olacaktır, öyleyse, Cum'a günü bana çok salat okuyunuz. Çünkü, sizin getirmiş olduğunuz salevât bana arz olunur". Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm: "Salâtlarımız size nasıl arz olunur?" dediler. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ toprağa bizim, bedenlerimizi yemesini haram kıldı."

İbn-i Mübârek buyurdu ki, "Dört kişi Kur'ân-ı kerîmi bir rek'atta okudular. Osman bin, Affân (radıyallahü anh), Temîm-i Dârî (radıyallahü anh), Saîd bin Cübeyr, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.aleyhim)." ibâdet edenlere, gece teheccüd namazı kılanlara ışık vermesi için, ilk kandil diken Temîm-i Dârî'dir. Temîm-i Dârî (radıyallahü anh) Şam'dan Medîne-i münevvereye geldiği zaman, bu kandilleri Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mescidine dikti. Ve Resûlullah efendimizin duâlarına nail oldu.

> Kurtûbî, Temîm-i Dâri'den şöyle bahseder: "O, Şam'dan Medîne-i münevvereye gelirken, yanında kandiller ve zeytin yağı getirdi. Medîne-i münevvereye vardığı gece, Cum'a gecesine tesadüf etti. Berâd isimli bir hizmetçisi vardı. Ona emretti. Hizmetçisi de kandilleri astı. Onlara yağ döktü. Fitillerini koydu. Güneş batınca hizmetçisine emredip kandilleri yaktırdı. Resûlullah efendimiz Mescid-i Nebevî'ye çıkınca, "Bunları kim yaptı?" diye sordular. Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anh) "Temîm-i Dârî yaptı, yâ Resûlallah" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) ona: "Sen İslâmı aydınlattın. Allahü teâlâ da senin kalbini dünyâda ve âhırette aydınlatsın. Eğer bir kızım olsaydı, seni onunla **evlendirirdim"** buyurdular. Orada bulunan Nevfel bin Haris, "Yâ Resûlallah! Benim bir kızım var, onunla evlendirebilirsiniz" dedi. Resûlullah efendimiz de onunla evlendirdi.

> Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti: Ca'fer-i Tayyar, fakirleri sever, onlarla beraber otururdu. O onlara anlatır, onlar da onunla konuşurlardı. Resûlullah (aleyhisselâm) ona, Ebü'l-mesâkîn künyesini vermişti. İnsanların Resûlullaha (aleyhisselâm) gerek yaratılışı ve gerekse ahlâkça en çok benziyeni idi. Resûlullah efendimiz, "Sen bana, hem yaratılış ve hem de huyca benzemektesin" buyurdu.

Ca'fer bin Ebî Tâlib, müşriklerin müslümanlara yaptıkları işkence ve eziyetten dolayı Habeşistan'a gidince, Necâşî ve onunla beraber olan kimseler, onun yanında müslüman oldular. Ca'fer-i Tayyar (radıyallahü anh), onun yanında bir müddet kaldı. Sonra Medîne-i münevvereye geldi.

> Necâşî müslüman olunca, bu durumu Habeşlilerden gizledi. Fakat, sonradan herkes onun müslüman olduğunu duydu. Bu durumu insanlar arasında konuşulur oldu. Halk, Necaşî'nin yanına geldi. Sen dînimizden çıkmışsın dediler. "Necâşî onlara: "Ey Habeşliler! Ben sizin başınızda olmaya en lâyık olanınız değilmiyim?" deyince onlar, "Evet, öyledir" dediler. "Benim aranızdaki yaşayışımı nasıl

buldunuz?" deyince hepsi, "Çok iyi bulduk" dediler. "Öyleyse sizin bana karşı şu tutumunuz da ne oluyor?" deyince, "Sen bizim dînimizi bıraktın, Îsâ'yı kul yaptın?" deyince, "Yâ siz Îsâ hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Îsâ, Allahın oğludur" dediler. Bunun üzerine Necâşî elini, göğsüne ve kaftanına bastırarak, "Ben şehâdet ederim ki; Îsâ bin Meryem bu kâğıda yazılı olandan fazla birşey değil" dedi. Kâğıtta, "Allahtan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed aleyhisselâmın, Allahın kulu ve Resûlü olduğuna, Îsâ bin Meryem'in de (aleyhisselâm) Allahın kulu ve Resûlü olduğuna ve **Allahın Meryem'e ilkâ eylediği rûhu ve kelimesi**olmaktan başka bir vasfı bulunmadığına Şehâdet eder" yazılı idi. Sonra Habeşliler Necâşî'nin bu sözü üzerine karşısından' çekilip gittiler.

Necâşî vefât ettiği gün, vefâtından Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) haberdâr oldu, O gün Medîne-i münevverenin dışına, Eshâbı Kirâmla birlikte çıktılar. Eshâb-ı Kirâm Resûlullahın arkasında saf oldular. Necâşî için namaz kılındı ve istiğfar yapıldı. Bu hadîs-i şerîf, uzakta vefât etmiş olan bir kimse üzerine namaz kılınabileceğini söyliyen müctehidler için delîldir. (Cenâze namazının kılınabilmesi için, meyyitin (ölünün) nâşının, İmâmın önünde bulunması şarttır) diyen fıkıh âlimleri, bu hadîs-i şerîfi şöyle te'vil etmektedirler: Peygamber efendimiz, zâhirde Necâşî'nin gıyabında namaz kılmış gibi görünmüyorsa da, aslında onun tabutu, Resûlullahın (aleyhisselâm) görebileceği şekilde havaya yükseltilmiş ve Resûlullah efendimiz, onu bizzat görüp, hazır olan (Cenâzesi İmâm önünde bulunan) kişinin cenâze namazı gibi namaz kılınmıştır. Her iki takdîre göre de bu durum, Resûlullahın (aleyhisselâm) Peygamberliğinin açık alâmet ve delîllerinden biridir.

Dahhâk bin Kays'ın sözlerinden ba'zısı şunlardır: "Şerefli kimse hâin olmaz. Akıllı kimse yalan söylemez. Mü'min gıybet etmez. Babalar, oğullarına, ölüler, dirilere, güzel ahlâktan daha üstün bir şey bırakmamıştır. Çok gülmek, insanın heybetini, fazla şaka, mürüvvetini (fâideli olmak ve iyilik yapmak arzusunu) giderir. Bir mevzû üzerinde duran kimse, o şeyi iyi bilir. Meclisinizi, yeme-içme bahsinden uzak tutunuz. Çünkü ben, karnını düşünene çok kızarım." Dahhâk bin Kays hazretlerinin hilmini, insanlar çok beğenirlerdi. O ise: "Ben sizin gördüğünüzü görmüyorum. Yalnız ben çok sabırlıyım" derdi. "Düşüklerinize ikram ediniz ki, kendinizi ardan (utanmadan) ve nârdan (ateşten), korumuş olursunuz. Hilmi, bana insanlardan daha yardımcı buldum. Meliklerin dostu olmaz. Yalancının da vefası olmaz" buyurdu.

Şeyh Arslân ed-Dımeşkî'nin sözlerinden ba'zısı şunlardır. "Hased her türlü şerrin anahtarıdır. Gadab, insanı, özür dilemeye ve ayağın sürçmesine götürür."

Şam'da, gerek fetihler sırasında ve gerekse müslüman olmayanlarla yapılan muharebelerde, çok Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm) şehîd düşmüştür. Bunların dışında, Şam'da vefât eden çok Sahâbe-i Kirâm vardır. Bunların gayesini ancak Allahü teâlâ bilir. Şu bir gerçektir ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) ümmeti içerisinde en üstün fazilete Eshâb-ı Kirâm sahiptir- Onlardan sonra gelenler, onların derecelerine ulaşamazlar. Çünkü onlar, İslama ilk giren, İslâmın kapısını ilk açanlardır. Onlar, kılınç ve mızraklarla memleketleri fethederlerken, îmân ve hidâyet nûru ile de kalbleri gönülleri fethettiler. Mallarını canlarını Allah yolunda harcadılar. Bu yolda, kınayanın kınamasından, hiçbir kimsenin tehdid ve azarlamasından korkmadılar. İslâm binasının temelini atıp, yükselttiler, Allah yolunda canlarını verip, Allahü teâlâya ortak koşmak olan putlara tapmayı ortadan kaldırdılar. Tevhîd (Bir tek Allaha kulluk) inancını insanlara öğrettiler.

Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâbının (radıyallahü anh) sevilmesini tavsiye buyurdu. Allahü teâlânın katında, onların mertebelerinin pek yüksek olduğunu bildirdi. Öyleyse, onların aralarında meydana gelen hâdiselerde, dili tutmak, onlar hakkında yanlış, birşey konuşmaktan çok sakınmak, her zaman onların iyiliğinden bahsetmek lâzımdır.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, Abdullah bin Mugaffel'den (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdular: "Eshâbım hakkında Allahü teâlâdan korkun, Allahü teâladan korkun. Benden sonra onları tenkidlerinize hedef yapmayın. Kim onları severse, beni sevdiği için

onları sever! Kim onlara buğz ederse (kin beslerse), bana buğzundan dolayı onlara buğzeder. Kim onlara eziyet ederse, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden, Allahü teâlâya eziyet etmiş olur. Allahü teâlâya eziyet edene ise, Allahü teâlânın ona azâb etmesi pek yakındır."

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: "Allahü teâlâ insanların kalblerine baktı ve kulları içerisinde en iyi Muhammed'in (aleyhisselâm) kalbini buldu. O'nu kendisi için seçti. O'nu Peygamber olarak gönderdi. Yine Muhammed'in (aleyhisselâm) kalbinden sonra kullarının kalbine baktı. En iyi kalbler olarak, Eshâb-ı Kirâmın kalblerini buldu. Onları sevgili Peygamberine vezirler yaptı."

Eshâb-ı Kirâmı sevmenin meşhûr ve pekçok kaideleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1) Eshâb-ı Kirâmı seven kimseyi, Allahü teâlâ, dünyâda da, âhırette de muhafaza buyurur.

Taberânî, Iyâd el-Ensârî'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Eshâbım ve akrabalarım hakkında benim hakkımı koruyunuz. Onları sevmek sûretiyle, benim peygamberlik hakkımı koruyanları, Allahü teâlâ, dünyada ve ahırette belâlardan ve zararlardan korur. Benim peygamberlik hakkımı düşünmiyerek onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır."

2) Eshâb-ı Kirâmı (r.anhûm) seven, ebedî kalınacak yer olan Cennette onlarla beraber olur. Hâfız İbni Kudâme Abdurrahmân bin Yezîd'den bildirdi. Abdurrahmân bin Yezîd şöyle dedi: "Babam bana dedi ki: "Yetmiş tane âlime yetiştim. Hepsi de Eshâb-ı Kirâmdan şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmişlerdir "Kim Eshâbımı sever ve onlar için Allahü teâlâdan mağfiret dilerse, Allahü teâlâ kıyâmet günü onları, onlarla beraber Cennete kor."

3) Kim onları severse, yarın kıyâmet gününde, Kevser havuzunun başındaki Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) yanına gelir ve ondan kanana kadar içer. Ondan sonra ebediyyen bir daha susamaz. Taberânî, İbn-i Ömer'den (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kim Eshâbım hakkında benim peygamberlik hakkımı korursa, benim havzımda hazır bulunur. **Kim** beni Eshâbım hakkında muhafaza etmezse, beni sâdece uzaktan görür."

Ebû Süleymân Dârânî'nin sözlerinden ba'zıları şunlardır: "Gündüzünde iyilik yapana bu, onun gecesi için kâfidir. Gecesinde iyilik yapana da bu onun gündüzünde yeterlidir. Şehvetini terk etme husûsunda samîmi olanın kalbinden, Allahü teâlâ şehveti giderir, insanı Allahü teâlâdan alıkoyan mal, evlâd gibi şeyler, insan için bereketsiz ve hayırsızdır. Dünyâdan kaçanı, dünyâ arar, bulur. Dünyânın peşinden koşandan da, dünyâ kaçar. Gecenin bir kısmını ibâdetle geçiremiyen kimse, hiç olmazsa gündüzünde bir eksiklik yapmasın. En fazîletli amel, nefsin arzu ve isteklerine muhalefettir. Lokman Hakim oğluna: "Ey oğul! Dünyaya sana zarar verecek: şekilde dalma" buyurdu."

Ârif-i Billah Takıyyüddîn el-Hısnî: ilim ile ameli kendisinde toplamış büyük bir âlimdir. Dünyâya önem vermez, âhıretle meşgûl olurdu. Onun bir çok kerâmetleri vardır. Onlardan birisi şöyledir: Müslümanlar, Kıbrıs adasına gazâya gitmişlerdir... Askerler, Şeyh Takıyyüddîn'i müslümanların önünde muharebe ederken gördü. Neticede, Allahü teâlâ müslümanlara zaferi ihsân etti. Askerler döndükten sonra, Şeyhin askerin önünde muharebe ettiğini anlattılar. Şeyhin yakınları ve bulunduğu şehrin sakinleri, onun hiç ayrılmadığını söylediler.

Yine bir sene hacca gidenler, Şeyh Takıyyüddîn'i Medîne-i münevverede, Mekke-i mükerremede ve Arafat'ta yanlarında gördüler. Döndüklerinde anlatınca, orada bulunanlar onun hiç yanlarından ayrılmadığını söylediler.

Cendel bin Muhammed: Zâhid ve ârif bir zât idi. Birçok kerâmetleri görüldü. Tâcüddîn el-Karârî onun ehl-i tasavvuf ve derin bir âlim olduğunu söyler, İbn-i Kesir, târihinde onun; ibâdet, zühd ve sâlih ameller sahibi olduğunu, insanların, hattâ devletin ileri gelenlerinin bile kendisini ziyâret ettiklerini söyler.

Abdurrahmân Evzâî'nin (radıyallahü anh) sözlerinden ba'zısı şunlardır: "Kıyâmet günü, dünyâ gün gün, saat saat kula arz edilir. Allahü teâlâyı anmadığı bir saat ona arz edilince, o sırada pişmanlık ve üzüntü onun nefesini keser. Gecesini Allahü teâlâya ibâdetle geçiren kimsenin, kıyâmet günü durumu kolay olur."

> Mensûr bin Ammâr'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cehennem mü'mine: (Çabuk) geç! Nûrun ateşimi söndürecek der." Oğlu Süleym'den rivâyet etti. O dedi ki: Babamı rüyamda gördüm, "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye sordum. O da şöyle dedi: "Allahü teâlâ beni kendisine yaklaştırıp, "Ey kötü şeyh! Seni niçin affettim, biliyor musun?" buyurdu. Ben de "Hayır, bilmiyorum yâ Rabbî!" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ, "Hani sen insanlarla beraber oturmuş, onları (bir şeyler anlatıp) ağlatmıştın. Orada benim korkumdan hiç ağlamamış birisi daha vardı. O da ağlamıştı. Ben hem onu ve hem de mecliste bulunanları onun için bağışlâmıştım. Seni de o bağışladıklarım arasına koymuştum" buyurdu."

Ebü'l-Hüseyn anlattı: Mensûr bin Ammâr'ı rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" dedim. O da şöyle anlattı: "Allahü teâlâ beni huzûrunda durdurdu. Bana, "İnsanları dünyâya düşkün olmaktan alıkoyan, âhırete hazırlanmaya teşvik eden sensin değil mi?" buyurunca, "Evet öyle oldu yâ Rabbî! Yâ Rabbi! Sen herşeyi bilirsin. Ve lâkin izzetin ve celâlin hakkı için, nerede bulundu isem, nerede oturdu isem, orada mutlaka sana hamdü sena ederek, senin muvaffak kılman ile işlerimi yapabildiğimi söyliyerek söze başladım. Sonra sevgili Peygamberime (aleyhisselâm) salât getirdim. Üçüncü olarak senin kullarına nasihatte bulundum" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ "Evet o doğru söyledi. Onun için semâma bir kürsi koyun, yerde beni övüp ta'zîm ettiği gibi, gökte de aynı şekilde devam etsin" buyurdu."

Muhammed bin Ebû Bekr bin Ömer dedi ki: "Ben birşey yediğim zaman rahatsız oluyordum. Büyük âlim Ebû Ömer, birgün beni çağırdı ve bana "İnsan, şehidallahü ennehü lâ ilahe illâ hü'yu ve li'ilâfi kureyşin îlâfihim'i sonuna kadar okursa, sonra yemek yerse, ona yediği yemek zarar vermez" buyurdu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1275

2) El-A'lâm cild-4, sh. 327

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 259

4) Brockelmann Sup-1 sh. 566

EBÜ'L-HASEN EL-CÜVEYNÎ (Ali bin Yûsuf)

Şafiî âlimlerinden. Fıkıh ve tasavvuf âlimidir. İsmi, Ali bin Yûsuf bin Abdullah bin Yûsuf el-Cüveynî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Nişâbûr şehrinin büyük bir nahiyesi olan, Cüveyn beldesinde doğup yetiştiği için, "Cüveynî" nisbetiyle anılırdı. Bu belde, birçok âliminyetiştiği yer olmuştur. Meselâ büyük Şafiî âlimi ve İmâm-ül-Haremeyn'in babası olan Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed bin Hayveyye de, Cüveyn nâhiyesindendir. Ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. İlim tahsili için birçok beldelere seyahatler yaptı. İlim öğrenmek için çok sıkıntılara katlandı. Tefsîr, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli eserler yazdı, insanlara durmadan nasihat ederdi. Onlara dâima emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. İmâm-ül-Haremeyn lakabı ile meşhûr oldu. "Şeyh-i Hicâz"da denilirdi. 463 (m. 1070) senesinin Zilka'de ayında Nişâbûr'da vefât etti.

Ebü'l-Hasen el-Cüveynî; büyük âlim Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen el-İsferânî, Ebû Muhammed Abdurrahmân bin Ömer bin Nühhâs, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Abdullah Muhammed bin Fadl bin Nazîf el-Ferrâ ve Nişâbûr, Bağdad, Mekke ve Mısır'da daha birçok âlimden ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de, İmâm-ı Muhammed bin Fadl el-Fürâvi ve Tâhir eş-Şahâmî'nin iki oğlu ile daha birçok âlim ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Ebü'l-Hasen el-Cüveynî, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde olduğu gibi, tefsîr, hadîs, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde de mütehassıs bir âlimdir.

İbn-i Şühbe, "Tabakât'ında onun hakkında diyor ki: "Onun lakabı "Rük-nül-İslâm" olup, ailesi Arab kabilelerinden birisine mensûptur. Arab dili ve edebiyatı ilimlerini, daha Cüveyn nahiyesinde iken babasından öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebû Ya'kûb el-Ebyurdî'den öğrenmiştir. Sonra Nişâbûr'a giderek, Ebû Tayyib es-Su'lûkî ile beraber kalmıştır. Daha sonra Merv şehrinde bulunan İmâm-ı Kaffâl'ın yanına gelerek, ondan fıkıh öğrendi. Mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi ve hılâf ilminin inceliklerine vâkıf oluncaya kadar onun yanında kaldı. 407 (m. 1016) senesinde tekrar Nişâbûr'a döndü. İlim öğretmek ve talebelere ders vermek için orada kaldı. Fetvâ makamına yükseldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde zamanının bir tanesiydi Allahü teâlâdan çok korkar, gece gündüz ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâsı dillere destan olmuştu. (Şüphelilerden sakınmağa vera' denir. Haramlardan sakınmağa takvâ denir. Şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmeye de zühd denir.) Ciddiyet ve vekar sahibiydi.

Yine İbn-i Şühbe anlatıyor. "Risale" sahibi Ebû Saîd Âbdülvâhid bin Ebi'l-Kâsım el-Kuşeyrî diyor ki, "Şafiî âlimlerinin büyükleri, Ebü'l-Hasen el-Cüveynî'nin yüksek makamlara erişmiş bir zât olduğuna inanıyorlardı. Eğer onun asrında, Allahü teâlâ bir peygamber gönderecek olsaydı, onu gönderirdi. Bu ise asla olmayacak, başka peygamber gönderilmiyecek!"

Hâfız Ebû Sâlih el-Müezzin diyor ki: Ebü'l-Hasen el-Cüveynî vefât edince, onu ben yıkadım. Kefeni vücûduna sardığım zaman, sağ elinin olduğu yerden koltuk altı hizasına kadar, sanki ay ışığı gibi parlayan bir ışık olduğunu gördüm. Hayret ettim ve kendi kendime: "Bu, fetvâlarının bereketi dolayısı ile olsa gerektir" dedim.

Esnevî diyor ki: "Ebü'l-Hasen el-Cüveynî büyük bir âlim, faziletler sahibi, güzel ahlâk timsâli bir zâttır, ilim öğrenmek için çok seyahatler yapmış ve dolaştığı yerdeki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinlemiştir. Horasan'daki âlimler, onun ilim meclisinde toplanır ve söylediği hadîs-i şerîfleri yazardı. "Şeyh-i Hicaz" lakabı ile tanınırdı. Eserlerinde ve yaşayışında, tasavvufun ince ma'rifetlerini aksettirirdi. Tasavvuf ilmine dâir yazdığı "Kitâb-üs-selve" isimli eseri meşhûr olup, çok güzeldir."

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kitâb-üt-tefsîr Büyük bir tefsîr kitabıdır. Her âyet-i kerîmenin tefsîrinde on çeşit ilimden bahsedilmiştir.

2. Ta'lîka: Fıkıh ilmine dâir yazdığı orta büyüklükte bir eserdir.

3. Kitâb-üs-selve: Tasavvuf ilminin konularını içine alan bir eserdir.

4. Kitâb-ül-muhtasar: Muhtasar-ı Müzenî'nin muhtasarıdır.

5. El-Fürûk Büyük bir cild halindedir.

6. Es-Silsile: Bir cildlik bir eserdir.

7. Kitâb-üt-tebsire: Bir cildlik çok güzel bir eserdir. Daha çok ibâdet konularını içine almaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 298, 299

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 262

3) Keşf-üz-zünûn sh. 999

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 266

EBÜ'L-HASEN-İ HARKÂNÎ

Allahü teâlâya ve âhırete âit ilimler ya'nî ma'rifetler sahibi büyük bir âlim. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Ca'fer'dir. Bistâm'ın bir kasabası olan Harkân'da dünyâya geldi. Ebü'l-Hasen-i Harkânî, uzun boylu, güzel yüzlü, geniş alınlı, iri gözlü ve kumral idi. Hazreti Ömer'e benzerdi, insanları hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine silsile-i âliyye denilen büyük âlim ve velilerin altıncısıdır. Büyük İslâm âlimi Bâyezîd-i Bistâmî'nin rûhâniyetinden istifâde ederek kemâle gelmiş,

yükselmişti. Zamanının kutbu idi. 425 (m. 1034) senesinde Harkân'da vefât etti.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, oniki sene Harkân'dan Bistâm'a, hocasının kabrini ziyâret için gitti. Bu ziyârete giderken, yolda Kurân-ı kerîmi hatim ederdi. Her gittiğinde ziyâret ile ilgili vazîfelerini yaptıktan sonra, "Yâ Rabbî! Bâyezîd'e ihsân ettiğin sana âit ilimlerden, büyüklüğünün hakkı için, Ebü'l-Hasen kuluna da ihsân eyle" diye yalvarırdı. Gerî dönerken, hiçbir zaman Bâyezîd'in türbesine arkasını dönmezdi. Yatsı ve sabah namazlarını türbede kılardı. Oniki sene sonra, Allahü teâlânın lütfu ile Bâyezîd'in rûhaniyetinden istifâde edip olgunlaştı. Allahü teâlâyı tanıtan kalb ilimlerinde ve diğer ilimlerde talebe yetiştirmeye başladı. Pekçok talebesi vardı. Kerâmetleri, menkıbeleri ve veciz sözleri çoktur. Çok anlatılan kerâmetlerinden biri de şudur:

Bir kâfilede bulunan insanlar, üstadın huzûruna gelip "Yollar korkuludur. Bize bir duâ öğretiniz" diye istirhâm edince; buyurdu ki: "O zaman, Ebü'l-Hasen'i hatırınıza getiriniz!" Bu söz, gelenlerin hoşlarına gitmedi. Yolda eşkiya, önlerine çıktı. Hepsinin mal ve meta'larını aldı. Yalnız, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini hatırlayan bir kimsenin malına zarar gelmedi. Bu hâle arkadaşları şaşıp, sebebini sorduklarında, "Hazreti Ebü'l-Hasen'i hatırladım ve kurtuldum" cevâbını aldılar. Gelip durumu Ebü'l-Hasen hazretlerine anlattılar. Ve "Biz Allahtan yardım istedik, eşkiyalar bizi soydu.. Fakat seni hatırlayıp, senden yardım isteyen şu arkadaş kurtuldu. Bunun hikmeti nedir?" diye sordular. "O arkadaşınızı kurtaran, Allahü teâlâdır. Günahkâr ağızdan çıkan duâyı cenâb-ı Hak kabûl etmez. Bunun için siz Allaha Yalvardığınız zaman duânız kabûl olmadı. Bu arkadaşınız beni hatırlayıp imdat isteyince, ben de Rabbime duâ ettim, "Yâ Rabbî! Şu kulunu içinde bulunduğu belâdan kurtar" dedim. Rabbim benim duâmı kabûl ettiği için, o arkadaşınız kurtuldu. Mes'ele bundan ibârettir" buyurdu.

Birgün İbn-i Sina, Harkân'a Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini ziyârete geldi; evinden sordu. Hanımı, azarlayarak, ormana gittiğini söyledi. Hanımı, Ebü'l-Hasen hazretlerinin büyüklüğüne inanmadığı için, ona uygunsuz şeyler söyledi. İbn-i Sina ormana doğru giderken Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin, bir arslana odun yüklemiş gelmekte olduğunu gördü. "Bu ne hâldir?" diye sorunca, "Evimdekinin sıkıntı ve belâ yükünü taşıdığım için, bu arslan da bizim yükümüzü taşıyor" buyurdu.

Şöyle anlatırlar: Bâyezid-i Bistâmî hazretleri, her sene bir defa, Dıhistan'da şehidlerin kabirlerinin bulunduğu kum tepeyi ziyârete giderdi. Harkân'dan geçerken durur ve havayı koklardı. Talebeleri kendisine: "Efendim, sizin bu şekilde havayı koklamanızda hikmet nedir? Biz herhangi bir şeyin kokusunu duymuyoruz" diye sorduklarında buyurdu ki? "Evet öyledir. Fakat bu kasabadan öyle birisinin kokusu geliyor ki, onun adı "Ali", künyesi "Ebû Hasen"dir. O, zamanın kutbu olacaktır."

Vaktiyle Bistâm şehrine bir çekirge sürüsü hücum etti. Bütün ekinleri ve sebzeleri yediler. Halk, bu hayvanlardan ve bu musibetten kurtulmaları için feryad ederek duâ ediyorlardı. Fakat bu musibetten bir türlü kurtulamıyorlardı. Halkın telâşını ve üzüntüsünü gören Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, "Ne oldu, bu halkın feryadı nedir böyle?" diye sordu. Çekirgelerin ortalığı istilâ, ettiklerini, bütün ekinleri perişan ettiklerini ve halkın üzüntüsünün bundan olduğunu söylediler. Bunun üzerine, ayağa kalkarak dama çıktı. Ve etrâfa bir nazar etti. Çekirgeler derhal toplanıp şehirden uzaklaştılar, ikindi namazı vaktine kadar bir tek çekirge kalmadığı gibi, bütün ekinlerin yaprakları da eski hâline gelip, hiç ziyan olmadı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Mektûbât kitabında, Seyyid Şeyh Ferid'e yazmış olduğu mektûpta buyuruyor ki: "İşittiğimize göre, Sultan Mahmûd Gaznevî, bütün Asya'ya hâkim olduğu zamanda, Harkân şehrine yakın gelmişti. Adamlarından bir kaçını, Harkân'a Şeyh Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin huzûruna göndermişti. Şeyh hazretlerini yanına çağırmıştı. Şeyh hazretleri buna karşılık, bir özür beyân ederek gitmek istemediler. Bu durum, Mahmûd Gaznevî'ye bildirilince, "Haydi kalkınız! Zîrâ o, bizim sandığımız kimselerden değildir. Biz ona gidelim" dedi. Sonra kendi elbisesini Kâdı Iyâd'a giydirdi ve on tane kadın câriyeyi erkek köle kılığına soktu. Kendisi de silâhtar olarak, Kâdı Iyâd'ın yanında Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin evine girdi. Mahmûd Gaznevî selâm verince, Ebü'l-Hasen hazretleri selâmını aldı. Fakat ayağa kalkmadı. Mahmûd Gaznevî, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'ye "Sultan için neden ayağa kalkmadınız?" diye sorunca, Ebü'l-Hasen, Sultan Mahmûd'a "Madem ki seni öne geçirmişler, yanıma gel bakalım" dedi. Soruya o ânda cevap vermediler.

Sultan Mahmûd Gaznevî, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'ye "Bâyezid-i Bistâmî nasıl bir zât idi?" diye sordu. Ebü'l-Hasen-i Harkânî: "Bâyezîd, öyle kâmil bir velî idi ki, onu görenler hidâyete kavuşurdu. Allahü teâlânın râzı olduğu kimselerden olurdu" diye cevap verdi. Sultan Mahmûd bu cevâbı beğenmedi ve "Ebû Cehl, Ebû Leheb gibi kimseler, Fahr-i kâinatı, Server-i âlemi (aleyhisselâm) nice kere gördüler. Bunlar hidâyete gelmedi de, Bâyezid'i görenlerin hidâyete geldiklerini nasıl söylüyorsun?" dedi. O, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizden daha yüksek mi ki, iki cihanın efendisini, üstünlerin üstünü olan Allahü teâlânın sevgili Peygamberini gören, küfürden kurtulamadı da, Bâyezid'i görenlerin hepsi kurtulur" diyorsun demek istedi. Ebü'l-Hasen "Rahmetullahi aleyh" "Ebû Cehl ve Ebû Leheb gibi ahmaklar, Allahü teâlânın sevgili Peygamberini, insanların en üstünü olan Hazreti Muhammed (aleyhisselâm) olarak görmediler. Ebû Tâlib'in yetimi, Abdullah'ın oğlu Muhammed'i (aleyhisselâm) gördüler. O gözle baktılar. Eğer, Ebû Bekr-i Sıddîk gibi bakarak, Resûlullah olarak görselerdi, eşkiyalıktan, küfürden kurtulur, onun gibi kemâle gelirlerdi" buyurdu. Ebû Cehl gibiler, dışdan baktı. Maddeye saplandı. Fahr-i âlemin, Ebû Tâlib'e ve pederi Abdullah'a olan bağlantısına baktı. Allahü teâlânın peygamberi olduğuna bakmadı. Allahü teâlâ bu inceliği bildirmek için, A'râf sûresi yüzdoksanyedinci âyet-i kerîmede meâlen; "Onların sana baktıklarını görürsün. Onlar seni anlamıyorlar. Üstünlüğünü görmüyorlar" buyurdu. Sultan Mahmûd Hân bu cevâbı çok beğendi. Din büyüklerine olan sevgisi arttı. Sultan Mahmûd, "Bana nasihat ediniz" deyince Ebü'l-Hasen-i Harkânî "Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazını cemâ'atle kıl, cömert ol, Allahü teâlânın yarattıklarına şefkat göster" dedi. Sultan Mahmûd "Bana duâ buyurun" deyince, Ebü'l-Hasen-i Harkânî, "Ey Mahmûd, akıbetin makbûl olsun" dedi. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin önüne bir kese altın koydu. Buna karşılık Ebü'l-Hasen, sultânın önüne arpa unundan yapılmış bir yufka ekmeği koydu. Sultan ekmekten bir lokma aldı. Fakat lokmayı yutamadı. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen hazretleri, "Bir lokma ekmeği yutamıyorsun, ister misin, şu bir kese altın bizim de boğazımızda dursun? Biz paralarla olan alâkamızı kestik. Şu altınları önümden alınız" dedi. Sultan, Ebü'l-Hasen'in paraları almasını çok istedi ise de, kabûl etmeyince, ondan bir hâtıra istedi. Ebü'l-Hasen hazretleri ona hırkasını verdi.

Sultan Mahmûd giderken, Ebü'l-Hasen ayağa kalktı. Bunun üzerine Sultan Mahmûd: "Geldiğim zaman hiç iltifât etmemiştin, fakat şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hâl niye idi? Bu ikram nedir?" diye sordu. Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri; "Buraya padişahlık gurûru ile beni imtihan için geldin. Şimdi ise dervişlik haliyle gidiyorsun ve dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı, önce gurûr içinde olduğundan dolayı ayağa kalkmadım. Fakat şimdi derviş olduğun için ayağa kalkıyorum" dedi.

Sultan, sonra gazâya gitmek üzere Harkân'dan ayrıldı. Sevmenât'a geldi. İçine mağlûb olma korkusu düştü. Birden atından inip, bir köşede Ebü'l-Hasen hazretlerinin hırkasını eline alıp: "Yâ ilâhî! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine, şu kâfirlere karşı bizi muzaffer kıl. Ganîmet olarak ele geçireceğim herşeyi dervişlere vereceğim" diye duâ eder etmez, düşman tarafından bir toz-duman ortaya çıktı. Düşmanlar, bu toz-duman içinde birşey görmiyerek, kılıçlarını birbirlerine vurdular ve kendi kendilerini öldürdüler. Sağ kalanları dağılıp gitti. O akşam Sultan Mahmûd, rü'yâsında Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini gördü. Ebü'l-Hasen-i Harkânî Sultan Mahmûd'a, "Allahü teâlânın dergâhında, hırkamızın yüzü suyu hürmetine zafer kazandın. Eğer o anda isteseydin, kâfirlerin hepsinin müslüman olmasını sağlayabilirdin" dedi.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri şöyle anlatır: "İki kardeş vardı. Bu iki kardeşin bir anneleri vardı. Her gece sırayla kardeşlerinden biri annenin hizmetiyle uğraşır, diğeri Allahü teâlâya ibâdet ederdi. Bir akşam, Allahü teâlâya ibâdet eden kardeş, yaptığı ibâdet, duyduğu hazdan dolayı çok memnun oldu. Bu sebepten kardeşine, "Bu gece de anneme sen hizmet et, ben ibâdet edeyim" dedi. Kardeşi kabûl etti. İbâdet ederken secdede uyuya kaldı ve o anda bir rüyâ gördü. Rü'yâsında bir

ses ona: “Kardeşini affettik, seni de onun hatırı için bağışladık” deyince genç, “Ben Allahü teâlâya ibâdet ediyorum. Kardeşim ise anneme hizmet ediyor. Fakat beni, onun yaptığı amel yüzünden bağışlıyorsunuz” dedi. Ses ona; “Evet, senin yaptığın ibâdetlere bizim hiç ihtiyâcımız yok; Fakat’ kardeşinin annene yaptığı hizmetlere, annenin ihtiyâcı vardı” dedi.”

Şöyle anlatılır: Birgün, Ebü’l-Hasen-i Harkânî kırk talebesiyle dergâhında oturuyorlardı. Bir haftadır ağızlarına bir lokma yemek koymamışlardı. Bu arada bir adam gelip bir çuval un ve bir koyun getirdi. “Bunları sûfiler için getirdim” deyince, Ebü’l-Hasen-i Harkânî, “İçimizden kim gerçek sûfi olmuş ve tasavvuf yolu olan nisbetini sıhhatli bir hâle getirmişse bunları alsın. Ben kendimde sûfilikten bahsetme cesâreti bulamıyorum” dedi. Bunun üzerine mecliste bulunanların hiçbiri adamın getirdiklerini almadı. Daha sonra o da getirdiklerini geri götürmek zorunda kaldı. Birgün, Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin bir talebesi çok hastalandı. Hangi tabibe gösterdi iseler, hastalığa çâre bulamadılar. Talebe, hastalığın ağrısına dayanamaz hâle gelmişti. Sonunda durumu Ebü’l-Hasen-i Harkanî’ye bildirdiler. Bunun üzerine Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretleri terliklerini vererek, “Bunları ağrıyan yere sürün” buyurdu. Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin dediği gibi yaptıklarında, Allahü teâlânın yardımıyla talebe iyileşti ve hiçbir rahatsızlığı kalmadı.

Şöyle anlatılır: “Talebelerinden biri Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretlerinden, “Lübnan dağına gidip Kutb-i âlemi görmek için bana izin ver” diye ricada bulundu. Ebü’l-Hasen hazretleri izin verince, o talebe Lübnan dağına vardı. Orada, yüzleri kıbleye dönmüş hâlde oturan bir cemaat gördü, önlerinde bir cenâze duruyordu. Fakat cenâze namazını kılmıyorlardı. Talebe dayanamıyarak sordu; “Niçin cenâzenin namazını kılmıyorsunuz?” Oradakiler, onun sorusuna: “Kutb-i âlemin gelmesi lâzımdır. Kutb-i âlem buraya hergün beş kere gelir ve imamlık yapar” diye cevap verdiler. Talebe bunu duyunca çok sevindi ve beklemeye başladı. Bir süre sonra herkes ayağa kalktı. Kendi hocası Ebü’l-Hasen-i Harkânî’nin Kutb-i âlem olduğunu gördü. Bu durum onu dehşete düşürdü ve kendinden geçti. Tekrar kendine geldiğinde, namaz kılınmış ve cenâze defn edilmiş idi. Kutb-i âlem de gitmişti. Talebe orada bulunanlara, “Kutb-i âlem tekrar ne zaman gelir?” diye sorunca, “Önümüzdeki namaz vakti” diye cevap verdiler. Talebe onlara “Ben onun talebesiyim. Ona karşı şöyle şöyle demiştim. Uzun süreden beri yollardayım. Ona durumumu arzedin de, beni beraberinde Harkân’a geri götürsün” diye yalvardı. Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretleri, tekrar namaz kıldırmak için oraya geldiklerinde, talebe elini ona doğru uzattı ve tekrar bayıldı. Ayıldığı vakit, Rey şehrinin çarşısında idi. Harkân’a hocasının yanına gidince, Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretleri ona, “Görmüş olduğun şeyi hiç kimseye anlatma. Çünkü, Allahü teâlâdan bu dünyâda beni halktan gizlemesini ve bir tane ârif ve büyük zât hariç, hiçbir kimsenin görmemesini istedim. Öyle de oldu. O zât da Bâyezîd-i Bistâmî’dir” buyurdu.”

Ebü’l-Hasen-i Harkânî’nin bir kerâmeti de şöyle anlatılır: “Birgün Ebû Saîd, Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin yanına büyük bir kalabalıkla ziyâret için gelmişti. Hizmetçi olan kadın, arpadan yapılmış birkaç adet ekmeği, bir sepet içinde Ebü’l-Hasen-i Harkânî’nin yanına getirdi. Ebü’l-Hasen hazretleri o kadına, “Şu ekmeklerin üzerine bir örtü ört ve oradan istediğin kadar ekmek çıkar” diye tenbih etti. Kadın onun dediği gibi yaptı. Kalabalık bir halk topluluğuna, kadın durmadan örtünün altından ekmek çıkardığı hâlde, ekmekler bitmiyordu. Bir süre sonra kadın örtüyü kaldırınca, sepetin içinde hiçbir şey kalmadığı görüldü. Bunun üzerine Ebü’l-Hasen hazretleri, “Şayet örtüyü kaldırmasaydın, tâ kıyâmete kadar bunun altından ekmek çıkarıp duracaklardı” buyurdu.”

Bir gece Ebü’l-Hasen-i Harkânî, “Bu gece falan sahrada savaş yapılıyor. Şu kadar kişi de yaralandı” buyurdu. Durumu araştırdıklarında, Ebü’l-Hasen hazretlerinin dediği gibi olduğu anlaşıldı. Aynı gece, Ebü’l-Hasen hazretlerinin oğlunun kafasını kesip, kapısının eşiğine attılar. Ebü’l-Hasen-i Harkânî’nin hiç haberi olmadı. Kendisini inkâr eden hanımı, “O kimseye ne demeli, şu kadar mesafe uzaklıktaki cereyan eden bir olayı haber veriyor, ama oğlunun kafasını kesip kapısına attıkları hâlde, bundan haberi olmuyor?” deyince, Ebü’l-Hasen-i Harkânî; “Evet, dediğin doğrudur. Ama biz onu gördüğümüz vakit, aradaki perde kaldırılmıştı. Oğlanı katlettikleri zaman ise, perde çekmişlerdi” dedi.

Ebü’l-Hasen-i Harkânî hazretleri vefâtları yaklaştığında, “Kabrimi derin kazın. Yatacağım yer, hocam Bâyezîd hazretlerinin mezarından aşağıda bulunsun” diye vasıyyet etti. Bu vasıyyetini yaptığı gece de vefât etti. Toprağa verildiği günün akşamı, çok fazla kar yağdı. Ertesi gün baş ucuna, büyük bir beyaz taşın dikildiğini gördüler. Mezarın çevresinde, sâdece bir arslanın ayak izleri vardı.

Kim kabrinin üzerine elini sürerek, cenâb-ı Haktan maksadının hâsıl olmasını istese, Allahü teâlânın izniyle duâsının kabûl edildiği ve hâlis kalble yapılan duâların da kabûl olduğu çok görülmüştür.

İhlâs ve riya nedir? diye sorduklarında Ebü'l-Hasen hazretleri buyurdular ki: "Allahü teâlâ için yaptığın herşey ihlâstır. Halk için yaptığın herşey de, riyadır."

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, birgün sohbetinde bulunanlara şöyle sordu: "Dünyâda en iyi şey nedir?" Orada bulunanlar "Siz, bizden daha iyi bilirsiniz. Siz bildirin" dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen hazretleri, "En iyi şey Allahü teâlâyı unutmayan gönüldür" buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerine, "Kişi, kendinin uyanıklığını ne ile bilir?" diye sorulunca, "Hakkı yâd ettiği zaman, baştan ayağa kadar, Halkın kendini yâd, ettiğinden haberdâr olması ile bilir!" buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri buyurdular ki: "Ni'metlerin en iyisi, çalışarak kazanılanıdır. Arkadaşların en iyisi, Allahü teâlâyı hatırlatandır. Kalblerin en nurlusu, içinde mal sevgisi olmayandır."

"Dünyâda, âlimler ve âbidler (ibâdet eden) çoktur. Ama, akşam ve sabah cenâb-ı Hakkın rızâsı üzere bulunmak mühimdir." "Kalblerin en nurlusu, içinde Allahü teâlânın sevgisinden başka birşey bulunmayandır. Amellerin en iyisi, riyadan uzak olan, ya'nî ihlâs üzere olanıdır."

"Siz Allahü teâlâdan konuşurken, başka şeyden bahsedenle arkadaşlık etmeyiniz."

"Cennette Tûbâ ağacının altında, Allahü teâlâdan bihaber olarak bulunmaktansa, dünyâda bir diken ağacının altında, dâima O'nu hatırlamayı çok daha fazla arzu ederim."

"Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm); vârisi; O'nun fiiline uyan ve eserine tâbi olandır."

"Ömrüme bakınca, yetmişüç yıllık ibâdetlerimin hepsini, bir saatlik kadar kısa, günahlara bakınca da, Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar uzun gördüm."

"Dünyâ, peşinden koştuğun sürede senin pâdişâhındır. Ondan yüz çevirince, sen ona sultan olursun."

"Allahü teâlâ, nasıl senden vaktinden evvel namaz kılmanı istemiyorsa, sen de O'ndan, vaktinden önce rızkı isteme."

"Ulemâ; "Biz Peygamberin vârisiyiz" diyor. Fakat Peygamber efendimizin vârisleri arasında biz de varız. Çünkü O'nda olan şeylerin ba'zısı bizde de var. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) fakirliği seçmişti. Biz de fakirliği tercih etmiş bulunuyoruz. O cömertti. Güzel bir ahlâkı vardı. Hainlik bilmezdi. Basiret sahibiydi. Halkın rehberi idi. Tama' sahibi değildi. Hayır ve şerri Allahü teâlâdan bilirdi. Tabiatında yalan ve kandırma diye birşey yok idi. Zamanın esîri değildi, insanların Korktuğu şeyden korkmazdı, insanların güvendiği şeye güvenmezdi. Hiç gurûrlanmazdı, işte bunlar evliyânın sıfatlarıdır. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), ucu bucağı bulunmayan bir umman idi. Eğer o ummandan bir damla ortaya'çıksaydı, bütün âlem ve mahlûkât şaşırır kalırdı. Sûfilerin kervanı; Allahü teâlâ, Resûlullah ve Eshâb-ı Kirâm sevgisinden ibârettir. Bu kervanda bulunan ve rûhları bunların rûhlarıyla kaynaşan kimseye ne mutlu."

"Yol ikidir Biri hidâyet, öbürü dalâlet yoludur. Kuldan Allahü teâlâya giden yol dalâlet yoludur. Allahü teâlâdan kula gelen yol ise hidâyet yoludur. Şimdi her kim, hidâyete erdim derse, o hidâyete ermemiştir. Her kim, beni hidâyete erdirdiler derse, o hidâyete ermiştir."

"Allahü teâlânın karşısında şu üç şeyi muhafaza etmek zordur Hak ile iken sırrı, halk ile iken dili, amel (iş, ibâdet) yaparken temizliği."

"Şu iki kişinin çıkardıkları fitneyi, şeytan bile çıkaramaz: Dünyâ hırsına sahip âlim ve ilimden yoksun sûfi."

"Şayet bir mü'mini ziyâret edersen, hâsıl olan sevâbı, yüz adet kabûl edilmiş hac sevâbı ile değiştirmemen lâzımdır. Çünkü bir mü'mini ziyâret için verilen sevâb, fakirlere verilen yüzbin altın sadakanın sevâbından daha fazladır. Bir mü'min kardeşinizi ziyârete gittiğinizde, Allahü teâlânın rahmetine kavuştuk diye i'tikâd edin."

"İlimden en fazla nasîb alan, onunla amel edendir. En faziletli amel ise, üzerine farz olandır."

“Dilini, Allahü teâlâdan başkası hakkında konuşmamak için mühürle! Kalbini, Allahü teâlâdan başkasını düşünmemek için mühürle! İhlâssız olarak bir iş yapmaman ve helâl olmayan birşeyi yememen için de, davranışlarına, dudaklarına ve dişlerine aynı şekilde mühür vur!”

“Allahü teâlânın lütfu dostları, rahmeti ise günahlar içindir.”

“Bir mü’min kardeşini sabahtan akşama kadar incitmeyen kimse, o gün akşama kadar Peygamber efendimizle (aleyhisselâm) yaşamış olur. Eğer bir mü’min kardeşini incitirse, Allahü teâlâ onun o günkü ibâdetini kabûl etmez.”

“Allahü teâlâ kuluna, imândan sonra temiz yürek ve doğru dilden daha büyük hiçbirşey ihsân etmemiştir.”

“Çok ağlayınız, az gülünüz, çok susunuz, az konuşunuz. Çok veriniz, az yiyiniz, çoy uyanık olunuz, az uyuyunuz.”

“İnsanoğlu, şu üç şeyle sürekli olarak tâati yaparsa, sorgusuz sualsiz Cennete gidebilir. Kalb, nefs ve dil.”

Ebü’l-Hasen-i Harkânî’nin “Beşâretnâme” adlı eseri ve Türkçeye tercüme edilen “Esrâr-üs-Sülûk” kitapları vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül’üns sh. 337

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 352, 889, 964, 997, 1000

3) Keşf-ül-mahcûb sh. 268

4) Hadâik-ül-verdiyye sh. 105

5) Behcet-üs-seniyye sh. 16

6) Reşahât sh. 14

7) Müjdeci Mektûplar sh. 225

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 150

9) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 323

EBÜ’L-HASEN KUREŞÎ (Ali bin Ahmed)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü’l-Hasen olup ismi Ali bin Ahmed bin Yûsuf el-Emevî el-Kureşî’dir. Utbe bin Ebî Süfyân bin Harb’ın soyundandır. Zâhid, âbid, vekar ve heybet sahibi, Şeyh-ül-İslâm bir zât idi. 409 (m. 1018) yılında doğdu. 486 (m. 1093) yılında vefât etti. Hadîs-i şerîf öğrenmek için birçok yerleri dolaştı. İbn-i Nazif el-Ferâ ve Ebü’l-Kâsım bin Beşrân’dan hadîs-i şerîf dinledi. Çeşitli konularda eser yazdı.

Ali bin Ahmed hazretleri, yazmış olduğu Fedail-üs-Sahâbe adlı risalede, Mu’âviye bin Ebî Süfyân’ın üstünlüklerini şöyle anlatıyor: İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mescidinde bir grup Sahabeyle oturmuş, birbirimizin Resûlullah (aleyhisselâm) zamanındaki üstünlüklerini konuşuyorduk. Bu sırada içeriye, uzun boylu, kısa boyunlu, geniş omuzlu ve yüzü örtülü bir zât girerek bize selâm verdi. Selâmını aldık. Yanımıza oturdu ve “Ey Eshâb-ı Resûlullah! Görüyorum ki, Allahü teâlâ sizi hayır için bir araya getirmiş bulunuyor” dedi. Biz de ona “Sen bizimlesin” dedik. Bize, “Niçin toplandınız?” diye sorunca, biz de “Resûlullah (aleyhisselâm) zamanındaki faziletlerimizi konuşuyoruz” diye cevap verdik. “Senin de tesbit ettiğin faziletin var mı?” diye ona sorduğumuzda “Evet! Ben sizin hiçbirinizde bulunmayan altı hasletle faziletti kılındım” dedikten sonra yüzünü açtı. Yüzünü açınca, bu zâtın Mu’âviye bin Ebî Süfyân (radıyallahü anh) olduğunu gördük. Ona tekrar selâm verip, “Bu üstünlüklerini bize anlat. Belki içimizden bunları bilen vardır” dedik. Mu’âviye bin Ebî Süfyân (radıyallahü anh) bunun üzerine anlatmaya başladı. “Ben altı haslet ile sizden faziletli oldum. Birincisi: “Birgün Resûlullahın (aleyhisselâm) hanımı olan kızkardeşim Ümmî Habîbe’nin evinde idim. Saçımı taramış, gözlerime sürme çekmiş bir hâlde iken uyku bastırdı ve kızkardeşimin dizine başımı koyup uyudum. Bu arada Peygamber

efendimiz (aleyhisselâm) içeri girince kardeşim başımı dizlerinin üzerinden kaldırıp, yastığa koymak istediğinde Resûl-i ekrem (aleyhisselâm)"Dizlerinin üzerinde kalsın, yâ Ümmî Habîbe!" dedikten sonra, "Ey Ümmî Habibe! Onu çok mu seviyorsun?" buyurmuş. Kızkardeşim de "Evet yâ Resûlallah! Nasıl sevmeyeyim? O kardeşimdir" dediğinde Resûlullah (aleyhisselâm), "Ey Ümmî Habîbe! Onu sev. Çünkü onu Allah seviyor, melekleri ve Resûlü, seviyor" buyurmuştur" dedi. Anlattıklarını dinledikten sonra, biz de ona doğru söyledin dedik.

İkincisi: "Birgün Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Resûl-i ekrem bir hayvana binmiş idi. Ben de arkalarından yürüyordum. Çok şiddetli bir sıcak vardı. Resûlullah (aleyhisselâm) bana doğru baktı. Sıcağın şiddetinden iki gözüm ve yanaklarım kızarmıştı. Yanaklarımdan ter dökülüyordu. Resûl-i ekrem bana, "Yâ Mu'âviye! Yanıma yaklaş!" buyurdu. Yanına yaklaşınca beni hayvanın terkisine bindirdi. Daha sonra bana "Neren bana temas ediyor?" diye sordu. Ben de "Karnım, yâ Resûlallah" dedim. O zaman "Allahü teâlâ karnını ilim ve hilm (yumuşaklık) ile doldursun" buyurdu" deyince bizde ona "Doğru söyledin" dedik.

Üçüncüsü: "Resûlullaha (aleyhisselâm) bir tabak ayva hediye edilmişti. Herkese bir tane verdi. En sonunda bir ayva kalmıştı. Sâdece Resûl-i ekrem ve ben almamıştık. Kalan bir ayva, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) elinden düştü. Ben onu yerden aldım ve tekrar kendisine vermek istedim. Fakat Resûl-i ekrem "Onu al, yâ Mu'âviye! Yarın kıyâmet gününde, o ayva elinde olarak bana kavuşursun" buyurdu" deyince, biz de "Doğru söyledin" dedik.

Dördüncüsü ise; "Resûl-i ekrem, Sahâbe-i Kirâm ile birlikte Tebük gazvesinden dönerken, Hudeybiye mevkiine geldik. O kadar şiddetli sıcak vardı ki, bundan dolayı çok susamıştık. Neredeyse susuzluktan helak olacaktık. Resûl-i ekremin yanına giderek "Yâ Resûlallah! Mûsâ aleyhisselâmın kavmine istediği gibi, sen de Rabbinden su talep etmez misin?" dedim. Bana "Yâ Mu'âviye! Bak şurada bir kaya görüyorsun" buyurduklarında, güneş ışınları ile parlayan beyaz bir kaya gördüm. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) elime, ortadan yarılmış bir çubuk verdi ve "Ey Mu'âviye! O kayanın yanına git ve ona bu çubukla vur. Mûsâ bin İmrân, senin Peygamberinden daha cömert değildir"buyurdu. Buyurulan yere gittim ve taşa çubukla vurunca, baldan tatlı, buz gibi bir su fışkırdı. Hemen sudan içmeye teşebbüs ettim. Bu sırada sevgili Peygamberimizi ve Eshâbını hatırladım ve geri çekildim. Arkama bakınca, onları arkamda bekliyor olarak gördüm. Resûl-i ekrem bana, "Ey Mu'âviye! îç, Allahü teâlâ bu suyu senin için yarattı"buyurdu" deyince biz yine "Doğru söyledin" dedik.

Beşincisi de: "Resûlullah (aleyhisselâm) mescid-i se'âdetlerinde bulundukları bir sırada, Cebrâil (aleyhisselâm) geldi. Havada durup "Esselâmü aleyke yâ Ahmed! Allahü teâlâ size selâm ediyor. Bugün de sana ve ümmetine ikram olarak bir fazilet verildi" deyince, Resûl-i ekrem "Ey Kardeşim Cebrâil! Bu fazilet nedir?" diye suâl etti. Cebrâil de (aleyhisselâm) cevap olarak, "Sana âyet-el-kürsî'yi ihsân etti" deyince, Resûlullah (aleyhisselâm) "Bu âyeti kim yazacaktır?" buyurdu. Cebrâil (aleyhisselâm) "Şu kapıdan içeriye ilk giren kişi" dedi. O kapıdan Resûl-i ekremin yanına giren ilk şahıs ben oldum. Resûlullah (aleyhisselâm) bana, "Yâ Mu'âviye! Cenâb-ı Hak bugünkü fazileti sana nasîb etti" buyurunca, "Nedir o, yâ Resûlallah?" dedim. Bunun üzerine, "Sana âyet-el-kürsî'yi tahsis kıldı" buyurdu. Sonra beyaz bir kâğıd ve kırmızı yakuttan yapılmış bir kalemi bana uzatarak, "Ey Mu'âviye! Âyet-el-kürsî'yi yaz, harekele ve noktala" buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlallah! Eve gidip hokka ve mürekkeb getireyim mi?" diye sorunca, Resûl-i ekrem, "Yâ Mu'âviye yaz! Zira Allahü teâlâ, kalemi de âyet-el-kürsî'den

yaratmıştır” buyurdu. Bunun üzerine ben yazmaya, harekelemeye ve noktalamaya başladım. Yazma işini bitirince, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) elimde bulunan kâğıtları aldı. Yazdıklarımı büyük bir titizlikle düşünmeye ve okumaya başladı. Kendi kendime, “Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ümmîdir, okumayı yazmayı bilmiyor, acaba yazmış olduklanmı nasıl okuyor?” diye aklımdan geçiriyordum. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bana dönerek, “Ey Mu’âviye! Bana öyle geliyor ki, sen, Resûlullah ümmidir, okuma-yazma bilmez diyorsun” buyurunca, “Evet Öyledir, yâ Resûlallah!” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) “Yâ Mu’âviye! İyi ve dikkatle dinle” buyurdu ve okumaya başladı. Her harf üzerinde duruyor ve onları çok güzel telaffuz ediyordu. Ben de kendilerini dinledim” deyince, biz yine “Doğru söyledin” dedik.

Altıncısı ise: “Birgün Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) arkasında namaz kılıyorduk. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Fâtiha sûresini okuyup “veladdâllîn” dediklerinde, peşinden ben de “Âmin” dedim. Namazdan sonra mihrâbtan Eshâb-ı kirâma “Ey müslümanlar! Hanginiz “Âmin” dedi?” buyurunca, hiç kimse cevap vermedi. Ben de cevap vermekten korktum. Resûl-i ekrem aynı soruyu iki üç defa tekrarladılar. Fakat yine kimseden bir ses çıkmadı. Bunun üzerine ben, “Yâ Resûlallah! Ondan ne istiyorsun?” dediğimde“Onu ve ona tâbi olanları Cennetle müjdelemek istiyorum” buyurdu. O zaman “Yâ Resûlallah! Ben dedim” deyince, “Yâ Mu’âviye müjdeler olsun! Onun ve kıyâmete kadar onu söyliyenlerin sevâbı sanadır” buyurdu” deyince, biz de ona “Doğru söyledin” dedik.

Ali bin Ahmed hazretleri, yine yazmış olduğu Hediyyet-ül-ehyâ lil emvat eserinde, yapılan duâların, verilen sadakanın ve birçok hayrın, kabirdeki mevtalara ulaşacağını şöyle anlatır:

Sadakanın, duânın, Kur’ân-ı kerîm okumanın ve namaz kılmanın sevâbı, kabirdeki mevtalara (ölülere) ulaşır. Dirilerin ölülere gönderdikleri, iyi amellerin sevâbları onlara varır ve onlara fâide verir. Böyle olduğuna dâir, gerek Kur’ân-ı kerîmde ve gerekse hadîs-i şerîflerde açık deliller mevcûttur.

Büyük âlim Ebü’l-Kâsım Hîbetullah bin Ali bin Abdurrahmân bin Şâme el-Muâfirî, kırk defa yürüyerek hacca gitti. Seksen küsur defa Resûlullahı (aleyhisselâm) rü’yâsında gördü. Her defasında da Resûlullah (aleyhisselâm), ona şefaat edeceğine dâir va’dde bulundu.

Mücâhid (radıyallahü anh) İbn-i Abbâs’dan (radıyallahü anh) şöyle bildirdi. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ölü kabrinde, denizde boğulmak **ü**zere bulunup da yardım isteyen bir kimse gibidir. Babasından, annesinden, kardeşinden, güvendiği bir arkadaşından ve sâlih evlâdından bir duâ bekler. Onlardan kendisine böyle bir duâ gelirse, bu onun için, dünyâ ve içindekilerden daha sevgili ve makbûldür.”

Allahü teâlâ, dünyâdakilerin dağlar gibi duâlarını, kabirdekilere ulaştırır. Dirilerin ölülere olan bu hediyesi, onlar için istiğfarda bulunmalarıdır. (Allahü teâlâdan onların af ve mağfiretlerini dilemeleridir.) Bu, ana-baba, çoluk-çocuk ve ölünün yakınlarından gelen duâ ve istiğfarın mevtaya (ölüye) ulaştığına, onlara fâide verdiğine delîldir.

Sadakanın sevâbının ölüye ulaştığına dâir delil.

İbrâhim bin Hediyye, Enes bin Mâlik’ten (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Sen misk sadaka ver. Böyle yaparsan bir melek, nûrdan tabaklarda onu getirir. Kabrin başında durur, “Ey bu kabrin sâhibi garîb kişi! Senin çoluk çocuğun, sana bu hediyeyi gönderdi (kabûl et) der. O hediyeyi onun kabrine teslim eder. Kabir sahibi, “Allahü teâlâ çoluk çocuğuma hayırlar versin” diye duâ eder. Yanındaki başka bir kabir sahibi ise, “Beni hayırla anacak ne bir çocuk, ne bir şey, ne de bir kimse bırakmadım.” diye üzülür. Sevâbı kendisine gönderilmek üzere kendi nâmına sadaka verilen ölü, onun sevâbı kendisine ulaşınca sevinir.”

Ziyâd bin Nuaym Ammâre bin Hazm'den şöyle rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) kabir üzerine oturan birini görünce, "Kabir üzerinden in, kabirde yatana eziyet verme"buyurdu. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, "Bir kimsenin cenâze namazında yüz kişi bulunursa (kılarsa), günahları bağışlanır." Bir hadîs-i şerîfte ise, "Bir cenâzede kırk kişi bulunur da, ihlâs ile duâ ederlerse, Allahü teâlâ onların o cenâze hakkındaki duâlarını kabûl eder" buyuruldu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir: "Resûlullah (aleyhisselâm) "Ölülerinize hediye gönderiniz" buyurdu. "Ölülere ne hediye edelim yâ Resûlallah?" dedik. "Sadaka ve duâ"buyurdu ve şöyle devam etti: "Mü'minlerin rûhu her Cum'a dünyâ semâsına gelip, evlerinin hizasında dururlar. Her biri şöyle bağırır; "Ey ehlim, ey oğlum, ey ailem ve akrabalarım, bize bir şey hediye ediniz. Allahü teâlâ size rahmet etsin. Bizi hatırlayın, unutmayınız. Bizim garîb hâlimize ve içinde bulunduğumuz çaresizliğimize acıyın. Biz hapis edildik. Ve bitmeyen **b**ir gam ve şiddetli bir hüzün içinde kaldık. Bize acıyınız. Allahü teâlâ size merhamet etsin. Bize duâ etmekte, bizim için sadaka vermekte ve tesbih söylemekte cimrilik etmeyiniz. Umulur ki siz bizim gibi olmadan (ölmeden önce), Allahü teâlâ sizin duânız sebebiyle bizi affeder. Yazıklar olsun! Ey Allahın kulları, söylediklerimizi işitiniz, bizi unutmayınız. Biliyorsunuz ki, şimdi sizin elinizde olan bu mallar, bizim elimizde de vardı. Biz kıymetini bilemedik. Allah yolunda (mal) tasadduk etmedik. Hakka harcamadık. Üzerimizde bir vebal olarak kaldı. Başkaları istifâde etti. Hesabını biz yüklendik." Resûlullah (aleyhisselâm) devam ederek: "Onlardan her biri, kadın**olsun,** erkek olsun, bir defa böyle bağırırsa; bizim için bir dirhem, bir ekmek veya bir parça veriniz derler" buyurdu ve ağladı. Biz de O'nunla beraber ağladık. Resûlullah (aleyhisselâm) ağlamaktan konuşamıyordu. Sonra şöyle buyurdu: "İşte onlar sizin kardeşlerinizdir. Dünyâ ni'metleri içinde idiler. Ni'metlerden ve rahatlıklardan sonra yok oldular. Onlar sonra ağlaşarak: "Yazık bize" diye ah edip, feryâd ve figân ederler. "Bize yazıklar olsun! Eğer dünyâda iken elimizde olandan' sadaka verseydik, onlara muhtaç olmazdık" derler. Sonra pişmanlık ve nedamet içinde dönerler. Onlara şöyle denilir: "Hâlinize ne çabuk ağlıyorsunuz? Bu ağlamanız size fâide vermiyecektir..." Eshâb-ı Kirâm, "Ölüler için sadaka nedir? Bize anlat" dediler. Buyurdu ki: "Ölü için bir sadaka verince, meleklerden biri nûrdan bir tabak içine kor, yedi kat semâya yükseltirler. Sonra kabrinin kenarına korlar. Ona şöyle seslenirler. Sana selâm olsun ey kabir sahibi, senin ehlin, çoluk-çocuğun güzel bir hediye gönderdi. Onu kabûl et der. Allahü teâlâ onu (sevâbını) kabre ulaştırır, kabrinde onu aydınlatır ve kabir genişletilir. Dikkat edin haber Veriyorum! Kim ölüsü için bir sadaka verirse, onun için Allah indinde, Uhud ve Hira dağı gibisevâb vardır. O, gölgenin bulunmadığı günde, mahşer günü Arş altında gölgelenir. Onun için hesab yoktur, ölüleriniz için sadaka veriniz. Allahü teâlâ sizi rahmetine kavuştursun. Kıyâmet günü Allahın azâbından kurtulursunuz ve Cennetinde feraha, saadete kavuşursunuz."

Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (aleyhisselâm) sordum. "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah, biz ölülerimize duâ ediyoruz, onlar için sadaka "veriyoruz, onların yerine hac yapıyoruz. Bu onlara ulaşır mı? dedim. Buyurdu ki; "Şüphesiz ki o, onlara ulaşır. Sizden birinize hediye verildiğinde sevindiğiniz gibi sevinirler Bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki, "İnsanın öldükten sonra geriye bıraktığı şeylerin en hayırlısı üç tanedir: Kendisine duâ eden sâlih evlâd, kendisine sevâbı ulaşan sadaka-i câriye ve kendisi ile amel olunan ilim." Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Kişinin derecesi, Cennette bir derece yükseltilir. O da, yâ Rabbî bu ne sebeble verildi der. Oğlunun senin için istiğfar etmesi sebebiyledir" denilir.

Ukbe bin Âmir hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de; "Sadaka, sahibinin kabir ateşini

söndürür. Bir hadîs-i şerîfte de “Kim Kur’ân-ı kerîmi okur ve emirlerine uyarsa, kıyâmet günü babasına bir taç giydirilir.”

Mâlik bin Dînâr hazretleri şöyle anlattı: “Bir Cum’a gecesi kabristana gitmiştim. Her tarafı aydınlatan bir nûr gördüm. “La ilahe illallah, Allahü teâlâ bu kabristanda yatanları mağfiret etmiş, bağışlamış” dedim. Birdenbire uzaktan şöyle bir ses işittim: “Ey Mâlik bin Dînâr! Bu nûr, kabristanda yatanlara bir mü’minin hediyesi sebebiyledir” dedi. “O hediye nedir? Bana söyle” dedim. Şöyle dedi: “Mü’minlerden biri gece kalktı, abdest alıp iki rek’at namaz kıldı. Namazda Fâtiha-i şerîfeyi, Kâfirûn sûresini, İhlâs sûresini ve Kulillahümme’yi okudu. Sevâbını bu kabirde yatan mü’minlerin rûhuna bağışladı. Bu sebeble Allahü teâlâ bizi bağışladı, nûra gark etti” dedi. Mâlik bin Dînâr daha sonra şöyle devam etti: “Bundan sonra ben de, her Cum’a gecesi böyle yaptım. Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü’yâda gördüm. Buyurdu ki: “Ey Mâlik! Allahü teâlâ ümmetime hediyenden hâsıl olan nûr adedince seni mağfiret etti ve senin için Cennette ev ve Münîf denilen bir köşk bina etti.” “Münîf nedir?” dedim. “Cennet ehlinin gölgeliğidir” buyurdu.”

Temîm-i Dâri şöyle rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Kim âyet-el-kürsî’yi okur da sevâbını kabir ehline bağışlarsa, Allahü teâlâ yeryüzünde bulunan bütün kabirlere onun sevâbını ulaştırır. Kabir ehlinin kabirlerini, gözün görebildiği mesafe kadar genişletir. O âyet-el-kürsîyi okuyana da, bin şehid sevâbı verir. Derecesini bin derece yükseltir. Her kelimesi için on hac ve on umre sevâbı yazılır. Allahü teâlâ **o**nun okuduğu âyet-el-kürsî’nin her harfi için iki melek yaratır. Bu melekler kıyâmet gününe kadar Allahü teâlâyı tesbih ederler ve bunun sevâbı, o âyet-el-kürsî’yi okuyup, sevâbını kabir ehline bağışlayan kimseye olur.” Yaşayanların ölülere yapacakları duâ ve sevâb bağışlama husûsunda; Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) yaptığı bir rivâyet de şöyledir: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ölüye en şiddetli gelen şey, kabirdeki ilk gecedir, ölüleriniz için sadaka vermek sûretiyle merhamet gösteriniz.” Eshâb-ı Kirâm, “Yâ Resûlallah, sadaka verecek birşey bulamayanlarımız var” dediler. Buyurdu ki: “Onlar iki rek’at namaz kılsın. Her rek’atte Fâtiha ve âyet-el-kürsî’yi birer kere, Tekâsür sûresini ve İhlâs sûresini on bir defa okusun. Namazı bitirdikten sonra, bana yetmiş kere salevât okusun. Bunların sevâbını ölüsüne bağışlasın. Allahü teâlâ, onun ölüsüne yetmiş melek gönderir. Her **m**elekle birlikte Cennetten bir hulle (elbise) ve hediye gönderir. O, (sevâb bağışlanan) ölünün kabrini nurlandırırlar ve kabri, gözün görebileceği kadar mesafe genişletilir.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: “Şüphesiz ki meyyit (ölü), kabrini ziyâret edeni tanır. Kabri başında durduğu müddetçe onunla ünsiyet (dostluk) eder.”

“Kim annesinin ve babasının veya ikisinden birinin kabrini ziyâret eder de, kabirleri başında Yâsîn sûresini okursa, Allahü teâlâ her harfi için, okuyan kimseyi yetmiş defa mağfiret, eder.”

“Dünyâda iken tanıdığı kimsenin kabrini ziyâret edeni, kabirde yatan tanır ve (selâmına) cevap verir.”

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1199

2) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 2042

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 378

4) Fedâil-üs-Sahâbe Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali kısmı 2763 v. 161a

5) Hediyyet-ül-ehyâ lil emvât Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali kısmı 2763 v. 139a.

EBÜ’L-KÂSIM KERHÎ (Mensûr bin Ömer)

Hadîs ve Şafiî Mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü’l-Kâsım olup ismi Mensûr bin Ömer bin Ali’dir. Bağdad’ın Kerh mahallesinden olduğu için Kerhî ve Bağdadî nisbet edildi. 447

(m. 1055) yılında Bağdad'da vefât edip, Bâb-ı Harb'teki kabristana defnedildi.

Zamanın en büyük ilim merkezi olan Bağdad'da doğan Ebü'l-Kâsım Kerhî, Şafiî fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından Ebû Hâmid İsferâînî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Tâhir Muhlis, Ebü'l-Kâsım Saydalânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Çok çalışıp, kendisinden önce gelen âlimlerin ictihâd ve fetvâlarını öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi bilirdi. Birçok hadîs-i şerîf ezberleyip, hocalarından çok şey yazdı. Zamanının ileri gelen fıkıh ve hadîs âlimlerinden oldu. Yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, O'nun dinini öğrenmek ve öğretmek için gayret ederdi. Çok cömertti. Elindekini, bir müslüman kardeşinin ihtiyâcı varken, kendi ihtiyâcına harcamazdı. Merhameti cömertliğinden daha çoktu. Bir kimseyi Cehennem ateşinden kurtarmak için birşeyler öğretmeyi, dünyâ sıkıntısından kurtarmak için birşeyler vermeye tercih ederdi. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olmayanın, saadete eremeyeceğini, Cehennem ateşinden kurtulmanın, ancak Resûlullahın (aleyhisselâm) ahlâkıyla ahlâklanmakla mümkün olacağını anlatırdı.

Kendisinden birçok kimsenin ilim öğrendiği Ebü'l-Kâsım Kerhî, Bağdad'da hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Talebelerinden, fıkıh ilminde Ebû İshâk Şîrâzî, hadîs ilminde Ebû Bekr Hatîb Bağdadî meşhûr oldu.

Pek kıymetli eserler de yazan Ebü'l-Kâsım Kerhî'nin en meşhûr eseri, Şafiî mezhebi fıkıh bilgileri hakkında yazdığı "El-Gunye" kitabıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı Şâfiiyye (Süyûtî) cild-5, sh. 334

2) Târih-i Bağdâd cild-13, sh. 87

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 341

4) Tabakât-üş-Şîrâzî sh. 129

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 18

EBÜ'L-MUZAFFER EL-HAVÂFÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muzaffer el-Havâfi olup, künyesi Ebü'l-Muzaffer'dir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Nişâbûr'a bağlı kasabalardan Havâf'a mensûb olduğundan Havâfi denilmiştir. 500 (m. 1106) senesinde İran'ın Tûs şehrinde 92 yaşında vefât etti.

Hadîs ilmini Ebû Sâlih el-Müezzin ve başkalarından; fıkıh ilmini Ebû İbrâhim ed-Darir, Ömer el-Kattân, Muhammed bin Yahyâ ve başka âlimlerden öğrendi. Sonra İmâm-ül-Haremeyn el-Cüveynî hazretlerinin talebeleri arasına girdi. Onun talebelerinin en büyüklerinden ve en önde gelenlerinden oldu. Hocasının yanından ayrılmaz, sohbetlerini kaçırmazdı. Geceleri de ayrıca hocasının husûsi sohbetlerinde bulunurdu. İmâm-ül-Haremeyn hazretleri, Ebü'l-Muzaffer'in, fesahat ve belagattaki ve faziletteki güzelliğini çok beğenir, onu çok överdi. Kısa zamanda, hocasının yanında ilimde çok yüksek derecelere, evliyâlık yolunda yüksek makamlara kavuştu. Hocasının işâreti ile daha o hayatta iken talebelere ders okutmaya başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Bir ara Tus şehri kadılığında bulundu. Dinin emirlerine son derece bağlı, haram ve şüphelilerden çok kaçınır, devamlı ibâdetle meşgûl olur, çok temiz bir hayat yaşardı. Herkes tarafından, bu güzel hasletleri ile tanınmış idi. Çok sevilir, herkesten saygı görürdü, İslâmiyet yolunu insanlara doğru olarak anlatmakta, bu yola düşmanlık edenlere ilim ile cevap vermekte ve bu düşmanları susturmaktaki mehâreti fevkalâde idi. İmâm-ı Muhammed Gazâlî hazretleri ile beraber yaşamışlardır. Dostlukları çok kuvvetli idi ve birbirlerini çok severlerdi. Yaptıkları hizmetler bakımından da birbirlerine çok benzerlerdi. O zamanda bulunan âlimler sözbirliği ile bildiriyorlar ki, İslâmiyete düşmanlık edenleri susturmakta, İmâm-ı Gazâlî hazretleri çok eser telif etmekle tanındığı gibi, Ebü'l-Muzaffer hazretleri de münâzara ederek onları susturmakla tanınmıştır. Bu iki zât, bu şekilde hizmetleri ile ma'rûf ve meşhûr olmuşlardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 168

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 168

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 96

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 410

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 158

EBÛ MA'ŞER KATTÂN TABERÎ (Abdülkerîm bin Abdüssamed)

Kırâat, tefsîr, nahiv, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ma'şer olup ismi Abdülkerîm bin Abdüssamed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Aslen Taberistanlı olduğu için Taberî nisbet edildi Kattân lakabı verildi. Mekke'de yerleşti ve orada 478 (m. 1085) yılında vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, din ve âlet (yardımcı) ilimlerine temel olan bilgileri öğrenen Ebû Ma'şer Kattân, birçok ilim merkezini dolaşarak oradaki alîmlerin ilminden istifâde etti. Harran'da Ebü'l-Kâsım Ali bin Muhammed bin Ali Zeydî'den, Mekke'de Ebû Abdullah Kâzerûnî'den, çeşitli yerlerde; İbn-i Nefis, İsmâil bin Râşid Haddâd, Hüseyn bin Muhammed İsfehânî, Ebû İshâk Ahmed bin Muhammed Salebi ve İbn-i Ya'iş'den kırâat ve tefsîr ilimlerini tahsil etti. Kâdı Ebû Tayyib Taberî, Ebû Abdullah bin Nazif, Ebû Türâb bin Abdullah, Tunus'ta; Ebû Abdullah bin Yûsuf tan hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Tayyib Taberî ve daha birçok âlimden fıkıh ilmini tahsil etti. Çeşitli memleketleri dolaşarak, ilimde yüksek bir seviyeye geldikten sonra Mekke'de yerleşti. Kırâat ilminde Mekkelilerin İmâmı oldu. Mekke'ye gelen ve orada ikâmet eden müslümanlara yıllarca kırâat dersi verdi. Taliblerine "Tefsîr-i Sa'lebî', "Tefsîr-i Nakkaş" adlı tefsîrleri ve "Müsned-i İmâm-ı Ahmed" adlı hadîs kitabını açıkladı, insanlara, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerini öğretti. İlmi; ehline öğretir, ehli olmayanın kendisinden istifâdesine izin vermezdi. Talebelerine maddî yardımda bulunur, onların mâli sıkıntı sebebiyle ilim tahsilinden uzak kalmalarını istemezdi. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, çok ibâdet ederdi. Allahü teâlânın rızâsı için olmayan bir iş ve sözden şiddetle kaçar, O'nun emrine muhalif iş yapmaktan çok korkardı. Tatlı dili, güler yüzü ve herbiri bir düstûr olan güzel sözleriyle insanlara nasihatlerde bulunur, onların Cehennem ateşinden kurtulmaları için çalışırdı. Huzûr ve saadetin Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak ve O'nun bildirdiklerini, uygun şekilde insanlara yaymakla mümkün olabileceğini söylerdi. İslâmiyeti doğru olarak öğrenmeyenin, başkalarına öğretmesinin mümkün olmayacağını bildirir, dini doğru olarak Ehl-i sünnet âlimlerinden veya kitaplarından öğrenmek gerektiğini anlatırdı.

Çeşitli ilimlerde birçok talebe yetiştiren Ebû Ma'şer Kattân'dan ilim öğrenip rivâyetlerde bulunanlar arasında; İbrâhim bin Mesih, Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbaki Ensârî, Ebû Temmâm Damirî, Hasen bin Ömer Taberî, Halef bin Nehhâr, Ebû Ali Arca' ve daha birçok âlim vardır. Hasen bin Halef bin Belîme, Muhammed bin İbrâhim, Mensûr bin Hayr ve daha birçok âlim ondan kırâat ilmi tahsil etti. Talebeleri de hocaları gibi, öğrenmiş oldukları güzel ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan Ebû Ma'şer Kattân'ın en meşhûr eseri, sekiz kırâat âliminin kırâatlerini anlatan "Telhis fil-kırâat-i semân" adlı kitabıdır. Şaz kırâatleri anlatan "Er-Reşâd fî şerh-i kırâat-i Şâzze"si ve kırâatte binbeşyüz tariki (kırâat rivâyet eden âlim) ihtivâ eden "Suk-ül-urûs" kitabı kırâatle ilgili eserleri arasındadır. Ayrıca "Tabakât-ül-Kurra" adlı eserinde kırâat âlimlerini tabakalar hâlinde yazmış, tefsîrle ilgili "Kitâb-üd-dürer"i te'lîf etmiştir. Fıkıh ilmine dâir "Uyûn-ü-mesâil" adlı bir eseri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî), cild-5, sh. 152

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 644

3) Lisân-ül-Mîzân cild-4, sh. 49

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 358

5) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 332

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 316

7) El-A'lâm cild-4, sh. 52

EBÛ MENSÛR EL-BAĞDÂDÎ (Abdülkâdir Bağdâdî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Tâhir bin Muhammed el-Bağdâdî et-Temimî olup, künyesi Ebû Mensûr'dur, Üstâd lakabı ile tanınır. Fıkıh ilminin usûl ve fürû kısımlarında çok derin âlim olan imamlardan biri idi. Ayrıca kelâm, ferâiz, edebiyat, nahiv, ilm-i hesâb ve diğer ilimlerde de söz sahibiydi. Onyedi ayrı ilimde talebelere ilim öğretirdi.

Bağdad'da doğup yetişti. Çocukluğunda babası ile beraber Horasan'a gidip, Nişâbûr âlimlerinden ilim ve hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra İsferâin'e gidip, Ebû İshâk el-İsferâînî'nin derslerine devam etti. Onun vefâtı üzerine Mescid-i Ukayl'da talebelere ders okuttu. 420 (m. 1029) senesinde İsferâîn'de vefât edip, üstadı Ebû İshâk'ın yanına defnolundu.

Ebû Mensûr el-Bağdâdî (radıyallahü anh) vera' ve takvâ sahibi idi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, dünyâya kıymet vermezdi. Önceleri çok zengin idi. Bütün malını, ilim tahsil etme ve ilim tahsil edenlere yardımcı olma yolunda sarfetti. İlim taliblerinden pekçoğu onun ilminden, derslerinden istifâde etmişlerdir. Bir taraftan talebelere ders okuturken, bir taraftan da, kendisinden sonra gelecek olanların istifâde etmeleri için kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: El-Fark beyn-el-firâk, Te'vîl-ü müteşâbih-il-ahbâr, Fedâyih-ül-mu'tezile, Fedâyih-ül-Kerrâmiyye, El-Kelâm fil-vaîd-il-fâhir fil evâili vel-evâhir, Mi'yârun-nazar, Tafdîl-ül-fakîr-is-sâbir alel-ganiyy-iş-şakîr, el-Milel ven-nihâl, Et-Tahsîl fî usûl-il-fıkh, Nefy-ül-halk-ıl-Kur'ân. Bunlardan başka kıymetli kitapları ve şiirleri çoktur.

Ebû Mensûr el-Bağdâdî hazretleri "El-Fark beyn-el-firâk" isimli eserinde buyuruyor ki:

"Ehl-i sünnet i'tikâdına göre: Allahü teâlâ, âhırette bütün insanları ve canlıları diriltecektir. Ehl-i sünnetin dışında bulunan ba'zı fırkalar, "Âhırette sâdece insanlar diriltilecektir. Cennet ve Cehennem yaratılmamıştır" diye inkâr ettiler.

Ehl-i sünnete göre, Cennet ni'metleri Cennettekilere, Cehennem azâbı da müşriklere ve münâfıklara devamlıdır. Cehmiyye fırkası ile Kaderiyye fırkasından Ebü'l-Huzeyl taraftarları buna inanmadılar. "Cennette ni'metler, Cehennemde azâblar bir müddet sonra son bulur" dediler.

Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, Cehennemde kafirlerden başkası temelli kalmıyacaktır. Kaderiyye ve Havâric'in görüşlerine göre ise, Cehenneme giren herkes orada devamlı kalırlar.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olanlar, kabirde sorgu ve suâlin var olduğuna inanırlar. Günah işliyenlere ve kabir azâbına inanmıyanlara, kabirde şiddetli azap yapılacağına inanırlar.

Havz, Sırat ve Mîzân'ın olduğuna, bunları inkâr edenlerin Kevser Havzından içemiyeceği ve sırattan geçerken ayaklarının kayıp Cehennem ateşine düşeceğine Ehl-i sünnet inanmıştır.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ve O'nun ümmetinden sâlih kimselerin, günahkâr olan mü'minlere ve kalbinde zerre miktarı îmânı olanlara şefaat edeceklerine Ehl-i sünnet inanmıştır. Ayrıca şefaati inkâr edenlerin, şefâattan mahrûm kalacaklarını da bildirmişlerdir."

> "Ehl-i sünnet i'tikâdında olanlar, Allahü teâlânın Habîbi ve sevgili Peygamberi (aleyhisselâm) ile beraber, Bedr gazâsına katılanların Cennetlik olduklarına inanırlar. Ayrıca, Uhud gazâsında, hurma bahçelerinin düşman işgaline mâruz kalmaması için çarpışan "Kuzman" ve Peygamber, efendimizin bildirdiği birkaç kimse dışında kalan Uhud'daki bütün Eshâb-ı Kirâmın Cennetlik olduğuna inanırlar. Hudeybiye'de "Bî'at-ı Rıdvân"a iştirâk eden Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Cennetlik olduğuna inanırlar. Peygamber efendimiz buyurdular ki; "Ümmetimden bir kısmını bana gösterdiler. Dağları, sahraları doldurmuşlardı. Böyle çok olduklarına şaştım ve sevindim. Sevindin mi dediler, evet dedim. Bunlardan ancak yetmiş bin adedi hesâbsız Cennete girer dediler. Bunlar hangileridir diye sordum. İşlerine sihr, büyü, dağlamak, fal karıştırmayıp, Allahü teâlâdan başkasına tevekkül ve i'timâd etmiyenlerdir, buyuruldu." Dinleyenler arasında Ukâşe (radıyallahü anh) ayağa kalkıp, "Yâ Resûlallah! Duâ buyur da, onlardan olayım" deyince, "Yâ

Rabbî! Bunu onlardan **eyle!”** buyurdu. Biri daha kalkıp, aynı duâyı isteyince, “Ukâşe senden çabuk davrandı” buyurdu. Aralarında, Hazreti Ukâşe’nin de bulunduğu yetmiş bin kişinin, sorgusuz sualsiz Cennete gireceği ve onların herbirinin yetmişbin kişiye şefaatçi olacaklarına, Ehl-i sünnet i’tikâdında olanlar inanırlar.

Ehl-i sünnet, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Cennetle müjdelediği “Aşere-i mübeşşere”den birini tekfir eden (küfürle itham eden) herkesin, küfre girdiğini bildirdiler.

Ehl-i sünnet, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) zevce-i mutahharalarının (r.anhünne) hepsinin, mutlak îmân ile öldüklerine inanırlar. Bunlardan biri veya birkaçını tekfir edenin (küfürle itham edenin) küfre girdiğini bildirdiler.

Ehl-i sünnet, Peygamber efendimizin torunları olan oniki İmâm “Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, Hazreti Hasen, Hazreti Hüseyn, Zeynel’âbidîn, Muhammed Bâkır, Ca’fer-i Sâdık, Mûsâ Kâzım, Ali Rızâ, Muhammed Cevâd Takî, Ali Nakî, Hasen Askerî Zekî ve Muhammed Mehdî (r.aleyhim) ve diğer meşhûr torunlarına (seyyidler ve şerîfler) sevgi ve hürmet göstermişler, onların îmân ile vefât ettiklerini bildirmişlerdir.”

Ehl-i sünnet âlimleri, Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin ve Tabiînin ileri gelenlerinin son nefeste imân ile vefât ettiklerini bildirdiler. Kur’ân-ı kerîmde bununla ilgili meâlen“Onlardan (Muhacirlerle Ensârdan) sonra gelenler şöyle derler: **“Ey** Rabbimiz! Bizi ve imân ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla: imân etmiş olanlar için kalblerimizde bir kin bırakma. Ey Rabbimiz! Muhakkak ki sen, Ra’ûf’sun (çok şefkatlisin) Rahîm’sin (çok merhametlisin).” (Haşr-10) buyurulmuştur.

“Ehl-i sünhet i’tikâdında olanlar, birbirlerini kâfir olmakla suçlamazlar. Aralarında uzaklaşma ve küfürle suçlamayı gerektirecek bir ayrılık yoktur; Onlarda birlik ve beraberlik vardır. Bunun için cenab-ı Hak onları korur. Ehl-i sünnet olanlar, inkâr ve tenakuza düşmezler, onlar hakkı ayakta tutan cemâattir. Bozuk fırkalardan herbiri, birbirlerini küfürle suçlamışlar, birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Öyle ki, Kaderiyye, Hâricî ve Râfizî gibi bozuk fırkalardan yedi kişi bir yerde toplanmışlar, neticede birbirlerini küfürle suçlayarak ayrılmışlardır. Yahudi ve hıristiyanlar da aynı duruma düşmüşlerdir. Yahudi ve hıristiyanların birbirlerini kâfirlikle suçladıklarını, Kur’ân-ı kerîm haber veriyor. Âyet-i kerîmede meâlen: “Yahudiler: “Hıristiyanlar, din işinde birşey üzere değildirler” dediler. Hıristiyanlar da: “Yahudiler, din işinde güvenilir birşey üzere değildir” dediler…” (Bekâra-113). Kur’ân-ı kerîmde Nisa sûresi 82. âyetinde de meâlen: “Onlar, hala Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu ve ma’nâsını düsünmiyecekler mi? Eğer o, Allahtan başkası tarafından, olsaydı, muhakkak ki içinde birbirini tutmıyan birçok söz ve ifadeler bulurlardı” buyuruldu.

Allahü teâlâ, Ehl-i sünnet fırkasını, ilk üç asrın âlimleri hakkında uygun olmayacak sözler söylemekten ve onlara dil uzatmaktan korumuştur. Bunlar; Muhacirler, Ensâr, Bedr, Uhud ve Bî’at-ı Rıdvan’da bulunan Eshâb-ı kirâmdır. Ayrıca Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Cennetle müjdelediği mübârek kimselerdir. Ehl-i sünnet fırkasında olanlar, Peygamberimizin ehl-i beytine ve torunlarına, Hulefâ-i Râşidîn’e şanlarına lâyık olmayan bir söz söylemekten şiddetle kaçınırlar. Onları canlarından çok severler. Allahü teâlânın, kendilerini herhangi bir leke ve bid’atlerden koruduğu Tâbiîni ve Tebe-i tabiîni de çok severler, hürmetle isimlerini yâd ederler.

İlim ve ma’rifette pek üstün olan, mü’minlerin, varlıklarıyla iftihar ettiği Ehl-i sünnet fırkasının kıymetli imamları ve kelâm âlimlerinden ba’zılarının isimlerini zikredelim:

Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ilk kelâm âlimi, Hazreti Ali bin Ebî Tâlib’dir. Sonra Hazreti Abdullah bin Ömer’dir. Tâbiînden de Ömer bin Abdülazîz’dir ki, Kaderiyye fırkasını red için yazdığı eseri meşhûrdur. Sonra Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn gelir. Daha sonra Hasen-i Basrî, Şa’bi, Zührî’dir (r.aleyhim). Ca’fer bin Muhammed Sâdık hazretlerinin de Kaderîleri, Hâricileri ve Râfızîleri red eden kitabı vardır. Büyük İmâm Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin de “Kitâb-ül-Fıkh-ıl-ekber” isimli Kaderiyye fırkasını red eden eseri meşhûrdur. (Bu eser aynı zamanda, Ehl-i sünnet

i’tikâdını özet olarak anlatan bir eserdir.) İmâm-ı Şafiî (radıyallahü anh) ve onun talebesi Ebü’l-Abbâs bin sûreyc kelâm ilminde pek üstün idi.

Bozuk fırkalarla şiddetle mücâdele eden kelâm ilminin iki büyük İmâmı; Ebû Mensûr-i Mâtürîdî ve Ebü’l-Hasen-i Eş’ârî hazretleridir. Ebü’l-Hasen-i Bâhili, Ebû Abdullah bin Mücâhid ve bunların talebeleri olan Ebû Bekr Muhammed bin et-Tayyib el-Bâkıllânî, Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed el-İsferâînî, İbn-i Fûrek (r.aleyhim) zamanının İmâmları olmuşlardır. Yine Ebû Ali es-Sekafi ve Ebü’l-Abbâs el-Kalânisî Ehl-i sünneti pek güzel müdâfaa eden, bu mevzûda yüzlerce eser yazan âlimlerdendir.

Tabiîn, Tebe-i tabiîn ve daha sonra gelen fıkh âlimleri ki, âlemi ilimle doldurmuşlardır. Bu âlimlerin arasında, Ehl-i sünnet vel cemâat fırkasına yardımcı olmayanı, bid’at fırkalarının bozukluğunu anlatmıyanı yoktur. Onlar, yol göstermek için tepelerde yakılan ateşlerden daha göz kamaştırıcıdırlar. Bu mübârek zâtların isimlerini bildirmek uzun sürer.

Hadîs ve isnâd İmâmları ise, bu sağlam yolun en kıymetli bekçileridir. Onların hiçbirisi, en ufak bir bid’at lekesine bulaşmamışlardır. Onların yazdığı eserler, kıyâmete kadar ilim sahibi olanların elinde kalacaktır. Bu eserlerin isimlerini yazmak bile kitabımıza sığmaz. Bunun yanısıra irşâd ve tasavvuf İmâmları da, asırlar boyu i’tikâd bakımından bu sağlam yol üzere idiler diyen Ebû Mensûr Bağdadî, devamlı Ehl-i sünnetin bayraktarlığını yapmıştır.

İmâm Ebû Mensûr Abdülkâhir bin Tâhir et-Temîmî el-Bağdadî, “Kitâbu Usûl-id-dîn” isimli eserinde, 1. aslın 10. mes’elesinde, şer’î (dînî) ilimlerin kaynağı konusu, üzerinde dururken şöyle demektedir:

Şer’î hükümler, 4 (dört) asıl temel kaynaktan alınmıştır. Bunlar; Kitap, Sünnet, İcmâ’ ve Kıyâs’tır. Kitap, kendisine önünden ve arkasından bâtıl yaklaşamayan, içerisinde âmm (umûmî) ve hâss, (husûsi) hükümler, mücmel (kısa), müfesser, mutlak, mukayyed, emir, nehiy, haber, istihbar, nâsih, mensûh, sarih, kinâye gibi hükümler bulunan Kur’ân-ı kerîmdir. Yine onda hitabın delîli, mefhûmu vardır. Bu vecihlerin hepsi, kendi mertebelerine göre delîl olup, istidlal (delîl olma) bakımından ba’zısı, diğer ba’zısından daha açıktır...

Kendisinden şeriat (din) ahkâmı alınan Sünnet; Peygamberimizden (aleyhisselâm) nakledilen haberlerdir. Bunlar ya tevâtür yoluyla olur (ya’nî, yalan üzerine ittifâk etmeleri aklen caiz olmayan bir topluluğun kendisi gibi topluluğa, onların da kendileri gibi topluluklara nakletmeleri) ki bu, namaz rek’atlarının sayısı, namazın rükünleri vb. olup, zarurî ilmi gerektirir. Veya haber-i müstefid (tevâtür derecesine ulaşmıyan haber) olarak nakledilir. Bu da mükteseb ilim meydana getirir. Zekâtın nisâbları, haccın rükünleri gibi, yahut da haber-i âhâd olarak nakledilir. Râvilerin bu nevi rivâyetleri ilmi gerektirmese de, kendisiyle amel etmeyi gerektirir. Sünnetin delîllerinin vecihleri de, daha önce zikredilen Kur’ân-ı kerîmin delîllerinin vecihleri gibidir. Ya’nî onda da âmm, hâss, mücmel, müfesser, sarih, kinâye, nâsih, mensûh, hitabın delîli ve mefhûmu, emir, nehiy, haber vb. hükümler vardır.

Şer’i hüküm vermede mu’teber olan icmâ’a gelince: İcma; bu ümmetin, asırlarından herhangi bir asrın âlimlerinin şer’î bir hüküm üzerinde ittifâk etmelerine mahsûstur. Ümmet-i, Muhammed (aleyhisselâm) dalâlet üzerinde ittifâk etmez.

Şer’i mes’elelerdeki kıyâsa gelince: Bununla, hakkında nass (kitab ve sünnetten bir hüküm) ve icmâ’ bulunmayan şeyin hükmü bilinir. Bu kıyâsın da nevileri vardır...

Abdülkâdir el-Bağdâdî (radıyallahü anh) I. aslın II. mes’elesinde, ilim ve ameli gerektiren haberlerin şartlarını açıklarken şöyle demektedir:

Zarurî ilmi mûcib (gerekli kılan) tevâtürün şartlarından biri, o rivâyetin her asırdaki râvîlerinin yalan üzerinde ittifâk etmelerinin muhal (imkânsız) olmasıdır. Eğer bir haberin, bir asırdaki râvîlerinin yalan üzerinde ittifâkları caiz olursa, bu haber, zarurî ilmi gerektirmez. Bundan dolayı, yahudilerin ve hıristiyanların Îsâ’nın (aleyhisselâm) öldürüldüğü ve asıldığına dâir iddiaları ve mecûsîlerin, Zerdüşt’ten haber verdikleri şeyler ilmi mûcib değildir, ya’nî bu iddiâlarından kesin ilim meydana gelmez...

Yine 1. aslın 12. mes’elesinde, şöyle demektedir:

Âlimlerimiz demişlerdir ki, “Akıllar, âlemim hadîs (sonradan yaratılma) olduğuna, yaratıcısının birliğine, kadîm (ezelî) olduğuna, sıfatlarının da ezelî olduğuna, kullarına resûller göndermesinin ve dilediğini teklif etmesinin caiz olduğuna

delâlet eder. Bunda hadîs olması sahih olan herşeyin, hudûsunun (sonradan olmasının) ve müstehîl (imkânsız) olan herşeyin de imkânsızlığının cevazının sahih olduğuna delîl vardır. Fiillerin kullar üzerine farz ve yasak kılınması, ancak din vasıtasiyle bilinir...”

Abdülkâhir el-Bağdâdî hazretleri, peygamberleri bilme konusuna tahsis ettiği 7. aslı, 15 mes’eleye ayırmıştır. Burada nübüvvetin ve risâletin ma’nâsı, teklîfin ve resûller gönderilmesinin cevazı, resûlün risâletiyle resûl olduğunu bilmesi, nebi ve resûllerin sayısı, resûllerin birincisi (ilki) ve sonuncusu, Hazreti Mûsâ’nın (aleyhisselâm) nübüvveti, Hazreti Îsâ’nın (aleyhisselâm) nübüvveti, Hazreti Muhammed’in (aleyhisselâm) nübüvveti ve O’nun hâtemürrusûl olması, resûlün husûsi bir kavme gönderilmesinin cevazı, resûllerden ba’zısının diğer ba’zısına üstünlüğü, Peygamberimizin diğer Peygamberlere üstünlüğü, Peygamberlerin meleklere üstünlüğü, Peygamberlerin velîlere üstünlüğü, Peygamberlerin günahlardan ma’sûm olması konuları üzerinde durmaktadır.

Ta’rîfler kısmında, Abdülkâhir el-Bağdâdî: Nebinin lügattaki ma’nâlarından biri, Allahü teâlâ indinde (katında) yüksek derecesi, mevkii bulunan kişi demektir. Resûl de, kendisine vahiy gelmesi devam eden zât demektir. Her resûl, nebidir, her nebi, Allahü teâlâdan kendisine vahiy gelen ve üzerine meleğin vahiy indirdiği kimsedir. Resûl ise, yeni bir şeriat getiren veya kendisinden önceki bir şerîatin ba’zı hükümlerini nesh eden (yürürlükten kaldıran) zâttır, cümlelerini kaydetmiş, üçüncü mes’ele bölümünde şunları söylemiştir: Resûlün, kendisini Allahü teâlânın resûl olarak gönderdiğini bileceği bir huccet ve burhana (delîle) ihtiyâcı vardır. Bunu birkaç şekilde bilmesi sahih olur Birisi, Allahü teâlânın kendisine vasıtasız olarak hitâb etmesi ve kalbinde, hitab edenin Rabbi olduğunu kendisine bildirecek zarurî bir ilim yaratmasıdır. Âdem’e (aleyhisselâm) rûh üfürdüğü zaman, hitâb etmesi ve Rabbini zarurî olarak kendisine bildirmesi gibi ki, onu yaratan ona hitâb edenin kendisi olduğunu cenâb-ı Hak bildirmiştir. Derhal ona, mükteseb (kesbî, sonradan kazanılan) olmaksızın zarûrî bir ilim olarak bütün isimleri öğretti. Diğer bir şekil, cenâb-ı Hakkın vasıtasız olarak ona hitâb etmesi ve o hâlde, hitâb edenin Allahü teâlâ olduğunu harikulade bir şekilde izhâr etmesidir Mûsâ’yı Fir’avn’e gönderdiği zaman, ona vasıtasız olarak hitâb etmiş ve kendisine bir takım mü’cizeler izhâr etmiştir. O bu mu’cizeler vâsıtasiyle, kendisine hitâb edenin Allahü teâlâ olduğunu anlamıştır. Dilindeki peltekliği gidermesi, elinde beyazlığın meydana gelmesi, asanın (bastonun) yılana çevrilmesi v.s. gibi.

Başka bir şekil: Allahın, resûle bir melek göndermesi ve onu risâletle emretmesi ve melek göndermesi sırasında, onun şeytan değil, melek olduğunu bildirecek bir mu’cize göstermesidir. Bir diğer sekil de şudur Allahü teâlâ bu yollardan biriyle, bir nebisine nübüvvetini bildirir, O da ümmetinden birine peygamberlik verildiğini tebliğ eder. O ikinci peygamber, peygamberliğin, kendisinden önce gönderilmiş olan diğer bir peygamber vâsıtasıyle öğrenmiş olur. Lût’un (aleyhisselâm) kavmine peygamber oluşunun, İbrâhim’in (a.s) lisâniyle bildirilmesi gibi, Havarilerin Îsâ (aleyhisselâm) ile olan kıssaları da böyledir. Bunlardan birincisi zarurî, ikincisi istidlalidir.

Abdülkâhir el-Bağdâdî 4. mes’elede Peygamberlerin sayısı üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: “Müslüman tarihçiler, sahih haberlerde vârid olduğu gibi, Peygamberlerin sayısının 124.000 (yüzyirmidörtbin) olduğunda ittifâk etmişlerdir. Onların birincisi, babamız Adem’dir (aleyhisselâm); sonuncusu ise Peygamberimiz Muhammed’dir (aleyhisselâm). Bunlardan 313’ünün (üçyüzonüç) resûl olduğunda icmâ’ etmişlerdir. Bu sayı Tâlût ile beraber nehri geçenlerin, ondan su içmiyenlerin ve Câlût ile harpte sebat edenlerin sayısı kadardır. Yine, Bedr gününde Peygamberimizle (aleyhisselâm) beraber bulunan Eshâb-ı Bedr’in sayısı bu kadardır.

Müellif, bundan sonra ba’zı bozuk fırka ve din mensûplarının görüşlerine temas edip 313 resûlden Kur’ân-ı kerîm’de zikredilen 5’i (beşi) ülûl-azm Peygamberlerdendir. (Diğer birçok âlimler, ülû’l-azm Peygamberlerin sayısının altı (6) olduğunu bildirmektedirler). Bunlar, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed aleyhimüsselâmdır. Resûllerden beşi Arabdandır. Bunlar da; Hûd, Sâlih, İsmâil, Şuayb ve Muhammed aleyhimüsselâmdır, demiştir.

5. mes’elede şunlar kaydedilmiştir Müslümanlar ve Ehl-i kitap, insanlardan gönderilen ilk resûlün Adem (aleyhisselâm) olduğunda ittifâk etmişlerdir. Son resûlün Muhammed (aleyhisselâm) olduğunda da müslümanların icmâ’ı vardır.

Ba’zı bozuk din mensûplarının bâtıl görüşleri de kaydedildikten sonra, müellif tarafından şöyle bir suâl ortaya

konmuştur Bir kimse: Muhammed (aleyhisselâm) son resûldür, Îsâ'nın (aleyhisselâm) nüzûlü hakkında ne diyorsunuz? derse, cevaben deriz ki: O, İslâm dînine yardım etmek üzere inecek, Deccâl'î ve Hınzîri öldürecek, şerâbları dökecek, Kur'ân'ın diriltilmesini emir buyurduğunu ihyâ edecek, öldürülmesini emir buyurduğunu da öldürecektir.

6. ve 7. mes'elelerde Mûsâ ve Îsâ'nın (aleyhimesselâm) Peygamberlikleri üzerinde durulduktan sonra, 8. mes'elede Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in (aleyhisselâm) Peygamberliği hakkında şunlar kaydedilmiştir: Diğer Peygamberler hakkında olduğu gibi, bu husûsta da Berâhime ile aramızda ihtilâf vardır. Yahudilerle bu konuda olan ihtilâf, bunlarla Îsâ'nın (aleyhisselâm) peygamberliği hakkındaki ihtilâf gibidir. Hıristiyanlar da bu konuda muhalefet etmektedirler. O'nun Peygamberliğinin doğruluğuna delîl; harikulade mu'cizelerine dâir haberlerin tevâtür, etmesidir. Kur'ân-ı kerîm gibi bir mu'cize ki, Arablar onun bir benzerini getirmekten âciz kalmışlar ve O'nu yalanlama husûsunda hırs göstermelerine rağmen, O, Kur'ân ile onlara tehaddîde bulunmuş (meydan okumuş)tur. Ayın yarılması, mübârek elinde çakıl taşlarının tesbih etmesi, parmaklarının arasından su çıkması, az bir yemekle çok kimseyi doyurması, ağacın O'nun önüne gelmesi ve emriyle yerine geri dönmesi ve benzeri harikulade işlere dâir mu'cizeleri O'nun da'vâsının doğruluğuna delâlet eder...

> Peygamberimizin hâtem-ül-enbiyâ ver-rusûl (aleyhimüsselâm) olduğu izah edilen 9. mes'elede denilmektedir ki Peygamberimiz Muhammed'in (aleyhisselâm) Peygamberliğini ikrâr eden her kimse, O'nun nebilerin ve resûllerin sonuncusu olduğunu ikrâr eder (söyler, kabûl ve tasdik eder). Yine O'nun şeriatinin (getirdiği hükümlerin) ebediliğini ve neshe uğramasının imkânsız olduğunu ikrâr eder ve Îsâ'nın (aleyhisselâm) semâdan indiği zaman, İslâm şeriatine (dinine) yardım için geleceğini, Kur'ân'ın ihyâ ettiğini dirilteceğini, onun yok edilmesini emrettiğini öldüreceğini kabûl eder... "Benden sonra Peygamber gelmiyecektir" hadîsi mütevâtirdir. Kur'ân ve sünnetin huccetini (delîlini) reddeden dinden çıkar.

10. mes'elede, risâletin umûmî veya husûsi olması konusunda şunlar belirtilmektedir: Bize göre, Allahü teâlânın bir peygamberi, sâdece bir kavme göndermesi veya bir ümmete iki resûl göndermesi câizdir. Yine iki peygamberden birini bir kavme, diğerini başka bir kavme (topluma) göndermesi caizdir. Bunun gibi, bir kimseyi bütün insanlara peygamber yapması da caizdir, iki peygamberi bir ümmete peygamber olarak gönderdiği zaman, o iki resûlün şeriat ahkâmında ittifâk etmeleri vâcibtir. Cenâb-ı Hak, onları iki ayrı ümmete gönderdiği zaman, birinin helâl ve harama dâir şeriatinin, diğerinin şeriatinden farklı olması caizdir. Akılların mûcibâtı (gerektirdiği şeyler) ve delîllerinde ihtilâf etmeleri caiz görülmemiştir. Âdem (aleyhisselâm) kendisine yetişen bütün çocuklarına (ve torunlarına) peygamber olarak gönderilmişti. İdrîs (aleyhisselâm), asrında bulunan bütün insanlara peygamber idi. Bunun gibi Nûh (aleyhisselâm), asrındaki bütün insanlara ve tufandan sonraki insanlara, tâ kendinden sonraki peygamberin zamanına kadar peygamber idi. Halîl İbrâhim'in (aleyhisselâm) risâleti de kâffeye (herkese) şâmil idi. Bizim Peygamberimiz (aleyhisselâm) ise gerek asrındaki, gerek kıyâmete kadar gelecek olan cinnilere ve insanlara peygamberdir...

O, Arab ve aceme (Arap olmıyan bütün toplumlara) peygamber olarak gönderildiği gibi yahudilere ve hıristiyanlara da peygamber olarak gönderilmiştir.

11. mes'elede, Peygamberlerin birbirlerine üstünlükleri konusunda şunlar belirtilmektedir: Allahü teâlâ, resûllerden ba'zısının ba'zısına, derece bakımından efdal (daha üstün) olduğunu haber vermiştir. Onlardan, bütün insanlara risâleti şâmil olanlar vardır ki, sâdece husûsi bir ümmete peygamber gönderilenden daha üstündür. Onlardan, Allahü teâlânın vasıtasız olarak konuştukları vardır ki, vâsıta ile konuştuklarından daha üstündür. Yine onlardan ilk peygamber yaptığı, son peygamber kıldığı vardır. Bunlar, dünyâda nübüvvet mertebelerinde üstünlük bakımından farklı oldukları gibi, Cennetteki sevâb dereceleri bakımından da farklı olurlar...

> 12. mes'elede, Peygamberimizin diğer peygamberlere üstünlüğü husûsunda denilmektedir ki: İslâm fırkalarından ba'zıları, Peygamberimizin, İbrâhim, Nûh ve Âdem aleyhimüsselâmdan üstün olmadığını iddia edip,

gerekçe olarak da bunların, O’nun babaları olduklarını, oğulun babadan üstünlüğünün imkânsızlığını söyleyip, O’nun Mûsâ ve Îsâ’dan ve babası olmıyan her peygamberden üstün olduğunu belirtmişlerdir. Onların bu kıyasları, İdrîs ve İsmâil’den (aleyhimesselâm) de üstün olmamasını gerektirir. Çünkü onlar da O’nun babasıdır. Dırâriyye fırkası, peygamberlerin birbirlerinden üstün olmadıklarını iddia etmiştir. Peygamberlerin (aleyhisselâm) birbirlerinden üstün olduklarını söyliyen âlimler, “Ben Âdem evlâdının seyyidiyim, iftihara lüzüm yok. Âdem ve O’nun dışındakiler, benim sancağımın altında olacaklardır” hadîs-i şerîfini delîl olarak getirmişlerdir. Bu konuda yine “Mûsâ sağ olsaydı, ancak bana tâbi olurdu” hadîs-i şerîfini delîl getirmişlerdir. Demişlerdir ki; diğer peygamberlere verilen mu’cizelerin, o cinsten, daha büyüğü Peygamberimize (aleyhisselâm) verilmiştir. Süleymân’a (aleyhisselâm) rüzgâr musahhar kılınmışsa (O’nun emrine verilmişse), O’na da burak musahhar kılınmıştır ki, rüzgârdan daha üstündür. Mûsâ (aleyhisselâm) için taştan su çıkmışsa, bu, Peygamberimizin parmakları arasından, ordusunun abdest alması için su akmasından daha acâib şey değildir, Îsâ’nın (aleyhisselâm) su üzerinde yürümesi de, Peygamberimizin (aleyhisselâm) mi’râc esnasında havada yürümesinden daha enteresan değildir. Bir peygambere mahsûs olan bir mu’cizenin nevinden, ondan daha acîbi O’na verilmiştir. O’na ayın yarılması, şeytanların yıldızlarla taşlanması gibi semâvî mu’cizeler de verilmiş; şeriati, kitabından istinbât olunmuştur. O’nun bütün mu’cizelerini saymak, müstakil bir kitap yazmayı gerektirir. Bu zikrettiklerimiz, üstünlüğüne dâir belirtmek istediklerimize bir tenbîhtir.

13. meselede, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) meleklerden, 14. mes’elede ise, Peygamberlerin velilerden üstün olduğu anlatılmıştır. Bu bölümün son mes’elesi olan 15. mes’elede ise, Peygamberlerin (aleyhisselâm) ismet sıfatları ya’nî günah işlemekten ma’sûm oldukları konusu üzerinde durmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 159

2) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-5, sh. 136

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 105

4) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 203

5) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 370

6) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 325

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 606

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 327

9) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 60

10) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 44

EBÛ MENSÛR HAYYÂT MUKRÎ (Muhammed bin Ahmed Hayyât Bağdâdî)

Kırâat ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Mensûr olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Abdürrezzâk’dır. Aslen Şîrâzlı olup, Bağdad’da yerleştiği için Bağdadî nisbet edildi. Bakır işleriyle uğraştığı için Saffar, kırâat âlimi olduğu için Mukrî denildi. Hayyât lakabı verildi. 401 (m. 1011) yılında doğdu. 499 (m. 1105) yılında Bağdad’da vefât edip, Bâb-u Harb’de Şeyh Ebû Vefâ bin Kavvâs’ın yanına defnedildi. Talebeleri, mezarı başında yüzlerce defa Kur’ân-ı kerîmi hatmettiler.

Küçük yaşta Kur’ân-ı kerîm okumaya başlayan Ebû Mensûr Hayyât, kırâat ilmini; Ebû Nasr Ahmed bin Abdülvehhâb bin Mesrûr ve akranından öğrendi. Ebû Tayyib Taberî, Ebü’l-Kâsım bin Büşrân, Ebû Mensûr bin Sevvâk, Ebû Tâhir Abdülgaffâr bin Muhammed, Hüseyn bin Muhammed Hallâl, Ebü’l-Hasen Ali bin Ömer Kazvinî ve daha birçok âlimden

hadîs ilmi tahsil etti. Fıkıh ilmini ise; Velîd es-Sâîd ve Kâdı Ebû Ya'lâ'dan öğrendi. Fıkıh ve kırâat ilminde çok yükseldi. Bağdad'da hilâfet sarayı yakınındaki İbn-i Cerde câmiinde İmâmlık yapardı. Pekçok kimseye kırâat ilmine göre Kur'ân-ı kerîm öğretti. Ömrünü, yalnız Kur'ân-ı kerîm okuyup öğretmeye hasretti. Altı senede, yetmiş bin kişiye Kur'ân-ı kerîm öğrettiğini İbn-i Neccâr bildirmektedir, imamlık yaptığı İbn-i Cerde mescidinde devamlı i'tikâf (zarûret hârici dışarı çıkmayıp, ibâdet maksadıyla bir câmi veya odada bulunmak) halinde olup, huzûruna gelenlere kırâat öğretirdi. Dünyâya ehemmiyet vermez, aza kanâat eder, eline geçeni fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı.

Başta kızının oğlu Ebû Muhammed: Abdullah bin Ali Mukrî olmak üzere; kardeşi Ebû Abdullah Hüseyn, Abdülvehhâb bin Enmâtî, İbn-i Nasır, Sîlefi, Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasr, Sa'dullah bin Düccâcî, Mûsul'un hatîbi diye meşhûr Ebü'l-Fadl ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi. Bu talebeleri, hocalarından öğrendikleri ilmi, bütün İslâm dünyâsına yaydılar. Herbiri, binlerce kimseye kırâat ve fıkıh bilgileri öğretti.

Talebelerinden Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasr anlatır: "Nizamiye Medresesi'ndeki fıkıh âlimlerinin sohbetlerine devam ederdim. Onların çok zaman, "Ebû Mensûr Hayyât, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini iyi bilir, ma'nâsını anlar, harfleri söyleyişinden ve sesinden, Kur'ân-ı kerîmden ne kadar çok lezzet aldığı anlaşılmaktadır" derlerdi. Onların böyle söylemeleri kalbimde Ebû Mensûr hazretlerine karşı muhabbete sebep oldu. Öyle oldu ki, gidip ondan ders alarak, onun yoluna tâbi olmayı arzular oldum. Her namazdan sonra: "Yâ Rabbi! Sana hangi yoldan yaklaşabileceğimi, hangi âlime tâbi olmamın uygun olduğunu bana göster" diye Allahü teâlâya yalvarır oldum. Bir hayli zaman bu hâl üzere devam ettim. 494 (m. 1101) senesi Receb ayının ilk gecesi bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda, Ebû Mensûr Hayyât hazretlerinin mescidine doğru gidiyordum. Mescidin bahçe kapısında bir hayli insan toplanmıştı. Onlara ne için toplandıklarını sordum.. Resûlullahın (aleyhisselâm) Ebû Mensûr hazretlerinin mescidini şereflendirdikleri ve beraberce içeride olduklarını söylediler. Ebû Mensûr hazretlerinin câmiinin bahçesinde bulunan odasına doğru yöneldim. Odada Ebû Mensûr hazretleri ile, o zamana kadar hiç görmediğim bir kimse oturuyordu. Üzerinde beyazdan da beyaz bir elbise vardı. Dikkat ettim, Resûlullahın (aleyhisselâm) kitaplarda bildirilen bütün vasıfları, o nûrânî yüzlü kimsede vardı. Yanlarına yaklaşıp selâm verdim. Selâmımı aldılar. Yanlarına oturdum. Daha ben hiçbir şey söylemeden Ebû Mensûr hazretleri, Resûlullaha (aleyhisselâm) benim hâlimi arzetti. Her zaman hangi âlime uymamın münâsip olacağını bildirmesi için Allahü teâlâya yalvardığımı söyledi. Resûlullah da (aleyhisselâm) bana dönüp, "Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir. Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir. Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir" buyurdu ve sağ eliyle de Ebû Mensûr'u işâret etti. Hayretle uyandım. Büyük âlim Ebû Hakim Habrî'nin kızı olan annem Râbi'a'ya anlattım. Sabah namazında Ebû Mensûr hazretlerinin mescidine gittim. Sabah namazını onun arkasında kıldım. Namazdan sonra gördüğüm rü'yâyı kendisine arzettim. Gözlerinden yaşlar akarak dinledi. Bana "Evlâdım! Şafiî hazretlerinin mezhebi güzeldir. Sen fürû'da yine Şâfii mezhebi üzere ol. Usûl ve hadîsde de Ahmed bin Hanbel hazretlerine tâbi ol" buyurdu. Ben de, "Efendim! Allahü teâlâ, melekleri ve siz şâhid olun ki, ben bundan sonra usûlde de fürû'da da İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebi üzereyim" dedim. Ebû Mensûr hazretleri alnımdan öpüp, "Allahü teâlâ seni muvaffak etsin" buyurdu. Ben de elini öptüm. Bu hâlden sonra yakînim fazlalaştı. Allahü teâlânın bana verdiği bu ihsânının şükrünü yapmaktan âcizim. Allahü teâlâdan arzu ve isteğim, son nefesimi İslâm ve sünnet üzere vermektir."

Talebelerinden Silefî anlatır: "Hocam Ebû Mensûr Hayyât'ın cenâzesinde bulundum. Namazını kılan cemâat çok kalabalıktı. O zamana kadar öyle bir kalabalık toplandığını görmemiştim, insanlar bereketlenmek için onun cenâze namazını, kılmak istiyorlardı. İlk önce Kasr Câmii'ne götürüldü. Orada namazı kılındıktan sonra, izdihamdân namaz kılamayanlar, Mensûr câmii'nde ikinci defa namazını kıldılar. Cenâzedeki bu kalabalığı, bir İslâm âlimine bu derece iltifât edilip kıymet verilmesini, müslümanların hüzünlü ve coşkun hareketlerini, kenardan seyreden bir yahudînin kalbi yumuşadı. Allahü teâlâ, bu mübârek zâtın hürmetine o yahudiye hidâyet verdi. Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Çarşamba günü vefât etti. Perşembe günü güçlükle defnedilebildi."

Hüseyn bin Hüsrev Belhî anlatır: "Vefâtından sonra Ebû Mensûr Hayyât'ı rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl

muâmele etti?” dedim. “Allahü teâlâ beni, çocuklara Fâtiha sûresini öğrettiğim için affetti” buyurdu.

Sözleri ve kerâmetleri dilden dile, sevgisi gönülden gönüle aktarılan Ebû Mensûr Hayyât hazretleri pekçok kitap yazdı. Kitapları ellerden düşmedi. Kırâat ilmine dâir yazdığı “Mühezzeb fil-kırâat-ı aşer” adlı eseri meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zeylû Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 95

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 297

3) El-A’lâm cild-5, sh. 316

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1913

5) Vefeyât-ül-a’yân cild-6, sh. 171

6) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 254

EBÛ MUHAMMED ET-TEMÎMÎ

Bağdad’da yetişen fıkıh âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Rızkullah bin Abdülvehhâb et-Temîmî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Muhammed’dir. Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. 401 (m. 1011) senesinde doğdu. 488 (m. 1095)de Cemâzil-evvel ayı ortalarında vefât etti. Namazını oğlu Ebü’l-Fadl kıldırdı ve halîfenin izni ile Bâb-ül-merâtib’de defnolundu.

Kur’ân-ı kerîmin kırâatini, Ebü’l-Hasen el-Hamâmî’den okudu. Ebü’l-Hasen İbn-ül-Mutîm’den, Ebû Ömer bin Mehdî ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Tasavvufta, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî’den icâzet (diploma) aldı. Kendisinden de birçok kimseler ilim öğrenip istifâde etmişlerdir, İsmâil et-Temîmî, Ebû Sa’d bin el-Bağdâdî, İbn-i Nasır Muhammed bin Tâhir (r.aleyhim) kendisinden ilim öğrenen zâtlardan birkaçıdır.

Fıkıh, tefsîr, hadîs, ferâiz, lügat, edebiyat ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Zamanında bulunan âlimlerin büyüğü, üstünü idi. İlmi, edebi ve ahlâkı gibi, sûreti de çok güzel idi. Herkese iyilik ederdi. Bunun için herkes tarafından sevilir, hürmet edilirdi.

İbn-i Ukayl diyor ki: “Her ilimde âlim olan Ebû Muhammed et-Temîmî (radıyallahü anh), kendilerinden ilim öğrendiğim hocaların en büyüğüdür. Zamanında bulunan âlimler arasında derecesi çok yüksek olup, onların en âlimi, efendisi idi. Ders okutmakta, insanlara va’z ve nasihatle Allahü teâlânın dînini anlatmakta ve başka üstünlüklere sâhib olmakta, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinde bulunan âlimlerin en ileri gelenlerinden idi. İbâresi ve görüşü keskin, yazısı ve fetvâsı çok kıymetli ve mu’teber idi. Va’zları çok güzel idi.”

Câmi-i Mensûr’da va’z eder, fıkıh öğretir, fetvâ verirdi. Birçok insanlar kendisinden istifâde ederlerdi. Herkes, onun ilminden bir şeyler öğrenebilmek için uğraşırdı. Öyle ki, kendisinden va’z dinleyenler, fetvâ isteyenler ve fıkıh öğrenmek isteyenler, ayrı ayrı ders halkası meydana getirirlerdi. O da, bunların hepsi ile ayrı ayrı meşgûl olurdu. Bunlar ile olan meşgûliyeti bitince, Câmi-i Kasr’a gidip orada hadîs-i şerîf rivâyet ederdi.

Receb ve Şa’bân aylarında, arefe ve aşure günlerinde olmak üzere, her sene dört defa İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabrini ziyârete giderdi. Orada bulunan ahâli, onun geleceği zaman toplanır, kendilerine va’z-ü nasihatte bulunmasını isterler, o da kabûl ederdi. Ebû Amir el-Abdevî (radıyallahü anh) diyor ki, “Rızkullah et-Temîmî (radıyallahü anh) âlimlerin üstünlerinden, zarif ve latîf bir zâttır. Büyüklüğünü anlatan hâdiseler, tatlı ve kıymetli sözleri çoktur. Ben onun hakkında hayırdan başka birşey bilmiyorum.”

Ebû Ali bin Sekre (radıyallahü anh) diyor ki, “Ben Bağdad’da Ebû Muhammedet-Temîmî’nin benzeri ile karşılaşmadım. Onu zikretmekte, vasfını ve kemâlini anlatmakta ben âciz olduğumu bildiğim için, hakkında fazla söz söyleyemiyorum.”

İbn-i Nasır (radıyallahü anh) diyor ki, “Yaşadığı müddetçe ağırbaşlı ve vekar sahibi idi. İstikâmet sahibi idi. Konuşmakta, söz söylemekte, va’z etmekte, sorulan suâllere hemen ve en güzel şekilde cevap vermekte ondan daha iyisini ve daha güzelini bilmiyorum. Irak’ta ve diğer İslâm beldelerinde övülmeye lâyık bir zât idi. Biz onun bir benzerini daha görmedik. Fıkıh âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerindendir. Çok ikram sahibi idi. Sonra gelenler arasında kadr-ü kıymeti çok yüksek oldu...”

İbn-i Neccâr (radıyallahü anh) târihinde, Hâfız İbni Cezvi’den, o da Talha bin Ali er-Râzî’den rivâyet etti. O şöyle anlattı: “Rü’yâmda Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. Bir mescidin kıble tarafında oturuyordu. Üzerlerinde bir örtü vardı ve duvarda bir de kılınç asılı idi. Câmi, Bağdadlı cemâat ile dolu idi. Ebû Muhammed et-Temîmî hazretleri de orada idi ve dedi ki: “Yâ Resûlallah! Bizim için Allahü teâlâya duâ etmenizi istirhâm ederiz.” Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) mübârek ellerini kaldırıp: “Yâ Rabbî! Bütün işlerimizde senden hüsn-i ihtiyâr, iyi ve güzel şeyleri tercih etmek isteriz. Sû-i ihtiyârdan, kötü şeyleri tercih etmekten sana sığınırız” diye duâ ettiler. Duâ ederken, Resûlallah efendimizin (aleyhisselâm) söylediklerini ben de tekrar ediyordum.”

> Ebû Muhammed et-Temîmî’nin nesebi, Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah-i Temîmî’ye dayanır. Bunun da oğlu Ukeyne’dir. Abdullah’ın ismi daha önce Abdül-lât idi. Oğlu ile birlikte müslüman oldular. Resûlullah efendimiz, onun ismini değiştirip Abdullah ismini verdiler ve İslâmiyeti öğrettiler. Daha sonra, oralarda bulunan insanlara dînin emirlerini öğretmesi için, Yemâme ve Bahreyn taraflarına gönderdiler. Gönderirken de şöyle duâ buyurdular: “Allahü teâlâ, kıyâmete kadar senin ve evlâdının kalblerinden, kin, düşmanlık, hıyânet, hile gibi kötü şeyleri çıkarsın.” Hazreti Abdullah ve evlâdı, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) bu duâsına tam lâyık oldu. Ebû Muhammed Abdülvehhâb et-Temîmî hazretleri de ceddînin ve diğer büyük zâtların bu güzel ahlâklarına tam uygun idi.

Ebû Muhammed et-Temîmî (radıyallahü anh) ba’zı eserler yazmıştır. Fıkha dâir te’lîf ettiği “Şerh-ül-irşâd” kitabı çok kıymetlidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 77

2) El-A’lâm cild-3, sh. 19

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 384

4) Esmâ-ül-müellifîn, cild-1, sh. 367

EBÛ MUHAMMED HASEN BİN AHMED

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Hasen bin Ahmed bin Muhammed bin el-Kâsım bin Ca’fer el-Kâsımî es-Semerkandî’dir. 409 (m. 1018) yılında doğdu. 491 (m. 1098) senesinde vefât etti.

Ebû Muhammed, Abdüssamed el-Âsımî, Ca’fer bin Muhammed el-Müstagfirî, Hamza bin Muhammed el-Ca’feri, Nişâbûr’da Ebû Hafs bin Mesrûr Ebû Osman Âbünî ve Ebû Saîd Kuncerûdî’den ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf dinlemek ve ezberlemek için Buhârâ ve Belh’e de gitti.

Kendisinden ise; İsmâil bin Muhammed et-Temîmî, Vecîh eş-Şuhâmî, Hîbeturrahmân bin el-Kuşeyrî, Muhammed bin Câmi’ Hayyât es-Sûf el-Cüneyd el-Kâinî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Sa’d Semânî, Hâfız İsmâil’in Hasen bin Muhammed hakkında şöyle dediğini nakleder “O büyük âlim, Hâfızdır. Çok hadîs-i şerîf dinlemiş ve toplamıştır. Birçok kitap yazmıştır” dedi.

Ömer bin Muhammed en-Nesefî, Kitâb-ül-kand isimli eserinde, “Hasen bin Ahmed, büyük âlim, hadîs Hâfızı, Resûlullahın sünnetinin yayıcısı, Ebû Muhammed es-Semerkandî Nişâbûr’a geldi. Zamanında, doğuda ve batıda onun gibi büyük bir âlim yok idi” demektedir.

Ebû Muhammed hakkında Abdülgâfir el-Fârisî ise şöyle demektedir: “Hadîs ezberlemede bir benzeri yok idi. Nişâbûr’da ikâmet etti. Müstagfiri’den çok hadîs-i şerîf rivâyet etti.”

> Ebû Muhammed’in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “Ben ilim şehriyim, Ali de ilim şehrinin kapısıdır. Kim ilim şehrinin kapısını isterse, Ali bin Ebî Tâlib’e gitsin” buyurdu.

Ebû Muhammed “Bahr-ül-Esânid fî sıhahil mesânid” adlı eserinde yüzbin hadîs-i şerîf toplâdı. Diğer bir eseri de “Cüz’ün fihi mine’l-ebdali mine’l-ümmet”dir.

Ebû Muhammed Hasen bin Ahmed Semerkandî, "Cüz'ün fihi mine'l-ebdali mine'l-ümmet" adlı eserinin ba'zı bölümlerinde şöyle yazmaktadır:

> Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): "Ümmetimin ebdalı Cennete, oruçlarının çokluğu, namazlarının çokluğu ile değil, kalblerinin Allahü teâlâdan başkasından kurtulmuş olması, cömertlikleri ve müslümanlara nasihatleri sebebiyle girerler" buyurdu. Saîd-i Hudrî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyuruyor: "Ümmetimin ebdali, Cennete amelleri ile girmezler. Onlar Cennete, Allahü teâlânın rahmetiyle, cömertlikleriyle gönüllerinin Allahü teâlâdan başka herşeyden temizlenmiş olması ve merhametleri sebebiyle girerler."
>
> Ebû Bekr Buhârî dedi ki: "İsyanları sebebiyle insanoğluna gelen belâ ve musîbeti, Allahü teâlâ, ebdallerin yüzü suyu hürmetine defeder. Bu husûsta onlar, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın makamında oldukları için onlara Ebdâl denmiştir. Çünkü Resûlullah (aleyhisselâm), ümmeti arasında emân (belâ ve musibetlere karşı te'minat), idi. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Enfâl sûresi otuzüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen: "Halbuki sen (Ey Resûlüm) onların içinde iken Allahü teâlâ onlara azâb verecek değildir"buyurur. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı ve Ehl-i beyti, O'ndan sonra, O'nun yerindedirler. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: "Eshâbım, ümmetimin emînleridir (te'minatı durumundadırlar). Eshâbım gittikten sonra, ümmetime va'd olundukları şey gelir." Resûlullahın (aleyhisselâm) Ehl-i Beyti de, ümmeti için belâlara karşı emân ve te'minattırlar. Başka bir hadîs-i şerîfte ise, "Ehl-i Beytim, ümmetim için emândırlar" buyuruldu.
>
> Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), Ebû Bekr (radıyallahü anh) hakkında buyurdu ki: "O size, namazının, orucunun çokluğu ile değil, göğsünde bulunan şey ile, Allahü teâlâdan başkasını bırakmak sûretiyle, cömertliğiyle ve gönlün Allahü, teâlâdan başkasına meyilden kurtulmasıyla üstündür."

Denildi ki: Selîm kalb; Allahü teâlâdan başkasının bağından kurtulandır. Müslümanlara merhamet; yüklerine tahammül, onların rızıklarını temininde yardım sûretiyle Allahü teâlânın kullarına şefkat etmektir.

> Muâz bin Cebel'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Kimde şu üç haslet varsa, o, dînin kendileri sebebiyle ayakta durduğu ebdâlden olur. İlki, Allahü teâlânın kazasına rızâ göstermek, ikincisi, Allahü teâlânın haram kıldığı şeyleri yapmama husûsunda sabır. Üçüncüsü, Allahü teâlâ için kızmaktır" buyurdu. Hasen bin Ali'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf ise, "Bâtın ilmi, Allahü teâlânın sırlarından bir sır ve O'nun hikmetinden bir hikmettir ki, onu, evliyâ kullarından dilediğine verir"buyurdu. Ubâde bin Sâmit'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte de "Bu ümmette, her zaman otuz kimse bulunur. Her biri İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir**"** buyurdular.
>
> Abdullah bin Mesvâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlânın yeryüzünde üçyüz tâne kulu vardır. Onların kalbleri Adem'in kalbi gibidir. Yine Allahü teâlânın kırk tâne kulu vardır. Onların kalbleri Mûsâ'nın kalbi gibidir. Allahü teâlânın yedi kulu vardır. Onların kalbleri İbrâhim'in kalbi gibidir. Beş kulu vardır. Kalbleri Cebrâil'in kalbi gibidir. Üç kulu vardır. Kalbleri Mikâil'in kalbi gibidir. Bir kulu vardır, kalbi İsrâfil'in kalbi gibidir. İsrâfil'in kalbi üzere olan vefât ettiği zaman, Allahü teâlâ onun yerine üç taneden getirir. Üç taneden vefât eden olduğu zaman, onun yerine beş taneden getirir. Beş taneden vefât ettiği zaman, onun yerine yediden birisini getirir. Kırk kuldan birisi vefât ettiği zaman, onun yerine üçyüz kulundan birisini getirir. Üçyüz kulundan birisi vefât ettiği zaman, onun yerine diğer insanlardan birini getirir. Allahü teâlâ onlar

sebebiyle diriltir ve öldürür. Yağmur yağdırır ve durdurur." İbn-i Mes'ûd'a (radıyallahü anh) "Allahü teâlânın onlar sebebiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olur?" diye sorulunca, o cevâb olarak; "Çünkü onlar, ümmetin çoğalmasını isterler. Allahü teâlâ onlar sebebiyle bu ümmeti çoğaltır. Zorbalara ve zâlimlere bedduâ ederler. Bu sebeble zâlimler helak olurlar. Onlar, Allahü teâlâdan ümmet için yeryüzünde rahatlık isterler. Allahü teâlâ, onlar sebebiyle çeşitli belâları kaldırır" buyurdu.

Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), "ümmetimde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı Ebdâl'dir. Bunlar her memlekette bulunurlar" buyurdu. Eshâb-ı Kirâm "Yâ Resûlallah! Bize onların amellerini bildirin" dediklerinde, Resûlullah (aleyhisselâm) "Onlar kendilerine zulmedenleri affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik ederler. Allahü teâlânın kendilerine verdiği şeylerle başkalarına yardım ederler" buyurdu. Abdullah bin Ömer bu hadîs-i şerîfi açıklarken buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ bu husûsu meâlen şöyle beyân buyurmaktadır "(O takvâ sahibleri) varlıkta da yoklukta da infâk edenler, öfkelerini yutanlar, (zarar gördükleri kimselere karşı muktedir oldukları hâlde intikama kalkışmayanlar), insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah da iyilik edenleri sever" (Âl-i İmrân-134).

Ebü'z-Zinâd buyurdu ki: "Arzın direkleri mesabesinde (derecesinde) olan Peygamberimiz ve diğer Peygamberler gidince, Allahü teâlâ Muhammed'in (aleyhisselâm) ümmetinden kırk kişiyi onların yerine getirir. Bunlara ebdâl denir. Onlardan birisi vefât ederse, Allahü teâlâ yerine başka birini yaratır ve onun yerine getirir. Onlar yeryüzünün direkleridir. Onlardan otuzunun kalbi yakîn üzere bulunur. Onlar, namazlarının, oruçlarının, huşû'larının, yaşayış ve ahlâk güzelliklerinin çokluğu ile üstün olmazlar. Onlar vera'larının doğruluğu, niyetlerinin, "güzelliği, kalbelerinin Allahü teâlâdan başkasının ilgisinden kurtulması, hilmi ve zillete düşmeden, tevâzu ile Allahü teâlânın râzı olduğu şeyleri bütün müslümanlara nasihat etmek sûretiyle diğer insanlardan üstündürler. Hattâ, onlar hiçbir şeye la'net etmezler. Hiçbir kimseye eziyet etmezler. Kendilerinden aşağıda olan kimselere karşı kibir göstermezler. Onları hakîr görmezler. Kendilerinden yüksekte olan hiçbir kimseyi hased etmezler. Dünyâyı sevmezler."

Süfyân bin Hüseyn; Hasen-i Basrî'nin şöyle dediğini nakletti: "Eğer Ebdâl olmasaydı, yeryüzünde bulunanlar batar, helak olurdu. Sâlihler olmasaydı, yeryüzündekiler fesada uğrardı. Ulemâ olmasaydı, insanlar hayvanlar gibi olurdu. Sultan olmasaydı, insanlar birbirini yerdi. Rüzgâr olmasaydı, dünyâ kokardı. Ahmaklar olmasaydı, dünyâ harâb olurdu."

Ebû Abdullah Antâkî şöyle anlatır: "İbrâhim (aleyhisselâm) birgün yolda yürürken havada oturan bir kişiyi gördü. Ona "Ey Allahın kulu! Bu mertebeye nasıl eriştin?" diye sordu. O da cevap olarak, "Basit bir şeyle bu mertebeye kavuştum. Beni ilgilendirmeyen şeyi terk ettim. Bana lâzım olan şeye yapıştım. Onun için, duâ ettiğim zaman Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurdu. İstediğimi bana verdi. Onun adını vererek yemîn ettiğim zaman, yemînimi yerine getirdi" dedi.

Şakîk-i Belhî anlâtır; İkiyüzkırkdokuz senesinde, hac etmek üzere yola çıkmış, Kadisiyye'ye varmıştım. Orada insanlara bakıyor, onların kalabalıklığını, hepsinin ayrı ayrı rütbelere sahip olduğunu düşünüyor, etrâftaki kubbeleri, çadırları, binaları seyrediyordum. Her insan kendi hâlinde idi. O zaman kendi kendime "Allahım! Bunlar, senin fadl ve ihsânını umarak sana doğru yola çıkmışlardır. Onları boş çevirme" diye niyaz ettim. Ben orada, bineğimin yuları elimde olduğu hâlde duruyordum, insanlardan uzak, tenhâ, yalnız başıma kalacağım bir yer arıyordum. Bu sırada, koyu esmer, güzel yüzlü, iki gözü arasında secde izi, ayaklarında nalınları bulunan yakışıklı bir gence rastladım, insanlardan uzakta, tenhâ bir yerde oturdu. Bunu görünce, ben o genç hakkında, iyi düşünmedim ve onun yanına doğru yaklaştım. Benim kendisine doğru geldiğimi görünce bana; "Ey Şakîk! deyip, "Ey îmân edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıp ve

kusurlarını araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı (arkasından hoşlanmıyacağı sözle) çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinizin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O halde (gıybet etmekte) Allahtan korkun" (Hucurât-12) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Daha sonra benim yanımdan gitti.

Ben kendi kendime, "Vallahi bu büyük bir iştir. Bu zât kalbimden geçeni anladı ve ismimi bildi. Bu, ancak sâlih bir kul olabilir. Peşinden gidip onunla görüşeyim, beni dost edinmesini söyliyeyim" dedim. Hızla peşinden gittim. Onu yakalıyacağım sırada gözümden kayboldu. Hacıların arasına karıştı. Bir süre sonra onu namaz kılarken gördüm. Allahü teâlânın korkusundan vücûdu titriyor. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Yine kendi kendime, "Onun yanına gideyim, hakkını helâl etmesini istiyeyim" diye düşündüm. Biraz bekledim. Sonra yanına gittim. Bana bakarak, "Ey Şakîk! "Bununla beraber, şüphe yok ki, ben tövbe eden, imân edip sâlih amel işleyen sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için Gaffârım (çok çok bağışlayıcıyım)" (Tâhâ-82) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okumamı söyledi ve yine beni bırakıp gitti. Ben, "Bu genç ebdâldendir. İki kere kalbimden geçeni bildi" diye düşündüm. Sonra hacılarla beraber yola'çıktık. Biraz su almak için bir yerde durduk. Bir de ne göreyim, o genç kuyunun başında duruyordu. Elinde de küçük bir kova vardı. Su içmek istiyordu. Bu sırada kova elinden kuyuya düştü. Ben de durmuş ona bakıyordum. Allahü teâlâya şöyle niyazda bulundu: "Sen benim Rabbimsin? Susuzluktan yandığımı biliyorsun. Yiyecek istediğim zaman sen benim kuvvetimsin! Allahım senden başka yardımcım yok! Beni bu sudan mahrûm etme!" dedi. Vallahi bu sırada kuyunun suyunun yükseldiğini, kovanın ortaya çıktığını gördüm. Elini uzatıp kovayı aldı. Onu doldurup güzelce abdest aldı. Birkaç rek'at namaz kıldı. Onun yanına gittim. Selâm verdim. Selâmıma cevap verdi. Ona, "Allahü teâlâ sana merhamet etsin! Allahü teâlânın sana ihsân ettiğinden beni de nasiplendir" dedim. Bana bakarak, "Ey Şakîk! Allahü teâlânın zâhirî ve bâtınî ni'metleri bizim üzerimize yağıyor. Allahü teâlâya zannın güzel olsun. O, kendisi hakkında güzel zan sahiblerinin ecrini (sevâbını) zayi etmez" deyip, bana su kovasını verdi. O kovadan içtim. Bir de ne göreyim, içindeki tatlı, çorba gibi birşey idi. Vallahi ondan daha lezzetli bir şey içmedim ve ondan daha hoş kokulu bir şey görmedim. Hem doydum, hem de susuzluğum gitti. Bundan sonra, günlerce ne acıktım, ne de susadım. Sonra kovayı kendisine verdim. Yine yanımdan uzaklaşarak gözden kayboldu. Mekke-i mükerremeye gidip haccı eda edinceye kadar onu görmedim. Bir gece Kâ'be-i muazzamada idim. Herkes uyumuş, her taraf sessiz idi. Mîzab'ın bulunduğu tarafta (ya'nî Altın oluğun bulunduğu tarafta) idi. Huşû' ve inliyerek namaz kılıyordu. Ağlayarak Kurân-ı kerîm okuyordu. Bir müddet ben onun halini düşündüm. Bu sırada, içerisinde ni'metlerin va'd edildiği, azâb ile korkutulduğu bir âyet-i kerîme geçti. Onu tekrar ederken ağlıyordu. Bütün gece sonuna kadar bu hâl üzere kaldı. Fecr doğunca da, namaz kıldığı yere oturdu. Allahü teâlâyı tesbih ve zikirle meşgûl oldu. Sonra" kalkıp sabah namazını kıldı. Bir hafta Kâ'be-i şerîfi tavaf ettikten sonra oradan ayrıldı. Onu ta'kib ettim. Oturduğu beldeye varınca bir de ne göreyim, yanında birçok hizmetçi ve köleleri var. Oradaki insanlar, hemen onun etrâfını sardılar. Herkes ona selâm veriyordu. Yakınlarından birisine bu zâtın kim olduğunu sorunca, cevab olarak "O, Ebû İbrâhim Mûsâ bin Ca'fer bin, Muhammed bin Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir" dedi. Ben, onda gördüğüm yüksek hâllerden hayretler içerisinde kalıp, "Böyle güzel ve yüksek hâller ancak böyle bir seyyid için olabilir" dedim.

Muhammed bin Ahmed el-Abd (radıyallahü anh) anlattı: Cum'a günü ikindiden sonra, Beyt-i Makdis'te Selmâ kuyusu yanında oturuyordum. Bu sırada yanımda iki kişi göründü. Birisi benim yanıma, diğeri bizden uzakça bir yere oturdu. Ben yanıma oturana, "Allahü teâlâ sana

merhamet eylesin. Sen kimsin?" dedim. "Hızırım" cevâbını verdi. "Uzakta oturan kim?" dedim. "Kardeşim İlyas" dedi. Bu sırada normal olarak, insanın hatırına gelebilecek düşünceler hatırıma geldi. Bunun üzerine bana, "Zararı yok, yine de biz seni seviyoruz" dedi. Sonra bana: "Kim Cum'a günü ikindi namazını kılar, kıbleye yönelir, güneş batıncaya kadar. "Yâ Allah! Yâ Rahmân!" der ve Allahü teâlâdan bir şey isterse, Allahü teâlâ ona o istediği şeyi verir" dedi. Sonra bana şunları anlattı: "Resûlullah (aleyhisselâm) âhırete irtihal buyurdukları zaman, yer, Allah teâlâya: "Bundan sonra kıyâmete kadar üzerimde hiçbir peygamber yürümeyecek" diye sitemde bulundu. Allahü teâlâ yere şöyle vahyetti: "Ben Muhammed'in (aleyhisselâm) ümmetinden öyle kimseler yaratacağım ki, onlar peygamberler (aleyhisselâm) gibi, kalbleri Peygamberlerin kalbleri gibidir." "Onlar kaç tanedir?" diye sordum. "Üçyüz tanedir, hepsi de Allahü teâlânın velî kullarıdır. Yetmiş tanesi ise Nücebâ'dır. Kırk tanesi Evtâd'dır. On tanesi de Nükabâ'dır. Yedi tanesi Âriftir. Üç tanesi Nakib, bir tanesi ise Gavs'dır. Gavs vefât ederse, üç nakibden birisi seçilir. Onun mertebesine konur. Yedi taneden biri de, o üç taneye konur. On taneden yediye ilâve olunur. Kırk taneden ona, yetmişten kırka, üçyüzden yetmişe, dünyâdan bir kişi de üçyüze ilâve edilir. Sûr üfürülünceye kadar böyle gider. Onlardan bir kısmının kalbi, Mûsâ ve Îsâ'nın (aleyhisselâm) kalbi gibidir. Bir kısmının kalbi, Nûh ve İbrâhim'in (aleyhisselâm) kalbi gibidir. Yine bir kısmının kalbi, Cebrâil, Dâvûd, Süleymân ve Eyyûb'un (aleyhimüsselâm) kalbi gibidir. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen **"O**peygamberler, Allahü **teâlânın** hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü (Onların tevhîd yolunda bulun)." buyurmaktadır. (En'âm-90). Konuşmalardan sonra, ona nereye gideceğini sordum. "Niçin soruyorsun?" dedi. "Orada namaz kılmak ve teberrük için" dedim. O da "Sabah namazını Mekke-i mükerremede kılarım. Sonra güneş doğuncaya kadar, Rükn-i. Şâmî'nin yanında Hicr denen yerde otururum. Sonra Beyt-i şerîfi bir hafta tavaf ederim. Sonra Makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rek'at namaz kılarım. Öğle namazını Medîne-i münevverede, ikindi namazını Beyt-i makdis'te, Akşamı Tûr-i Sina'da, Yatsıyı Zül-karneyn'in seddînde kılarım. Sonra sabaha kadar konuşmam" dedi.

Abdullah bin Ubeyd İbn-i Umeyr Leysî anlattı. Babam ile beraber bir sahrada yolculuk yapıyorduk. Çölün ortasına varınca, namaz kılan birisini gördük. Babam, onun yanına uğramak, buralarda ne yaptığını sormak için bekledi Ona, "Yanında yiyecek yok, su yok, buralarda ne arıyorsun böyle? Sana biraz yiyecek ve su bırakmak istiyoruz" dedi. O zât, "Hayır bırakmayın" dedi. Bu sırada bulut çıktı. Yağmur yağdı: Ondan sonra biz oradan ayrıldık. Biz yolumuza devam ettik. Babam, uğradığımız ilk kasabanın halkına, rasladığımız o zâtı anlattı. Onlar da bize: "O zât nerede bulunursa, mutlaka oraya yağmur yağar" dediler.

Hammâd bin Zeyd anlattı. "Sıcak bir günde Eyyûb-i Sahtiyanî ile beraber bulunuyorduk. Ben çok susamıştım. Ona çok susadığımı söyleyince, ayağı ile yere vurdu ve oradan su fışkırdı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 203

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 394

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1230

4) Tabakât-ül-huffâz sh. 450

EBÛ MUTARREF KURTUBÎ (Abdurrahmân bin Mervân)

Hadîs, tefsîr, kırâat, arabî ilimler ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Mutarref olup ismi Abdurrahmân bin Mervân bin Abdurrahmân'dır. Doğduğu yere nisbetle Kanâze'i, yerleştiği yere nisbetle Kurtubî ve Ensârî denildi. 341 (m. 952) yılında doğdu. Yetmişiki yaşında 413 (m. 1022) yılında Kurtuba'da vefât etti.

Birçok İslâm memleketini ziyâret ederek, zamanın ileri gelen âlimlerinden ders alan Ebü'l-Mutarref Kanâze'i, Hicaz'a da giderek, bilhassa hac esnasında Mekke-i mükerremeye gelen ve Mekke-i mükerremede mücavir (ilim öğrenici ve ibâdet edici), olarak kalan âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Kırâat ilmini Ali bin Muhammed Antâkî'den öğrendi. Asili, Ebû Ömer İbni Mekvî ve daha birçok âlimden Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Hasen bin Reşîk, Ebû Îsâ Leysî, Kale'î, İbn-i Avnillâh ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. Afrikiyye'nin (Tunus) yetiştirdiği en büyük âlimlerden, Ebû Muhammed İbni Ebû Zeyd Kayravânî'den duyduklarını yazarak ezberledi. Mâlikî mezhebinde yapılmış bütün ictihâdları, verilmiş bütün fetvâları öğrendi. Zamanının ileri gelen âlimlerinden oldu. Onun ilminin yüksekliğine vâkıf olanlardan Abdülgafir, "O "İmamların önderi, ümmetin en iyi ilim öğreteni ve en âlimi idi" demektedir. Sultânın, dînî mes'elelerin görüşülmesi için teşkil ettiği şûranın başına geçme teklifini kabûl etmedi. Ömrünün sonuna doğru dili tutuldu. Talebeleri huzûruna gelir, Kur'ân-ı kerîm kırâat ederlerdi. Onların doğru okuyup okumadıklarını işâretle bildirirdi. Ecel gelinceye kadar, Allahü teâlâyı zikretmekten bir an geri durmadı.

Kurtuba'da, Berberî asıllı askerlerle, İspanya asıllı kölelerden müteşekkil askerler arasında çıkan iç karışıklıklarda, müslümanları sükûnete da'vet ederek, daha az kayıpla mes'elenin kapanmasına çalıştı. Müslümanlara nasihat eder, dinlerini iyi öğrenip, sapıklara kanmamalarını anlatır, güzel ahlâk sahibi olmalarını tenbîh ederdi. Vera' ve takvâ sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınır, mübahların çoğunu da terkederdi. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Zamanında Kurtuba'da yaşayanlardan birçoğu ondan kırâat dersi aldı. Birçok kimse de kendisinin fetvâsıyla amel edip, ebedi saadete kavuşmak için çalıştı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Endülüs'ün meşhûrlarından İbn-i Attâb, İbn-i Abdilber, İbn-i Zâbî ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadis-i şerîf dinlediler.

Yetiştirmiş olduğu pek kıymetli talebeleri yanında, değişik ilimlere dâir birçok kitap yazdı, İbn-i Sellâm'ın "Tefsîr-ül-Kur'ân"ını kısaltarak "Muhtasâr-ı İbn-i Sellâm fî tefsîr-ül-Kur'ân" adını verdi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "Kitâb-ü fiş-şürût-i alâ mezheb-i Mâlik" adlı eseri, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin "Muvattâ"ına yaptığı şerhi ve "İhtisâr-ı vesaik li-ibn-il-Hindî" adlı eserleri meşhûrdur.

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 152

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 287

3) Tabakât-ül-müfessirîn (süyuti) sh. 18

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1055

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 198

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 194

EBÛ NASR-I SAFFÂR (Ahmed bin İshâk)

Buhârâ'da yetişen Hanefî fakihlerinden. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Şebîb bin Nasr bin Seffâr'dır. Künyesi Ebû Nasr'dır. Buhârâ'da doğup büyüdü. Hanefî mezhebinde büyük fakih olarak yetişti. Çok kitap yazdı. Buhârâ'nın büyük âlimlerinden olan Ahmed bin İshâk, fıkıh ve edebiyat ilimlerini ezbere bilirdi. Buhârâ'da, onun zamanında böylesinin görülmediği rivâyet edilmiştir. Sonra Mekke'ye yerleşti. İlmini orada yaydı. 461 (m. 1069) senesinde Tâifte vefât etti. Kabri oradadır.

Mahmûd İbni Süleymân el-Kefevî, "Câmi" kitabında diyor ki, "O, İbrâhim bin İsmâil Ebû İshâk es-Saffâr'ın dedesidir. "Ensâb-ı Sem'ânî"de onun isminin, "Ebû Nasr İshâk bin Ahmed bin Şîs bin Nasr bin Şis bin Hakem'il-edîb es-Saffâr el-Buhârî" olarak zikredildiğini gördüm. O, Buhârâ halkındandır. Bu şehirde onun için bir ilim yuvası kurulmuştu. Onun evlâtlarından bir cemâati gördüm. Hâkim Ebû Abdullah "Târih-i Nişâbûr"da onun ismini zikretmektedir." Ebû Nasr, Hac yapmak üzere yola çıktı. Her yerde Hadîs ilmini öğrenmeye çalıştı. Daha sonra, Mekkeye gidip oraya yerleşti. Çok eser bıraktı ve ilmi her yere yayıldı.

Sem'ânî diyor ki, "Onun oğlu Ebû İbrâhim İsmâil bin Ebî Nasr-Saffâr, büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Hep hakkı söylerdi. Allahü teâlânın dini hakkında doğruyu bildirirken, kimsenin ayıplamasından korkmazdı. Haktan ayrılmadığı için, zamanının hakanı Şems-ül-mülûk Nasr bin İbrâhim tarafından, 461 (m. 1069) senesinde Buhârâ'da şehid edildi. Bunun oğlu

olan Ebû İshâk İbrâhim bin İsmâil es-Saffâr da zâhid bir zât olup, ilim ve fazilet sâhiplerindendir. O, Hanefî fıkhını babasından öğrendi. Çok eser yazdı ve ondan çok kimseler istifâde etti, ilim aldı. 534 (m. 1139) senesi Rebî'ul-evvel ayının onaltıncı günü vefât etti.

Yine Sem'ânî diyor ki, "Ebü'l-Mehâmid Hammâd bin İbrâhim es-Saffâr da İbrâhim'in oğlu olup, Buhârâ Câmii'nde Cum'a günleri namaz kıldırırdı. Arab dili ve edebiyatı ile usûl ilimlerinde meşhûr olmuştur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 161

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 14, 15

EBÛ NUAYM İSFEHÂNÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Nuaym İsfehânî'dir. İsfehân'ın ma'nâsı, askerlerin toplandığı yer demektir. Bu şehri, İskender kurmuştur. 336 (m. 948)'de doğup, 430 (m. 1038)'de vefât etti. Şafiî mezhebindedir. Tasavvuf büyüklerinden Zâhid Muhammed bin Yûsuf Bennâ'nın torunudur. Aklî ve naklî ilimlerde pek yükselmişti. Ehl-i tasavvuf olup, fıkıh ilmi ile tasavvufu birleştirdi. Yaşadığı asrın büyük âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Şam'da Hayseme bin Süleymân'dan, Bağdad'da Ca'fer Huldî'den, Vâsıt'da Abdullah bin Ömer bin Şevzeb'den, Nişâbûr'da Esam'dan, Mekke-i mükerremede Ebû Bekr Acurrî'den, Basra'da Hattâbî'den ve muhtelif ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Birçok büyük âlim de ondan ilim öğrenmek için yolculuklar yapmışlardır. Kuşyâr bin Leyalîrûz el-Cîlî, Ebû Saîd Mâlîni, Ebû Bekr bin Ebî Zekvânî, Hâfız Ebû Bekr el-Hatîb, onun en önde gelen talebelerindendir. Hatîb, Ebû Nuaym İsfehânî'nin yanına gelip, ondan çok rivâyetlerde bulundu.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

Ebû Muhammed bin Semerkândî, Ebû Bekr Hatîb'den duydum: O şöyle dedi: "Yaşadığı asırda Hâfız isminin iki kişiden başkasına söylendiğini görmedim. Birisi Ebû Nuaym'dır."

Ahmed bin Muhammed Mirdeveyh ise, "Yaşadığı asırda Ebû Nuaym İsfehânî'nin yanına, her taraftan ilim öğrenmek için gelirlerdi. Etrâfta ondan daha âlim ve daha hafız birisi yoktu. O asırda hadîs âlimleri, onun yanında toplanmışlardı. Yanına gelenler, sırayla ondan ders okurlardı. Hergün birisi öğleye kadar, okumak istediği dersleri okurdu. Ba'zan evine gitmek üzere kalktığı zaman bile, talebeler ondan istifâde etmeye çalışır, o ise bundan hiç rahatsız olmazdı. Onun en büyük gıdası, ders vermek ve eser yazmaktı."

Hamza bin Abbâs: "Ebû Nuaym İsfehânî hadîs âlimlerinden idi. Zamanında ondört sene, hadîs ilminde benzeri bulunmayan bir âlim olarak kaldı."

İbn-i Neccâr "O, hadîs âlimlerinin tâcı ve büyük İslâm âlimlerinden biridir" demiştir.

Sultan Mahmûd Sebuktekîn, İsfehân'ı işgal ettiğinde, oraya kendi adamlarından birini vâli ta'yin etmişti. Sultan Mahmûd Sebuktekîn oradan ayrılınca, halk vâliyi öldürdü. Bunun üzerine Sultan Mahmûd tekrar İsfehan'a döndü. Halkın istikrâr ve sükûnunu temin ettikten sonra, İsfehan Câmii'nde çok sayıda kimseyi öldürdü. Burada Ebû Nuaym'ın (radıyallahü anh) iki tane kerâmeti ortaya çıkmış oluyordu. Birincisi; İsfehanlılar, Ebû Nuaym'ın İsfehan Câmii'nde oturup ders vermesine mâni olmuşlardı. Eğer, câmide o da bulunmuş olsaydı, Sultan Mahmûd Sebuktekîn onu da öldürecekti, ikincisi; Allahü teâlâ, onun câmide oturup ders vermesine mâni oldukları için, onları böylece cezalandırdı. Ebû Nuaym'ın eserleri:

1. Hilyet-ül-evliyâ: İbn-i Mufaddal el-Hâfız der ki; "Hilyet-ül-evliyâ gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu eserin büyük bir kısmını, Ebû Muzaffer Fâşânî'den dinledik." "İmâm-ı Sübkî, Hilye kitabı yazıldığı zaman, daha Ebû Nuaym hayatta iken, Nişâbûr'a götürüldü ve dörtyüz dinara satın alındı" der.

2. Ma'rifet-üs-Sahâbe

3. Delâil-ün-nübüvve

4. El-Müstahrec alel-Buhârî

5. El-Müstehrec alel-Müslim.

6. Târih-i İsfehân

7. Sıfât-ül-Cenneti

8. Fedail-üs-Sahâbe

Bunlardan başka birçok eseri vardır.

Hilyet-ül-evliyâ kitabının mukaddimesinden ba’zı bölümler:

> Evliyâ hakkında münâsip olmayan sözler nasıl söylenebilir ki; Allahü teâlânın velî kullarına eziyet veren, Allahü teâlâ ile muharebe ilân etmiş demektir. Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurmuşlardır “Allahü teâlâ buyurdu ki: Kim benim bir velî kuluma eziyet ederse, ona harb ilân ederim. Kulum, farz kıldığım vazîfeleri eda, etmekten daha faziletli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana, nafilelerle yaklaşmakta devam eder. Nihâyet sevdiğim bir kul olur. Böylece ben, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Eğer bu kulum benden isteseydi ona verirdim. Benden kendisini korumamı isteseydi, onu korurdum.”Ömerbin Hattâb (radıyallahü anh), Muâz bin Cebel’i Resûlullahın (aleyhisselâm) kabr-i şerîflerinin yanına oturmuş ağlarken gördü. “Yâ Muâz! Niçin ağlıyorsun?” diye sordu. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh), Resûlullah (aleyhisselâm), “Riya, az da olsa şirktir. Allahü teâlânın veli kullarına düşmanlık eden kimse, Allahü teâlâya harb açmış demektir” buyurduğunu işitmiştim. Onu düşündüğüm için ağlıyorum, demiştir.
>
> Allahü teâlânın velî kullarının görünen bir takım alâmetleri vardır Akıllı ve sâlih kimseler, onlara sevgi duyarlar. Peygamberler ve şehidler, kıyâmet günü onların mertebe ve derecelerine gıbta ederler. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Allahü teâlânın ba’zı kulları vardır ki, bunlar peygamber ve şehid değildirler. Fakat, Allahü teâlânın kıyâmet günü onlara ihsân ettiği makam ve mertebelere, Peygamberler (aleyhimüsselâm) ve şehidler bile gıbta ederler” buyurdu. Birisi, “Onlar kimler ve amelleri nedir?” dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Onlar, aralarında akrabalık olmadığı hâlde, Allahü teâlânın rızâsı için birbirlerini severler. Birbirlerine verecek malları yoktur. Vallahi onların yüzleri nûrdur. Onlar, nûrdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman, onlar korkmazlar. İnsanlar mahzûn olduklarında, onlar mahzûn olmazlar” buyurup, “Dikkat ediniz! Şüphesiz Allahü teâlânın velî kulları için korku yoktur. Onlar mahzûn da olmazlar” buyurdu. Allahü teâlânın velî kullarının alâmetlerinden ba’zıları: Onlar, kendileri ile beraber bulunup, meclislerinde ve sohbetlerinde bulunan kimselerin, en güzel bir şekilde Allahü teâlâyı anmalarına vesile olurlar. Kendilerine dost olanların ve yakınlarının, hayır, iyilik ibâdet ve tâatle meşgûl olmalarına sebeb olurlar. Amr bin Cümûh’un Resûlullahtan (aleyhisselâm) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte: “Allahü teâlâ buyurdu ki: Velî kullarım ve sevdiklerim beni ananlar ve benim de onları andığım kimselerdir” buyuruldu. Mis’ar bin Kedâm’ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte ise: Resûlullaha, Allahü teâlânın veli kullarının kimler olduğu sorulunca: **“Onlar** görüldükleri zaman, Allahü teâlâ hatırlanır” buyurdular. Esma binti Zeyd de, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Size en hayırlınızı haber vereyim mi?” buyurunca, Eshâb-ı Kirâmın: “Evet, haber ver yâ Resûlallah” dediklerini, Resûlullahın (aleyhisselâm): “Onlar görüldüklerinde, Allahü teâlâ hatırlanır” buyurduğunu bildirmiştir.
>
> Allahü teâlâ, velî kullarını fitnelerden muhafaza buyurur. Resûlullah (aleyhisselâm). “Allahü teâlânın kulları arasında, kendisine yakın eylediği hâs kulları vardır. Allahü teâlâ onları, rahmeti içerisinde rızıklandırır. Afiyet vermesiyle onları ihyâ eder (canlı tutar). Onların rûhunu aldığı zaman, **Cennetine** kavuşturur. Onlara karanlık geceler gibi fitneler gelir de, onlar yine afiyette olurlar.”
>
> Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Nice, iki eski elbise sahibi zaîf (muhtac) kimse vardır ki,

eğer Allah ismi ile yemîn etseydi, Allahü teâlâ onun **yemîn**ini yerine getirirdi. Berâ bin Mâlik bunlardandır."

Onların yakînleri sebebiyle, büyük kayalar parçalanır. Yemînleri sebebiyle denizler bölünür. Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) hasta birisine okuyunca iyi olmuştu. Resûlullah (aleyhisselâm) ona: **"Onun** kulağına ne okudun?" buyurdu. "Sizi ancak boşuna yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülmiyeceğinizi mi zannettiniz?" (Mü'minûn-115) meâlindeki âyet-i kerîmeyi ve ondan sonraki âyet-i kerîmeleri sonuna kadar okuduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) "Eğer yakîn sahibi birisi, bu âyet-i kerîmeleri bir dağa okumuş olsaydı, muhakkak ki, o dağ yok olurdu" buyurdu. Sehm bin Mincâb anlatıyor: Âlâ bin Hadramî ile beraber gazâya katılmak üzere yola çıkmıştık. Yolculuğumuz sırasında ba'zı kimselere rastgeldik. Fakat aramızda deniz vardı. Âlâ bin Hadramî "Yâ Âlim, yâ Halim, yâ Aliyyü, yâ Azîm. Biz senin kulunuz. Senin yolunda düşmanlarınla muharebe edeceğiz. Ey Allahım! Bizi onlara kavuştur!" diye duâ edip, bizi denize daldırdı. Suya girer girmez, kendimizi karşıda dolaşanların yanında bulduk.

Onlar, yaşadıkları asırlarda bulunan kimselerin önde gelenlerindendir. Onların ihlâslı yalvarışları ile, Allahü teâlâ, kuraklık ve ihtiyâç zamanında yağmur yağdırır, düşmana karşı da yardımını ihsân eder. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh), Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu bildirir "Her asırda, ümmetimden önde gelen kimseler vardır."

Yine Vehb bin Münebbih (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Allahü teâlâ, Mûsâ ve Hârûn'u (aleyhimesselâm) Fir'avn'a gönderdiği zaman buyurdu ki: "Fir'avn'ın süsü ve zîneti, onun faydalandığı şeyler, sizin hoşunuza gitmesin. Bunlarda gözünüz kalmasın. Çünkü bunlar, dünyâ hayatının parlak şeyleri ve şımaranların, azgınlık yapanların süsüdür. Fir'avn'ın bir benzerinden âciz kalacağı şeyleri size vermeyi dileseydim, bunu yapardım. Fakat ben, sizin için bunu dilemiyorum. Ben sizin, lütuf ve ihsânımdan bol bol nasîbinizi almanızı diliyorum. Bil ki, benim katımda en kıymetli olan zînet; emirlerime uyup, yasak ettiğim şeylerden kaçarak, dünyâya rağbet etmemektir. Bu, müttekîlerin süsüdür. Müttekîler üzerinde, bu süsden bir örtü vardır. Onlar bu örtü ile bilinirler. Bu örtü, onlarda bulunan sekinet, vekar, huşû', secde izidir. Onların bu alâmetleri yüzlerindedir. Onlar, gerçekten benim velî kullarımdır. Karşılaştığın zaman, onlara kanadını indir. Bil ki, kim benim velî bir kulumu hakîr görür veya onu korkutursa, bana muharebe açmış demektir. Ben velî kullarıma yardımda çok sür'atliyimdir. Benimle muharebeye giren kimse, zanneder mi ki, bana karşı çıkabilecek veya bana düşmanlık eden kimse, zanneder mi ki, beni âciz bırakabilecek? Ben, veli kullarımı dünyânın kötülüklerinden muhafaza ederim. Bil ki, kim benim velî bir kulumu korkutursa, bana düşmanlığını ilân etmiş demektir. Ben kıyâmet günü evliyâ kullarımın intikamını alırım."

Allahü teâlânın velî kulları, Allahü teâlâ ve O'nun sevgisiyle doludurlar. Ebü'l-Feyz Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki "Muhakkak ki, Allahü teâlânın seçilmiş kulları vardır." Meclisinde bulunan ba'zıları: "Yâ Ebü'l-Feyz! Onlar kimlerdir?" diye sordular. Onlara şöyle cevap verdi: "Onlar öyle bir topluluktur ki, dizlerini alınları için yastık yaparlar. Toprağı yanları için yatak edinirler. Kur'ân-ı kerîm, onların etlerine ve kanlarına karışmıştır. Onların kalbleri Kur'ân-ı kerîm ile canlanmış, gönülleri, Kur'ân-ı kerîm ile rahatlamış, himmetleri onunla gayrete gelmiş. Kendilerine zuhur eden zulmetler için, onu ışık edinmişler, uykularını onu okuyarak gidermişlerdir. Bunlar huzûr içerisindedirler. Fakat onların mahzûn bir hâlleri vardır. Onlar, Allahü teâlâdan korkarlar. Onun yasaklarından sakınırlar, çok şefkatli ve merhametlidirler, ölüme hazırlanırlar. Dünyâ hayatını, âhıreti kazanmak için fırsat bilirler. Onlar, fâni olan dünyâyı verip, sonsuz olan âhıreti satın aldılar. Onların yaptıkları ticâret ne güzeldir. Çünkü onlar, hem dünyâyı ve hem de âhıreti kazandılar. Bu iki dünyânın iyiliklerini bir arada topladılar. En üstün mertebelere ulaştılar. Kıyâmet gününün dehşet ve şiddetinden çok sakının. Mühlet ve elde fırsat varken, âhıretiniz için hazırlık yapmaya koşunuz. Allahü teâlânın seçilmiş kulları, günlerini oyunla, eğlence ile, dünyâ zevk-ü safâsı ile geçirmediler. Ebedî olan ni'metlere kavuşmak için, birçok sıkıntılara girdiler. Onlar, Cehennem ateşini hatırlayarak, hayır ve güzel işlere yöneldiler. Onlar konuşmazlar. Fakat fesahat ve belagatta çok yüksektirler.

Onların gözleri bakmaz, fakat kalb gözleri açıktır. Onların hürmetine insanlar bir çok azaptan kurtulurlar. Onların üzerine Allahü teâlânın bereketleri yağar. Onlar pek tatlı konuşurlar. Sözlerinde çok sâdıktırlar, insanlara rehberdirler. Memleketler için aydınlıktırlar. Karanlıklarda kandil'dirler. Onlar, Allahü teâlânın rahmetinin indiği kimselerdir. Hikmet kaynaklarıdır.

Onlar, insanların arasında en çok mazeret kabûl eden ve affedenlerdir. Onlar, pek cömerttirler. Onlar, Allahü teâlânın mükâfatına bakarlar. Onlar, dünyâ malına düşkün değildirler. Onlar, ölüm sırasında ortaya çıkan fitnelerden, kabirden, kabrin sıkmasından, kabirde soru sormak için gelen münker ve nekir meleklerinden korkarlar."

> Allahü teâlânın veli kulları, karanlıklarda etrâfı aydınlatan ve doğru yolu gösteren kılavuzlardır. Abdullah bin Ömer bin Hattâb anlatıyor Hazreti Ömer; Muâz bin Cebel'in yanına uğramıştı. Onu ağlar buldu. "Yâ Muâz, seni ağlatan nedir?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: Resûlullahtan (aleyhisselâm) duydum: "Allahü teâlânın en çok sevdiği kullar, müttekî ve gizli kalmış olanlarıdır. Bunlar, ortada görünmedikleri zaman aranmazlar. Herkes onu gördüğü zaman da, onun kim olduğunu tanımazlar. Onlar, insanlara doğru yolu gösteren rehberler ve ilim kandilleridir" buyurdu.
>
> Onlar, fazilet sahibi kimselerdir. Hakkı kabûl ederler. Onlardan birşey istenirse verirler, insanlar arasında hükmettikleri, zaman, kendileri için nasıl hükmedeceklerse, öylece hükmederler. Onlar, görünüşte rahatlık ve genişlik halindedirler. Fakat onların içleri mahzûndur. Iyâd bin Ganem'in bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdular: "Ümmetim içerisinde bir takım seçilmis kimseler vardır ki, zâhiren Allahü teâlânın rahmetinin genişliğinden dolayı gülerler. Fakat, azâbının şiddetli olduğunu bildikleri içinde içlerinden ağlarlar. Onlar, **dâima** Allahü teâlâyı anarlar. Allahü teâlâya ümîd ederek ve korkarak yalvarırlar. Onlar, insanlara ağır yük olmazlar. Fakat, kendi nefslerine fazla yük olurlar. Yeryüzünde kibirlenmeden vekarla yürürler. Onlarda ibâdetlerin izi belli olur. Onların bedenleri yerdedir, fakat gözleri semâdadır. Ayakları yerde, kalbleri semâdadır. Rûhları dünyada, akılları âhırettedir. Onların kabirleri dünyâda, makamları Rablerinin nezdindedir."

Onlar, Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini, geciktirmeden, zamanında yaparlar. Bu vazîfeleri, eksiksiz yapmaya çalışırlar. Câbir bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): "Allahü teâlânın ba'zı hâs kulları vardır ki, onlara Cennetinde yüksek makamlar verir. Onlar, insanların en akıllılarıdır" buyurdu. Biz, "Yâ Resûlallah! Onlar insanların en akıllıları nasıl oldular?" diye sorduk. "Onlar, Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere koşuşurlar. Dünyânın fuzûli işlerine ve dünyâ malına ve onun çeşit çeşit ni'metlerine rağbet etmezler. Bunlar, onlar için kıymetsizdir. Onlar, az olana sabrederler. Uzun bir rahata kavuşurlar" buyurdular.

Ebû Nuaym, Hilye kitabının mukaddimesinde, tasavvufun ma'nâlarını bildirirken şöyle der: Tasavvuf yoluna giren kimse, bu yol vasıtasiyle Hakka yönelir. Mahlûka gönül bağlamaz. Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atılacağı zaman ateşe bakınca, (Hasbünallahü ve ni'mel vekîl. Allahü teâlâ bize kâfidir. Ve O, ne güzel vekîl'dir) dedi." Başka bir hadîs-i şerîfte: "İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atıldığı zaman, (Hasbünallahü ve ni'mel vekîl dedi"buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği başka bir hadîs-i şerîfte ise: "İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atıldığı zaman, (Allahım! Sen varsın ve birsin. Ben sana ibâdet ederim) dedi"buyuruldu.

Bekr bin Abdullah el-Müzenî şöyle anlattı: İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atıldığı zaman, mahlûkât "Yâ Rabbi! Halîlin (dostun) ateşe atılıyor, izin ver de o ateşi söndürelim" dediler. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "O benim halilim'dir. Yeryüzünde ondan başka benim halîlim yoktur.

Ben onun Rabbiyim. Benden başka onun Rabbi yoktur. Eğer o sizden yardım isterse, haydi yardım ediniz. Yoksa onu bırakınız. Sonra o mıntıkanın meleği geldi. "Yâ Rabbi! Senin halîlin ateşe atılıyor. Bana izin ver de ateşi söndüreyim" dedi. Yine Allahü teâlâ, "O benim halilimdir. Benim yeryüzünde ondan başka halîlim yoktur. Ben onun Rabbiyim. Onun benden başka Rabbi yoktur. Eğer o senden yardım istiyorsa, haydi ona yardım et. Yoksa onu bırak" buyurdu. İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atılınca, Allahü teâlâ meâlen: "Ey ateş! İbrâhim'e serin ve selâmet ol!" buyurdu (Enbiyâ-69)

Mukâtil anlattı, İbrâhim (aleyhisselâm) getirilip mancınığa konunca, gökler, yer ve melekler (herşey) ağladı. Hepsi: "Yâ Rabbi! İbrâhim (aleyhisselâm) senin (sevdiğin) bir kulun. O ateşe atılıyor. Bize izin ver ona yardım edelim" dediler. Ateş de ağlayarak şöyle dedi: "Yâ Rabbi! Sen beni, Âdemoğullarının emrine verdin. Halbuki senin kulunu (dostunu), benim ile yakacaklar" dedi. Sonra Allahü teâlâ onlara şöyle bildirdi: "Eğer kulum bana duâ eder, yalvarırsa, ona icabet ederim. Eğer sizden yardım isterse, ona siz yardım edin", İbrâhim (aleyhisselâm) mancınık ile atılınca, onu mancınık ile ateş arasında Cebrâil (aleyhisselâm) karşıladı. "Esselâmü aleyke yâ İbrâhim! Ben Cebrailim, bir ihtiyâcın var mı?" dedi. İbrâhim (aleyhisselâm) "Sana mı ihtiyâcım olacak? Hayır sana ihtiyâcım yok, benim hacetim Rabbimedir" dedi. Allahü teâlâ ateşe: "Ey ateş! İbrâhim'e serin ve selâmet ol!" buyurdu (Enbiyâ-69).

Minhâl bin Amr da şöyle bildirdi: Bana şöyle anlatıldı: İbrâhim (aleyhisselâm) ateşe atıldığı zaman, ateşte elli gün mü, yoksa kırk gün mü kaldı bilmiyorum, İbrâhim (aleyhisselâm) dedi ki: "Ateşte iken hayatımın en güzel anlarını yaşadım. Bütün hayatımın öyle olmasını isterdim."

İbn-i Ömer'in bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

"Ümmetimin içinde, her yüz **senede** iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı ebdâldir. Bunlar, her memlekette bulunur." Bunun üzerine Eshâb-ı kirâm (r.anhüm) "Yâ Resûlallah! Bize onların ne amel işlediklerini bildir" deyince, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Onlar, kendilerine zulmedenleri affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik yaparlar, Allahü teâlânın kendilerine verdiği şeyler ile yardım ederler." Huzeyfe-i Yemânî (radıyallahü anh) anlatıyor. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Ey Huzeyfe! Ümmetimden her toplulukta, ba'zı kimseler vardır ki, onlar beni isterler, Allahü teâlânın kitâbındaki emirleri yerine getirirler. Onlar, benden, ben onlardanım. Onlar beni görmeseler bile."

Allahü teâlânın velî kulları, dünyânın ne olduğunu, hakîkatini bildikleri için, Dünyâya önem vermezler. Dünyânın güzelliğine ve süsüne i'tibâr etmezler. Vehb bin Münnebbih şöyle anlatıyor Havârîler (Hazreti Îsâ'ya imân edenler), Hazreti Îsâ'ya: "Kendileri için korku olmıyan ve mahzûn da olmıyacak olan Allahü teâlânın velî kulları kimlerdir?" diye sordu. Îsâ (aleyhisselâm) onlara şöyle cevap verdi: "İnsanlar dünyâya baktıkları zaman, onlar âhırete bakarlar. Kendilerini günaha götürecek şeyi yapmazlar. Kendilerini terkedeceğini bildikleri şeyi terkederler. Onlar hak etmeden kazandıkları dünyâ yüksekliğini bırakırlar. Onlara göre dünyâ eskidir. Onu yenilemeye çalışmazlar. Evleri harâb olmuştur, tamire kalkmazlar. Dünyâ onların kalblerinde ölmüştür. Onu canlandırmaya teşebbüs etmezler. Bilakis onlar, dünyâ ile âhıretlerini kurtarmaya, âhıretlerini ma'mûr etmeye, âhıretlerini güzelleştirmeye çalışırlar. (Dünyâyı gaye değil, âhıretleri için bir vâsıta görürler.) Onlar, fâni olan dünyâyı satıp, bâkî olan âhıreti satın alırlar. Onlar dünyâ ehlinin, belâ, musibet ve sıkıntılar ile yere serilmiş olduklarını gördüler. Onun için, dünyânın isminden bile bahsetmeyip, âhıreti çok hatırladılar. Onlar, Allahü teâlâyı ve O'nu anmayı severler. Onlar, Allahü teâlânın kendilerine verdiği nûr ile aydınlandıkları gibi, bu nûr ile (etrâfı) aydınlatırlar."

Allahü teâlânın veli kulları, dünyânın aldatmasından korunmuşlardır. Onlar. Allahü teâlânın yarattıklarına ibretle bakar, bunlar hakkında tefekkür ederek, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsı karşısında hayrette kalırlar.

Ca’fer bin Muhammed es-Sâdık (radıyallahü anh) şöyle buyurur: Resûlullahın (aleyhisselâm) zâhirine göre yaşayanın kadr-ü kıymeti yüksek olur. Resûlullahın (aleyhisselâm) bâtınına göre yaşıyan ise sûfîdir. “Ca’fer-i Sâdık hazretleri, Resûlullahın batını ile, O’nun yüksek ve temiz ahlâk-ı şerîfesini, O’nun âhıreti dünyâya tercih etmesini kastetti. Ya’nî kim, Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yüksek ahlâkı ile ahlâklanır, O’nun seçtiğini seçer, O’nun rağbet ettiğine rağbet eder, O’nun yüz çevirdiğinden yüz çevirir, O’nun teşvik ve tavsiye ettiklerine sarılırsa, ma’nevî kir ve lekelerden tertemiz olur. Kim de Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine, O’nun güzel ahlâkına uymaz, kendi aklına göre iş yapar, şehvetin ve nefsinin arzusu ile hareket ederse, ma’nevî temizlik ve onun insana verdiği ma’nevî huzûr ve sükûndan mahrûm kalır. Kötü ve istenmiyen hâllere düşer.”

> Hazreti Ebû Bekr, birgün evinden dışarı çıkmıştı. Yolda Resûlullaha (aleyhisselâm): “Yâ Resulallah! Sen ne ile gönderildin?” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): “Akıl ile gönderildim”buyurdular. Ebû Bekr (radıyallahü anh): “Bizim akıllı olmamız, nasıl olur?” diye sorunca, Resûlullah (aleyhisselâm): “Kim Allahü teâlânın helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram kabûl ederse, o kimse akıllıdır. Bundan sonra, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınma husûsunda gayret gösterirse, ona âbid denir...” buyurdular.

Resûlullah (aleyhisselâm) aklı üç kısma ayırdı. Kimde bu üçü bulunursa, aklı kâmil olur. Kimde de bu üçü bulunmazsa, onun aklı noksandır. Bu üç şey şunlardır: Allahü teâlâyı iyi tanımak. Allahü teâlâya iyi itaat etmek. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek husûsunda sabrı güzel olmak.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine tasavvufun ne olduğu soruldu. O da şöyle cevap verdi: Tasavvuf, on şeyi içerisine alan bir isimdir. Birincisi, dünyâdan (lâzım olan) az bir miktarı edinmek, ikincisi, kalbin Allahü teâlâya güvenip dayanması. Üçüncüsü, tâatlere (Allahü teâlânın beğendiği şeylere) rağbet etmek. Dördüncüsü, yediği, içtiği ve kullandığı şeylerin helâlden olmasına dikkat etmek. Beşincisi, kalbin Allahü teâlâ ile meşgûl olması. Altıncısı, gizli olarak Allahü teâlâyı hatırlamak. Yedincisi, gerçek ihlâsa sahip olmak. Sekizincisi, şek ve şüpheden uzak, kat’î bir imâna sahip olmak. Dokuzuncusu, tam bir teslimiyetle Allahü teâlâya yönelmek. Onuncusu, ihtiyâçlarını başkasından istemeyip, şikâyette de bulunmamak. Kim de bu on haslet bulunursa, tasavvuftan söz etmeye lâyıktır. Yoksa yalancıdır.

Abdullah bin Muhammed bin Meymûn dedi ki: Zünnûn’dan (radıyallahü anh) Sûfî’nin kim olduğunu sordum. O şöyle buyurdu: “Sûfî, konuştuğu zaman hakîkatlerden konuşur. Sustuğu zaman da, lisân-ı hâl ile konuşur.”

Ebû Bekr bin el-Mesâkıf der ki: Cüneyd bin Muhammed’e tasavvufun ne olduğunu sordum. Buyurdu ki: “Alçak ve bayağı huylardan vazgeçip, iyi ve güzel huylara yönelmektir.”

Ebü’l-Hasen el-Fergânî der ki: Ebû Bekr Şiblî’ye, ârifin alâmetinin ne olduğunu sordum. Bana şöyle cevap verdi: “Ârifin gönlü açık, kalbi yaralı, cismi, atılmış bir eşya gibidir.” Sonra ona: “Bu ârif olan kimsenin alâmetidir. O zaman ârif kimdir?” diye sordum. Bana: “Ârif, Allahü teâlâyı tanıyan, O’nun murâdını bilen, emirlerini yerine getiren, yasaklarından yüz çeviren, O’nun râzı olduğu şeylere da’vet eden, çağıran kimsedir” dedi. Ben tekrar “Sûfî (tasavvuf ehli) kimdir?” diye sordum. O şöyle cevap verdi:’ Tasavvuf ehli; kalbi temiz olan, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünneti seniyyesine uyan, dünyâya kıymet vermiyen, nefsine sıkıntıyı tattıran kimsedir.”

Ebü’l-Hasen el-Fergânî, Ebû Bekr Şiblî’ye “Tasavvuf nedir?” diye sordu. O: “Allahü teâlânın emrine hürmet, kullarına şefkatli olmak” diye cevap verdi. “Bundan daha güzeliyle, tasavvufu nasıl izah edersiniz?” diye sorulunca: “Ma’nevî kirlerden temizlenmek, Allahü teâlânın kudret ve azametini düşünmek ve yanında, altın ile toprağın eşit seviyede olmasıdır” diye cevap verdi.

Ali bin Muhammed el-Mısrî, Sırrîyi Sekatî’ye tasavvufun ne olduğunu sorunca, “Tasavvuf; yüksek ahlâktır. Böyle bir ahlâk, sahibini, yüksek ahlâk sahibi kimselerin arasına katar” cevâbını verdi.

Ebû Hemmâm es-Sûfî’ye tasavvufun ne olduğu sorulunca; “Nefsinin dediklerini yapmıyan, nefsini ayıplıyan, insanlara nasihat eden, onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğreten, Allahü teâlâdan korkan, amel-i sâlih yapmakta gevşek davranmıyan, kanaatkar olan, hakkı bilen kimsedir” diye cevap verdi.

Tasavvuf büyüklerinin sözleri üç kısımda toplanır. Birincisi, Tevhîd hakkındaki sözleri, ikincisi, murâd ve mertebeleri. Üçüncüsü, tasavvuf yolunda bulunanlar ve bunların durumları hakkındadır. Her bir kısmın kendisine âit mes'eleleri ve bölümleri vardır.

> İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurur ki Resûlullah (aleyhisselâm) Muâz bin Cebel'i (radıyallahü anh) Yemen'e gönderdiği zaman şöyle buyurdular "Sen, ehl-i kitaptan bir kavme gidiyorsun. Onları ilk da'vet edeceğin şey, Allahü teâlâya ibâdet etmeleri olsun. Allahü teâlâyı tanıdıkları zaman, onlara beş vakit namazın farz olduğunu söyle. Bunu da yaparlarsa, mallarından alıp, fakirlerine vereceğin zekâtın farz olduğunu söyle."

> Abdullah bin Misver anlatıyor Biri Resûlullaha (aleyhisselâm) geldi. "Yâ Resûlallah! Bana garîb bilgilerden öğret" dedi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) "İlmin başı hakkında ne yaptın ki, ilmin garîbini istiyorsun?" buyurdu. "İlmin başı nedir yâ Resûlallah?" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): "Rabbini tanıdın mı?" buyurdu. O zât; "Evet, biliyorum" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): "O husûsta ne yaptın?" buyurdu. O şahıs: "Allahü teâlânın dilediği şeyi" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): "Ölümü tanıdın mı?" buyurdu. O şahıs: "Evet" dedi. "Ölüm için ne hazırladın?" buyurdu. "Allahü teâlânın dilediğini" cevâbını verdi. Resûlullah (aleyhisselâm), onun gidip sonra gelmesini, o zaman garîb bilgilerden öğreteceğini buyurdu.

Tasavvufun temeli şunlardır: Allahü teâlâyı, ism-i şerîflerini, sıfatlarını ve fiillerini tanımak. Nefsi ve onun kötülüklerini bilmek. Şeytanın vesveselerini, hilelerini, saptırmalarını bilmek. Dünyâyı, onun câzibeliğini, onun renkliliğini ve ondan nasıl sakınılacağını bilmek.

Tasavvuf ehli bu temellere yapıştılar. Sonra, nefs ve şeytanın istediklerini yapmamak için devamlı mücâdele ettiler.

> Vakitlerinin kıymetini bildiler Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmayı fırsat bildiler. Dünyevî rahat ve zevklerini düşünmediler. Allahü teâlâdan ve O'nun emirlerini yapmaktan alıkoyan bütün alâka ve bağlardan yüz çevirdiler. Onların tek düşüncesi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak, yaptıklarını sırf Allah için yapmaktır. Onlar, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve O'nun sevgili Eshâb-ı kiramının (r.anhüm) yolunu ta'kib ettiler. Mal, mülk ve gelir nasıl ve nereden gelir diye düşünmediler. Onlar vermeyi ve dağıtmayı, kendi ihtiyâçlarından önce müslümanların ihtiyâçlarını gidermeyi düşündüler. Şöhretten çok sakındılar, işte onlar, takvâ sahibi, asil fakat herkesin bilmediği üstün insanlardır.

> Muâz bin Cebel rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Ey Muâz! Mü'min hak yanında esîrdir. O, bilir ki; kulağını, gözünü, dilini, elini, ayağını, karnını, bir anlık bakışına ve parmağındaki çamur kırıntılarına, gözündeki sürmeye ve bütün çalışmalarına kadar, hepsini gözetleyen birinin olduğunu bilir. Onun kalbi (Allahü teâlânın azâbından) **emîn** olamaz. Mü'min, dâima Allahü teâlânın korkusunu kendinde hisseder. Sabah-akşam ölümü bekler. Takvâ, onu (kötülükten) muhafaza eder."

Ebû Nuaym'ın Hilyet-ül-evliyâ kitabından seçmeler:

> Ebû Bekr'in (radıyallahü anh) bir hutbesi: "Sizler Allahü teâlâya muhtaçsınız. Onun için, Allahü teâlâdan korkmanızı ve O'na lâyık olduğu şekilde hamd-ü senada bulunmanızı, O'ndan af ve mağfiret dilemenizi tavsiye ederim. Çünkü Allahü teâlâ, çok bağışlayıcıdır. Sizden önce gelip geçmiş olan Allahü teâlânın kullarını düşününüz. Onlar, daha dün nerede idi? Şimdi bugün neredeler? Yeryüzünü harâb eden ve ma'mûr eden melikler, sultanlar nerede? Onlar ve onların isimleri unutuldu. Bugün onlar, yok mertebesindeler. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "İşte, küfürleri yüzünden çökmüş, harabeye dönmüş evleri! Muhakkak ki bunda, kudretimizi bilen bir kavim için ibret alacak bir

alâmet var” (Neml-52) buyurdu. Bunlar şimdi kabirlerinin karanlıklarındadır. Yine başka bir âyet-i kerîmede meâlen: “Hem onlardan (Ey Resûlüm, senin kavminden) önce nice asırların halkını helak ettik. Hiç onlardan birini hissedip, görüyor musun? Yahut onların hafif bir sesini işitiyor musun?” (Meryem-98) buyuruldu. Nerede, o tanıdığınız arkadaşlarınız ve kardeşleriniz? Onlar âhırette, dünyâdan gönderdikleri şeyi bulacaklar. Hayrın sonu Cehennem değildir. Şerrin sonu da Cennet değildir. Allahü teâlâdan, benim için ve sizin için af ve mağfiret dilerim.”

Hazreti Ebû Bekr’in başka bir hutbesi: “Sizin muayyen, belirli bir eceliniz olduğunu, bu ecel içerisinde gitmekte, koşmakta olduğunuzu bilmiyor musunuz? Allahü teâlânın rızâsının kastedilmediği bir sözde, Allah yolunda harcanmayan malda, cehâleti ilminden fazla olan kimsede, Allah yolunda kınayanın kınamasından korkan kimsede hayır yoktur.”

Ebû Bekr’in (radıyallahü anh) vefâtına yakın Hazreti Ömer’e yaptığı tavsiyeler “Allahü teâlâ’dan kork yâ Ömer! Allahü teâlâ, farzları eda etmedikçe nafileleri kabûl etmez. Kıyâmet gününde, mizanları (terazileri) ağır gelenlerin, mizanlarının ağır gelmesi, dünyâda iken hakka tâbi olmaları, hakkın onlar üzerindeki ağırlığı sebebiyledir. Kıyâmet gününde, hakkın içerisine konduğu terazi ağır gelir. Yine kıyâmet gününde mizanları hafif gelenlerin, mizanlarının hafif gelmesi, dünyâda iken bâtıla tâbi olmaları ve bâtılın onlara hafif ve kolay gelmesi sebebiyledir. Yârın, içerisine bâtılın konduğu terazi hafif gelecektir. Allahü teâlâ, Cennet ehlini en güzel amelleriyle zikretti, İyi olmıyan amellerini ise örttü. Ben Cennet ehlini zikredince, onlarla beraber olamamaktan, onların arasına katılamamaktan, korktuğumu söylerim. Allahü teâlâ, Cehennem ehlini en kötü’ amelleriyle zikretti. İyi amellerini de onlara geri verdi. Ben onları zikredince, onlarla beraber olmamayı dilerim. Kul Allahü teâlâdan hayır umup, azâbından korksun, Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesmesin.”

Ebû Bekr (radıyallahü anh) bir kerre su istemişti. Ona bal şerbeti verildi. Ağzına yaklaştırınca, ağlamaya başladı ve etrâfındakileri de ağlattı. Göz yaşlarını silince, “Niçin ağlıyorsun?” diye sordular. Bunun üzerine şöyle anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraberdik. Kendisinden birşeyi kovuyor, “Çekil benden! Çekil benden!” diyordu. Fakat, ben ortada kimseyi görmüyordum. “Yâ Resûlallah! Senin birşeyi kovduğunu görüyorum, fakat kimseyi de görmüyorum” dedim. Resûlullah efendimiz: “Dünyâ bana, içinde bulunanlarla beraber göründü. Ona çekil buradan dedim. O da uzaklaştı ve bana: Sen benden kurtuldun. Fakat senden sonra gelenler, benden kurtulamıyacak” dediğini, buyurdu. “İşte, dünyânın aldatacağı kimselerden olmaktan korktum da, onun için ağladım” dedi.

Hazreti Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Tartılmadan önce kendinizi tartınız. Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.” İbn-i Ömer anlatır: Vefâtı sırasında Hazreti Ömer’in başı benim kucağımda idi. Bana, “Başımı yere koy” dedi. “Başını kucağımda veya yerde olmuş ne farkeder?” dedim. Tekrar başını yere koymamı söyledi. Başını yere koydum. O zaman, “Eğer Allahü teâlâ bana merhamet etmezse, vay benim hâlime” dedi.

Yahyâ bin Ebî Kesir anlattı. Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Semâdan (gökten) birisi: “Ey insanlar! Bir kişi hâriç, hepiniz, Cennete gireceksiniz” demiş olsaydı, o bir kişinin ben olmamdan korkardım. Yine, “Ey insanlar! Bir kişi hâriç hepiniz Cehenneme gireceksiniz” denmiş olsaydı, Cehenneme girmiyecek olan o bir kişinin ben olduğumu ümid ederdim.”

Saîd bin Müseyyib anlattı: Ömer bin Hattâb, “Allahım! Yaşım ilerledi. Kuvvetimi kaybettim. Teba’m çoğaldı. Rızâna uygun bir şekilde dünyâdan ayrılmamı nasîb eyle” diye duâ etti.

Muhammed bin Şihâb anlattı: Hazret-i Ömer buyurdu ki: “Mâlâya’nî ile meşgûl olma. Düşmanından uzak kal. Kendisinden emîn oldukların hariç, dostundan da kendini muhafaza et. Çünkü emîn kimse, pek kıymetli bir kimsedir. Fâcir (kötülüklere dalan) kimse ile beraber olma. Yoksa seni kendi kötülüklerine alıştırır. Sırrını kimseye yayma, işlerin husûsunda Allahü teâlâdan korkan kimselerle istişâre et.”

Âlâ bin Müseyyib anlattı: Hazreti Ali buyurdu ki: “Hayır; mal ve evlâdı çoğaltmak değil, ilmi, hilmi çoğaltmak ve Allahü teâlâya ibâdet husûsunda, insanlarla yarış etmektir. Eğer iyilik yaparsan, Allahü teâlâya hamd edersin. Kötülük yaparsan,

Allahü teâlâdan af ve mağfiretini dilersin. Dünyâda hayır şu iki kişiden birisi içindir Birincisi, günah işler fakat tövbe ile bu günahını giderir. Diğeri, hayır işlere koşar.” Muhacir bin Umeyr anlatıyor. Ali bin Ebû Tâlib buyurdu ki: “En çok korktuğum şey, hevâya uymak ve uzun emeldir. Hevâya uymak, insanı haktan alıkor. Tûl-i emel ise, âhıreti unutturur. Dikkat ediniz! Dünyâ sırtını dönüp gitmekte. Âhıret ise, yönelmiş gelmektedir. Dünyâya da âhırete de sarılanlar vardır. Siz, âhırete sarılanlardan olunuz. Dünyânın oğullarından olmayınız. Çünkü dünyâ, amel yeridir. Hesap yeri değildir. Âhırette ise hesap var, fakat amel zamanı geçmiştir.”

> Hakem bin Umeyr rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Dünyâda misâfirler gibi bulununuz. Kalbinizi rikkate (inceliğe) alıştırınız. Tefekkür ve ağlamayı çoğaltınız. Değişik hevâlarınız (arzu ve istekleriniz) olmasın. Yoksa, oturmıyacağınız binalar yaparsınız. Yemiyeceğiniz şeyleri toplarsınız. Ulaşamıyacağınız şeyleri beklersiniz.”

> Harmel bin Hanzala anlattı: Resûlullaha (aleyhisselâm) uğradım. Bana duâ buyurdu. Huzûrlarında durunca, “Yâ Hazım! “Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil-aliyyil-azîm” diye çok söyle. Çünkü o Cennet hazinelerinden bir hazinedir” buyurdu.

> Iyâd el-Mücâşîî bildirdi: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ bana, biriniz diğerine karşı övünmiyecek şekilde, birbirinize tevâzu etmenizi vahyetti.”

El-Verrâk (radıyallahü anh) anlatıyor: Harem bin Hayyan el-Âbdî, Resûlullahın (aleyhisselâm) Sahâbîlerinden Hamâme’nin (radıyallahü anh) yanında gecelemişti. Hamâme, bütün gece sabaha kadar ağladı. Sabah olunca Harem, “Yâ Hamâme! Niçin öyle ağladın?” diye sordu. O da, “Kabirlerin, içerisinde bulunanları ortaya çıkardığı, gökteki yıldızların dağıldığı gecenin sabahını hatırladım da, ağladım” diye cevap verdi,

Muallâ bin Ziyâd anlattı: Harem bin Hayyan, gecenin bir kısmında dışarı çıkar, yüksek sesle, “Hayret ediyorum, Cenneti istiyen kimse ve Cehennemden kaçan kimse nasıl uyur” buyurdu.

> Şeybân bin Katâde anlatıyor: Hasen bin Hayyân’ın ölümü yaklaşınca, ona, bize bir şeyler tavsiye et, dendi. O da: “Zırhımı satın. Onunla borcumu ödeyin” dedi. Sonra Nahl sûresinin son âyet-i kerîmelerini tavsiye etti. Bu âyet-i kerîmelerden ba’zısı şunlardır: Meâlen “Kullarıma hikmet ile ve güzel va’z ile beni tanıt” (Nahl-125).

> “(Ey Muhammed) Sabret. Senin **sabrın,** ancak Allahü teâlânın yardımı ve inâyetiyledir. Onların yüz çevirmelerine mahzûn olma. Onların kurmakta oldukları tuzaktan dolayı(telâş ve) sıkıntıya düşme” (Nahl-127).

> “Elbette Allahü teâlâ (küfür ve ma’siyetlerden) sakınanlar ve dâimâ iyilik edenlerle beraberdir” (Nahl-128).

Amr bin Hemdân anlatıyor “Harem bin Hayyan vefât edince (radıyallahü anh), bir bulut gelip, onun bulunduğu sediri gölgeledi. Defnedildiği zaman, kabrini ıslattı. Fakat kabrin etrâfına hiçbir yağmur damlası inmedi.”

Ukbe bin Abdülgâfir “Gizli olarak yapılan duâ, açıktan yapılan yetmiş duâdan daha üstündür. Kul, açıktan yaptığı iyi bir ameli gizli olarak da yaparsa, Allahü teâlâ meleklerine “Bu benîm gerçek kulumdur” buyurur.”

> Ukbe bin Abdülgâfir, Ebû Saîd-i Hudrî’den şu hadîs-i kudsîyi bildiriyor: “Allahü teâlâ buyuruyor ki: Sâlih kullarım için; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmediği ni’metler hazırladım.

Süveyş el-Adevî buyurdu ki: Sağ taraftaki melek, sol taraftakinin emîridir. Ademoğlu kötü bir iş yaptığı ve sol taraftaki melek de o kötülüğü yazmak istediği zaman, sağ taraftaki melek ona, “Acele etme. Belki bir iyilik yapabilir” der. İnsan bir iyilik yaptığı zaman, on iyilik yapmış sevâbı kazanır, önce yaptığı bir kötülüğe karşılık, on iyiliğinden bir tanesi çıkarılır. Geriye dokuz iyilik kalır. Bunun üzerine şeytan: “Ademoğlunu, kat kat sevâba ulaştıran kimseye yazıklar olsun” der.

Kerdüs bin Hânî buyurur ki: “Cennete sâlih amelle kavuşulur. Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olunuz. Azâbından da korkunuz. Sâlih amellere devam ediniz.”

> Kerdüs bin Hâni, Abdullah bin Mes’ûd’dan (radıyallahü anh) nakletti: “Kureyşten bir topluluk Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna geldiler. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) yanında Suheyb ve Habbâb da vardı. Müşrikler dediler ki: “Yâ Muhammed (aleyhisselâm), sen bunlara mı anlatıyorsun. Eğer bunları kovsaydın, sana tâbi olurduk” dediler. Bunun üzerine meâlen“Rablerinin **rızâsını** diliyerek, sabah ve akşam O’na duâ edenleri (fakirleri, huzûrundan) kovma. Fakirlerle bir arada bulunmak istemiyen müşriklerin arzusuna uyarak yanından kovma. Onların (o fakirlerin) görünüşte iyi olan hâlleri (hakîkatta fenâ bile olsa), hesabından sana bir şey gerekmez ve senin hesabından da onlara birşey yoktur. Bunun için, onları kovarsan zulmedenlerden olursun. İnsanların bir kısmını, diğer bir kısmı ile imtihan ettik ki, Kureyşin ileri gelenleri fakirler hakkında “Allahın aramızdan kendilerine imân nasîb ettiği kimseler şunlar mı?” desinler. Allahü teâlâ şükreden kullarını daha iyi bilir değil mi?” (En’âm 52-53) âyet-i kerîmeleri nâzil oldu.

> Kurz bin Vebre, Rebî bin Haysem’den rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki: “Oruçlunun uykusu ibadettir.”

Abdüla’lâ Teymî buyurdu: “Bir topluluk bir arada otururlar, Cennet ve Cehennemden bahsetmezlerse, melekler, bunlar iki büyük şeyden gâfil oldular, derler.”

Yine o buyurdu: “Cennet ve Cehennem, Âdemoğlunun konuştuklarına kulak verirler. Kişi Cenneti isterse, Cennet, Allahım! Onu Cennete koy der. Kişi Cehennemden Allahü teâlâya sığınınca, Cehennem, Allahım! Onu benden muhafaza buyur der.”

Muhanbî dedi ki; bana, Süfyân (radıyallahü anh) anlattı, Amr bin Kays, beni terbiye etti. Bana Kur’ân-ı kerîmi ve ferâiz ilmini (mirasın nasıl dağıtılacağını anlatan ilim) öğretti. Ben onun evine gittiğimde, ya namaz kılarken veya Kur’ân-ı kerîm okurken bulurdum. Onu evde bulamazsam, Kûfe mescidlerinden birinin bir köşesinde bulurdum. Onu orada oturmuş ağlar görürdüm. Eğer burada da bulamazsam, bir kabre gitmiş, orada âhırette hâlinin ne olacağını düşünerek inlediğine rastlardım. Amr bin Kays vefât edince, Kûfeliler evlerinin kapılarını kapayıp, onun cenâzesine gittiler. O, cenâze namazını Ebû Hayyan Teymî’nin kıldırmasını vasıyyet etti. Amr bin Kays vefât edip, Ebû Hayyan namazını kıldırırken bir ses işitildi. Ses: “Muhsinlerden (iyilerden) Amr bin Kays geldi” diyordu. Bu sesi orada bulunanların hepsi işitti. Orada, yaratılışında ve güzelliğinde bir benzeri görülmemiş olan kuşlar vardı, insanlar, bu kuşların güzelliğine hayran kalmışlardı. Ebû Hayyan: “Siz hangi şeye hayran kalıyorsunuz? Sizin o gördüğünüz melâike-i kirâmdır. Onlar, Amr’ı gömmek için geldiler” dedi.

Amr bin Kusayr anlattı: Mûsâ (aleyhisselâm), “Yâ Rabbî! Seni nerede arayayım?” diye suâl edince Allahü teâlâ: “Beni, kalbleri kırık olanların yanında ara. Çünkü ben, her gün onlara yaklaşırım. Eğer böyle olmasaydı, helak olurdunuz” buyurdu.

İmrân Kusayr’ın kız torunu anlattı. Babam, “Hayatım boyunca Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yaptım. Rükû’, secde ve Kur’ân-ı kerîm okuması olmasaydı, dünyâda yaşamaya ehemmiyet vermezdim” dedi ve bu hâl üzere ölünceye kadar devam etti. Vefâtından sonra onu rü’yâda görüp, şöyle dedim: “Ey babacığım, senden ayrıldığımızdan beri hakkında bir ma’lûmâtımız yok. Hâlin nasıl?” O da cevâbında: “Durumum iyidir. Yerlerimize döndük. Bizim için yerler hazırlandı. Buralarda besleniyoruz. Durumumuz çok iyi” dedi. “Seni bu iyi duruma kavuşturan nedir?” diye sordum. Cevâbında: “Sâlih ve temiz bir kalb ve Allahü teâlânın kitabını çok okumam” dedi.

> Enes (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ümmetimin amelleri, her Cum’a günü bana arz edilir, Allahü teâlâ, zinâ edenlere çok şiddetli gazâb eder.”

> İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) geceleyin kalktığı zaman tekbir getirdi. Sonra şöyle buyurdu: “Allahım! Hamd sanadır. Sen göklerin yerin ve onlarda bulunanların Rabbisin. Sen haksın, sözün haktır. Va’din haktır. Sana

kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Şefaat haktır. Allahım! Sana teslim oldum. Sana imân ettim. Sana güvenip dayandım. Senin için mücadele ettim. Sen Rabbimizsin. Dönüş sanadır. Yâ Rabbi! Sen, benim ilâhımsın. Senden başka ilah yoktur."

İbn-i Ömer (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Gâfiller arasında Allahü teâlâyı zikreden, karanlık bir evdeki lâmba gibidir. Gâfiller arasında Allahü teâlâyı zikredene, Allahü teâlâ, Cennetteki yerini bildirir."

Yine İbn-i Ömer rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm), buyurdu ki: "Kader hakkında konuşmayınız. Çünkü o, Allahü teâlânın bir sırrıdır."

Bekr bin Abdullah Müzenî buyurdu: "Gülerek günah işliyen, ağlıyarak Cehenneme girer."

Utbe bin Hârûn anlattı: Fadl er-Rukâşî ile beraber bir kabristana gittik. Bu sırada o şöyle dedi: "Ey yalnızlık diyârı! Senin bulunduğun yer, sonunda harâb olmayı konuşur, senin binân toprakta kurulur. Senin yerin yakındır. Fakat, içerinde bulunan ise insanlardan pek uzaktır, artık onlarla irtibâtı kalmadı. Komşuluk ziyâretleri de sona erdi" dedi.

Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ, kıyâmet günü kulunu çağırır ve şöyle buyurur: "Ben, bana duâ edin, duânızı kabûl edeyim dedim. Sen bana hiç duâ ettin mi?" Kul: "Evet duâ ettim" cevâbını verir. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Bilmiyor musun, senin başına, istemediğin şeylerden şu şu işler gelmişti de, sen bana duâ etmiştin. Ben de senin o duânı kabûl edip, istediğini vermiştim" buyurur. Kul: "Evet yâ Rabbî!" der. Tekrâr Allahü teâlâ: "Sen bana şu şu husûsta duâ etmiştin. Ben de o isteğini yerine getirmemiştim. Senin o duânı Cennete saklamıştım" buyurur. Bunun üzerine kul: "Keşke dünyada hiçbir duâm kabûl olmasaydı" der."

İshâk bin Mensûr anlattı. Dâvûd-i Tâî vefât edince, insanlar onun cenâzesini uğurladılar. Defnedilince, İbn-i Semmâk kalkıp: "Ey Dâvûd! Sen geceleri insanlar uyurken uyumazdın, insanlar kaybederken, zarar yaparken, sen, kazanırdın, insanlar batarken, sen selâmette idin" dedi ve daha birçok faziletlerini saydı. Orada bulunanlar da onun bu sözünü, doğru söyledin diye tasdik ettiler. O sözünü bitirince, Ebû Bekr Nahşebi kalkıp, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salat-ü selâmdan sonra "Yâ Rabbi! insanlar sâdece bildiklerini söylediler. Allahım sen onu rahmetinle bağışla, onu kendi ameline bırakma" diye duâ etti.

Ebû Zer'den (radıyallahü anh) rivâyet edildi: Resûlullah (aleyhisselâm) Kâ'be-i muazzamanın gölgesinde iken, huzûrlarına vardım. Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Onlar zarardadırlar."Bunun üzerine ben: "Onlar kimdir yâ Resûlallah?" diye sordum. "Onlar malları çok olup, şöyle şöyle diyenlerdir" buyurarak, sonra şöyle devam buyurdular: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bir kimsenin zekâtını vermediği, deve, sığır ve davarlar; kıyâmet günü, dünyada olduklarından daha büyük ve daha semiz olarak gelecekler, ona boynuzlarıyla vuracaklar, ayaklarıyla ona basacaklar, bu şekilde biri gidip diğeri gelecek, bu durum insanlar arasında hüküm verilinceye kadar böyle devam edecek."

Nevf el-Bekkâli anlattı: Ali bin Ebî Tâlib'i (radıyallahü anh) gördüm. "Ey Nevf! Dünyâya rağbet etmeyip, âhırete rağbet edenlere ne mutlu. Onlar, yeryüzünü yaygı, toprağını yatak, suyunu güzel bir rızık edinirler. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurlar, duâ edip yalvarırlar. Bunlar onların şiarları ve alâmetleridir" buyurdu."

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ her çobandan, gözetmesini istediği şeyi muhafazamı etti, yoksa zayi mi etti diye soracaktır. Hattâ kişiden çoluk çocuğunu da soracaktır."

Ahmed bin Hızır (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Kim bütün hallerinde Allahü teâlânın kendisi ile

> olmasını isterse, doğruluğa yapışsın. Çünkü Allahü teâlâ, doğrularla beraberdir."

Ebû Osman Sa'îd bin Abbâs Râzî buyurdu ki: "Ey kardeşim! İnsan ve cin şeytanlarından sakın. Resûlullah (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâm da bunlardan sakındırdı. Sen, seni helake götüren ile, dünyâ ve âhıret felâketlerinden kurtulmaya seni da'vet edeni iyi bil. Bütün kötülüklerin başı, dünyâ sevgisidir. Bu husûsta Allahü teâlâdan yardım iste. Sen, hiç dünyâya gönül bağlamayan, dünyâ sevgisini kalbinden çıkarmış olan, aza kanâat gösteren bir kimsenin, Allahü teâlâya âsi olduğunu gördün mü? Dünyâdan, dünyâya da'vet edenden uzak kal. Dünyâyı seven kimse, dili ile Allahü teâlâya ibâdet ettiğini, ona kulluk ettiğini söyler. Halbuki o, kalbi ile kendi arzu ve isteklerine ve dünyâya kulluk etmektedir. (İslâmiyet, zevki ve lezzetli şeyleri yasak etmemiştir, Dünyâ zevk ve lezzetinin zararlı olanını yasak etmiştir. O halde aklı olan kimse, zevklerini ve lezzetlerini Allahü teâlânın gösterdiği yoldan temin eder. İslamın güzel ahlâkı ile süslenir,) Dünyalığa kavuşan kimse, ondan kurtulamaz. Onu seven, onun şerrinden korunamaz. Bil ki, Allahü teâlânın ma'rifetine kavuşmuş ve O'ndan korkan bir âlim, dünyâya gönül bağlayanların kötü durumlarını yok eder. Dünyâda aldanmış bir âlim de, bâtılın zulmetiyle, hakkın nûrunu söndürür. Yine bil ki, Allahü teâlâ fakiri zengin veya zengini fakir veya aşağı mertebede bir kimseyi yükseltmeyi dilediği zaman istediğini yapardı. Allahü teâlâya işinde hiç kimse karşı çıkamaz, işlerinde, Allahü teâlâya tâattan başkasını arama, işlerinde Allahü teâlâya tâattan başkasını kastedenler, kavuştukları şeylerde açık bir hüsrana uğrarlar. Sen bil ki, âhıret kapısı açıktır, öyleyse, o kapıdan gir. Allahü teâlânın rahmetine kavuşursun. Allahü teâlânın muhafazasında ol. Yine bil ki, Allahü teâlâ ile kul arasında, O'nun beğendiği şeyleri yapmaktan başka bir vesile, bir yol yoktur. Tâat, kulları Allahü teâlâya kavuşturur. Allahü teâlâya, O'nun kendisi ile kulları arasında yaptığı vesileden başkasını kendinize vesile edinmeyin. Ancak, bu dinin sahibi olan Allahü teâlâ, kıyâmet gününde kullarının amellerine karşılık verecektir. Onlara, dünyâdaki makam ve mevkilerine göre karşılık vermiyecektir. (öyleyse, Allahü teâlâ ne ile kendisinin rızâsını alabileceğimizi bildirmişse, ona sarılmalıyız. O da İslâmiyettir.) Şunu da bil ki, senden öncekiler, çoluk çocukları için çok şeyler biriktirdiler. Fakat, onların biriktirdiklerinden hiçbir şey kalmadı. Sen, dünyâya, dünyânın elbiselerine, onun lezzetlerine, onun zevklerine rağbet ediyorsun. Vallahi eğer sen dünyânın zevk ve safâsına düşkün olmakla beraber, eğer Cenneti istiyorsan, şunu iyi bil ki, sen Cennet talebini iyi yapamıyorsun, öyleyse dünyâya düşkün olma. O zaman yakîne bir ışık bulursun: Dünyâya rağbeti terk ettiğin zaman, kendinde bir sevinç ve fazilete şâhid olursun, öyleyse dünyâyı küçük, hor ve hakîr gör. Çünkü dünyâ hayatı çok kısa olup, çabuk ve sür'atli geçmektedir. Dünyâdan (ihtiyâcın olacak olan) az bir şey edin. Böylece dünyâyı küçültmüş, ona i'tibâr etmemiş olursun. Dünyâya âit emelini kısa yaparsan, dünyâyı terkin tadını kazanırsın. Sen âlim ol, fakat ilminle amel et. Bir çok kavimler, âlim idiler. Fakat amel etmedikleri için, onların ilmi aleyhlerine oldu. İlim ile amel beraber bulunurlar. Biri olmadan diğeri fâide vermez. Sen azı seç. Aza sahip olanların bahçesinde dolaş. Böyle yaparsan, kalbinin meyvesine kavuşursun. Bil ki, Cehennem nefsin arzu ve istekleri ile, Cennet de, nefsin istemediği şeylerle kuşatılmıştır, öyleyse Resûlullahın sünnet-i seniyyesine uy. O'nun da'vet ettiği şeye da'vet et. Eğer böyle yaparsan, Allahü teâlânın velî kulu, Resûlünün (aleyhisselâm) emîni, müttekilere de İmâm (rehber) olursun. Tevâzu et. Şeref, Allah ve Resûlünün (aleyhisselâm) emirlerine itaatle olur.

Kişi âhıreti için dünyâsını terk ederse, hem dünyâ ve hem de âhıret şerefine kavuşur. Kul, âhıretini dünyâya tercih edince, en kâmil mertebesine ulaşır. İmânın hakîkatini, nefsini dünyâdan çevirmekte ara. Nefsini, âhıreti istemeye zorla. Akıllı kimse, nefsine ceza verip, âhıreti için iyi ameller yaptırandır."

> Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Süleymân'a (aleyhisselâm) verilen (o kadar geniş) mülk, onda huşû'dan başka bir şeyi arttırmadı. Rabbine olan huşû'sundan dolayı gözünü semâya bile kaldırmıyordu."

Ebû Ümâme'nin azâdlı kölesi anlatıyor Ebû Ümâme, sadaka vermeyi sever, geleni asla geri çevirmez. Bir soğan, bir hurma veya yenilecek şeylerden herhangi bir şeyi mutlaka verirdi. Birgün ona bir dilenci geldi. Aslında o kendisi, muhtaç durumda idi. Yanında sâdece üç dinârı vardı. Dilenciye bir dinârını verdi. Sonra ona başka bir dilenci geldi. Onada bir dinârını verdi. Sonra başka bir dilenci geldi. Ona da üçüncü dinârı verdi. Halbuki bize hiçbir şey kalmamıştı. Sonra kalktı. Abdest alıp namaza gitti. Aynı zamanda oruçlu idi. O gittikten

sonra yatağını düzeltip, hazırlıyayım demiştim. Bir de ne göreyim, üç tane dinar. Ebû Ümâme akşam eve gelince, ona “Bunları buraya koydun da niçin haber vermedin?” dedim. Fakat, onun bundan haberi yoktu. “Ben öyle birşey koymadım” dedi. Bunun üzerine o da çok sevindi ve böyle bir durumdan teaccüb etti. Dilencileri asla geri çevirmiyen, elinde sâdece üç dinârı da gelen fakirlere verip, sonra yatağına bilinmiyen bir şekilde üç dinar konan Ebû Ümâme’nin bu durumu karşısında zünnârımı çıkardım ve müslüman oldum” der. İbn-i Câbir der ki: Tövbe edip müslüman olan o kadını Hıms mescidinde gördüm. Kadınlara, Kur’ân-ı kerîmî, farzları ve sünnetleri öğretiyor, onları dînî ilimlerde yetiştiriyordu.

İbrâhim bin Edhem buyurdu: Zühd üç kısımdır: Birincisi farz olan zühd, ikincisi fazilet olan zühd, üçüncüsü lâzım olan zühddür. Farz olan zühd; haramları terketmektir. Fazilet olanı; helâl olanlardan ihtiyâcı kadarını kullanmaktır. Lâzım olan zühd ise; şüpheli olanları terketmektir.

Haccâc bin Muhammed anlattı. Bana, Ebû Hâlid el-Ahmer bir mektûp yazdı. Bu mektûbunda: “Sen bil ki, sıddîkler, bu günleri ile dünlerinin birbirine eşit olmasından Allahü teâlâdan haya ederler.”

Ebû İshâk el-Kassâr buyurdu ki: “Kişinin kıymeti, himmetine göredir. Eğer onun himmeti dünyâ için ise, onun hiçbir kıymeti yoktur. Eğer Allahü teâlânın rızâsı ise, onun kıymetine ulaşmak, pek zordur.”

Yine o buyurdu: “Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti; O’na itaati tercih etmek, Resûlünün (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine uymaktır.”

İshâk bin İbrâhim bin Şeybân buyurdu ki: “Ey oğul! İlmi, zâhirini düzeltmek için öğren. Vera’yı bâtınını düzeltmek için kullan. Allahü teâlâdan uzak kalan her şeyden sakın.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 18

2) El-Bidâye-ven-nihâye cild-12, sh. 45

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1092

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 245

5) Mîzân-ül-i’tidâl cild-1, sh. 111

6) Vefeyât-ül-a’yân cild-1, sh. 91, 92

7) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 986

EBÛ ÖMER HÂŞİMÎ (Kâsım bin Ca’fer Basrî)

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Ebû Ömer künyesi olup ismi Kâsım bin Ca’fer bin Abdülvâhid bin Abbâs bin Abdülvâhid bin Ca’fer bin Süleymân bin Ali bin Abdullah bin Abbâs bin Abdülmuttalib’dir. Emîr Ca’fer bin Süleymân’ın oğullarındandır. Abdullah bin Abbâs’ın (r.anhüm) soyundan geldiği için Abbasi ve Hâşimî, Basra’da oturduğu için Basrî nisbet edildi 322 (m. 934) yılında doğdu. 414 (m. 1023) yılında vefât etti.

İlim silsilesi Resûlullaha (aleyhisselâm) kadar dayanan ve Ehl-i Beyt’ten bir ailenin evlâdı olması, onun küçük yaşta ilimle uğraşmasına vesile oldu. Din ve âlet ilimlerinde temel bilgilere sahip olduktan sonra, yüksek ilim sahiplerinin meclislerine devam etmeye başladı. Abdülgafûr bin Selâme Hımsî, Muhammed bin Ahmed Esrem, Ali bin İshâk Mâderâni, Ebû Ali Lü’lüî, Yezîd bin İsmâil Hallâl, Muhammed bin Hüseyn Za’ferânî Vâsıtî, Hasen bin Muhammed bin Osman Fesevî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Basra’ya kadı ta’yin edildi. Hadîs-i şerîf ilminde mütehassıs olup, rivâyetinde, sağlamlığı ve ilimdeki ehliyeti, âlimler tarafından kabûl ve takdîr edildi. Hadîs ilminde “Basra’nın müsnedi” oldu. Bağdad ve Basra’daki ilim meclislerinde hadîs-i şerîf okuttu. Bağdad’da Başkadı Ebû Muhammed bin Ma’rûf ile sohbet etti. Zaman zaman Basra’dan Bağdad’a gelir, mühim da’valarda, kadılara mes’elelerin hallinde yardımcı olurdu. Bütün işlerinde Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, insanların huzûr ve saadetini temin için gayret ederdi. Mahkemelerde mes’elenin adâletli bir şekilde halledilebilmesi için bıkmadan yorulmadan büyük gayretle çalışırdı. Her sözünde ve işinde ilminin ve dirayetinin üstünlüğü açıkça görülürdü. Vaktini, ibâdet etmek, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, dinlerini doğru olarak öğrenmeye ve öğretmeye teşvik ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebû Bekr-i Hatîb Bağdadî, Ebû Ali Vahşi, Hennâd bin İbrâhim Nesefî, Süleym bin Eyyûb Râzi, Müseyyib bin Muhammed Ergıyâni, Ebü'l-Kâsım Abdülmelik bin Sagabe, Ca'fer bin Muhammed Abbadânî ve daha birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil ettiler. Hatîb-i Bağdadî ve Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Ebyurdî de ondan Sünen-i Ebi Davud'u okudular. Talebeleri de hocaları gibi halka doğruyu gösterip, doğru yolda olmaları için nasihat ederlerdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 310

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1057

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 17

4) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 451

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

EBÛ SA'D EL-MÂLİNÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hadîs âlimi, tasavvuf ehlinden olan sâlih bir zât. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Hafs bin Halîl el-Hirevi el-Mâlinî el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Sa'd, lakabı ise Tâvus-ül-fukarâ'dır. Hirat âlimlerinden olduğundan Hirevî, onun köylerinden Mâline nisbetle Mâlini denildi. Horasan, Mâverâünnehr, İran dolayları, Cürcân, Rey, İsfehân, Basra, Bağdad, Kûfe ve Mısır gibi pekçok İslâm memleketini dolaşmış, buralarda ilmi çalışmalarda bulunup, zamanındaki pekçok evliyânın sohbetinde bulunmuş, pekçok âlimden de ilim öğrenmiştir. Değişik ilim merkezlerinde bulunduktan sonra, nihâyet Mısır'ı vatan edinip oraya yerleşti ve 412 (m. 1024) senesinde Şevval ayının onyedisine rastlayan Çarşamba günü Mısır'da vefât etti.

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından olan Ebû Sa'd, Muhammed bin Abdullah es-Süleytî, Muhammed bin Hasen bin İsmâil es-Serrâc, İsmâil bin Necîd es-Sülemî, Abdurrahmân bin Muhammed bin Mahbur, Ebû Hatim Muhammed bin Ya'kûb, Ebû Saîd Muhammed bin Yûsuf. Abdurrahmân bin Muhammed bin İdrîs el-Hirevi, Mensûr bin Abbâs el-Bûşencî, Abdullah İbni Adiy, Ebû Bekr el-İsmâilî Muhammed bin Abdullah bin Şîreveyh, Ebû Bekr el-Kabbâb, Ebû Şeyh el-İsfehâniyyeyn, Ebû Bekr bin Mâlik el-Elkatî'î, Ebû Muhammed bin Mûsâ, Hasen bin Râşid el-Mısrî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Kendisinden de; Ebû Hazım el-Abdevi, Hâfız Abdülgani, Temmâm er-Râzî, Ebû Bekr el-Beyheki, Ebû Bekr el-Hatîb, Abdurrahmân bin Mende, Ebû Abdullah el-Kudâi, Ebü'l-Hasen el-Hileî, Hüseyn bin Talhâ en-Neâli ve daha pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Ebû Sa'd, hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam; bir zât idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberleyip hafız olmuştur. Aynı zamanda tasavvufun ince bilgilerinde derin âlim olup, hikmetli sözleri, güzel ahlâkı, kalbleri inceltip Allah korkusuyla ağlatan sözleriyle pekçok kimsenin kurtuluşuna vesile olmuştur.

Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında şöyle buyuruyor: "Hadîs ilmi uğrunda çok seyahatler yapan, çok hadîs-i şerîf rivâyet eden, sika, sağlam, sâlih bir âlimdi. Bağdad'da Mensûriyye Câmii'nin yanında tasavvuf erbâbının meclislerinde verdiği va'z ve nasihatlerinde, kalblere te'sîr eden sözlerini işittik."

O, hadîs ve tasavvuf ilimlerine dâir pekçok eser yazmıştır. Bunların çoğu elimize geçmemiştir. Bunlardan el-Erbeûn, hadîs ilmine âittir. Ayrıca, el-Mü'telif vel-muhtelif adlı bir eseri daha mevcûttur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 59

2) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 371

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1070

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 11

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 195

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

7) El-A'lâm cild-1 sh. 211

8) Keşf-üz-zünûn sh. 53

EBÛ SA’ÎD-İ EBÜ’L-HAYR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Fadlullah bin Ebü’l-Hayr Muhammed Mîhenî, künyesi Ebû Sa’îd’dir. 357 (m. 967) senesi Muharrem ayında Horasan’da, Havaran bölgesi, Meyhene (Mihene) şehrinde doğdu. 440 (m. 1049)’da Şa’bân’ın 4. günü Cum’a gecesi orada vefât etti.

Kendisi anlatır: Kur’ân-ı kerîmi okumaya başladığım zaman, babam beni Cum’a namazına götürdü. Yolda evliyânın büyüklerinden Ebü’l-Kâsım Gürgânî hazretlerine rastladık. Babama: “Talebeleri kaybedip dünyâdan gidemezdik. Bugün bu çocuğu bize getir!” dedi. Namazdan sonra huzûruna gittik. Bize yer gösterdi, oturduk. Odasında oldukça yüksek bir raf vardı. Babama “Çocuğu kaldır, rafın üstündeki ekmeği alsın!” buyurdu. Babam beni kaldırdı ve raftaki ekmeği aldım. Sıcak bir arpa ekmeği idi, Sıcaklığı elimi yakacak kadar çok idi. Ebü’l-Kâsım hazretleri ekmeği ikiye bölüp yarısını bana verdi ve “Bunu ye!” dedi. Yarısını da kendisi yiyip babama hiç vermedi. Sonra buyurdu ki:

“Bu ekmek otuz senedir bu raftadır. Bana, bu ekmek kimin elinde sıcak olursa, bu söz ona söylenecektir, şeklinde söz verilmiştir. Şimdi sana müjdeler olsun ki, bu kişi senin çocuğun olacaktır” buyurup, bana da: “Eğer bir ân himmetini Hak ile bulundurursan, yeryüzünün senin olmasından daha iyidir” buyurdu.

> Fıkıh ilmini, Merv şehrinde, Şafiî fıkıh âlimlerinden Ebû Abdullah el-Husrî’den öğrendi. O’nun vefâtından sonra Ebû Bekr-i Kaffal’dan ders aldı. Merv şehrinde ilim öğrenmek için on sene kaldıktan sonra, Serahs şehrine geldi. Yüksekçe bir tepe üzerinde Lokmân-ı Mecnûn’u gördü. Yanına gitti, kaftanını yamıyordu. Ebû Saîd (radıyallahü anh) onu seyrederken kendi gölgesi, Lokmân’ın kaftanının üzerine düşüyordu. Lokmân-ı Mecnûn, yamayı kaftanına dikince buyurdu ki, “Ey Ebû Saîd! Biz seni bu yama ile bu kaftana diktik.” Sonra elinden tutup, Ebü’l-Fadl-ı Serahsî hazretlerinin huzûruna götürdü. Ona, “Ey Ebü’l-Fadl! Bunu sakla ki, bu sizdendir” dedi.

Ebü’l-Fadl-ı Serahsî (radıyallahü anh) Ebû Sa’îd’in elinden tutup yanına oturttu ve “Maksadımız, insanlara Allahü teâlânın yolunu göstermektir, insanlara gönderilen yüzyirmidörtbinden ziyâde peygamber, onlara “Allah” dedirtmek ve O’na ibâdet ettirmek için geldiler” buyurdu. Ebû Saîd (radıyallahü anh) Ebü’l-Fadl’ın kalblere hayat veren bu güzel sözlerini, kendinden geçmiş bir hâlde dinledi. Ebü’l-Fadl (radıyallahü anh), kendisini talebeliğe kabûl etti ve “Kendinden geçerek geri kalma amelden, bu büyük devleti, sakın çıkarma elden” buyurdu! Ebû Saîd Ebü’l-Hayr (radıyallahü anh) tasavvufta çok yüksek mertebeye ulaştı. Zamanındaki bütün evliyânın sultânı, baş tacı oldu. Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr, bütün müslümanların matlûbu, sevdiği idi. Tasavvuf yolunun bütün inceliklerine vâkıf olup, ayrıca; fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde de çok yüksek âlim idi. Oruç tutulması caiz olmayan günler hariç, senenin bütün günlerini oruçlu olarak geçirirdi. Sâde bir ekmek ile iftar eder, gece gündüz ibâdetle meşgûl olurdu. Bütün ibâdetlerde, bilhassa namaz husûsunda çok hassas ve ihtiyâtlı hareket eder, her namaz için guslederdi. Kendi hâlinde her an Allahü teâlâyı hatırlar, hep “Allah, Allah” derdi. Ne zaman uyku basacak olsa, elinde ateşten mızrak bulunan çok heybetli bir kimse karşısında zuhur eder “Allah de!” derdi. Böylece, vücûdundaki bütün zerreler de zikir eder hâle geldi. Geceleri herkes uyuduktan sonra kalkar ibâdet ederdi. Kendini ayıblı ve kusurlu görmekte, nefse muhalefet etmekte, nihâyette idi. Tevâzusu çok idi. Konuşmalarında o, ben ve biz demez, hep onlar ya’nî o büyükler derdi. Mübârek sözleri o kadar hoş ve te’sîrli idi. ki, “Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) sözünün ulaştığı bir yerde, bütün kalbler neş’elenirler” denilmiştir. Aklı, zekâsı, anlayışı, hafızası fevkalâde idi. Nakledilir ki, daha çocuk iken otuz bin arabî beyt okumuştu. Kerâmetleri, hikmetli sözleri her tarafa yayılmıştır. Fakat o, meşhûr olmak, parmakla gösterilmek istemez, bütün hâllerin, İslâmiyetin emir ve yasaklarına tam uymakla kıymetli olacağını

söylerdi. Birgün kendisine sordular. “Filanca kimse su üstünde yürüyor. Buna ne dersiniz?” “Bunun kıymeti yoktur, ördek ve kurbağa da suda yüzer” dedi. “Filan adam havada uçuyor” dediler. “Sinek ve çaylak da uçuyor. Sinek kadar kıymeti var” dedi. “Filan kimse, bir anda şehirden şehre gidiyor” dediler. “Şeytan da, bir solukta şarktan garba gidiyor. Böyle şeylerin dînimizde kıymeti yoktur. Merd olan, herkesin arasında bulunur. -Alış-veriş yapar, evlenir. Fakat, bir an Rabbini unutmaz” buyurdu. Çocukluğundan beri şu şiiri okurdu: Ben sensiz bir an karar kılamam. Senin ihsânlarını tek tek sayamam. Bedenimdeki her kıl gelse de dile, Şükrünün binde birini yapam bile. Babası şöyle anlatıyor “Her gece odasını kontrol eder, uyuduğuna iyice kanâat getirdikten sonra ben de uyurdum. Bir gece geç vakitte uyandım. Baktım yerinde yoktu. Araştırdım, kendisini bulamadım. Birkaç gece böyle ta’kib ettim. Bizim uyuma vaktimiz geldikten sonra, o çıkıp gidiyor. Sabah ezanından biraz önce geri geliyordu. Nihâyet kapısına zincir vurdum. Artık çıkamaz diyordum. Fakat gene çıktı. Zincir aynen duruyordu. Nasıl çıktığını anlayamadım. Nereye gittiğini ta’kib ettim. Bir mescide, vardı. Kapıyı kapatıp arkasından sürgüledi. Pencereden kendisini gözetledim. Namaza durdu. Mescidin bir köşesinde bir kuyu vardı. Namazdan sonra kuyunun yanına vardı. Kuyunun ağzına bir ağaç koydu. Bir iple ayaklarını bu ağaca bağladı. Sonra kendisini başaşağı gelecek şekilde kuyuya astı. Kur’ân-ı kerîm okumaya başladı. Seher vaktine doğru hatmetti. Sonra dışarı çıkıp abdest aldı. Ben hemence ve kestirme yoldan eve gidip yattım. Biraz sonra o da gelip odasına girdi. Fakat zincirler bağlı olduğu hâlde nasıl girdiğini gene anlıyamamıştım. Biraz vakit geçtikten sonra namaz vakti oldu. Kendisini kaldırdım. Beraberce câmiye gidip cemâatle namaz kıldık. Bundan sonra dikkat ettim. Bir mâni olmadıkça aynı şekilde hareket ediyordu.”

Kendisi anlatır: “Bir dağın yamacında sarp kayalarda mağaralar vardı. Ona bakanın, dizinin bağı çözülürdü. Birgün bu mağaralardan birine çıkıp, hemen kenarında namaz kılmağa başladım. Namazdan sonra da nefsime, “Ey nefsim, eğer burada uyursan, kendini aşağıda ölmüş görürsün. Burada Kur’ân-ı kerîmi hatim edinceye kadar uyumak yok!” dedim. Sonra Kur’ân-ı kerîmi okumaya başladım. Bir müddet sonra uyumuşum. Uyandığımda, boşlukta ve hızla yere inmekte olduğumu gördüm, “İmdat” diye bağırdım. Bu sefer de, kendimi yukarı çıkar vaziyette gördüm Allahü teâlâ imdâdıma yetişmişti.

Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr (radıyallahü anh), bir mescidde va’z edip, hocasını ilk gördüğü gün kendisine işâret buyurduğu şekilde, “İnsanlara Allahü teâlâ’nın yolunu göstermek” için nasihat ediyordu. Huzûruna gelip tövbe edenlerin sayısı çoktur. Halk kendisini çok sever. Manen mübârek sözlerinden, tatlı sohbetlerinden istifâde etmek için can atarlardı. Ebû Ali Dekkak’ın kızı, Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr hazretlerinin va’zına gitmeği arzu etti. Babası çok arzu ettiğini görünce, “Başına eski bir örtü al, kimse seni tanımasın” diyerek izin verdi. O da babasının dediği gibi giyinerek kadınların bulunduğu üst kata çıkıp oturdu. Ebü’l-Hayr hazretleri va’z ediyordu. Bir ara “Bu sözü, Ebû Ali Dekkak’tan duydum ve şimdi onun bir parçası buradadır” buyurdu. Bu sözü duyan o kız, kendisinden geçip üst kattan aşağı düştü. Ebü’l-Hayr hazretleri, “Yâ Rabbî! Bu hanımı tekrar eski yerine çıkar!” buyurdu. O anda kız hava boşluğunda yukarı doğru çıkmağa başladı, ikinci katın hizasına gelince havada kaldı. Kadınlar çekip yanlarına aldılar.

Onu sevenler kullandığı eşyalardan bir şeyi yanlarında bulundurup bereketlenmek için çok gayret ederlerdi. Hattâ birgün, elinden düşen bir karpuz kabuğu yirmi altına satılmıştı.

Kendisini tanıyâmadıkları için, büyüklüğünü inkâr edenler oldu ise de, bunların da çoğu hatâlarını anlayıp tövbe etmişlerdir. Büyüklüğünü inkâr edenlerin sözleri, hakaretleri kendisine ulaştıkça gizliden bir ses, “Rabbin sana kâfi değil mi?” (Fussılet-53) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okurdu. Ebü’l-Kâsım isminde birisi, Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) büyüklüğünü inkâr eder, aleyhinde konuşurdu. Birgün va’z ettiği kürsüde “Kim Ebû Saîd’in meclisine giderse, birçok şeylerden mahrûm kalır” dedi. O gece rü’yâsında, Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) yolda

yürüyor gördü. “Yâ Resûlallah! Nereye gidiyorsunuz?” diye sordu. “Ebû Sa’îd’in meclisine gidiyorum” buyurdu. O kimse uyanıp, hayretler içinde kaldı. Hatâsını anladı. Ertesi gün Ebû Sa’îd’in huzûruna vardı. Ebû Sa”îd (radıyallahü anh), Ebü’l-Kâsım’a evindeki ve yolda gelirken olan ba’zı gizli hâllerini haber verdi. Bunun üzerine Ebü’l-Kâsım’da ba’zı değişiklikler oldu. Kalbinde bulunan Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) büyüklüğünü inkâr hâli kaybolup, kendisine sevgi başladı. Bundan sonra aralarındaki muhabbet daha da fazlalaşıp, birbirlerini ziyâret eder oldular. Ebü’l-Kâsım birgün kürsüde va’z ederken, “Kim Ebû Saîd’in meclisine gitmezse, evliyâlığa âit birçok şeylerden mahrûm olur. Önceden ben bu sözün aksini söylemiş idim. Lâkin hatâmı anlayıp tövbe ettim. Şimdi böyle söylüyorum” buyurdu.

Ebû Saîd’i (radıyallahü anh) çekemiyen, büyüklüğünü inkâr edenlerden, kendisine hakarette daha ileri gidip, çok la’net eden, Ebû Hasen Tûni isminde bir kimse vardı. Bunun Hazreti Ebû Saîd’e olan hürmetsizliği o kadar fazla idi. ki, Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) bulunduğu mahalleye dahi girmezdi. Ebû Saîd (radıyallahü anh) birgün, “Atımı eyerleyip hazırlayınız. Ebû Hasen Tûnî’nin yanına gideceğiz” buyurdu. Birçokları bunun hikmetini anlayamayıp hayret ettiler. O gerçekten bizim yanlış yolda olduğumuzu zannediyor ve Allah rızâsı için, yanlışa la’net ediyorsa bu’ la’net sebebiyle Allahü teâlâ ona rahmet eder” buyurdu. Talebelerinden bir kaç kişi ile yola çıktılar. O kimsenin bulunduğu yere yaklaşınca, talebelerden birini gönderip, kendisiyle görüşmek için geldiğini haber verdi. Ebû Hasen Tüni bu hâli haber alınca, “Onun burada ne işi var. O, kiliseye gitsin. Onun yeri orasıdır” dedi. O talebe mecbûren bu haberi hocasına getirince, “Bismillah! Madem ki öyle diyor, biz de oraya gideriz” buyurup kiliseye gittiler. O sırada kilisede hıristiyanlar âyin için toplanmışlardı. Acaba niye geldi diye merak edip onun etrâfında toplandılar, içeri girdi. Duvarda, Îsâ’nın (aleyhisselâm) ve Hazreti Meryem’in resimleri diye çizilmiş iki büyük tablo vardı. Ebû Saîd (radıyallahü anh) resimlere bakıp, “Ey Meryem oğlu Îsâ! Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin diye insanlara sen **mi** söyledin?” (Mâide-116) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve “Muhammed aleyhisselâmın dîni hak ise, şu anda bu iki resim de secde etsinler” buyurdu. Allahü teâlânın izni ile o iki resim yere düştü. Yüzleri Kâ’be tarafında olup, secde hâlini aldılar. Orada bulunan hıristiyanlar feryâd ettiler. Kırk tanesi hemen Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Bu hâl, Ebû Hasen Tûnî’ye ulaşınca hatâsını anlayıp, pişman oldu, tövbe etti. Hemen Ebû Sa’îd hazretlerinin yanına gelip özür diledi ve sâdık talebelerinden oldu.

Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr’ın (radıyallahü anh) büyüklüğünü inkâr edenlerden birisi de Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) “Alemde hiç kimse helâl lokma bulamayıp haram yese, biz haram yemeyiz” sözünü duymuştu. Kendisini imtihan etmek istedi. Helâl para ile bir oğlak satın aldı. Haram para ile de, birincisine çok benzeyen başka bir oğlak aldı. Bunları kızarttırıp, hizmetçisi ile Ebû Sa’îd’e gönderdi. Kendisi de önden gidip, onların bulunduğu yerde oturdu. Hizmetçi kızarmış oğlakları getirirken karşısına iki sarhoş çıkıp, haram para ile alınmış olan oğlağın bulunduğu tepsiyi alıp oğlağı yediler. Hizmetçi, elinde kalan ve helâl lokma ile alınmış olan oğlağı, Ebû Saîd’in önüne koydu. Oğlakları gönderen kimse durumu öğrenip anlayınca, o sarhoşlara çok kızmıştı. Fakat bu hâlini açıktan belli etmedi. Hazreti Ebû Saîd o kimseye dönerek, “Kendini boşuna üzme! Haram olan köpeklere gider, helâl olan da helâl yiyenlere gelir” buyurdu. O kimse çok mahcûb olup hâline tövbe etti ve bu hâdiseden sonra o büyük zâtın aleyhinde bulunmadı.

Hasen Müeddeb isminde birisi, ticâret için Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) bulunduğu şehre gelmişti. Onun şöhretini duyduğundan meclisine gitti. Aslında tasavvufu ve bu yolun büyüklerini inkâr ediyordu. Ebû Saîd (radıyallahü anh) kendisini görünce “Gel! Seninle işimiz var” buyurdu. Bir miktar sohbetten sonra, fakir bir derviş için elbise istedi. Hasen Müeddeb sarığını vermek istedi. Sonra da vazgeçip, “Bu bana hediye geldi. Hem de on altın kıymetindedir” diye düşündü. Üstâd tekrar istedi. O yine sesini çıkarmadı. Nihâyet üçüncü

defa istedi. O yine sesini çıkarmadı. Onun yanında oturan kimse bu sırada Hazreti Ebû Saîd’e “Yâ Üstâd! Allahü teâlâ kulu ile konuşur mu?” diye sordu. Buna cevâbında “Allahü teâlâ, yanında oturan kimse ile, bir sarık için üç defa konuştu. O ise, (Veremem, hediye geldi. Hem on altın kıymetindedir) diyor” buyurdu. Bu sözü duyunca, Hasen Müeddeb’e bir hâl oldu. Bir titreme başladı. Kalkıp, Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) huzûruna yaklaştı. Sarığını çıkarıp kendisine teslim etti. Tövbe etti. Kalbinde bu büyüklere karşı inkâr kalmadı. Bütün malını da, Ebû Saîd ve talebeleri için sarf etti. Tam bir teslimiyet ile kendisine talebe oldu. Hocasının husûsî hizmetçisi oldu.

Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) sohbetlerine devam eden bir tüccâr vardı. Birgün sohbet esnâsında, Hazreti Ebû Saîd, ihtiyâcı olan bir talebesi için oradakilerin yardımda bulunmasını istedi. O tüccârın bir dinârı vardı. Bir dinar da borcu vardı, önce hatırına, bu bir dinârı fakire vereyim, sonra gidip evden bir dinar alırım, onunla da borcumu öderim diye geldi. Sonra bu düşüncesinden vazgeçip, bu bir dinârı borcuma vereyim diye düşündü. O bir dinârı borcuna verdi. Sonra Ebû Sa’îd hazretleri bu tüccâra “Sen Allahü teâlâ ile münazaa (çekişme) mi yapıyorsun? O sana bir dinârı fakire ver dedi. Sen ise gidip borcuna verdin” buyurdu. O tüccâr, o büyük zâtın bu kerâmeti karşısında birşey diyemedi. Kalbe ilk gelen hayırlı düşüncenin, Allahü teâlâ tarafından geldiğini, geciktirmeyip hemen yapmak icâb ettiğini, aksi hâlde şeytan ve nefsin vesvese verip o hayırlı işi yapmaya mâni olacaklarını, bu hâdise ile daha yakînen anladı.

Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr bir güçlükle karşılaşırsa, derhal uçarak, Serahs şehrinde bulunan evliyânın büyüklerinden olan Ebû Fadl’a gelirdi. Müşkilini sorup hallederdi. Birgün Ebû Fadl’ın talebelerinden biri hocasına, “Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr uçarak geliyor efendim!” deyince, Ebû Fadl (radıyallahü anh), “Sen onu uçarken gördün mü?” diye sordu. Talebe, “Evet efendim” deyince, hocası “Bu senin a’mâ olmadan ölmeyeceğine işârettir” buyurdu. Hakîkaten o talebenin, ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu.

Gencin birisi; ticâret için bir kervan ile sefere çıkmıştı. Çok uykusuz olduğu için, kervanın konakladığı bir yerde istirahat edip, ondan sonra yola devam etmeyi düşündü. Kervan mola verince, yolun kenarına uzandı. Uyuya kalmıştı. Uyandığında vaktin çok geçmiş, yol arkadaşlarının çoktan gitmiş olduklarını anladı. Issız sahrada, arkadaşlarının izlerini de bulamadı. Ne tarafa gittiğini bilmez bir hâlde koştu. Fakat kimseyi bulamadı. Bilmediği bir tarafa doğru gitmeye başladı. Sıcak bastırmış, açlık ve hararet başlamıştı. Sabretti. Ertesi gün oldu. Buralarda kalıp öleceğini anladı. Bu sırada son bir ümit ile etrâfı gözetledi. Çok uzaklarda bir yeşillik vardı. Bütün gücünü toparlayıp oraya koştu. Çeşme vardı. Hemen abdest alıp serinledi. Sonra namaz kıldı. Biraz bekledi, öğle vakti olmuştu. Uzaklardan, birisi geldi. Uzun boylu, heybetli, gür sakallı, beyaz tenli, çok hoş bir zât idi. Abdest aldı. Namaz kıldı ve gitti. Genç, kendisi ile konuşmaya cesâret edemedi, ikindi vakti olunca o zât gene geldi. Namazdan sonra genç ona hâlini anlatıp, kendisinden yardım istedi. Bu esnada bir arslan geldi. O zât, arslanın kulağına eğilip bir şeyler söyledi. Sonra da genci arslanın sırtına bindirip, “Gözlerini kapa! Arslan nerede durursa, orada inersin” dedi. Genç, “Peki” deyip ayrıldı. Bir miktar gidince arslan durdu. Genç de indi. Gözlerini açınca arslanın gitmiş olduğunu gördü. Memleketi olan Buhârâ’ya gelmişti. Birkaç gün sonra, Ebû Sâ’id hazretlerinin Buhârâ’ya geldiğini haber aldı. Kendisini merak edip görmek istedi. Bir de baktı ki, kendisini arslana bindiren zât idi. O gence dönerek, “Hayatta olduğum müddetçe bu sırrı hiç kimseye söyleme” buyurdu.

Birisi, “Onu nerede arayayım?” dedi. Bunun üzerine: “Nerede aradın da bulamadın? Eğer, istek yolunda sıdk ile bir adım attınsa, baktığın, herşeyde O’nu görürsün” buyurdu.

Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr hazretlerinin bir oğlu vardı. Küçük iken mektebe gitmekten çok çekinir, korkardı. Birgün Ebû Saîd (radıyallahü anh) “Talebelerin geldiğini haber veren kimsenin her arzusunu yerine getireceğim” buyurdu. Bu sözü duyan oğlu hemen dama çıkıp misâfirleri gözetledi. Bir zaman sonra, uzaklardan beklenen misâfirlerin gelmekte olduğunu görüp, hemen babasına haber verdi. Babası “Ne dilersen dile!” buyurdu. “Beni mektebe gönderme!” dedi. Ebû Saîd (radıyallahü anh) “Peki gitme” buyurdu. Çocuk “Hiç gitmiyeyim mi?” dedi. Ebû Sa’îd (radıyallahü anh) başını eğip, bir müddet düşündükten sonra, “Hiç gitme. Ama Fetih sûresini mutlaka ezberle” buyurdu. Çocuk sevinerek kabûl etti. Kısa zamanda Fetih sûresini ezberledi. Ebû Saîd’in (radıyallahü anh) vefâtından sonra, Ebû Tâhir adındaki bu oğlu çok fakir ve borçlu oldu. İsfehan hâkimi Hâce Nizâm-ül-mülk’ün yanına gitti. O kendisini tanıdığı için, çok izzet ve ikramda bulunup hürmet etti. İhtiyâçlarını temin etti. Ebû Tâhir’i sevmiyen bu

durumu görünce “Öyle birisine yardım yapıyorsun ki, dinî ilimlerden haberi yok, Kur’ân-ı kerîm okumasını dahi bilmiyor” dedi. Hâce Nizâm-ül-mülk buna üzülüp, “Onu çağıralım. Senin istediğin bir sûreyi okusun, eğer okuyamazsa, o zaman senin söylediklerini kabûl ederim. Biz kendisini din işleriyle, dîne hizmetle meşgûl olarak tanıyoruz” dedi. Büyük zâtların bulunduğu bir meclise Ebû Tâhir’i çağırdılar. Nizam-ül-mülk, o kimseye dönerek “Hangi sûreyi okumasını istiyorsun?” diye sordu. O da “Fetih sûresini okusun” dedi. Ebû Tâhir ağlıyarak Fetih sûresini okudu. O iddiacı kimse mahcûb, Nizam-ül-mülk çok memnun oldu. Nizam-ül-mülk, Kur’ân-ı kerîmi okurken ağlayıp çok gözyaşı dökmesinin sebebini sordu. O da babasının kendisine Fetih sûresini ezberlemesini söylediği hâdiseyi anlatınca, Nizam-ül-mülk, “Öyle büyük bir zât ki, evlâdının yetmiş sene sonra karşılaşacağı sıkıntının çâresini tâ o zamandan bildiriyor. O zâtın derecesini anlamaktan biz âciziz” dedi. Bundan sonra, o büyüklere olan muhabbeti daha da arttı.

Ebû Saîd (radıyallahü anh), bir zaman Tûs şehrine bir yolculuğa çıktı. Bir dağı aşması gerekiyordu. Orayı geçinceye kadar, ayakkabıları içinde ayakları sanki donmuştu. Yanında bulunan kimsenin kalbine “Üzerimde bulunan kumaştan bir parça vereyim de ayaklarına sarsın” diye bir düşünce geldi. Biraz gittikten sonra, kumaşın kıymetli ve kaliteli olmasını düşünerek önceki niyetinden vazgeçti. Nihâyet Tûs’a vardılar. Ebû Saîd hazretlerinin yanında bulunan kimse bir ara kendisine, “Efendim, Hakkın ilhamı ile şeytanın vesvesesini açıklar mısınız?” diye sordu. Buna cevaben, “Sana, Ebû Saîd’in ayaklarının üşümemesi için, o kumaşın bir parçasını yırtıp kendisine ver demeleri ilham, bunu yapmana mâni olan bozuk düşünce ise vesvesedir” buyurdu. O kimse bu cevâbdan çok müteessir olup, kalbe gelen iyilik arzusunun hemen tatbik edilmesi lâzım olduğunu ve bozuk düşüncelerin de hemen atılması icâb ettiğini bu hâdise ile daha yakînen anladı.

Hucvirî (radıyallahü anh) Keşf-ül-mahcûb isimli eserinde şöyle anlatıyor “Mihene şehrinde, Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr’ın türbesinde bulunuyordum. Türbenin üzerinde bir kumaş parçası vardı. Beyaz bir güvercin uçarak geldi ve o kumaşın altına girdi. Herhalde birşeyden kaçıyordu. Onun için oraya gizlendi diye düşündüm. Biraz sonra merakım arttı. Kumaşı kaldırdığımda güvercin orada yoktu. Hayret ettim. Ertesi ve daha sonraki gün bu hâdise tekrar etti. Hikmeti nedir? diye düşünürken, bir gece rü’yâmdâ Hazreti Ebû Sa’îd’i gördüm. Gördüğüm hâdiseyi kendisine sordum. “O güvercin, amellerimin safâsıdır. Hergün kabrime gelip bana nedim (sohbet arkadaşı) olur” buyurdu. Anladım ki, o büyük zatın güzel amelleri, beyaz bir güvercin şekline girerek kabrine geliyor ve kendisi ile tatlı tatlı sohbet ediyorlar.”

Şu rubaiyi Ebû Saîd (radıyallahü anh) söylemiştir:

“Nefsine uymak doğru değildir elbet,
Bas nefse ayağını, himmeti yükselt.
Ey dost, Allah yolunda çok eyle gayret,
Yılanla ol da, nefsinle etme sohbet.”

Ebû Saîd-i Ebü’l-Hayr buyurdu ki: “Tasavvuf; başındaki sevdayı atmak, elindeki dünyâyı dağıtmak ve vâki olanda karar kılmaktır.”

“Allah bâki ve kâfidir. O’ndan başkası boştur. O’ndan gayri herşeyden nefsini uzak eyle!”

“Allahü teâlâ ile kul arasında perde, yer ve gök değildir. Arş ve Kürsî de değildir. Perde, insanın benliğidir. Bu aradan kaldırılırsa Allaha kavuşulur.”

“Allahü teâlânın dört kitabından, şu dört söz seçilmiştir Tevrat’da “Kanâat eden doyar.” İncîl’de “Uzlet eden (insanlardan ayrı yaşayan) kurtuldu.” Zebur’da “Susan, az konuşan kurtuldu.” Kur’ân-ı kerîmde de “Allahü teâlâya tevekkül edene Allah kâfidir.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 270

2) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 235

3) Nefehât-ül-üns trc. sh. 339

4) Fâideli Bilgiler sh. 165

5) Keşf-ül-mahcûb sh. 324

EBÛ SEHL AHMED EBYURDÎ

Hadîs, edebiyat ve Şafiî fıkıh âlîmi. Künyesi Ebû Sehl olup ismi Ahmed bin Ali'dir. Memleketi olan Ebyurd'a nisbetle Ebyurdî denildi. Doğum ve vefât târihleri kesin belli değildir. Uzun bir ömür, sürüp, beşinci asır sonlarına doğru vefât etti.

Ebû İshâk Şirâzi'nin kendi eshâbından olduğunu bildirdiği Ebû Sehl Ahmed Ebyurdî, önce Horasan ve Mâverâünnehr ulemâsından ders aldı. Daha sonra Bağdad ve Hicaz'a giderek ilim sahiplerinin meclislerinde bulundu. Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah Udenî, Ebû Abdullah Hüseyn bin Hasen Halimi, Hâfız Ebü'l-Fadl Süleymânî'den ilim tahsil etti. Udenî, Süleymânî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde âlim ve Şafiî fıkhında meşhûr oldu. Mâverâünnehr'e Şafiî mezhebini götürdü. İlminin çokluğu ve her mes'eleye güzel cevap vermesi ile Şafiî mezhebinin yayılmasına vesile oldu. Hanefî mezhebinde olup, Mâverâünnehr ulemâsının meşhûrlarından olan Ebû Zeyd Debbûsî, Şafiî mezhebinin Mâverâünnehr'de yayılmasının sebebinin, Ebû Sehl Ebyurdî olduğunu bildirmektedir. Hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerin yetişdiği şehirleri, onların insanlara örnek olan güzel ahlâkını ve herbiri insanların hayâtına yön veren eşsiz sözlerini çok iyi bilirdi. Kendisine bu husûsta bir eser yazması teklif edildi. Kaynaklar, yazıp-yazmadığı hakkında ma'lûmat vermemektedir.

Sâlih amel ve güzel ahlâkta eşsiz, zekâ, zühd ve takvâda ileri idi. Mâverâünnehr bölgesinin şehirlerini dolaşır, insanlara va'z ve nasihatlerde bulunur, emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınır, Resûlullahın (aleyhisselâm) güzel ahlâkıyla ahlâklanmanın lüzumunu anlatırdı. Dünyâya ehemmiyet vermez, az mala kanâat ederdi. Kazancının fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mübahların bir çoğunu terkederdi.

Buhârâ ve Merv gibi Mâverâünnehr şehirlerinde ikâmet ederek, buralarda birçok talebe yetiştirdi. Muhammed bin Sabit Hâcendî ve Şafiî mezhebinde meşhûr kitaplardan olan Abdurrahmân Furânî'nin "İbâne" adlı eserini "Tetimme" adıyla şerh eden Ebû Sa'd Abdurrahmân Mütevvellâ talebeleri arasındadır. Talebeleri de hocaları gibi dîn-i İslama hizmet gayretinden bir an geri durmadılar. Hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. İnsanların dünyâ ve âhirette huzûra ermesi için çalıştılar.

Ebû Muzaffer Muhammed bin Ahmed Ebyurdi "Nûhzet-ül-huffaz" adlı eserinde şöyle anlatır: Merv'de manifaturacılar çarşısında ulemâdan iki zât, "Biz Ebû Sehl Ebyurdî'nin talebeleriyiz! Eğer o, yalnız fıkıh ilmiyle uğraşsaydı, yalnız Mâverâünnehr'in âlimi olmakla kalmaz, muhakkak zamanının İmâmı olurdu" dediler.

Ebû Sehl Ebyurdî, hocası Ebû Abdullah Udenî'nin "Hadîs ilmiyle uğraşanın ömrü uzun olur" buyurduğunu söyler ve hadîs ilmine meylinin; uzun ömürlü olup, Allahü teâlânın dînine daha çok hizmet edebilmek istemesinden ileri geldiğini anlatırdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 43

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 134

3) Tabakât-ı Şirâzî sh. 133

EBÛ YUSR BİN MUHAMMED PEZDEVÎ

Fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerîm Pezdevî'dir. Künyesi Ebû Yusr'dur. 421 (m. 1030'de doğdu. Büyük bir âlim olan dedesi Abdülkerîm, İmâm-ı Muhammed Mâtürîdî'nin talebesidir. Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî; babasından, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Muhammed, İmâm Ebü'l-Hattâb ve pekçok Hanefî fıkıh âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh ilminde üstün derecelere sahip oldu. Kendisine Sadr-ül-İslâm denildi. Semerkand'da ve Buhârâ'da kadılık yaptı. Felsefecilere ve bid'at fırkalarına karşı Ehl-i sünnet i'tikâdını en güzel savunup, onları susturan âlimlerden biri oldu. Bu konuda "Usûl-üd-dîn" isimli kitabını yazdı. Hayâtının büyük bir bölümü Buhârâ'da geçti. Orada pekçok talebe yetiştirdi. Çok kitap yazdı. 493 (m. 1099) senesinde Receb ayında Buhârâ'da vefât etti.

Büyük âlim Nec-müd-dîn Muhammed en-Nesefî, Abdül-kerîm bin Muhammed es-Sanâî, Muhammed bin Tâhir es-Semerkandî, Abdullah bin Muhammed el-Hulevî Muhammed Pezdevî'nin talebelerindendir. Yazdığı kitapların en kıymetlilerinden biri, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin

"Câmi'-üs-sagîr"ine yaptığı ta'liktir. "El-Vâkıât" ve "El-Mebsût" ismindeki eserleri meşhûrdur. Talebesi Ömer Nesefî, "Hocam Ebû Yusr, Mâverâünnehr ülkesinde herkesin üstadı, İmâmların İmâmı idi. Ona her taraftan insanlar gelirdi. Doğu ve batı illeri onun kitaplarıyla dolu idi" buyurdu.

Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî "Usûl-üd-dîn" kitabının önsözünde buyuruyor ki, "Kelâm ilminde İshâk el-Kindî, İsfirâzî ve bunların yolunda gidenlerin yazdığı kitaplardan, yazarlarının, hak olan Ehl-i sünnet i'tikâdından uzaklaşmış, sapıtmış olduklarını gördüm. Bu kitapları okumak uygun değildir. Çok tehlikelidir. Hele onları kabûl etmek, insanı Ehl-i sünnet i'tikâdından uzaklaştırır. İslâm ismini taşısa bile, içi küfürle doludur. Bu sebebdendir ki, Ehl-i sünnet âlimlerinin hiçbirisi onların kitaplarından hiç nakil yapmamışlardır. İshâk el-Kindî gibi Abd-ül-Cebbâr, Ebû Ali el-Cübbâî, el-Ka'bî ve İbrâhim Nazza'm da Mu'tezile bozuk fırkasına bulaşmış, mensûbu olmuşlardır. Bunların hiç birisinin kitabını, şüphe meydana gelmemesi, Ehl-i sünnet i'tikâdının bozulmaması ve bid'atlere sebep olmaması için, asla okumamalıdır. Muhammed bin Heysan dahi bid'at ehlinin kötülerindendir. Bunların hiç birisinin kitabından bir şey öğrenip amel etmek helâl değildir.

Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan bu bid'at fırkalarının kitapları, ülkemizde yayılmaya, insanlar arasında tefrika sokmaya, hak yoldan saptırmaya başlamış olduğunu görünce içim sızladı. Hem bunlara cevap verip susturmak, hem de Ehl-i sünnet i'tikâdının unutulmaması için bu kitabı yazdım. Bu kitapta Ehl-i sünnet i'tıkadını anlattım. Bunları okuyan Ehl-i sünnet vel cemâat yolunda olur. Bu yol ki, sevgili Peygamberimizin (aleyhisselâm) O'nun temiz Eshâbının (r.anhüm) ve onların izinden giden sâlih mü'minlerin yoludur."

Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî, yazmış olduğu "Usûl-üd-dîn" kitabında buyuruyor ki:

"Ehl-i sünnet vel cemâat i'tikâdına göre: Büyük günah işleyenler tövbe edemeden ölseler dahi, Cehennemde ebedî kalmıyacaklardır. Allahü teâlâ dilerse, bir kimsenin şefaatiyle onları affedip Cennete koyar.

Mu'tezile ve Kaderiyye fırkalarına göre: Büyük günah işliyenler tövbe etmeden ölürlerse, kâfirler gibi ebedî olarak Cehennemde kalırlar."

"Ehl-i, sünnete göre, gayr-i müslimlere ve ba'zı mü'minlere kabir azâbı vardır, haktır. Kabre girenleri, Münker ve Nekir sorguya çekeceklerdir.

Mu'tezile ve Râfızilerin çoğu, kabir azâbına, Münker ve Nekir'in suâl soracaklarına inanmadılar."

"Ehl-i sünnete göre mizan terazisi vardır. Bununla ameller tartılacaktır. Herkes hesaplaşacaktır.

Mu'tezile'ye göre, mizan yoktur, amellerin tartılması imkânsızdır, hesap yoktur." "Ehl-i sünnete göre, sırat köprüsü vardır ve Cehennem üzerinde kurulmuştur.

Râfizîler, Mu'tezile ve ba'zı bid'at fırkaları sırata inanmadılar."

"Ehl-i sünnete göre, evliyânın kerâmeti haktır. Bütün bozuk fırkalar, evliyânın kerâmetine inanmadılar, bâtıldır dediler."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Usûl-üd-dîn

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 188

EBÛ ZER HİREVÎ (Abd bin Ahmed)

Hadîs, kelâm ve Mâlikî fıkıh âlimi. Ebû Zer, künyesi olup ismi Abd bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin gufeyr'dir. Dedelerinden birine nisbetle Ensârî, Hirat'ta uzun zaman ikâmetinden dolayı Hirevî ve Horasanî, mezhebinden dolayı Mâlikî nisbet edildi. Ebû Zer Hirevî adıyla tanındı. Memleketinde İbn-i Semmâk diye bilinirdi. Hâfız ve Sûfî lakabları verildi. Endülüs'te (İspanya) 355 (m. 966) yılında doğdu. 434 (m. 1043) yılında Mekke'de vefât etti.

İlim tahsili için Endülüs'ten çıkan Ebû Zer Hirevî, en batıdaki ilim merkezlerinden başlayıp en doğudaki ilim merkezine kadar, seyahat etti. Mısır'da; Kâtib Ebû Müslim, Bağdad'da; Ebü'l-Fadl Zührî, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Ömer Hirevî, Belh'te; Ebû İshâk Müstemlî, Merv'de; Ebû Heysem Kuşmeyhini, Basra'da; Ebû Bekr Hilâl bin Muhammed bin Muhammed şeybân bin Muhammed Debeî, Şam'da; Abdülvâhid bin Hüseyn Kelebî'den ilim tahsil etti. Bunların bir

çoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kelâm ilmini İbn-i Bâkıllânî'den öğrendi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Mekke'ye gitti. Arablar arasında evlendi. Servât'ta ikâmet etti. Şeyh-ül-Harem (Mekke-i mükerremenin âlimi) oldu. Hac zamanında Mekke'ye gider, orada uzun zaman kalır, insanların müşkillerini çözerdi. Vaktini yalnız Allahü teâlânın rızâsına yönelik işlerde kullanırdı. Dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi. Eline geçenleri fakirlere dağıtır, Allahü teâlânın yoluna harcardı. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, dinlerini doğru olarak öğrenmeleri için çalışırdı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, hafıza, adâlet ve dirayet yönünden sağlam olduğunu bildiren hadîs-i şerîf âlimleri onun sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler.

Ebû Zer Hirevî, insanlara birşey öğretebilmek için çok çalışırdı. Eline geçen paradan talebesinin maişetini de temin etmeye çalışırdı. Kendisinden; oğlu Îsâ, Ali bin Muhammed bin Ebi'l-Hevl, Mûsâ bin Îsâ Saklî, Abdullah bin Hasen Tennîsî, Müezzin Ebû Sâlih Nişâbûrî, Ali bin Bekkâr Sûri, Ahmed bin Muhammed Kazvinî, Ebû Tâhir İsmâil bin Saîd Nahyî, Ebü'l-Hüseyn bin Muktedî-billâh, Ebû Velîd Bâcî, Abdülhâlik bin Hârûn Sehmî ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti Hatîb-i Bağdadî, Ebû Ömer bin Abdülber, Ahmed bin Abdülkâdir Yûsufî, Ebû Abdullah Ahmed bin Galebûn Havlâni de kendisinden ilim rivâyeti için yazılı izin (icâzet) aldı. Talebeleri de hocalarından öğrendikleri ilimleri insanlara öğretmek için gayret ettiler.

Ebû Zer Hirevî birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan, "Müsned-üs-sahih-il-mücerred alel-Buhârî ve Müslim" ve "Müstedrek" adlı eserleri ve Kitâb-ül-Câmi", Kitâb-üs-sünne ves-sıfât, Kitâb-üd-devavât, Fedâil-ül-Kur'ân, Delâil-ün-nübüvve, Kitâb-ı Şehâdet-üz-züver, Fedâilü Mâlik bin Enes, Mesânid-ül-mü'tât, Fadl-ül-yevm-il-aşûre, Kerâmât-ül-evliyâ, Kitâb-ür-rü'yâ, Kitâb-ül-mûmât, Kitâb-ül-menâsik, Kitâb-ür-riyâ vel-yemîn il-fâcire, Kitâb-ü bey' ve binyüz tâne âlimin hayatını anlattığı "Kitâb-ü a'lâ şüyûn" kitapları meşhûrdur.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki:

> "Cennet, Ramazan ayı için senenin başından sonuna kadar süslenir. Şehr-i Ramazanın ilk gecesi olduğunda Arş'ın altından bir rüzgâr esip, Cennetin ağaç ve yapraklarını sallar. Hûr-i ayn, bu hâli görüp, "Yâ Rabbi! Şu ayda sana ibâdetle meşgûl olan kullarından bize eş nasîb eyle. Bizimle onların ve onlarla bizim gözlerimizi aydın eyle" derler. Allahü teâlâ Ramazan-ı şerîfte oruçlu olan her bir kuluna: "Çadırlarında saklı hûrîler vardır" âyet-i kerîmesiyle övülüp anlatılan ve inciden çadırlar içinde saklı bulunan hûr-i ayndan bir zevceyi eş olarak verir. O hûr-i ayndan her birinin üzerinde yetmiş türlü hulle vardır. Hepsi de ayrı ayrı renktedir. Her biri, inci ile süslü yakuttan bir sedir üzerindedir. O sedirde kalın ipek kumaştan ve atlastan yetmiş yatak ve her yatakta da bir yastık vardır. Her birine hizmet edecek yetmiş bin, zevci için de ayrıca yetmiş bin hizmetçi vardır. Her hizmetçinin elinde, altın kâse içinde bir çeşit yemek vardır. Cennettekiler herbirinden ayrı lezzet alırlar. Zevci içinde o kadar vardır. Zevcinde, yakutla süslü altından iki bilezik vardır. İşte kavuşulacak bu inâyet ve ihsânlar, o kimsenin Ramazanda işlediği sevâblardan ayrı olarak, her günün orucu içindir."

> "Her peygamberin bir duâsı vardır. İnşâallah ben duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için saklamak istiyorum."

Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh), Resûlullahın (aleyhisselâm) bir kimsenin satın aldığı yiyecek maddesini, teslim almadan önce başka bir müşteriye satmasını yasakladığını rivâyet etti. Orada bulunanlardan biri (bir rivâyette Tâvûs bin Keysân) "Böyle bir satıştan nehyin sebebi nedir?" diye sordu. O da: "Müşterinin aldığı herhangi bir gıda maddesini kabz ve nakletmeden (teslim alıp, taşımadan) başkasına satması, parayı para ile satmak demektir. Halbuki ortada satın alınan mal ne teslim alınmış ve ne de ücreti ödenmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1103

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 366

3) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 141

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 254

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 65

6) Târih-üt-türâs-il-arabî cild-1, sh. 479

7) Keşf-üz-zünûn sh. 705

FADLULLAH BİN AHMED EL-MİHENÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Sa'îd olup ismi Fadlullah bin Ahmed bin Muhammed el-Mihenî'dir. Ehl-i sünnet i'tikâdında, herhâli sünneti seniyyeye uygun, akıllara hayret veren hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Çok kimseler, onu görmek ve mübârek sözlerini işitmekle doğru i'tikâd sahibi oldular. Ebû Sa'îd hazretleri, büyük âlim Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin meclisinde bulundu. 440 (m. 1048) senesinde Mihene'de vefât etti.

Fadlullah bin Ahmed, Zâhir bin Serahsî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; İmâm-ül-Haremeyn Ebül Meâli el-Cüveynî, Ebü'l-Kâsım Selmân bin Nasır el-Ensârî, Hasen bin Ebî Tâhir el-Ciyliy, Abdülgaffâr eş-Şirûviy ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Abdülgâfir, Siyak kitabında onun için şöyle demektedir: "El-Mihenî hazretleri, zamanının büyüğü idi. O, tasavvuf büyüklerinin ileri gelenlerinden olup, ma'rifet sahiblerinden idi. Şânı yüce, hâli güzel, zamanın bir tanesi olup, onun gibisi görülmedi. Gençlikte mücâhede yolunu seçti. Çok ibâdet ederdi. Yanlızlığı severdi. Çok kerâmeti görüldü. Firâset sahibi idi."

Kendisi şöyle anlatır: Büyük âlim Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretlerinin huzûruna ilk defa gittiğimde bana, "Şimdi size kendi elimle, hatırlamaya ve ibret almaya vesile olacak bir yazı vereceğim" buyurdu. Ben de "Peki efendim" dedim. Daha sonra şöyle yazdı: "Dedem büyük âlim Ebû Amr İsmâil bin Nüceyd es-Sülemî'den işittim. O da Ebü'l-Kâsım Cüneyd bin Muhammed'in şöyle buyurduğunu söyledi: "Tasavvuf; güzel ahlâktır. Güzel huydan ibârettir. Ahlâkını güzelleştirenin derecesi yükselir." Daha sonra da şunu yazdı: "En güzel söz, İmâm Ebû Sehl Muhammed bin Süleymân es-Su'lûkî'nindir. Güzel huy, i'tirâz etmemektir."

Ebû Sa'îd el-Mihenî buyurdu ki: "Tasavvuf; insanın nefsini sevmemesi ve peşinden gitmemesi, kalbini Allahü teâlâya bağlaması ve her haliyle sahibine yönelmesidir."

> Ebû Hasen Ali bin Ebû Bekr en-Nişâbûrî şöyle anlatır: "Üstâd Ebû Osman İsmâil bin Abdurrahmân en-Nişâbûrî hazretleri, güzel bir kıyâfetle Ebû Sa'îd Fadlullah bin Ebü'l-Hayr el-Mihenî hazretlerinin ziyâretine gitti ve orada bir yere oturarak, "Efendim! Hatırlar mısınız? Serahs'da Şeyh Ebû Ali Zâhir hazretlerinin yanında beraberdik. Kendisinden Hadîs-i şerîf dinlemiştik. Acaba ilk olarak bize rivâyet ettiği hangi hadîs-i şerîf idi?" dedi. O zaman Ebû Saîd Fadlullah el-Mihenî hazretleri buyurdu ki: "O zâtın rivâyet ettiği ve bizim de işitip yazdığımız ilk hadîs-i şerîfte "Dünyâyı sevmek (gönül bağlamak, düşkün olmak), günahların başıdır" buyuruluyordu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 306

FAHR-ÜL-İSLÂM PEZDEVÎ (Ali bin Muhammed)

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Hüseyn bin Abdülkerîm bin Mûsâ bin Îsâ bin Mücâhid en-Nesefî el-Pezdevî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. "Fahr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. 400 (m. 1009) yılları civarında İran'ın Pezde (veya Bezde) şehrinde doğup yetiştiği için, "Pezdevî" nisbetiyle meşhûr olmuştur. Pezde, Nesef'ten 6 fersah (34,1 km.) uzakta müstahkem bir kaledir. Kale adı, yanında kurulan şehrin de ismi olmuştur. Babası Muhammed, Semerkand ve Buhârâ'da kadılık (hâkimlik) vazîfesinde bulunmuş, daha sonra bu vazîfeden ayrıldığında Pezde'ye gidip oraya yerleşmişti. Kardeşi Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Mâverâünnehr'de Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden olup, "Sadr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. Onun kitapları kolay anlaşıldığı için, "Ebü'l-Yüsr" diye künyelenmiştir. Fahr-ül-İslâm Pezdevî de, kitaplarının zor anlaşılması sebebiyle "Ebü'l-Usr" künyesi ile

meşhûr oldu. Birçok eser yazdı. 482 (m. 1089) senesi Receb ayının beşinde Keşş denilen yerde vefât etti. Cenâzesi Semerkand'a götürülüp defnedildi.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. Hanefî fıkhının fürû' ve usûl bilgilerinde zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Çok sayıda mu'teber kitapları vardır. Çeşitli ilimleri de kendinde toplamıştı. Hele usûl-ı fıkha dâir yazdığı ve "Usûl-i Pezdevî" adıyle bilinen çok kıymetli bir kitabı, bütün İslâm ülkelerinde mu'teber, mu'temed bir eser olup, bir güneş gibi açık ve nûr saçmaktadır. Kâsım bin Kutlubega, "Tabakât-ı Hanefîye" ismindeki eserinde diyor ki, "Ben, bu kitapdaki hadîs-i şerîfleri tahric eyledim. Benden önce onunla kimse meşgûl olmamıştı. Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nâsr-ı Hatîb, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir." Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde de meşhûr ve mu'teber olan kitapları vardır.

Kardeşi Ebü'l-Yüsr Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Hanefî fıkhının usûl ve fürû' bilgilerinde büyük bir âlimdi. O, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Muhammed en-Nişabûrî'den ilim. Öğrenip yetişti. Semerkand'da kadılık (hâkimlik) yaptı. Zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Ona, şarktaki ve garbtaki her memleketten ilim öğrenmeye gelirlerdi. "Ebü'l-Yüsr" diye meşhûr olmasının sebebi, kitaplarında yüsr'e, ya'nî kolay anlaşılmaya çok dikkat etmesiydi. Ömer bin Muhammed en-Nesefî, "Kitâb-ül-kand" adındaki eserinde; "Ebü'l-Yüsr Pezdevî, Mâverâünnehr'de eshâbımızın, ya'nî Hanefî âlimlerinin şeyhi idi. İmâmların İmâmı idi. Kayıtsız şartsız İmâm olduğu kabûl edilmişti. Doğudakilerin ve batıdakilerin sığınağı oldu. Bütün talebenin maksûdu idi. Gelip derslerinde bulunmak, istifâde etmek arzusunda idiler. Fıkıh ilminin usûl ve fürû' mes'elelerine âit tasnifleri ve kitapları ile cihan aydınlanmış, şereflenmiş idi. 493 (m. 1099) senesi Receb ayında Buhârâ'da vefât etti. Sem'ânî de onun, 421 (m. 1030) yılında doğduğunu bildirmektedir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, mezhebini ezbere bilmekte darb-ı mesel olmuştu. Onun bu büyüklüğü herkes tarafından bilinmekte ve her zaman konuşulmakta idi. Sem'ânî diyor ki, "O, Mâverâünnehr'in fakîhi, imamların ve en büyük âlimlerin üstadı, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebinin kuvvetli ve büyük sâliki idi." Mâverâünnehr'in en büyük fakîhlerinden olan Şems-ül-eimme Muhammed bin Sehl es-Serahsî ile aynı asırda yaşamış ve Abdülazîz bin Ahmed el-Halvânî tarafından idâre edilen medresede İmâm-ı Serahsî'ye arkadaşlık etmişti. Ayrıca o, hadîs ilmini de tahsil edip, birçok hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Arkadaşı olan Semerkand hatîbi Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nasr bin Mensûr el-Moydânî ve kendi oğlu Kâdı Ebû Sabit el-Pezdevî, ondan rivâyette bulunmuşlardır. Bir ara Semerkand'a gitmiş ve orada ders okutmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kenz-ül-vüsûl ilâ ma'rifet-il-usûl: "Usûl-i Pezdevî" adı ile bilinen ve usûl-i fıkıh ilminde en mu'teber ve bütün âlimler tarafından i'timâd edilen kıymetli bir eserdir. Usûl-i fıkıh, İslâm dîninin fürû'a ya'nî amelî yönüne âit hükümlerini, Kitab (Kur'ân-ı kerîm), Sünnet, İcmâ'i Ümmet ve Kıyâs-ı fukahâ adı verilen, dinde dört sağlam delîlden istinbât (çıkarmak), yollarını bildiren bir ilimdir. Bu ilmin faydası, hükümleri doğru olarak çıkarmaktır. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazılmıştır, bunlardan biri de, Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin kitabıdır. Osmanlı Devleti zamanında medreselerde çok okutulan ve önem verilen bu kitab, teferruatlı ve i'câzın mükemmel bir örneği sayılan bir usûl-i fıkıh kitabıdır. Matbû bir eserdir. Diğer eserleri matbû değildir.

Fahr-ül-İslâm'ın "Usûl"ünün çok şerhleri yapılmıştır. En güzeli ve en meşhûru Abdülazîz Ahmed bin Muhammed el-Buhârînin "Keşf' adındaki şerhidir. Bir şerhi de, Ahseykesî'nin "Tahkîk" adındaki kitabıdır. Şeyh Ekmelüddîn'in de "Takrir" adında bir şerhi vardır. "Câmî" kitabının sahibi diyor ki: Ben, Pezdevî Usûlünü, Buhârî'nin "Keşf ve Haddâd ve Cûnfûrî şerhleri ile beraber mütâlâa ettim. O, nefis ve âlimlerin i'timâd ettiği kıymetli bir eserdir.

2. El-Mebsût Onbir cildlik bir fıkıh kitabıdır.

3. Tefsir-ül-Kur'ân: Herbiri Kur'ân-ı kerîm kalınlığında, yüzyirmi cild olan bu eserin bir nüshasına rastlanamamıştır. Bugüne kadar ele geçmemiştir.

4. Şerh-i Câmi-i kebîr ve Câmi-i sagîr Usûl ilmine âit olan iki kıymetli eserdir. Bize kadar gelemiyen eserlerindendir. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin, Hanefî fıkhını anlatan kitaplarının şerhidir.

5. Ginâ-ül-fukahâ: Fıkıh ilmine dâir olup, bugün bir nüshasına rastlanamamıştır. Kaynaklarda zikredilmektedir.

6. Er-Risâle fî kırâat-il-musallî,

7. Zellet-ül-Kârî,

8. Ez-Ziyâdât Fıkıh ilminin fürû' mes'elelerini anlatan bir eserdir. Bu eserin bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde (Fâtih, No: 1665) ile kayıtlıdır.

9. Ziyâdât-üz-ziyâdât "Ziyâdât" kitabının sonunda vardır.

10. Şerh-ül-hidâye: "Hidâye" adındaki fıkıh kitabının nikâh babına kadar olan kısmının şerhini içine alan bir eserdir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, fıkıh usûlüne dâir yazdığı kitapta buyuruyor ki:

"İlim iki kısımdır: Birincisi; tevhîd ve sıfat ilmi. Diğeri de; fıkıh, şerîatler ve ahkâm ilmidir. Birinci kısımda asıl olan, Kitab ve Sünnete yapışmak, nefsin arzularından, isteklerinden ve bid'atlerden uzaklaşıp, Ehl-i sünnet vel-cemâat yolunda bulunmaktır ki, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn bu yol üzerinde idiler; Selef-i Sâlihîn bu yol üzere yürüdüler. Bu yol, din büyüklerinin üzerinde bulunduğu yoldur. Selefimiz ki, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed Şeybânî ve onların mezhebine tâbi olan âlimlerin hepsi bu yol üzere idiler. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, bu yolun akaidi. (inanılması gereken akideleri, îmân esasları) ile alâkalı olarak "El-Fıkh-ül-ekber" kitabını yazdı. Burada hak olan, doğru, gerçek olan i'tikâdı, îmânı bildirdi.

Allahın Peygamberinin ve O'nun Eshâbının yolunu kitaplara geçiren, değiştirilmekten ve bozulmaktan koruyan Ehl-i sünnet âlimleridir. Ehl-i sünnetin reîsi ve kurucusu, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'man bin Sâbit'tir.

Şer'î ilimlerin kaynağı Kitab, Sünnet, İcmâ' ve bunlardan istinbât olunan (çıkarılan) Kıyâs'tır.

> Kitab: Allahü teâlâ tarafından, Cebrâil isminde bir melek vâsıtasıyle Muhammed aleyhisselâma Kureyş kabilesinin lügatı, dili ile vahyedilen Kur'ân-ı kerîmdir. Kur'ân-ı kerîmin kelimeleri Arabcadır. Fakat bu kelimeleri yan yana dizen Allahü teâlâdır. Bu Arabî kelimeler, Allahü teâlâ tarafından dizilmiş olarak âyet hâline gelmiştir. Cebrâil aleyhisselâm, bu âyetleri, bu kelimelerle ve bu harflerle okumuş, Muhammed aleyhisselâm da mübârek kulakları ile işiterek, ezberlemiş ve hemen Eshâbına okumuştur. Kur'ân-ı kerîmin tamâmı mushaflara yazılmış ve Resûlullahtan (aleyhisselâm) yanlışsız olarak tevâtür yolu ile nakledilmiştir.

Sünnet: Dinde ta'kib edilen yola denir. Resûlullahın (aleyhisselâm) kendiliğinden yaptığı ve kaçındığı şeylerdir. Resûlullahın sözleri, yaptıkları ve başkalarının yaptığını görüp beğendiği için men etmediği, yasak olduğunu bildirmediği şeylerdir. Kavli, fiili ve takriri sünnet olmak üzere üçe ayrılır. Sünnet, farz ve vâcib emirlerden sonra, müslümanlardan edası, yapılması istenenlerdir. Peygamberimizin sözlerine "Hadîs-i şerîf denir. Dinde, Kur'ân-ı kerîmden sonra en kuvvetli senet, vesîka hadîs-i şerîflerdir. (Sünnet kelimesinin dînimizde üç ma'nâsı vardır. Kitab ve sünnet birlikte söylenince; kitab, Kur'ân-ı kerîm, sünnet de hadîs-i şerîfler demektir. Farz ve sünnet denilince; farz, Allahü teâlânın emirleri, sünnet ise, Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünneti ya'nî emirleri demektir. Sünnet kelimesi yalnız olarak söylenince bütün ahkâm-ı İslâmiyye demektir.)

İcma': Her asırdaki adâlet ve ictihâd sahibi âlimlerin bir mes'elede sözbirliği ile olur. İcma' huccettir, delîldir. İcma' mes'elesinde, âlimlerin çokluğu veya azlığı önemli değildir. İcmâ', derece derecedir. En kuvvetli icmâ', Eshâb-ı Kirâmın icmâ'ıdır. Çünkü onda hilâf yoktur.

Kıyâs: Dinde açıkça emir veya yasak edilmemiş işlerin hükümlerini, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve icmâ'-i ümmette açıkça bildirilen hükümlere benzeterek çıkarmaya denir. Bu kıyâsı, benzetmeyi yaparak, açıkça emir veya yasak edilmemiş işleri, açıkça bildirilenlere benzetilmelerini, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde derin âlimlere emretmektedir. Bu benzetmeyi yapabilecek âlimlere "Müctehid" denir.

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 192

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 124, 125

3) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 184

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprülüzâde) sh. 85, 86

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 578, 1005

FÛRÂNÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü’l-Kâsım olup ismi Abdurrahmân bin Muhammed bin Ahmed bin Fûrân’dır. 388 (m. 998) yılında Merv’de doğup, orada yerleştiği için Mervezî nisbet edildi. Yetmişüç yaşında iken, 461 (m. 1069) yılında Merv’de vefât etti.

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından Ebû Bekr Kaffâl Şaşi (Kaffâl-ı sagîr) ve Ebû Bekr Mes’ûdî’nin en gözde talebelerinden olan Abdurrahmân Fûrânî, Ali bin Abdullah Taysefûnî ve Ebû Bekr Kaffâl Şaşi Mervezî’den hadîs-i şerîf dinledi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Şafiî mezhebinde mutlak müctehid ile müntesib müctehid arasında bir derece olan eshâb-ı vücûhtan sayıldı. Hadîs ilminde zamanının ileri gelenlerinden idi. İmâm-ül-Haremeyn Cuveynî, onun ders halkasına iştirâk ederdi. Merv’de tâliblerine ders verirdi. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için çalışır, onun rızâsını kazanmaya gayret ederdi. Din adına yanlış bir söz söyleyeni susturur, sapıklara güzel cevaplar verirdi. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın, rızâsına uygun işler için harcardı. Güzel ahlâkıyla insanlara örnek olur, te’sîri tez görülen nasihatlerde bulunurdu. Fazla mal kazanmak için vaktini zayi etmez. Az mala kanâat ederdi. Eline geçenin ihtiyâcından fazla olan miktarını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı, insanlara yaptığı nasihatlerinde doğruyu öğrenmeyenin yanlış şeylere inanmaktan kurtulamayacağını bildirir, dinlerini Ehl-i sünnet âlimlerinden ve kitaplarından öğrenmelerini tenbîh ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Bunlar, zamanlarının en yüksek âlimleri oldular. Bağdad Nizâmiyye Medresesi’nde Ebû İshâk Şîrâzî’den sonra müderris olan ve hocasının kitabına ilâveler yapan Ebû Sa’d Abdurrahmân Mütevellâ, Şafiî mezhebinde hadîs ve fıkıh âlimi Muhyü’s-sünne Begâvî, İmâm-ı Kuşeyrî hazretlerinin oğlu Abdülmünım bin Ebi’l-Kâsım Kuşeyrî, Zâhir bin Tâhir, Abdurrahmân bin Ömer Mervezî, Müezzin Ebû Saîd bin Ebî Sâlih, Ali bin Ahmed Rûyânî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındadır. Bu talebelerinin çoğu sika (güvenilir) âlimlerden sayılmış ve kendilerinden rivâyetlerde bulunulmuştur.

Yetiştirmiş olduğu eşsiz ilim sahibi talebeleri yanında, değişik ilimlere dâir pek kıymetli eserler de yazan Abdurrahmân Fûrânî’nin “Kitâb-ül-ibâne”, “Kitâb-ül-umde”, “Esrâr-ül-belâga” ve “Kitâb-ül-amel” adlı kitapları tanınmaktadır. “Kitâb-ül-ibâne”, Şafiî mezhebinin temel kitaplarındandır. Birçok şerh ve ilâveleri yapılmıştır. Talebelerinden Ebû Sa’d Mutevellâ’nın “Tetimme” adlı eseri bunlar arasındadır.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 109

2) Tabakât-ül-fukahâ (Esnevî) cild-2, sh. 255

3) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 132

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 309

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 98

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 169

7) Keşf-üz-zünûn sh. 84, 1441

HÂCE MUHAMMED BİN EBÛ AHMED EL-ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. Lakabı Ahmed Nasihuddîn’dir. Tasavvufta icâzeti (diplomayı) babasından almıştır. Babası vefât ettikten sonra onun yerine geçti. Babasının yerine geçtiği zaman, henüz yirmidört yaşında idi. Hâce Muhammed, zühd ve vera’ sahibi idi. 411 (m. 1020) yılında vefât etmiştir.

Annesi, Hâce Muhammed'e hâmile iken, karnından "La ilahe illallah" zikrini işitirdi. Babası bunu öğrenince, ona: "Sana müjdeler olsun; sâlih bir çocuk dünyâya getireceksin" demiştir. Birgün otururken babası, ana rahminde olan bu oğluna, "Esselâmü aleyke yâ velîyullah" diye hitâb ettiği zaman, Allahü teâlânın kudreti ile "Ve aleykesselâm ey babam!" sesini duymuştu. Dünyâya geldiği gece, babası rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü ve kendisine: "Ey Ebû Ahmed, oğluna benim ismimi koy" buyurdu. Bunun üzerine babası adını Muhammed koydu.

Hâce Muhammed doğar doğmaz, daha ebenin elinde iken, yedi defa "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" demiştir. Muharrem ayının ilk on gününde hiç süt içmemiş, oruç tutmuştur, iki buçuk yaşına geldiği zaman, az yiyip az uyumağa, dört buçuk yaşına geldiği zaman, mektebe gitmeye başlamıştı. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve tamâmını okudu. Yedi yaşına gelince, babasının meclisine gitmeye başlamıştır. Çoğu zaman namaz kılınan yerden dışarı çıkmaz, ibâdetle meşgûl olurdu. Uyumak için sırtını yere koymaz, bir yere dayanmazdı. Yedi günde sâdece bir hurma yerdi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri Hızır aleyhisselâmdan öğrendi.

Şöyle anlatılır: Birgün Mahmûd Sebûk Tekin gazâya gitmişti. Hâce Muhammed'e, ona Med'de ulaşması için işâret edildi. O zaman yetmiş yaşında idi. Talebelerinden birkaçı ile yola, çıktı. Mahmûd Sebûk Tekin'in ordusuna yetişince, müşrik ve putperestler ile savaş etti. Savaş sırasında bir an müşrikler gâlîb gelmiş idi. Hâce Muhammed'in Çeşt'de değirmenci bir talebesi vardı. Adı Muhammed Kâkû idi. Müşriklerin gâlib geldikleri anda; Hâce Muhammed, "Muhammed Kâkû yetiş!" diye seslendi. Oradakiler derhal Kâkû'nün muharebe ettiğini gördüler, İslâm askerleri gâlib gelinceye kadar Kâkû savaştı. Kâfirler hezimete uğradı. Aynı anda Muhammed Kâkû'yü, Çeşt'de değirmenin kapı ve duvarını döğerken gördüklerini söylediler."

Hâce Muhammed hazretlerinin, Merdân isminde çok sâdık bir talebesi vardı. Senelerce hocasının hizmetinde ve sohbet meclisinde bulunup, diploma almaya hak kazanınca, hocası tarafından ders verip insanlara doğru yolu gösterme vazîfesi ile memleketine gitmesi istendi. Merdân, bu ayrılık haberine çok üzülerek, ağlar bir hâlde hocasına, "Bu takatsiz vücûdumda can kaldıkça, size Hizmet şerefinden ayrılmam" dedi. Hocası, "Ben Allahü teâlâya münâcaatta bulundum. O da kabûl buyurdu. Ne zaman beni görmek istersen, bütün perdeler aradan kalkıp, vasıtasız olarak benimle görüşebilirsin" buyurdu. Merdân, bu sözü duyduktan sonra oradan ayrıldı. Aynen hocasının buyurduğu gibi, ne zaman hocasını görmek istese, aradaki bütün perdeler kalkar, hocasıyla görüşürdü.

Hâce Muhammed hazretlerinin üç kâmil talebesi vardı. Bunlar, Hâce Yûsuf, Hâce Muhammed Kâkû ve Hâce Merdân idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns sh. 363

2) Hadîkat-ül-evliyâ. İkinci kısım sh. 132

HÂCE MUZAFFER BİN AHMED

İnsanlara nasihat ile tasavvuf yolunu anlatan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muzaffer bin Ahmed bin Hamdân olup, künyesi Ebû Ahmed'dir. Tasavvuf yolunda yürümek istiyenlere bu yolun edeblerini, erkânını anlatır, sözleri kalblere te'sîr ederdi. İfâde ve ibâresi çok tatlı olup, kerâmet sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Ebû Sa'îd-i Ebü'l-Hayr ve diğer büyük zâtlarla görüşüp onlardan ilim öğrendi. Kendisinden de birçok kimseler istifâde etti. Hicri 5. asrın ortalarında vefât etti.

Ebû Sa'îd-i Ebü'l-Hayr (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Biz, nefslerimizle mücâhede ederek, onun istemediği şeyleri yaparak, kulluk yoluyla bu mertebeye kavuştuk. Hâce Muzaffer bin Ahmed ise, beylik yoluyla geldi. Ya'nî biz, Allahü teâlâyı temaşa hâlini, nefslerimize muhalefet etmekle, sıkıntı ve çile çekmekle elde ettik. Ona ise, hiç uğraşmadan bunu ihsân ettiler."

Ebû Ahmed Muzaffer hazretleri de buyurdu ki: "Ba'zılarının, sahraları ve çölleri aşarak çok zahmetler ile elde ettiklerini, bana minder ve sedir üzerinde iken, hiç uğraşmadan ihsân ettiler."

Keşf-ül-mahcûb sahibi Ali bin Osman el-Hucviri (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Muzaffer bin Ahmed hazretlerinin yukarıdaki sözünü yanlış anlamamalı, kibir ve öğünmek sanmamalıdır.

Böyle zannetmek hased olur. O, bunu söylemekle kendi hâlini bildirmiştir: Her iyiliğin sahibi olan Allahü teâlâ, ona böyle ihsânda bulundu. Onun ihsânları pek çoktur.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 348

HAFFÂR (Ebü’l-Feth Hilâl bin Muhammed)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü’l-Feth olup ismi Hilâl bin Muhammed bin Ca’fer bin Sa’dân bin Abdurrahmân bin Mahûye bin Mihyâr bin Merzebân’dır. İran asıllı olup, 322 (m. 934) yılında Bağdad’da doğdu. Haffâr lakabıyla meşhûr oldu. 414 (m. 1023) yılında doksaniki yaşında iken Bağdad’da vefât etti.

Küçük yaşta dînimizde esas olan temel bilgileri öğrenip, hadîs-i şerîf yazmaya başlayan Haffâr; Hüseyn bin Amr Rezzâz, Ali bin Muhammed Mısrî. Ebû Amr bin Semmâk, Ahmed bin Osman bin Yahyâ Edemî, kırâat âlimi Muhammed bin Ca’fer Edemî, Hamza bin Muhammed Dihkân, Ahmed bin Selmân Neccâd, Ebû Ali bin Savvâf, Ahmed bin Yûsuf bin Hallâd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Çok çalışıp, duyduğu hadîs-i şerîfleri yazarak ezberledi. Ezberlediği hadîs-i şerîflerden çıkarılan hükümleri öğrendi. Bağdad’da, yıllarca hadîs ilminde en sağlam âlim, müsned kabûl edildi. Çok ibâdet eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. İnsanlara emr-i ma’rûf yapar, dinlerini öğretmeye. Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi.

Geçinebileceği miktar mala kanâat eder, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, haram işlemek korkusuyla mübahların bir çoğunu da terk ederdi. İnsanların pekçoğu onun ilminden istifâdeye, âlimler derslerini kaçırmamaya gayret ederlerdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; meşhûr hadîs âlimi, “Delâil” ve “Sünen” sahibi Ebû Bekr Beyhekî, Târih-i Bağdâd kitabının yazarı Hatîb-i Bağdadî ve Şafiî fıkıh âlimlerinden Muhammed bin Ebü’l-Kâsım Lâlkaî Taberî hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu.

Ebü’l-Feth Haffâr, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile de talebelerine ilmini daha rahat aktarıp, daha çok kimsenin istifâdesini temin etti. “Emâlî” adlı kitabı ile, cüzler hâlindeki hadîs-i şerîf kitabları, onun eserlerinden ba’zılarıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1057

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 8, 29, 208

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

4) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 75

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 510

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 151

HAKÎM NİŞÂBÛRÎ

Hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah bin Hamdeveyh bin Nûaym en-Nişâbûrî et-Tahmânî’dir. Hâkim denmekle meşhûrdur. Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-ül-Beyyi’ diye de tanınır. Hadîs âlimlerinin en üstünlerinden, sika (güvenilir) bir zât idi. Hadîs ilminde hâkim idi. Ya’nî râvîlerinin hâl tercemeleri ile beraber, sekizyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. Bu ilimde ve diğer ilimlerde çok kitap yazdı, ilimde, fazilette, Allahü teâlâyı tanımakta ve hafızasının kuvvetliliğinde çok yüksek idi. 321 (m. 933) senesi Rebî’ül-evvel ayının 3. günü Nişâbûr’da doğdu. 405 (m. 1014)’de Safer ayının 8. günü orada vefât etti. Hadîs âlimlerinin reîsi durumunda idi. Evi, salâh (doğruluk) ve vera’ (şüphelilerden sakınmak) hânesi idi. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, ilim öğrenmek için, Hicaz’a ve iki defa Irak’a gitti. İbn-üs-Semmâk, Da’lec bin Ahmed, Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Sehl bin Ziyâd, Muhammed bin Sâlih bin Hânî ve başka birçok zâtlardan (r.aleyhim) ilim öğrendi. Kendilerinden ilim öğrendiği âlimlerin sayısı iki binden fazladır. Kendisinden de; Ebü’l-Hasen Dâre Kutnî, Ebü’l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Bekr Beyhekî ve başka birçok büyük zâtlar (r.aleyhim) ilim öğrenip, hadîs-i şerîfler rivâyet etmişlerdir. Hâkim Nişâbûrî’nin (radıyallahü anh), Allahü teâlânın emir ve yasaklarının muhafazası ve yayılması için yaptığı hizmetler, âlimler tarafından iftiharla bildirilmektedir. Rivâyet olunan hadîs-i

şerîflerin metin ve senetlerindeki incelikleri, sahîh olup olmadıklarını, râvîlerinin durumlarını, zamanında ondan daha iyi bilen yoktu. Bu husûsta zamanın bir tanesi idi. İlim ve irfan âşıkları, hadîs-i şerîf öğrenmek için her taraftan yanına gelirlerdi. Konuşması tatlı, hoş sohbet bir zât idi. Güzel ve te'sîrli sözleri, dinliyenlerin kalblerini ferahlandırır, rûhlarını cezbederdi. Ehl-i sünnet büyüklerine olan hürmet ve ta'ziminin çokluğu, eserlerinde görülmektedir.

Hâkim Nişâbûrî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

> "Âdemoğullarının hepsi hatâlıdır. Hatâ edenlerin hayırlıları da, tövbe ve istiğfar edenlerdir."

> Dünyalıktan nasîbiniz, yolcunun azığı gibi olmalıdır."

"Eğer siz hakkıyle Allaha tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, sizin de rızkınızı verirdi. Onlar, sabaha aç çıkarlarken, akşama tok olarak dönerler."

"Ölü mezara konduğu vakit, mezar "Yazıklar olsun sana ey Âdemoğlu! Benim hakkımda seni kim aldattı? Benim fitne, karanlık, yalnızlık ve kurtlar, böcekler yeri olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimde bir ileri bir geri gezinip dururken beni düşünmedin mi?" der. Şayet o ölü iyi insan ise, onun nâmına bir yetkili mezara cevap verip, "Bu adam emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etti ise, ne dersin?" deyince mezar, "O zaman ben onun için yeşil bir bahçe olurum. Cesedi de nûr olur ve rûhu Allaha kavuşur" der."

> "Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."

> "Aman, aman, fahiş, açık ve çirkin sözlerden kaçının. Zira, Allahü teâlâ çirkin sözleri ve fahiş konuşmaları sevmez."

> "Bir kimse Allaha yemîn eder ve bu yemînine sivrisineğin kanadı kadar yalan katarsa, kalbinde kıyâmete kadar devam eden bir leke olarak kalır."

> "Hayırlınız, yemek yedireninizdir."

> "Muhakkak ki kişi, güzel ahlâkı sayesinde gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olanların derecesine yükselir."

> "Doğru ve dürüst olan tacir, kıyâmet gününde sıddîklar ve şehîdler ile beraber haşredilecektir."

> "Alıcı ile satıcı doğru söyleyip birbirine nasihat ettikleri zaman, alış-verişleri bereketlenir. Malın kusurunu gizleyip yalan söyledikleri zaman, alış-verişin bereketi kalkar."

"Mü'min, ünsiyet eder ve kendisi ile ünsiyet edilir. Hoş geçinmeyen ve kendisi ile hoş geçinilmeyen kimsede hayır yoktur."

"Allah için sevişen iki kimsenin, Allah katında en sevimlisi, arkadaşını daha çok sevendir."

"Allahü teâlâ buyuruyor: (Benim için birbirini ziyâret edenler, benim sevgimi kazanmıştır. Benim için sevişenler, benim sevgime mazhar olmuştur. Benim için verenler, benim sevgimi hak etmiştir. Benim için birbirine yardımda bulunanlar, benim sevgimi kazanmıştır.)"

> "Allahü teâlâ, mü'minin mü'mine; kanını, malını ve ırzını haram ettiği gibi, aleyhinde kötü zanda bulunmağı da haram kılmıştır."

"Siz mallarınızla herkesi memnun edemezsiniz, öyle ise onları güler yüz ve güzel ahlâk ile memnun etmeğe çalışınız."

> "Bir kimse din kardeşini seviyorsa, sevdiğini ona bildirsin."

> "Yaşlılara saygı göstermek, Allahü teâlâyı ta'zimdendir."

"Hastayı ziyâret eden, Cennet bahçelerine oturmuş gibidir. Hastanın yanından ayrıldığı zaman, yetmiş bin melek onun için mağfiret diler."

> "Mezardan daha korkunç bir **manzara** görmedim. Gördüğüm manzaraların en korkuncu mezardır."

“Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın gazâbından korkarak başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur.”

“İbâdetlerin en kıymetlisi, evvel vaktinde kılınan namazdır.”

“Cebrâil (aleyhisselâm) bana gelerek dedi ki: “Yanında ismin zikredilip de sana salât-ü selâm getirmeyen kimse bu hâlde iken ölürse, Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın. Âmin de!” Ben de “Âmin” dedim. “Kim Ramazan ayına ulaşır da, onun orucu-ibâdeti kabûl olmaz ve o kimse böyle iken ölürse, Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın” dedi ve bana da “Âmin de!” dedi. Ben de “Âmin” dedim. “Kim annesine, babasına veya bunlardan birisine ulaşır da onlara bakmaz, böylece ölürse, o kimse Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın” dedi. Bana da “Âmin de!” dedi. Ben de “Âmin” dedim.”

Hâkim-i Nişâbûrî’nin rivâyet ettiğine göre, Eshâb-ı Kirâmdan Beşir bin el-Hassâsiyye (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Bî’at etmek üzere Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) gidip, ne üzerine bi’at edeceğimi kendisine sordum. Resûlullah (aleyhisselâm) elini uzattı ve “Allahü teâlânın bir olduğuna, O’ndan başka ilâh olmadığına şehâdet edersin. Beş’ vakit namazı vaktinde kılarsın. Farz, olan zekâtı verirsin, orucu tutarsın. Haccını yaparsın, Allah rızâsı için cihad edersin ve bunlara söz verirsin” buyurdu.

Hâkim’in (Müstedrek) kitabında Berâ’ bin Azîb’in “radıyallahü anh” bildirdiği (Kabirdeki fitne ve suâl) hadîs-i şerîfinin sonunda buyuruldu ki: “Mü’min olan meyyit için, kulum doğru söyledi sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Görebildiği yerlere kadar yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna, sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir der. Ben, senin sâlih amelinim der. Bunu işitince: Yâ Rabbî! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbî kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk çocuğuma ve mallarıma kavuşsam der.”

Yine (Müstedrek) kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfte “Deccâl zamanında bulunan mü’minlerin gıdası, meleklerin gıdası gibi, tesbih ve takdis etmek olur. Allahü teâlâ, o zaman tesbih ve takdis edenlerin açlığını giderir” buyuruldu. Resûlullahın, hazret-i Ali’nin annesi Fâtıma binti Esed’i kabre korken “Yâ Rabbî! Anam Fâtıma binti Esed’i, Peygamberin ve ondan önceki Peygamberlerin hakkı için, mağfiret eyle” dediğini Hâkim bildirmektedirler.

Hâkim Nişâbûrî hazretleri, yazmış olduğu “Müstedrek” isimli kitabında buyuruyor ki: “Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh), Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber Nahle mevkiindeki Zât-ür-Rika’da yapılan gazâya gittik. Bu gazâda Eshâbdan biri, müşriklerden bir adamın hanımını esîr aldı. Resûlullah (aleyhisselâm) geri dönmek üzere oradan ayrıldığında, kadının savaş ânında orada olmayan kocası geldi. Durumu öğrenince, müslümanları kana boyamadıkça bu işin peşini bırakmıyacağım diye yemîn ederek ta’kibe başladı. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) akşam istirahatında, Eshâbına (r.anhüm) “Bu gece bizi kim bekleyecek?” buyurdular. Eshâb arasından Ammâr bin Yâsir ile Abbâd bin Bişr (r.anhüm) yerlerinden fırladılar “Biz yâ Resûlallah” diye cevap verdiler. Sevgili Peygamberimiz (aleyhisselâm) de “Vadideki yolun ağzında durunuz” buyurdu. O iki Sahâbî yol ağzına vardıklarında Abbâd (radıyallahü anh), Ammâr’a (radıyallahü anh), “Gece yarısından evel mi, yoksa sonra mı istirahat etmek istersiniz?” diye sordu. O da “Evvel” deyip yattı. Abbâd bin Bişr (radıyallahü anh) de kalkıp namaza durdu. Bu sırada hanımı esîr edilen müşrik geldi. Adam, uzaktan bir insan karaltısı görünce nöbetçi olduğunu anladı. Nişan alarak bir ok attı ve isâbet ettirdi. Namaz kılmakta olan Hazreti Abbâd, vücûduna saplanan oku çıkarıp

yere bıraktı ve ayakta namazına devam etti. O adam, ikinci okunu da attı onu da isâbet ettirdi. Abbâd (radıyallahü anh) onu da çıkarıp namazına devam etti. O kimse üçüncü oku attı ve isâbet ettirdi. Abbâd (radıyallahü anh) vücûduna saplanan üçüncü oku da çıkardı ve rükû'ya eğilip secdeye gitti. Selâm verip namazını bitirdikten sonra arkadaşını uyandırdı. Ona, "Yâ Ammâr! Kalk, ben yaralandım" dedi. Ammâr (radıyallahü anh) yattığı yerden fırlayıp arkadaşının kanlar içinde olduğunu görünce, "Sübhânallah! İlk oku attığı zaman beni niçin uyandırmadınız?" diye sordu. Abbâd (radıyallahü anh) da "Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okuyordum. Onu bitirmeden yarıda kesmek istemedim. Fakat bir kaç yara alınca selâm verip, seni uyandırdım. Cenâb-ı Hakka yemîn ederim ki, Resûlullahın korumamızı emrettiği bu hassas noktayı kaybetmek endişesi olmasaydı, namazı ve sûreyi yarıda bırakmaya ölmeyi tercih ederdim" dedi. Müşrik, müslümanların iki kişi olduğunu görünce kaçtı."

"Uhud gazâsının yapıldığı gün, Amr bin Ukeyş'in gönlüne İslâm sevgisi düştü. Evdekilere, "Amca oğulların nerede?" diye sordu. "Uhud'da" dediler. Amr da, "Uhud'da mı?" diyerek zırhını giyip silâhlarını kuşandı. Atına binerek Uhud'un yolunu tuttu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Amr'ın kendilerine doğru geldiğini görünce, "Ey Amr! Bizden uzak dur!" dediler. O da, "Ben îmân ettim" diyerek Kelime-i şehâdeti söyledi ve yaralanıncaya kadar düşmanla çarpıştı. Yaralı olarak evine getirildi. Sa'd bin Muâz (radıyallahü anh) yanına geldi. Amr'ın kardeşi olan Seleme'ye (radıyallahü anh) "Kavminin şerefi için mi, yoksa Allah ve Resûlü için mi çarpıştı?" diye sordu. O da, "Allah ve Resûlü için çarpıştı" dedi. Daha sonra şehîd oldu. Hiç namaz kılmadığı hâlde Cennetlik oldu."

"Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlattı: Bir kimse Resûlullaha gelerek "Yâ Resûlallah! Benim rengim siyah olup, yüzüm güzel değildir. Hem de fakirim. Eğer düşmanla savaşıp şehîd olursam Cennete, girebilir miyim?" diye sordu. Peygamber efendimiz de, "Evet girersin" buyurdular. Savaş başladı. O kimse ön tarafa geçti. Şehîd oluncaya kadar çarpıştı ve şehîd oldu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) başucuna gelerek, "Allahü teâlâ yüzünü güzelleştirdi. Kokunu hoş yaptı ve malını çoğalttı." "Bu şehidin cübbesi altına girmek için çekişen iki hûrî gördüm" buyurdu.

"Süleymân bin Bilâl anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) Bedr gazâsı için yola çıktığında, Sa'd bin Hayseme ile babası (r.anhümâ) da gazâya iştirâk etmek istediler. Durum Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) haber verildiğinde, Peygamber efendimiz, ikisinden birinin gazâya katılmasını buyurdular. Baba-oğul kur'a çekmeye karar verdiler. Hayseme (radıyallahü anh) oğluna "Yâ Sa'd! Sen hanımının yanında kal, ben çarpışayım" dedi. Oğlu Sa'd ise. "Eğer bu isteğiniz Cennetten başka birşey için olsaydı seni kendime tercih ederdim. Fakat ben bu gazâda şehîd olmak istiyorum" dedi. Kur'ayı, Sa'd (radıyallahü anh) kazandı. Peygamber efendimizle birlikte Bedr gazâsına katılarak şehîd oldu."

Zührî (radıyallahü anh) nakletti: Bedr gazâsında Ubeyde (radıyallahü anh) ile müşriklerden Utbe birbirlerine karşılıklı hamle yaptılar. Birbirlerine gâlib gelemediler. Hazreti Hamza ile Hazreti Ali rakiblerini öldürdükten sonra Ubeyde'yi (radıyallahü anh) yaralıyan Utbe'ye hücum ettiler. Onu öldürüp Hazreti Ubeyde'yi Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna getirdiler. Ubeyde'nin (radıyallahü anh) bacağı kesilmiş, kemiğinin iliği akıyordu. Peygamber efendimize, "Yâ Resûlallah! Ben şehîd değil miyim?" diye sordu. "Evet, şehidsin" buyurdular. Bunun üzerine Hazreti Ubeyde, "Resûlullahı korumak için onun etrâfında, oğullarımızı, hanımlarımızı ve canımızı feda ederek öldürülmedikçe kimseye teslim etmeyiz diye Ebû Talibe söz vermiştik. Sağ olsaydı sözümüzde durduğumuzu görürdü" dedi.

Hazreti Ömer, "Üç kişi yola çıktığı zaman aralarında birini kendilerine emir seçsinler. Onların ta'yin ettiği bu emir, Resûlullahın (aleyhisselâm) ta'yin ettiği emîr sayılır" buyurdu.

Hazreti Ömer anlattı: Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına girmek için müsâade istedim. Hücre-i se'âdetlerine kabûl buyuruldum. Kaba bir kilim üzerine yatmışlardı. Kilim küçük olduğu için, mübârek vücûdlarının bir kısmı da toprakta kalıyordu. Mübârek başlarının altında, hurma lifleriyle doldurulmuş bir yastık vardı. Selâm verip oturdum. Sonra da "Yâ Resûlallah! Sen Allahın peygamberi ve habîbi olduğun hâlde bu vaziyettesin. Halbuki Kisrâ ve Kayser, altından divanlarda, ipek ve dibaceden yataklarda yatıyorlar" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) "Onlar bütün ni'metleri bu dünyâda tadıyorlar. Halbuki bu dünyâ ni'metleri çok çabuk biter. Biz öyle kavimiz ki, bütün ecir ve mükafatımız âhirete kaldı" buyurdu.

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlattı: "Resûlullah (aleyhisselâm), kaba kumaştan yapılma elbise ve ayağına çarık giyerdi. Resûlullah (aleyhisselâm) kepekli arpa ekmeği yer, sert keçeden yapılma elbise giyerdi. Arpa ekmeğini suya batırarak yerler idi."

Ebû Sa'îd (radıyallahü anh) anlattı: "Peygamber efendimiz hummaya yakalandığında yanına vardım. Üzerinde kadifeden bir örtü vardı. Elimi bu örtünün üstüne koydum ve "Yâ Resûlallah! Bu ne kadar şiddetli bir hummadır?" dedim. Buyurdular ki "İşte biz, bu derece şiddetli belâlara düçâr oluruz. Alacağımız sevâb da o nisbette artar." Sonra "Yâ Resûlallah! Başlarına en çok belâ gelen kimlerdir?" dedim. Buyurdular ki: "Peygamberler'dır." "Sonra kimlerdir?" dedim. "Âlimlerdir." buyurdular. "Sonra kimlerdir?" dedim-"Sâlihlerdir. Bu saydıklarımdan ba'zıları o derece fakir olacak ki, üzerine giyecek bir hırkayı zor bulacak. Onlardan biri, başına gelen belâya, sizden birinin Allahın lütfuna olan sevincinden daha çok sevinecek" buyurdular."

Hazreti Âişe anlattı: Resûlullahın (aleyhisselâm) ağrısı başladı, rahatsızlandı, yatağının içinde dönmeye başladı. Kendisine, "Yâ Resûlallah! Eğer içimizden birinin başına bu ağrı gelseydi, çok şikâyette bulunurdu" dedim. Resûlullah (aleyhisselâm), "Bilinizki, mü'minler bir takım sıkıntılarla karşı karşıya kalırlar. Ayağına bir diken batan veya vücûduna bir ağrı giren bir mü'minin başına gelen bu sıkıntı dolayısıyle, Allah bir günahını affeder ve mevkiini bir derece yükseltir" buyurdular.

İbn-i Ömer (radıyallahü anh) anlattı: "Hazreti Ömer, Muâz bin Cebel'e (r.anhüm) uğradı. Muâz'ı (radıyallahü anh) ağlıyor görünce, "Yâ Muâz! Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Resûlullahtan (aleyhisselâm) duydum ki, "Riyanın en hafifi şirktir. Allahü teâlânın en çok sevdiği kullar da, tanınmayan müttekilerdir. Onlar olmadıkları zaman aranmazlar, bulundukları zaman da tanınmazlar. Onlar, hidâyet rehberleri ve ilim kandilleridirler" buyurdular."

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı: Birgün Cehennemi hatırlayarak ağlamıştım. Resûlullah (aleyhisselâm) "Niçin ağlıyorsun Âişe?" buyurdular. Ben de, "Cehennemi hatırladım. Onun için ağlıyorum. Acaba kıyâmet günü ailelerinizi hatırlar mısınız?" diye sordum. Buyurdular ki: "Üç yerde kimse kimseyi hatırlayamaz. Birincisi, mizanda sevâbının ağır veya hafif geldiği belli oluncaya kadar, ikincisi, alın, okuyun defterlerinizi denilip de herkes amel defterinin sağından mı, solundan mı yoksa arkasından mı verileceğini öğreninceye kadar. Üçüncüsü de, Cehennem üzerine kurulan, her iki yanında da birçok çengellerin, sert dikenlerin bulunduğu ve Allahın, istediği kulunu düşüreceği sırat köprüsünü geçerken, kurtulup kurtulamıyacağını öğreninceye kadar."

Ebû Esma anlattı: "Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber yemek yiyorlardı. Zilzâl sûresinin, meâlen "Kim zerre kadar iyilik yaparsa mükâfatını alacak, kim de zerre kadar kötülük işlerse cezasını çekecektir" âyetleri indi. Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! işlediğimiz her kötülüğün cezasını çekecek miyiz?" diye suâl edince, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Bu dünyâda başınıza gelen kötülükler,

yaptığınız fenâ işlerin cezasıdır, iyilik yapanların mükâfatları ise âhırette verilecektir” buyurdular.”

Safvân bin Assal el-Murâdî (radıyallahü anh) anlattı: “Resûlullah (aleyhisselâm) mescidde bürdesinin (hırkasının) üzerine yaslanmış dururlarken yanlarına geldim. Dedim ki: “Yâ Resûlallah! Ben ilim öğrenmeye geldim.” Peygamber efendimiz, “Hoş geldin ilim öğrenmek isteyen! Melekler ilim öğrenene sevgilerinden dolayı, kanatlarını açarak etrâfında göğe kadar yükselen bir halka meydana getirirler.” buyurarak ilim öğrenmeye teşvikte bulundular.”

İbn-i Ebî Amr (radıyallahü anh) anlattı: Talhâ bin Ubeydullah'ın (radıyallahü anh) yanında oturuyorduk, içeriye bir kimse girerek, “Ey Ebû Muhammed! Anlıyamıyorum, Ebû Hüreyre mi (radıyallahü anh), yoksa siz mi Resûlullah efendimizin hadîs-i şerîflerini daha iyi bilirsiniz?” dedi. Talhâ (radıyallahü anh) “Vallahi bizim Resûlullahtan (aleyhisselâm) işitmediğimizi onun işittiğinden ve bilmediklerimizi bildiğinden şüphe etmiyoruz. Çünkü bizim geçindirmekle mes'ûl olduğumuz ailemiz, çocuklarımız var. Bunun için Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına ancak sabah ve akşamları gidebiliyoruz. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) ise, sabahtan akşama kadar Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında bulunmaktadır. Ondan hiç ayrılmaz. Peygamber efendimiz nereye giderse, o da oraya gider. Bunun için o bizim bilmediklerimizi bilir, işitmediklerimizi işitir. Aramızda hiç kimse de onu, Resûlullahın (aleyhisselâm) söylemediği birşeyi uydurmakla itham edemez. Bundan şüphen olmasın” dedi.

Ömer bin Kays (radıyallahü anh) anlattı: İbn-i Zübeyr'in (radıyallahü anh) yüz kölesi var idi. Köleler arasında değişik lisanlarla konuşanlar vardı. Abdullah İbni Zübeyr (radıyallahü anh), her köleye, kölenin kendi lisanıyla hitâbeder, emirler verirdi. Onun dünyâ işleriyle uğraşmasına bakınca: “Bunun bir an bile ibâdet etmeye vakti yoktur” derdim. Âhıretle uğraşmasına bakınca da “Bu kimsenin, dünyâya zerre kadar meyli yoktur” derdim. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) anlattı: Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) şöyle duâ ederken duydum: “Yâ Rabbi! Dört şeyden sana sığınırım. Faydası olmayan ilimden, ürpermeyen kalbden, doymayan nefsten ve kabûl olmayan duâdan.”

Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) anlattı: Peygamber efendimize (aleyhisselâm), “Yâ Resûlallah! Allahü teâlânın indinde en makbûl olan amel hangisidir?” diye sordum. Buyurdular ki: “Son nefesine kadar Allahın zikrini dilinden düşürmemendir.”

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) bir meclise oturduğu zaman veya namaz kıldıktan sonra bir duâ yaparlardı. “Yâ Resûlallah! Niçin bu duâyı okuyorsunuz?”, diye sordum. Buyurdular ki, “Eğer bir kimse mecliste iyi şeyler konuşmuş ise, bu duâ sebebiyle iyilikleri kıyâmete kadar kendi amel defterine yazılır. Kötü birşey konuşulmuş ise, bu duâ konuşan için keffâret olur. Bu da, “Sübhâneke Allahümme ve bi hamdike lâ ilahe illâ ente, estagfiruke ve etûbü ileyk”dir.”

Berâ bin Azîb (radıyallahü anh) anlattı: “Bir kimse bana, “Ey Ebû Umâre! meâlen “Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın” (Bekâra-195) âyet-i kerîmesiyle, düşmana saldırıp öldürülünceye kadar çarpışan bir insan mı kastediliyor?” diye sordu. Ben de, “Hayır. Bir günah işleyip de, bunu Allahü teâlâ da affetmez diyen kimse kasdediliyor” diye cevap verdim.”

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) anlattı: Resûlullah (aleyhisselâm) Esma binti Umeys ile oturuyordu. Aniden “Ve aleykümüsselâm” buyurdular. Sonra, “Ey Esma! işte zevcin Ca'fer, Cebrâil ve Mîkâil ile geçtiler ve bize selâm verdiler. Şu kadar gün müşrikler ile karşılaştıklarını söyledi ve dedi ki: Bedenime yetmişüç darbe, ya'nî yetmişüç yerimden yaralandım. Sancağı sağ elime aldım. Sağ elimi kestiler. Sol elime aldım, onu da kestiler. Allahü teâlâ iki koluma karşılık bana iki kanat verdi. Cebrâil ve Mîkâil ile birlikte uçuyorum. Dilediğim zaman Cennete gider, dilediğim meyvelerden yerim.” buyurdular. Esma (radıyallahü anha), “Ca'fer'e Allahü teâlânın

verdiği iyilikler mübârek olsun, lâkin korkarım ki, insanlar bana inanmazlar. Yâ Resûlallah! Minbere çıkınız ve bunu insanlara siz haber veriniz” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) minbere çıktı. Allahü teâlâya hamdü sena ettikten sonra, “Ca’fer İbni Ebî Tâlib (radıyallahü anh), Cebrâil ve Mikâil aleyhimesselâm ile geçti, iki kanadı vardı. Allahü teâlâ iki koluna karşılık bu kanatları ona verdi. Bana selâm verdi”buyurup, yukarıda bildirilenleri sonuna kadar haber verdi.

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlattı: Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde buyurdular ki: “Bir kimse Allahü teâlâdan üç defa Cenneti isterse, Cennet, yâ Rabbi, onu Cennete sok der. Bir kimse üç defa Cehenneme girmemeği isterse, Cehennem, yâ Rabbi, onu Cehennemden koru der.” Hadîs-i şerîfi açıklayanlar, Cennet ve Cehennemin konuşmasından murâd; onların gerçekten konuşmasıdır. Bunda imkânsızlık ve uzaklık yoktur demişlerdir.

“Hazreti Ömer birgün evinde bir yastığa dayanmış oturuyordu, içeriye Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh) girdi. Hazreti Ömer, oturması için yastığı ona uzattı. Hazreti Selmân, “Allahü teâlâ ve Resûlü ne kadar doğru söylüyor” dedi. Hazreti Ömer, “Yâ Ebâ Abdullah! Nedir o, anlatır mısınız?” buyurunca, Hazreti Selmân, “Birgün Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) huzûruna çıktım. O dayanmakta olduğu yastığı bana uzattı ve “Selmân, evine gelen müslüman kardeşinin altına, ikram olarak bir minder uzatan müslümanı Allahü teâlâ mutlaka affeder” buyurdu.”

“Zeyd bin Sabit (radıyallahü anh) birgün atına binmiş gidecekti. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), bunu görünce gelip atın yularını tuttu. Zeyd (radıyallahü anh), “Ey Peygamber efendimizin amca oğlu! Bineğimin gemini bırakır mısınız?” dedi. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) “Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle hürmetli davranmamız tenbîh edildi” deyince, Hazreti Zeyd de, “Elinizi bana uzatır mısınız?” dedi. Uzatınca, Zeyd (radıyallahü anh) İbn-i Abbâs’ın (radıyallahü anh) elini tutup öptü ve “Bizede Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) Ehl-i Beyt’ine böyle davranmamız emredildi” dedi.”

Kays bin Ebî Âsım (radıyallahü anh) anlattı: “Medine’nin çarşısında dolaşıyordum. Ahcar-üz-zeyd mevkiine geldim. Baktım, insanlar bir atlının etrâfını sarmış onu dinliyordu. Ben de dinlemeye başladım. O adam, etrâfındaki insanlara hiç aldırış etmeden Hazreti Ali’ye küfrediyordu. Birden bir kaynaşma oldu, insanları yararak Sa’d bin Ebi Vakkâs (radıyallahü anh), adamın karşısına dikildi, ona “Ey Hazreti Ali’nin kıymetini bilmeyen kimse! Utanmıyor musun bu sözleri söylemekten? O, ilk müslüman olanlardan değil miydi? Peygamber efendimizle (aleyhisselâm) ilk namazı o kılmadı mı? Eshâbın içinde ençok ibâdet edeni o değil miydi? Eshâbın içinde en âlim olan o değil miydi? Peygamberimizin kerimesiyle evlenme şerefine o kavuşmadı mı? Gazâlarda Peygamberimizin sancağını o taşımadı mı?” dedikten sonra kıbleye dönüp, mübârek ellerini kaldırdı, “Yâ Rabbî! Bu adam senin dostlarından birini kötülüyor. Kudretini gösterinceye kadar bu topluluğu Buradan ayırma...” diye duâ etti. Yemîn ederim ki, hiçbirimiz oradan ayrılmamıştık ki, birdenbire at huysuzlaştı, sahibini üzerinden taşlar üzerine fırlatıp attı. Adamın beyni parçalanıp milletin gözü önünde öldü.”

“Hazreti Ömer anlattı: “Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) yeni bir elbise giyerken, elbiseyi mübârek göğüslerine kadar giyince şöyle duâ ettiklerini duydum. “Mahrem yerlerimi örten, dünyada beni güzelleştiren elbiseyi bana giydiren Allaha hamd olsun. Kuvvet ve irâdesi ile yaşadığım Rabbime yemîn ederim ki, yeni bir elbise giyip de, benim söylediğim gibi söyleyen ve sonra da eskilerini Allah rızâsı için bir fakire giydiren her müslüman, giydirdiği elbisenin bir ipliği dahi fakirin üzerinde bulunduğu müddetçe, Kendisi hayatta olsun ölmüş olsun, Allahü teâlânın himâyesinde olur” buyurdu.”

Ebû Nevfel bin Ebî Akrab (radıyallahü anh) anlattı: “Haris bin Hişâm (radıyallahü anh) cihad için Mekke’den çıktığında, Mekke’de bulunan müslümanlar da kendisi ile beraber çıkıp, Bathâ denilen yere kadar uğurladılar. Cihâda gittiği için seviniyorlar, kendisinden ayrılacakları için de çok üzülüyorlardı. Birlikte olan bu sevinç ve üzüntü için gözyaşı

döküyorlardı. Müslümanların bu hâlini gören Hazreti Haris, ayrılırken onlara hitaben şöyle buyurdu: “Ey müslümanlar! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden ve Mekke’den ayrılmama sebeb, Allah yolunda cihâd etmek niyetidir. Sizden, usandığım veya memleketinizi beğenmeyip başka memleketleri arzu ettiğim için değildir. Ey insanlar! İslâmiyet geldi. Birçok insanlar, hemen kabûl ettiler. Başkalarının da bu saadete kavuşmalarını istediler, insanların müslüman olmalarına mâni olmaya çalışan zâlimler ile cihâda çıktılar. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Mekke dağları altın olsa ve bu altınlar bir kişiye âit olup o kişi bunların hepsini Allah yolunda harcasa, o ilk müslümanların o şerefli günlerinden birinde bile kavuştukları fazilete kavuşamaz. Her ne kadar üstünlük ve fazilette onlar bizi geçtilerse de ve bizim onlara ulaşmamız mümkün değilse de, onlara yaklaşmak için çok çalışmalıyız. Allahü teâlâdan korkan herkes böyle yapsın.” Hazreti Haris bunları söyledikten sonra eşyasını ve maiyetini yanına alarak Şam’a doğru yoluna devam etti. Katıldığı o muharebede şehîd oldu.”

Ebû Râşid el-Habrânî’den rivâyetle şöyle anlatıldı. “Humus’ta, Resûlullahın (aleyhisselâm) süvarisi Mikdâd bin Esved’e rastladım. Vücûd yapısı, muharebede bulunmaya müsait değildi. Bu hâlde, yine de cihâda gitmeği arzu ediyordu. Ben kendisine “Sen ma’zursun. Bu sene cihâda çıkmasan” dedim. “Bize, “Ey mü’minler! Gerek hafif, gerek ağırlıklı(ya’nî süvari veya yaya, sağlam veya hasta, kuvvetli veya zayıf, silâhlı veya az mücehhez) olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin”(Tevbe-41) meâlindeki âyet-i kerîme gelmişken harbe nasıl gitmeyiz” dedi.”

Abdurrahmân bin Avf (radıyallahü anh) şöyle anlattı: “Bedr harbinde saflar içinde bulunuyordum. Sağıma soluma baktığımda, Ensârdan iki gencin arasında bulunduğumu anladım. Gençlerden birisi bana “Amcacığım! Ebû Cehl’i tanıyor musun?” dedi. “Evet, ne yapacaksın?” dedim. “Resûlullah efendimize hakaret ettiğini işittim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, görür görmez onu haklıyacağım ve bu uğurda ölünceye kadar gayret edeceğim” dedi. Diğer yanımda bulunan genç de aynı niyette idi. Aradan çok geçmeden Ebû Cehl’in müşrikler arasında dolaştığını gördüm. Hemen o gençlere “Bakın! işte sorduğunuz kimse” dedim. Gençler hamle edip o mel’ûnu yaralıyarak yere düşürdüler. Sonra gidip bu durumu Resûlullaha (aleyhisselâm) haber verdiler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “Hanginiz onu yaraladı?” diye sordular. Gençler, her ikisi de “Ben” diye cevap verdiler. “Kılıçlarınızı sildiniz mi?” buyurdu. “Hayır” deyip gösterdiler. Kılıçlara bakıp, “İkiniz de onun öldürülmesinde ortaksınız” buyurup, Ebû Cehl’in malından bu iki gence de verdi. Gençler; Mu’âz bin Afra ile Muavviz bin Afra idi.”

Hazreti Zübeyr şöyle anlattı: “Uhud günü, Resûlullah (aleyhisselâm) elindeki kılıcı göstererek, “Kim bu kılıcın hakkını verir?” buyurdu. Ebû Dücâne (radıyallahü anh) kalkıp “Yâ Resûlallah! Ben o kılıcı alıp hakkını vereceğim. Onun hakkı nedir?” dedi. “Bu kılıçla önüne gelen her kâfirin işini bitirmen, hiçbir müslümanın canını incitmemendir” buyurup, kılıcı ona verdi. Ebû Dücâne (radıyallahü anh) harb edeceği zaman, bir işâret olmak üzere başına sarık sarardı. Yine sarığını sardı. Resûlullah efendimizin duâsı ve verdiği kılıç ile nasıl muharebe edecek diye ben bir yandan muharebeye devam ediyor, bir yandan da kendisini ta’kib ediyordum. Her önüne geleni biçiyor, mahvediyordu.” Saîd bin Müseyyib (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: “Hazreti Ömer (radıyallahü anh) halife seçildiği zaman, Peygamber, efendimizin (aleyhisselâm) minberine çıkıp şu hutbeyi okudu: Allahü teâlâya hamd-ü sena ve Resûlullaha salât-ü selâmdan sonra, “Ey insanlar! Benim heybetli, sert ve vakûr hâlimin farkında olduğunuzu biliyorum. Resûlullahın yanında iken de bu hasletlerim vardı. Onun hizmetçisi idim. Mü’minlere karşı şefkatli ve merhametli idim. Resûlullah (aleyhisselâm) rûhunu teslim edinceye kadar böyle devam ettim. O benden râzı olarak Rabbine kavuştu. Bunun için Allahü teâlâya binlerce hamd olsun. Çok bahtiyarım. Onun

halifesi olan Hazreti Ebû Bekr'in de yardımcısı idim ve onun yanında bulunduğum zamanlar da aynı hasletlerim vardı. O da benden râzı olarak rûhunu teslim etti. Bunun için de çok bahtiyarım. Allahü teâlâya binlerce hamd olsun. Bugün ise işleriniz bana emânet edildi, içinizden, "Bundan çekeceğimiz var. Keşki başımıza başka birisi gelseydi" diyen çıkabilir. Şunu biliniz ki, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetini iyi biliyorum. "Keşki bu mes'elenin nasıl olacağını Resûlullah efendimizden sorup öğrenseydik" diye karşılaşabileceğimiz her şeyi kendilerinden sordum. Başınızda bulunduğum müddetçe, zâlimden, başkalarının haklarına tecâvüz eden kimseden, kuvvetlilerden zayıfların haklarını aldığım zaman, sertliğim kat kat artacak ve bunlara tâviz verilmeyecektir. Bu sertliğime rağmen, edebli, çekingen olan, hakkı (doğruyu) kabûl ve teslim etmekten hiçbir şeyden çekinmeyen kimselerin başım üzere yerleri vardır. İçinizden biri ile benim aramda ihtilaflı bir mes'ele olursa, onun halledilmesinde, istediğiniz birinin huzûrunda muhakeme edilmekten çekinmem.. Benden bir şikâyetiniz olursa kadıya bildirirsiniz. Ben de ona hesap veririm. Ey Allahın kulları! Allahtan korkun. Bütün işlerimizde Resûlullahın sünnetine, yoluna tam uyabilmemiz için, aleyhinize de olsa bana yardımcı olunuz. Benim aleyhimde olan işlerde de, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmek sûretiyle bana yardımcı olunuz. Her hâlimizde istikâmet, doğruluk üzerine bulunmamız için bana nasihat etmeyi de ihmâl etmeyiniz!"

Zeyd bin Eslem (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor "Hazreti Ömer, Saîd bin Amir'e (radıyallahü anh), "Şam ahalisi seni niçin çok seviyor?" diye sordu. "Onları gözetiyorum, işlerinde kendilerine yardımcı oluyorum da ondan" dedi. Bu hâle çok memnun olan Hazreti Ömer, ona bin dirhem verdi. Saîd (radıyallahü anh) ise bunu kabûl etmek istemedi ve "Benim durumum, iyidir. Hem ben bu işi bir karşılık almak için değil, Allah rızâsı için, müslümanlara yardım için yapıyorum" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer buyurdu ki, "Hayır, böyle yapma. Resûlullah (aleyhisselâm) bana, benim sana verdiğimden daha az bir miktar para verdi. Ben de, senin gibi almak istemedim. O zaman bana, "Allahü teâlâ, sana gönlünün çekmediği, istemediğin bir malı verdiğinde onu al. Çünkü o mal, Allahü teâlânın sana verdiği bir rızıktır" buyurdular."

Hazreti Zübeyr şöyle anlatıyor: "Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ile Kuba'da oturuyorlardı. Mus'âb (radıyallahü anh), üzerinde gayet eski bir elbise ile gelip, selâm verdi. Selâmını aldılar. Resûlullah (aleyhisselâm), onun iyiliklerini anlatıp buyurdu ki: "Ben, Mus'ab'ı, Mekke'de anne ve babasının yanında gördüm. Kendisine çok iyi bakıyorlardı. Kureyş gençleri içinde en rahat yaşayanı idi. Fakat o, Allahü teâlânın rızâsı ve Resûlullaha yardım maksadıyla bütün bunları terkedip geldi. İleride ba'zı hadîseler olacak. Allahü teâlâ size Fars ve Rûm ülkesinin fethini nasib edecek, siz de çok zengin olacaksınız, öyle olacak ki, sabah ayrı, akşam ayrı elbiseler giyeceksiniz. Sabah ve akşam güzel**y**emekler yiyeceksiniz." Bunun üzerine orada bulunanlar "Yâ Resûlallah! Bizim için bugünkü hâlimiz mi daha hayırlıdır? Yoksa o, bildirdiğiniz zamanki hâlimiz mi daha hayırlıdır?" diye suâl ettiler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Bugün, sizin için **o** günden daha hayırlıdır. Dünyâ malı hakkında siz, benim bildiklerimi bilseydiniz, onu istemekten vaz geçerdiniz" buyurdu. Resûlullah efendimizin bu işâret ve tavsiyelerini kendisine düstûr edinen Hazreti Mus'âb şehîd olduğunda, bir örtüden başka birşeyi yoktu. Öyle ki, o örtü başına doğru çekilse ayakları açılır. Ayaklarına doğru çekilse başı açılırdı. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Başını örtün, ayaklarına da ot koyun"buyurdular, öyle yapıldı."

Muhammed bin Hânefiyye (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor Ebû Amr (radıyallahü anh) Akabe bî'atında, Bedr ve Uhud harbinde bulunmuş bir zâttır. Yine bir gazâda bulunuyorlardı. Etrâf sıcaktan kavruluyor,

muharebe bütün şiddetiyle devam ediyordu. Ebû Amr bu hâlde oruçlu bulunuyordu. Çok yorgun olmasına ve susuzluktan damağının kurumasına rağmen kölesine: “Haydi durma. Kalkanını bana siper yap!” dedi. Köle denileni yaptı. Ebû Amr (radıyallahü anh), sadağından ok çıkarıp, düşman üzerine peşpeşe üç tane ok attı ve “Resûlullahın (aleyhisselâm) “Kim Allah yolunda bir ok atarsa, ok hedefine ulaşmasa bile, kıyâmet günü o ok, o kimsenin önünü aydınlatır” buyurduğunu işittim” buyurdu. O gün çok kahramanlıklar gösterdi: O gün akşama doğru şehîd oldu.

Ebû Mûsâ (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: “Hazreti Ömer (radıyallahü anh), halifeliği zamanında Şam’da taunun yayıldığını haber alınca, orada bulunan İslâm ordusunun kumandanı Hazreti Ebû Ubeyde’ye bir mektûb yazıp, “Seninle görüşmem lâzım, mektûbumu alınca gel” buyurdu. Ebû Ubeyde (radıyallahü anh) “Mektûbu okuyunca, hemen cevap yazıp, “Yâ Emîr-el-mü’minîn! Bana vermiş olduğunuz vazîfe icâbı İslâm ordusunun başında bulunuyorum. Biliyorum. Benim sıhhatimi düşünüp, taundan korunmam için beni istiyorsunuz. Fakat emriniz üzerine hemen Medine’ye gelirsem, ordunun durumunun nasıl olacağını takdîr edersiniz. Hâl böyle iken emrederseniz derhal gelirim. Durumun bu şekilde olduğunu arzederim. Emîrlerinizi bekler, hatâlarım oldu ise affınızı istirhâm ederim...” Bu mektûb Hazreti Ömer’e geldi Halife mektûbu okuyunca, ihlâsına, İslâmiyetin yayılması arzusunun çokluğuna sevinip öyle ağladı ki, orada bulunanlar “Ey mü’minlerin emîri! Yoksa, Ebû Ubeyde şehîd mi olmuş? Bu kadar ağlamanıza sebeb nedir?” dediler. “Hayır! Ama nihâyet birgün gelip ölecek” buyurdu. Sonra da, İslâm ordusunun bu kahraman kumandanına şu mektûbu yazdı:”.... Daha önceki mektûbundan anlaşıldığına göre, Ürdün toprakları taunun yayılmasına çok müsaittir. Cabiye ise, taunun yayılmasına müsait değildir. Onun için Muhacirleri böyle yerlere gönder.” Mektûp Ebû Ubeyde hazretlerine gelince, “Bu, mü’minlerin emîrinin emridir. Dinleyip itaat etmemiz lâzımdır” dedi. Bana da atına binmemi, müslümanları halifenin mektûbunda bildirilen emniyetli yerlere yerleştirmemi emretti. Bu sırada hanımım da tauna yakalandı. Gidip durumu kendisine arzettim. Hâl böyle olunca, benim yapacağım işi kendisi yaptı. Sonra kendisi de tauna yakalanıp şehîd oldu.”

Muhammed bin Kâ’b el-Kurazî (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: “Kur’ân-ı kerîm, Resûlullah (s.a.v) zamanında şu beş zât tarafından toplandı. Mu’âz bin Cebel, Ubâde bin Sâmit, Übey bin Ka’b, Ebû Eyyûb ve Ebüdderdâ (r.anhüm).”

Hazreti Ömer (radıyallahü anh) zamanında, Zeyd bin Ebî Süfyân (radıyallahü anh) halifeye bir mektûb yazarak, Şam ve civarında müslümanların çoğaldığını, mümkünse, insanlara Kur’ân-ı kerîmi ve fıkhî bilgileri öğretecek bir kaç zât göndermek sûretiyle kendisine yardım etmesini istirhâm etti. Halife bu durumu anlayınca; yukarıda ismi geçen beş zâtı yanına çağırıp, durumu kendilerine izah etti ve: “Üç kişi Humus’a gidecek. Gidecek olanları aranızda siz tesbit edin. Bu üç kişi, vazîfeye Humus’tan başlayın. Orada zekî kimseler vardır. Böylelerine rastlarsanız, onları iyice yetiştirirsiniz. Diğer insanların yetiştirilmesini onlara bırakırsınız. Biriniz orada yerleşir. Diğer ikinizden birisi Şam’a, öbürü de Filistin’e gider. Gidecek olanlarınız hemen hazırlansın” buyurdu. Muâz bin Cebel, Ebüdderdâ ve Ubâde bin Sâmit hazretleri hazırlanıp yola çıktılar. Humus’ta bir müddet kaldılar. Hazreti Ömer’in işâret buyurduğu gibi, kısa zamanda, diğer insanları yetiştirecek şekilde yetişenler oldu. Bundan sonra Hazreti Ubâde bin Sâmit orada kaldı. Ebüdderdâ hazretleri Şam’a, Muâz hazretleri de Filistin’e gittiler. Vefâtlarına kadar buralarda hizmet edip, insanlara İslâmiyeti anlattılar.

Ebû Sâlih (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor: “Birgün Abdullah İbni Abbâs’ın (radıyallahü anh) evi önünde birçok insanların toplanmış olduklarını gördüm. Öyle ki, orada adım atmak mümkün değildi. Huzûruna girip, insanların kapıda toplanmış olduklarını haber verdim. Abdestini tazeledi. “Dışarı çık, Kur’ân-ı kerîm ve kırâat husûsunda suâli olanları içeri al” buyurdu. Ben, dediği gibi yaptım. Oda ve salon dolmuştu. Herbirinin suâllerine ayrı ayrı ve çok güzel cevaplar verdi. Sonra “Şimdi siz çıkın, diğer kardeşleriniz gelsin” buyurdular. Bana da “Tefsîr ilmine âit suâli olanları içeri al” buyurdu.

Dışardakilere böyle haber verdim. Yine oda ve salon doldu. Bunlardan herbirinin sordukları bütün suâlleri cevaplandırarak ve bunları gönderip, helâl, haram ya’nî fıkıh ilmi hakkında suâli olanları, miras ve benzeri mes’elelere âit suâli olanları ve Arab dilinin incelikleri ve üstünlükleri hakkında suâli olanları kabûl edip, her birine ayrı ayrı güzel cevaplar verdi. Hepsi

ikna oldular. Ben böyle bir cemâatin, başka birinin daha evi önünde toplandıklarını bilmiyorum."

Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahü anh) şöyle rivâyet ediyor "Resûlullah (aleyhisselâm) "Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesile olan amelleri çok yapınız" buyurdu. "Bu ameller hangileridir?" dediler. "Allahü Ekber, Lâ ilahe illallah, Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ havle velâ kuvvete illâ billah, sözlerini söylemektir" buyurdu."

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet ediyor: Resûlullah (aleyhisselâm) birgün "Zırhlarınızı giyin" buyurdu. "Yâ Resûlallah! Düşman mı geldi?" dediler. "Hayır, Cehennemden korunma zırhını giyin. Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah, Allahü Ekber deyin. Bunlar kıyâmet günü, önünüzden, ardınızdan sizi korurlar. Bunlar, Allahü teâlânın rızasını kazanmanıza vesile olan amellerdir" buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şu hadîs-i şerîfi rivâyet ediyor "Birgün hurma fidanı dikiyordum. Resûlullah (aleyhisselâm) yanıma geldi. "Ebû Hüreyre, nedir o diktiğin?" buyurdu. "Hurma" dedim. "Sana hurma fidanı dikmekten daha hayırlı birşey söyleyeyim mi? Sübhanallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah, Allahü ekber de! Bunların her biri için, Cennette bir ağaç dikilir" buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) birgün Mu'âz bin Cebel'in (radıyallahü anh) elinden tutup, "Muâz Ben seni seviyorum" buyurdu. Muâz "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Vallahi ben de seni seviyorum" dedi. Peygamber efendimiz "Muâz! Her namazdan sonra şu duâyı asla terk etme. Allahım! Sana şükretmekte, seni zikretmekte ve sana hakkıyle ibâdet etmekte bana yardım et" buyurdu.

Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) Hazreti Âişe'ye öğrettiği ve tavsiye ettiği duâlardan biri şudur "Allahım senden, dünyâ ve âhırette bildiğim ve bilmediğim hayırlar istiyorum. Dünyâ ve âhırette bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden sana sığınırım. Cenneti ve Cennete girmeye vesile olan amelleri senden niyaz ederim. Cehennemden ve Cehenneme götüren söz ve amellerden sana sığınırım. Senden, kulun ve Resûlün Muhammed aleyhisselâmın istediklerinin en hayırlılarını isterim. Kulun ve Resûlün Muhammed aleyhisselâmın sana sığındığı kötülüklerden ben de sana sığınırım. Yapmamı takdîr ettiğin amellerimin sonunu hayırlı eylemeni niyâz ederim:"

Hâkim-i Nişâbûri'nin bildirdiği başka bir hadîs-i şerîfte, "Âdem (aleyhisselâm) hatâ edince, yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâm hakkı, için beni af ve mağfiret et dedi. Allahü teâlâ da, Muhammed aleyhisselâmı daha yaratmış değilim. Sen O'nu nasıl tanıdın buyurdu. O da, yâ Rabbî! Beni yaratıp rûh verdiğin'zaman, başımı kaldırdım. Arşın kenarlarında Lâ ilahe illallah, Muhammedün resûlullah yazılmış gördüm. Kullarının içinde en çok sevdiğinin ismini, kendi isminin yanına koymuş olduğundan anladım dedi. Allahü teâlâ da, yâ Âdem! Doğru söyledin. Kullarım arasında en çok sevdiğim O'dur. O'nun hakkı için benden af dileyince, seni hemen affetdim. Muhammed aleyhisselâm olmasaydı seni yaratmazdım buyurdu" buyurulmuştur.

ESERLERİ: Bin civârında eserinin bulunduğu, kaynaklarda, kaydedilmektedir. "Tahrîc-üs-Sahîhayn", "Târihu Nişâbûr", "Fedâil-üş-Şâfiî", "Fevâid-üş-şüyûh", "Emâlî'l-aşiyyât", "Terâcim-üş-şüyûh" "Ulûm-ül-hadîs", "Kitâb-ül-ılel", "Kitâb-ül-emâlî" gibi eserlerinin yanısıra "Ma'rifetü ulûm-il-hadîs", "Târihu Ulemâ-i Nişâbûr", "El-Medhal ilâ ilmi's-sahîh" ve "El-Müstedrek ales-Sahîhayn" gibi kitapları da vardır.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 227

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 280

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 608

4) Târih-i Bağdâd cild-5, sh. 473

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1039

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 155

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 176

8) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 59

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1009

10) Fâideli Bilgiler sh. 315, 324

11) Kıyâmet ve Âhıret sh. 211, 324

12) Tabakât-ül-huffâz sh. 409

HALEF BİN MUHAMMED EL-VÂSITÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Halef bin Muhammed bin Ali bin Hamdûn el-Vâsıtî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Hadîs ilminde Hâfız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilirdi. İlim öğrenmek için birçok memleket dolaştı. 400 (m. 1010) senesinden sonra vefât etti. Hıfzı kuvvetli ve tam ma'rifet sahibi bir âlim idi. İlim aldığı âlimler; başta Muhammed bin Ebi'l-Fevâris Ebû Bekr el-İsmâilî, Muhammed İbni Osman el-Müzenî, Bağdad'da,İbn-i Mâlik el-Katî', Muhammed bin Mâsi' ve başka zâtlardır. Bağdâd, Horasan, Şam ve Mısır'a giderek, zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Bağdad'ın Remle kasabasına yerleşti, ticâretle uğraştı. Ondan da; Ebû Abdullah Hâkim Ebû Aliyyil Ahvâzî, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah İbni Ahmed el-Ezherî ve birçok âlim ilim öğrenmiştir.

İbn-i Kesîr şöyle demiştir: Halef bin Muhammed el-Vâsıtî ölünceye kadar ilimle uğraştı. Allahü teâlâ ona rahmet eylesin. Eserlerinden bir tanesi, Etrâf-üs-Sahîhayn'dır. Hadîs ilmi ile ilgili olup üç cilddir. Bu kitap düzenli tertipli bir eserdir.

> Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur "Cömert kimsenin günahından uzak kalınız (kusurlarını araştırmayınız). Çünkü o düştükçe, Allah onun elinden tutar."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 107

2) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 334

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1067

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 344

5) El-A'lâm cild-2, sh. 311

6) Keşf-üz-zünûn sh. 116

HALÎL HALÎLÎ KAZVÎNÎ (Ebû Ya'lâ İbni Abdullah)

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ya'lâ olup ismi Halîl bin Abdullah bin Ahmed'dir. Kazvinli olması sebebiyle Kazvînî, dedelerine nisbetle Halîlî denildi. 446 (m. 1055) yılında vefât etti.

İlim tahsil edip, hadîs-i şerîf öğrenmek için Nişâbûr, Cürcan, Kazvin ve birçok şehri dolaştı. Ali bin Ahmed bin Sâlih Kazvînî, Muhammed bin İshâk Kisâî, Kâsım bin Alkame, Ebû Hafs Kettânî, Muhammed bin Süleymân bin Yezîd Fâmî, Ebû Tâhir Mülahhıs, Ebü'l-Hüseyn Haffâf, Ebû Abdullah Hakem ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Ebû Bekr İbni Mukrî, Ebû Hafs İbni Şahin, Ali bin Abdurrahmân Bikâî, Ebû Ahmed Gutrîfi ve Ebû Amr bin Hamdân'dan icâzet (diploma) aldı. Yetişmiş olduğu bu büyük âlimlerin derslerinde duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Hadîs-i şerîflerden çıkarılan hükümleri öğrendi. Hadîs râvîlerinin ve kendisinden önce yaşayan âlimlerin hâllerini çok iyi bilirdi. Hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Zamanının İmâmı olarak tanındı. Memleketi Kazvin'e kadı ta'yin edildi. Vermiş olduğu âdil hükümlerle insanların huzûr ve saadetini temine çalıştı. Hıfzı kuvvetli, zekâsı keskindi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmek, insanlara nasihat etmek ve ibâdetle geçirirdi. Mala, paraya rağbet etmezdi. Çok cömert olup, kendisine yetecek kadar mal bırakır, fazlasını fakirlere dağıtırdı. Haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. İnsanlar, ilmiyle

amel edip, bildiklerini günlük hayâtında tatbik ederek, onlara yumuşak ve çok güzel muâmelede bulunmasından dolayı kendisini çok sever, büyük küçük, devlet adamı, köylü, herkes nasihatlerini dinler, söylediklerini yapmaya gayret ederdi. Ebû Ya'lâ Halîlî, mahkemelerde verdiği âdil hükümlerle insanlara huzûr dağıtırken, yetiştirdiği talebelerle, gelecek nesillerin de huzûr içinde yaşamalarına vesile oldu.

Ebû Bekr bin Lal, oğlu Ebû Zeyd Vâkıd bin Halîl, İsmâil bin Mâkî Kazvinî ve daha birçok âlim ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de, hocaları gibi dîn-i İslama hizmet için çalıştılar. Gece-gündüz demeden, insanlara; Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmanın şart olduğunu, Resûlullaha (aleyhisselâm) uymayanın ebedi saadete eremeyeceğini anlattılar. Allahü teâlâ, onların bu çalışma ve gayretleri vesilesiyle bir çok kimseye hidâyet nasîb etti. Bulundukları yerlerde sâlih amel işleyen, iyi ve kıymetli kimseler çoğaldı. Yumuşak huylu, güzel amelli kimseler, onlara idâreci oldu. İnsanlar huzûr içinde, Allahtan başka kimseden korkmadan yaşadılar.

Ebû Ya'lâ Halîlî, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile de insanlara dinlerini öğretmeye gayret etti. Dokuzuncu asırda yaşamış olan Hanefî âlimlerinden İbn-i Kutluboğa'nın ilâveler yaptığı "Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifet-i ulemâ-il-hadîs" adlı eseri meşhûrdur. Bu eserinde, kendi zamanına kadar yaşamış olan âlimleri, şehirlerine göre tertip ederek yazmakta, onların örnek hayatlarını, güzel amellerini anlatmaktadır.

Ebû Ya'lâ el-Halîl bin Abdullah bin Ahmed bin İbrâhim el-Halîlî el-Hâfız, "Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifeti ulemâ-il-hadîs" isimli eserinin başında şöyle demektedir:

> Ma'rifetullah (Allahü teâlâyı bilmek), Resûlünü ve meleklerini bilmekten sonra, zâhir ve bâtın ilimlerinin en yücesi, himmetleri sarfetmeye en lâyık olanı, Allah indinde sevâbı en büyük olanı, dinde fıkıh bilgilerini öğrenmek, helâl ve haram, emir ve yasak, mahbûb (sevilen), nafile ve mendûb hükümlerini bilmektir. Bunlar öyle amellerdir ki, öğrenen, bilen ve yaşayanları Allahü teâlâ ile hemcivâr olmağa (O'na yaklaşmağa) sebep olur ve âhırette güzel bir hayâta ulaştırır. Kabrin fitnesinden ve Cehennem azâbından korur. Allahü teâlâ Şûra sûresinin 22. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Îmân edip sâlih amel işleyenler ise, Cennet bağçelerindedir. Onlar için Rableri indinde ne isterlerse var. Bu ni'metler mû'minlere büyük fadldır (ihsândır)**"** buyurdu. Sonra Allahü teâlâ, kitabını herşeyi beyân etmek için inzal buyurmuştur. Onda nass olarak açıkladığı, icmali olarak beyân buyurduğu, Nebisinin (aleyhisselâm) lisânı üzere keyfiyyetini beyân ettiği husûslar vardır. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kavil (hadîs) ve fiil (sünnet) olarak meşrû kıldıkları hükümler de vardır ki, bunlar da tâbi olunacak şer'î hükümlerdir. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin 21. âyet-i kerîmesinde, meâlen: "Andolsun ki, sizin için (Allahü teâlâdan sevâb ve O'na kavuşmayı ve âhıret ni'metlerini uman ve Allahü teâlâyı çok anan kimseler için) Resûlullahda güzel bir ihtida (uyulacak şeyler)vardır."

Âl-i İmrân sûresinin 132. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Allahü teâlâ ve Rasûlüne itaat edin ki rahmet olunasınız." Nisa sûresinin 115. âyet-i kerîmesinde ise meâlen: **"Bir**kimse ki, ona doğru yol zâhir olduktan sonra Peygambere (aleyhisselâm) muhalefet edip, (i'tikâd ve amelde) mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, âhırette biz onu döndüğü tarafa çeviririz. (Dost olduğu küfür ve irtidâda ısmarlarız) ve Cehenneme atarız. Cehennem ise, ne fenâ bir yerdir" buyurmuştur. Cenâb-ı Hak, Resûlüne muhalefet ile mü'minlerin yoluna muhalefeti cem etmiştir. Böyle olan kimseleri de Cehenneme atacağını bildirmiştir. Bu delîller sebebiyle, Sahabenin, Tabiînin ve her asırdaki mü'minlerin icmâ'ından hükümler alınır ve icmâ'a muhalefet haram olur. Hâdiselerin hükümlerini beyân etmede temel olan bu üç delili (Kitap, Sünnet ve İcmâ'-ı Ümmet) aşan bir durum olursa, cenâb-ı Hak, bir imtihan olmak üzere ve hükmünde isâbet edenin ecrini nezdinde ziyâdeleştirmek için, o hâdisenin hükmünü âlimlerin ictihâdlarına sevk ve havale etmiştir. Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin 154. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: "Allahü teâlâ kalblerinizdeki ihlâs ve nifakı meydana koymak, kalblerinizdeki

vesveseyi pak kılmak için böyle irâde etti. Allahü teâlâ kalblerinizde olan hayır ve şerri hakkıyle bilir."

Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) sünneti ile vahye ve tenzile (Kur'ân-ı kerîmin inişine; şâhid olan Sahabenin kavilleri (sözleri; İslâm ahkâmının iki rüknü (temeli; ve ahkâm husûsunda kitaptan sonra gelen merci (kaynak; olup, onlara ulaşmak ve sıhhatlerini tesbit etmek, onları bilme husûsunda ayna gibi olan nakiller ve râvîler mümkün olmaktadır. Bu da isnâd sisteminin lüzumunu ortaya koyar. İmâm-ı Şafiî (radıyallahü anh) demiştir ki: "İlmi, isnâdsız olarak tahsil eden kimse, geceleyin odun toplayan kimse gibidir ki, belki orada kendisini sokacak bir engerek yılanı vardır ve o bunu bilmemektedir." Fıkıhla uğraşan kimsenin ve sünneti öğrenmek istiyenin vahye şâhid olan zâtların hâllerini, sünneti nakledenler hakkındaki ittifâklarını ve ihtilâflarım, onların cerh ve ta'dillerini araştırmağa daha çok dikkat etmelidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh. 1123

2) Tabakât-ül-huffâz (Süyûtî) sh. 431

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 274

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 121

5) El-A'lâm cild-2, sh. 319

6) Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifet-i ulemâ-il-hadîs, Süleymâniye Kütübhânesi Ayasofya kısmı No: 2951

HARKÛŞÎ ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlimdir. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Babasının künyesi Ebû Osman olduğu için. İsmi Abdülmelik bin Ebî Osman şeklinde de kaydedilmiştir. Künyesi Ebû Saîd ez-Zâhid Harkûşi, en-Nişâbûrî'dir. 407 (m. 1016) senesinde vefât etti. Nişâbûrlu olup, Irak'a, Şam'a, Mısır'a ve Hicaz'a gitti. Oralarda zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bir müddet Mekke'de kaldı. Daha sonra Nişâbûr'a döndü. Zehebî, Hâmid Rifâ'dan ve onun tabakasından rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Va'z ve nasîhatlarıyla meşhûr, zâhid bir âlim idi. Hâkim onun için, "Ondan daha âlim, zâhid, mütevâzi bir zât görmedim, insanlara doğru yolu gösterirdi" demiştir. Kendi elinin emeği ile kazandığından yerdi. Takke yapıp sattırırdı. Bir medrese ve hastahâne yaptırdı. Bunların masrafının karşılanması için de mal vakfetti. Yaptırdığı medreseye ayrıca bir kütübhâne kurdu. Yazdığı eserler meşhûr olup, şunlardır: El-Beşârâ ven-nezârâ, Tehzîb-ül-esrâr fî tabakât-il-ahyâr, Kitâb-üz-zühd, Tefsîr-i kebîr, Delâil-ün-nübüvve, Siyer-ül-ubbâd vez-zühhâd, Şeref-ül-Mustafâ,

Delâil-ün-nübüvve adlı eserinden seçmeler
Ahmed bin Abde Hammâd'dan, o da Ma'bed bin Hilâl ez-Zemânî'den naklen şöyle anlatmıştır: Bir defasında Enes bin Mâlik'in yanına gitmiştik. Yanımızda Sabit Benâni vardı. Sabit Benânî izin istedi. Huzûruna girdik. Sabit Benânî'yi sedir üzerine oturttu. Ben arkadaşlarıma, şefaat hadîsinden başka birşey sormayın dedim. Sabit Benânî: "Ey Ebâ Hamza! Şüphesiz bu kardeşlerin, Basra'dan buraya senin yanına, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemin şefaat ile ilgili bir hadîs-i şerîfini sormaya geldiler" dedi. Bu isteğimizi kabûl edip şöyle dedi: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kıyâmet günü insanlar arasında (O günün dehşetinden dolayı) bir karışıklık, bir dalgalanma görülür.
Adem'e (aleyhisselâm) giderler. Ey
Âdem (aleyhisselâm) zürriyetine şefaat et derler.
Âdem aleyhisselâm, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Fakat siz
İbrâhim'e (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın halîlidir.
İbrâhim'e (aleyhisselâm) giderler, ondan da şefaat etmesini isterler,
İbrâhim (aleyhisselâm) de ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz
Mûsâ'ya (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın kelîmidir der.
Mûsâ'ya (aleyhisselâm) giderler. O da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz
Îsâ'ya (aleyhisselâm) gidiniz. Çünkü o, Rûhullah

ve Kelimetullahtır der. Îsâ aleyhisselâma da giderler, o da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Muhammed'e (aleyhisselâm) gidiniz der. Bunun üzerine insanlar bana gelirler. Ben şefaat ederim derim. Rabbimden şefaat için izin isterim, bana izin verir. Rabbimin huzûrunda dururum. Bana anlatamayacağım şekilde hamdetmeyi ilham edecek, ben de Rabbime o hamdler ile hamd edeceğim. Sonra secdeye kapanacağım, Rabbim bana "Yâ Muhammed başını secdeden kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyuracak. Ben de, "Yâ Rabbî! Ümmetim, ümmetim" diyeceğim. Bunun üzerine "Git, kalbinde buğday tanesi veya bir arpa ağırlığında (az) îmânı olan kimseyi Cehennemden çıkar" buyuracak. Gidip onları çıkaracağım. Sonra tekrar secdeye kapanacağım. Gene önceki gibi Rabbime hamd ve sena edip, ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyurur. Ben de "Yâ Rabbî! ümmetim, ümmetimi isterim" diyeceğim. Bana denilir ki, "Git, ümmetinden kalbinde hardal tanesi kadar imânı olanı Cehennemden çıkar." Bunları da çıkardıktan sonra tekrar secdeye kapanıp, Rabbime hamd edeceğim ve ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır. Söyle dinlenilir, ne istersen verilir, şefaat et şefaatini kabûl edeceğim" buyurur. Ben de "Yâ Rabbi! Ümmetimi isterim, ümmetimi isterim" derim. Bunun üzerine Rabbim buyuracak ki, "Git, ümmetinden kalbinde hardal tanesinden çok az da olsa, zerre kadar îmânı olanı Cehennemden çıkar" buyurur. Bu böylece üç defa buyurulur."

Yine Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etmiştir. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cennette ilk şefaat edecek benim, benim isteğimin kabûl edildiği kadar, hiçbir nebîninki kabûl edilmeyecek, Peygamberlerden kendisine sâdece bir kişi îmân etmiş olanları var." Resûlullah (aleyhisselâm) yine buyurdu ki: "Cennette ilk şefaat edecek olan benim. Ümmeti en çok olan Peygamber benim. Cennetin kapısını ilk çalacak olan benim." Yine bir hadîs-i şerîfte "Kıyâmet günü Cennetin kapısına gelip, açılmasını isterim.
Hazin (melek), sen kimsin? der. Ben Muhammedim derim. Melek bana, senden önce hiç kimseye açmamam emredildi der."

"Her Peygamberin yaptığı (makbûl) bir duâ vardır. Ben duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için bıraktım" buyurdu.

Dâvûd bin Ebî Hind şöyle anlatmıştır: Kıyâmet günü bu ümmetten olan günahkâr kimse, Resûlullahın (aleyhisselâm) elinden tutar ve "Yâ Resûlallah, beni azâbdan kurtar!" der. Resûlullah (aleyhisselâm) de: "Benim sünnetim sana ulaştı, şeriatimi duydun. Niçin âsî oldun? Şimdi ne özür beyân edeceksin?" buyurur. Bunun üzerine azâba düşecek olan kimse, "Yâ Resûlallah! Benim kötü bahtım bana galebe çaldı" der. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): "Ümmetimden (îmân ile ölen) hiç kimsede şekavet (ebedî Cehennemlik olan)yoktur. Yâ Rabbi! Bunu bana bağışla" der. Allahü teâlâ da onu bağışlar. Ahmed bin Âsım Antâkî buyurdu ki: "Kıyâmet günü ilmiyle amel eden kimseye, ilmi şefaatçi olur. İlmiyle amel etmeyene de, o ilim hasım olur."

Ebû Sa'îd Harkûşî'nin Delâil-ün-nübüvve adlı eserindeki Peygamberimize (aleyhisselâm) salât ve selâm getirmenin fazileti bâbı:

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cebrâil ile karşılaştım. Beni müjdeleyerek, Allahü teâlâ sana salât ve selâm okuyanlara, salât ve selâm vereceğini buyurdu dedi. Ben de bundan dolayı, Rabbime secde ederek şükrettim."

Abdurrahmân bin Avf şöyle anlatmıştır: Resûlullah (aleyhisselâm) ile Bakî' kabristanına gittik, iki defa secde edip, secdelerde uzun müddet kaldı. Sebebini sordum. Buyurdu ki:"Cebrâil bana geldi ve dedi ki: Bir kimse sana salât okursa, yetmiş melek de ona salât okur."

Ebû Saîd-i Hudrî şöyle demiştir: “Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bir topluluk biraraya gelir otururda, Peygamberlerine salât okumazlarsa, onlara bir üzüntü çöker.”

Yine bir hadîs-i şerîfte; “Kim her gün yüz kere Allahümme salli alâ Muhammedin ve ehli beytihi derse, onun otuzu dünyâda olmak üzere yüz ihtiyâcı giderilir.”

Bekr bin Abdullah Müzenî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Her kim bana on kere sabah, on kere da akşam salevât okursa, kıyâmet günü şefâatıma kavuşur” buyuruldu.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), bir defasında minbere çıkarken üç defa âmin dedi. Eshâb-ı Kirâm, “Yâ Resûlallah, şimdiye kadar yapmadığınız bir şeyi yaptınız, sebebi nedir?” denilince buyurdu ki: “Bana Cebrâil geldi ve dedi ki: Kim annesi babası ve ikisinden biriyle bulunur da (onlara iyilik yaparak) bağışlanmazsa, Allahü teâlâ onu mahrûm etsin. Ben de âmin dedim. Kim Ramazân-ı şerîfe ulaşır da günahlarını bağışlatmazsa, Allah onu mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim. Kim de yanında senin ismin anıldığı hâlde sana salevât getirmezse, Allah onu rahmetinden mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim.”

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlânın bir takım melekleri vardır. Bana ümmetimin getirdiği, söylediği salevâtı ulaştırırlar. Yâ Resûlallah filân oğlu filân sana salât okudu derler.” “Yâ Resûlallah, siz çürümüş, hâlde iken bu nasıl olur?” denilince buyurdu ki: “Şüphesiz ki Allahü teâlâ enbiyâsının etini toprağa haram kıldı. Onlar kabirde çürümezler.”

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: “Kimin yanında ismim anılırda salevât getirmezse, Cennet yolundan uzaklaşmış olur”

“Kim bana bir salevât yazarsa, yazdığı salevât, yazdığı yerde kaldığı müddetçe, melekler onu yazan için istiğfar ederler”

Abdülmelik bin Muhammed hazretlerinin kıymetli eserlerinden biri de (Tehzîb-ül-esrâr) adlı kitabı olup, çok fâidelidir. Bu kitaptan çeşitli bölümlerin tercümesi, ana hatlarıyla şöyledir:

> **Tasavvuf:** Ma’rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: “Tasavvuf; hakîkatlere sarılmak, derin, ince, ma’nâlı konuşmak ve insanlardan birşey beklememektir.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Tasavvuf ehli, toprak gibidir. Toprağa kötü şeyler atılır. Fakat toprak iyi şeylerle (çiçek v.s.) karşılar, güzel şeyler verir.”

Yine buyurdu ki: “Tasavvuf ehlinin kalbi, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibi dünyâya düşkün olmaktan uzak ve Allahü teâlânın emirlerine itaatkârdır. Teslimiyeti, İsmâil aleyhisselâmın teslimiyeti gibidir. Hüznü, Dâvûd aleyhisselâmın hüznü gibi, fakri, Îsâ aleyhisselâmın fakri gibidir. Sabrı, Eyyûb aleyhisselâmın sabrı gibi, şevki, Mûsâ aleyhisselâmın duâ ederken gösterdiği şevk gibidir. İhlâsı da, Muhammed aleyhisselâmın ihlâsı gibi olan kimsedir.”

Yine buyurdu ki: “Allah adamının, tasavvuf ehlinin üç vasfı vardır Toprak gibidir. İyiye de, kötü kimseye de verir. Bulut gibidir, herşeyi gölgeler. Yağmur gibidir, sevilen kimseyi de, sevilmeyen kimseyi de sular.”

Ebü’l-Hüseyn hazretlerine, “Tasavvuf nedir?” diye sorulunca buyurdu ki: “Bunu anlatmak, ifâde etmek çok zordur. Fakat onu tadan anlar.”

> **Tövbe:** Abdullah bin Ömer rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, rûh gargaraya gelmedikçe kulun tövbesini kabûl eder.” Büyük âlim ve aynı zamanda vâ’iz olan Ebû Sa’d buyurur ki: “Tövbe yüksek makamlardan ve Allahü teâlânın sevgisini gerektiren amellerdendir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Allahü teâlâ, tövbe edenleri sever” (Bekâra-222) buyuruyor. Sehl bin Abdullah (radıyallahü anh) buyurur ki: “Tövbe, yaptığı günahlara pişmanlık duymak ve zemmedilen hareketlerden, Allahü teâlânın râzı olduğu işlere dönmektir. Doğru bir tövbe edebilmek için; helâlinden yemek, a’zâlarını kötülüklerden ve

günahlardan muhafaza etmek, bu husûslarda Allahü teâlâdan yardım istemek lazımdır.

Zünnûn-i Mısrî'ye tövbe sorulduğu zaman: "Avamın tövbesi, günahlardan, havassın (seçilmişlerin) gafletten dolayıdır." buyurdu.

Muhammed bin Ali el-Kettânî'ye istiğfarın ne olduğu soruldu, "İstiğfar, tövbe demektir. Tövbe ise, altı ma'nâyı içine alan bir isimdir. Birincisi; yapmış olduğu günaha pişmanlık duymak, ikincisi; yapmış olduğu günahı bir daha işlememeye azmetmek, karar vermek. Üçüncüsü; Allahü teâlâya karşı yapmakla mükellef olduğu farzları eda etmek. Dördüncüsü; hakkı geçenlerin haklarını vermek. Beşincisi; haramları atmak için, onunla beslenen vücûdunu eritmek. Altıncısı; bedene, günahların tadını tattırdığı gibi, tâatların acısını da tattırmak.

İbn-i Atâ: "Tövbe, iki tanedir. Birincisi; inâbe tövbesi, diğeri; isticâbe tövbesi. İnâbe tövbesi; kulun akıbetinden korkarak, tövbe etmesi, isticâbe tövbesi; kulun Allahü teâlânın kereminden haya ederek yapılan tövbedir" buyurdu.

Ebû Bekr Râzî (radıyallahü anh) şöyle nakleder: Ebû Bekr Beykendî'den duydum. Buyurdu ki: "Tövbe: Kulun, Allahü teâlâya karşı cür'ette bulunduğunu bilmesi, günahından dolayı kendisini yere batırmayacak, ateşte yakmıyacak kadar Rabbinin halîm olmasını görmesidir. Sonra tövbe edip, bir daha ona dönmemesidir."

Hasen (radıyallahü anh) anlattı: "Allahü teâlâ Âdem'in (aleyhisselâm) tövbesini kabûl ettiği zaman, melekler onu tebrik ettiler. Cebrâil ve Mikâil (aleyhimesselâm) yanına indiler. "Ey Âdem! Gözün aydın, Allahü teâlâ tövbeni kabûl etti" dediler. Bunun üzerine Âdem (aleyhisselâm) "Yâ Cebrâil! bu tövbemden sonra ben tekrar hesaba çekilirsem halim ne olur?" deyince, Allahü teâlâ Âdem'e (aleyhisselâm): "Ey Âdem! Senin zürriyetine, tövbeyi miras bıraktım. Onlardan bana kim senin yaptığın duâ gibi duâ ederse, senin yalvarmanı kabûl ettiğim gibi, onunkini de kabûl ederim. Kim benden isterse, ona veririm. Çünkü ben, kullarıma yakınım ve onların isteklerini kabûl ederim." diye vahyetti."

Râbi'a-i Adviyye de, tövbeyi şartlarına uygun yapmamanın da günaha sebeb olduğunu, bunun için de, tekrar ve doğru tövbe yapmak gerektiğini şöyle ifâde etmiştir "Bizim tövbelerimiz, başka bir tövbeyi gerektirir" ve yine şöyle buyurmuştur: "Sâdece dil ile istiğfar yalancıların tövbesidir" buyurarak tövbenin şartlarına uygun yapılması gerektiğini bildirmiştir. Peygamberimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte "Pişmanlık tövbedir" buyurdu. Ebû Sa'îd el-Vâ'iz hazretleri bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını şöyle açıklamıştır: "Geçmiş günahlardan dolayı kalbde bir yanmanın ve artık bir daha işlememek üzere kesin, açık bir niyetin hâsıl olmasıdır." Yine Peygamberimiz (aleyhisselâm) "Günahtan tövbe eden, sanki o günahı işlememiş gibidir" buyurdular.

Bunun ma'nâsını da şöyle açıklamıştır: Tövbe hakîkî bir tövbe olduğu zaman, Yahyâ bin Zekeriyyâ aleyhisselâm gibi günahsız olur. Çünkü o, hiç günah işlemedi ve günah işlemeye de yönelmedi. Ba'zı kitaplarda şöyle kaydedilmiştir. Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: Ey kulum, sen gayret göster, çalış, ben veririm. Sen sabret, ben karşılığını ihsân ederim. Sen iste, ben veririm. Sen duâ et, ben kabûl ederim. Sen şükret, ben ni'metimi arttırırım. Sen tövbe et, ben tövbeni kabûl ederim."

Sehl hazretlerine, "Tövbe nedir?" diye sorulunca buyurdu ki: "Başı icabet, sonra inâbet, sonra tövbe, sonra istiğfardır, icabet, iş ile olur (günahtan el çekmek). İnâbet kalb ile, tövbe niyet ile, istiğfar da kendini kusurlu görmekle olur."

Muhammed bin Ali'ye "Tövbe nedir?" diye sorulunca; "Kötülüklerden uzaklaşıp iyiliklere yönelmek, sonra bunda mücâhede, nefse bunu yapmasını zorlamak, sonra bu işte sebat etmek ve sonra doğruluk göstermektir. Bundan sonra da Allahü teâlânın rızâsını kazanıp vilâyete (evliyâlığa) ve yardımına, ihsânlarına kavuşmaktır" buyurdu.

Bennân-es-Sûfî buyurdu ki: "Tövbe iki çeşittir. Biri avamın tövbesi, biri de seçilmişlerin tövbesidir. Avamın tövbesi günahlardan tövbedir. Seçilmiş kimselerin tövbesi gafletten tövbedir. Avam ile havassın (seçilmişlerin) tövbelerinde fark vardır. Avam günahlardan ve kötülüklerden tövbe eder. Havas ise bunları zâten işlemez. Fakat onların tövbesi yanılmaktan, gaflete düşmekten ve yaptığı ibâdet ve tâatı sebebiyle kendini beğenme korkusundan tövbedir.

Şakîk-i Belhî buyurdu ki: "İnsanları iki şey helak eder. Biri, tövbe ederim diyerek günah işlemeleri, diğeri de sonra yaparım diyerek tövbeyi geciktirmeleridir."

Yûsuf bin Esbat hazretleri buyurdu ki: "Tövbenin on derecesi vardır: 1. Cehâletten uzaklaşmak, 2. Tembelliği terk etmek, 3. Münkerattan tevelli, kötülüklerden uzaklaşmak, 4. Beğenilen ve râzı olunulan işleri yapmak, 5. Hayırlara koşmak, hayır işlerde yarışmak, 6. Tashih-i tövbe, tövbeyi tam ve doğru yapmak, 7. Lüzûm-ün-nevbe günahları terk edip hakka yönelmek, 8. Hak sahiblerinin haklarını ödemek (Edâ-i mezalim), 9. Taleb-il-megânim, fırsatları ganîmet bilmek, 10. Kalbin tasviyesi, kötülüklerden temizlenmesi.

> Ahmed bin Ebî Havari buyurdu ki: "Kul kalbiyle pişman olmadıkça, diliyle istiğfar etmedikçe ve kendi üzerinde hakkı olan hak sahiblerinin hakkını ödemedikçe tövbe etmiş olmaz. Kul ibâdete yönelir, kulluğunu yaparsa, tövbeye ve zühde ulaşır. Zühde kavuşunca, sadâkata, sıdka kavuşur. Sıdka kavuşunca, tevekküle, bununla da istikâmete kavuşur. Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kıyâmet günü tövbe en güzel bir sûrette getirilir, öyle güzel kokusu olur ki, onu mü'minlerden başkası duymaz? Kâfirler der ki: Mü'minler o kokuyu alıyorlar da, biz neden alamıyoruz? Bunun üzerine tövbe onlara şöyle der: Eğer beni dünyâda kabûl etseydiniz (dünyâda iken tövbe etseydiniz) şimdi (bu güzel kokumu) duyardınız. Bunun üzerine kâfirler: "Şimdi seni kabûl ediyoruz" derler. Semâdan bir melek kâfirlere şöyle seslenir: "Eğer dünyâdaki altın ve gümüşleri ve herşeyi getirseniz, artık sizden tövbe kabûl olunmaz." Sonra buyurdu ki: "Melekler onlardan uzaklaşır. Cehennem, bekçileri olan melekler gelirler. Kendisinde güzel koku bulunanları Cennete korlar. Kötü koku bulunanları ise Cehenneme atarlar."

İbni Atâ, "Kim amel ederek tövbesini düzeltirse, tövbesi kabûl olunur." buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: "Her uzvun tövbesi vardır. Kalbin tövbesi, haram olan işleri yapmaya niyeti terk etmesidir. Gözün tövbesi, harama uzanmaması, ayakların tövbesi, harama gitmemesi, kulağın tövbesi, haram olan şeyleri dinlememesi, karnın tövbesi, helâl yemek, fercin tövbesi, fuhşa dalmaması, işlememesidir..."

Ebû Hafs hazretlerine, tövbekârlar neden dünyâyı sevmezler? denildi. "Çünkü onlar, günâha dünyâda batarlar" buyurdu. Fakat, tövbe de dünyâda yapılır dediklerinde de, "Bu günâha delîldir. İşleniyor ki tövbe yapılıyor. Bu kesindir. Ya'nî dünyâda günah işleniyor, fakat bu günahların tövbesinin kabûl edileceği kesin değildir."

Ebû Abdullah Celâ hazretlerine denildi ki, "İnsan ne zaman tam tövbekâr olur?" "Sol omuzundaki melek, yirmi sene hiç yazacak günah bulamadığı ve yazmadığı zaman" buyurdu.

> Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ (günahkâr kuluna) ey Âdemoğlu, sen bana duâ etmedin. Benden günahlarının bağışlanmasını istemedin. Eğer bunu benden isteseydin, arzın dolusu günahın olsa, göke ulaşsa, onu bağışlar, günahına bakmazdım, buyurdu."
>
> **Murâkabe:** Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki; "İnsanlar görürken yapmayı beğenmediğin, yapmaktan çekindiğin işi, yalnız iken de yapma."

İbrâhim bin Şemmas şöyle anlatmıştır: Bir adam, Abdullah İbni Mübârek hazretlerinden nasihat istedi. O da, Allahü teâlâyı murâkabe et buyurdu. Nasihat isteyen kimse bu sözün ma'nâsını bir zâta sordu. O da, "Sen Allahü teâlâyı görür gibi hareket et" diye açıkladı.

Abdülvâhid bin Zeyd "Sahibim, Rabbim beni görüyorken, başkasının görmesine aldırmam" buyurmuştur.

Ebü'l-Abbâs bin Atâ "Tâatin en faziletlisi, her an murâkabe üzere olmakdır (Allahü teâlânın her an herşeyi gördüğünü unutmamakdır)" buyurdu.

Ebû Osman el-Magribî de, “İnsan için vazgeçilmez ve en lüzumlu şey murâkabe, muhâsebe ve ilmiyle amel etmektir” buyurdu.

Ebû Hafs şöyle buyurmuştur: “İnsanlar arasında oturup onlara va’z ve nasihat ederken, kendi nefsine ve kalbine va’z et, onların senin etrâfında toplanması seni gurûrlandırmasın. Çünkü onlar, senin dışını görüyor. Allahü teâlâ ise kalbini ve düşüncelerini de biliyor.”

Naklolunur ki: Büyüklerden bir zât, talebeleri içinde genç birisini daha çok severdi. Diğer talebeler ise, acaba hocamız neden o genci daha çok seviyor? diye düşünüyorlardı. Hocaları birgün bu talebelerine ve o sevdiği küçük talebesine birer tane kuş verip, gidiniz, bu kuşları kimsenin görmediği yerde kesip bana getiriniz, diye emretti. Talebelerinden her biri kendisine verilen; kuşu alıp, ıssız bir yerde keserek hocasına getirdi. Hocalarının çok sevdiği küçük talebe ise, kuşu kesmeden geri getirdi. Sebebi sorulunca, ben kimsenin görmediği bir yer bulamadım. Çünkü Allahü teâlâ, her an, herşeyi görüyor dedi. Bunu işiten arkadaşları onun murâkabesi karşısında şaşıp, hocalarının neden onu daha çok sevdiğini anladılar. Yûsuf aleyhisselâma âşık olan Zeliha, onu kendine çağırdığında, odada bulunan bir putun yüzünü örttü. Yûsuf aleyhisselâm, “Neden onun yüzünü örtüyorsun?” deyince, Zeliha “Bu bizim ilâhımızdır, ondan utanıyorum” dedi. Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm: “Sen bir taş parçasından utanıyorsun da, ben âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâdan utanmam mı? O, her an, her şeyi görüyor, biliyor” buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine murâkabe nedir? denilince: “Murâkabe, bir şeyden korkup da vukû’ bulmasını bekleyen kimsenin beklemesi ve uykusunu, istirahatını terketmesi gibi olmaktır. Âlimler: Murâkabe; Allahü teâlânın herşeyi gördüğünü, bildiğini bilmektir.” buyurdular.

Âlimlerden biri buyurdu ki: Recâ (ümit) seni ibâdete çeken şey, havf (korku) da seni günahlardan uzaklaştıran şeydir.”

Muhammed bin Ali Tirmîzî buyurdu ki: “Seni her an Rabbinin gördüğünü unutma, şükrünü, sana devamlı ni’metler veren, her an muhtaç olduğun Rabbine yap.”

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: “İnsanın kalbini süsleyen ve insan için en faydalı ilim, kendini Allahü teâlânın her an, nerede olursa olsun gördüğünü bilmesidir.”

Zünnûn-i Mısrî hazretlerinden şöyle soruldu: “Kul, ne ile Cennete girer?” Buyurdu ki: “Sapmayan doğru bir istikâmet, yanılma olmayan bir çalışma, yalnız ve başkaları ile beraber olduğunda murâkabe hâlinde olmak, Allahü teâlânın gördüğünü unutmamaktır, ölüme hazırlanıp, beklemek, hesap günü gelip çatmadan nefsi hesaba çekmektir.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: “Kalbini kötülüklerden koruyarak murâkabe eden kimsenin, Allahü teâlâ a’zâlarını da kötülüklerden korur.”

Ebû Hafs el-Haddâd “Amel edenlerin en efdal ameli, murâkabe üzere olmalarıdır” buyurdu.

Edeb: Peygamberimiz “sallallahü aleyhi ve sellem” buyurdu ki: “Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, ona edeb öğretmesi, her gün yarım sâ’ (1750 gr. hurma v.b. gibi) sadaka vermesinden daha hayırlıdır.”

Saîd bin Müseyyib buyurdu ki: “Kalbinde Allah için birşey olmayan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayan kimse edepten uzaktır.”

Sehl bin Abdullah, “Kim nefsini edepli olmaya zorlarsa, ihlâs ile kulluk etmesi mümkün olur” buyurdu.

Büyüklerden biri de, “En üstün edeb, tövbe ve nefsi günahlardan men etmek, uzak durmaktır” buyurdu.

Yine bir zât, “Üstünlüklere ancak edeb ile kavuşulur” buyurdu.

Ebû İmrân şöyle demiştir. Dört güzel hasletle üstün hâle kavuştum. Beşir bin Haris’i rü’yâmda gördüm. Buyurdu ki: “Dört haslete yöneldin, fakat edebi terkettin, halbuki edeb en önemli iştir.”

Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: “Güzel edeb, Allahü teâlânın gadabını söndürür.”

Yahyâ bin Muâz: “Kim tam bir edeb ile edeblenirse, Allahü teâlânın sevdiği, muhabbet ehli kimselerden olur” buyurdu.

Ebû Muhammed Harirî şöyle buyurmuştur. “Yirmi sene müddetle ayağımı uzatıp oturmadım. Dedim ki: Rabbime karşı edebli olmak, benim için daha evlâdır.”

Buyuruldu ki; “Üç haslet vardır ki, bunlara sâhib olan mahrûm kalmaz. Edeb ehliyle beraber bulunmak, güzel edeb sahibi olmak ve başkasına eziyet etmemek.”

Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs’a “Eshâbını, talebelerini ve sultanları edeblendirdin” dedi. O da, “Yemîn ederim ki, zâhirde, dışta görünen güzel edeb, bâtının, için, kalbin edebli olduğuna alâmettir” dedi.

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Bütün edeblerin başı; rahalıkta da, sıkıntı zamanında da, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasakladıklarından sakınmaktır.”

Gülsüm el-Hâbî buyurdu ki: “Edeb iki kısımdır. Biri söz ile olan edeb, diğeri iş ile olan edebdir. Söz ile olan edebi yapan, fiil ile olan edebin sevâbına kavuşamaz. Fiil ile olan edebi yapan ve böylece Allahü teâlâya yaklaşan kimseyi, Allahü teâlâ insanlara sevdirir.”

Sehl bin Abdullah hazretlerine nefsin edebi nedir? diye sorulunca buyurdu ki: “Nefsinizi üç şey ile edeblendiriniz: Gâfil kimselerle birlikte bulunmayınız. Çünkü onlar dünyâ işlerine dalarlar (Kendilerini unuturlar). Nefsin, yasak edilen şeylere dalmasına ve uyumada, yemede ve içmede (mubahlarda) aşırı gitmesine engel olunuz. Bir de helâl lokma yiyiniz...”

Abdullah bin Menâzil’e edeb nedir? denilince, “Çok çeşitli tariflerini yapmışlardır. Biz de deriz ki, edeb; insanın nefsini tanıması, bilmesidir.”

Ebû Ali Rodbârî buyurdu ki: “Nefs, kötülüklere dalmak sûretiyle kendini mahveder. Kul, nefsini terbiye etmekle mükelleftir. Nefs, yaratılışı icâbı muhalefet edicidir. Kul, nefsinin muhalefetini kırmaya çalışmalı ve kötü isteklerini yapmasına mâni olmalıdır. Kul, ne zaman nefsine karşı bunu yapmayı ihmâl ederse, kendinin helake sürüklenmesinde nefsine yardım etmiş olur. Hazreti Ali bu husûsta buyurdu ki: “Kim nefsine kötü isteklerini yapması husûsunda yardım ederse, kendinin helak olması için nefsine yardım etmiş olur.”

Abdullah bin Mübârek buyurdu ki: “Edebden az bir şeye bile çok muhtacız, ilimden çok şeye muhtaç olmamız böyle değildir.”

Hızır aleyhisselâm bir kimseye şöyle buyurmuştur: “Allahım! Sana kulluk yapmam husûsunda bana güzel edeb ihsân eyle diye duâ et.”

İbn-i Atâ’ya edeb nedir? denilince, “Müstahsenâta vukûfundur. (Razı olunulan, beğenilen şeyleri yapmandır.)” buyurdu. Bu nasıl olur? deyince, “Yalnız iken de, başkaları ile birlikte iken de edebli olman, Allahü teâlâdan utanmandır. Eğer böyle yaparsan, câhil de olsan edebli bir kimse olursun” buyurdu.

Hasen-i Basrî hazretleri, “Dünyâda ve âhırette kul için en faydalı edeb; dîne bağlılık, dünyâya düşkün olmamak ve Rabbini tanımaktır” buyurdu.

Güzel ahlâk: Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Güzel ahlâk, güzel ahlâk sahibi olan kimsenin boynunda, Allahü teâlânın rızâsından bir halkadır. Rahmetten bir zincire bağlanmıştır. Bu zincir de Cennet kapısında bir halkaya bağlanmıştır. Zincir onu Cennete doğru çeker ve bu kapıdan Cennete girmesine sebep olur. Kötü ahlâk da sahibinin boynunda Allahü teâlânın gazâbından bir halkadır. Bir zincir ile Cehennem kapısındaki bir halkaya bağlıdır. O zincir de kötü ahlâk sahibini oraya çeker ve o kapıdan Cehenneme sokar”

Eyyûb bin Utbe (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir Resûlullaha (aleyhisselâm) bir adam gelip, “Yâ Resûlallah din nedir?” dedi. “Güzel ahlâkdır” buyurdu. Sonra sağ tarafına geçip, “Din nedir?” dedi. “Güzel ahlâkdır” buyurdu. Arkasından gelip, “Yâ Resûlallah din nedir?” dedi. Güzel ahlâkdır” buyurdu. Sonra ona dönüp, “Din bilgilerine sâhib olsan da, olmasan da, din; kızmamandır” buyurdu.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir yere gitmişti. Karşısına onu tanımayan bir asker çıktı “Sen köle misin?” dedi. “Evet” deyince, “Ma’mûr yer neredi̇dir?” deyince, mezarlığı gösterdi. Asker buna kızıp, kamçı ile kafasına vurup yaraladı. Bunu talebeleri öğrenince vuran adama: “Sen ne yaptın?” Bu zât, İbrâhim bin Edhem hazretleridir” dediler. Vuran kişi af dileyip elini öptü. “Neden sen köle misin dediğim zaman evet dedin?” diye sordu. “Çünkü ben, Allahın kuluyum” dedi. “Peki o sana

vururken, onun Cennete girmesi için ona duâ ettin. Bunun sebebi nedir?" dediler. Buyurdu ki: "İstedim ki ona benden kötülük dokunmasın, benden nasîbini iyilik olarak alsın."

Ebû Osman el-Hayr hazretlerini, bir kişi evine da'vet etti. Evine varınca içeri kabûl etmeyip geri çevirdi. Kapıdan dönüp giderken tekrar çağırdı. O da döndü. Fakat yine geri çevirdi. Bu hâl üç defa böyle tekrarlandı. Bunu seni denemek için yaptım, dedi. Fakat Ebû Osman hazretlerinin hâlinde hiçbir değişiklik, kızma görülmedi. Bu haliyle ahlâkının üstünlüğünü ve tevâzusunu gösterdi.

Lokman Hakîm'e, oğlu: "Ey babacığım, bir insan için en hayırlı haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm "Dindir" dedi. "Ya iki haslet olsa?" dedi. "Din ve mal" buyurdu. "Üç haslet olsa?" dedi. "Din, mal ve hayadır" buyurdu. "Dört olsa?" dedi. "Din, mal, haya ve güzel ahlâk" dedi. "Ya beş haslet olsa?" deyince, "Din, mal, haya, güzel ahlâk ve sehâvet (cömertliktir)" buyurdu. "Altı olsa?" deyince, "Ey oğlum, bir insanda bu beş haslet toplanırsa, o insan mütteki, velî ve Allahın kendine yakın kıldığı kullarından olup şeytandan uzaklaşır" buyurdu. Lokman Hakîm'in oğlu devamla "Ey babacığım, en kötü haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm: "En kötü haslet küfürdür" buyurdu. Oğlu "Ya en kötü iki haslet nedir?" deyince, "Küfür ve kibir" buyurdu. "Üç olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükrün azlığı, az şükretmek" buyurdu. "Dört olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı ve cimriliktir" buyurdu. "Beş olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı, cimrilik ve kötü ahlâktır" buyurdu. "Ey babacığım altı olursa?" deyince, "Ey oğulcuğum, bu beş kötü haslet bir kimsede toplanınca, o kimse şakidir. Allahü teâlâdan uzaktır" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz'a insanların en iyisi kimdir? denilince, "İnsanlar ile muâmelesi en kolay olandır (güçlük çıkarmayandır)" buyurdu.

Hamdûn Kassâr hazretleri, "Güzel ahlâkı cömertlikte, kötü ahlâkı da cimrilikte görüyorum" buyurdu.

Yûsuf bin Esbât buyurdu ki: "Güzel ahlâkın alâmeti on tanedir. Bunlar:

1. Fazla i'tirâz etmemek.

2. Adâlet sahibi olmak.

3. Nefsini dâima aşağı görüp, kendini beğenmemek.

4. İnsanlarda gördüğü ayıpları örtmek.

5. Müslüman kardeşinin hatâsını görünce, hüsn-i zan etmek.

6. Başkalarının eziyetine katlanmak.

7. Nefsine zulmetmemek.

8. Kendi ayıplarına bakıp, başkasının ayıplarını araştırmamak.

9. Herkese karşı güler yüzlü olmak.

10. Herkese karşı yumuşak ve tatlı sözlü olmak."

Sehl bin Abdullah hazretlerine, güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "En aşağı derecesi, insanların yükünü çekmek, sıkıntılarına katlanmak ve bundan dolayı karşılık beklememek, günahkârlara acıyıp affedilmelerini dilemek" buyurdu.

Iyâd hazretlerine güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "Rızkı, Allahü teâlânın vereceğinden endişe etmemek. Allahü teâlâya itaat edip, Allahü teâlâya isyan etmemek, insanlar ile muâmelede günahlardan sakınmaktır" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Dört şey vardır ki, ilmi az da olsa, bunlar insanı Allah indinde ve insanlar arasında en yüksek dereceye çıkarır. Bunlar; hilm (yumuşaklık), tevâzu, cömertlik ve güzel ahlâkdır. Bunlar, îmânın kemâlindendirler."

Kettânî hazretleri, "Tasavvuf güzel ahlâktır, kimin güzel ahlâkı artarsa, derecesi de artar" buyurdu.

Abdullah bin Muhammed Râzî, "Güzel ahlâk, kendinden olan şeyleri (iyilikleri) küçük, sana başkasından geleni (iyilikleri) büyük görmendir" buyurdu. Hazreti Ömer buyurdu ki: "İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele ediniz. Fakat onların kötü işlerinden uzak durunuz."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kötü ahlâk çok iyiliklerle de bulunsa faydası yoktur. Fakat güzel ahlâk pekçok kötülükler arasında da olsa faydalıdır."

İbn-i Abbâs'dan (radıyallahü anh) kerem nedir? diye soruldu: "Onu Allahü teâlâ meâlen

“Sizin Allahü teâlâ indinde en üstününüz, O’ndan en çok korkanınızdır” (Hucurat-13) buyurarak kitabında bildirdi” dedi. Yine ona haseb (şeref) nedir? diye sorulunca, “Ahlâkı en güzel olanınız, şeref bakımından en üstün olandır” buyurdu.

Denildi ki: “Her binanın bir temeli vardır. Dînin esâsı da güzel ahlâktır.”

İbn-i Atâ hazretleri birgün dostlarına dedi ki: “Yükselenler ne sebeble yükselirler?” Orada bulunanlardan bir kısmı çok oruç tutmakla dedi. Bir kısmı mücâhedeye (nefse istemediği şeyleri zorla yaptırmağa) çok devam etmekle dedi. Diğer bir kısmı da, kendinin muhâsebesini yapmakla, nefsi hesaba çekerek doğruya yöneltmekle, dediler. Bir kısmı da cömertlik yapmak iledir, dediler. Bunun üzerine İbn-i Atâ buyurdu ki: “Yüksek derecelere, üstünlüklere kavuşanlar, ancak güzel ahlâk ile kavuştular. Allahü teâlâya mahlûkat içinde en çok yakın olan, Muhammed aleyhisselâmdır. O’nun yolunda olanlar güzel ahlâk sahibi olanlardır.”

Ümmü Derdâ buyurdu ki: Resûlullahdan (aleyhisselâm) işittim, “Mizana ilk konulacak şey, güzel ahlâk ve cömertliktir” buyurdu.

Allahü teâlâ îmânı yarattığı zaman, îmân, Allahım beni kuvvetlendir dedi. Allahü teâlâ onu güzel ahlâk ve cömertlikle kuvvetlendirdi. Küfrü yaratınca, “küfür bana yardımcı ver dedi. Kötü ahlâkı ve cimriliği ona takviye kıldı.

Günahlardan sakınmak: Hazreti Ali rivâyet etmiştir Resûlullah (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Kim Cennete iştiyâk duyarsa, hayır işlerde yarışsın. Kim Cehennemden korkup sakınıyorsa, şehvetleri terk etsin. Kim ölümden korkarsa, (gayr-i meşrû olan) lezzetleri ve kendisine musibetler getiren dünyâya düşkün olmayı terk etsin.”

Ebû Ya’kûb el-Hirdî buyurdu ki: “İşin aslı az yemek, az uyumak, şehvetleri, nefsin isteklerini terk etmektir.”

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Amellerin en üstünü, helâlden kazanmaktır.”

Sırrî-yi Sekati hazretleri: “İnsan dînini, şehvetlerine tercih etmedikçe, dîni için şehvetlerini terk etmedikçe kâmil insan olamaz” buyurdu.

Hüseyn bin Muhammed şöyle anlatmıştır: Bir adam Şeybân bin Ali Mısrî’ye gelip “Yeniden bir hac daha yapmak istiyorum” dedi. Bunun üzerine “Önce kalbini yenile, şehvetlerden temizle, nefsini hevâsından uzaklaştır. Dilini boş konuşmaktan koru, sonra da dilediğin yere git” buyurdu.

Büyüklerden bir kısmı da; “Şehvetler şeytanın yularıdır. Kim onun yularını takınırsa, dünyâda kaldığı müddetçe şeytanın bineği olur” buyurdu.

Ebû Sa’îd Makberî, “Kurtuluşun anahtarı gayzı, kızgınlığı yenmektir. Zaferin anahtarı ise, nefsin isteklerini terk etmektir” buyurdu.

Yahyâ bin Muâz’a denildi ki; “Kurtuluşun alâmeti nedir?” “Nefse muhâlefetdir” dedi. “Nefse muhalefetin alâmeti nedir?” denildi. “Onun isteklerini (şehvetlerini) terk etmekdir” dedi. “Günaha sebeb olan şey nedir?” denildi. “Nefsin şehvetleridir” buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine denildi ki, “Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur?” “Dünyâya düşkün olmayı terket kavuşursun. Nefsin hevâsına uyma, ulaşırsın” buyurdu. Denildi ki: işini, nefsin hevâ ve hevesine bırakma, seni zulmete sürükler. Çünkü o zulmetten yaratıldı.

Büyükler buyurdu ki: “Mü’min, nefsini şehvetlerinden koruyup ıslah edince, nûru melekût âleminde kandil içindeki lâmba gibi parlar.” Tûl-i emel, bitmek bilmeyen istekler, nefsin şehvetlerine dalmaya sebeb olur. Bu da şüphelilere dalmaya, şüpheliler de, harama düşmeye sebeb olur. Haramlar ise, insanın Cehenneme gitmesine sebeb olur.”

“İbn-i Atâ buyurdu ki: “Bir kimsenin kalbinde, kendisini nefsin isteklerinden, kötülüklerden koruyacak kadar âhıret düşüncesi yoksa, bunları terketmeye güç bulamaz.”

Ka’b-ül-Ahbâr hazretleri buyurdu ki: Biz eski kitaplarda şöyle yazılı olduğunu gördük: “Şüphesiz ki, altına-gümüşe, şehvetlerine, dünyâya ve dünyâda olan şeylere düşkün olan, tapan kimse, Allahü teâlâdan çok uzaktır.”

Hazreti Ali buyurdu ki: "Kurtuluş üç şeydedir. Hûda (hidâyette olmak), takvâ üzere olmak ve bir de hevâyı (nefsin isteklerini) terk etmektedir."

İbrâhim Havvas hazretleri: "Kim nefsin isteklerini terk eder de, bunun neticesini kalbinde hissetmezse, henüz terkedememiştir. O yalancıdır" buyurdu.

Tehzîb-ül-esrâr kitabının ihlâs babında ve diğer ba'zı bâblarında yer alan bilgilerden bir kısmı da şunlardır:

> **İhlâs:** Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allahü teâlâ buyurdu ki: İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiklerimin kalbine yerleştiririm."

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: "İhlâs, kişinin her işini Allah rızâsı için yapmasıdır." Sehl bin Abdullah hazretlerine denildi ki, "Nefse en ağır gelen şey nedir?" Buyurdu ki: "İhlâstır, çünkü nefs, ihlâstan pay alamaz, ihlâsı hiç istemez." Yine buyurdu ki: "İhlâs, kulluk vazîfesini yapmak, Allahü teâlâya itaat etmektir. Bunu yapmayanın ihlâsı yoktur."

Muhammed bin Fadl buyurdu ki: "İlim kelimesi üç harftir, ayn, lam, mim. Ayn ilmi, lam-ameli, mim de Allah için ihlâslı olmayı, ilim ile amel etmeyi gösterir."

Hazreti Ali "Amelimiz azdır diye üzülmeyiniz. Kabûl olunmamasından korkarak üzülünüz" buyurdu.

> Resûlullah (aleyhisselâm), Muâz bin Cebel'e buyurdu ki: "Ey Muâz ihlâsla amel işle, böyle olan amel az da olsa sana kâfi gelir."

Büyüklerden birine, "İhlâs nedir?" diye soruldu. O da "Sâdece Allah için iş yapmaktır" buyurdu.

Buyuruldu ki: "Bir müddet ihlâslı olmak, ebediyyen kurtuluşa sebeb olur."

Ali Mürteiş hazretleri buyurdu ki: "Bütün muâmelelerin doğru bir şekilde yapılması iki şey ile mümkündür. Bunlar da; sabır ve ihlâstır."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Amel üç şeye muhtaçtır. Bu üç şeyle olur. Bunlar, ilim, niyet ve ihlâstır."

> Peygamberimize (aleyhisselâm) "İhlâs nedir?" diye sorulunca, "Rabbim Allahdır demen, sonra da emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır" buyurdu.

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte de buyurdu ki: "Kim Allah için ihlâsla kırk gün ibâdet ederse, kalbinden diline hikmet akar. Allahü teâlâya kırk gün ihlâsla ibâdet eden her kulun kalbinden, diline hikmet pınarları fışkırır."

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "İnsanların görmesi ve takdîr etmesi için amel etmek, iş yapmak, riya ve şirktir. İhlâs ile amel edeni, sırf Allah için iş yapanı, Allahü teâlâ riyadan ve şirkten korur."

Cüneyd-i Bağdâdî'ye "İhlâs nedir?" denilince, "Allah için kulluk yapıp, insanların Allahü teâlâ ile olan muâmelelerinde mahlûkâtı aradan çıkarmakdır. Bu mahlûkların ilki de nefsdir." buyurdu.

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: "İnsan Rabbinin büyüklüğü, azameti karşısında korkarak amel etmedikçe, işlerinde vera' sahibi olmadıkça, vera'sı ihlâs ile, ihlâsı müşâhede, müşâhedesi Allahü teâlâdan başka herşeyden teberri (yüz çevirme) etmedikçe, kâmil bir kul olamaz." Yine buyurdu ki: insanların en hayırlısı mü'minlerdir. Mü'minlerin en hayırlısı, âlim olanlarıdır. Âlimlerin en hayırlısı, havf üzere olanlardır. Bunların da en hayırlısı, ihlâslı olanlardır. İhlâslı olanların en hayırlısı da, ihlâsı ölünceye kadar devam edenlerdir."

Ebü'l-Hasen el-Ateşî buyurdu ki: "Allahü teâlâ bir kimseye gadab edince, verdiği üç ni'metten onu mahrûm eder. Birincisi, sâlihlerin sohbetine kavuşturur, fakat istifâde etmekten mahrûm eder. İkincisi, o kula sâlih amel işlemek nasîb eder, fakat ihlâstan mahrûm bırakır. Üçüncüsü, hikmet verir, fakat o hikmette sadâkat göstermekten mahrûm eder."

> **Sadâkat:** Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Şüphesiz sıdk (doğruluk) iyiliğe (hayıra) hayır da Cennete götürür. Kişi, doğru söyleye söyleye sıddıklardan yazılır. Yalancılık ise fücura (fıska, günaha) götürür. Şüphesiz günah da Cehenneme götürür. Kişi, yalan söyleye söyleye nihâyet yalancılardan yazılır."

Ebû Abdullah Mûsulî şöyle anlatmıştır: "Mensûr Dîneverî hazretlerini, vefâtından sonra rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı?" dedim. "Allahü teâlâ bana merhamet etti, beni bağışlayıp, pekçok ihsânda bulundu" dedi. "Allahü teâlâya kulun arzedebileceği en güzel şey nedir?" dedim. "Kulun Allahü teâlâya götüreceği en güzel şey, sadâkat, doğruluktur. Götüreceği en çirkin şey ise, yalancılıktır" buyurdu."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa büyük kârdadır. Bunlar Sadâkat, haya, güzel ahlâk ve şükür etmektir."

Süleymân Dârânî, "Sâdık kimse, kalbindekini dili ile konuşan, içi dışına akseden kimsedir" buyurdu.

Ahmed bin Hadreveyh el-Belhî buyurdu ki "Kim Allahü teâlâ ile beraber olmak, O'nun rızâsına kavuşmak isterse sadâkat göstersin. Çünkü Allahü teâlâ sâdıklar ile beraberdir."

Zünnûn-i Mısrî'ye "Sâdık kimsenin alâmeti nedir?" denildi. "Mahzûn bir lisân ve hakkı ifâde eden ölçülü bir kelâm" buyurdu.

Buyuruldu ki: "Kimde şu dört haslet varsa, Allahü teâlâ onun hâlini, gidişatını iyiye çevirir. Bu dört haslet Vefâkârlık, sadâkat, haya ve istikâmettir."

> Ebû Bekr Verrâk hazretleri buyurdu ki: "Sıdk üç çeşittir Sıdk-üt-tevhîd, Sıdk-üt-tâat, Sıdk-ül-ma'rifettir. Sıdk-üt-tevhîd, mü'minlerin alâmetidir ki, Allahü teâlâ meâlen "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allaha ve Peygamberine imân etmişlerdir. Sonra(îmânlarında) şüpheye düşmemişler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşmışlardır. İşte böyle kimseler, îmânlarında sâdık olanlardır" (Hucurat-15) buyurdu. Tâat sıdkına sâhib olanlar, ilim ve vera' ehli olanlardır. Ma'rifet sıdkına sâhib olanlar ise, vilâyet ehli olan, evliyâ olanlardır ki, onlar yer yüzünün direkleridirler."
>
> Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine "Hakîkî kulluk nasıl olur?" denilince, "Herşeye Allahü teâlânın mâlik olduğunu bilip, O'na kulluk etmek ve O'na yönelmekle olur. Allahü teâlâ meâlen "O halde herşeyin mülkiyet ve tasarrufu kudret elinde olan Allah ne yücedir!... (öldükten sonra hep) O'na döndürülüp götürüleceksiniz" (Yâsîn-83) buyurdu" dedi.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir köle satın almıştı. Köleye "Senin ismin nedir? Nasıl çağırayım?" dedi. "Ne söylersen, nasıl çağırırsan ismim odur" dedi. "Sen ne yersin?" dedi. "Ne yedirirsen onu yerim" cevâbını verdi. "Ne giyersin?" dedi. "Ne giydirirsen onu giyerim" dedi. "Ne iş yaparsın?" deyince, "Ne iş emredersen onu yaparım" dedi. "Peki senin hiç bir isteğin arzun yok mu?" deyince, "Köle, sahibinin isteğini ve emrettiklerini yapar. Onun sahibi varken kendi isteği arzusu olmaz" dedi. Bu sözler üzerine İbrâhim bin Edhem hazretleri, "Ey İbrâhim, sen Rabbin için ömründe bir müddet de olsa hiç böyle oldun mu?" diyerek çok ağlayıp, gözyaşı döktü.

Fudayl bin Iyâd hazretleri, "Kulluğun tadını tatmayan kimsenin yaşadığı hayat, hayat değildir" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî de, "Kulluk istek ve arzuları bırakmaktır (Allahü teâlâya teslim olmaktır)" buyurdu.

Sehl bin Abdullah'tan "Kul, ne zaman gerçek kul olur?" diye sorulunca, "Allahü teâlâdan gelene (kadere) râzı olup, Allahü teâlânın dilediklerini beğenmekledir" buyurdu.

Yine buyuruldu ki: "Kulluk; nefsin isteklerini, arzularını bırakıp, Allahü teâlâya teslim olmaktır."

İshâk el-Mâzinî şöyle anlatmıştır: "Sehl bin Abdullah hazretlerini şöyle derken işittim: "Ey Rabbim, bilemiyorum ki, senin rızânı, nasıl kazanırım ve bilemiyorum ki, sana kavuşturan yolu nasıl bulurum?" Böyle söyleyince, gâibden bir ses, "İ'tirâzı bırakmadıkça olmaz, İ'tirâzı bırakıp Rabbine teslim olan, kulluğun hakîkatine kavuşur" diye seslendi."

> Buyuruldu ki: "Kul için iki haslet lâzımdır. Biri iftikar; Allahü teâlâya muhtaç olduğunu bilmektir. Allahü teâlâ meâlen **"**(Ey Resûlüm) deki: Ben kendi kendime, Allahın dilediğinden başka, ne bir menfaate, ne de bir zarara sâhib olmam..." (A'râf-188) buyurdu. Diğeri de, Yûnus aleyhisselâmın af dilemesi gibi özür beyân etmektir. O, şöyle duâ etmiştir! "Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn" (Enbiyâ-87) demiştir. Büyüklerden

biri de kulluk iki şey ile olur. Biri kadere rıza göstermek, biri de Allahü teâlânın râzı olduğu amelleri işlemektir." Ebû Bekr el-Verrak buyurdu ki: "Kulluğun alâmeti Allahü teâlânın emirlerini sadâkat ile yapmak, mahlûkata yumuşaklık göstermek ve nefsin azgınlıklarına uymayıp sabretmektir." Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden soruldu ki, insan ne zaman, gerçek kul olur? "Allahü teâlâdan başkasına kulluk etmeyi terk ettiği zaman" buyurdu.

Namaz bahsi; Peygamberimiz (aleyhisselâm) "Namaz gözümün nûrudur" ve "Ezan ve gözümün nûru olan namaz ile bizi ferahlandır yâ Bilâl!" buyurdu.

İlyâs bin Hamza şöyle anlatmıştır: "Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin arkasında bir ikindi namazı kıldım. Namaza başlarken tekbîr almak için ellerini kaldırdı, daha "Allahü" derdemez, Allahü teâlânın azametinden dolayı kendinden geçti. Sanki rûhu çıktı. Kaskatı bir ceset gibi kaldı. Sonra da "Ekber" dedi. Bana öyle bir hâl oldu ki, onun böylesine heybetli tekbîr alışından dolayı, sanki kalbim yerinden fırlayıp çıkacak gibi oldu."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Her şeyin bir safveti vardır. Namazın safveti de ilk tekbîrdir."

Ebu Saîd el-Harrâz'a "Namaza nasıl girmek lâzımdır?" denilince buyurdu ki: "Kıyâmet günü Allahü teâlânın huzûruna varıyormuş gibi, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu ve kimin huzûruna çıkmakta olduğunu unutmadan girmek lâzımdır."

Büyüklerden bir zât, güçsüz takatsiz düşmüştü. Olduğu yerden kalkamazdı. Fakat namaz vakti gelince kendisine bir güç verilir, namaza kalkar, namaz kılardı. Namaz kılarken, ayakta sanki cansız bir direk gibi dururdu. Namazı kıldıktan sonra, gene eski hâline döner, takatsiz kalıp olduğu yerden kıpırdayamazdı. Bir zât, kendisine âit hurma bahçesinde namaz kılıyordu. Namazda iken bir hurma ağacına bakınca daldı ve namazında yanlışlık yaptı. Bu hâline çok üzüldü. Malım beni fitneye düşürdü dedi. Ellibin (dinar) değerindeki bahçesini, sadaka olarak fakirlere verdi. Büyüklerden bir zât namaza durduğu zaman kendinden geçer, yanındakilerden hiç haberi olmazdı. Müslim bin Yesar hazretleri, namaz kılarken kendinden geçer, yanında yüksek sesle konuşanları hiç duymazdı. Bir defasında mescidde namaz kılıyordu. O namazda iken, mescidin bir duvarı çöküp yıkılmıştı. Namazda o kadar kendinden geçmişti ki, çevrede bulunan insanlar koşuşup geldikleri hâlde, onun haberi bile olmamıştır.

İbn-i Atâ buyurdu ki: "Namaza durduğunuz zaman hiç bir şey sizi meşgûl etmesin, kimin huzûrunda olduğunuzu unutmayın."

Âsım hazretleri şöyle anlatmıştır: "Hâtim-i Esam'a "Yâ Abdullah, nasıl namaz kılarsın?" dedim. Buyurdu ki: "Namaz vakti gelince iki abdest alırım. Biri zâhirde bildiğimiz abdest, biri de batın abdesti." "O nasıl olur?" dedim. Batını temizlemek; gıl ve gışdan (aldatma), hased, şek ve kibirden dolayı pişmanlık duyup, tövbe etmekdir. İşte insan namaza böyle hazırlanmalıdır... Sonra mescide gitmek üzere yola çıkarım. Kıblem olan Kâ'beyi hatırlar ve sanki makâm-ı İbrâhim'de olduğumu düşünürüm. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda düşünürüm. Eğer Cennet ehlinden olursam, oraya girerim, şayet böyle olmazsam, o zaman Cehenneme atılırım derim. Kendimi sırat üzerinde kabûl eder, eğer oradan geçmeme sebeb olacak amel işlersem geçerim, yoksa Cehenneme düşerim derim, ölüm meleği arkamda duruyor, eğer rükû'a vardığımda canımı alırsa, secde yapmaya vakit kalmaz. Secdede canımı alırsa, kalkmaya fırsat kalmaz diye düşüne düşüne mescide varırım ve edebime uygun olarak içeri girerim. Namaza durup kırâati tefekkür ederek okurum. Tevâzu ile boyun bükerek ve tezellül ile (acizliğimi düşünerek) secde ederim. Hilm (yumuşaklık), sükûnet ve vekar üzere otururum. Sıdk ve sabır ile teşehhüd yapar, şükür ve sürûr ile selâm veririm" buyurdu.

Ebû Bekr Rakî namaza durduğu bir sırada, düşmanlık eden biri gelip kulağını kesti. Fakat o, namazda o kadar kendinden geçmişti ki, bundan hiç haberi olmadı. Namazını bitirince, kanı görünce farkına vardı.

Utbe el-Gulâm hazretleri namaza duracağı zaman, şiddetli kış gününde bile buram buram ter dökerdi. "Neden böyle terliyorsun?" dediklerinde, "Allahü teâlânın huzûruna çıkıyorum, O'nun için namaza duruyorum" derdi.

Bir zâta şöyle soruldu: "Namaz kılan kimse ne zaman tam bir münâcaat ile namaz kılmış olur?" "Her şeyi kalbinden çıkarıp, tamâmen Rabbine yöneldiği zaman" buyurdu.

İbn-i Mellekî namaz kıldığı mescidde, otuz sene aynı yerde durarak namaz kılmıştır. Birgün bir cenâze sebebiyle mescide gelenler çok kalabalıktı. Bu sebeble mescidde her zaman namaz kıldığı yerde namaza duramamıştı. Kalbinden, seni bugün her zaman namaz kıldığın yerde göremeyecekler, diye düşündü. Bu düşünce hatırından geçince, ey miskin nefsim, demek sen, otuz senedir insanların görmesi için mi namaz kıldın? diyerek, otuz senelik namazını yeniden kıldı.

Rebî bin Heysem, gece namaz kılıyordu. O namazda iken bir hırsız gelip atını çözdü ve alıp gitti. Farkına varmıştı. Fakat namazı bozmadı. Sabahleyin komşuları, yirmibin (dirhem) değerinde, çok kıymetli olan atının çalındığını farkederek yanına geldiler. "Hırsız atı alıp giderken haberin oldu mu?" denince, "Oldu, fakat herşeyden çok sevdiğim Rabbimin huzûrunda idim" dedi. O gün akşam üzeri atı çıka geldi...

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet et. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."

Buyuruldu ki: "Namaz, Allahü teâlâya kavuşturur." "Namaz, Allahü teâlâdan kuluna hediyedir."

> **Haya Bahsi;** Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Îmân altmış küsur veya yetmiş küsur şu'bedir. En yükseği Lâ ilahe illallah (demek), en aşağısı da, yoldan eziyet verecek şeyleri kaldırmaktır. Haya da îmândan bir şu'bedir."

Yahyâ bin Muâz'a "İnsanların en hayâlısı kimdir?" diye sorulunca: "Allahü teâlâya en yakın olanlardır" buyurdu. Kâdı Ebû Ahmed hazretleri buyurdu ki: "İnsanlar dört mertebe üzere amel ederler. Havf (Allahü teâlâdan korkmak), recâ (Allahü teâlâdan ümid etmek), ta'zîm ve hayadır. Bunların en şereflisi haya mertebesidir. İşlerin en makbûlü, Allahü teâlâdan haya ederek yapılan iştir. Çünkü, haya üzere iş yapanlar, her halükârda Allahü teâlânın kendilerini gördüğünü bilirler ve ona göre amel ederler. Herhangi bir günah işlemezler bu husûsta Allahü teâlâdan haya ederler, işte onları isyan etmekten alıkoyan bu hayalarıdır (utanmalarıdır)."

Ebû Süleymân hazretleri buyurdu ki: "Kulun Allahü teâlâdan hayası (utanması) tam olursa, hayrı da tam olur" Ebû Süleymân hazretleri yine buyurdu ki: "Allahü teâlâdan haya etmek kalbe yerleşince, şehvetler (nefsin kötü arzuları) kalbden çıkar."

Iyâd bin Sabit hazretleri buyurdu ki: "İnsanlardan haya etmeyen, Allahü teâlâdan da haya etmez."

Yahyâ bin Ca'de: "Bir kimsenin hayasının az olduğunu görürsen, bilki onun nesebi bozuktur" buyurmuştur.

Ali Rodbârî: "Herşeyin bir vâ'izi, nasîhatçısı vardır. Kalbin nasihatçısı da hayadır. Mü'min için en üstün hazine Allahü teâlâdan haya etmesidir" buyurdu.

Sırrî-yi Sekati hazretleri buyurdu ki: "Günâhları terketmenin üç yolu vardır. Birincisi, Cehennem korkusu, ikincisi Cennet ümidi, üçüncüsü de Allahü teâlâdan haya etmektir."

Bir şiirde şöyle söylenmiştir "Eğer gecelerin akıbetinden korkmuyor ve utanmıyorsan istediğini yap, haya olmadıktan sonra yaşamakda ve dünyâda hayır kalmaz, insan hayâlı olduğu müddetçe, hayatı hayırlı ve bereketli olur."

Lokman Hakim oğluna dedi ki: "Ey oğlum! Nefsinin yapmanı istediği herhangi bir işi, insanların karşısına çıkardığında onlardan utanacak isen, bunu kalbinden çıkar. Allahü teâlâ kendisinden utanılmaya en lâyık olandır."

Vehb bin el-Vârid şöyle anlatmıştır: "Kâ'beyi tavaf ediyordum. Arkamdan birisi omuzuma elini koyup "Ey Vehb!. Allahü teâlânın kudreti karşısında O'ndan kork! Sana yakın olduğundan dolayı da O'ndan haya et, utan" dedi. Dönüp baktım kimseyi göremedim. Meğer o, Hızır aleyhisselâm imiş."

Ebû Süleymân şöyle demiştir: Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: "Ey kulum, benden hayâ ettiğin, utandığın zaman, senin ayıplarını insanlara unuttururum. Günahlarını silerim ve kıyâmet günü hesap verirken günahlarını bağışlarım."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kim Allahü teâlâdan haya ederek O'na kulluk yaparsa, Allahü teâlâ da ona azâb yapmaz."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Allahü teâlânın fadlına, ihsânına şükretmeyen, yarattıklarına şefkatli olmayan ve günahlarına pişman olup Rabbinden utanmayan, dünyâda belâlardan ve âhirette azâbdan nasıl kurtulur?"

Îsâ aleyhisselâm, “Başkaları ile birlikte iken de, yalnızken de Allahü teâlâdan haya ediniz” buyurdu.

Muhasibi hazretlerine “Haya nedir?” diye soruldu: “Allahü teâlânın râzı olmadığı, beğenmediği her çeşit kötü ahlâktan sakınmaktır. Bunun alâmeti de; haya bulunmayan yerlerden ve kimselerden uzak durmaktır” buyurdu.

Büyüklerden ba’zılarının kitaplarında şöyle yazılı olduğu görülmüştür: “Bir insan, insanlara va’z ve nasihat vermek için aralarına oturunca, omuzundaki ona müvekkil iki melek, “Ey Allahın kulu, o nasihati kendi nefsine yap, Allahü teâlâdan utan, haya et! Çünkü o seni görüyor” derler.”

> Muttalib bin Ziyâd şöyle anlatmıştır: “Ömer bin Abdülazîz’in (radıyallahü anh) Allah için gözyaşı dökerek ağlamasından dolayı, yanaklarından iki siyah çizgi meydana gelmişti. Bir zât gece vakti mescidde “Rabbimin azâbı muhakkak vukû’ bulacaktır. Onu geri çevirecek hiçbir şey yoktur” (Tûr-8) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bu âyet-i kerîmeyi duyar duymaz, öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler. Aradan çok geçmeden vefât edip, şehîd oldu.”

Muhammed bin Semmâk şöyle anlatmıştır: “Birgün bir mecliste insanlara va’z ve nasihat ediyordum. Bir genç ayağa kalkıp bana “Ey Ebâ Abbâs! Bugün öyle bir söz söyledin ki, böyle bir söz işitmemiştik” dedi. “Hangi söz?” dedim. “Âhıret sonsuzdur. Orada Cennetten ve Cehennemden başka gidecek yer yoktur. Cennete giremeyip Cehenneme atılma düşüncesi, Allahü teâlâdan korkanların kalblerini titretti, sözüdür” dedi. Sonra o genci bir daha göremez oldum. Sorup araştırdığımda öğrendim ki, hastalanmış, tanıyanları ziyâretine gidiyormuş. Ben de gidip hâlini sordum. “Nedir bu hâlin?” dedim. İşte o sözü düşünmekten dolayı böyle oldum” dedi. Daha sonra o gencin vefât ettiği haberini aldım. Vefâtından sonra rü’yâmda gördüm. Hâlin nasıldır? dedim. Dedi ki, Allahü teâlâ bana merhamet etti ve Cennete dâhil etti. Ne sebeble merhamete kavuştun? dedim. O söz sebebiyle, o sözden ibret aldığım için dedi.”

Nakledilir ki, bir defasında Ömer bin Abdülazîz öyle ağladı ki, hanımı Fâtıma ve evdekiler de dayanamayıp ağladılar. Bir ara ağlamaları geçince, hanımı Fâtıma neden ağladığını sordu, insanların fırka fırka Rabbimin huzûruna geleceğini, bir kısmının Cennete gideceği, bir kısmının da Cehenneme atılacağı günü düşündüm dedi. Sonra da bir ah çekip bayıldı.

> Mâlik bin Daygam şöyle anlatmıştır: Bekr bin Muâz hazretleri bir zâta uğradı. Meâlen **“**(Ey Resûlüm! O müşrikleri, gelmesi yakın) kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de şefaati makbûl bir şefaatçisi...” (Mü’min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyordu. Bunu okuyunca titredi ve “Yâ Rabbî! Merhamet et, bizi böyle kimselerden eyleme. Azâbından koru...” diyerek feryâd etti, sonra da bayıldı.

İbrâhim bin Edhem hazretlerinin yanında kıyâmet gününden, âhıret hâllerinden, Cennet ve Cehennemden... bahsedilen İnşikâk sûresi okundu, İbrâhim Edhem hazretleri dinledi ve kendinden geçip, bütün a’zâları şiddetle titredi ve bayıldı.

> Sâlih bin Yahyâ el-Adevî şöyle anlatmıştır: “Muhammed bin Semmâk’ın yanında idim. Fırat nehri kıyısında oturuyorduk. Bir zât da Kur’ân-ı kerîm okuyor, biz dinliyorduk. Meâlen “Biz kıyâmet günü için, adâlet terazileri koyacağız. Artık hiç kimse, en ufak bir zulme uğramayacaktır. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir tartıya koyarız. Hesab görenler olarak da (şânı yüce olan) biz kâfiyiz” (Enbiyâ-47) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyunca, Fırat nehrinde yıkanmakta olan biri işitti, işitir işitmez bayıldı ve suda kaybolup gitti.

> Ebû Bekr bin Iyâş şöyle anlatmıştır: “Fudayl bin Iyâd hazretlerinin arkasında bir akşam namazı kılıyordum. Oğlum Ali de yanımda idi. Namazda Tekâsür sûresini okuyordu.
> Meâlen “Andolsun, (kıyâmet günü) **o** kızgın ateşi muhakkak göreceksin” buyurulan âyet-i kerîmeyi okurken, oğlu Ali kendinden geçip yere yıkıldı. Fudayl bin Iyâd hazretleri de öyle bir heybete kapıldı ki, bu âyet-i kerîmeyi zor geçti. Korku ve heybet içinde namazı tamamladıktan sonra kendi kendime dedim ki, ey nefsim senin hâlin nerede,

bunların hâlleri nerede? Oğlum Ali'nin başında bekledim, ancak gece yarısı kendine gelebildi."

Beşir bin Mensûr Sülemî şöyle anlatmıştır: Atâ Sülemî bana dedi ki, "Ey Beşir! ölüm peşimde, kabir önümde, gideceğim yer mahşer, geçeceğim yol, Cehennem üzerindeki sırat köprüsüdür, bilemiyorum ki Rabbim bana ne muâmele yapar?" dedi ve öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Bir gün bir gece öylece kaldı. Ayılınca baktım ki, benzi solmuş, çok zayıf düşmüştü. Sâlih el-Mürrî'ye gidip, hâlini anlattım. Benimle birlikte yanına geldi. Belki birşeyler yedirip, içirebiliriz dedik. Bize, "Şu keçeyi kaldırın" dedi. Kaldırıp baktık ki, altında bir dirhem vardı. Onunla sevik (çorbalık) satın alıp, hazırladık ve ona içirmek istedik. Ağzına aldı. Fakat bir türlü içemedi, boğazından geçmedi, ölecek diye korktum. Dedim ki, "Ey Atâ olur mu böyle? Bunu senin için aldık, hazırlamak için uğraştık" dedim. Bana dedi ki, "Ey Beşir! Onu bana içirirken, sıcaklığını hisseder hissetmez
meâlen; "Zîrâ (âhırette kâfirler için) bizim yanımızda bu kapılar ve (içine girecekleri) bir ateş var. Bir de boğaza takılıp kalan bir yiyecek var. Ayrıca acıklı bir azâb da var" (Müzzemmil-12, 13) buyurulan âyet-i kerîmeyi hatırladım. Böyle yapmamak elimde değildir" dedi. Mudar el-Kârî şöyle anlatmıştı: Abdülvâhid bin Zeyd'in yanında Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Meâlen; **"**(Ey Resûlüm, o müşrikleri, gelmesi yakın) kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de bir şefaatçisi..." (Mü'min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudum. Bunu dinleyince, birdenbire kendinden geçti. Sonra toparlanıp "Kalbler hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkınca insanın hâli nasıl olur?" dedi ve düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler.

Bir zât şöyle anlatmıştır: Abdullah bin Hanzala'nın yanında; "Onlara Cehennem ateşinden bir döşek ve üzerinde de (yine ateşten) örtüler var. Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız" (A'râf-41) meâlindeki âyet-i kerîme okundu. Bunu dinleyince öyle ağladı ve kendinden geçti ki, ölüyor zannettim, "Ölenler toprak altında kaldılar" dedi. Sonra ayağa kalktı. "Otur" denilince, "Cehennemi hatırladım. Nasıl oturayım? Bilmiyorum ki, belki ben de oraya gideceklerden biri olabilirim" dedi.

Katâde hazretleri şöyle anlatmıştır: "Misver bin Mahrem'e Kur'ân-ı kerîm okunurken, dinlemeye takat getiremez kendinden geçerdi. Allahü teâlânın azâbından ve kıyâmet gününün dehşetinden o kadar korkardı ki, yanında bu husûsla ilgili bir âyet-i kerîme okunsa, günlerce kendine gelemezdi. Birgün bir zât onun yanında meâlen; "Takvâ sahiplerini, elçiler gibi Rahmânın huzûruna toplayacağımız gün, mücrimleri de susuz olarak Cehenneme süreceğiz" (Meryem 85-86) buyurulan âyet-i kerîme okununca, "Bir daha oku, ben müttekilerden olamadım" dedi. O da bir daha okudu. Dinlerken şiddetli bir ah çekip feryâd etti ve hemen orada can verdi.

Hammâd bin Seleme hazretleri anlatmıştır: "Yahyâ el-Bekkâ'nın yanında oturuyorduk. Bir zât meâlen; "Sen onların, Rablerine arz edildiklerini (hesaba çekildiklerini)görseydin. Allah, onlara şöyle buyuracak: Öldükten sonra diriliş ve bu hesab hak değil mi imiş? Onlar da: evet, Rabbimize yemîn ederiz ki, bu haktır. Diyeceklerdir. Allah: O halde dünyâda yaptığınız küfürlerin cezasını tadın, buyuracaktır" (En'âm-30) âyet-i kerîmesini okudu. Yahyâ el-Bekkâ bunu dinleyince çok ağladı. Bu sebeble hastalanıp, dört ay hasta yattı.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "Ayıp ve kusurlardan kendini korumak isteyen susun." Enes bin Mâlik rivâyet eder Resûlullah (aleyhisselâm) Ebû Zer'e buyurdu ki: "Yâ Ebâ Zer! Sana iki haslet bildireyim mi? "Evet yâ Resûlallah" dedi. "Güzel ahlâk sahibi olmak ve sükût etmek, susmaktır. Nefsim, yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, insanlar böyle bir ameli işlememiştir." Ebû Ümâme (radıyallahü

anh) rivâyet eder. Resûlullaha (aleyhisselâm) "Kurtuluş neydedir?" dedim. "Dilini tutmaktadır" buyurdu.

Lokman Hakim oğluna, "Ey oğlum, söz gümüş ise, sükût altındır. Söz söyleyince pişman olursun, fakat sükût etmekten pişman olmazsın."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Kalbi imâr etmek ni'mettir. Dili imâr etmek (çok konuşmak) fitnedir."

Ömer bin Abdülazîz hazretleri; "Müttekî kimse, susan kimsedir" buyurdu.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Kulun dini doğru olmadıkça, îmânı doğru olmaz. Kalbi doğru olmayınca, dini doğru olmaz. Dili doğru olmayınca, kalbi doğru olmaz."

Zünnûn-i Mısrî hazretlerine, "İnsanların kendini nefsinden en iyi koruyanı kimdir?" denilince, "Diline sâhib olan, dilini tutandır" buyurdu.

Ka'b hazretleri, "Afiyet on parçadır, bunun dokuzu susmaktadır" buyurdu.

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Çok konuşan, çok hatâ eder. Çok hatâ edenin, hayası azalır. Hayası azalanın, vera'sı da azalır. Vera'sı az olanın, kalbi ölür, körelir."

Fudayl bin Iyâd hazretleri de, "İki şey kalbe kasvet verir (karartır): Çok konuşmak ve çok yemek" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 222

2) El-A'lâm cild-4, sh. 163

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 188

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 184

5) Delâil-ün-nübüvve (54 ve son bab)

6) Tehzîb-ül-esrâr v. 35a, 41 b, 45a, 50a, 53b. 55b, 78a, 93a, 102a, 194b, 153a.

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1066

HASEN BİN AHMED ES-SEMERKANDÎ

Büyük hadîs âlimi. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Muhammed bin Kâsım bin Ca'fer'dir. Künyesi, Ebû Muhammed olup, 409 (m. 1018) senesinde Semerkand'da doğdu, İlim öğrenmek için Buhârâ, Belh ve Nişâbûr şehirlerini dolaştı. Çok âlimden ilim aldı. Sonra Nişâbûr'a yerleşti. 491 (m. 1098) senesi Zilka'de ayında orada vefât etti.

Zamanının en büyük hadîs âlimiydi. Hâfız Ca'fer İbni Muhammed el-Mustagfirî ile sohbet edip çok ilim aldı. Ondan dinlediklerini eserinde bildirdi. Ayrıca Abdüssamed el-Âsımî'den ve Hamza bin Muhammed el-Ca'feri'den, Nişâbûr'da Ebû Hafs bin Mesrûr'dan, Ebû Saîd el-Gencervedî'den ilim alıp hadîs-i şerîf dinledi. Buhârâ ve Belh şehirlerine de giderek, orada bulunan âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Birçok eser hazırladı.

Kendisinden de; İsmâil bin Muhammed et-Temîmî, Vecih-üş-Şehâmî, Hibbetürrahmân bin Kuşeyrî, Muhammed bin Câmi', Hayyât-us-Sûf, Cüneyd-i Kâini ve daha birçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Kendisinin hocalarının en büyüğü Mensûr-i Kâgızi de, ondan hadîs-i şerîf dinleyenlerdendir.

Ebû Sa'd-i Sem'ânî diyor ki, "Hâfız İsmâil'den işittim. Dedi ki: "Hasen-i Semerkandî, zamanındakilerin İmâmı (en büyük âlimi), hafız (yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberleyen), bir zât idi. Dinleyerek aldığı hadîs-i şerîfleri, toplayarak tasnif etti, kitap hâline getirdi"

Ömer bin Muhammed en-Nesefî, "Kitâb-ül-Kand" adındaki eserinde diyor ki; "Büyük âlim ve hafız olan Ebû Muhammed-i Semerkandî, Sünnet-i seniyyenin direği olan, onu ayakta tutan bir zât olup, Nişâbûr'a yerleşti. Yaşadığı devirde, onun sahip olduğu çeşitli ilimlerde, doğuda ve batıda onun gibi bir âlim yetişmedi. "Kitâbü Bahr-il-esâmîd fî sıhâh-ı mesânîd" adında çok kıymetli bir eseri vardır. Onda yüzbinden çok hadîs-i şerîf vardır. Şayet bu eserini konularına göre tertîb ederek düzenleseydi, İslâm âleminde onun bir benzeri bulunmazdı. Onun hepsi 800 cüz'den (küçük cildlerden) ibâretti."

Hâfız Zehebî diyor ki “İslâm âleminde onun eserinin bir benzeri yazılmadı.”

Abdülgâfir el-Fârisî, diyor ki, “O, hadîs-i şerîf ezberlemekte benzeri bulunmayan bir hadîs âlimi idi. Nişâbûr’a yerleşti. O, Müstagfiri’den daha çok hadîs-i şerîf ezberlemiştir.”

> Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Ben, ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır. Onun kapısını isteyen, Ali’ye gelsin!”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3 sh. 203

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1230

3) El-A’lâm cild-2, sh. 180

HASEN BİN AHMED (İbnü’l-Bennâ’)

Hanbelî âlimlerinden. Hadîs, fıkıh, kırâat âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Abdullah bin el-Bennâ’dır. Künyesi, Ebû Ali idi. 396 (m. 1007) senesinde Bağdad’da doğdu. Kırâat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde çok yükseldi. Devamlı va’z ve nasihat eder, dinî suâllere cevap verir, bu husûstaki fetvâları bildirirdi. Birçok âlimden ilim aldı. Çok kitap yazdı. 471 (m. 1079) senesi Receb ayının beşinde Cumartesi gecesi Bağdad’da vefât etti. Bâb-ı harb kabristanlığına defnedildi.

Kur’ân-ı kerîmin kırâat-ı Seb’asını (kırâat âlimlerinin bildirdiği yedi okunuş şeklini) Ebü’l-Hasen el-Hammâmî’den ve diğer âlimlerden aldı. Hadîs ilmini; Hilâl-i Haffâr’dan, Ebü’l-Kâsım el-Gavrî’den, Ebû Muhammed es-Sükri’den, Ebü’l-Hüseyn bin Bişrân ve kardeşi Ebü’l-Kâsım bin Bişrân’dan, Ebü’l-Feth bin Ebi’l-Fevâris’den, Ebü’l-Hasen el-Hammâmî’den ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan çok hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Fıkıh ilmini; babasından, Kâdı Ebû Ya’lâ el-Ferrâ’dan, Ebü’l-Fadl et-Temîmî’den ve onun kardeşi Ebü’l-Ferec’den öğrendi. Kâdı Ebû Ya’lâ’nın talebelerindendir. Mezhebinin mes’elelerini ve hılâf ilmini babasından öğrenmişti.

Fıkıh, hadîs, ferâiz (miras hukuku), usûl-i din ve daha çeşitli ilimlere yüzelliye yakın kitap yazdı. Her ilimde sağlam, güvenilir ve vesîka idi. Daha babası hayatta iken, Dâr-ül-hılâfe’nin doğu tarafında ders vermeye başlamıştı. Onun vefâtından sonra da ders vermeye devam etti. Kendisinden oğlu Ebû Gâlib Ahmed, Ebü’l-İzz bin Kâdiş ve daha başka âlimler ilim alıp rivâyette bulundular. O, günde iki kerre ayrı câmilerde ders verirdi. Birisi Câmi-i Kasr’da olup halkın dinî suâllerine fetvâ verir, bilmediklerini öğretirdi. Diğeri de Câmi-i Mensûr’da olup, gelenlere hadîs-i şerîf öğretirdi.

İbn-i Şafiî diyor ki, “Üçyüzden fazla büyük âlimden yazarak hadîs-i şerîf aldım. Onlar arasında, İbn-ül-Bennâ’nın kitaplarının çoğu kendi el yazısı idi. Ondan daha çok kitabı olanı görmedim. Onun kitapları benimkinden daha çoktu. O, ahlâkı temiz, yüzü güzel ve saçları beyaz, ilim ehline âşık ve onlara ikramı çok olan bir zât idi.”

Kâdı Ebü’l-Hüseyn Muhammed bin Ebî Ya’lâ diyor ki, “Ben de ondan hadîs-i şerîf dinledim. O, nefsinin kötü isteklerine uyanlara karşı çok şiddetli bir edîb idi. Va’z ve nasihatleri çok te’sîrliydi.”

> O’nun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki: “Şüphesiz ki cömertlik, Allahü teâlânın ahlâkındandır. Cömertlik ediniz ki, Allah da size cömert davransın! Allahü teâlâ cömertliği bir insan sûretinde yarattı ve onun kökünü, Cennetteki Tûbâ ağacının köküne yerleştirdi. Dallarını da Sidret-ül-müntehâ’ya bağladı. Onun dallarından ba’zısını dünyâya sarkıttı. O daldan birisine yapışan kimseyi Cennete sokar. Dikkat ediniz! Cömertlik, imândan bir şu’bedir. İmân da Cennettedir. Cimrilik de, Allahü teâlânın gazâb-ı ilâhiyyesindendir. Onun kökünü, Cehennemdeki zekkûm ağacının dibine yerleştirdi ve dallarından ba’zısını da dünyâya sarkıttı. O daldan birisine yapışan kimseyi Cehenneme sokar. Dikkat ediniz! Cimrilik, küfrün bir şu’besidir. Küfür de, Cehennemdedir.”

Eserlerinin başlıcaları şunlardır.

1. Şerh-ül-izâh fin-nahvi: Ebû Ali el-Fârisî’nin “İzah” kitabının şerhidir, 2. Er-Risâlet-ül-mugniyye fis-sükût ve lüzûm-il-büyût,

3. Mûsânnefûn fî tabakât-il-fukahâ, 4. Selvet-ül-hazîn ınde şiddet-il-enîn, 5. Nüzhet-üt-tâlib fî tecrid-il-mezâhib.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 201

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 338

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 495

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 243

5) Keşf-üz-zünûn sh. 212, 892, 1105, 2001

HASEN BİN ALİ (İbn-ül-Müzhib)

Bağdad'da yetişen vâ'izlerden ve Ahmed İbni Hanbel'in "Müsned" kitabının râvilerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin Muhammed et-Temîmî'dir. Künyesi, Ebû Ali olup, "İbn-ül-Müzhib" diye meşhûr oldu. 355 (m. 966) senesinde doğdu. Birçok âlimden hadîs-i şerîf aldı. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin "Müsned"ini ezberleyip rivâyet etti. Çok va'z ve nasihat ederdi. 89 yaşında iken, 444 (m. 1052) senesi Rebî'ül-âhır ayının, ondokuzuncu günü vefât etti.

Hadîs ilmini; Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î, Ebû Muhammed bin Masî, Muhammed bin İsmâil el-Verrâk, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Sa'îd el-Hurfi, Ali bin Muhammed el-Lü'lü' el-Verrâk, Ebû Hafs bin Şahin, Muhammed bin Eyyûb el-Kattân, Ebû Bekr bin Şâzân, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebü'l-Abbâs bin Mükrim ve onların asrındaki büyük âlimlerden aldı. Birçok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Ahmed bin Hanbel'in Müsned'ini ezberledi. "Müsned râvîsi" diye meşhûr oldu. Hatîb-i Bağdadî ondan aldığı birçok hadîs-i şerîfleri, kitabında yazdı ve: "O, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inin tamâmını Ebû Bekr el-Kutayî'den dinledi. Ondan dinleyerek aldıkları hadîs-i şerîflerin hepsi, sahih idi. Ancak ondan rivâyet ettiklerinin ba'zılarının sonuna kendisinin işittiklerini de ilâve etti. Hocası İbn-i Mâlik el-Kutay'î de, Ahmed bin Hanbel'in zühdünü bildirirken böyle yapmıştı.

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 271

2) Mizân-ül-İ'tidâl cild-1, sh. 510

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 63

4) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 390

5) El-A'lâm cild-2, sh. 201

HASEN BİN ALİ VAHŞÎ

Kırâat, fıkıh, nahiv ve hadîs âlimi Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer'dir. 385 (m. 995) yılında, Belh yakınlarındaki Vahş köyünde doğdu. Memleketine nisbetle Vahşî ve Belhî denildi. Seksenaltı yaşında iken 471 (m. 1078) yılında Belh'de vefât etti.

İlk önce doğudaki ilim merkezlerinden biri olan memleketi Belh'de tahsiline başlayan Ebû Ali Hasen Vahşî, daha sonra Şam, Bağdad, Basra, Mısır, Horasan ve İsfehan gibi zamanındaki ilim merkezlerini dolaştı. Bu şehirler ve bölgelerdeki âlimlerden ilim öğrenip hadîs-i şerîf yazdı. Belh'de Ebü'l-Kâsım Ali bin Ahmed Huzâî, İsfehan'da Hâfız Ebû Nuaym İsfehânî, Horasan'da Ebû Bekr Hîrî, Basra'da Ebû Ömer Hâşimî, Bağdad'da Ebû Ömer bin Mehdî, Askalân'da İbn-i Mushah, Mısır'da Ebû Muhammed İbn-i Nehhâs ve daha birçok âlim, onun ilim öğrenip istifâde ettiği âlimler arasındaydı, ilim tahsili sırasında ve memleketine döndükten sonra fakirlik içinde yaşayan Ebû Ali Vahşî, günlerce aç kalmak pahasına da olsa, elde ettiği bilgiler üzerinde çalışmaya devam etti. Hocalarından yazdıklarını ezberleyip zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle beraber ezberleyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Memleketi Vahş'de kadrini kimsenin bilmemesi, onu, kendi evinde ilmini ilerletmek için çalışmaya sevketti. O sırada, zamanın Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk devletin desteğinde sünnî i'tikâdını öğretip yayan eğitim kurumları şeklinde Nizamiye medreselerini kurmakta ve bu medreselere zamanın en büyük âlimlerini de müderris ve idâreci olarak ta'yin etmekteydi. Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî' ve İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Cüveynî gibi âlimleri bu medreselerde dersler vermek için görevlendirmişti. İsfehan, Nişâbûr, Herat, Basra, Merv, Âmul, Bağdad

şehirlerinin yanında Belh'de de, bir medrese yaptırmıştı. Bu medresenin inşâası ve hocalarını ta'yin etmek için Belh'e geldiğinde, Ebû Ali Vahşî'nin ilmini kendisine övüp durumunu arzettiler.Nizâm-ül-mülk de, Ebû Ali Vahşî'yi medresede hadîs ilmi öğretmesi için vazîfelendirdi. Ebû Ali Vahşî, Belh'de Sünen-i Ebû Dâvûd ve benzeri hadîs kitaplarını yıllarca okuttu. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Çok ibâdet eder, hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Allahtan çok korkar, dünyâ malına i'tibâr etmezdi: Hayatını devam ettirecek kadar mal bırakır, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olup, kırâati çok güzel olan Ebû Ali Vahşî'nin talebeleri arasında, Kâdî Behâeddîn Ömer bin Ali Mahmûdî, Hasen bin Ali Hüseynî Belhî ve daha birçok âlim vardı. Onlar da hocaları gibi Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için gayret ettiler. İnsanlara nasihat edip emr-i ma'rûfta bulundular.

Kâdılık hizmetinde de bulunan Ebû Ali Hasen Vahşi, birçok kitap yazdı. "Emâlî" ve "Tevfîr"i bilinen eserleridir.

> Ebû Ali Vahşî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) ölüm hastalığıyla hastalandığında, nâmaz vaktinin geldiği "kendisine haber verilince; "Ebû Bekr'e gidiniz. İnsanlara namaz kıldırsın..." buyurdu.

Ebû Ali Vahşi, "Ben, Askalân mevkiinde İbn-i Musahhah ve diğer hadîs Âlimlerinden ilim öğreniyordum. Nafakam darlaştı. Yemek yemeden günler geçirdim. Yazı yazmak için kalemi elime aldığımda, tutmaya gücüm yetmiyordu. Bir ekmekçi dükkanına gittim ve ekmeğin kokusunu almak için yakınına oturdum. Böylece gıdamı aldım. Sonra Allahü teâlâ bana, Nizâm-ül-mülk'ün medresesine müderris olmağı nasîb etti. Allahü teâlâ, bugün benim elimden başkalarının rızkını dağıtıyor" derdi.

Ömer bin Ali Serahsî anlatır: "Ebû Ali'nin vefatı sırasında cenâzesinde hazır bulundum. Kabre konunca, mezarın çevresindekiler çığlıklar atarak kaçıştılar. Etrâfıma bakınca, mezarlardan çıkan haşerâtı (akrep ve diğerlerini) gördüm. Ebû Ali Vahşî'nin oraya defnedilmesi, kabristanda yatanların hepsini haşeratın tasallutundan kurtarmıştı. Çıkan, haşerat o kadar çoktu ki, neredeyse vadiyi doldurmuştu."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Lisân-ül-mizân cild-2, sh. 241

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 339

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 260

5) Keşf-üz-zünûn sh. 163, 508

HASEN BİN HÂMİD EL-BAĞDÂDÎ

Bağdad'da yetişen Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Hâmid bin Ali bin Mervân el-Verrâk'tır. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. "İbn-i Hâmid-i Verrâk" diye meşhûr oldu. Bağdadlı olup, birçok âlimden çeşitli ilimler aldı. İlminden çok kimseler istifâde etti. Devlet idârecilerine ve halka ders verir ve her mes'elede kendisinin fetvâsına başvurulurdu. Çok talebesi vardı. Fıkıh, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs ve başka ilimlerde çok kıymetli kitaplar yazdı. Uzun bir hayat sürdü. Yazılan kitapları çoğaltarak onları satar, elinin emeği ile kazandığını yerdi. Bir kerresinde, sultan kendisine kıymetli hediyeler göndermişti. Onlardan ba'zısınâ ihtiyâcı olduğu hâlde hiçbirini kabûl etmedi. O, böyle hediyelerden uzak durmak istiyordu. Çok kanâat sahibiydi. Birçok kerreler hac yapmak için Mekke'ye gitti. 403 (m. 1013) senesinde, hacdan dönerken, Mekke yolunda "Vâkısat-ü hazûn" adı verilen yerin yakınında vefât etti.

Hadîs ilmini; Ebû Bekr-i Şafiî'den, Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î'den, Ahmed bin Ca'fer bin Selâm el-Hatalî'den aldı. Bu âlimlerden öğrendiği hadîs-i şerîfler azdır. Kendisinden, Hasen bin Ali el-Ahvâzî hadîs-i şerîf aldı.

İbn-i Hâmid-i Verrâk, daha çok fıkıh ilmiyle uğraşıp meşhûr oldu. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinde olanlara ders verecek ve bu mezhebde müftilik yapacak mertebeye yükseldi. Bu mezhebin bütün mes'elelerini içine alan "El-Câmi'" isminde büyük bir kitap yazdı. Bu, dört cildlik muazzam bir eser olup, âlimlerin mes'elelerdeki ictihâd farklılıklarını da içine almaktadır. İbn-i Hâmid-i Verrâk'ın gerek devletin ve gerekse halkın yanındaki i'tibârı yüksekti, Zamanının sultânı kendisini önde tutar, ondan fetvâ isterdi. O fıkıh ilmini Ebû

Bekr Abdülazîz bin Ca'fer'den öğrendi. Kendisinden de; Ebû İshâk, Ebü'l-Abbâs el-Bermekiyân, Ebü'l-Kâsım Tâlib İbni Uşârî, Ebû Bekr bin Hayyât ve daha başkaları fıkıh ilmini aldılar. Birçok fıkıh mes'elesinde, onun bildiklerine tâbi oldular.

Kâdı Ebû Ya'lâ anlatıyor: "İbn-i Hâmid, ders vermeye başlarken önce Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sonra derse başlardı. Ders vermeyi bitirdikten sonra, birçok kitapları eliyle yazar, onları satarak kazandıklarından geçimini, temin ederdi. Çok zaman baklayı yağsız olarak pişirip yerdi. Yağ bulduğu zaman onu yemeğe katmaz, yalnız yerdi. O, çok hac yapardı. İlim öğrenmek ve hac yapmak için çok yolculuk yapmaktan, yaşının ilerlemesine rağmen çok zevk alırdı ve hiç yorgunluk hissetmezdi."

Son haccını yapmak üzere sefere çıkmıştı. Hac dönüşünde yolda bütün insanlar çok susamışlardı. Onun da sıcağın şiddetinden takati tükenmiş ve bir taşa yaslanmıştı. Susuzluktan ölmek üzereydi. Birisi ona az bir su getirdi. "Onu nereden getirdin?" diye işâretle sordu. O da: "Şimdi bu suâlin vakti değildir. Suyu için!" diye cevap verdi. Bunun üzerine O: "Evet, Allaha kavuşma ânında da olsa haramdan mı, helâlden mi diye sormanın vaktidir" dedi. Suyun kime âit olduğunu sorarak, helâl olup olmadığını anlamak istemişti. Suyu içmeden vefât etti.

Kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. El-Câmi':Hanbelî mezhebine âit fıkıh mes'elelerini geniş olarak anlatmaktadır, 2. Şerh-ül-Haraid, 3. Şerhu usûl-i dîn, 4. Şerhu usûl-i fıkıh, 5. Tehzîb-ül-ecvibe.

> Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber
> efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu
> ki: "Başkalarını gıybet
> etmenin (çekiştirmenin) keffâreti, gıybet ettiği
> kimse için istiğfar etmektir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı hanâbile cild-2, sh. 171

2) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 303

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 349

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 166

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 214

6) El-A'lâm cild-2, sh. 187

HASEN BİN HÜSEYN EL-HEMEDÂNÎ

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Hüseyn bin Hamekân el-Hemedânî'dir. Künyesi, Ebû Ali'dir. Hemedân şehrinden olup, doğum târihi belli değildir. Hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde büyük bir âlimdir. Bağdad'a gelip Terb-i Yûnus'ta büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî'nin yanına yerleşti. Fıkıh ilmini Ebû Hâmid-i Mervezûrî'den öğrendi. Hadîs ilmini Basra'da öğrendi. İmâm-ı Şafiî'nin menkıbelerini anlatan nefis, açık bir eseri vardır. 405 (m. 1014) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmisi civarında, Bağdad'da vefât etti ve evine defnedildi.

Ebü' Ali Hemedânî, önce hadîs ilmi ile meşgûl oldu. Basra'da, yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Abdurrahmân bin Hemedân-i Cellâb el-Hemedânî, Muhammed bin Hârûn ez-Zencânî, Zübeyr bin Abdülvâhid el-Esdebâdî, Ca'fer bin Muhammed bin Nusayr el-Huldı, Muhammed bin Hasen bin Zeyyâd en-Nakkâş ve Bağdad ile Basra'daki daha, birçok âlimden hadîs-i şerîf alıp rivâyet etti. Kendisinden de, Ebü'l-Kâsım el-Ezherî, Ahmed bin Ali et-Tûzî, Muhammed bin Ca'fer el-Esdebâdî ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Sonra fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Ebû Hâmid-i Mervezûrî'den fıkıh ilmini öğrendi. "Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî" ismindeki eserinde, Şafiî mezhebi ile birlikte, daha evvel âlimlerin yazmadığı birçok mezheb âliminin ictihâdlarını da yazdı.

Ebü'l-Fadl Abdüssamed bin Muhammed el-Hatîb anlatıyor "Ebû Ali bin Hamekân bana dedi ki: Ben, yalnız Basra'da 470'den fazla âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendim. Ebû Ali Hemedânî ise, başka yerlerde de yazdı. Gençlik yıllarında hadîs-i şerîfle meşgûl oldu. Ondan sonra fıkıh ilmini öğrenmeyi istedi. Ebû Hâmid-i Mervezûrî'nin derslerine devam edip, ondan bu ilmi aldı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-4, sh. 304

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 174

3) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 299

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 218

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1839

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 354

HASEN BİN MUHAMMED NİŞÂBÛRÎ

Tefsîr âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Kâsım Nişâbûrî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 406 (m. 1016) senesinde vefât etti. Şafiî mezhebinden idi. Tefsîr, kırâat, nahiv, edebiyat, megazî ve siyer ilimlerinde zamanının meşhûr âlimlerinden idi. Ebû Zekeriyyâ el-Anberî'den, Ebû Abdullah es-Saffar'dan, Ebü'l-Hüsnâ el-Karîzî'den, Ebû Muhammed el-Müznî'den, Ebû Sa'îd Amr bin Mensûr Darîr'den, Ebû Ca'fer Muhammed bin Sâlih bin Hânî'den ve zamanının diğer âlimlerinden hadîs-i şerîf işitip, ilim almıştır, ilimde yetiştikden sonra, ders vermeye başladı. Bir taraftan talebelere ders verirken, bir taraftan da halka va'zu nasihat ederek insanlara faydalı olmuştur. Talebelerinin en meşhûru Ebü'l-Kâsım Sa'lebî'dir. Diğer talebelerinden ba'zıları da Ebû Bekr Muhammed bin Abdûlvâhid Hayrî, Ebü'l-Feth Muhammed bin İsmâil el-Fergânî ve diğerleridir. Tefsîr, kırâat ve edebiyat ilimlerine dâir eserleri vardır. "Et-tenzil ve tertîbihi" adlı eseri meşhûrdur.

Hasen bin Muhammed Nişâbûrî hazretlerinin ba'zı şiirlerinin tercümesi şöyledir.

"Zaman içinde sabredilemeyecek derecede hâdise olabilir. Fakat insan için, hayatında sevinç ve neş'e günleri de vardır. Onun için karşılaşılan meşakkatler ve kederler, insanı korkutmamalıdır."

"Allahü teâlânın yarattığı herşeyde bir hikmet vardır. Öyleyse sabret, çünkü sabırda güzel neticeler vardır. Günlerin getirdiği musibetleri eğer sen sabırla karşılarsan, bu sabrından dolayı ma'nevî mertebelere ve iyiliklere kavuşursun. Zorluklar, musibetler, karanlık bir gece gibi çökünce, mutlaka karanlık geceyi aydınlatan yıldızların doğuşu gibi bir kolaylık doğar."

"Kul Rabbinden başka kimden yardım diler? İnsan şiddet ve keder ânında kime yalvarır? Dünyânın ve dünyâda bulunanların sahibi kimdir? Uzak-yakın, her yerde sıkıntıyı kaldıran rahatlığa kavuşturan kimdir? Musibetler yağarken kim kaldırır? Ey Rabbim! Bunları ancak sen yaparsın, sen ihsân edersin."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-A'lâm cild-2, sh. 213

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 140

3) Şezerât-üz-zeheb clid-3, sh. 181

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 11

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 519

HATÎB-İ BAĞDÂDÎ (Ahmed bin Ali el-Bağdâdî)

Şam'da ve Bağdad'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Ahmed bin Ali bin Sabit bin Ahmed bin Mehdî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. "Hatîb-i Bağdadî" lakabı ile meşhûr oldu. 392 (m. 1002) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördüncü gününe rastlayan Salı gününde Bağdad'da doğdu. Babası Ebü'l-Hasen Ali, ilim sahibi ve Bağdad'ın Derzîcân köyünün hatîbi olup, cum'a günleri câmide hutbe okur, namaz kıldırırdı. Oğlunu daha oniki yaşında iken, Kur'ân-ı kerîmi öğrenmesi, ezberlemesi için, büyük âlim Kettânî'ye teslim etti. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Yirmi yaşında iken Basra'ya gitti. Üç sene orada kaldıktan sonra Nişâbûr'a geçti. Sonra İsfehan'a geldi. Otuz yaşından sonra da Şam'a gitti. Altı sene burada kaldı. Çok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, Mehâmilî'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den aldı. Hadîs ilminde çok bilgi sahibi oldu. Bu ilmin bütün kollarında mütehassıs oldu. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Ona "Şarkın Hâfızı" denilirdi. "İstiâb" kitabının sahibi Ebû Ömer Yûsuf bin Abdilberr için de "Garbın Hâfızı"

deniyordu. Her ikisi de aynı senede vefât etmişti. İbn-i Abdilberr, Endülüs'de Lizbon kadısı idi.

Kur'ân-ı kerîmin tamâmını bir gün ve gecede okurdu, Zühd ve vera' sahibiydi. Dünyâ malına düşkün değildi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınması çoktu. Hattat olup, Kur'ân-ı kerîm harfleriyle çok güzel yazı yazardı. Bağdad'dan çıkıp Şam'a gidince, vâlinin müezzine ezan okurken: "Hayye ale's-salâh" yerine, "Hayye alâ hayr-il-amel" diyeceksin diye emir vermesini, Hatib-i Bağdadî beğenmemişti. Böyle denilmesini söylemesi için kendisini sıkıştırdılar, öldürmekle tehdit ettiler. Fakat muvaffak olamadılar. Ezanın aslı gibi okunmasında ısrar etti.

Bağdad'da, Besâsirî'nin isyan edip muvaffak olmasından sonra, kendisine bağlılığı ve hürmeti çok olan vezir İbn-i Mesleme vazîfeden alınınca, Şam'a gitti. Râfizî i'tikâdındaki Fatımî devleti Şam'ı eline geçirmişti. O, Şam'ın merkezindeki Dımeşk Câmii'nin doğu tarafındaki minarede ikâmet etmeye başladı. Hergün câmide insanlara hadîs-i şerîf öğretiyordu. Sesi gür ve yüksek olduğu için, câminin her tarafından işitilirdi. Birgün, insanlara Hazreti Abbâs'in faziletlerini anlatıyordu. Bunu gören Fatımî râfizîleri, ona hücum edip öldürmek istediler. Orada bulunan Şerîf Zeynebî'den yardım isteyip kurtuldu. Akbakî'nin. Evine yerleşti. Sonra Şam eyâletinin sahil şehri olan Sûr'a gitti. Bir müddet orada kaldı. Ebû Abdullah-i Sûrî'den çok ilim aldı. Kitaplarını orada yazmaya başladı. Sonra Bağdad'a döndü. Bağdadlılar onu iyi karşıladılar, ilminin çokluğu sebebiyle ona çok saygı gösterdiler. 463 (m. 1071) senesi Zilhicce ayının yedinci günü olan Pazartesi gününde vefât edinceye kadar, ilim yaymakla meşgûl oldu. Cenâzesini taşıyanlar arasında, hocası Ebû İshâk da vardı. Evliyânın büyüklerinden Bişr-i Hafî'nin yanına defn olundu.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Hatîb-i Bağdadî, çok âlimden ilim aldı. Bağdad'da Ebû Ömer bin Mehdî el-Fârisî, Ebü'l-Hasen bin Rizkûye, Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebü'l-Feth bin Ebi'l-Fevâris, Hilâl el-Haffâr, Ebû'l Hüseyn bin Bişrân ve daha başka âlimlerden; Basra'da "Râvi's-sünen" lakabı ile meşhûr olan Ebu Ömer ve daha birçok âlimden; Nişâbûr'da Ebû Bekr el-Hîrî, Ebû Hâzım el-Abdevî ve daha başkalarından İsfehan'da Hâfız Ebû Nu'aym'dan ve başkalarından; Dînever'de de Ahmed bin Hüseyin el-Kassâr ve daha başkalarından; Kûfe'de, Rey'de, Hemedân'da ve Hicaz'da (Mekke ve Medine'de) Şam, Kudüs, Sûr ve diğer şehirlerde bulunan çok sayıda âlimden ders okudu. Hadîs-i şerîf alıp ezberledi. 445 (m. 1053) senesinde, hacca giderken, Şam'a gelmişti. Burada birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Hacca gidip geldi. Dönüşünde Şam'a yerleşti. Orada kitaplarını yazmağa başladı. Eserleriyle oradakilere hadîs-i şerîf öğretti. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi, senetleri ve râvileriyle birlikte ezberlediği için "Hâfız" ünvanına sahipti. Hadîs ilminde "İmâm", en büyük âlim kabûl edilmişti. Ebû İshâk, onun hocası olmakla beraber, hadîs ilminde ondan çok istifâde ederdi.

Hadîs ilminde; başta hocalarından Ebû İshâk, Ebû Bekr el-Berkânî, Ebû Kâsım el-Ezherî olmak üzere, aynı asırda yaşayan Abdülazîz bin Ahmed el-Kettânî, İbn-i Mâkûlâ, Abdullah bin Ahmed es-Semerkandî, Muhammed bin Mezrûk ez-Za'ferâni, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Mübârek İbnü't-Tayyûr, Ali bin Ahmed bin Kays-il-Gassânî, Muhammed bin Ali bin Ebil-alâ el-Masîsî, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Muhammed el-Masîsî, Abdülkerîm bin Hamza, Tâhir bin Sehl ve sayılamıyacak kadar pekçok âlim, ondan istifâde edip hadîs-i şerîf öğrendiler ve rivâyette bulundular.

Fıkıh ilminde, Şafiî, âlimlerinin en büyüklerindendir. O, bu ilmi Ebü'l-Hasen bin Mehâmili'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den ve Ebû Nasr bin Sabbâg'dan öğrendi. Hılâf ilminde ve diğer mes'elelerde geniş bilgiye sahip oldu. Kelâm ilminde, Ehl-i sünnet vel-cemâatin iki büyük imâmından birisi olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arî'nin mezhebi üzereydi. Ya'nî i'tikâdda Eş'arî idi.

Kendisi şöyle anlatıyor "Mısır'da bulunan İbn-i Nahhâs'a ilim öğrenmek için gitmek istediğimde, hocam Ebû Bekr-i Berkânî ile istişâre ettim. Ona: "Mısır'a İbn-i Nehhâs'a mı gideyim, yoksa Nişâbûr'da Esam-i Nişâbûrî'den ilim öğrenen âlimlerin yanına mı gideyim?" diye sordum. Bana dedi ki: "Eğer sen Mısır'a gitmek istersen, ancak bir kişiye gitmiş olursun. Onu bulamazsan yolculuğun boşa gider. Eğer Nişâbûr'a gidersen, orada bulunan âlimler çoktur. Birini kaybedersen, kalan diğerlerine kavuşmuş olursun" Bunun üzerine ben de, Nişâbûr'a gitmek için yola çıktım. Ben, hocam el-Berkânî ile hadîs-i şerîfleri müzâkere ederdim. O, benden işittiği hadîs-i şerîfleri yazarak, onların hepsini hemen ezberliyordu. Ben, ondan diğer ilimleri öğrenirken o da benden hadîs-i şerîf öğreniyordu."

İbn-i Mâkûlâ diyor ki, "Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî, Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerini iyi tanımak, ezberlemek,

sağlam bir şekilde yazıp zabtetmek, hadîs-i şerîflerin illetleri ve senetleri hakkında çeşitli ilme sahip olmak, onların sahih, garîb, ferd, münker, metrûk hadîsler olduğunu bilmek bakımından kendisiyle görüşüp ilim aldığımız meşhûr âlimlerin en sonuncusu oldu. Bağdadlı âlimler arasında, Hâfız Dâre Kutnî'den sonra onun gibisi yoktur. Surî'ye, Hatîb-i Bağdâdî'den ve Ebû Nasr-ı Seczî'den sordum. O, Hatîb-i Bağdâdî'nin daha üstün olduğunu bildirdi."

Hocası Ebû İshâk-ı Şîrâzî diyor ki, "Hatîb-i Bağdadî, hadîs-i şerîfleri iyi tanımak ve onları ezberlemek bakımından Dâre Kutni'ye ve onun derecesindeki âlimlere benziyordu."

İbn-i Sem'ânî de diyor ki, "O, heybetli ve vakûr bir zât, güvenilir bir râvî, araştırıcı, ilimde huccet ve sened olan bir âlim olup, güzel hat ile çok kitap yazardı. Çok fasih (açık) konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberleyenlerdendir. O, her gün ve gecede, Kur'ân-ı kerîmi bir defa hatmederdi. Kırâati çok güzel olup, açık bir sesle okurdu. O, "Târih-i Bağdâd" adındaki ondört cildlik kitabın sahibidir. Âlimler Onun bu eserinin bir benzerinin yazılmadığını bildirirler.

İbn-i Ehdel diyor ki, "Onun eserleri yüze yakındır. Lügat ilminde emsali bulunmayan bir eser yazdı. Sonra hadîs ve târih ilimlerinde meşhûr oldu. Hocası Şeyh Ebû İshâk, hadîste ona müracaat eder ve onun sözüne uyardı. Vefât ettiği gün, cenâzesini taşıyanlar arasında Ebû İshâk da bulunuyordu."

Muhıbbüddîn bin Neccâr'ın "Târih-i Bağdâd" isimli eserinde kaydedildiğine göre: Ebü'l-Berekât İsmâil bin Ebî Sa'd es-Sûfî anlatıyor "Ebû Bekr bin Ezher es-Sûfî, kendisi için Bişr-i Hafî'nin kabri yanında bir mezar kazdırıp hazırlamıştı. Hatîb-i Bağdadî, haftada bir kerre buraya gidip uyuyor ve ayrıca burada Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okuyordu, ölünce, kendisinin, Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini vasıyyet etti. Vefât ettiği zaman, hadîs âlimleri İbn-i Ezher'e gelip, kendisi için hazırladığı kabre onun defnedilmesini ve kendisinin yerine, onu tercih etmesini istediler. Buna taraftar olmadı ve "Senelerden beri kendim için hazırladığım bu yeri, ne olur benden istemeyin" dedi. Onlar da, şeyhin babası Ebû Sa'd'ın yanına geldiler ve durumu ona anlattılar. O da, derhal Şeyh Ebû Bekr bin Ezher'in yanına gidip ona: "Sana, onlara kabrini ver demiyorum. Fakat diyorum ki, şayet Bişr-i Hafî hayatta iken, sen de onun yanında bulunduğun sırada Hatîb-i Bağdadî gelseydi, senden aşağıya oturur muydu? Veya senin, ondan daha yüksek bir yerde oturman güzel olur muydu?" dedi. İbn-i Ezher de: "Hayır! Bilakis ben hemen ayağa kalkar, yerime onu oturturdum" diye cevap verdi. O da: "Madem ki, böyledir, şimdi de onu yapmalısın!" dedi. Kalbinde Hatîb-i Bağdâdî'ye karşı muhabbet birden arttı ve onun, kendisi için hazırladığı kabrine defnedilmesine izin verdi. Onlar da, Bağdâd'ın kuzey-batısında bulunan Bâb-ı Harb kabristanlığında Bişr-i Hafî'nin (Bişr bin Hâris'in) yanına defnettiler. Hatîb-i Bağdadî, kitaplarının hepsini müslümanlara vakfetti. Çok serveti, malı vardı. Tamâmını sadaka olarak dağıttı. Ölüm hastalığında, 200 dinarının hadîs âlimlerine, ilim talebelerine ve fakirlere verilmesini vasıyyet etti. Kendisinin hiç varisi olmadığı için malının hepsi Beyt-ül-mâl'a (Hazineye); kalmıştı. Bu vasıyyetini yerine getirmek için, zamanın halîfesi Kâim bi-emrillâh'dan izin istediler. O da izin verdi. Çünkü, hazineye intikâl eden böyle malların tasarrufu halîfeye âitti.

İbn-i Asâkir anlatıyor "Ben, Hüseyn bin Muhammed'den işittim. Ona da, Ebü'l-Fadl bin Hayran ve başkaları bildirdi: Şöyle ki; Hatîb-i Bağdadî, hacca gidince Zemzem suyundan üç kerre içip, Allahü teâlâya, üç arzusuna kavuşturması için duâ etti: Bunlardan birincisi, Zemzemin bulunduğu yerde Târih-i Bağdâd'ını okutup öğretmesini istedi. İkincisi, Câmi-i Mensûr'da hadîs-i şerîfleri yazdırmak sûretiyle okutmayı arzu etti. Üçüncüsü, vefât ettiğinde Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini arzu edip, vasıyyet etmişti. Allahü teâlâ onu, bu üç arzusuna da kavuşturdu. Gays-ül-Ermanâzî diyor ki, "Bize Ebü'l-Ferec İsferâinî bildirdi ve dedi ki: "Hatîb-i Bağdadî, hacda bizimle beraberdi. Hergün gizlice Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Sonra insanlar, onun huzûruna toplanıyorlar ve (Bize hadîs-i şerîf naklet) diyorlardı. Bu sırada o, bir hayvanın üzerinde bulunuyor ve onlara hadîs-i şerîf öğretiyordu". Abdülmuhsin de diyor ki, "Dimeşk'ten Bağdad'a kadar herkes, Hatîb-i Bağdâdî'yi hadîs ilminde âdil, güvenilir bir âlim kabûl ettiler. Ondan hadîs-i şerîf almak için herkes gelir, yazar ve bunları öğrenirlerdi.

Hatîb-i Bağdadî, hocası Ebû İshâk-ı Şirâzînin dersinde hazır bulunmuştu. Ebû İshâk, Bahr bin Kesir es-Sakkâ'nın rivâyetlerinden bir hadîs-i şerîfi rivâyet ediyordu. Hatîb'e dönerek: "Onun hakkında ne diyorsun?" diye sordu. O da: "İzin verirseniz, onun hâlini anlatayım" dedi. Hocası, ders kürsüsünden ayrılıp, onun yanına gelip oturdu ve Hatîb-i Bağdâdî'nin sözünü dinlemeye hazırlandı. Hatîb, onun hâllerini açıklamaya başladı ve mevzû (konu) bitinceye kadar

sözü çok uzadı. Hocası hep bu hâlde kaldı ve sonra: “Bu, bizim zamanımızdaki büyük hadîs âlimi Dâre Kutni gibidir” buyurdu.

Mü’temen bin Ahmed es-Sâcî diyor ki: “Bağdad’da Dâre Kutnî’den sonra Hatîb-i Bağdâdî’den daha çok hadîs-i şerîf ezberleyen kimse olmadı.”

Ebü’l-Ferec el-İsferâînî diyor ki, “Hâfız İbn-i Asakir “Tebyîn” adındaki eserinde anlatıyor: “Ebü’l-Kâsım Mekkî bin Abdüsselâm el-Makdisî dedi ki: “Bir gece Bağdâd’da Şeyh Ebü’l-Hasen ez-Za’ferânî’nin evinde uyuyordum- Seher vaktinde rü’yâmda gördüm ki, sanki biz, Hatîb-i Bağdâdî’nin evindeyiz. Onun “Târih-i Bağdâd” kitabını okumak için âdet üzere toplanmışız. Hatîb, oturmuş, sağında Nasr-ul-makdisî ve onun sağında da, kendisini tanımadığım nûrânî yüzlü bir zât bulunuyordu. Ben de: “Bizimle beraber huzûra gelmek âdeti olmayan bu zât kimdir?” diye sordum. Bana denildi ki: “Bu, Resûlullahtır. Târih-i Bağdâd’ı dinlemek için geldi” Kendi kendime: “Bu, şeyh Ebû Bekr Hatîb-i Bağdâdî’nin büyüklüğüdür. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), onun meclisinde hazır oldu.” Bunu görünce yine dedim ki, “Târih-i Bağdâd kitabına kusur isnâd eden ve onda çeşitli kavimlere haksız ithamlar vardır diyen kimselere cevaptır.” Bu husûstaki düşüncelerim, beni Resûlullahın yanında iken kalkıp O’na suâl sormaktan alıkoydu. Halbuki ben, Târih-i Bağdâd hakkında kendi kendime söylediğim birçok şeylerden suâl sormayı düşünüyordum. Bu hâlde iken uyandım ve Resûlullah efendimiz ile konuşamadım.”

Birgün Hatîb-i Bağdadî, vezîr Ebü’l-Kâsım bin Mesleme’nin evinde bulunuyordu. Hayber yahudileri, kendilerinin yanında Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize âit bir mektûbun bulunduğunu iddia ettiler. Bu mektûpta, Hayber yahudilerinden cizye alınmasının kaldırıldığı yazılıydı. Bunun hakkında Eshâb-ı Kirâmdan şâhidler de gösteriliyordu. Hattâ onun Hazreti Ali tarafından yazıldığını söylediler. Bu mektûp, Hatîb-i Bağdâdî’ye arz edildiğinde, onu mütâlâa etti ve dedi ki: “Bu, baştan başa yalandır. Vezîr İbn-i Mesleme: “Yalan olduğuna delîlin nedir?” deyince şöyle cevap verdi: “Çünkü mektûpta, Hazreti Mu’âviye’nin şâhidliği de vardır. Halbuki o, Mekke’nin fethinde müslüman oldu. Hayber ise, hicretin yedinci senesinde fethedilmişti. Daha o zaman, Hazreti Mu’âviye müslüman olmamış ve olayın geçtiği yerde hazırda değildi. Hazreti Sa’d bin Muâz’ın şâhidliği de doğru değildir. Çünkü o da, Benî Kurayza içinde bulunurken, bir okun kendisine isâbet etmesiyle Hendek harbinde şehîd olmuştu. Bu harb de, hicretin beşinci senesinde vukû’ bulmuştu.” Orada bulunanlar onun bu ikna edici cevâbına hayran kaldılar.

Sâlih kimselerden bir çokları, onu rü’yâsında gördüler ve hâlinden sordular. O da dedi ki: Ben, rahat ve zevk-ü safa içinde Cennet-i Huld’de bulunuyorum.” Onun için çok rü’yâlar görenler oldu. Bu rü’yâlar, onun kıymetini göstermektedir.

Onun ba’zı kitaplarında bildirdiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır:

> “Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaat edeceğim.”
>
> “Ümmetimden, Ehl-i beytimi çok sevenlere şefâat edeceğim.”

“Fitneler, bid’atlar yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la’net eylesin! Allahü teâlâ bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez.”

> “Zamanlar, asırlar ehâlisinin en hayırlısı, en iyisi, benim asrımın insanlarıdır (ya’nî Sahâbe-i Kirâmın hepsidir). Ondan sonra ikinci asrın, ondan sonra da üçüncü asrın mü’minleridir.”
>
> “İnsanlarla yaptığı işlerde onlara zulmetmeyen, onlarla konuştuğunda yalan söylemeyen, bir şeyi va’d ettiği zaman sözünden dönmeyen kimse; şahsiyetli, adâletli, kendisiyle arkadaşlık yapılması gereken ve arkasından konuşulması haram olan kimsedir.”

Hatîb-i Bağdadî, Târîh-i Bağdâd kitabında bildiriyor ki: (Nükabâ) üçyüz kişidir. (Nücebâ) yetmiş kişidir. (Büdelâ) ya’nî (Ebdal) kırk kişidir. (Ahyâr) yedi kişidir. (Amed) dörttür. (Gavs) birdir, insanlara birşey lâzım olsa, önce Nükabâ duâ eder. Kabûl olmazsa, Nücebâ duâ eder. Yine kabûl olmazsa, Ebdâl, daha sonra Ahyâr, sonra Amed duâ ederler. Kabûl olmazsa, Gavs duâ eder. Bunun duâsı elbette kabûl olur.” Nitekim hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Yeryüzünde, her zaman, kırk kişi bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ, onun yerine başkasını getirir.”

> “Bu ümmette, her zaman otuz kimse bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir.”

“Ümmetim içinde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı ebdaldir. Bunlar, her memlekette bulunurlar.”

> “Ümmetim arasında her zaman kırk kişi bulunur. Bunların kalbleri, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibidir. Allahü teâlâ, onların sebebi ile, kullarından belaları giderir. Bunlara ebdâl denir. Bunlar, bu dereceye namaz ile, oruç ile ve zekât ile yetişmediler.” İbn-i Mes’ûd sordu ki, “Yâ Resûlallah, ne ile bu dereceye vardılar?” “Cömertlikle ve müslümanlara nasihat etmekle yetiştiler” buyurdu.

> “Ümmetim içinde ebdâl olanlar, hiçbir şeye la’net etmezler.”

Hatîb-i Bağdâdî’nin “Takyîd-ül-ilm” isimli kitabında kaydettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları şunlardır:

Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyete göre, Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur.

“Benden Kur’ân-ı kerîm âyetlerinden başka birşey yazmayınız. Benden, kim, Kur’ân’dan gayri bir şey yazmışsa, onu imha etsin.”

“Bu hadîs-i şerîf, başlangıçta, hadîs-i şerîflerin Kur’ân-ı kerîme karışması ihtimâline karşı yazılmamasını emretmektedir. Sonradan, ba’zı Sahâbîlerin hadîs-i şerîfleri yazmalarına müsâade edilmiştir. Nitekim buna dâir hadîsler de kitapta gösterilmiştir.

> “Benden hadîs rivâyet ediniz. Bana yalan isnâd etmeyiniz. Kim, bile bile bana yalan isnâd ederse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın.”

> “İlmi yazmakla takyid ediniz (kaydediniz)**”** buyurdu.

> Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 282. âyet-i kerîmesinde, kullarını, borç husûsunda şöyle terbiye etmektedir. Meâlen “Küçük (az) olsun, büyük (çok) olsun, hakkı vâdesiyle beraber yazmaktan usanmayın. Bu hareket, Allah katında adâlete daha uygun, şahitlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeye daha da yakındır...”

Allahü teâlâ, borcu korumak için, ihtiyât (tedbir) olmak üzere ve ona şüphenin girmemesi için yazılmasını emredince, korunması borçtan daha zor olan ilmin şek ve şüphe girme korkusuyle yazılmasının mübalağalı olması daha lâyıktır, insanların birbirleri arasında alıp verdikleri şeyleri yazmalarını, aralarındaki haklardan kılmıştır. Bu, inkâr esnasında yardımcı, unutma hâlinde hâtırlatıcı sebeblerdendir. Müşrikler, Allahü teâlânın meleklerden kızlar edindiğini iddia edince, Saffât sûresinin 157. âyet-i kerîmesinde Peygamberine, onlara karşı meâlen şöyle söylemesini emir buyurdu:

> “Doğru söyliyenler iseniz kitabınızı getirin” Allahü teâlâ, En’âm sûresinin 91. âyet-i kerîmesinde meâ’len “Yahudiler, Allahın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü, “Allah, hiçbir insana birşey indirmedi” dediler (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) Onlara de ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar hâline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız, fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size, (Peygamber diliyle Kur’ân’da) öğretilmiştir. Ey Resûlüm, sen Allah (o kitabı indirdi) de! Sonra **onları** bırak, bâtıl dedikodularında oynaya **dursunlar”** buyurdu.

> Ahkâf sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde ise meâlen şöyle buyurmuştur: **“**(Ey Resûlüm, o kâfirlere) de ki: “Allahtan başka ibâdet ettiklerinizi bana bildirin; yerde olan şeylerden hangisini yarattıklarını bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? (Gökleri Allah ile beraber mi yarattılar?) Haydin bana bu Kur’ân’dan önce bir kitab, yahud ilimden bir eser getirin, eğer (söylediklerinizde) doğru iseniz.”

Bir ilim ve emlâkten bir hak iddia eden kimsenin, ikrâr dışında bir delîl getirmesi lâzımdır. Bu delîl de; ya âdil bir şahidin şehâdeti veya bozulmamış bir yazı olabilir. Yoksa, onun iddiasını tasdike, imkân yoktur. Yazı, ihtilâf vukû'unda bir, şahit sayılır.

> Amr bin Şuayb'ın, babası yoluyla dedesinden rivâyetine göre, o şöyle demiştir: Dedim ki; "Yâ Resûlallah, senden işittiklerimi yazayım mı?" "Evet" buyurdu. "Ben de, rızâ hâlinde iken de, gadab hâlinde iken de yazayım mı?" dedim: "Evet, çünkü ben, haktan başka birşey söylemem" buyurdu.

> Başka bir rivâyette şöyle buyurulmuştur Dedim ki: "Yâ Resûlallah! Senden işittiklerimi yazayım mı?" "Evet, çünkü benim, bu husûsta haktan başka birşey söylemem lâyık olmaz" buyurdu. Yine Amr bin Şuayb'ın dedesi Peygamber efendimize, "Senden her işittiğimi yazayım mı?" demiş, O da, "Evet" cevâbını vermiştir. "Hem gadab, hem de rızâ hâlinde yazayım mı?" dedim. "Evet, çünkü ben, gadab hâlinde de, rızâ hâlinde de haktan başka birşey söylemem" buyurdu.

> Hatîb-i Bağdâdî'nin Takyid-ül-ilm adlı eserinde neklettiğine göre: İbn-i Abbâs demiştir ki: ilim çoktur. Onu kalblerimiz ezberleyemiyecektir. Fakat onun en güzelini isteyiniz. Allahü teâlânın şu âyet-i kerîmesini duymadın mı? Zümer sûresinin 18. âyetinde meâlen buyuruyor ki: "O kullarım ki, (Kur'ânı) dinlerler, sonra da onun en güzelini (en açığını ve kuvvetlisini) tatbik ederler. İşte bunlar, Allahın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir ve bunlar gerçek akıl sahipleridir."

Ahmed İbn-ül-Kâsım el-Kâtib dedi ki: Ebû Amr bin Ebî Muâz'ı şöyle söylerken işittim: Me'mûn oğullarından birine şu vasıyyeti yapıyordu: "Duyduğunun en güzelini yaz. Yazdığının en güzelini ezberle ve ezberlediğinin en güzelini rivâyet et"

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli kitabının mukaddimesinde diyor ki:

> Resûlullah (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Allahü teâlâ bir kavme hayır (iyilik) murâd ederse, fakîhlerini çoğaltır, câhillerini azaltır. Öyle ki, âlim konuştuğu zaman, yardımcılar bulur. Câhil konuştuğu zaman kahr-u perişan olur. Allahü teâlâ bir kavmede şer (kötülük) murâd buyurursa, câhillerini çoğaltır, fakîhlerini azaltır. Öyle ki, câhil konuştuğu zaman, yardımcılar bulur; fakîh konuştuğu zaman makhûr olur (yalnız kalır)."

> Hazreti Enes'ten rivâyete göre Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Üç kişiye merhamet ediniz, acıyınız: Fakirleşmiş bir kavmin zengini, zelîl olmuş bir kavmin azîzi (büyüğü, reîsi) ve câhillerin oynaştıkları, maskaralığa aldıkları fakîh."

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurmuştur ki:

"Rûhunuz kabz olunmadan önce ilme sarılınız, ilmin kabz olunması, ilim sahiplerinin gitmesi, ölmesidir. İlim öğreniniz; çünkü insan; herhangi birinin ne zaman ona (ilme) ve kendi yanındakine (öğrendiği bilgilere) muhtaç olacağını bilmez. Siz, bir takım kavimler (topluluklar) bulacaksınız ki, onlar sizi Allahın kitabına da'vet edecekler, fakat kendileri ona sırt çevirmiş olacaklar, siz ilmi öğreniniz. Bid'atten sakınınız, derinlere dalmaktan kaçınınız ve eski temel bilgilere yapışınız."

Hatîb-i Bağdadî, dinde tefekkuhun (fıkhî bilgilere sahib olmanın) bütün müslümanlara lazım olduğuna dâir bolümde, Hazreti Ali'den şu hadîs-i şerîfi nakletmiştir:

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İlim tahsili her mü'mine farzdır." Bu, orucu, namazı, haramı, hududu (hadleri, cezaları) ve hükümleri bilmektir. Diğer bir rivâyette:"İlim tahsili, her müslümana farzdır." Enes (radıyallahü anh) rivâyetiyle gelen bir hadîs-i şerîfte ise şöyle buyuruldu: "Dinde tefekkuh (fıkıh ilmi), her müslüman üzerine bir haktır." Yine Hazreti Enes'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle

buyurmuştur: “Fıkıh talebi (tahsili) her müslümana farzdır.”

Bazı ehl-i ilim (ulemâdan ba’zıları) demiştir ki, Resûlullah (aleyhisselâm) bu hadîs-i şerîfiyle tevhîd ilmini, kendisiyle amel edilince mü’min olunacak ilmi (akâid bilgilerini) kasdetmiştir. Bunu bilmek, her müslümana farzdır ve hiçbir kimsenin bilmemesi caiz değildir. Zîrâ bunun vücûbu (farz olması) belli bir gruba değil, umûmadır (herkesedir).” Denilmiştir ki: Bunun ma’nâsı, kâfi miktarda insan, bu ilmi öğrenmediği zaman, her müslümana ilim tahsili farzdır demektir. Bu söz, Süfyân bin Uyeyne’den rivâyet edilmektedir. Mücâhid bin Mûsâ’nın naklettiğine göre. “Her müslümana, ilim tahsili farzdır.” hadîs-i şerîfi İbn-i Uyeyne’nin huzûrunda zikredildi. Bunun üzerine İbn-i Uyeyne dedi ki: ilmi ba’zı müslümanlar tahsil ettikleri zaman kâfi gelip, her müslüman üzerine farz olmaz. Cenâze namazında olduğu gibi ki, ba’zı müslümanlar cenâze namazını kıldığı zaman, diğer müslümanlardan sakıt olur. Ben derim ki, İbn-i Uyeyne’nin burada kasdettiği dînin furû’una dâir fıkhî ahkâm bilgisidir. Allahü teâlâyı, tevhîdini, sıfatlarını, resûllerinin doğruluğunu bilmek gibi usûl-i dîn, her müslüman tarafından bilinmesi gereken ve ba’zı müslümanlar öğrenince diğerlerinden sakıt olması caiz olmayan bilgilerdir. Yine denilmiştir ki: “İlim tahsil etmek, her müslümana farzdır” hadîs-i şerîfinin ma’nâsı şudur Her kişinin, ilmihâlden bilmesi gerekenleri öğrenmesi lâzımdır. Hasen İbn-ür-Rebî’ demiştir ki: İbn-ül-Mübârek’e sordum: “İlim tahsili, her müslümana farzdır” hadîs-i şerîfinin tefsîri (açıklaması) nedir? Dedi ki: O, sizin taleb (tahsil) ettikleriniz değildir. Farz olan taleb-ül-ilim, kişinin dînî işlerinden birini sorup öğreninceye kadar, ona dâir bilgi almasıdır. Ali İbn-ül-Hasen bin Şakîk demiştir ki: Abdullah bin Mübârek’e, öğrenilmesi insanlar üzerine farz olan ilmin hangisi olduğunu sordum da şu cevâbı verdi: “Bu, insanlara öğrenilmesi farz olan ilimdir” deyip, şöyle açıkladı: “Bir kimsenin malının olmasıyla, onun zekâtı öğrenmesi farz olmaz. Eğer 200 dirhemi (672 gr. Gümüşü) bulunursa, (şimdi

> gümüş, para olarak kullanılmadığı ve i’tibârını kaybettiği için 20 miskâl (96 gr.) altına mâlik olan) zekatın ne kadar, ne zaman, nereye verileceğini ve diğer şeyleri öğrenmesi üzerine lâzım olur.

Hazreti Ali’nin bir tacire, ticâretten önce fıkıh öğrenmesini emrettiği rivâyet edilmiştir. Bir kişi gelip, “Yâ Emîr-el-mü’minîn, ben ticâret yapmak istiyorum” deyince, Hazreti Ali, “Fıkh ticâretten öncedir, çünkü fıkhı öğrenmeden önce ticâret yapan faizden kurtulamaz” buyurmuştur. Ahmed bin Hanbel’in oğlu Abdullah demiştir ki:, Babama, üzerine ilim tahsili farz olan kişiyi sordum. Dedi ki: “Namaz kıldıran, oruç, zekât gibi dînî hükümleri emreden, İslâmın ahkâmını zikreden bir İmâma farz olur.”

Ben derim ki: Kendi nefsi için muktedir olmasına göre, Allahü teâlânın farz kıldıklarından, bilinmesi lâzım olanları tahsil etmek herkese lâzımdır. Hür ve köle, erkek ve kadın, akıllı, baliğ her müslümana taharet, namaz ve oruç bilgilerini öğrenmek farzdır.

Bunun gibi, her müslüman üzerine, kendisine helâl ve haram olan yiyecek, içecek, giyecek, ırzlar, kanlar ve malları öğrenmesi vâcib olur. Bunların hepsinin herkes tarafından bilinmesi lâzımdır. Müslüman olarak bülûğa erinceye kadar veya büluğdan sonra müslüman olacakları zaman, bunları öğrenmeleri farzdır.

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli eserinin, “Erkeklerin çocuklarına ve hanımlarına, efendilerin de kölelerine ve câriyelerine öğretmeleri” başlıklı bölümünde şunları kaydetmektedir:

> Enes bin Mâlik’ten (radıyallahü anh) rivâyete göre, Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: “Her birerleriniz râî (ya’nî elinin altında ne varsa, onu lâyıkıyle muhafaza ve sıyânetle mükellef)**dir.** Her birerleriniz elinin altındakinden mesuldür. Devlet adamları insanlar üzerinde birer çobandır ve güttüğü sürüden mes’ûldür. İnsan ehl (u ıyali)nin râîsidir(çobanıdır). Zevcesi ve kölelerinden mes’ûldür.”(Bu hadîs-i şerîfin ba’zı rivâyetlerinde şu cümleler de kaydedilmiştir. “Kadın kocasının evinin raîsidir (ya’nî muhafızıdır).Hizmetkâr,

efendisine âit malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'ûldür. (Elhâsıl) her birerleriniz raidir (çobansınız ve her birerleriniz emri altında olanlardan mes'ûldür)."

Peygamberimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Yedi yaşındaki çocuğa namazı emrediniz ve on yaşında namaz kılmazsa döverek, kıldırınız."

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ), bir kimseye şöyle demiştir: "Çocuğunu terbiye et Çünkü sen, çocuğuna öğrettiğinden mes'ûlsün, o da sana yapacağı iyilik ve itaatten mes'ûldür."

Hazreti Ali "... Nefsinizi ve nasihatle ehl ve evlâdınızı ateşten koruyun" meâlindeki, Tahrim sûresinin 6. âyet-i kerîmesi "Onlara öğretiniz, onları te'dib (terbiye) ediniz."ma'nâsındadır... diye buyurdular.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Allahü teâlâ, dinde fakîh olan (dîni bilgileri öğrenen) Ensâr kadınlarına rahmetiyle muâmele buyursun."

Dini bilgileri öğrenenlerin mertebelerine dâir, Peygamber efendimizin zikrettikleri bir benzetmeyi ele alan Hatîb-i Bağdadî şöyle demektedir: Ebû Mûsâ el-Eş' arî'den (radıyallahü anh) rivâyete göre, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

"Allahın benimle (benim vâsıtamla) gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer. (Bu yağmur, kâh öyle) bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabûl eder de, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (üstünde) tutar da, Allahü teâlâ, halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler, (hem hayvanlarını) sularlar, ekin ekerler. (Bu yağmur) diğer (bir nevi') toprağa daha isâbet eder ki, düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar, ne çayır bitirir. Allahın dinini, anlayıpda, Allahın benimle(benim vâsıtamla) gönderdiği (hidâyet ve ilimden) faydalanan ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allahın benimle (benim vâsıtamla) gönderdiği hidâyetini kabûl etmeyen kimse böyledir."

El-Hasen ve el-Kâsım demişlerdir ki: Resûlullah (aleyhisselâm) fakîhleri ve mütefekkıhleri (fıkıh öğrenen talebeyi), hiçbirini dışarıda bırakmaksızın bu hadîste toplamıştır. "Güzel toprak", rivâyet edileni zapteden, kaydeden, ma'nâları anlıyan, hakkında ihtilâf olan husûslarda kitap ve sünnete müracaat eden fakîh misâlidir, insanların istifâde edecekleri suyu tutan "Kurak toprak", sâdece işittiğini ezberliyen, kaydeden ve tutan, değiştirmeksizin, hıfz olunmuş (ezberlenmiş, korunmuş) hâlde başkasına rivâyet eden insanlar misâlidir. Bunlar da, o bilgilerde tasarruf yapacak, fıkıh (dînî bilgi) ve Kitap ile Sünnet'e başvuracak anlayış yoktur, fakat Allahü teâlâ onu tebliğ husûsunda faydalı kılmıştır. O, kendisinden daha iyi anlayıp ezberliyen bir kişiye tebliğ edebilir. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) buyurmuştur ki: "Kendisine tebliğ yapılan nice kimseler vardır ki, onu bizzat işitenler daha iyi ezberlerler. Fıkıh bilgilerini taşıyan nice kimse vardır ki, fakîh değildir."

İşittiğini ezberlemiyen ve kayd etmiyen; "Güzel toprak" gibi de değil, yukarıda zikredilen, "Kurak toprak" gibi de değildir. Bilâkis o mahrûmdur. Onun misâli; çayır bitirmeyen ve suyu üstünde tutmayan kaypak toprak misâlidir. Allahü teâlâ Zümer sûresinin 9. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki;

"(Yâ Muhammed) de ki: Âlimlerle câhiller müsâvî (eşit, beraber) olur mu?"

Ra'd sûresinin 19. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyurdu ki: "Rabbin teâlâdan sana nâzil olan şeyin hak olduğunu bilip itaat eden kimse, kalbi a'mâ (kör) olup inkâr üzere olan kimse gibi midir?"

Cenâb-ı Hak, ilimden yüz çevirmek ve onu hafife almak ve yalanlamak maksadıyle ilmi terk edeni, kelbe (köpeğe) benzetmiştir. Nitekim A'râf sûresinin 175 ve 176. âyet-i kerîmelerinde meâlen şöyle buyurmuştur:

> “(Yâ Muhammed!) Âyetlerimizin ilmini verdiğimiz kimsenin (Belâm bin Baûrâ’nın) haberini onlara (İsrâil oğullarına) oku ki, o kimse bu âyetlerimizi inkâr etmekle îmândan çıkmıştı. Böylece şeytan onu kendisine uydurmuş, o da azgınlardan olmuştu.
>
> Eğer dileseydik, o kimseyi ona verdiğimiz ilim sebebiyle iyiler derecesine yükseltirdik. Fakat o aşağılığa meyl etti. Rüşvet alarak hevasına uydu. İşte bunun hâli, o köpeğin hâline benzer ki, üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. Bizim âyetlerimizi yalanlayanların hâli işte böyledir. (Ey Resûlüm) sen bu kıssayı (Mekkeli) kafirlere anlat, umulur ki ibret alırlar.”

Hazreti Ali (radıyallahü anh). Kümeyl bin Ziyâd en-Nehâi’ye şöyle buyurdu: “Ey Kümeyl bin Ziyâd, sana söyliyeceklerimi ezberle! Kalbler kaplardır. Onların en hayırlısı en çok alanı, en geniş olanıdır, insanlar üç gruptur. Rabbanî âlim (yüksek ilimlerde üstün derece sahipleri), necât yolunda olan müteallim (talebe) ve her çağırana tâbi olan, her rüzgâra kapılıp sürüklenen, ilim nûruyla aydınlanmamış ve sağlam bir kulpa yapışmamış, işe yaramayan insandır, ilim maldan hayırlıdır. İlim seni korur, malı ise sen korursun. İlim, amel ettikçe artar, nafaka malı azaltır (mal harcandıkça azalır). İlim hâkimdir; mal mahkûmdur. Malın peyda ettiği sevgi, mal yok olunca ortadan kalkar, âlimin muhabbeti ifâsı gerekli bir borçtur ki, hayâtında iken ona itaati, vefâtından sonra da hayırla yâd edilmesini gerektirir.

> Hatîb-i Bağdadî “Fıkhın beyânı” babında şunları bildirmektedir İbn-i Kuteybe ed-Dîneverî demiştir ki: Fıkıh, lügatte anlamak demektir. Filân kimse benim sözümü anlamıyor denilirken, bu kelime kullanılmaktadır. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 44. âyet-i kerîmesinde bu lafzı bu ma’nâda zikretmektedir: “(Mahlûklarından) hiçbir şey yoktur ki, Allahü teâlâyı hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz, onların tesbihlerini anlamazsınız. Allahü teâlâ halimdir, gafûrdur.”

İlme, fıkıh denilir. Çünkü o, fehmden meydana gelir ve âlime de fakih denilir.

> Ebü’l-Abbâs Sa’leb’e Bekâra sûresinin 269. “Allahü teâlâ dilediğine ilm-i nâfi’ (faydalı ilim) ihsân eder. Kime hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir.”meâlindeki âyet-i kerîmesinden soruldu. Cevâbında dedi ki: Buradaki hikmet, anlayış demektir.

Ebû Bekr Muhammed İbn-ül-Kâsım el-Enbâri demiştir ki; fakih adam demek, âlim kişi demektir.

Saîd bin Cübeyr’e, dinde fakih olmak ne demektir? diye sorulunca “Allahü teâlânın emrettiği ve yasak ettiği şeyleri bilmektir” diye cevap verdi. Sünnetten bilinmesi ve muhafaza edilmesi emredilen şey, dînde fıkıh sahibi olmaktır. Ebû İshâk İbrâhim bin Ali el-Fakîh el-Fîrûz-âbâdî demiştir ki: Fıkıh, ictihâd yoluyla elde edilen şer’i ahkâmı bilmektir ve ahkâm-ı şer’iyye: Farz, mendûb, mahzur (haram), mekrûh, sahih ve bâtıl gibi hükümlerdir. Farz: Beş vakit namaz, zekâtlar, vedialarını (emaneten bırakılan) ve gasb edilen şeylerin geri verilmesi gibi ki, bunlar yapılmazsa ikab (ceza) tealluk eden şeydir. Mendûb: işlenmesine sevâb verilip, terkinde ceza verilmeyen ibâdetlerdir. Bunlar; nafile namazlar, sadakalar ve diğer müstehab olan ibâdetler gibidir.

> Mübah: İşlenmesinde sevâb olmayan, terkinde de ceza bulunmayan şeydir. Helâl şeylerden istediğini yemek, güzel elbise giymek, uyumak, yürümek ve diğer mübahlar gibi. (Bunlar yapıldığı niyete göre sevâb veya cezaya sebep olurlar.)
>
> Haram: Zinâ, livâta, gasb, hırsızlık gibi, işlenmesi cezayı gerektiren günahlardır.
>
> Mekrûh: Terkedilmesi, yapılmasından efdal olan şeydir.
>
> Sahih: Geçerli olan ve kendisiyle maksâd hâsıl olan şeydir.
>
> Bâtıl: Geçerli olmayan ve kendisiyle maksâd hâsıl olmayan şeydir. Tahâretsiz namaz, kendisinin olmayan malı başkasına mülk olarak vermek gibi mu’teber olmayan fâsid işlerdir.

Hatîb-i Bağdadî, bunlardan sonra el-Fakîh vel-mütefakkih isimli eserinde edille-i şer’iyyeye geçmektedir.

Hatîb-i Bağdadî çok kıymetli kitaplar yazmıştır. Bunların sayıları yüze yakındır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1) Târîh-i Bağdâd: Gayet geniş ve mükemmel bir şekilde hazırlanmış en meşhûr eseridir. Metin tam olarak 14 cild hâlinde 1931 yılında Kâhire'de basılmıştır. Muhtelif baskıları yapılmıştır. Bağdâd'da yaşamış hadîs âlimlerinin hâl tercümelerini anlatmaktadır. Kitabın içinde 7831 âlimin hayatı vardır. Eserde, en önce Hazreti Ali'nin hâl tercümesi anlatılmaktadır.

Hal tercümelerinin başında, Bağdad şehrinin târihi, coğrafyası ve topografyası ile ilgili olarak 100 sahifeden fazla bilgi verilmektedir. Bu medhal (giriş) bilgileri, G.Salman tarafından, hülâsa edilerek kısmen neşredilmiş ve "Introduction topographique a l'histoire de Bağdâd" adı ile Frasızcaya tercüme edilmiştir.

2) El-Kifâye fî ma'rifeti usûl-i ilm-ir-rivâye: Hadîs ilmindeki, rivâyet edilen şeylerin çeşitlerinden, usûl-i hadîsten, bahseden bir eserdir. Kitaplarının en mühimlerindendir. 3) El-Kitâb-ül-fasl-ül-vasl-il-müdreci fin-nakl, 4) El-Câmi' li-âdâb-ir-râvî ves-sâmi', 5) Râfi-ül-irtiyâb fil-kulûb min-el-esmâ vel-elkâb, 6) El-Kitâbü fil-mübhemât, 7) El-Kitâbü fil-müttefik vel-müfterik, 8) El-Mü'telif vel-muhtelif, 9) İcâzet-ül-mechûl, 10) İzâh-ül-mültemis, 11) Telhîs-ül-müteşâbîh, 12) Şerhu dîvân-ı Ebî Temmâm-it-Tâî, 13) Kitâb-ül-fakîh vel-mütefekkıh 14) Keşf-ül-esrâr, 15) Takyîd-ül-ilm, 16) El-Bühalâ, 17) El-Esmâ-ül-mutavâtı'â, 18) Temyîz-ül-mezd (Beyânü hükm-il-mezîd) fî muttasıl-il-esânîd, 19) El-Mûdeb, 20) Tavzîh-ül-efkâr, 21) İhtisâru ulûm-il-hadîs 22) Kitâb-üt-târihi vel-mecrûhîn, 23) El-Kunût, 24) El-Faslü vel-vasl, 25) El-Mükemmel fil-mühemmel, 26) Er-Ruvâtü an-Mâlik, 27) Kitâb-ül-Besmele, 28) Gunyet-ül-muktebis fî temyiz-il-mültebis, 29) Rivâyet-ül-ebnâi an âbâihim, 30) El-Mü'tenif li-tekmilet-il-mü'telif vel-muhtelîf, 31) Maklûb-ül-esmâ' 32) El-Amelü bi-şâhidin ve yemînin, 33) Et-Tebyîn li esmâ-il-müdellisîn, 34) Rivâyet-ül-âbâ, anil-ebnâi, 35) El-Kavlü fin-nücûm, 36) Rivâyât-üs-Sahâbe, anit-Tâbiîn, 37) Salât-üt tesbîh, 38) Savmü yevm-iş-şekk, 39) Mu'cem-ür-ruvât an Şu'be, 40) Müsned-i Muhammed bin Sûka, 41) el-Müselselât, 42) Er-Rubâ'iyyât 43) Turûk-ı kabz-ıl-ilm, 44) Gusl-ül-Cum'a, 45) El-Emâli, 46) Hadîs-ün-nüzûl, 47) Muhtasar-üs-sünen, 48) İktidâ-ül-ilm-il-amel, 49) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, 50) Nehc-üs-savâb, 51) Ed-Delâil veş-şevâhid, 52) El-Asâr-ül-merviyye, 53) El-Müntehab minez-zühd ver-rekâik, 54) Et-Tenbîh vet-tevkif fî fedâil-il-harîf, 55) El-Esmâ-ül-mübheme fil-enbâ-il-muhâkeme, 56) Beyânü ehl-id-derecât-il-ûlâ, 57) Menâkıb-üş-Şâfiî, 58) Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel, 59) Kitâb-ül-vefeyât, 60) Et-Tafsîl li mübhem-il-merâsil, 61) Tehlîs-il-müteşâbih fir-resmi ve himâyeti mâ üşkile minhü an nevâdir-is-suhûfi vel-vehm adlı eserlerinin yanında daha birçok telifi vardır.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 29

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 311

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1135

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 92

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 3

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 101

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 258

8) Keşf-üz-zünûn sh. 10, 209, 288, 473, 575, 830, 973, 1044, 1384, 1447, 1486, 1499, 1538, 1637,

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 345, 424, 1012

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 162

11) El-Fakîh vel-mütefahkıh, Tashih ve ta'lik Şeyh İsmâil Ensârî, Dâr-ül-kütüb-il-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1400 (1980)

12) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, Tahkîk ve ta'lîk Nureddîn Itr, 1. baskı, 1395 (1975).

13) Takîd-ül-ilm, Tahkîk ve talik: Yûsuf el-Aş 2. baskı 1974, Dâru İhyâ-is-sünnet-in-nebeviyye.

HAVFÎ (Ali bin İbrâhim)

Tefsîr, nahiv ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin İbrâhim bin Saîd bin Yûsufdur. Doğum yeri olan Mısır'ın bir nahiyesine veya doğudaki Belbis şehrinin Havf köyüne nisbetle Havfî denildi. Doğum târihi bilinmeyen Havfî, 430 (m. 1039) yılında Mısır'da vefât etti.

Zamanında Mısır'ın meşhûr âlimlerinden okuyan Ebü'l-Hasen Havfî Afrikiyye (Tunus) ulemâsının da ilminden istifâde etti. Mısır, devrin belli başlı ilim merkezlerinden biri idi. Buraya hem Afrikiyye ve Endülüs'deki âlimlerden ilim öğrenmeye gidenler, hem tahsilini bitirip geri dönenler uğrar, hem de tahsil için doğudaki ilim merkezlerine giden ve geri dönen âlimler ziyâret ederlerdi. Ayrıca, hac için her yıl yüzlerce âlim batıdaki ilim merkezlerinden gelerek oradaki âlimlerden istifâde etmek gayesiyle bir müddet kalır, sonra da yollarına devam ederlerdi. Havfî de, bu âlimlerin birçoğundan ve Muhammed bin Abdullah Nişâbûrî'den hadîs ve ilim öğrenip rivâyette bulundu. Mısır'ın meşhûr âlimlerinden Ebû Bekr Edfüvî'nin talebesi olarak tanındı. Şafiî fakîhlerinden Kâdı Ebü'l-Hüseyn Havfî ile arkadaşlıkları oldu. Nahiv ve tefsîr ilminde meşhûr oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. İlmi, Allahü teâlânın dinini öğrenmek için tahsil etti. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için de, bildiklerini insanlara öğretti. Yazmış olduğu pek kıymetli eserleri, yıllarca elden ele dolaştı. Âlimler ve halk bunlardan istifâde edip yazarına duâ ettiler. Bu eserlerinden on cildlik tefsîri "El-Burhân fî tefsîr-il-Kur'ân" ve "İ'râb-ül-Kur'ân", "El-İrsâd li-tarîki hayr-ül-ibâd vel-ubbâd", "Mevârid-ül-enbiyâ", "El-Muvaddah fin-nahv" adlı kitapları bilinmektedir.

> Ebü'l-Hasen Havfî, abdestle yapılan ibâdetlerde mühim bir yeri olan, istibrâ ve istincâ ile ilgili olarak, hocası Muhammed bin Abdullah Nişâbûrî'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm): "Abdest alacak olan kimse istibrâ yapsın. Taşla istincâ eden de üç taş kullansın" buyurdu. İstincâ, bedeninde ve elbisesinde bulunan necâseti (pisliği) temizlemektir. Hanefî mezhebinde, üzerinde ve namaz kılacağı mekanda bir dirhemden fazla necâset bulunan kimsenin, bu necâseti temizlemesi farzdır. Ayrıca erkeklerin yürüyerek, öksürerek veya sol tarafa yatarak istibrâ etmesi, ya'nî idrar yolunda damlalar bırakmaması vâcibdir. Kadınlar istibrâ yapmaz, idrar damlası kalmadığına kanâat gelmeden abdest almamalıdır. Bir damla sızarsa, hem abdest bozulur, hem de elbise kirlenir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 381

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 35

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 140

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 247

5) El-Bidâye ven-nihâye, cild-12, sh. 47

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 300

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 5

8) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 107, 418

HİBETULLAH BİN HASEN BİN MENSÛR (el-Lâlkâî)

Kelâm, hadîs ve şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi El-İmâm Hibetullah bin Hasen bin Mensûr et-Taberî er-Râzî el-Lâlkâî'dir. Ebü'l-Kâsım hadîs ilminde Hâfız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. 418 (m. 1027) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Dînever'de vefât etti.

Ebü'l-Kâsım, fıkıh ilmini Ebû Hâmid el-İsferâînî'den öğrendi. Ca'fer bin Abdullah bin Fenâkî, Ebü'l-Kâsım Îsâ bin Ali el-Vezîr, Ebû Tâhir el-Muhlis, Ebü'l-Hasen bin el-Cündî, Ali bin Muhammed el-Kessâr ve El-A'lâ bin Muhammed ve birçok âlimden hadîs-i şerîf ezberledi.

Ebü'l-Kâsım el-Lâlkâî için İslâm âlimlerinden İbn-i Hatîb: "Hibetullah bin Hasen'in anlayışı ve hıfzı çok kuvvetli idi. Kıymetli kitaplar tasnif etti." İbn-üs-Sâlâh ise; "Ebü'l-Kâsım çok hadîs-i şerîf ezberledi ve rivâyette bulundu. Sadûk, güvenilir bir zât idi. Kendisinden: Ebü'l-Kâsım er-Rumeylî, İbn-i Hâfız ve zamanındaki diğer hadîs âlimleri hadîs öğrendiler" demişlerdir.

Ali bin Hüseyn el-Akberî şöyle anlatır: "Rü'yâmda Ebü'l-Kâsım Hibetullah hazretlerini gördüm. Ona, "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" dedim. O da cevap olarak, "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti" dedi. "Buna nasıl kavuştunuz?" dediğimde, sessizce, "Resûlullahın (aleyhisselâm) izinde bulunmakla" buyurdu.

> Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ buyurdu ki: Kim benim bir velî kuluma düşmanlık ederse, ben ona harp ilân ederim."

El-Lalkâî'nin. Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) sonraki olayları ve Eshâb-ı Kirâmın buyurduklarından yaptığı rivâyetlerden ba'zıları:

Hasen bin Kesîr'in babasından şöyle nakleder. Bir kimse, Hazreti Ali'nin yanına geldi ve "Sen, insanların en iyisisin" dedi. Hazreti Ali "Sen Resûlullahı (s.a.v) gördün mü?" diye sorunca, o kimse "Hayır" dedi. Ebû Bekr'i ve Ömer'i gördün mü?" diye sordu. O kişi "Hayır" cevâbını verince, Hazreti Ali "Eğer Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördüğünü söyleseydin, mutlaka seni öldürürdüm. Şâyet Ebû Bekr ve Ömer'i (r.anhüm) gördüğünü söyleseydin, sana iftira edene verilen cezayı verirdim" buyurdu.

Alkame'den de şöyle naklediyor Hazreti Ali, Allahü teâlâya hamd-ü sena ettikten sonra, bizlere şöyle hitâb etti: "Ba'zılarının beni, Hazreti Ebû Bekr ve Ömer'den (r.anhüm) üstün tuttuklarını haber aldım, Onları daha önce ikaz etmiş olsaydım, şimdi mutlaka cezalandırırdım. Ama ikaz etmemiş olduğum için, böyle bir şey yapmayacağım. Bu andan i'tibâren böyle kim söylerse iftira etmiş demektir. Ve ona iftira edene verilen ceza verilir. Resûlullahtan sonra insanların en hayırlısı Hazreti Ebû Bekr, sonra da Ömer'dir."

Süveyd bin Gafle'den ise şöyle nakleder: "Ba'zı kimselerin yanına uğramıştım. Baktım ki aralarında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i kötüleyici lâflar sarf ediyorlardı. Hemen Hazreti Ali'nin yanına geldim ve mes'eleyi anlattım. Hazreti Ali, "Onlar için kalbinde hüsn-i zandan başka birşey besleyene, Allahü teâlâ la'net etsin! Onlar ki, Resûlullahın kardeşleri ve yardımcılarıdır" dedikten sonra, minbere çıkarak şu güzel konuşmasını yaptı.

"Kureyş'in efendileri ve müslümanların ataları hakkında benim uygun görmediğim, haberimin bile olmadığı ve duyduğum zaman cezalandıracağım şeyleri söyleyenlerin gayeleri nedir? Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ancak Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i müttekî mü'minler sever! Rezil ve alçaklar da onlara kin tutar. Onlar ki, gerçekten Resûlullahın dürüst ve vefakâr iki dostudur. Allahü teâlânın emrettiklerini emretmişler, yasakladıklarını yasaklamışlardır. Ve suçluları da cezalandırmışlardır. Yaptıkları hiçbir işte Peygamberin (aleyhisselâm) sünneti dışına çıkmamışlardır. Resûlullah onları sevdiği kadar kimseyi sevmemiştir. Hayatı boyunca Allahın Resûlü ve Eshâb-ı Kirâm onlardan memnun olmuşlardır. Daha sonra Hazreti Ebû Bekr namaz kıldırma vazîfesini üzerine almış, Peygamber efendimiz vefât edince de, müslümanlar onu kendilerine halîfe seçmişler, zekâtlarını ona teslim etmişlerdir. Çünkü, onlar iki kardeş idiler. Kendisine halef olarak ilk ben gösterilmiştim. Resûlullah buna râzı olmamıştı. O, Ebû Bekr'in (radıyallahü anh) kendisine halife olmasını istiyordu. Vallahi istediği oldu.

Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Hazreti Ebû Bekr yaşayanların en şefkatlisi, en merhametlisi, takvâ yönünden en ileri olanı, müslümanların da en önde gelenidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) onu şefkat ve merhamet yönünden Mikâil'e, vekar ve affetme yönünden de Hazreti İbrâhim'e benzetmiştir. O vefât edinceye kadar, Resûlullahın (aleyhisselâm) yolunda yürümüştür. Allah ona rahmet eylesin.

Hazreti Ebû Bekr'den sonra, Ömer İbni Hattâb (radıyallahü anh) halife oldu. Halk, Hazreti Ömer'e bî'ata da'vet edildi. İlk bi'at edenlerden biri de ben idim. O, Resûlullah (aleyhisselâm) ve arkadaşı Hazreti Ebû Bekr'in yolunu ta'kib etmiş ve tıpkı annesinin arkasından yürüyen çocuk gibi, onların izinden yürümüştür. Vallahi o insanların en şefkatlisi ve merhametlisi idi. Zâlime karşı, dâima mazlûmu korumuştu. Allahü teâlâ onunla İslâmiyeti kuvvetlendirdi. Onun îmân etmesi, din için bir

kuvvet kaynağı oldu. Ona karşı mü'minlerin kalblerinde sevgi, münâfıkların kalbinde ise korku meydana geldi. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) onu düşmanlara karşı göstermiş olduğu şiddetten dolayı Cebrâil'e (aleyhisselâm) kâfirlere karşı duyduğu öfke bakımından ise Hazreti Nûh'a benzetmiştir.

Onlar, gibisini nerede bulabilirsiniz? Onların seviyesine ulaşmak, ancak onları sevmek ve izlerinde yürümekle mümkündür. Onları seven, beni sevmiş, onlara buğz eden de, bana buğz etmiş olur. Ben onlara buğz edenlerden -uzağım, onlara dil uzatmama husûsunda daha önce sizi uyarsaydım, şimdi çok şiddetli cezalar verirdim. Bundan böyle, kim söylediklerimin tersini söylerse, ona iftira edene verilen cezayı veririm.. Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) sonra bu ümmetin en hayırlısı Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'dir. Sözlerim bu kadar, Allahü teâlâ sizleri ve beni mağfiret etsin."

Kays bin Haccac'dan şöyle naklediyor: "Mısır fethedildikten sonra, Amr bin As buraya vâli ta'yin edildi. Haziran ayında Mısır halkı Amr bin Âs'ın huzûruna gelerek "Ey kumandan! Bizim Nil nehri için yaptığımız bir âdetimiz vardır. Onu yapmazsak Nil nehri yükselmez" dediler. Amr bin As onlara, "O âdet nedir?" diye suâl etti. Onlar, "Haziran ayının onikinci günü, ebeveyni yanında kalan bâkire kızı, annesi ve babasını râzı ettikten sonra alır, çok güzel süsleyerek Nil nehrine atarız" dediler. Amr bin As hazretleri "İslâmiyette böyle bir şey yoktur, İslâm dîni kendisinden önceki âdetleri ortadan kaldırmıştır" diye cevap verdi. Halk bunun üzerine her sene yaptıkları âdetlerini yapmadılar ve Nil'in suyu artmadı. Halk o beldeden göç etmek isteyince, Amr bin As (radıyallahü anh) bir mektûp yazarak durumu Hazreti Ömer'e bildirdi ve Hazreti Ömer, Amr bin Âs'a gönderdiği mektûpta "Böyle yapmakla iyi yapmışsın. Sana mektûbumun ilişiğinde bir yazı daha gönderiyorum. Onu, Nil nehrine at" buyurdu. Amr bin As hazretleri o yazıyı Nil nehrine attı. Allahü teâlânın kudreti ile Nil nehri yaklaşık onaltı arşın yükseldi. Böylece, o güne kadar süre gelen Mısır halkının bu âdeti ortadan kaldırıldı."

Hasen-i Basrî şöyle anlatır: "Hazreti Ömer'e bir köylü gelerek, "Ey mü'minlerin emîri! Bana İslâmı öğret" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Allahtan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun elçisi olduğuna îmân et. Namaz kıl, zekâtını ver. Hac farizasını yerine getir. Ramazan ayında oruç tut. İşlerinde dürüst ve açık ol. Gizli ve utanılacak şeyleri yapmaktan sakın" buyurdu.

Ubey bin Ka'b buyurdu ki: Doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayın, zira doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayan bir kul Allahü teâlâyı andığı zaman, Allah korkusundan ve Allahü teâlânın azâblarından dolayı gözlerinden yaşlar boşanır. Yeryüzünde, doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayan kimse Allahü teâlâyı hatırladığı zaman, Allahü teâlânın korkusundan dolayı tüyleri ürperir. Yaprakları sararmış bir ağacın yapraklarını rüzgar nasıl dökerse, Allahü teâlâ böyle kulunun günâhlarını, sararmış yapraklar gibi döker. Allah yolunda ve Resûlullahın izinde normal olarak yürümek, Allahü teâlânın emrine ve Resûlullahın sünnetine aykırı olarak çok amel yapmaktan daha hayırlıdır. O hâlde ameliniz fâzla da olsa, normal de olsa, Pegamberin yoluna ve sünnetine uygun olmasına dikkat edin."

Ebû Osman, en-Nehdî'den şöyle nakleder: "Ömer bin Hâttâb'ın (radıyallahü anh) Kâ'beyi tavaf ederken şöyle duâ ettiğini duydum: Allahım! Eğer beni mes'ûd yazdınsa, öyle devâm ettir. Eğer beni bedbahd yazdınsa onu sil, mes'ûd yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini olduğu gibi bırakırsın. Levh-il-mahfûz senin indindedir."

Ebü'l-Kâsım el-Lâlkâî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Mezâhibü Ehl-is-sünneti, 2. Şerhu usûl-i i'tikâdî Ehl-is-sünneti vel-cemâati mine'l-kitâb-i ves-sünnet ve icmâ'-is-Sahâbeti, 3. Kitâbü ricâl-is-Sahâbeti, 4. Ricâl-üs-Sahîhayn, 5. El-Mesâil-ül-mensûre fin-nahv vet-tefsîr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 136

2) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 70

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3; sh. 1083

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 221

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 88, 835

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 504, 1040 1426

7) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-4, sh. 207

8) Târih-ül-edeb-il-Arabî cild-3, sh. 306

HİBETULLAH ŞÎRÂZÎ

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup ismi Hibetullah bin Abdülvâris bin Ali bin Ahmed'dir. Memleketine nisbetle Şîrâzî denildi. 485 (m. 1092) yılında Merv'de vefât etti.

Hadîs ilminin icâbı olan temel bilgileri öğrendikten sonra; Horasan, Bağdad, Basra, Kûfe, Fâris ve Cibâl (Irak'ın doğu ve kuzey-doğusundaki ilim merkezleri), Cezire, Şam, Mısır, Yemen ve Hicaz bölgelerine seyahet edip, buralardaki ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Zamanın ileri gelen ilim sahiplerinden olan; Ebû Bekr Muhammed bin Hasen bin Leys Şîrâzî, Ahmed bin Abdülbâki Mûsulî ve oğlu Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed Mûsulî, Ebû Ca'fer İbni Mesleme, Abdürrezzâk bin Şemme, Ahmed bin Fadl Batarkânî ve daha birçok âlim onun hocaları arasındaydı. Hocalarından öğrendiği ilmi, kitaplar hâlinde yazdı. Yazdıklarını zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hâfız oldu. Pekçok âlimin sika (güvenilir) olduğunu bildirdiği Hibetullah Şîrâzî; çok ibâdet eder, Allah korkusundan çok ağlardı. Şüphelilerden kaçtığı gibi, mübahların çoğunu da terk ederdi. Mala, paraya hiç ehemmiyet vermez; yetecek kadar dünyâ malı ile iktifa eder, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. "Yarın ne yapacaksın, elindekilerin hepsini dağıtıyorsun?" diyenlere; "Allahü teâlânın rızâsı için onlara sadaka vermekle, Allahü teâlâya borç vermekteyim. Allahü teâlâ karşılığını kıyâmet gününde bana bol bol verecektir" buyururdu. Cömertlik onun adetâ gıdası olmuştu. Elindekini vermeden uyuyamazdı. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, İslâmiyeti öğrenmeye ve öğretmeye gayret ederdi. Devamlı iyilik yaptığı, dünyâ malına kıymet vermediği için insanlar tarafından çok sevildi. Pekçok kimse ona talebe oldu. Ebü'l-Feth Muhammed bin Abdurrahmân Hatîb Mervezî, Ömer bin Ahmed bin Saffâr, Ahmed bin Yasîr Mukrî, Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed Fâşânî, Fakîh Nasr-ül-Makdisi, Gays bin Ali, Hibetullah bin Tâvûs, Ebû Nasr Yûnârti, Hâfız İsmâil bin Muhammed, Ebû Bekr Laftivâni ve daha birçok âlim, ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi Allahü teâlânın dînine hizmet edip, rızâsını kazanmak için çalıştılar.

Ebü'l-Kâsım Hibetullah Şîrâzî, bildiklerini talebelerine öğrettiği gibi, kitaplarında da yazdı. Birçok kimseler, onun sağlığında ve vefâtından sonra da eserlerinden istifâde ettiler. Eserlerinden "Târih-i Şîrâz" da, Şîrâz'ın büyüklerini, yetişen âlimleri, orada tahsil gören ve vefât edenleri, devlet adamlarını ve evliyâyı anlatarak, onların mübârek sözlerinden nakiller yapmaktadır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri ihtivâ eden bir eseri vardır.

Talebelerinden Ebû Nasr Muhammed Fâşânî anlatır: Hocam Hibetullah Şîrâzî vefât ettiği gece, kendisine öleceği ma'lûm oldu. Gusül abdesti almış olarak ölmeyi arzu ediyordu. Yatağından kalkıp gusül abdesti aldı. Tekrar uzandı ve hastalığının şiddetinden kendinden geçti. Kendine gelince kalkıp tekrar gusül abdesti aldı. Kendinden geçmek guslü icâb ettirmemesine rağmen, her defasında gusletti. Vefâtına kadar, yaklaşık yetmiş defa gusül abdesti aldı. Sabaha karşı vefât ettiğinde yeni gusül abdesti almıştı. Allahü teâlâ, ömrü boyunca kendi rızâsını kazanmak için çalışan bu kulunun, son arzularından birine de kavuşmasını nasîb etmişti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1215

2) Keşf-üz-zünûn sh. 296

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 141

4) El-A'lâm cild-8, sh. 73

HUCVÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Osman bin Seyyid Ali bin Abdurrahmân el-Cullâbî el-Hucvîrî el-Gaznevî'dir. Seyyid olup Hazreti Ali'nin onuncu batından torunudur. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi, Keşf-ül-mahcûb isimli Urduca eserinin mukaddimesinde şöyle zikredilmektedir Ali bin Osman bin Seyyid Ali (veya Ebû Ali) bin Abdurrahmân bin Şah Şüca' bin Ebü'l-Hasen Ali bin Hüseyn Asgâr bin Seyyid Zeyd-i Şehîd bin Zeynel-âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. (r.anhüm). Hucvîrî hazretleri Dafâ Genc-i Bahş diye de anılır. Sultan Gazneli Mahmûd

zamanında 400 (m. 1009) senesinde Gazne'de doğdu. 465 (m. 1072) senesinde Lâhorda vefât etti. Doğum ve vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmektedir. Gazne'de doğduğu için Gaznevî, bu şehrin Cüllâb ve Hucvir isimli mahallelerinde ikâmet edip yetiştiği için Cüllâbî ve Hucvîrî denilmiştir, ömrünün sonunda Lahor şehrinde yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. Bunun için kendisine Lâhori de denilmektedir.

Babası Seyyid Osman bin Ebî Ali, diğer dedeleri gibi herkes tarafından sevilen, hürmet edilen, âlim ve veli bir zât idi. Muhterem annesi de saliha ve Allahü teâlâdan korkan; haramlardan sakınan bir hâtun idi. Böylece Hucvîrî, haram ve şüphelilerden çok sakınan ve kıymetli bir ailenin evlâdı olarak, ihtimâm ile büyütüldü, öğrenilmesi lâzım olan ilk ilmi, tasavvufa âit hakîkatleri ve incelikleri babasından öğrendi. Bundan sonra Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hutlî'ye talebe oldu. Onun yanında, fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimleri ve tasavvufun inceliklerini öğrendi.

Daha sonra uzun seyahatler yaparak İslâm memleketlerini dolaştı. Suriye, Türkistan, Kazvin, Hindistan, Irak, Huzistan (İran'ın bir eyâleti), Fâris, Şam, Azerbeycan, Gürcistan, Horasan ve Mâverâünnehr ve başka yerlere gitti. Gittiği bu yerlerdeki bütün velî zâtlarla görüşüp sohbet etti. Vefât etmiş büyük âlimlerin de kabirlerini ziyâret edip, çok şeylere kavuştu. Meselâ, Suriye'ye gittiğinde Şam'da Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin kabrini ziyâret edip, orada bir miktar istirahat etti. İstirahat ederken birara uykuya daldı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Yanında İmâm-ı a'zam Ebû Hanife (radıyallahü anh) vardı. Bu rü'yâdan, İmâm-ı a'zamın ve mezhebinin üstünlüğünü anladı. Bu seyahatlerle ilmi ve anlayışı daha çok genişledi. Bir kısmı kendisinden önce yaşamış, bir kısmı da zamanında bulunmuş olan beşyüze yakın veli zâtın hâl tercümelerini ve sözlerini eserlerinde bildirdi. Nakil ve rivâyet husûsundaki ilminin çokluğu ve kitablarında yazdığı fıkhi bilgilerden, onun fıkıh bilgisindeki üstünlüğü anlaşılmaktadır. Arabî ve Fârisî lisanlarını, birinden diğerine tercüme yapabilecek derecede, gayet mükemmel olarak bilirdi.

Hucvirî hazretleri bu uzun seyahatleri tamamladıktan sonra, hocasının işâreti üzerine Lahor şehrine geldi. Şehrin batı tarafında bulunan Reva nehri kıyısında yerleşip, orada bir mescid yaptırdı. Nakledildiğine göre bu mescidin inşâası devam ederken, ba'zıları mihrabın güneye fazla dönülmüş olarak yerleştirildiğini söyleyip i'tirâz ettiler. Bunları toplayıp, mescide götürdü. "Bu mihraba uygun olarak kıbleye dönünüz. Başınızı kaldırıp bakınız. Bakalım Kâ'be-i muazzama yönünde bir yanlışlık var mı?" buyurdu. Onlar da emredildiği şekilde hareket ederek, başlarını kaldırıp baktıkları zaman, Allahü teâlânın izniyle aradaki perde kalktı. Mescidin kıble istikâmetinde, tam karşılarında Kâ'be'yi gördüler. Bunun üzerine i'tirâzlarından vazgeçip, kendisinden özür dilediler. Evliyâya i'tirâz edilmiyeceğini daha iyi anladılar. Hucvîrî hazretleri burada bir yandan taliblere ilim öğretiyor, bir yandan da kitap yazıyordu. Binlerce talebe yetiştirdi. Oranın halkından bir çoğunun müslüman olmalarına vesile oldu. Hayatının sonuna kadar burada hizmet etti. Vefât edince, mescidinin yakınında bir yere defnedildi. Sultan Gazneli Mahmûd'un oğlu Sultan İbrâhim Gaznevî, kabri üzerine mükemmel bir türbe yaptırdı. Kabri ziyâret edilmekte, sevenler istifâde etmektedirler. Pakistan'da her yıl, bir hafta müddetle, Hucvîrî hazretlerini anma merasimleri düzenlenmektedir. Ali Hucvîrî, herkese karşı merhametli, cömert, eli açık bir zât idi. İhtiyâcı olanlara çok yardım ederdi.

Hucvîrî'nin ilmi şahsiyeti: Hucvîrî, zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrenmiştir, ilim tahsiline küçük yaşta Gazne'de başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve edebiyat ve lisân öğrendi. Arabca ve Farsça dillerine tam bir hakimiyeti vardı. Hadîs, tefsîr, fıkıh gibi dinî ve şer'î ilimleri tahsil etti.

Tefsîr ilmi yönünden âyetlerin ma'nâsını anlama kudreti ve her bir âyette gizli olan derin ma'nâları ve gayeleri tesbitteki mehâreti çok güzeldi. Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde, ikiyüzotuzaltı âyet-i kerîmenin meâli şerîfleriyle konulara açıklık getirmiştir. Hadîs ilminde de söz sahibi olan Hucvîrî, aynı eserinde konuları açıklamak gayesiyle, yüzotuzsekiz hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Rivâyet ve nakil konusundaki bilgisi de çok fazladır. Eserinde birçok Sûfîye âit sözleri de nakletmiştir. Fıkıh ilmini Hanefî mezhebine göre tahsil etmiştir. Çok iyi fıkıh tahsili gören Hucvîrî, eserinde; namaz, oruç, zekât ve hac gibi fıkhî konuları açık bir şekilde anlatmıştır.

Zamanında tasavvuf çok yanlış anlaşılmakta idi. Hucvîrî, tasavvufun mahiyetini açık açık anlatmak ve tasavvufun nazarî ve amelî kısmını açıklamak, tasavvufî esaslardan

herbirini âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfle açıklayarak, dînî emirlerin içinde saklı olan tasavvufî ma'nâları denkleştirmek için çalıştı. Böylece tasavvufa da, sûfîlere de kötülük yapan sahte mutasavvıflara karşı, bu alanda birçok eser yazdı.

Hucvîrî'de dâima hakîkati arayan bir zekâ, doğruyu bulmaya çalışan bir zihin, her alanda serbestçe düşünebilen bir akıl, sıhhatli ve doğru sonuçlara ulaşabilen bir muhakeme, fikirlerini ve hislerini rahatça açıklayabilmesini sağlayan ilmî bir olgunluk ve medenî bir cesâret mevcût idi. Hanefî mezhebine bağlı olan Hucvîrî, tasavvuf anlayışına aklı hâkim kılmıştır.

> Hucvîrî'nin hocaları: Hucvîrî birçok âlimden ders almıştır. Ders aldığı âlimlerin bir kısmının hâl tercümelerini Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde yazmıştır. Hucvîrî; Ebû Abbâs Ahmed bin Muhammed Sekkânî, Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hultî, Ebû Kâsım Ali Cürcânî, Hâce Ebû Ahmed Muzaffer bin Ahmed bin Hamdân ve birçok âlimin sohbetinde bulunmuş ve onlardan ilîm öğrenmiştir.

Hucvîrî'nin doğrudan talebesi olduğu âlimlerin dışında, onlardan istifâde ettiği âlimler de vardır. Bu âlimlerin başında İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri gelir. Bunun yanında Hallâc-ı Mensûr, Hâkim Tirmizî, Ebû Saîd Ebü'l-Hayr Mihenî ve Yahyâ bin Muâz Râzî'den de çok istifâde etmiştir.

Ali Hucvîrî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki:

"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şeylerden birisi tûl-i emel, diğeri, nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olmaktır."

"Küçükken beşikte konuşanların sayısı üçtür. İlki, Îsâ aleyhisselâmdır. Bunu hepiniz bilirsiniz. İkincisi, Râhib Cüreyc'in zamanındaki çocuktur. Cüreyc, Benî İsrâil'de bir râhib idi. Birgün annesi oğlunu ziyârete geldi. Kapıyı çalan annesine Cüreyc namaz kıldığı için kapıyı açmadı, ikinci ve üçüncü günlerde de aynı şekilde olunca, annesi dayanamayarak "Ey Allahım! Oğlumu rezil rüsva eyle, hakkımı ondan al" diye bedduâ etti. Cüreyc zamanında kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir toplulukta ben Cüreyc'i fitneye düşüreceğim ve yoldan çıkaracağım dedi. Cüreyc'in hücresine gitti. Fakat Cüreyc ona yüz vermedi. Bunun üzerine o kadın, bir çobanla dost olarak hamile kaldı. Halkın içinde "Ben Cüreyc'den hâmile kaldım" dedi. Doğumdan sonra halk Cüreyc'in hücresine giderek, onu yakalayıp padişahın huzûruna getirdiler. Cüreyc bebeğe "Bebek söyle, baban kimdir?" diye sordu. Bebek "Ey Cüreyc! Annem sana iftira ediyor, babam filan çobandır" dedi.

Beşikte iken konuşan üçüncü bebeğin hikâyesi şudur: Bir kadının bir bebeği vardı. Kadın evinin önünde otururken, bir süvari geçti. Bunun üzerine "Yâ Rabbî! Oğlumu böyle silâhşör kıl" dedi. Bebek, "Yâ ilâhî! Beni onun gibi kılma" diye duâ etti.

Bir süre sonra ise, kapının önünden adı kötüye çıkmış bir kadın geçti. Bebeğin annesi "Yâ Rabbî! Evlâdımı bunun gibi kılma" dedi. Bebek ise, "Yâ Rabbî! Beni onun gibi kıl" diye yalvardı. Annesi bu duruma şaşırarak "Evlâdım niçin böyle konuşuyorsun?" dedi. Bebek, "O süvari zâlim, bir insan idi. Kadın ise sâliha bir hâtun idi. Fakat onun hakkında kötü şeyler söylüyorlardı. Ben zâlimlerden olmak istemiyorum, istiyorum ki sâlihlerden olayım" dedi."

> "Şüphesiz ki, Allahü teâlâ bedenlerden önce rûhları yaratmıştır."
>
> "Siz Allahü teâlâyı hakkıyla tanımış olsaydınız, su üzerinde gezerdiniz ve duânız sayesinde dağlar yerinden oynardı."
>
> "Allahü teâlâ için, tövbe eden gençten daha çok sevimli olan hiçbir şey yoktur."
>
> "Günahına tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."
>
> Eshâb-ı Kirâm birgün Peygamber efendimize (aleyhisselâm) "Yâ Resûlallah! Bize geçmiş ümmetlerin acâib ve harikulade hâllerini anlat" demişti. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şu hâdiseyi anlattılar "Sizden önceki ümmetlerin içinde üç kişilik bir grup vardı. Bir yere giderlerken gece olunca, geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler ve orada gecelediler. Gece yarısı dağdan kopan bir taş parçası, gelip mağaranın ağzını kapadı. Onlar hayrete düşerek, birbirlerine şöyle dediler; "Riyasız olarak sırf Allahü teâlânın rızâsı için,

daha evvel yaptığımız işler bize şefaatçi olur ve onlardan başka hiçbir şey bizi kurtaramaz." Bunun üzerine içlerinden biri: "Benim annem ve babam ve bir keçim vardı. Bu keçiden başka dünyâ malım yoktu. Bunun sütünü sağar, anneme-babama verirdim. Her gün dağdan getirip sattığım odunların parası ile onların ve benim ihtiyâçlarımızı karşılardım. Birgece eve geç gelmiştim. Keçinin sütünü sağdım, içine ekmek doğrayarak yemekleri hazırladım. Fakat baktım ki annem-babam uyumuşlardı. Tabak elimde kaldı; Sabaha kadar ayakta ve tabak elimde onların uyanmalarını bekledim. Sabah olunca uyandılar ve yemeklerini yediler" dedi. Sonra "Yâ ilâhî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunda samîmi isem imdâdımıza yetiş!" diye niyazda bulundu. O anda kaya biraz kımıldadı ve bir yarık meydana geldi.

İkinci zât: "Amcamın güzel bir kızı vardı. Gönlüm sürekli olarak onunla meşgûl oluyordu. Onunla beraber olmak istiyordum. Fakat beraber olamıyordum. Birgün yalnız başımıza kalmak için ona bin dinar gönderdim. Beraber olduğumuz anda, kalbimde Allahü teâlâdan korkma hissi peydah oldu. Altınları verdiğimi unutarak elimi ondan çektim" dedi. Sonra "Yâ Rabbî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunu ihlâs ile yaptıysam, bize bir çıkış yolu sağla"diye duâ etti. O anda kaya biraz daha kımıldadı ve yarık genişledi. Fakat bir insan geçemezdi.

Üçüncü kişi ise; "Yanımda birçok işçi çalışıyordu. Hepsinin ücretlerini ödemiştim. Fakat birisi gelmediği için parasını veremedim. Onunla bir koyun satın aldım. Bir koyun, bir sene sonra iki oldu. Her sene koyunların sayısı arttı. O kişinin malı muazzam bir şekilde artmıştı. O kimse birgün çıkıp geldi. Ben falanım dedi ve parasını istedi. Senin malın şunlardır: dedim. Sürüyü ona verdim. Adam alıp gitti." dedi. Sonra da "Yâ Rabbî! Eğer ben bu sözde sâdık ve samîmi isem, bize kurtuluş yolu aç" diye niyazda bulundu. Bunun üzerine kaya yerinden biraz daha oynadı ve yarık genişledi. Bu üç kimse oradan çıktılar. İşte bu hâl harikulade bir olaydır."

"Kadın, ya malı için veya güzelliği için yahûd dîni için alınır. Siz dîni olanı alınız! Malı için olan, malına kavuşamaz. Yalnız cemâl için alan, cemâlinden mahrûm kalır."

Eserleri: 1- Keşf-ül-mahcûb: Hucvîrî'nin en önemli eseri Keşf-ül-mahcûb'dur. Farsça yazılan ilk tasavvuf eserlerinden biri ve şüphesiz en önemlisidir. Keşf-ül-mahcûb tasavvufun nazari ve amelî esasları hakkında yazılan ilk eserdir. Bu eser hakkında Molla Câmi' hazretleri Nefehât-ül-üns kitabında; "Ali bin Osman Hucvîrî'nin Keşf-ül-mahcûb'u tasavvuf ilmi konusunda yazılmış meşhûr ve kıymetli eserlerdendir" demektedir. Dara Şikûh, Sefînet-ül-evliyâ adlı eserinde ise, "Keşf-ül-mahcûb meşhûr bir eserdir. Hiçbir kimse ona i'tirâz edemez. Fars dili ile tasavvuf sahasında onun gibi değerli bir eser yazılmamıştır" demektedir.

Ali Hucvîrî'nin kendisi ise, bir vatandaşın, tasavvuf yolunun esasları, sûfîlere âit söz, muâmele ve makamların açıklanması hakkında soru sorması üzerine bu eserini yazdığını belirtmektedir. Ali Hucvîrî bu eserini 435 (m. 1044) yılında Lâhor'da yazmaya başlamış, 442 yılına kadar ancak eserin yarısını tamamlayabilmiştir.

Bu eser, mukaddime ile iki kısımdan meydana gelmiştir. Mukaddime kısmı, sekiz fasıl ihtivâ etmektedir. Birinci kısım ondört babtır. Bâbların büyük bir kısmı tek fasıldan meydana gelmiştir. Fakat birinci bâb dört, ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı bâblar ikişer fasıl ihtivâ etmektedir. İkinci kısım onbir bölümdür, ikinci, üçüncü, yedinci, sekizinci bölümde bir, birinci, dördüncü bölümde iki, beşinci bolümde dört, altıncı bölümde altı, on ve onbirinci bölümde on bâb vardır.

Keşf-ül-mahcûb yedi kısma ayrılmıştır. Her kısmın çok güzel bir tertîb ve son derece mükemmel bir tanzim şekli vardır. Birinci kısım; fakirlik, tasavvuf, safvet gibi tasavvufun usûlünü ve esaslarını, ikinci kısım; hırka giymek ve melâmet gibi tasavvufun mes'elelerini, üçüncü kısım; sûfilerin hâl tercümelerini, dördüncü kısım; tasavvufî fırkaları hareketleri ve cereyanları, beşinci kısım; ma'rifetullah, tevhîd ve îmân gibi dini, tasavvufî inançları, altıncı kısım; abdest, namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibâdetleri, son kısım ise; sûfilerin âdâb ve erkânını ihtivâ eder. Bu bölümlerde anlatılan konuların bâ'zılarını Ali Hucvîrî şöyle açıklamaktadır.

İlmin fazileti: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "İlim

tahsil etmek, bütün mü'minlerin üzerine farzdır." "İlim Çin'de olsa bile gidip, **alın."** Bir müslümana amelinin sahih olmasını sağlayacak kadar her ilimden tahsil görmesi farzdır. Meselâ, vakitleri bilmek ve ona göre ibâdet etmek için astronomi, miras taksimi yapabilmek için matematik bilgisine sâhib olmak gerekmektedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde de faydasız ilimleri öğrenenleri, meâlen şu âyet-i kerîme ile zemmetmiştir"Onlar kendilerini zarara sokacak ve hiçbir fayda vermiyecek şeyleri öğreniyorlar" (Bekâra-102).

İlimsiz amel, amelsiz ilim olmaz. Kul bilmelidir ki, az ilimle birçok ameli yapabilir, İlmin amelle beraber bulunması lâzımdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte;"Fıkıh bilmeden ibâdet **e**den, değirmen taşını döndüren merkeb gibidir" buyurmuştur. Fıkıh öğrenmeyi gaye edinmeden ibâdet etmeyi, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) değirmen taşını döndüren merkebe benzetmiştir. Zira bu işi yapan hayvan, durmadan aynı yerde dolanır. Hiç ilerleme kaydetmez. Fıkıh bilgisi edinmeden yapılan ibâdetin kula hiçbir faydası yoktur.

İnsan bildiğiyle amel etmeli ki, onun bereketiyle bilmediklerini öğrensin, İbrâhim bin Edhem hazretleri; "Yolda giderken yerde bir taş, gördüm. Üzerinde, beni çevir ve oku, diye bir yazı vardı. Hemen taşı çevirdim, şöyle yazıyordu: Sen bildiğinle amel etmiyorsun, nasıl olur da bilmediğini öğrenmek istersin?" buyurmuştur.

İlim, Allahü teâlânın ilmi ve halkın ilmi olmak üzere iki kısımdır. Halkın ilmi, Allahü teâlânın ilmi yanında kaybolur gider. Zira ilim, Allahü teâlânın sıfatıdır. O'nun sıfatlarının sonu yoktur, ilmin en iyi tanımı şudur "İlim; akıl sahibi bir varlığı âlim yapan bir sıfattır."

Allahü teâlânın ilmi: Allahü teâlâ var olan ve yok olan şeyleri ilmi ile bilir. Kul, ilimde O'na ortak olamaz. Allahü teâlâ Haşr suresindeki yirmiikinci âyet-i kerîmede meâlen;"O öyle Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yok... Gizliyi de bilir, aşikârı da bilir" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîme Allahü teâlânın ilim sıfatının naklen delîlidir.

Kulun ilmi: insanın ilmi, Allahü teâlâyı tanıma ve O'nun ile ilgili olması lâzımdır. Yeri geldiği zaman zâhirî ve bâtınî amellerle ilgili ilmi öğrenmek kul üzerine farzdır. Hakîkat ilminin üç esâsı vardır. Bunlar ise şunlardır: "İlki; Allahü teâlânın varlığına ve birliğine inanmak, O'nu her türlü eksik sıfatlardan münezzeh bilmektir. İkincisi; Allahü teâlânın sıfatlarını ve bu sıfatların hükümlerini bilmektir. Sonuncusu ise; Allahü teâlânın fiillerini ve bu fiillerin hikmetini kavramaktır." Fıkıh ilmininde üç esası vardır. İlk esası; Kur'ân-ı kerîmdir, ikincisi; sünnettir. Çünkü Allahü teâlâ Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Peygamber size ne verdi ise onu alın ve emirlerini tutun. Size neyi yasak etti ise onu da yapmayın" buyurmaktadır. Sünnet, kavl-i Resûl (Hadîs-i şerîf), fi'l-i Resûl (Peygamber efendimizin yaptığı işler), takrir-i Resûl'dür (Bir konu hakkında görüp de sükût etmesidir). Üçüncüsü; İcmâ'-i ümmettir. Ya'nî aynı asırda bulunan müctehidlerin, meselâ Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) veya dört mezheb imamlarının bir konuda söz birliği yapmasıdır.

Rızânın hakîkati: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Bugün, doğru söyliyenlerin sadakatleri kendilerine fayda vereceği bir gündür. Onlara, ağaçları altından ırmaklar akan Cennetler vardır. Onlar orada devamlı olarak kalıcıdırlar. Allah kendilerinden râzı olmuş, onlar da Allahtan râzı olmuşlardır. İşte bu, en büyük kurtuluş!" (Mâide-119) buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ise bir hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlânın, Rabbi ve sahibi olduğuna râzı olan, îmânın tadını tatmıştır" buyurmaktadır.

Rızâ; Allahü teâlânın kulundan râzı olması, kulun Hak teâlâdan râzı olması şeklinde iki çeşittir. Allahü teâlânın rızâsının hakîkati; kuluna sevâb, ni'met, kerâmet ve ikram irâde etmesidir. Allahü teâlânın rızâsı, O'nun irâdesidir. Kulun rızâsı ise, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmesi ve hükümlerine boyun eğmesidir.

Allahü teâlâdan, vermiş olduğu dünyalıklardan, ya'nî mal, mülk ile râzı olan helâka ve hüsrana

uğrar. Rızâsı baştan sona kadar ateş olur. Ve sonunda Cehenneme gider. Çünkü dünyânın O'nun yanında hiç kıymeti yoktur. Allahü teâlâdan dostluğu ve safâsı ile râzı olanlar, O'na âşık olanlardır. Bunların kalbleri, Allahü teâlâdan başka birşeyi düşünmez, Kalbleri halktan kopmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; Bir kimse Allahü teâlâya ve kazasına râzı olmazsa, yaptığı ibâdetin ve amelin ona bir faydası yoktur" buyurmuştur.

Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâya, "Allahım bana öyle bir amel göster ki, onu yaptığım sürede, sen benden râzı olasın" diye duâ etti. Allahü teâlâ "Yâ Mûsâ, senin buna gücün yetmez" buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm) bunun üzerine secdeye kapanarak yalvarmaya başladı. O anda Allahü teâlâdan Hazreti Mûsâ'ya şöyle vahiy geldi: "Yâ Mûsâ! Benim senden râzı olmam, senin, benim hükmüme ve kazama râzı olmandadır."

Rızâ ile alâkalı olarak anlatılan şu menkıbe çok meşhûrdur "Evliyâdan bir zât Dicle nehrine düşmüştü. O zât yüzme de bilmiyordu. Bir kişi ona, "İstersen seni kurtaralım" dedi. O zât "Olmaz" deyince, soru soran kişi "Batmak ve boğulmak mı istiyorsun?" dedi. O zât "Hayır" cevâbını verince, ona, "O halde ne istiyorsun?" diye sordu Velî zat, "Hak teâlânın benim için istediğini istiyorum" dedi.

Nefsin hakîkatı ve hevânın ma'nası: Nefs, lügatte birşeyin varlığı, hakîkati, zâtı ve kendisi ma'nâsına gelir. Sûfîlere göre nefs, kötülüğün kaynağı ve temelidir. Nasıl ki âlemde Cennet-Cehennem, şeytan-melek var ve biz bunları gözlerimizle göremiyorsak, nefs ve rûh da vardır. Her ikisi de bedene tevdi edilmiştir. Fakat birisi şer yeri, biri hayır mahallidir. Nefse muhalefet etmek, yapılan bütün ibâdetlerin başıdır. Kul nefse muhalefet etmekle, Hak teâlâya giden yola kavuşur. Çünkü kul nefsinin esîri olmuşsa, helak olmuş demektir. Allahü teâlâ nefse muhalefet etmeği emretmiş ve Kur'ân-ı kerîmin Nâziât sûresi 40. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Her kim Rabbinin makâmından korkmuş ve nefsini şehvetten alıkoymuşsa, muhakkak onun varacağı yer Cennettir" buyurmuştur.

Kâmil bir insan üç unsurdan meydana gelir: İlki rûh, ikincisi nefs, üçüncüsü bedendir. Bunların her birinin ayrı ayrı sıfatları vardır. Rûhun sıfatı akıl, nefsin sıfatı hevâ, bedenin sıfatı ise histir. Müslümanın rûhu, onu Cennete da'vet eder. Zira Cennetin dünyâdaki misâli rûhtur. Nefs ise müslümanı Cehenneme da'vet eder. Çünkü Cehennemin dünyâdaki misâli nefstir. Rûhun idârecisi ve tedbir alıcısı vardır ki, o da akıldır. Nefsin sevk ve idârecisi vardır ki, o da hevâdır. Doğru yolda bulunmak isteyenler, dâima nefslerine muhalefet etmelidirler. Zira nefse muhalefet, insanın rûhunu ve aklını destekler. Bâyezid-i Bistâmi hazretleri "Nefs, kötü olandan başka bir şeyle sükûn bulmayan bir varlıktır" buyurmuştur.

Nefsinin sıfatı olan hevâ, onu sevk ve idâre eden arzusudur. Nasıl akıl bulunmayan rûh eksikse, hevâ bulunmayan nefs de eksiktir. Kula, akıldan ve hevâdan gelen iki da'vet vardır. Aklın da'vetine uyan imâna ve tevhîde kavuşur. Hevânın da'vetine uyan ise dalâlete ve küfre düşer. Hevâ iki kısımdır: Biri; lezzet ve şehvet hevâsı, diğeri; halk arasında i'tibâr ve mevki' sahibi olma hevâsıdır. Nefsin en açık sıfatı şehvettir. Şehvet, insanoğlunun bütün a'zâlarına yayılmıştır. Kul, bütün a'zâlarını şehvetten korumalıdır. Gözün şehveti görmek, kulağın işitmek, burnun koklamak, dilin konuşmak, bedeninki dokunmak ve ellemek, dimağınki düşünmektir. Kulun kendi kendinin çobanı ve nefsine hâkim olması, gecesini gündüzünü, duyu organlarında peydah olan hevâ sebeblerini kendisinden yok edene kadar harcaması lâzımdır.

İmân babı:Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey îmân edenler! Allaha, O'nun peygamberlerine ve Peygamberine indirdiği Kur'ân-ı kerîme, gerek daha evvel, indirdiği kitaplara îmân edin" (Nisâ-136) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte "Îmân; Allaha, meleklere, kitaplara, Pegamberlere ve âhiret gününe inanmaktır" buyurmuştur. İmân tarifini, bütün İslâm âlimleri şöyle yapmışlardır: îmân; kalb ile tasdik, dil ile ikrârdır. Îmân, Hak teâlânın hidâyetine kavuşmuş olan kulun fiilidir. Allahü teâlâ'nın dalâlette bıraktığı bir kimse, doğru yola ulaşamaz ve hidâyete eremez. Cenâb-ı Hakkın doğru yolu gösterdiği kimse, dalâlete düşmez. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Allah kime doğru yolu gösterirse, îmâna muvaffak kılarsa, onun kalbini

İslâm için açar, gönlünü genişletir. Kimi de sapıklıkda bırakmak isterse, onun da kalbini son derece daraltır, sıkar" (En'âm-125) buyurmaktadır Kalbin imânının alâmeti, tevhîd i'tikâdıdır. Gözün imânı, men edilen şeylerden gözü korumaktır. Kulağın imânı, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi dinlemektir. Dilin imânı, doğru sözdür. Hülâsa hakiki ma'nâdaki imân, kulun bütün varlığı ile Allahü teâlâyı talebte çok gayretli olmasıdır.

Taharet ve abdest babı: imândan sonra, kulun üzerine farz olan ilk şey, namazı kılmak için abdest almaktır. Bu, bedenin necâsetten ve cünüblükten temizlenmesidir. Temizlik iki çeşittir. Biri bedenî temizlik, diğeri ise kalb temizliğidir. Beden temiz olmadan namaz sahih olmayacağı gibi, kalb temiz olmadan ma'rifet sahih olmaz. Beden temizliği ya'nî namaz abdesti ve gusül abdesti için mutlak su lâzımdır. Ya'nî mutlak su; hem temizdir, hem de temizleyicidir. Karışık, kirli ve kullanılmış su ile temizlik yapmak caiz değildir. Kalb temizliği için ise, hâlis ve saf bir tevhîd lâzımdır. Beden temizliği yapılırken, kalb temizliğine de dikkat etmelidir. Ya'nî abdest alırken el yıkandığında, kalbin de dünyâ sevgisinden uzaklaştırılmasına gayret etmelidir.

Namaz babı:Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Dosdoğru namaz kılın ve zekât verin" (Bekâra-43) buyurulmaktadır. Namaz, cenâb-ı Haktan gelmiş bir emirdir. Namaza başlamadan evvel, namazın ba'zı şartları vardır. Bu şartların ilki, bedeni necâsetten, kalbi arzulardan temizlemektir, ikincisi, elbiseyi necâsetten temizlemek ve bu elbiseyi helâl yoldan sağlamaktır. Üçüncüsü, abdest almaktır. Dördüncüsü, kıbleye karşı yönelmektir. Beşincisi, namaz vaktinin girmesidir. Altıncısı, niyetin hâlis olmasıdır. Yedincisi, namaza girmek için tekbir getirmektir.

Hâtim-i Esam'a birisi, "Nasıl namaz kılarsın?" diye sordu. O da şöyle buyurdu: "Namaz vakti gelince temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalbden de tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Mescid-i Harâm-ı gözümün önüne getirir, Makam-ı İbrâhim'i iki kaş arasında tutar. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya ısmarlar, sonra ta'zîmle "Allahü ekber" der, hürmetle kıyâm, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû', tazarrû ile (kendimi alçaltarak) secde, hilim ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Namaz öyle bir ibâdettir ki, talibleri baştan sona kadar Hak teâlânın yolunu onda bulurlar. Abdest, kul için tövbe yeridir.

Zekât babı: İslâmın şartlarından biri de üzerine zekât vermek farz olan kimsenin zekât vermesidir. İkiyüz dirhem gümüşe mâlik olan kimsenin beş dirhemini, zekât vermesi ona farz olur. Kul nisâb miktarı paraya veya mala mâlik olduktan sonra üzerinden bir sene geçmesi lâzımdır. Beş devesi olan, bir koyun zekât verir. (96 gr. altın veya bu değerde mala veya paraya mâlik olan kimse, nisaba mâlik olur. Nisaba mâlik olduktan bir sene sonra zekât vermesi farz olur.)

Edebin fazileti; Edeb birkaç kısımdır. Birinci kısım; tenhâda, yalnız iken Allahü teâlâya karşı olan edeb. Bir kimsenin yalnız iken, kendisini hürmetsizlik, edebsizlik olan şeylerden korumasıdır. Böyle bir kimsenin tenhâda yalnız iken olan ameli, hareketi, padişahların önünde iken yaptığı hareketler gibi olur. Bir defa Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bağdaş kurup oturmuştu. Bu sırada Cebrâil (aleyhisselâm) gelerek "Yâ Muhammed! Kulun oturuşu gibi otur" (Allahü teâlânın huzûrunda, bir kölenin efendisi karşısında oturduğu gibi, bir kul olarak otur) dedi. Horasan diyarının uç noktasında, Kümend denilen yerde, Edib Kümendî isminde, edeb, fazilet sahibi bir zât vardı. Bu zât, yirmi yıl (namazdaki oturmalar hariç) hiç oturmamıştı. Bu hâlinin sebebi kendisine sorulunca, "Ben, henüz Allahü teâlânın huzûrunda oturma derecesine çıkamadım" derdi. Bâyezîd-i Bistâmi hazretlerine, "Bu yüksek derecelere ne ile kavuştunuz?" diye sorulunca,

“Tenhâda bile, edebe riâyet etmekle” buyurdu. Kullara lâyık olan, Allahü teâlânın huzûrunda edebe riâyet etmektir. Zeliha da Hazreti Yûsuf’u tenhâda yakalayıp, arzusuna kavuşmak isteyince, önce daha evvel kendisine ibâdet ettiği putun üzerini bir örtü ile örttü. Hazreti Yûsuf, “Ne yapıyorsun?” diye sordu. Zeliha “Beni uygunsuz bir vaziyette görmesin diye yüzünü örtüyorum. Aksi hâlde, edebin şartına, hükmüne riâyet etmemiş olurum” dedi. Hazreti Yûsuf, “Sen, görmeyen, işitmeyen bir puta karşı saygısızlık etmekten haya ediyorsun da, ben, herşeyi bilen, işiten ve gören Rabbime karşı saygısızlık, hürmetsizlik yapmaktan haya etmez miyim?” buyurdu. Bu inanç ve edeblerinden dolayı, Yûsuf (aleyhisselâm) babası Ya’kûb’a (aleyhisselâm) kavuştu. Allahü teâlâ, Zeliha’nın gençliğini iade etti ve ona İslâmiyeti ve Hazreti Yûsuf’un zevcesi olmayı nasîb etti. Fakat bu sefer, Zeliha Hazreti Yûsuf’dan kaçar oldu. Yûsuf (aleyhisselâm), “Yoksa bana olan muhabbetini gönlünden sildin mi? Niçin benden kaçıp durmaktasın?” deyince, Zeliha dedi ki: “Hayır vallahi, sevgim, daha da arttı. Fakat ben, daha önce ma’bûd olarak tanıdığım ve kendisine ibâdet ettiğim putun karşısında edebli olmaya her zaman riâyet ettim. Seninle bir arada kaldığımız zamanda, benim ma’bûdum bir put idi ve ben ona saygısızlık etmemek için (gören gözü, işiten kulağı olmadığı hâlde), onun üzerini örtmüştüm. Şimdi ise, benim, herhangi bir âlete ve göze ihtiyâcı olmadan, en gizli şeyleri dahi gören, bilen, işiten bir Rabbim var. O’na karşı edebe riayetsiz bir hâlde bulunmaktan çekiniyorum” dedi.

Resûlullah da (aleyhisselâm) mi’râca gittiğinde edebe riâyet edip, her iki cihâna da bakmamıştı Bu edebi, âyet-i kerîmede meâlen: “Gözü meyletmedi ve aşmadı” (Necm-17) diye medholunmuştur.

“Edebin diğer kısmı ise; insanlara karşı olan edebdir ki, insanlar ile sohbet etmenin, onlar ile beraber olmanın ve güzel geçinmenin esaslarıdır, insanlarla olan münâsebetlerde ve bütün hâllerde, sünnet-i seniyyeye uymak demektir. Bu üç kısım âdabın, ayrı ayrı tarif ve izâhları yapılmış ise de, aslında bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir.”

İ’sâr’ın hakîkati: Yolculukta bir arkadaşın, diğer arkadaşının hakkına riâyet etmesi, ya’nî yolculuk sırasında payından vazgeçmesi, onun rahat etmesi için meşakkati kendisinin göğüslemesidir. İ’sâr ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılmaktadır “Tasavvuf yolunda bulunanlardan on kişi, bir çölde yolculuğa çıkmışlardı. Yollarını kaybettiler. Susuzluktan damakları kurumuştu. Yanlarında ise sâdece bir içimlik su kalmıştı. Bu bir içimlik suyu eline alan, arkadaşlarına olan muhabbet ve merhametinin çokluğu sebebiyle, yanındakilerine veriyor, kendisi tahammül ediyordu ve su böylece elden ele dolaşıyordu. Bu şekilde devam ederken, o arkadaşlardan dokuzu susuzluktan öldü ve Sonuncu kalan suyu içip yoluna devam etti: Bu hâdiseyi anlatınca, birisi kendisine, “Sen de içmeseydin daha iyi olurdu” dedi. O ise “Ben İslâmiyetin emrini böyle öğrendim. Kalan suyu içmeseydim, intihar edip, kendimi öldürmüş olurdum. Bunun için de mes’ûl olurdum” dedi. Diğer kimse, “O hâlde, o dokuz kişi intihar etmiş olmadılar mı?” dedi. “Hayır. Onların her biri, suyu diğerinin içmesi için fedâkârlıkta bulundu. Onların bu hâlleri İslâmiyete muhalif değildi. Onların hepsi vefât ettikten sonra yalnız ben kaldığım için suyu içmen lâzım oldu” dedi.”

“Benî İsrâil zamanında, kırk yıl yalnız ibâdetle meşgûl olan âbid bir zât vardı. Birgün “Yâ Rabbî! Eğer şu dağları yaratmamış olsaydın (yeryüzü düz olur) insanların seyahat edip yol yürümeleri kolay olurdu” dedi. Bunun üzerine, o zamanın Peygamberine Allahü teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: “O âbide şöyle söyle: “Benim mülkümde senin tasarrufta bulunman, mülküm hakkında konuşman senin ne haddîne. Sen böyle niyaz etmekle benim mülkümü kullanmağa kalkmış oluyorsun. Bunun için seni Saîdler (Cennetlikler) defterinden silip, şakilerin (Cehennemliklerin) defterine yazdık.” O Peygamber (aleyhisselâm) gelip, kendisine gelen vahyi, âbide bildirdi. Âbid bunları duyunca çok neş’elendi ve şükür secdesine vardı. O Peygamber (aleyhisselâm), “Cehennemlik olduğunu öğrenmek, şükür secdesini icâb etmez ki” buyurdu. Âbid, “Ey Allahın Nebisi Ben Cehennemlik olduğuma

şükrediyorum. Senden bir hacetim var. Benim için Allahü teâlâdan şöyle iste: O beni Cehenneme göndersin. Cismimi de o kadar büyültsün ki, İmânı olan, ama günahları sebebiyle Cehenneme gidecek olanların, Cehennemdeki yerlerini ben kaplıyayım. Böylece onlar da Cennete gitsinler." Bunun üzerine Allahü teâlâ, o Peygambere vahiy gönderip buyurdu ki: "O âbide şöyle, bu senin için bir imtihan idi. Sen ve kıyâmet günü şefaat edeceğin kimseler Cennette olsun."

Ali Hucvîrî hazretlerinin yazmış olduğu diğer eserleri şunlardır: 1. Kitâb fî şerh-i kelâm-il-Hallâc: Hallâc-ı Mensûr ile ilgili bir eserdir. Hucvîrî bu eseri gençlik yıllarında Hallâc-ı Mensûr'a bağlı olduğundan, onunla ilgili olarak yazmıştır. 2. Kitâb-ül-beyân li ehl-il-iyân: Tasavvufla ilgilenmeye başladığı ilk yıllarda yazdığı bu eserde, Tasavvufî konuları şerhetmiştir. 3. Kitâb-ül-fenâ vel-bekâ, 4. Kitâbu bahr-il-kulûb, 5. Esâr-ül-hırak vel-mülevvenât, 6. Kitâb-ül-Îmân, 7. Er-Riâye bi hukûkillahi teâlâ 8. Sevâkıb-ül-ahbar, 9. Keşf-ül-esrâr, 10. Minhâd-üd-dîn 11. Divân. Son iki eseri, Hucvîrî daha hayatta iken kaybolmuştur.

Ali Hucvîrî Keşf-ül-mahcûb'da buyuruyor ki: Mu'tezile denilen bozuk bir mezhebin büyük bir hızla yayılması üzerine Hasen-i Basrî, Hazreti Hasen'e (radıyallahü anh) şu mektûbu yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey Allah Resûlünün evlâdı ve göz bebeği Allahın selâmı, rahmeti ve bereketi, senin üzerine olsun. Siz Hâşimoğulları topluluğu, fırtınalı denizde akıp giden gemi, karanlıktan aydınlatan kandiller ve hidâyet alâmetleri gibisiniz. Kendilerine tâbi olanların kurtuldukları yolu gösteren önderlersiniz. Tıpkı Nûh'un dolu gemisi gibi ki, mü'minler ona başvurur, dine sıkı sıkıya sarılanlar orada kurtuluşu bulur. Ey Resûlullahın (aleyhisselâm) evlâdı. Kader hakkında senin sözün ve reyini bildir. Bildiğinizi, Allahın öğretmesi ile biliyorsunuz. O sizin üzerinize şâhiddir. Siz de hak üzerinde Allahın şahitlerisiniz, vesselâm."

Bu mektûp Hazreti Hasen'e (radıyallahü anh) ulaşınca şu cevâbı yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahim. Senin hayretini ve bizim ümmetimizden olduğunu ileri sürdüğün kimselerin hayretini haber veren mektûbun bana geldi Benim reyim şudur- Kadere, hayrın ve şerrin Allahtan olduğuna inanmıyan kâfir olur. Bir kimse, işlediği kendi günahlarının sebebi olarak Allahü teâlâyı gösterirse günaha girer. Allahü teâlâya zorla itaat edilmez. Allahü teâlâya gâlib gelecek şekilde de âsi olunamaz. O, kullarının sahip oldukları herşeye gâlib ve mâliktir, insan ise kudretinin gâlib olduğu şeylere kadirdir, insanlar emre uyacak olsalar, Allahü teâlâ buna engel olmaz, taât ile onların arasına girmez. Şayet insanlar günah işleyecek olsalar, Allahü teâlâ da onlara lütufta bulunmak istediği için, onlarla günah arasına girebilir ve günah işlemelerine mâni olabilir. Eğer bunu yapmazsa, insanları zorla günaha sevketmiş ve zorla bu günahı onlara yaptırmış olmaz. Kullarına hak ve bâtılı tanıtması, bu husûsta onlara kudret vermesi, kendisine da'vet ettiği şeyi yapmaları için yol göstermesi ve yasak kıldığı şeyleri terketmeleri için imkân vermesi, bunun en açık delîlidir. En mükemmel delil, Allahü teâlânın delîlidir, vesselâm."

Ali Hucvîrî hazretleri buyurdu ki: "Evliyânın baş tâcı, Allahü teâlânın muhabbetiyle yananların önderi, herkesin kendisine tâbi olduğu şerefli Peygamber Hazreti Muhammed (aleyhisselâm), kendisine Peygamberliği bildirilmeden evvel, herkes tarafından; emîn, sözüne i'timâd edilir, büyük bir şahsiyet olarak tanınırdı. Kendisine Peygamberliği bildirilip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ etmeye başlayınca, insanların çoğu kendisine inanmadı. Yüz çevirdiler Yalancı, sihirbaz, şâir, deli diyenler oldu. O'nu ve O'na tâbi olanları kınadılar, kötülediler. Onlara dil uzattılar. Daha da ileri gidip, eziyet ve işkence ederek onları korkutmaya, imânlarını yok etmeğe uğraştılar. Onlar ise, mallarını, canlarını feda edip, îmânlarından dönmediler. Başkalarının kınamaları, kötülemesi, sıkıntı vermeleri mü'minleri korkutmadı. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi ellidördüncü âyet-i kerîmesinde mü'minlerden bahsederken meâlen; "Dil uzatanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allahü teâlânın ihsânıdır. Onu dilediği kimseye verir. Allahın ihsânı geniştir, herşeyi bilendir" buyuruyor. Allahü teâlânın âdet-i ilâhiyesi şöyledir ki; kendisine îmân eden, gönül veren kimseyi levm ettirir (kınattırır). Ama kınanan kimsenin kalbini de, dil uzatanın kınamasına aldanmaktan, böyle şeylerle meşgûl olmaktan da muhafaza eder. Bu, Allahü teâlânın bir gayreti ve ihsânıdır. O, bu gayreti ile

> dostlarını, başkalarını düşünüp onlarla meşgûl olmaktan korur. Kendi güzelliklerini göstermek sûretiyle, onu, kendini beğenme (ucb) âfetine düşmekten muhafaza eder. Ucb iki sebebten hâsıl olur. Birincisi; insanların nazarında i'tîbâr görmek ve onlar tarafından övülmeyi arzulamaktadır, ikincisi ise; hoşa giden hâl ve hareketlerden dolayı, başkaları onu medhederler. O da başkalarının bu medhine aldanarak kendini beğenir Şöyle ki, bir kimsenin hâl ve hareketleri halkın hoşuna gider. O kimse de, halkın hoşuna giden hal ve hareketlere sahibim der ve onların fazla teveccüh ve iltifâtlarına aldanıp, kendi kendine övünmeye, kendi kendini beğenmeye başlar. Allahü teâlâ, ihsân ederek dostlarını bu belâya yakalanmaktan korumuştur. Bunlar, hâlleri ne kadar güzel olursa olsun, kendilerini beğenmek bir yana, bütün hâllerini kusurlu ve noksan bilirler ve böylece hem ucb felâketine düşmezler, hem de her an dereceleri yükselir. Bu, Allahü teâlânın bir lütfudur. Bunlar, bütün hâllerinde, Allahü teâlânın râzı olduğu şekilde bulunurlar ve insanların övmelerinin veya yermelerinin kıymetsiz olduğunu bilirler. Bunlar, Allahü teâlânın evliyâsıdırlar."

"Bil ki, açlığın şerefi büyüktür. Açlık, bütün büyük zâtlarca medhedilmiştir. Mi'desi boş olanın hafızası, tok olandan daha kuvvetli, aklı ve zekâsı daha düzgün ve bedeni daha sıhhatli olur. Nefsin arzularına muhalefet ederek, açlıkla nefslerini terbiye edip hazırlamış olanlar, boğazına, mi'desine düşkün olmazlar. Açlık, nefse boyun eğdirir, kalbin itaat etmesine, yumuşak olmasına sebep olur. Nefsânî arzu ve istekler açlık ile yok olup giderler."

"Tasavvuf yolunda bulunan bir kimse için en büyük sıkıntı; dostlarından ve sevdiklerinden ayrı kalmak, ya'nî yalnızlıktır."

Büyüklere hürmet ve sevgi için buyurdular ki:

"Evliyânın sohbetinde bulunanlar, herkese, hâllerine, derecelerine göre muâmele ederler. Büyükleri ve yaşlıları baba yerinde, akranı kardeş yerinde, küçükleri de evlâtları yerinde tutarlar. Yaşlı olanlara hürmetle, emsal ve akranına samimiyetle, kendinden küçüklere ise şefkatle muâmele ederler. Kimseye kin tutmazlar, kimseyi hased (çekememezlik) etmezler. Hiç kimseye nefret ve düşmanlık etmezler. Mümkün ise nasihat ederek fâideli olmaya çalışırlar. Kendini başkalarından daha üstün ve kıymetli görmezler. Kendinden daha yaşlı birini görünce, "Bu, dünyâya benden daha önce geldi. Benden daha çok ibâdet etmiştir" diye düşünürler. Kendinden daha genç birini görünce, "Bu, dünyâya benden sonra geldi. Günahı benden daha azdır" diye düşünürler. Dolayısıyla gençler yaşlılar da birbirlerinin sayesinde saadete kavuşurlar."

"Gaflet içinde bulunan din adamları, dünyâyı gönüllerinin kıblesi hâline getirmiş, şeriatın kolay tarafını tercih etmiş, sultanlara köle olmuş, padişahların çevrelerini tavaf yeri edinmiş, zekâlarının hilelerine kanmış, kalblerini, sözlerindeki incelik ve lafzî güzellik ile meşgûl etmiş, araştırıcı âlimler ve üstâdlar hakkında kötüleyici konuşmuş ve din büyüklerini, söyledikleri fazladan lâflarla kahretme işi ile meşgûl olmuş kimselerdir. Bunlara iki cihanı verseler doymazlar."

"Güzel ahlâk iki çeşittir. Birisi halka karşı, diğeri Allahü teâlâya karşı söz konusudur. Allahü teâlâya karşı güzel ahlâklı olmak ise, halkla beraber olmanın verdiği ağırlığa ve sıkıntıya, Allahü teâlâ için katlanmaktır."

"Ucb denilen kendini beğenme hâlinin aslı iki şeydir: İlki, halk arasında makam ve i'tibâr sahibi olmak, onlar tarafından methedilmeyi arzulamaktır. Ya'nî bir kimsenin hareketleri ve yaptığı işler halkın hoşuna gider de, o kimse de halkın hoşuna giden hâl ve hareketlere sahibim diye düşünürse, kendini beğenme hâline düşer. Diğeri ise; bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hoşuna gider, onun için o şahsı meth-ü sena ederse, öğülen şahıs kendini beğenme hâline düşer."

"Melekler Allahü teâlâ hakkında zarurî olarak ma'rifet sahibidirler. Çünkü onların yaradılışında meşhûr olma duygusu, gönüllerinde hırs, âfet ve riya yoktur. Gıdaları tâattır. Meşrebleri emredileni yerine getirmektir. Halbuki Ademoğlunun hamuru şöhretle yoğrulmuştur, âsi olması muhtemeldir. Dünyâ zîneti kalbine te'sîr eder. Şeytan, onun şahsına öyle musallat olmuş ve ona karşı güç kazanmıştır ki, kan gibi damarlarında dolaşır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Keşf-ül-mahcub (İngilizce, Urduca tercümeleri mukaddimesi)

2) Sefînet-ül-evliyâ sh. 164

3) Tezkire-i Hazret-i Ali Hucvîrî

4) Nefehât-ül-üns sh. 356

5) Hazînet-ül-asfiyâ cild-2, sh. 233

HUCVÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Osman bin Seyyid Ali bin Abdurrahmân el-Cullâbî el-Hucvîrî el-Gaznevî'dir. Seyyid olup Hazreti Ali'nin onuncu batından torunudur. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi, Keşf-ül-mahcûb isimli Urduca eserinin mukaddimesinde şöyle zikredilmektedir Ali bin Osman bin Seyyid Ali (veya Ebû Ali) bin Abdurrahmân bin Şah Şüca' bin Ebü'l-Hasen Ali bin Hüseyn Asgâr bin Seyyid Zeyd-i Şehîd bin Zeynel-âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. (r.anhüm). Hucvîrî hazretleri Dafâ Genc-i Bahş diye de anılır. Sultan Gazneli Mahmûd zamanında 400 (m. 1009) senesinde Gazne'de doğdu. 465 (m. 1072) senesinde Lâhorda vefât etti. Doğum ve vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmektedir. Gazne'de doğduğu için Gaznevî, bu şehrin Cüllâb ve Hucvir isimli mahallelerinde ikâmet edip yetiştiği için Cüllâbî ve Hucvîrî denilmiştir, ömrünün sonunda Lahor şehrinde yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. Bunun için kendisine Lâhori de denilmektedir.

Babası Seyyid Osman bin Ebî Ali, diğer dedeleri gibi herkes tarafından sevilen, hürmet edilen, âlim ve veli bir zât idi. Muhterem annesi de saliha ve Allahü teâlâdan korkan; haramlardan sakınan bir hâtun idi. Böylece Hucvîrî, haram ve şüphelilerden çok sakınan ve kıymetli bir ailenin evlâdı olarak, ihtimâm ile büyütüldü, öğrenilmesi lâzım olan ilk ilmi, tasavvufa âit hakîkatleri ve incelikleri babasından öğrendi. Bundan sonra Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hutlî'ye talebe oldu. Onun yanında, fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimleri ve tasavvufun inceliklerini öğrendi.

Daha sonra uzun seyahatler yaparak İslâm memleketlerini dolaştı. Suriye, Türkistan, Kazvin, Hindistan, Irak, Huzistan (İran'ın bir eyâleti), Fâris, Şam, Azerbeycan, Gürcistan, Horasan ve Mâverâünnehr ve başka yerlere gitti. Gittiği bu yerlerdeki bütün velî zâtlarla görüşüp sohbet etti. Vefât etmiş büyük âlimlerin de kabirlerini ziyâret edip, çok şeylere kavuştu. Meselâ, Suriye'ye gittiğinde Şam'da Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin kabrini ziyâret edip, orada bir miktar istirahat etti. İstirahat ederken birara uykuya daldı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördü. Yanında İmâm-ı a'zam Ebû Hanife (radıyallahü anh) vardı. Bu rü'yâdan, İmâm-ı a'zamın ve mezhebinin üstünlüğünü anladı. Bu seyahatlerle ilmi ve anlayışı daha çok genişledi. Bir kısmı kendisinden önce yaşamış, bir kısmı da zamanında bulunmuş olan beşyüze yakın veli zâtın hâl tercümelerini ve sözlerini eserlerinde bildirdi. Nakil ve rivâyet husûsundaki ilminin çokluğu ve kitablarında yazdığı fıkhi bilgilerden, onun fıkıh bilgisindeki üstünlüğü anlaşılmaktadır. Arabî ve Fârisî lisanlarını, birinden diğerine tercüme yapabilecek derecede, gayet mükemmel olarak bilirdi.

Hucvirî hazretleri bu uzun seyahatleri tamamladıktan sonra, hocasının işâreti üzerine Lahor şehrine geldi. Şehrin batı tarafında bulunan Reva nehri kıyısında yerleşip, orada bir mescid yaptırdı. Nakledildiğine göre bu mescidin inşâası devam ederken, ba'zıları mihrabın güneye fazla dönülmüş olarak yerleştirildiğini söyleyip i'tirâz ettiler. Bunları toplayıp, mescide götürdü. “Bu mihraba uygun olarak kıbleye dönünüz. Başınızı kaldırıp bakınız. Bakalım Kâ'be-i muazzama yönünde bir yanlışlık var mı?” buyurdu. Onlar da emredildiği şekilde hareket ederek, başlarını kaldırıp baktıkları zaman, Allahü teâlânın izniyle aradaki perde kalktı. Mescidin kıble istikâmetinde, tam karşılarında Kâ'be'yi gördüler. Bunun üzerine i'tirâzlarından vazgeçip, kendisinden özür dilediler. Evliyâya i'tirâz edilmiyeceğini daha iyi anladılar. Hucvîrî hazretleri burada bir yandan taliblere ilim öğretiyor, bir yandan da kitap yazıyordu. Binlerce talebe yetiştirdi. Oranın halkından bir çoğunun müslüman olmalarına vesile oldu. Hayatının sonuna kadar burada hizmet etti. Vefât edince, mescidinin yakınında bir yere defnedildi. Sultan Gazneli Mahmûd'un oğlu Sultan İbrâhim Gaznevî, kabri üzerine mükemmel bir türbe yaptırdı. Kabri ziyâret edilmekte, sevenler istifâde etmektedirler. Pakistan'da her yıl, bir hafta müddetle, Hucvîrî hazretlerini anma merasimleri düzenlenmektedir. Ali Hucvîrî,

herkese karşı merhametli, cömert, eli açık bir zât idi. İhtiyâcı olanlara çok yardım ederdi.

Hucvîrî'nin ilmi şahsiyeti: Hucvîrî, zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrenmiştir, ilim tahsiline küçük yaşta Gazne'de başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve edebiyat ve lisân öğrendi. Arabca ve Farsça dillerine tam bir hakimiyeti vardı. Hadîs, tefsîr, fıkıh gibi dinî ve şer'î ilimleri tahsil etti.

Tefsîr ilmi yönünden âyetlerin ma'nâsını anlama kudreti ve her bir âyette gizli olan derin ma'nâları ve gayeleri tesbitteki mehâreti çok güzeldi. Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde, ikiyüzotuzaltı âyet-i kerîmenin meâli şerîfleriyle konulara açıklık getirmiştir. Hadîs ilminde de söz sahibi olan Hucvîrî, aynı eserinde konuları açıklamak gayesiyle, yüzotuzsekiz hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Rivâyet ve nakil konusundaki bilgisi de çok fazladır. Eserinde birçok Sûfîye âit sözleri de nakletmiştir. Fıkıh ilmini Hanefî mezhebine göre tahsil etmiştir. Çok iyi fıkıh tahsili gören Hucvîrî, eserinde; namaz, oruç, zekât ve hac gibi fıkhî konuları açık bir şekilde anlatmıştır.

Zamanında tasavvuf çok yanlış anlaşılmakta idi. Hucvîrî, tasavvufun mahiyetini açık açık anlatmak ve tasavvufun nazarî ve amelî kısmını açıklamak, tasavvufî esaslardan herbirini âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfle açıklayarak, dînî emirlerin içinde saklı olan tasavvufî ma'nâları denkleştirmek için çalıştı. Böylece tasavvufa da, sûfîlere de kötülük yapan sahte mutasavvıflara karşı, bu alanda birçok eser yazdı.

Hucvîrî'de dâima hakîkati arayan bir zekâ, doğruyu bulmaya çalışan bir zihin, her alanda serbestçe düşünebilen bir akıl, sıhhatli ve doğru sonuçlara ulaşabilen bir muhakeme, fikirlerini ve hislerini rahatça açıklayabilmesini sağlayan ilmî bir olgunluk ve medenî bir cesâret mevcût idi. Hanefî mezhebine bağlı olan Hucvîrî, tasavvuf anlayışına aklı hâkim kılmıştır.

Hucvîrî'nin hocaları: Hucvîrî birçok âlimden ders almıştır. Ders aldığı âlimlerin bir kısmının hâl tercümelerini Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde yazmıştır. Hucvîrî; Ebû Abbâs Ahmed bin Muhammed Sekkânî, Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hultî, Ebû Kâsım Ali Cürcânî, Hâce Ebû Ahmed Muzaffer bin Ahmed bin Hamdân ve birçok âlimin sohbetinde bulunmuş ve onlardan ilîm öğrenmiştir.

Hucvîrî'nin doğrudan talebesi olduğu âlimlerin dışında, onlardan istifâde ettiği âlimler de vardır. Bu âlimlerin başında İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri gelir. Bunun yanında Hallâc-ı Mensûr, Hâkim Tirmizî, Ebû Saîd Ebü'l-Hayr Mihenî ve Yahyâ bin Muâz Râzî'den de çok istifâde etmiştir.

Ali Hucvîrî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki:

"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şeylerden birisi tûl-i emel, diğeri, nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olmaktır."

"Küçükken beşikte konuşanların sayısı üçtür. İlki, Îsâ aleyhisselâmdır. Bunu hepiniz bilirsiniz. İkincisi, Râhib Cüreyc'in zamanındaki çocuktur. Cüreyc, Benî İsrâil'de bir râhib idi. Birgün annesi oğlunu ziyârete geldi. Kapıyı çalan annesine Cüreyc namaz kıldığı için kapıyı açmadı, ikinci ve üçüncü günlerde de aynı şekilde olunca, annesi dayanamayarak "Ey Allahım! Oğlumu rezil rüsva eyle, hakkımı ondan al" diye bedduâ etti. Cüreyc zamanında kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir toplulukta ben Cüreyc'i fitneye düşüreceğim ve yoldan çıkaracağım dedi. Cüreyc'in hücresine gitti. Fakat Cüreyc ona yüz vermedi. Bunun üzerine o kadın, bir çobanla dost olarak hamile kaldı. Halkın içinde "Ben Cüreyc'den hâmile kaldım" dedi. Doğumdan sonra halk Cüreyc'in hücresine giderek, onu yakalayıp padişahın huzûruna getirdiler. Cüreyc bebeğe "Bebek söyle, baban kimdir?" diye sordu. Bebek "Ey Cüreyc! Annem sana iftira ediyor, babam filan çobandır" dedi.

Beşikte iken konuşan üçüncü bebeğin hikâyesi şudur: Bir kadının bir bebeği vardı. Kadın evinin önünde otururken, bir süvari geçti. Bunun üzerine "Yâ Rabbî! Oğlumu böyle silâhşör kıl" dedi. Bebek, "Yâ ilâhî! Beni onun gibi kılma" diye duâ etti.

Bir süre sonra ise, kapının önünden adı kötüye çıkmış bir kadın geçti. Bebeğin annesi "Yâ Rabbî! Evlâdımı bunun gibi kılma" dedi. Bebek ise, "Yâ Rabbî! Beni onun gibi kıl" diye yalvardı. Annesi bu duruma şaşırarak "Evlâdım niçin böyle konuşuyorsun?" dedi. Bebek, "O süvari zâlim, bir insan idi. Kadın ise sâliha bir hâtun idi. Fakat onun hakkında kötü şeyler

söylüyorlardı. Ben zâlimlerden olmak istemiyorum, istiyorum ki sâlihlerden olayım” dedi.”

“Şüphesiz ki, Allahü teâlâ bedenlerden önce rûhları yaratmıştır.”

“Siz Allahü teâlâyı hakkıyla tanımış olsaydınız, su üzerinde gezerdiniz ve duânız sayesinde dağlar yerinden oynardı.”

“Allahü teâlâ için, tövbe eden gençten daha çok sevimli olan hiçbir şey yoktur.”

“Günahına tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.”

Eshâb-ı Kirâm birgün Peygamber efendimize (aleyhisselâm) “Yâ Resûlallah! Bize geçmiş ümmetlerin acâib ve harikulade hâllerini anlat” demişti. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şu hâdiseyi anlattılar “Sizden önceki ümmetlerin içinde üç kişilik bir grup vardı. Bir yere giderlerken gece olunca, geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler ve orada gecelediler. Gece yarısı dağdan kopan bir taş parçası, gelip mağaranın ağzını kapadı. Onlar hayrete düşerek, birbirlerine şöyle dediler; “Riyasız olarak sırf Allahü teâlânın rızâsı için, daha evvel yaptığımız işler bize şefaatçi olur ve onlardan başka hiçbir şey bizi kurtaramaz.” Bunun üzerine içlerinden biri: “Benim annem ve babam ve bir keçim vardı. Bu keçiden başka dünyâ malım yoktu. Bunun sütünü sağar, anneme-babama verirdim. Her gün dağdan getirip sattığım odunların parası ile onların ve benim ihtiyâçlarımızı karşılardım. Birgece eve geç gelmiştim. Keçinin sütünü sağdım, içine ekmek doğrayarak yemekleri hazırladım. Fakat baktım ki annem-babam uyumuşlardı. Tabak elimde kaldı; Sabaha kadar ayakta ve tabak elimde onların uyanmalarını bekledim. Sabah olunca uyandılar ve yemeklerini yediler” dedi. Sonra “Yâ ilâhî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunda samîmi isem imdâdımıza yetiş!” diye niyazda bulundu. O anda kaya biraz kımıldadı ve bir yarık meydana geldi.

İkinci zât: “Amcamın güzel bir kızı vardı. Gönlüm sürekli olarak onunla meşgûl oluyordu. Onunla beraber olmak istiyordum. Fakat beraber olamıyordum. Birgün yalnız başımıza kalmak için ona bin dinar gönderdim. Beraber olduğumuz anda, kalbimde Allahü teâlâdan korkma hissi peydah oldu. Altınları verdiğimi unutarak elimi ondan çektim” dedi. Sonra “Yâ Rabbî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunu ihlâs ile yaptıysam, bize bir çıkış yolu sağla”diye duâ etti. O anda kaya biraz daha kımıldadı ve yarık genişledi. Fakat bir insan geçemezdi.

Üçüncü kişi ise; “Yanımda birçok işçi çalışıyordu. Hepsinin ücretlerini ödemiştim. Fakat birisi gelmediği için parasını veremedim. Onunla bir koyun satın aldım. Bir koyun, bir sene sonra iki oldu. Her sene koyunların sayısı arttı. O kişinin malı muazzam bir şekilde artmıştı. O kimse birgün çıkıp geldi. Ben falanım dedi ve parasını istedi. Senin malın şunlardır: dedim. Sürüyü ona verdim. Adam alıp gitti.” dedi. Sonra da “Yâ Rabbî! Eğer ben bu sözde sâdık ve samîmi isem, bize kurtuluş yolu aç” diye niyazda bulundu. Bunun üzerine kaya yerinden biraz daha oynadı ve yarık genişledi. Bu üç kimse oradan çıktılar. İşte bu hâl harikulade bir olaydır.”

“Kadın, ya malı için veya güzelliği için yahûd dîni için alınır. Siz dîni olanı alınız! Malı için olan, malına kavuşamaz. Yalnız cemâl için alan, cemâlinden mahrûm kalır.”

Eserleri: 1- Keşf-ül-mahcûb: Hucvîrî’nin en önemli eseri Keşf-ül-mahcûb’dur. Farsça yazılan ilk tasavvuf eserlerinden biri ve şüphesiz en önemlisidir. Keşf-ül-mahcûb tasavvufun nazari ve amelî esasları hakkında yazılan ilk eserdir. Bu eser hakkında Molla Câmi’ hazretleri Nefehât-ül-üns kitabında; “Ali bin Osman Hucvîrî’nin Keşf-ül-mahcûb’u tasavvuf ilmi konusunda yazılmış meşhûr ve kıymetli eserlerdendir” demektedir. Dara Şikûh, Sefînet-ül-evliyâ adlı eserinde ise, “Keşf-ül-mahcûb meşhûr bir eserdir. Hiçbir kimse ona i’tirâz edemez. Fars dili ile tasavvuf sahasında onun gibi değerli bir eser yazılmamıştır” demektedir.

Ali Hucvîrî'nin kendisi ise, bir vatandaşın, tasavvuf yolunun esasları, sûfîlere âit söz, muâmele ve makamların açıklanması hakkında soru sorması üzerine bu eserini yazdığını belirtmektedir. Ali Hucvîrî bu eserini 435 (m. 1044) yılında Lâhor'da yazmaya başlamış, 442 yılına kadar ancak eserin yarısını tamamlayabilmiştir.

Bu eser, mukaddime ile iki kısımdan meydana gelmiştir. Mukaddime kısmı, sekiz fasıl ihtivâ etmektedir. Birinci kısım ondört babtır. Bâbların büyük bir kısmı tek fasıldan meydana gelmiştir. Fakat birinci bâb dört, ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı bâblar ikişer fasıl ihtivâ etmektedir. İkinci kısım onbir bölümdür, ikinci, üçüncü, yedinci, sekizinci bölümde bir, birinci, dördüncü bölümde iki, beşinci bolümde dört, altıncı bölümde altı, on ve onbirinci bölümde on bâb vardır.

Keşf-ül-mahcûb yedi kısma ayrılmıştır. Her kısmın çok güzel bir tertîb ve son derece mükemmel bir tanzim şekli vardır. Birinci kısım; fakirlik, tasavvuf, safvet gibi tasavvufun usûlünü ve esaslarını, ikinci kısım; hırka giymek ve melâmet gibi tasavvufun mes'elelerini, üçüncü kısım; sûfilerin hâl tercümelerini, dördüncü kısım; tasavvufî fırkaları hareketleri ve cereyanları, beşinci kısım; ma'rifetullah, tevhîd ve îmân gibi dini, tasavvufî inançları, altıncı kısım; abdest, namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibâdetleri, son kısım ise; sûfilerin âdâb ve erkânını ihtivâ eder. Bu bölümlerde anlatılan konuların bâ'zılarını Ali Hucvîrî şöyle açıklamaktadır.

İlmin fazileti: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "İlim tahsil etmek, bütün mü'minlerin üzerine farzdır." "İlim Çin'de olsa bile gidip, **alın."** Bir müslümana amelinin sahih olmasını sağlayacak kadar her ilimden tahsil görmesi farzdır. Meselâ, vakitleri bilmek ve ona göre ibâdet etmek için astronomi, miras taksimi yapabilmek için matematik bilgisine sâhib olmak gerekmektedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde de faydasız ilimleri öğrenenleri, meâlen şu âyet-i kerîme ile zemmetmiştir"Onlar kendilerini zarara sokacak ve hiçbir fayda vermiyecek şeyleri öğreniyorlar" (Bekâra-102).

İlimsiz amel, amelsiz ilim olmaz. Kul bilmelidir ki, az ilimle birçok ameli yapabilir, İlmin amelle beraber bulunması lâzımdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte;"Fıkıh bilmeden ibâdet eden, değirmen taşını döndüren merkeb gibidir" buyurmuştur. Fıkıh öğrenmeyi gaye edinmeden ibâdet etmeyi, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) değirmen taşını döndüren merkebe benzetmiştir. Zira bu işi yapan hayvan, durmadan aynı yerde dolanır. Hiç ilerleme kaydetmez. Fıkıh bilgisi edinmeden yapılan ibâdetin kula hiçbir faydası yoktur.

İnsan bildiğiyle amel etmeli ki, onun bereketiyle bilmediklerini öğrensin, İbrâhim bin Edhem hazretleri; "Yolda giderken yerde bir taş, gördüm. Üzerinde, beni çevir ve oku, diye bir yazı vardı. Hemen taşı çevirdim, şöyle yazıyordu: Sen bildiğinle amel etmiyorsun, nasıl olur da bilmediğini öğrenmek istersin?" buyurmuştur.

İlim, Allahü teâlânın ilmi ve halkın ilmi olmak üzere iki kısımdır. Halkın ilmi, Allahü teâlânın ilmi yanında kaybolur gider. Zira ilim, Allahü teâlânın sıfatıdır. O'nun sıfatlarının sonu yoktur, ilmin en iyi tanımı şudur "İlim; akıl sahibi bir varlığı âlim yapan bir sıfattır."

Allahü teâlânın ilmi: Allahü teâlâ var olan ve yok olan şeyleri ilmi ile bilir. Kul, ilimde O'na ortak olamaz. Allahü teâlâ Haşr suresindeki yirmiikinci âyet-i kerîmede meâlen;"O öyle Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yok... Gizliyi de bilir, aşikârı da bilir" buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîme Allahü teâlânın ilim sıfatının naklen delîlidir.

Kulun ilmi: insanın ilmi, Allahü teâlâyı tanıma ve O'nun ile ilgili olması lâzımdır. Yeri geldiği zaman zâhirî ve bâtınî amellerle ilgili ilmi öğrenmek kul üzerine farzdır. Hakîkat ilminin üç esâsı vardır. Bunlar ise şunlardır: "İlki; Allahü teâlânın varlığına ve birliğine inanmak, O'nu her türlü eksik sıfatlardan münezzeh bilmektir. İkincisi; Allahü teâlânın sıfatlarını ve bu sıfatların hükümlerini bilmektir. Sonuncusu ise; Allahü teâlânın fiillerini ve bu fiillerin hikmetini kavramaktır." Fıkıh ilmininde üç esası vardır. İlk esası; Kur'ân-ı kerîmdir, ikincisi; sünnettir. Çünkü Allahü teâlâ Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Peygamber size ne verdi

ise onu alın ve emirlerini tutun. Size neyi yasak etti ise onu da yapmayın” buyurmaktadır. Sünnet, kavl-i Resûl (Hadîs-i şerîf), fi’l-i Resûl (Peygamber efendimizin yaptığı işler), takrir-i Resûl’dür (Bir konu hakkında görüp de sükût etmesidir). Üçüncüsü; İcmâ’-i ümmettir. Ya’nî aynı asırda bulunan müctehidlerin, meselâ Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) veya dört mezheb imamlarının bir konuda söz birliği yapmasıdır.

Rızânın hakîkati: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Bugün, doğru söyliyenlerin sadakatleri kendilerine fayda vereceği bir gündür. Onlara, ağaçları altından ırmaklar akan Cennetler vardır. Onlar orada devamlı olarak kalıcıdırlar. Allah kendilerinden râzı olmuş, onlar da Allahtan râzı olmuşlardır. İşte bu, en büyük kurtuluş!” (Mâide-119) buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ise bir hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlânın, Rabbi ve sahibi olduğuna râzı olan, îmânın tadını tatmıştır” buyurmaktadır.

Rızâ; Allahü teâlânın kulundan râzı olması, kulun Hak teâlâdan râzı olması şeklinde iki çeşittir. Allahü teâlânın rızâsının hakîkati; kuluna sevâb, ni’met, kerâmet ve ikram irâde etmesidir. Allahü teâlânın rızâsı, O’nun irâdesidir. Kulun rızâsı ise, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmesi ve hükümlerine boyun eğmesidir.

Allahü teâlâdan, vermiş olduğu dünyalıklardan, ya’nî mal, mülk ile râzı olan helâka ve hüsrana uğrar. Rızâsı baştan sona kadar ateş olur. Ve sonunda Cehenneme gider. Çünkü dünyânın O’nun yanında hiç kıymeti yoktur. Allahü teâlâdan dostluğu ve safâsı ile râzı olanlar, O’na âşık olanlardır. Bunların kalbleri, Allahü teâlâdan başka birşeyi düşünmez, Kalbleri halktan kopmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; Bir kimse Allahü teâlâya ve kazasına râzı olmazsa, yaptığı ibâdetin ve amelin ona bir faydası yoktur” buyurmuştur.

Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâya, “Allahım bana öyle bir amel göster ki, onu yaptığım sürede, sen benden râzı olasın” diye duâ etti. Allahü teâlâ “Yâ Mûsâ, senin buna gücün yetmez” buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm) bunun üzerine secdeye kapanarak yalvarmaya başladı. O anda Allahü teâlâdan Hazreti Mûsâ’ya şöyle vahiy geldi: “Yâ Mûsâ! Benim senden râzı olmam, senin, benim hükmüme ve kazama râzı olmandadır.”

Rızâ ile alâkalı olarak anlatılan şu menkıbe çok meşhûrdur “Evliyâdan bir zât Dicle nehrine düşmüştü. O zât yüzme de bilmiyordu. Bir kişi ona, “İstersen seni kurtaralım” dedi. O zât “Olmaz” deyince, soru soran kişi “Batmak ve boğulmak mı istiyorsun?” dedi. O zât “Hayır” cevâbını verince, ona, “O halde ne istiyorsun?” diye sordu Velî zat, “Hak teâlânın benim için istediğini istiyorum” dedi.

Nefsin hakîkatı ve hevânın ma’nası: Nefs, lügatte birşeyin varlığı, hakîkati, zâtı ve kendisi ma’nâsına gelir. Sûfîlere göre nefs, kötülüğün kaynağı ve temelidir. Nasıl ki âlemde Cennet-Cehennem, şeytan-melek var ve biz bunları gözlerimizle göremiyorsak, nefs ve rûh da vardır. Her ikisi de bedene tevdi edilmiştir. Fakat birisi şer yeri, biri hayır mahallidir. Nefse muhalefet etmek, yapılan bütün ibâdetlerin başıdır. Kul nefse muhalefet etmekle, Hak teâlâya giden yola kavuşur. Çünkü kul nefsinin esîri olmuşsa, helak olmuş demektir. Allahü teâlâ nefse muhalefet etmeği emretmiş ve Kur’ân-ı kerîmin Nâziât sûresi 40. âyet-i kerîmesinde meâlen: “Her kim Rabbinin makâmından korkmuş ve nefsini şehvetten alıkoymuşsa, muhakkak onun varacağı yer Cennettir” buyurmuştur.

Kâmil bir insan üç unsurdan meydana gelir: İlki rûh, ikincisi nefs, üçüncüsü bedendir. Bunların her birinin ayrı ayrı sıfatları vardır. Rûhun sıfatı akıl, nefsin sıfatı hevâ, bedenin sıfatı ise histir. Müslümanın rûhu, onu Cennete da’vet eder. Zira Cennetin dünyâdaki misâli rûhtur. Nefs ise müslümanı Cehenneme da’vet eder. Çünkü Cehennemin dünyâdaki misâli nefstir. Rûhun idârecisi ve tedbir alıcısı vardır ki, o da akıldır. Nefsin sevk ve idârecisi vardır ki, o da hevâdır. Doğru yolda bulunmak isteyenler, dâima nefslerine muhalefet etmelidirler. Zira nefse muhalefet, insanın rûhunu ve aklını destekler. Bâyezid-i Bistâmi hazretleri “Nefs, kötü olandan başka bir şeyle sükûn bulmayan bir varlıktır” buyurmuştur.

Nefsinin sıfatı olan hevâ, onu sevk ve idâre eden arzusudur. Nasıl akıl bulunmayan rûh eksikse, hevâ bulunmayan nefs de eksiktir. Kula, akıldan ve hevâdan gelen iki da'vet vardır. Aklın da'vetine uyan imâna ve tevhîde kavuşur. Hevânın da'vetine uyan ise dalâlete ve küfre düşer. Hevâ iki kısımdır: Biri; lezzet ve şehvet hevâsı, diğeri; halk arasında i'tibâr ve mevki' sahibi olma hevâsıdır. Nefsin en açık sıfatı şehvettir. Şehvet, insanoğlunun bütün a'zâlarına yayılmıştır. Kul, bütün a'zâlarını şehvetten korumalıdır. Gözün şehveti görmek, kulağın işitmek, burnun koklamak, dilin konuşmak, bedeninki dokunmak ve ellemek, dimağınki düşünmektir. Kulun kendi kendinin çobanı ve nefsine hâkim olması, gecesini gündüzünü, duyu organlarında peydah olan hevâ sebeblerini kendisinden yok edene kadar harcaması lâzımdır.

Îmân babı:Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey îmân edenler! Allaha, O'nun peygamberlerine ve Peygamberine indirdiği Kur'ân-ı kerîme, gerek daha evvel, indirdiği kitaplara îmân edin" (Nisâ-136) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte "Îmân; Allaha, meleklere, kitaplara, Pegamberlere ve âhıret gününe inanmaktır" buyurmuştur. İmân tarifini, bütün İslâm âlimleri şöyle yapmışlardır: îmân; kalb ile tasdik, dil ile ikrârdır. Îmân, Hak teâlânın hidâyetine kavuşmuş olan kulun fiilidir. Allahü teâlâ'nın dalâlette bıraktığı bir kimse, doğru yola ulaşamaz ve hidâyete eremez. Cenâb-ı Hakkın doğru yolu gösterdiği kimse, dalâlete düşmez. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Allah kime doğru yolu gösterirse, îmâna muvaffak kılarsa, onun kalbini İslâm için açar, gönlünü genişletir. Kimi de sapıklıkda bırakmak isterse, onun da kalbini son derece daraltır, sıkar" (En'âm-125) buyurmaktadır Kalbin imânının alâmeti, tevhîd i'tikâdıdır. Gözün imânı, men edilen şeylerden gözü korumaktır. Kulağın imânı, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi dinlemektir. Dilin imânı, doğru sözdür. Hülâsa hakiki ma'nâdaki imân, kulun bütün varlığı ile Allahü teâlâyı talebte çok gayretli olmasıdır.

Taharet ve abdest babı: imândan sonra, kulun üzerine farz olan ilk şey, namazı kılmak için abdest almaktır. Bu, bedenin necâsetten ve cünüblükten temizlenmesidir. Temizlik iki çeşittir. Biri bedenî temizlik, diğeri ise kalb temizliğidir. Beden temiz olmadan namaz sahih olmayacağı gibi, kalb temiz olmadan ma'rifet sahih olmaz. Beden temizliği ya'nî namaz abdesti ve gusül abdesti için mutlak su lâzımdır. Ya'nî mutlak su; hem temizdir, hem de temizleyicidir. Karışık, kirli ve kullanılmış su ile temizlik yapmak caiz değildir. Kalb temizliği için ise, hâlis ve saf bir tevhîd lâzımdır. Beden temizliği yapılırken, kalb temizliğine de dikkat etmelidir. Ya'nî abdest alırken el yıkandığında, kalbin de dünyâ sevgisinden uzaklaştırılmasına gayret etmelidir.

Namaz babı:Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Dosdoğru namaz kılın ve zekât verin" (Bekâra-43) buyurulmaktadır. Namaz, cenâb-ı Haktan gelmiş bir emirdir. Namaza başlamadan evvel, namazın ba'zı şartları vardır. Bu şartların ilki, bedeni necâsetten, kalbi arzulardan temizlemektir, ikincisi, elbiseyi necâsetten temizlemek ve bu elbiseyi helâl yoldan sağlamaktır. Üçüncüsü, abdest almaktır. Dördüncüsü, kıbleye karşı yönelmektir. Beşincisi, namaz vaktinin girmesidir. Altıncısı, niyetin hâlis olmasıdır. Yedincisi, namaza girmek için tekbir getirmektir.

Hâtim-i Esam'a birisi, "Nasıl namaz kılarsın?" diye sordu. O da şöyle buyurdu: "Namaz vakti gelince temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalbden de tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Mescid-i Harâm-ı gözümün önüne getirir, Makam-ı İbrâhim'i iki kaş arasında tutar. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya ısmarlar, sonra ta'zîmle "Allahü ekber" der, hürmetle kıyâm, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû', tazarrû ile (kendimi alçaltarak) secde, hilim ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Namaz öyle bir ibâdettir ki, talibleri baştan sona kadar Hak teâlânın yolunu onda bulurlar. Abdest, kul için tövbe yeridir.

Zekât babı: İslâmın şartlarından biri de üzerine zekât vermek farz olan kimsenin zekât vermesidir. İkiyüz dirhem gümüşe mâlik olan kimsenin beş dirhemini, zekât vermesi ona farz olur. Kul nisâb miktarı paraya veya mala mâlik olduktan sonra üzerinden bir sene geçmesi lâzımdır. Beş devesi olan, bir koyun zekât verir. (96 gr. altın veya bu değerde mala veya paraya mâlik olan kimse, nisaba mâlik olur. Nisaba mâlik olduktan bir sene sonra zekât vermesi farz olur.)

Edebin fazileti; Edeb birkaç kısımdır. Birinci kısım; tenhâda, yalnız iken Allahü teâlâya karşı olan edeb. Bir kimsenin yalnız iken, kendisini hürmetsizlik, edebsizlik olan şeylerden korumasıdır. Böyle bir kimsenin tenhâda yalnız iken olan ameli, hareketi, padişahların önünde iken yaptığı hareketler gibi olur. Bir defa Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bağdaş kurup oturmuştu. Bu sırada Cebrâil (aleyhisselâm) gelerek “Yâ Muhammed! Kulun oturuşu gibi otur” (Allahü teâlânın huzûrunda, bir kölenin efendisi karşısında oturduğu gibi, bir kul olarak otur) dedi. Horasan diyarının uç noktasında, Kümend denilen yerde, Edib Kümendî isminde, edeb, fazilet sahibi bir zât vardı. Bu zât, yirmi yıl (namazdaki oturmalar hariç) hiç oturmamıştı. Bu hâlinin sebebi kendisine sorulunca, “Ben, henüz Allahü teâlânın huzûrunda oturma derecesine çıkamadım” derdi. Bâyezîd-i Bistâmi hazretlerine, “Bu yüksek derecelere ne ile kavuştunuz?” diye sorulunca, “Tenhâda bile, edebe riâyet etmekle” buyurdu. Kullara lâyık olan, Allahü teâlânın huzûrunda edebe riâyet etmektir. Zeliha da Hazreti Yûsuf’u tenhâda yakalayıp, arzusuna kavuşmak isteyince, önce daha evvel kendisine ibâdet ettiği putun üzerini bir örtü ile örttü. Hazreti Yûsuf, “Ne yapıyorsun?” diye sordu. Zeliha “Beni uygunsuz bir vaziyette görmesin diye yüzünü örtüyorum. Aksi hâlde, edebin şartına, hükmüne riâyet etmemiş olurum” dedi. Hazreti Yûsuf, “Sen, görmeyen, işitmeyen bir puta karşı saygısızlık etmekten haya ediyorsun da, ben, herşeyi bilen, işiten ve gören Rabbime karşı saygısızlık, hürmetsizlik yapmaktan haya etmez miyim?” buyurdu. Bu inanç ve edeblerinden dolayı, Yûsuf (aleyhisselâm) babası Ya’kûb’a (aleyhisselâm) kavuştu. Allahü teâlâ, Zeliha’nın gençliğini iade etti ve ona İslâmiyeti ve Hazreti Yûsuf’un zevcesi olmayı nasîb etti. Fakat bu sefer, Zeliha Hazreti Yûsuf’dan kaçar oldu. Yûsuf (aleyhisselâm), “Yoksa bana olan muhabbetini gönlünden sildin mi? Niçin benden kaçıp durmaktasın?” deyince, Zeliha dedi ki: “Hayır vallahi, sevgim, daha da arttı. Fakat ben, daha önce ma’bûd olarak tanıdığım ve kendisine ibâdet ettiğim putun karşısında edebli olmaya her zaman riâyet ettim. Seninle bir arada kaldığımız zamanda, benim ma’bûdum bir put idi ve ben ona saygısızlık etmemek için (gören gözü, işiten kulağı olmadığı hâlde), onun üzerini örtmüştüm. Şimdi ise, benim, herhangi bir âlete ve göze ihtiyâcı olmadan, en gizli şeyleri dahi gören, bilen, işiten bir Rabbim var. O’na karşı edebe riayetsiz bir hâlde bulunmaktan çekiniyorum” dedi.

Resûlullah da (aleyhisselâm) mi’râca gittiğinde edebe riâyet edip, her iki cihâna da bakmamıştı Bu edebi, âyet-i kerîmede meâlen: “Gözü meyletmedi ve aşmadı” (Necm-17) diye medholunmuştur.

“Edebin diğer kısmı ise; insanlara karşı olan edebdir ki, insanlar ile sohbet etmenin, onlar ile beraber olmanın ve güzel geçinmenin esaslarıdır, insanlarla olan münâsebetlerde ve bütün hâllerde, sünnet-i seniyyeye uymak demektir. Bu üç kısım âdabın, ayrı ayrı tarif ve izâhları yapılmış ise de, aslında bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir.”

İ’sâr’ın hakîkati: Yolculukta bir arkadaşın, diğer arkadaşının hakkına riâyet etmesi, ya’nî yolculuk sırasında payından vazgeçmesi, onun rahat etmesi için meşakkati kendisinin göğüslemesidir. İ’sâr ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılmaktadır “Tasavvuf yolunda bulunanlardan on kişi, bir çölde yolculuğa çıkmışlardı. Yollarını kaybettiler. Susuzluktan damakları kurumuştu. Yanlarında ise sâdece bir içimlik su kalmıştı. Bu bir içimlik suyu eline alan, arkadaşlarına olan muhabbet ve

merhametinin çokluğu sebebiyle, yanındakilerine veriyor, kendisi tahammül ediyordu ve su böylece elden ele dolaşıyordu. Bu şekilde devam ederken, o arkadaşlardan dokuzu susuzluktan öldü ve Sonuncu kalan suyu içip yoluna devam etti: Bu hâdiseyi anlatınca, birisi kendisine, “Sen de içmeseydin daha iyi olurdu” dedi. O ise “Ben İslâmiyetin emrini böyle öğrendim. Kalan suyu içmeseydim, intihar edip, kendimi öldürmüş olurdum. Bunun için de mes’ûl olurdum” dedi. Diğer kimse, “O hâlde, o dokuz kişi intihar etmiş olmadılar mı?” dedi. “Hayır. Onların her biri, suyu diğerinin içmesi için fedâkârlıkta bulundu. Onların bu hâlleri İslâmiyete muhalif değildi. Onların hepsi vefât ettikten sonra yalnız ben kaldığım için suyu içmen lâzım oldu” dedi.”

“Benî İsrâil zamanında, kırk yıl yalnız ibâdetle meşgûl olan âbid bir zât vardı. Birgün “Yâ Rabbî! Eğer şu dağları yaratmamış olsaydın (yeryüzü düz olur) insanların seyahat edip yol yürümeleri kolay olurdu” dedi. Bunun üzerine, o zamanın Peygamberine Allahü teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: “O âbide şöyle söyle: “Benim mülkümde senin tasarrufta bulunman, mülküm hakkında konuşman senin ne haddîne. Sen böyle niyaz etmekle benim mülkümü kullanmağa kalkmış oluyorsun. Bunun için seni Saîdler (Cennetlikler) defterinden silip, şakilerin (Cehennemliklerin) defterine yazdık.” O Peygamber (aleyhisselâm) gelip, kendisine gelen vahyi, âbide bildirdi. Âbid bunları duyunca çok neş’elendi ve şükür secdesine vardı. O Peygamber (aleyhisselâm), “Cehennemlik olduğunu öğrenmek, şükür secdesini icâb etmez ki” buyurdu. Âbid, “Ey Allahın Nebisi Ben Cehennemlik olduğuma şükrediyorum. Senden bir hacetim var. Benim için Allahü teâlâdan şöyle iste: O beni Cehenneme göndersin. Cismimi de o kadar büyültsün ki, İmânı olan, ama günahları sebebiyle Cehenneme gidecek olanların, Cehennemdeki yerlerini ben kaplıyayım. Böylece onlar da Cennete gitsinler.” Bunun üzerine Allahü teâlâ, o Peygambere vahiy gönderip buyurdu ki: “O âbide şöyle, bu senin için bir imtihan idi. Sen ve kıyâmet günü şefaat edeceğin kimseler Cennette olsun.”

Ali Hucvîrî hazretlerinin yazmış olduğu diğer eserleri şunlardır: 1. Kitâb fî şerh-i kelâm-il-Hallâc: Hallâc-ı Mensûr ile ilgili bir eserdir. Hucvîrî bu eseri gençlik yıllarında Hallâc-ı Mensûr’a bağlı olduğundan, onunla ilgili olarak yazmıştır. 2. Kitâb-ül-beyân li ehl-il-iyân: Tasavvufla ilgilenmeye başladığı ilk yıllarda yazdığı bu eserde, Tasavvufî konuları şerhetmiştir. 3. Kitâb-ül-fenâ vel-bekâ, 4. Kitâbu bahr-il-kulûb, 5. Esâr-ül-hırak vel-mülevvenât, 6. Kitâb-ül-Îmân, 7. Er-Riâye bi hukûkillahi teâlâ 8. Sevâkıb-ül-ahbar, 9. Keşf-ül-esrâr, 10. Minhâd-üd-dîn 11. Divân. Son iki eseri, Hucvîrî daha hayatta iken kaybolmuştur.

Ali Hucvîrî Keşf-ül-mahcûb’da buyuruyor ki: Mu’tezile denilen bozuk bir mezhebin büyük bir hızla yayılması üzerine Hasen-i Basrî, Hazreti Hasen’e (radıyallahü anh) şu mektûbu yazdı:

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey Allah Resûlünün evlâdı ve göz bebeği Allahın selâmı, rahmeti ve bereketi, senin üzerine olsun. Siz Hâşimoğulları topluluğu, fırtınalı denizde akıp giden gemi, karanlıktan aydınlatan kandiller ve hidâyet alâmetleri gibisiniz. Kendilerine tâbi olanların kurtuldukları yolu gösteren önderlersiniz. Tıpkı Nûh’un dolu gemisi gibi ki, mü’minler ona başvurur, dine sıkı sıkıya sarılanlar orada kurtuluşu bulur. Ey Resûlullahın (aleyhisselâm) evlâdı. Kader hakkında senin sözün ve reyini bildir. Bildiğinizi, Allahın öğretmesi ile biliyorsunuz. O sizin üzerinize şâhiddir. Siz de hak üzerinde Allahın şahitlerisiniz, vesselâm.”

Bu mektûp Hazreti Hasen’e (radıyallahü anh) ulaşınca şu cevâbı yazdı:

“Bismillâhirrahmânirrahim. Senin hayretini ve bizim ümmetimizden olduğunu ileri sürdüğün kimselerin hayretini haber veren mektûbun bana geldi Benim reyim şudur- Kadere, hayrın ve şerrin Allahtan olduğuna inanmıyan kâfir olur. Bir kimse, işlediği kendi günahlarının sebebi olarak Allahü teâlâyı gösterirse günaha girer. Allahü teâlâya zorla itaat edilmez. Allahü teâlâya gâlib gelecek şekilde de âsi olunamaz. O, kullarının sahip oldukları herşeye gâlib ve mâliktir, insan ise kudretinin gâlib olduğu şeylere kadirdir, insanlar emre uyacak olsalar, Allahü teâlâ buna engel olmaz, taât ile onların arasına girmez. Şayet insanlar günah işleyecek olsalar, Allahü teâlâ da onlara lütufta bulunmak istediği için, onlarla günah arasına girebilir ve günah işlemelerine mâni olabilir. Eğer bunu yapmazsa, insanları zorla günaha sevketmiş ve zorla bu günahı onlara yaptırmış olmaz. Kullarına hak ve bâtılı tanıtması, bu husûsta onlara kudret vermesi, kendisine da’vet ettiği şeyi yapmaları için yol göstermesi ve yasak kıldığı

şeyleri terketmeleri için imkân vermesi, bunun en açık delîlidir. En mükemmel delil, Allahü teâlânın delîlidir, vesselâm.”

Ali Hucvîrî hazretleri buyurdu ki: “Evliyânın baş tâcı, Allahü teâlânın muhabbetiyle yananların önderi, herkesin kendisine tâbi olduğu şerefli Peygamber Hazreti Muhammed (aleyhisselâm), kendisine Peygamberliği bildirilmeden evvel, herkes tarafından; emîn, sözüne i’timâd edilir, büyük bir şahsiyet olarak tanınırdı. Kendisine Peygamberliği bildirilip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ etmeye başlayınca, insanların çoğu kendisine inanmadı. Yüz çevirdiler Yalancı, sihirbaz, şâir, deli diyenler oldu. O’nu ve O’na tâbi olanları kınadılar, kötülediler. Onlara dil uzattılar. Daha da ileri gidip, eziyet ve işkence ederek onları korkutmaya, imânlarını yok etmeğe uğraştılar. Onlar ise, mallarını, canlarını feda edip, îmânlarından dönmediler. Başkalarının kınamaları, kötülemesi, sıkıntı vermeleri mü’minleri korkutmadı. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Mâide sûresi ellidördüncü âyet-i kerîmesinde mü’minlerden bahsederken meâlen; “Dil uzatanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allahü teâlânın ihsânıdır. Onu dilediği kimseye verir. Allahın ihsânı geniştir, herşeyi bilendir” buyuruyor. Allahü teâlânın âdet-i ilâhiyesi şöyledir ki; kendisine îmân eden, gönül veren kimseyi levm ettirir (kınattırır). Ama kınanan kimsenin kalbini de, dil uzatanın kınamasına aldanmaktan, böyle şeylerle meşgûl olmaktan da muhafaza eder. Bu, Allahü teâlânın bir gayreti ve ihsânıdır. O, bu gayreti ile dostlarını, başkalarını düşünüp onlarla meşgûl olmaktan korur. Kendi güzelliklerini göstermek sûretiyle, onu, kendini beğenme (ucb) âfetine düşmekten muhafaza eder. Ucb iki sebebten hâsıl olur. Birincisi; insanların nazarında i’tîbâr görmek ve onlar tarafından övülmeyi arzulamaktadır, ikincisi ise; hoşa giden hâl ve hareketlerden dolayı, başkaları onu medhederler. O da başkalarının bu medhine aldanarak kendini beğenir Şöyle ki, bir kimsenin hâl ve hareketleri halkın hoşuna gider. O kimse de, halkın hoşuna giden hal ve hareketlere sahibim der ve onların fazla teveccüh ve iltifâtlarına aldanıp, kendi kendine övünmeye, kendi kendini beğenmeye başlar. Allahü teâlâ, ihsân ederek dostlarını bu belâya yakalanmaktan korumuştur. Bunlar, hâlleri ne kadar güzel olursa olsun, kendilerini beğenmek bir yana, bütün hâllerini kusurlu ve noksan bilirler ve böylece hem ucb felâketine düşmezler, hem de her an dereceleri yükselir. Bu, Allahü teâlânın bir lütfudur. Bunlar, bütün hâllerinde, Allahü teâlânın râzı olduğu şekilde bulunurlar ve insanların övmelerinin veya yermelerinin kıymetsiz olduğunu bilirler. Bunlar, Allahü teâlânın evliyâsıdırlar.”

“Bil ki, açlığın şerefi büyüktür. Açlık, bütün büyük zâtlarca medhedilmiştir. Mi’desi boş olanın hafızası, tok olandan daha kuvvetli, aklı ve zekâsı daha düzgün ve bedeni daha sıhhatli olur. Nefsin arzularına muhalefet ederek, açlıkla nefslerini terbiye edip hazırlamış olanlar, boğazına, mi’desine düşkün olmazlar. Açlık, nefse boyun eğdirir, kalbin itaat etmesine, yumuşak olmasına sebep olur. Nefsânî arzu ve istekler açlık ile yok olup giderler.”

“Tasavvuf yolunda bulunan bir kimse için en büyük sıkıntı; dostlarından ve sevdiklerinden ayrı kalmak, ya’nî yalnızlıktır.”

Büyüklere hürmet ve sevgi için buyurdular ki:

“Evliyânın sohbetinde bulunanlar, herkese, hâllerine, derecelerine göre muâmele ederler. Büyükleri ve yaşlıları baba yerinde, akranı kardeş yerinde, küçükleri de evlâtları yerinde tutarlar. Yaşlı olanlara hürmetle, emsal ve akranına samimiyetle, kendinden küçüklere ise şefkatle muâmele ederler. Kimseye kin tutmazlar, kimseyi hased (çekememezlik) etmezler. Hiç kimseye nefret ve düşmanlık etmezler. Mümkün ise nasihat ederek fâideli olmaya çalışırlar. Kendini başkalarından daha üstün ve kıymetli görmezler. Kendinden daha yaşlı birini görünce, “Bu, dünyâya benden daha önce geldi. Benden daha çok ibâdet etmiştir” diye düşünürler. Kendinden daha genç birini görünce, “Bu, dünyâya benden sonra geldi. Günahı benden daha azdır” diye düşünürler. Dolayısıyla gençler yaşlılar da birbirlerinin sayesinde saadete kavuşurlar.”

“Gaflet içinde bulunan din adamları, dünyâyı gönüllerinin kıblesi hâline getirmiş, şeriatın kolay tarafını tercih etmiş, sultanlara köle olmuş, padişahların çevrelerini tavaf yeri edinmiş, zekâlarının hilelerine kanmış, kalblerini, sözlerindeki incelik ve lafzî güzellik ile meşgûl etmiş, araştırıcı âlimler ve üstâdlar hakkında kötüleyici konuşmuş ve din büyüklerini, söyledikleri fazladan lâflarla kahretme işi ile meşgûl olmuş kimselerdir. Bunlara iki cihanı verseler doymazlar.”

“Güzel ahlâk iki çeşittir. Birisi halka karşı, diğeri Allahü teâlâya karşı söz konusudur. Allahü teâlâya karşı güzel ahlâklı olmak ise, halkla beraber olmanın verdiği ağırlığa ve sıkıntıya, Allahü teâlâ için katlanmaktır.”

“Ucb denilen kendini beğenme hâlinin aslı iki şeydir: İlki, halk arasında makam ve i’tibâr sahibi olmak, onlar tarafından methedilmeyi arzulamaktır. Ya’nî bir kimsenin hareketleri ve yaptığı işler halkın hoşuna gider de, o kimse de halkın hoşuna giden hâl ve hareketlere sahibim diye düşünürse, kendini beğenme hâline düşer. Diğeri ise; bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hoşuna gider, onun için o şahsı meth-ü sena ederse, öğülen şahıs kendini beğenme hâline düşer.”

“Melekler Allahü teâlâ hakkında zarurî olarak ma’rifet sahibidirler. Çünkü onların yaradılışında meşhûr olma duygusu, gönüllerinde hırs, âfet ve riya yoktur. Gıdaları tâattır. Meşrebleri emredileni yerine getirmektir. Halbuki Ademoğlunun hamuru şöhretle yoğrulmuştur, âsi olması muhtemeldir. Dünyâ zîneti kalbine te’sîr eder. Şeytan, onun şahsına öyle musallat olmuş ve ona karşı güç kazanmıştır ki, kan gibi damarlarında dolaşır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Keşf-ül-mahcub (İngilizce, Urduca tercümeleri mukaddimesi)

2) Sefînet-ül-evliyâ sh. 164

3) Tezkire-i Hazret-i Ali Hucvîrî

4) Nefehât-ül-üns sh. 356

5) Hazînet-ül-asfiyâ cild-2, sh. 233

HÜSEYN BİN ABDULLAH EL-ÂZERÎ

Büyük kelâm âlimlerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Hüseyn bin Abdullah bin Hâtem el-Âzerî’dir. Kendisine Azarbeycanlı olduğu için Azeri dendi. Ebû Abdullah hazretleri, güzel ahlâk sahibi, güler yüzlü ve tatlı dilli idi. Güzel latifeler yapardı. 423 (m. 1032) senesinde Kayrevan’da garîb olarak vefât etti.

Ebû Abdullah Âzer, Kâdı Ebû Bekr bin et-Tayyib el-Bâkıllânî’nin talebesidir. Birçok eserde Ebû Abdullah hazretlerinin ismi, Kâdı el-Bâkıllânî’nin seçilmiş talebesi ve Şafiî mezhebi büyüklerindendir diye geçmektedir. Ebû Bekr Abdullah bin Muhammed el-Kureşî, Muhammed bin Ebû Bekr Atîk bin Ebî Nasr Hibetullah bin Ali bin Mâlik: Kayrevan’da Ebû Abdullah el-Âzerî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerindendir.

Talebesi Fakîh Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ bin Ammâr el-Meyûrkî, onun hakkında şöyle bilgi vermektedir “Bâkıllânî hazretleri çok talebe yetiştirdi. Bunlar çeşitli memleketlere gidip ilim neşrettiler. Çoğu Irak ve Horasan’a bir kısmı da Fas, Tunus ve Cezayir taraflarına gitti. Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri, Tunus’daki Kayrevan denilen beldeye yerleşti. Orada İslâm bilgilerini yaydı. Talebe yetiştirdi. Kayrevan halkı kendisinden çok istifâde etti. Vefât edeceği zaman, yerine talebelerinin ileri, gelenlerini vekîl olarak bıraktı. Hocam Hüseyn bin Abdullah hazretlerinin şöyle dediğini işittim: “Vatanımdan ve çoluk çocuğumdan garîb olarak elli senedir ayrı bulunmaktayım. Bu zaman zarfında ilim öğrenmek ve öğretmekten başka bir kazancım olmadı.” Başkalarının onun hakkında şöyle dediklerini işittim: “O, kendilerine emek verip ilim öğrettiği talebelerinden, ücret olarak en küçük birşeyi kabûl etmedi. Talebelerinden mal mülk sahibi nice kimse olmasına ve dünyâ malı olarak çok şey vermek istemelerine rağmen, hiçbir şey kabûl etmedi ve “Bu ilmi Allah rızâsı için öğretmek benim güvendiğim bir dalımdır. Herhangi maddî bir ücret alırsam, ona birşey bulaşdırmanızdan korkarım. Allahü teâlânın bana vereceği-mükâfattan başka birşeyde gözüm yoktur” buyurdu.”

Talebelerinden bir zât şöyle anlatır: “Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri, bize evinde ders okuturdu. Biz evde iken o dışarı

çıkar, pazara alış-verişe gider, oradan yiyecek içecek alır, elinde taşıyarak eve dönerdi. Biz kendisine “Muhterem hocamız, biz sizin talebeleriniziz. Genciz, gücümüz kuvvetimiz yerindedir. Her birimiz zât-ı âlinizin ihtiyâçlarını karşılamaya can atıyoruz. Ne olur müsâade etseniz. Bu şekilde size yardım edememek bizleri çok üzüyor” derdik. Fakat o kabûl etmez, kendi ihtiyâcını kendi görmeye çalışırdı ve bize, “Allahü teâlâ sizlere iyilikler versin. Bana hizmet etmek arzu ve iştiyâkınızı bilmez değilim. Fakat siz benim özrümü bilmektesiniz. Size ilim öğretmek için Allahü teâlânın bana vereceği ecir ve mükâfatın ba’zısını, dünyâdaki karşılıkları için alacağı sebebiyle endişe ediyorum. Ecrin âhırette verilmesini istemekteyim” buyurdu.

Fakîh el-İmâm Ebü’l-Hasen Ali bin Müslim bin Muhammed bin Ali bin el-Feth-üs-Sülemî hocasından şöyle nakleder: “Ebü’l-Hasen bin Dâvûd. Câmi-i Dımeşk’de namaz kıldırırdı. Orada Mücessime fırkasından ba’zı kimseler ileri geri konuşmağa, halkın güzel i’tikâdını bozmaya başladılar. Haşeviye veya Mücessime denilen bu sapıklar, bid’at fırkalarının en kötüsü olup, Allahü teâlâyı mahlûklara benzeten ve O’na madde, cisim diyen kâfirlerdir. Yetmişiki bid’at fırkasından biri olan (Müşebbihe) ve (Mücessime) denilen bu kafirler, sapık fikirleriyle müslümanlara zarar vermeye başlayınca, câminin hocası Ebü’l-Hasen bin Dâvûd, hemen Bağdad’daki büyük kelâm âlimi Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin et-Tayyib bin el-Bâkıllânî hazretlerine bir mektûp yazdı. Durumu teferruatıyla arzedip, kendisinden çâre olarak bir âlimi göndermesini ve Mücessime denilen bu sapıklara delîller göstererek doğruyu anlatmasını istedi. O da, en üstün talebesi olan Ebû Abdullah Hüseyn bin Hâtem el-Âzerî’yi gönderdi. Dımeşk’e gelen Ebû Abdullah Azeri hazretleri, derhal mes’eleyi enine boyuna açıklayıp anlatmak için, Câmi-i Dımeşk’de bir meclis kurdu ve herkes Ebü’l-Hasen bin Davud’un etrâfında toplandılar.

Ebû Abdullah Azeri hazretleri Allahü teâlânın varlığını, birliğini ve hiçbir mahlûka benzemediğini, madde ve cisim olmadığını, sıfatlarını, bu sıfatlarının da zâtı gibi ezelî ve ebedî olduğunu ya’nî sonsuz olarak var olduklarını ve mukaddes olduklarını mahlûkların sıfatları gibi olmadıklarını akıl ile, zan ile ve dünyâdakilere benzetilerek anlaşılmadıklarını izah etti. Delîller getirerek Mücessime fırkasındakileri susturdu. Söyliyecek şey bulamadılar. Câmideki topluluk Allah bir, Allah bir diyerek dağıldılar. Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri bir süre daha Dımeşk’de ikâmet etti.”

Şöyle anlatılır: “Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri helvayı çok severdi. Dostları onun bu hâlini bildiklerinden, yemeğin arkasından helva koyarlardı. Ba’zan helvayı unuttuklarında, yemekten sonra, herkes giderken, “Oruçlular orucunu açtı. Sâlih kimseler yemeğinizi yedi. Meleklerin yarısı da size duâ etti.” buyururdu. Kendisine, “Siz, melekler size duâ etti demeniz gerekirken ve doğrusu da böyle iken, size meleklerin yarısı duâ etti, dediniz” dendiğinde, “Meleklerin diğer yarısı da helva ile beraber kaldı” buyururdu.”

Kitâbün fî menâkıb-il-Kâdı Ebî Bekr el-Bâkıllânî isimli kitap, yazmış olduğu eserlerindendir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Terâcim-ül-müellifîn et-Tunûsiyyîn cild-1, sh. 53

2) Tebyîn-i Kizb-il-müfteri sh. 41

HÜSEYN BİN ALİ ES-SAYMERÎ (Kâdı Saymerî)

Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Muhammed bin Ca’fer es-Saymerî’dir. Künyesi Ebû Abdullah’dır. Saymer, İran’ın Hûzistan bölgesinde dağlık bir yerde kurulmuş olup, Basra’ya yakın aynı isimdeki nehrin üzerindeki köylerden ikincisinin adıdır. Bu köye nisbetle “Saymerî” diye meşhûr oldu. 351 (m. 962) senesinde doğdu. Hanefî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. Medâin şehrinde kadılık yaptı. İmâm-ı a’zam Ebû Hanife hazretlerinin ve talebelerinin menkıbelerini anlatan çok kıymetli bir kitabı vardır. 436 (m. 1045) senesi Şevvâl ayının yirminci günü Pazar gecesi vefât etti. Ertesi gün, Derb-i Zerrâdîn’deki evine defnedildi.

Kâdı Saymerî, Hanefî mezhebindeki âlimler arasında üstün yeri olan büyük bir fakîhdir. Fıkıh ilmini; Ebû Nasr Muhammed bin Sehl bin İbrâhim’den, Ebû Bekr-i Cessâs er-Râzi’den, Ebû Bekr Muhammed el-Harezmî’den, Ebü’l-Hasen-i Kerhî’den, Ebû Saîd el-Berde’î’den, Mûsâ bin Nasr er-Râzi’den, İmâm-ı Muhammed’den aldı. Bağdad’a yerleşip oturduğu için, Iraklı fakihler arasında zikredilmektedir. Fıkıh ilminin mes’elelerini

kavraması ve inceliklerine vâkıf olması çok yüksekti, ilk kadılık vazîfesini Medâin şehrinde yaptı. Sonraki kadılık vazîfesini, Kerh şehrinde yaptı. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Kendisinden birçok kimseler fıkıh ilmini öğrendiler. Bunlar arasında Kâdı'l-kudât (temyiz reîsi) Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Hüseyn ed-Dâmgânî, Ebü'l-Hasen bin Ali bin Hüseyn es-Sandalî en-Nişâbûrî gibi büyük âlimler yetişti.

Hadîs ilmini, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed el-Cürcânî'den, Ebü'l-Fadl ez-Zührî'den, Ebû Bekr bin Şâzân'dan, Ali bin Hassân'dan, Ebû Hafs bin Şahin'den, Kâtib Hüseyn bin Muhammed bin Süleymân'dan, Ebû Hafs el-Kettanî'den Ebû Ubeydullah el-Merzebânî'den Vezir Îsâ bin Ali bin Îsâ'dan ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan çok hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti. Kendisinden de birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hatîb-i Bağdadî diyor ki "Ondan ben de hadîs-i şerîf dinleyip yazdım. Sadûk (sağlam, güvenilir) bir râvî, zeki ve akıllı bir zât idi. Herkesle çok iyi geçinirdi. İlim ehlinin hukukunu gözetirdi. Ondan işittim. Diyordu ki, "Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî'nin yanında idim. Kendisinden tasnif ettiği "Kitâb-üs-Sünen" isimli eserinin birçok cüzlerini (muayyen konularda toplanmış hadîs-i şerîfleri) dinledim." Ayrıca ondan Ali bin Ebil-Hevl ve Abdülazîz el-Kettânî de, hac dönüşünde Dımeşk'e (Şam'a) geldiği zaman hadîsi şerîf dinlemiştir."

İbn-i esîr diyor ki: "Hüseyn bin Ali bin Muhammed es-Saymerî, yaşadığı devirde, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebindeki âlimlerin en büyüğü oldu."

Allâme Ebü'l-Hasenât Muhammed bin Abdülhayy el-Lüknevî "El-Fevaid-ül-behiyye" ismindeki eserinde diyor ki, "Saymerî'nin, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin haberleri, (hayatı, menkıbeleri ve talebeleri) hakkında büyük bir kitabı vardır. Biz bu kitabımızda ondan nakiller yaptık." Başlıca eserleri şunlardır:

1. Ahbâr-ı Ebû Hanîfe ve eshâbihî: İmâm-ı a'zam ile talebelerinin ve onların talebesinin hayatlarını ve menkıbelerini anlatan büyük bir kitaptır. Yazma nüshası Manisa Kütüphânesi 1342 numarada kayıtlıdır. 1394 (m. 1974) senesinde Beyrut'ta tahkîkli olarak neşredilmiştir."

2. Şerh-i Muhtasar-ı Tahâvî fî fürû' ıl-fıkh-ıl-Hanefî: Büyük bir eser olup birkaç cild hâlindedir.

3. Mesâil-ül-hılâf fî usûl-il-fark.

Kâdı Saymerî'nin, "Ahbâr-ı Ebû Hanîfe ve eshâbihî" kitabından seçmeler:

Karşılaştığı Eshâb-ı Kirâmdan işittiği hadîs-i şerîfleri rivâyet ederken İmâm-ı a'zam buyuruyor ki:

"16 yaşında iken, 96 (m. 715) senesinde babamla beraber hac yapmıştık. Orada yaşlı bir zât ile karşılaştım. İnsanlar etrâfında toplanmışlardı. Babama: "Bu zât kimdir?" diye sordum. Dedi ki: "Bu zât, Muhammed aleyhisselâm ile sohbet eden Abdullah bin Hâris'tir." Ben de babama: "Onun yanında ne var ki, insanlar yanında toplanmışlar?" diye sorunca, "Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) dinlediği hadîs-i şerîfler vardır" dedi. Babama: "Beni onun yanına götür de, söylediklerini işiteyim" dedim, O sırada yanıma geldi. İnsanlar, ondan ayrılmaya başlamıştı. Ona çok yaklaştım ve onun: "Resûlullah (aleyhisselâm), "Bir kimse fakîh olursa, Allahü teâlâ, onun özlediği şeyleri ve rızkını, ummadığı yerlerden gönderir" buyurdu" dediğini işittim."

"Eshâb-ı Kirâmdan Enes bin Mâlik'i gördüm ve ondan işittim, diyordu ki: "Resûlullahın (aleyhisselâm): "Hayır, iyilik yapmaya sebeb olan kimse, o hayrı yapan gibi sevâb kazanır. Allahü teâlâ üzüntülü olanlara yardım etmeyi sever" buyurduğunu işittim."

"Kendilerinden ilim aldığımız âlimlerin hepsi, secde-i sehv hakkında: "Namazda sehv (yanılma) hâlinde yapılan iki secde, selâm verilip yapılır. Sehv secdesinden sonra teşehhüd miktarı (ettehıyyâtü duasını okuyacak kadar) oturulup tekrar selâm verilir" diyorlar. Hocam Hammâd bin Ebî Süleymân da: "Enes bin Malik böyle fetvâ verirdi" buyurdu. Ben, Enes bin Mâlik'e sorduğumda, "Bu, böyledir" diye cevap vermişti."

Îmâmı a’zam, fıkıh ilminde herkesin suâllerine fetvâ vermeye başlayınca, kendisini kıskanıp hased edenler, çekemeyenler olmuştu. Bunun üzerine: “Kâdı (hüküm veren âlim), denizde yüzen kimse gibidir. İlim denizinde yüzüp de, kendisinden râzı olunan kaç kimse gelmiştir?” buyurdu. İlmi ile amel eden âlimlere bir kusur bulup, aleyhinde söz söyleyenler çok oldu, demek istedi.

Hocası Hammâd bin Ebî Süleymân, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hakkında buyurdu ki: “Ebû Hanîfe, ağırbaşlı, vekar ve vera’ sahibi olarak bize gelir, ilim meclisimizde otururdu. Biz onu, ilimle gıdâlandırıyorduk. Öyle oldu ki, her mes’eleyi ince ince tetkik ederdi. Anlatılanlar kendisine hafif gelmeye başladı. Vallahi, onun anlayışı çok güzel, hafızası çok kuvvetli idi. Bu haliyle, diğerlerinden daha çok bilen birisi olması sebebiyle, kendisini kıskanıp kötülediler, onu karşılarına aldılar. Ben şunu iyi biliyorum ki, ilim Nu’mân’ın (Ebû Hanîfe’nin) bulunduğu yerdedir. Bunun böyle olduğunu, güneşin ışıklarının, gecenin karanlığını parlatan bir nûr olduğunu bildiğim gibi biliyorum.”

> Hasen bin Süleymân, “İlim ortaya çıkmadıkça, kıyâmet kopmaz” hadîs-i şerîfinin tefsîrinde buyurdu ki: “O, Ebû Hanîfe’nin ilmidir ve onun tefsîri olan eserleridir.”

Ali bin Âsım diyor ki, “Ebû Hanîfe’nin ilmi, zamanındaki âlimlerin ilimleri ile tartılsaydı onlardan ağır gelirdi.”

İmâm-ı Vekî anlatıyor: “Birgün Ebû Hanîfe’nin yanında idik: Ona bir kadın geldi ve dedi ki: “Ey İmâm! Benim bir erkek kardeşim vefât etti ve tereke olarak 600 dinar bıraktı. “Ondan bana bir dinar verdiler.” Ona,” “Mirasınızı kim taksim etti?’ diye sordu. Kadın: “Dâvûd-i Tâî” diye söyledi. Buyurdu ki: “O, senin hakkındır. Senin erkek” kardeşinin arkasında mirasçı olarak iki kızı kalmıştı, değil mi?” Kadın da, “Evet!” dedi. “Onun, annesi de var, değil mi?” dedi. Kadın “Evet!” deyince, “Hanımı da var, değil mi?” diye sordu. Kadın “Evet” deyince, Ebû Hanîfe yine, “Oniki erkek kardeşi ve bir kız kardeşi var değil mi?” diye sorunca, kadın “Evet!” dedi. Ebû Hanîfe: “Mirasın üçte birerden iki hissesi olan 400 dinar kızlar içindir. Altıda biri olan 100 dinar anne içindir. 75 dinar hanımı içindir. 25 dinar kalır. Bunun 24 dinârı, 12 erkek kardeşin hisseleri toplamı olup, her birine ikişer dinar düşer. Geri kalan bir dinar da senindir” buyurup, ferâiz ilmindeki keskin görüş ve derin bilgisini izhar eyledi.

Ali bin Müshîr şöyle anlatıyor Birgün Ebû Hanîfe’nin (radıyallahü anh) yanında bulunuyorduk. Abdullah bin Mübârak ona geldi ve: “Bir adam, tencerede et pişirirken bir kuş gelip onun içine düşse ve ölse, bunun hakkında ne dersin?” diye sordu, İmâm-ı a’zam, talebelerine dönerek “Bu husûsta sizler ne diyorsunuz?” dedi. Onlar da, Abdullah İbni Abbâs’ın (radıyallahü anh) “Önce etin suyu süzülüp dökülür. Sonra et yıkanır ve yenilir” dediğini bildirdiler. Îmâmı a’zam Ebû Hanife de (radıyallahü anh): “İşte biz de böyle diyoruz. Ancak ba’zı şartları vardır. Eğer yemek kaynama hâlinde ise, suyu ile birlikte et de atılır. Şayet tenceredeki yemek kaynamıyorsa, et yıkanır ve suyu dökülür” buyurdu. Abdullah İbni Mübârek: “Bunu nereden söylüyorsun?” diye sorunca, İmâm-ı a’zam: “Çünkü kaynayan tencerenin içindeki yemeğin suyu, sirkenin ve baharatın ulaştığı yere kadar ulaşır. Kaynamayan yemeğin suyu ise, sâdece etin dışını kirletir, içine girmez” diye cevap verdi. Abdullah İbni Mübârek de: “Bu altından daha kıymetli bir cevaptır” dedi. Onunla beraber, otuz kadar âlim de bu cevâbı beğenip kabûl etmişlerdi (Tavuk kesilip, tüyleri dökülmek için, karnı yarılmadan kaynar suya konursa necis (pis) olur. Ebüssuûd efendi fetvâsı dördüncü sahifesinde buyuruyor ki, “Bir tavuğu boğazlayıp, içini ve kursağını çıkarmadan kaynar suda haşlasalar, yolsalar, yemesi helâl olmaz, haramdır. Kesip, içi ve kursağı çıkarılıp, içi yıkandıktan sonra haşlanırsa, tüylerine necâset bulaşmamış ise, yemesi helâl olur.” Redd-ül-muhtâr ve Bahr kitaplarında diyor ki: “Kaynamıyan sıcak suda bırakılan, içi boşaltılmamış tavuğun yalnız derisi necis olur. Yolunup, içi boşaltıldıktan sonra, üç kerre soğuk su ile yıkanınca, heryeri temiz olur. İşkembe de, böyle üç kere yıkanmakla temiz olur.”)

> Birgün adamın birisi, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’ye gelip; “Ben, Cenneti istemiyorum. Cehennemden korkmuyorum, ölmüş hayvan eti yiyorum. Görmediğim şeye şehâdet ediyorum. Rükû’süz ve secdesiz namaz kılıyorum. Hakkı sevmiyorum ve fitneyi seviyorum diyen bir kişi hakkında ne dersin?” diye sordu, İmâm-ı a’zam hazretleri, onun kendisine çok kızacağını bildiği hâlde buyurdu ki: “Ey filânın babası! Bana, kendinin bildiği bu şeyden mi soruyorsun?” Adam da ona: “Hayır! Fakat, ben böyle söyleyenden

daha rezil, alçak birşeyi bilemiyorum ve bunun için sana sordum" dedi. İmâm-ı a'zam hazretleri, talebelerine dönerek; "Böyle söyleyen adam hakkında ne diyorsunuz?" diye sordu. Talebeleri de: "Böyle söylemek, en büyük kötülüktür. Bu, insanın kâfir olmasına sebep olan bir sıfattır," dediler, İmâm-ı a'zam tebessüm etti ve talebelerine dedi ki: "Vallahi, böyle söyleyen, gerçekten Allahın dostlarından birisidir." Sonra suâl soran adama: "Şüphesiz ki, ben sana böyle söyleyenin Allahın dostlarından olduğunu haber veriyorum. Bunu da, dilinle beni kötülememen ve amelleri yazan Kirâmen kâtibîn meleğinin, senin hakkında zarar veren birşeyi yazmaması için bildiriyorum. Kötü birşey söylemiyeceğine söz veriyor musun?" dedi. O da "Evet" dedi. İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki: "Senin (Cenneti istemiyorum ve Cehennemden de korkmuyorum) sözüne gelince, bunu söyleyen kimse Cennetin sahibi olan Rabbini istiyor ve Cehennemin Rabbinden korkuyor. (Allahtan korkulmaz sözüne gelince, şüphesiz bunu söyleyen kimse, Allahü teâlânın zulüm ve haksızlık yapmasından korkmuyor. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, Fussilet suresinin 46'ncı âyet-i kerîmesinde mealen: "Senin Rabbin, kuluna zulüm edici değildir" buyurdu. (ölmüş olanın etini yiyor) sözüne gelince, o balık yedi. Onun (rükû'suz ve secdesiz namaz kılıyor) sözüne gelince, o, Cenâze namazı kılmıştır. Çünkü cenâze namazı, rükû'suz ve secdesizdir. (Görmediği şeye şehâdet'ediyor) sözüne gelince, bu, hakka olan şehâdettir ki, "Gözümle görmüş gibi kesin olarak bilir ve inanırım ki, Allahtan başka kendisine ibâdet edilecek bir ilâh yoktur. Yine gözümle görmüş gibi bilir ve inanırım ki, Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve resûlüdür, Peygamberidir." Onun (Hakkı sevmez) sözüne gelince, o hep yaşamayı seviyor. Tâ ki, sonsuza kadar Allaha itaat etsin. Halbuki ölüm hak olduğu hâlde onu istemiyor. Nitekim Allahü teâlâ Kâf sûresi 19. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Sekerât-ül-mevt (can çekişme) gerçekten gelecektir" buyurmaktadır. (Fitneyi severim) sözüne gelince: Kalbler, mala ve evlâda sevgi üzere yaratılmıştır. Halbuki mal ve evlâd sevgisi, mü'minlerin kalbleri üzerinde büyük bir fitnedir, insanın Rabbinden uzaklaşmasına sebep olur."

Hasen bin Ziyâd anlatıyor Birgün adamın biri, malını gömerek bir yere saklamıştı. Sonra gömdüğü yeri unuttu. Aramasına rağmen bulamadı. İmâm-ı a'zama gelip hâlini arzetti. Ebû Hanife (radıyallahü anh) ona buyurdu ki: "Bu fıkhî bir mes'ele değil ki, ben sana birşey söyleyeyim! Fakat, sen şimdi git! Sabah oluncaya kadar, geceyi namaz kılarak geçir, inşallah, malını sakladığın yeri hatırlarsın!" Adam denileni yapmaya başlayınca, gecenin dörtte biri olmuştu ki, sakladığı yeri hatırladı, İmâm-ı a'zama gelip, durumunu haber verdi. O da: "Bunu sana şeytanın unutturduğunu, geceni namaz kılarak geçirirsen hatırlayacağını anlamıştım. Sana yazıklar olsun! Allahü teâlâya şükretmiş olmak için, geceni ibadetle geçirsen olmaz mıydı?" diye buyurdu.

İbrâhim bin Saîd el-Cevherî anlatıyor: Birgün mü'minlerin emîri Hârûn-ür-reşîd'in yanında idik Bir de baktık ki, içeriye İmâm-ı a'zamın talebelerinden Ebû Yûsuf girdi. Halîfe ona: "Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) ahlâkını anlat da dinleyelim" dedi. Ebû Yûsuf da şöyle anlattı: "Herkes, onu konuşuyor ve ondan ilim alıyordu. Benim ilmim de, Ebû Hanîfe'den (radıyallahü anh) öğrendiklerimdir. O, haramlardan nefret eder, çok sakınırdı. Kuvvetli vera' sahibi idi. Dinde bilmediği şeyi söylemezdi. Allahü teâlâya itaat ve ibâdet etmeyi ve O'na isyan etmemeyi çok severdi. Dünyâyı sevenlerden, dünyâya düşkün olanlardan uzak idi. Az konuşur, çok düşünürdü. Çok vaktini ibâdetle geçirirdi Konuşmasında yanılması olmazdı. Eğer bir suâl sorulsa ve cevâbını bilse, konuşur ve o husûsta ancak öğrendikleri ile cevap verirdi. Eğer bundan başka bir mes'ele olsa, hak üzere kıyâs edip, ona tâbi olurdu. Bunda, dinini ve kendisini çok kayırırdı. İlmini ve malını Allah yolunda dağıtırdı. İnsanlardan hiç kimseye muhtaç değildi. O, yalnız Allahü teâlânın rahmetine kavuşmayı ve rızâsını kazanmayı düşünürdü. Hiç kimseyi hayırdan, iyilikten başka birşeyi ile anmazdı." Bunun üzerine Hârûn-ür-reşîd: "Bu saydıkların, sâlihlerin, evliyânın ahlâkıdır" dedi. Sonra kâtibine: "Bu sıfatları yaz ve onları oğluma ver. Onlara bakıp ahlâkını düzeltsin!" dedi. Sonra oğluna da: "Ey oğlum! Bu yazıları iyi muhafaza et, senin de böyle olmaya çalışmanı istiyorum" diye nasihatte bulundu.

İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’ye hased eden birisi vardı. Fakat görünüşte sevenlerden idi. Birgün nehrin kenarında olan bahçesinde, İmâm’a ve talebelerine ziyâfet hazırladı. Buyurun, yemek yeyin deyince, İmâm talebelerine: “Benim yaptığımı yapın” buyurdu. Sonra yemekten önce elleri yıkamak sünnet olduğu için nehre gidip ellerini yıkadı. Bütün talebesi de böyle yaptı. Bu esnada bir kedi gelip, İmâm’ın tabağından yedi. Ve hemen öldü. İmâm’ın eshâbı, yemeğe zehir karıştırıldığını anladılar. Hiçbirisi yemeğe başlamadan, durum anlaşıldı ve dağıldılar. Yemekte zehir olduğunu Ebû Hanîfe anlamış idi, fakat açıkça söylemeyip, el yıkama bahânesiyle zaman geçirmek istemiş, hem de böylece, bir sünneti yerine getirmişti. Bir Sünneti yerine getirmekle ölümden kurtulmuş oluyorlardı.

Zengin bir adam vardı. Emîr-ül-mü’minîn Hazreti Osman’a (radıyallahü anh) düşman idi. Hattâ ona, yahudi derdi Bu söz Ebû Hanîfe’nin kulağına gitti. Onu çağırdı ve: “Senin kızını filân yahudiye vereceğim” dedi. O şahıs: “Sen müslümanların İmâmı olasın ve bir müslümanın kızım bir yahudiye vermeğe cevaz veresin, bu nasıl olur? Ben kızımı yahudiye vermem” dedi. Ebû Hanîfe: “Sübhânallah, kendi kızını bir yahudiye vermeğe râzı olmuyorsun da, Peygamber efendimizin (s.a.v) iki kızını bir yahudiye verdiğini nasıl söyleyebiliyorsun? buyurdu. O şahıs, o zaman sözün nereden geldiğini ve ne için söylendiğini anladı. O bozuk i’tikâdından vaz geçti ve İmâm’ın o bereketli sözleriyle tövbe etti.

> Ebû Hanîfe’nin bir kimseden alacağı vardı. O şahsın mahallesinde, İmâm’ın talebesinden biri vefât etti. İmam-ı a’zam bunun cenâze namazına gitti. Güneş yakıyordu. Orada, İmâm’a borcu olan şahsın duvarından başka, gölge verecek hiçbir şey yoktu. Halk, İmâm’a “Bu duvarın gölgesinde bir mikdar oturun” dedi. Cevabında; “Benim bu duvar sahibinden alacağım vardır. Onun duvarından istifâde etmem caiz değildir. Zira hadîs-i şerîfte “Bir kimse, borç verir ve bundan bir fayda beklerse, faiz olur.”buyuruldu. Bunda da faizden korkarım” buyurdu.
>
> İmâm-ı a’zamı bir defa hapse attılar. Zâlimlerden biri kendisine: “Şu kalemimi aç” dedi. “Hayır, kalemini açmam” diye cevap verdi. Zâlim, ne kadar söylediyse fayda vermedi. Sonunda: “Niçin kalemimi açmıyorsun?” dedi. Ebû Hanîfe cevâbında: “Korkarım şu insanlardan olurum ki, Allahü teâlâ Saffât sûresinde onların hakkında meâlen:“Ey meleklerim! Zâlimleri ve yardımcılarını beraber haşredin!” buyuruyor” dedi.

Hasen bin Sâlih şöyle anlatıyor: İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe kuvvetli vera’ sahibiydi. Haramdan çok korkardı. Şüphelilerden korkusu sebebiyle helâlin çoğunu da terk ederdi. Kendisinin ve ilminin vekarını korumak husûsunda ondan daha gayretlisini görmedim. Bu hâl, kabrine kadar onun süsü oldu.

Nadr bin Muhammed diyor ki, “Vera’ bakımından Ebû Hanîfe’den daha üstün olanını görmedim. Dâima ciddi olup, hafiflik hâli görülmedi. Hiç kahkaha ile gülmezdi. Fakat tebessüm ederdi.” Yezîd bin Hârûn diyor ki, “Binlerce âlimden hadîs-i şerîf dinleyip yazdım ve onlardan ilim tahsil ettim. Yemîn ederim ki, onlar içinde Ebû Hanîfe’den daha çok vera’ sahibi olanını, dilini ondan daha çok koruyanı görmedim.”

İmâm-ı Ebû Yûsuf anlatıyor. Ben, hocam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) ile beraber yolda yürüyordum. Çocukların ona: “Bu, geceleri hiç uyumayan Ebû Hanîfe’dir” diye bağırıştıklarını işitti ve bana dedi ki: “Ey Ebû Yûsuf! Şu çocukların söylediği şeyi işitmiyor musun? Artık bana, Allah rızâsı için sırtımı yatağa koymamam lâzımdır. Ancak Allahü teâlâ yatağa düşürürse, o başka!...”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 35

2) El-A’lâm cild-2, sh. 245

3) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 78

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 256

5) Tehzîb-i Târih-i İbn-i Asâkir cild-4, sh. 344,

HÜSEYN TABERÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Hûseyn bin Ali bin Hüseyn'dir. 418 (m. 1027) yılında Taberistan'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Taberî denildi. Otuz sene Mekke'de insanlara ilim öğrettiği için "İmâm-ül-Haremeyn" lakabı verildi. 498 (m. 1105) yılında Mekke'de vefât etti. İsfehan'da da vefât ettiği söylenmektedir. Ebû Abdullah Tâberî, küçük yaşta Bağdad Şafiî ulemâsından Kâdı Ebû Tayyib Taberî'nin himâyesine girdi. Onun ilminden istifâde etti. Fakih Nasr-ül-Ömerî'den fıkıh öğrendi. Daha sonra Ebû İshâk Şirâzî hazretlerinin derslerine devam etti. Ebû İshâk Şîrâzî'nin en büyük talebelerinden oldu. Abdülgâfir Fârisî'den "Sahîh-i Müslim" kitabını okudu. Daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlimde yüksek bir dereceye sahip oldu. Ebü'l-Kâsım Debbûsî'den sonra Bağdad'daki Nizamiye Medresesi'nde fıkıh dersleri vermeye başladı. Daha sonra Ebû Muhammed Fâmî ile münavebeli olarak ders vermeye başladılar. Bu durum İmâm-ı Gazâlî" hazretlerinin Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladığı 489 (m. 1096) yılına kadar devam etti. Kendisi de büyük bir âlim olmasına rağmen, İmâm-ı Gazâlî gibi bir âlimin bulunduğu medresede fıkıh dersi vermekten haya etti. Orayı terk etti. Daha sonra tekrar da'vet edildi. Da'vete icabet edip Nizamiye Medresesi'nde kendi kitabı "Udde"yi okuttu. Bir müddet sonra Mekke'ye gitti. Orada yerleşti. Çoluk-çocuk sahibi oldu. Şarktan garba kadar İslâm memleketlerinden gelen âlimlere hadîs-i şerîf dersleri verdi. Allahü teâlânın rızâsı için insanlara nasihat eder, Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olmanın ehemmiyetini anlatırdı. Mala, paraya ehemmiyet vermezdi. Az şeye kanâat eder, elindekilerin fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Çok ibâdet eder, Allahü teâlânın dînini öğretmeye çalışırdı. Pekçok kimseye ilim öğretti. Müslümanlar, dinlerini doğru olarak güvendikleri bir âlimden öğrenince, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına daha iyi bir şekilde uyarak Rabbimizin rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Talebeleri arasında Hâfız İsmâil ve Silefî meşhûr oldu.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebelerinin yanında pek kıymetli eserler de yazdı. Beş büyük cüz hâlinde "Udde" kitabı vardır. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtiva eden Ebû Bekr Fûrânî'nin "îbâne"sine yaptığı şerhi, bilinen eserleri arasındadır. Keşf-üz-zünûn'da "Udde'nin, "îbâne" kitabının şerhi olduğu bildirilmektedir.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 349

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 408

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 29

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1

HUSRÎ KAYREVANÎ (Ali bin Abdülganî)

Kırâat ve Arabî ilimlerde âlim, şâir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Abdülganî'dir. Aslen Tunus'taki Kayrevân şehrinden olduğu için Kayrevânî ve Fihri nisbet edildi. Gözleri doğuştan kör olduğu için Darîr, kırâat âlimi olduğu için Mukrî denildi Husrî lakabıyla meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemekle birlikte, 483 (m. 1090) veya daha önceki yıllarda Tanca'da vefât ettiği bildirilmektedir.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi hıfzedip, Arabî ilimler ve kırâat ilmi üzerinde çalışmaya başlayan Ebü'l-Hasen Husri, kırâat ilmini, batı İslâm dünyasındaki ilim merkezi olan Kayrevan'daki âlimlerden öğrendi. Meşhûr yedi kırâat imamının kırâatlerini, Ebû Bekr Atîk bin Ahmed bin İshâk Temimî Kasrî ve Ebû Ali Hasen bin Hasen bin Hamdûn Celûlî Mukrî'den öğrendi. İmâm-ı Nâfi" kırâatini, İbn-i Süfyân'ın talebelerinden olup İbn-i Ahî Abdülhamîd diye tanınan Ebû Abdülazîz bin Muhammed Kübrâ'dan öğrendi. Ebû Bekr Atîk Temîmî'nin huzûrunda, doksan defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona okudu. Zamanında, İmâm-ı Nâfi' kırâatinin temsilcisi oldu. İmâm-ı Nâfi' kırâatini anlatan İkiyüzdokuz beyitlik bir kasîde yazdı. Şiirde şöhreti çok yükseldi. Kayrevan şehrinin 449 (m. 1057) yılında Fatımî ve Hilâlîlerin baskılarıyla harâb olmasından sonra Endülüs'e gitti. Endülüs'teki Emevî devletinin 420 (m. 1029) yıllarına doğru yıkılmasından sonra, bölge bölge "Tavâif-ül-mülük" adı verilen beylikler ortaya çıkmıştı. Ebü'l-Hasen Husri, Endülüs sultanları tarafından memnuniyetle kabûl edildi. İslama hizmet edip, barbar Avrupa askerlerine karşı cihâd eden sultanları öven şiirler yazdı. Onların kahraman askerlerini cihâda teşvik eden kasideler söyledi. Sebte'de bir müddet kalarak burada birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğretti. Lensiye, Dâniye, Malaka, Merye ve Mersiye gibi şehirlere gidip, insanlara kırâat ilmini öğretti. İşbiliyye sultânı ile Tanca'da sohbet edip nasihatlerde bulundu. Daha sonra Tanca'ya yerleşti. Orada da

birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrettikten sonra vefât etti.

Zamanın zâhidlerindendi. Dünyâya hiç değer vermez, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışdı. Ömrünü Kur'ân-ı kerîm öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebü'l-Kâsım bin Sevvâb, Muhammed bin Ahmed Emevî ve Ebû Dâvûd Süleymân bin Yahyâ Me'afirî meşhûr olan talebeleri arasındadır. Kitapları pekçoktur. Bunlardan, İmâm-ı Nâfi' kırâatini anlattığı ikiyüzdokuz beyitlik "Kaside fî kırâat-i Nâfi" adındaki eseri meşhûrdur. Tunus'ta Mektebet-ül-Vataniyye'de nüshası mevcûttur. Arkadaşı, İşbiliyye sultânı Mu'temed bin Ubbâd'a ithaf ettiği "Müstahsen-ül-Eş'âr"ını divân şeklinde tertîb eden Ebü'l-Hasen Husrî'nin en geniş eseri, "İktirâh-ül-karîh ve ictirâh-ül-cerîh" adlı ikibinbeşyüzdoksanbir beyitlik divânıdır. Elifbe sırasına göre, her harf için kısa veya uzun bir kasidenin yazılmasından meydana gelen eserin, dörtyüzotuzbeş beyitlik bir de zeyli (ilâvesi) vardır. Bu kitap, Tunus'ta 1963 yılında basılmıştır. "Sehm-üs-sehm" ve "Mu'aşerât" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tunûsiyyîn cild-2, sh. 153

2) Kitâb-üs-sile cild-2, sh. 410

3) Kırâat-i bi-Afrikiyye sh. 358, 360, 361

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 385

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 331

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 176

İBN-İ ABDİLBERR

Endülüs'te yetişen, Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi Cemâleddîn Yûsuf bin Abdullah bin Muhammed bin Abdilberr-i Kurtubî. Künyesi Ebû Ömer'dir, İbn-i Abdiberr diye tanınır. Kendisine Hâfız-ül-Magrib de denir. Fıkıh, hadîs, edebiyat, târih ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Lizbon ve Şinterin kadılıklarında bulunmuştur. 368 (m. 978)'de Rebî'-ül-âhir ayında Cum'a gecesi Kurtuba'da doğdu. 463 (m. 1071)'de Şâtibe'de vefât etti. Memleketinde bulunan âlimlerden ilim tahsil ettikten sonra, İslâm âleminde ilim merkezleri olan yerleri gezdi. Oralarda bulunan âlimlerle görüşüp, kendilerinden ilim öğrendi. Mısır'da ve Mekke'de hadîs âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Bu ilimde çok ilerleyip, zamanındaki hadîs âlimlerinin en büyüklerinden oldu. Hadîs ilminde Hâfız idi. Ya'nî yüzbinden ziyade hadîs-i şerîfi, rivâyet edenlerin hâl tercümeleri ile birlikte ezbere bilirdi.

İbn-i Abdilberr (radıyallahü anh) çok kitap yazdı. Yazdığı kıymetli kitaplardan ba'zıları şunlardır: Ed-Dürer fî ihtisâr-il-megâzi ves-siyer, el-Aklü vel-ukalâ, (Eshâb-ı Kirâmın hâl tercümelerini anlatan) el-İsti'âb, Câmi'u beyân-il-ilm, el-Medhal, Behcet-ül-mecâlis, et-Temhîd, el-İstizkâr, el-Kasd-ül-ümem, el-İnsâf fî mâ beyn-el-ulemâ-i min-el-ihtilâfi-el-kâfî fil-fıkh.

Kâdı Ebü'l-Velîd el-Bâcî (radıyallahü anh) buyurdu ki; "Hadîs ilminde, Endülüs'de İbn-i Abdilberr gibisi yoktur. Zamanındaki hadîs âlimlerinin en yükseği idi."

İbn-i Abdilberr (radıyallahü anh), Mâlikî mezhebi âlimlerinden idi. Bununla beraber diğer üç mezhebin fıkıh bilgilerini de çok iyi bilirdi. Ve bu husûsda, diğer âlimler tarafından sened kabûl edilirdi. İmâm-ı a'zam hazretlerine ve diğer mezheb imamlarına olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. "Ebû Hanîfe'ye dil uzatmayınız ve ona dil uzatanlara inanmayınız. Allaha yemîn ederim ki, ondan daha üstün, ondan daha vera' sahibi ve ondan daha bilgili kimse bilmiyorum" buyururdu.

İbn-i Abdilberr buyurdu ki, "Yalnız, mü'min ve münâfık Ehl-i kıbleye suâl vardır."

İbn-i Abdilberr'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

> "Azîz ve Celil olan Allahü teâlâ, Peygamberlerden birisine vahyederek buyurdu ki: (Din uğrunda olmayıp, başka maksatlar için fakîh olanlara, amel gayesi olmayan ilim öğrencilerine, âhıret ilmiyle dünyalık isteyenlere, dışarıdan koyun derisine bürünmüş, içleri kurt gibi olanlara, dilleri baldan tatlı fakat kalbleri sabır otundan acı

olanlara, bana hîle edip benimle eğlenenlere
söyle, onlara öyle bir belâ kapısı açarım ki,
halîm (yumuşak) insanları da hayrette bırakır)."

"Her şeyin bir direği, dayanağı vardır. İslamın
dayanağı da âlimlerdir."

"Kim rızkının bol olmasını ve ömrünün uzamasını
severse, sıla-i rahm yapsın."

"İnsanlara merhamet etmiyene, Allahü teâlâ
merhamet etmez."

"Allaha ve âhıret gününe imân eden kimse,
komşusuna iyilik etsin. Allaha ve âhıret gününe
imân eden kimse, misâfirine ikram etsin. Allaha
ve âhıret gününe îmân eden kimse, ya hayır
söylesin, yahut sussun."

"Ümmetimden iki sınıf düzelirse, bütün insanlar
düzelmiş olur. Bozuldukları, vakit, bütün insanlar
da bozulur. Bunlar da; âmirler ile âlimlerdir."

"Sâdık ve emîn tüccâr, kıyâmet gününde
şehidlerle beraberdir."

"Rızkın onda dokuzu ticârettedir."

"Kazancın en faziletlisi, elle kazanılandır."

"Kazanan rızıklanmıştır.
İhtikâr (karaborsacılık) yapan ise la'netlenmiştir."

İbn-i Abdilberr (radıyallahü anh) İsti'âb isimli eserinde: Nevfel bin Umâre şöyle anlatıyor "Haris bin Hişâm ile Süheyl bin Amr (r.anhüm) Hazreti Ömer'in huzûruna gelip iki yanına oturdular. Bu sırada, ilk muhacirlerden ba'zıları gelmeye başladılar. Bunlar geldikçe Hazreti Ömer "Sen kalk şuraya otur yâ Süheyl' Sen de kalk buraya otur yâ Haris!" derdi. Çünkü gelenler, bunlardan daha önce müslüman olmuşlardı. Böylece bunlar en gerilerde kaldılar. Hazreti Ömer'in huzûrundan ayrıldıktan sonra, mahcûb bir hâlde biri diğerine; "Hazreti Ömer efendimizin bize olan muâmelesini gördün mü? Keşke biz de daha önce müslüman olmuş olsa idik" dedi. Diğeri ise; "Elbette bize öyle muâmelede bulunur. Bunda kabahat kendimizin olduğu için, bizim kendimizi kınamamız lâzım. O Muhacirler ki, İslama da'vet olundukları zaman hemen kabûl ettiler. Biz ise geç kaldık. Şimdi, müslüman olmakla şereflenmiş durumdayız ama, bize ilk tebliğ edildiği sırada müslüman olmuş olsaydık, şerefimiz daha yüksek olurdu" dedi. Daha sonra tekrar Hazreti Ömer'in huzûruna gelerek, "Ey mü'minlerin emîri! Bize bugün öyle davranmanızda kabahatin kendimizde olduğunu biliyoruz. Fakat, acaba diyoruz, geçmişteki kaybımızı telâfi edebileceğimiz bir yol yok mu?" dediler. Hazreti Ömer, İslâm ordusunun, Şam taraflarında Rum sınırında İslâmiyeti yaymak için cihâd etmekte olduğunu, oraya gidip katılmalarını emretti ve: "Sizin için bundan başka yol bilmiyorum" buyurdu. Onlar da gidip İslâm ordusuna katıldılar ve savaşta şehîd oldular."

Yine İsti'âb kitabında Hazreti Hasen-i Basrî'den rivâyetle şöyle anlatılıyor:

"Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında, aralarında Süheyl bin Amr, Ebû Süfyân ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) ba'zılarının da bulunduğu bir topluluk halifenin huzûruna geldiler. Kendilerini karşılayan kapıcı, evvelâ Bilâl, Ammâr (r.anhüm) gibi Bedr harbinde bulunmuş olanları içeri aldı ve kalanların üzülmemeleri için de "Vallahi, Ömer (radıyallahü anh) Bedr'de bulundu. O harbe iştirâk etmiş olanları da çok sever. Bana da böyle olmamı tavsiye etti" dedi. Ebû Süfyân (radıyallahü anh) "Sübhânallah, ben böyle bir hâdiseye ilk defa rastlıyorum. Dünyâ hâline bakılırsa biz asiliz, içeri girenler ise köle ama esas asâletin ve şerefin İslâmiyete uymakta olduğu bu hâdise ile ne güzel anlaşılmaktadır" buyurdu. Hazreti Süheyl de, geride kalanlara hitaben "Arkadaşlar! Böyle bir muâmele ile karşılaşmamız bizi kızdırmasın. Biz kendi kendimize kızmalıyız. Onlar, İslâma" da'vet olunduktan zaman derhal kabûl ettiler. Biz ise ağırdan aldık. Geç kaldık. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlânın dinini kabûl etmek ve bu din için yaptıkları gayretler ile, bizim onlara katılmamızdan önceki kazançları, bizim kendimizde var olduğunu zannettiğimiz asâlet, şeref ve faziletten kat kat daha üstündür. Onlar bizden çok üstünler. Bizim, onların derecelerine ulaşmamız mümkün değildir. Şimdi, İslâm ordusunun yaptığı cihâdlara biz de katılalım. Umulur ki Allahü teâlâ bize de cihâd sevâbı verir veya şehîd olmakla mükâfatlandırır" dedi."

Hasen-i Basrî hazretleri buyuruyor ki: "Süheyl bin Amr (radıyallahü anh) ne güzel söylemiş. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, O, emrine hemen icabet (kabûl) eden bir kulu ile

icabet etmekte geciken bir kulunu bir tutmaz. Hemen icabet eden, elbette daha kıymetlidir.”

Yine İsti’âb’da, Hazreti Enes’den rivâyetle şöyle anlatılıyor “Ebû Talhâ (radıyallahü anh), Berâe (Tevbe) sûresinin “Ey mü’minler! Gerek hafif (süvari) gerek ağırlıklı (piyade) olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin. Eğer bilirseniz, bu, sizin için pek hayırlıdır.” meâlindeki 41. âyet-i kerîmesine gelince; cihâd aşkıyla coşarak, “Ben görüyorum ki, Allahü teâlâ, genç de ihtiyâr da olsa, cihâda koşmamızı emrediyor. Ey oğullarım, beni cihâda hazırlayınız, beni cihâda hazırlayınız” dedi. Oğulları ona dediler ki: “Babacığım. Allahü teâlâ sana iyilik versin. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) vefât edinceye kadar sen O’nunla beraber cihâd ettin. Ondan sonra, vefât edinceye kadar Hazreti Ebû Bekr ile beraber idin. Ondan sonra Hazreti Ömer vefât edinceye kadar onunla beraber idin. Müsâade et de artık biz cihâda gidelim. Sen çok yaşlandın.” Ebû Talhâ “Hayır! Beni savaşa hazırlayın” dedi. Bir deniz savaşına katıldı ve şehîd oldu. Kendisini defnedecek bir ada ancak yedi gün sonra bulunabildi. Orada defnettiler. Vücûdu yedi günde hiç değişmemiş, bozulmamıştı.”

İsti’âb’da Ebû Zabyân’dan rivâyetle şöyle anlatıyor. “Ebû Eyyûb-i Ensârî (radıyallahü anh) Hazreti Mu’âviye zamanında İstanbul’a 50 (m. 670) senesinde gelen ordu içinde bulunan Sahabelerden (r.anhüm) biri idi. Yolda durumu ağırlaşınca, yanında bulunanlara: “Ben vefât ettiğimde, beni de beraberinizde götürünüz. Düşmana karşı saf olduğunuz yerde, beni defnediniz” buyurdu. Onlar da öyle yaptılar.”

Yine İsti’âb’da Yemâme cengi anlatılırken buyuruluyor ki:

“Yemâme’de, İslâm askeri müşriklere saldırıp onları bir bahçe içine kıstırdılar. Allahü teâlânın düşmanı olan Müseylemet-ül-kezzâb da oradaydı. Hz: Berâ bin Mâlik, müslümanlara: “Ey müslümanlar! Beni onların üzerine atınız!” dedi. Müslümanlar, kendisini bahçe duvarının üzerine kaldırdılar. O da duvardan içeri atlayıp, müşriklerle çok mücâdele eyledi. Bahçe kapısını da açıp İslâm askerinin içeri girmesini temin etti. Bundan sonra müşrik ordusu dağıtıldı. Müseyleme de orada katledildi.”

İsti’âb’da Ali bin Ebî Tâlib’den naklen şöyle buyurulmaktadır

“Birgün İbn-ün-Nebbâc, Hazreti Ali’ye gelerek “Ey mü’minlerin emîri? Beyt-ül-mâl altın ve gümüş ile doldu (ne yapalım?)” dedi. Hazreti Ali kalkıp, Beyt-ül-mâl’a geldi ve “İşte bu müslümanların ganîmetidir. Kim bunu hakkı olanlara vermezse pişmandır. Yâ İbn-ün-Nebbâc bunu ihtiyâcı olanlara dağıtacağım” buyurdu ve halka ilân, ettirip, Beyt-ül-mâl’daki paraların hepsini muhtaç olanlara dağıttı. Öyle ki, geride hiçbir şey bırakmadı. Sonra kendi elleriyle Beyt-ül-mâl’i süpürdü ve orada iki rek’at namaz kıldı. Kıyâmet günü kendisine şahitlik etmesi ümidi ile Beyt-ül-mâl’ın temizliğini yapar, süpürür, orada namaz kılardı.

Birgün Kanber, Hazreti Ali’ye gelerek, “Ey Emîr-ül-mü’minîn! Gelen malı hiç bekletmeyip dağıtıyorsunuz. Halbuki bunda sizin ailenizin de ihtiyâcı var. Bunun için ben size vermek üzere ba’zı şeyler gizledim” dedi. “Nedir gizlediklerin?” buyurdu. Gelin de size göstereyim” dedi. Hazreti Ali’yi, içinde altın, gümüş ve çok kıymetli eşyaların bulunduğu bir odaya götürdü. Hazreti Ali bunları görünce, “Sen bizim evimizi ateşe vermek mi istiyorsun?” buyurdu ve bunları da müslümanlara dağıttı. Sonra da, “Bu müslümanların ganîmetidir. Kim onu yerine vermezse, yaptığına pişman olur. Ey mal, beni aldatma, git başkasını aldat!” buyurdu.

İst’âb’da Abdullah İbni Abbâs’dan (radıyallahü anh) rivâyetle şöyle buyuruluyor: Ebû Sâib Osman bin Mâz’ûn (radıyallahü anh) vefât edeceği sırada Resûlullah (aleyhisselâm) geldi. Birşeyler söyler gibi üzerine eğildi. Biraz sonra başını kaldırdı. Bu hâl üç defa tekrar etti. Birinci defada Resûlullahın (aleyhisselâm) gözleri yaşarmıştı, ikinci defada ağladığı, üçüncü defada içini çektiği görüldü. Orada bulunanlar Osman bin Maz’ûn’un (radıyallahü anh) vefât ettiğini anladılar. Onlarda bağırarak ağlamaya başladılar. O zaman Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), “Susun! Ölünün arkasından (bağırarak) ağlamak şeytanın işidir. Allaha tövbe ve istiğfar ediniz” buyurdu. Sonra da, “Yâ Ebâ Sâib! Allahü teâlâ sana rahmet

eylesin. Sâib! dünyaya bağlanmadan çekip gidiyorsun" buyurdu.

Ka'b bin Alkam (radıyallahü anh) anlattı: Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) büyüklerinden Garafe bin Haris (radıyallahü anh), bir hıristiyanın, Resûlullah (aleyhisselâm) hakkında kötü sözler söylediğini işitince, o hıristiyânı güzelce dövdü, burnunu kırdı. Garafe bin Hâris'i (radıyallahü anh) Amr bin As'ın (radıyallahü anh) huzûruna da'vet ettiler. Amr bin As (radıyallahü anh) Garafe bin Hâris'e (radıyallahü anh), "Biz onlara emân vermiş idik. Niçin onu dövdün?" diye sordu! Garafe bin Haris (radıyallahü anh) "Yâ Amr! Herhalde Peygamber efendimize (aleyhisselâm) küfür etsinler diye emân verilmedi. Bildiğim kadarıyle, onlara sâdece kiliselerine karışmayacağımıza, oralarda diledikleri gibi ibâdet edeceklerine, altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemeyeceğimize, onlara bir düşman saldırırsa, onların yanında savaşacağımıza, kendi aralarında, diledikleri gibi karar verebileceklerine, ancak dinimizin emirlerine tâbi olmak isteyenler hakkında, Allah ve Resûlullahın emrettiği şekilde hüküm vereceğimize, istemezlerse zorlamayacağımıza dâir ahid ve emân verdik" dedi. O zaman Amr bin As (radıyallahü anh), "Doğru söylüyorsun. Sen haklısın" dedi.

Hazreti Ömer anlattı: "Geceleri karada ve denizlerde yönünüzü ta'yin edeceğiniz yıldız ilmini iyi öğrenin ve bu ilmi ihmâl etmeyin."

Abdullah bin Muhammed (radıyallahü anh) anlattı: Câbir bin Abdullah'dan (radıyallahü anh) işittim. Bir kimsenin Resûlullahtan (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîf öğrendiğini haber alınca, bir deve satın alıp yola koyuldum. Bir ay yolculuktan sonra Şam'a geldim. Meğer hadîs-i şerîfi öğrenen Abdullah bin Umeys (radıyallahü anh) imiş. Evine gittim. Hizmetçisine, "Câbir, sizinle görüşmeye gelmiş deyiniz" dedim. Hizmetçi içeri girip çıktı. "Abdullahın oğlu Câbir mi?" diye sordu. "Evet" dedim. Biraz sonra Abdullah bin Umeys (radıyallahü anh) dışarı çıktı. Kendisiyle sarılıp kucaklaştık. Ona, "Kısas hakkında senin Resûlullahtan (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîf işittiğini öğrendim. Onu öğrenmeden öleceğimden korktum. Bunun için bir aylık yoldan geldim" dedim. Bunun üzerine hadîs-i şerîfi nakletti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Allahü teâlâ, kıyâmet günü insanları, çıplak, sünnetsiz ve eli boş olarak haşreder. Sonra, onlara yakın ve uzakta olanların işitebileceği bir sesle; "Hesap görücü benim. Tek hâkim benim. Cehenneme gideceklerden hiç bir kimse Cennetlik birisindeki hakkını almadan Cehenneme girmeyecektir. Cennete gireceklerden hiçbir kimse de, Cehennemlik birisinin kendisinde alacağı varsa, onu kendisinden almadan Cennete giremeyecektir. Herkesin hakkını alacağım" diye nidâ edecek." Biz, "Yâ Resûlallah! Biz oraya çıplak, sünnetsiz ve eli boş olarak geleceğiz. Bu nasıl olur?" dedik. Resûlullah (aleyhisselâm), "Çünkü kısas; mükâfat ve ceza verilerek yapılacaktır" buyurdu."

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki, "Her sonraki yıl, bir önceki yıldan daha kötüdür. Her önceki yıl, bir sonraki yıldan daha hayırlıdır. Her sonraki nesil de, bir önceki nesilden daha hayırlı değildir. Fakat âlim ve iyi kimselerinizin ölmesi bir felâkettir. Mes'elelerini şahsî görüşleri ile çözmeye çalışan kavimler ortaya çıkacak, işte o zaman İslâm binası yıkılacak ve çökecektir."

İsti'âb'da Ebû Cuhayfe'den (radıyallahü anh) naklen şöyle anlatılıyor: "Birgün, yağlı etten yapılma tirit yedim. Daha sonra Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna vardım. Yemeği biraz fazla kaçırmış olduğum için geğiriyordum. Bana: "Yâ Ebâ Cuhayfe! Git, uzakta geğir. Dünyâda karnını tıka basa dolduran, âhirette uzun zaman aç kalacaktır" buyurdular." Ebû Cuhayfe (radıyallahü anh), bu hâdiseden sonra, ömrü boyunca hiç doyuncaya kadar yemek yemedi. Akşam yerse, sabah yemez, sabah yerse, akşam yemezdi.

İsti'âb kitabında İbn-i Abdilberr (radıyallahü anh), Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas'ın bildirdiği şu hâdiseyi naklediyor Hazreti Abdullah bin Cahş yiğitliğin sembolüydü. Hazreti Sa'd, Uhud harbinde Hazreti Abdullah bin Cahş ile aralarında geçen bir konuşmayı şöyle anlattı: "Uhud'da savaşın çok şiddetli devam ettiği bir andı. Birdenbire yanıma sokuldu, elimden tuttu ve beni bir kayanın dibine çekti. Bana şunları söyledi. "Şimdi burada sen duâ et, ben âmin diyeyim. Ben de duâ edeyim, sen de âmin de! Ben de "Peki" dedim. Ve şöyle duâ ettim. "Allahım, bana çok kuvvetli ve çetin kâfirleri gönder. Onlarla kıyasıya vuruşayım. Hepsini öldüreyim. Gazi olarak geri döneyim." Benim yaptığım bu duâya bütün kalbiyle âmin dedi. Sonra kendisi duâ etmeye başladı: "Allahım, bana zorlu kâfirleri gönder. Onlarla kıyasıya vuruşayım. Cihâdın hakkını vereyim. Hepsini öldüreyim. En sonunda, bir tanesi de beni şehid etsin. Sonra benîm dudaklarımı, burnumu, kulaklarımı kessin. Ben kanlar içinde senin huzûruna geleyim. Sen bana "Abdullah! Dudaklarını, kulaklarını, burnunu ne yaptın?" diye sorduğunda, "Allahım, ben onlarla çok kusur işledim. Yerinde kullanamadım. Senin huzûruna getirmeye utandım. Sevgili Peygamberinin de bulunduğu bir savaşta, toza toprağa bulandım da öyle geldim", diyeyim" dedi. Gönlüm, böyle bir duâya "âmin" demek arzu etmiyordu. Fakat, o istediği ve önceden söz verdiğim için mecbûren "âmin" dedim. Daha sonra kılıçlarımızı çektik. Savaşa devam ettik, ikimiz de önümüze geleni öldürüyorduk. O, son derece bahâdırâne harbediyor, düşman saflarını tarumar ediyordu. Düşmana, hamle üstüne hamle ediyor. Şehîd olmak için derin bir arzu ve istekle hücumlarını tazeliyordu. Allah Allah diye çarpışırken, kılıcı kırıldı. O anda sevgili Peygamberimiz ona bir hurma dalı uzatarak, savaşa devam etmesini buyurdu. Bu hurma dalı, Resûlullah efendimizin bir mu'cizesi olarak kılıç oldu. Abdullah da (radıyallahü anh) bununla önüne geleni devirmeye başladı. Müşriklerden bir çoğunu öldürdü. Savaşın sonuna doğru Ebü'l-Hakem isminde bir müşriğin attığı oklarla arzu ettiği şehâdete kavuştu. Canlı iken yanına yaklaşmaya cesâret edemeyen müşrikler, bu mübârek şehidin cesedine hücum edip, dudaklarını, burnunu, kulaklarını kestiler. Her tarafı kana boyandı. Muharebe bittikten sonra, Hazreti Abdullah bin Cahş ve dayısı Seyyid-üş-şühedâ Hazreti Hamza'yı beraber defnettik."

İbn-i Abdülberr Câmi'u beyân-il-ilm kitabında der ki:

Muâz bin Cebel'den (radıyallahü anh) rivâyetle Resûlullah buyurdu ki: "İlim öğrenin. Çünkü ilim, Allaha olan saygınızı artırır, ilim taleb etmek ibâdettir, İlmî müzakere zikirdir. Araştırma yapmak cihâddır. Bilmiyenlere öğretmek sadakadır. İlmi lâyık olana vermek kurbettir. Kişiyi Allaha yaklaştırır. **Çünkü ilim, helâl ve haramın kıstaslarını verir. Cennet ehlinin gideceği yolda kandil, yalnızlıkta dost, gurbette arkadaş, tenhâlarda yoldaş, sevinçli ve kederli, günlerde yol gösterici, düşmana karşı silâh ve dostlar indinde de bir meziyettir. Allah, milletleri ilimle yükseltir ve onları iyilikte, güzel şeylerde önder yapar. Diğer milletler, ilim sahibi olan milletlerin izinden yürürler. Onların hareketlerini taklid ederler, görüşlerine müracaat ederler. Melekler bile, ilim ehliyle arkadaşlık yapmak isterler. Kanatlarıyla onları okşarlar. Yaş, kuru ne varsa, hattâ denizdeki balıklar, karadaki yırtıcı kuşlar ve hayvanlar dahi onlar için istiğfar ederler. Çünkü ilim, cehâletten kararan kalbleri aydınlatır. Karanlık sebebiyle görmeyen gözlere kandil olur. Kul, ilim sayesinde dünyâda da âhırette de seçilmiş kimselerin kavuştukları mertebelere, en yüksek derecelere ulaşır. İlme kafa yormak, gündüzleri oruç tutmaya, ilmi müzâkerelerde bulunmak da geceleri ihyâ etmeye denktir. İnsanlar, ilim vasıtasıyla akrabâlık bağlarını koparmazlar. Helâl ve haram, ilim sayesinde birbirinden ayırd edilir, ilim, çalışanlara yol gösterir. Amel, ilimden sonra gelir. Bahtiyar kimseler ilimden ilham alır. Bahtsızlar da ondan mahrûm olurlar."**

Abdullah İbni Mes'ûd rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İlim yok olmadan evvel ilim öğrenin, İlmin yok olması demek, âlimlerin ölmesi demektir, İlim öğrenin. Çünkü hiçbiriniz, öğrendiklerinize ne zaman muhtaç olacağınızı bilemezsiniz."

"Kimse anasından âlim olarak doğmaz, ilim, çalışmakla kazanılır."

Ebüdderdâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sabah akşam ilimle uğraşmayı cihâd kabûl etmeyen kimse, hem akılsız, hem de kısır görüşlüdür."

Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) ölüm döşeğindeyken yanındakilere: "Bakın bakalım sabah oldu mu?" dedi. "Henüz olmadı" diye cevap verdiler. Biraz sonra tekrar "Sabah oldu mu?" diye sordu. "Henüz olmadı" dediler. Daha sonra da sabah olduğunu söylediler. Bunun üzerine Muâz (radıyallahü anh) şöyle duâ etti: "Sabahında Cehenneme gideceğim geceden Allaha sığınırım. Hoşgeldin ey ölüm, hoş geldin! Sevgilisini arayan ziyâretçi, ansızın gelen sevgili. Allahım, dün sana kavuşmaktan korkuyordum, bugün ise kavuşmayı arzu ediyorum. Allahım, sen de biliyorsun ki, ne dünyâyı ne de dünyâdan nehirler akıtmak, ağaçlar dikmek için uzun müddet yaşamayı isterim. Fakat ben, ilmî susuzluğumu gidermek, güçlüklere göğüs germek, ilim meclislerinde dizlerim şişinceye kadar âlimlerle oturmak için uzun ömür istiyorum."

Abdullah İbni Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahın, Peygamberi Muhammed'e indirdiği Kur'ân-ı kerîm, yepyeni, apaçık ve tahrif edilmemiş bir vaziyyetde elinizde iken, nasıl olur da Ehl-i kitaba soru sorarsınız? Yoksa Allah, Kur'ân-ı kerîmde, onların kendilerine gönderilen kitaplarını değiştirdiklerini, tahrif ettiklerini, elleriyle yeniden kitaplar yazarak, birkaç kuruşa satmak için, "Bu Allah katından inme bir kitaptır" dediklerini size haber vermedi mi? Sorduğunuz sorulara verdikleri cevâbı kabûl etmekden sizi men etmedi mi? Allaha yemîn ederim ki, onlardan herhangi birinin, Allahın indirdiği kitaptan birşey sorduklarını görmedik."

Amr bin Avf'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Size iki şey bıraktım. Bunlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe dalâlete düşmezsiniz: Allahın kitabı ve Peygamberinin sünneti."

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlatıyor: Resûlullahın (aleyhisselâm) zamanında iki kardeş vardı. Bunlardan birisi ailenin geçimini temin ederdi. Diğeri de Resûlullahın yanından ayrılmayarak birşeyler öğrenmeye çalışırdı. Ailenin geçimini temin eden, kardeşini Resûlullaha şikâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) ona: "Ne ma'lûm onun yüzü suyu hürmetine geçiminizi temin etmediğiniz?" diye cevap verdi.

Yine Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadın üzerine farzdır."

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "İnsanoğlu öldüğü vakit, amelinin sevâbı kesilir. Ancak üçü müstesna: Sadaka-i câriye, faydalanılan bir ilm veya kendisine duâ eden iyi evlât (bunların amel defteri kapanmaz)."

Abdullah İbni Mes'ûd'un (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İki kişiye gıbta edilir ki, bunlar: Allahın kendisine mal verip hak yolunda sarfına muvaffak kıldığı kişi ile, Allahın kendisine verdiği ilimle hükmeden ve onu (başkasına) öğreten kişidir."

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 314

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1128

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 357

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 66

5) El-A'lâm cild-8, sh. 240

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1016

7) Fâideli Bilgiler sh. 44

8) Câmi'u beyân-il-ilm

9) El-İsti'âb.

İBN-İ DÛST (Abdurrahmân bin Muhammed)

Arabî ilimler ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Saîd olup ismi Abdurrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Azîz bin Yezîd Hâkîm'dir. 357 (m. 968) yılında Nişâbûr'da doğdu. İbn-i Dûst adıyla meşhûr oldu. 431 (m. 1040) yılında vefât etti.

Ebû Saîd İbni Dûst, temel din ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, ilk önce yakın çevresindeki âlimlerden ders aldı. Bilhassa Hanefî mezhebi fıkıh bilgileri ve nahiv ilmi üzerinde çalıştı. "Sıhah" adlı eserin sahibi İsmâil bin Hammâd Cevherî, Üstâd Ebû Bekr Muhammed bin Abbâs Taberî, Hâkim Ahmed ve Bişr-i İsferâînî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf yazdı. Edebiyat bilgilerinde, eskilerin şiir ve güzel sözleri üzerinde ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Horasan âlimlerinin ileri gelenlerinden sayıldı. Allahü teâlânın dinine hizmet edebilmek için çok çalıştı. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Aza kanâat eder, elindekini fakirlere verir, kendisine yetecek kadar mal ayırırdı. Zühd ve takvâda eşsizdi. Çok ibâdet eder, gündüzlerini oruçla geçirir, geceleri de namaz kılardı. Vakitlerini ya ilim öğrenmek, ya öğretmek veya ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara nasihatlerde bulunur, "Herkesin Allahü teâlânın dînini öğrenmekle mükellef olduğunu, öğrenmemek için hiçbir mazeretin makbûl olmayacağını" bildirirdi. Birçok talebe yetiştirdi. Ömrünün sonuna doğru kulağı hiç duymaz oldu. Kendisi okur, meclisinde bulunanlar da dinler veya yazarlardı. Kendisinden, Ebû Abdullah Fârisî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivâyetlerde bulundu.

Usûl kitaplarını tashih eden ve edebiyat kitapları tasnif edip, dîvânlar tertip eden İbn-i Dûst'un birçok eser yazdığı biliniyorsa da, kitapları mevcût olmayıp, hakkında malûmat bulunmamaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 297

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 188

İBN-İ EBİ'L-FEVÂRİS (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs ve kırâat âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Fâris bin Sehl'dir. 338 (m. 949) yılında Bağdad'da doğdu. Doğum yerinden dolayı, Bağdadî nisbet edildi. İbn-i Ebi'l-Fevâris diye tanındı. 412 (m. 1021) yılında vefât etti. Bağdad'da Ahmed bin Hanbel'in yanına defnedildi.

Bağdad'da sekiz yaşında hadîs-i şerîf öğrenmeye başlayan İbn-i Ebi'l-Fevâris, İran, Horasan, İsfehan ve Basra'ya seyahat edip, oralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. Ahmed bin Yûsuf bin Halled, Ebû Bekr Neccâd, Ahmed bin Fadl bin Huzeyme. Ca'fer Huldî, Dâ'lec Sicâ, Ebû Bekr Nakkaş, Îsâ bin Bekkâr Mukrî, Ebû Ali Savvâf ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Çok çalışıp, duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberleyip, zihnine yerleştirdi. Râvîleri ile birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Bağdad'ın doğusunda Rasâfe Câmii'nde insanlara ders verip, hadîs-i şerîf yazdırırdı. Hâfızası çok kuvvetli idi. Kırâat ilminde de yüksek bir yeri vardı, insanlara dîn-i İslâmı doğru olarak öğretmeye gayret eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. İnsanlara va'z ve nasihatlerde bulunur, emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmayanın ebedî saadete kavuşamayacağını tatlı dil ile insanların anlıyacağı şekilde anlatırdı.

Yetmişdört senelik ömrünün ilk sekiz senesi (çocukluk dönemi) hariç, hepsini hadîs-i şerîf öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; Ebû Bekr Berkânî, Ebû Saîd Melâyînî, Abdülvâhid bin Ali, Hibetullah bin Hasen Taberî, Hatîb-i Bağdadî, Ebü'l-Hüseyn bin Muhtedi-billâh, Mâlik bin Ahmed Banyâsî ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hocaları gibi talebeleri de hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Yetiştirdiği eşsiz talebelerin yanında birçok kitap yazdığı da bildiriliyorsa da bunların neler olduğu bilinmemektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 352

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1053

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 196

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 14

İBN-İ EBİSSAKRÎ EL-VÂSITÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ömer’dir, İbn-i Ebissakrî el-Vâsıtî diye tanınır, 409 senesi Zilka’de ayının, onüçüncü Pazartesi günü doğdu. 498 senesinin Cemâziyel-evvel ayının 14. Perşembe günü Vâsıt’ta vefât etti. Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî’den (rahimehullah) Bağdad’da fıkıh tahsil etti. Onun anlattıklarından nakillerde bulundu. Ebû Bekr el-Hatîbî’den ve Ebû Saîd el-Mütevellâ’dan dersler dinledi. Ondan Ebû Gâlib Ezzuhlî, Muhammed bin Nasır el-Hâfız, Ebû Mensûr bin Cevâliki ve başkaları da, ondan rivâyette bulundular.

Edebiyat ve şiirle meşgûliyeti fazla idi ve onunla meşhûr oldu. Belâgatte, fazilette, güzel yazı yazmakta ve iyi şiir söylemekte son derece mahir idi.

Onun hakkında İbn-üs-Sem’ânî şöyle der: “O, fıkıh âlimidir, edîbdir, nükteli söz söyler.”

Onun şiirinden: “Kim Allahü teâlânın irâdesine karşı çıkarsa, onun dinden haberi yok demektir, insanlar çalışmalarıyla, ancak kaderde olan şeylere kadir olabilirler.”

Şiirleri Dîvân-i Vâsıtî adlı tek cildlik eserde toplanmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh. 450

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 191

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 818

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 317,

İBN-İ FETÂ (Süleymân bin Abdullah)

Nahiv, lügat, kıraat, hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Süleymân (Selmân) bin Abdullah bin Muhammed bin Fetâ’dır. Nehrevân’da doğduğu için Nehrevânî nisbet edildi. Bağdad ve İsfehan’da oturdu 493 (m. 1100) yılında İsfehan’da vefât etti.

Memleketi Nehrevan’da din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri öğrendikten sonra, ilim tahsili için seyahate çıkan İbn-i Fetâ, başta Bağdad olmak üzere, Irak’taki ilim merkezlerini dolaştı. Zamanın büyük âlimlerinden ders aldı. Lügat ilmini Bağdad’da İbn-i Dehhân’dan, Nahiv ilmini yine Bağdad’da Sem’ânî, İbn-i Burhan ve Ebü’l-Hattâb Cebelî’den okudu. Meşhûr Şâfiî fıkıh Âlimi Kâdı Ebû Tayyib Taberî’den, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Ebû Tâlib bin Gîlân’dan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunlardan başka birçok âlimin derslerine devam edip, sohbetlerinde bulunarak ilmini ilerletti. Kur’an ilimlerinde âlim, nahiv, lügat gibi yardımcı ilimlerde zamanının İmâmı (en büyük âlimi) oldu. İsfehân’a yerleşti. Taliblerine ders okutup, Allahü teâlânın dînini öğretti. İnsanlara nasihatlerde bulunur, onlara: Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, Resûlüne (aleyhisselâm) tâbi olmalarını söyler, O’nun mahlûkâtına karşı merhametli olmalarının lüzumunu anlatırdı. Vaktini yalnız Allahü teâlânın râzı olacağı işlerle geçirmeye çalışır, O’nun rızâsına uygun olmayan bir söz söylememek için gayret ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet ederdi. Güzel ahlâkı, eşsiz ilmi ve kuvvetli zekâsı ile Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gece gündüz ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgul olurdu. Pekçok talebe yetiştirdi. Silefî ve kendi oğlu Nizâmiye Medresesi müderrisi Hasen ve İsfehân ulemasından birçok kimse İbn-i Fetâ’dan ilim öğrenmekle şereflendi.

Birçok kıymetli eserin yazarı olan İbn-i Fetâ’nın eserlerinden ba’zıları şunlardır: “Tefsîr-ül-Kur’ân”, “Kitâb-ı ilel-il-kırâat”, “El-Kânûn fîl-lüga” (on cild), “Şerh-ül-izâh li Ebî Ali Fârisî”, “Şerh-i dîvân-il-Mütenebbî” ve “El-Emâlî”.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakat-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 192

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 239

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 399

5) Keşf-üz-zünûn sh. 163, 212, 446, 812, 1160, 1313,

İBN-İ MERDÜVEYH

İsfehan'da yetişen hadîs, tefsîr ve târih âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mûsâ bin Merdüveyh el-İsfehânî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. İbn-i Merdüveyh diye tanınır. Hadîs ilminde çok bilgisi vardı. 323 (m. 935)'de doğdu. 410 (m. 1019) senesi Ramazân-ı şerîf ayında vefât etti. İsfehan ve Irak âlimlerinden ders okudu. Ebû Sehl bin Ziyâd, Ahmed bin Abdullah bin Delîl, İshâk bin Muhammed bin Ali el-Kûfî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden de, Ebü'l-Kâsım İbni Mende, Ebû Abdullah es-Sekâfî, Ebû Mutı' el-Mısrî ve başka zâtlar ilim öğrendiler.

İbn-i Merdüveyh (radıyallahü anh), hadîs ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, Hâfız idi. Ya'nî râvileri ile beraber pekçok hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Hadîs-i şerîfleri rivâyet eden râvilerin hâllerini çok iyi bilirdi.

> İbn-i Merdüveyh'in (radıyallahü anh) yazdığı eserlerden ba'zıları: Tefsîr-ül-kebîr (7 cild), el-Müstahrec alâ Sahihayn, Kitâb-üt-târih, Müsnet ve el-Emâlî'dir. İbn-i Merdüveyh'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin ba'zıları:

"Hâriçten yiyecek maddesi getirip, onu günün rayicine göre satışa arzeden, tamâmını tasadduk etmiş gibidir."

> "Allahü teâlâ size, şehvetinize uymak ve mal yığmakla emretmemiştir. Fâni olan şu hayat için altın yığanlar (bilsinler ki), hayat, Allahü teâlânın elindedir, iyi biliniz ki, ben, ne altın, ne de gümüş yığarım. Hattâ yarın için nafaka bile saklamam."
>
> "İyi ahlâk; gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve zulmedeni bağışlamandır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 190

2) El-A'lâm cild-1, sh. 261

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 190

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 93

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1050

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 665

İBN-İ REYÛLÎ (Kâsım bin Feth Ferecî)

Kırâat, tefsîr, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Kâsım bin Feth bin Muhammed bin Yûsuf'tur. Endülüs'te Ferec şehrinde, 388 (m. 998) yılında doğdu. Endülüsî ve Ferecî nisbet edildi, İbn-i Reyûlî diye tanındı. 451 (m. 1059) yılında vefât etti.

Küçük yaşta babasından ilim öğrenmeye başlayan Ebû Muhammed Reyûlî, temel din ve Arabî ilimleri öğrendikten sonra, Endülüs'ün çeşitli şehirlerini ziyâret ederek, âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Daha sonra Tunus, Mısır ve Hicaz âlimlerinin derslerinde bulundu. Hac esnasında, İslâm âleminin dörtbir tarafından gelen âlimler ile görüştü. Onlardan ilim öğrendi. Birçok kimseden hadîs-i şerîf işitti. Taliblerine ders verdi. Ebû Ömer Talmenkî ve babası Feth bin Muhammed hocalarının meşhûrlarındandı. Allahü teâlânın dînini öğrenmek için çok çalışan Ebû Muhammed Ferecî, din bilgilerini öğrenmek için lüzumlu olan Arabî ilimleri çok iyi öğrendi. Kırâat ve tefsîrde âlim oldu. Fıkıh ve hadîs-i şerîf ilminde söz sahibi idi. Âlimlerin ihtilâf ettikleri şeyleri çok iyi bilirdi. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, insanlara nasihat ederek onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi.

"Tabakât-ül-müfessirîn" sahibi Davudî, İbn-i Reyûlî'nin hayatını anlatırken, "Hadîste, tefsîrde ve kırâatte bir benzeri daha yoktu" demekte, Ebû Muhammed bin Saîd ise, "İlim ve amelde, vera' ve doğrulukta Selef-i Sâlihîn'in (Eshâb-ı Kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn) (r.anhüm) yolunda idi. Arabî ilimler, Kur'ân ilimleri, fıkıh usûlü ve fürû'unda zamanının en önde gidenlerindendi. Belagatı çok yüksekti. Yazısı çok güzel,

şiirleri eşsizdi” demektedirler. Hadîs âlimlerinin hayatını ve târihlerini yazan İmâm-ı Zehebî de “Hadîs ilminde âlim, İmâmların ihtilâfında ârif idi. Tefsîr ve kırâatte âlim, dinde sağlam, vera’ ve kırâat sahibi idi” buyurmaktadır.

Vaktini, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçiren Ebû Muhammed İbni Reyûlî, pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kitap yazdı. Yazmış olduğu eserlerden hadîs ilmine dâir “Kitâb-ül-isti’âb” bilinen kitapları arasındadır.

İbn-i Reyûlî bir şiirinde şöyle demektedir:

“Ömür geçiyor, bütün hareketler, işler yazılıyor, âhirette yaptıkların karşına çıkarılınca nereye kaçabileceksin?

Ey zenginliği ve i’tibârı ile böbürlenen dünyâ düşkünü kimse! Sen o kadar şaşkınsın ki, kefenin hazırlanmış, ölüm ensende iken hâlâ gülmektesin.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 37

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 27

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 110

İBN-İ SABBÂG

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Nasr olup ismi Abdüsseyyid bin Muhammed bin Abdülvâhid bin Ahmed bin Ca’fer el-Bağdâdî’dir. İbn-i Sabbâg ismiyle meşhûr oldu. 400 (m. 1009) senesinde Bağdad’da doğdu. 477 (m. 1084) senesi Cemâzil-evvel ayında doğduğu şehirde vefât etti. Evinin bir odasına defn edildi. Daha sonra kabri Bâb-ı Harb denilen yere nakledildi.

İbn-i Sabbâg, fıkıh ilmini; Ebi’t-Tayyib et-Taberî’den, öğrendi. Ebû Ali bin Şazân, Ebü’l-Hüseyn bin el-Fadl’dan hadîs ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise Cüz’ebni Arefe hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Sabbâg; Nizâm-ül-mülk’ün yaptırdığı meşhûr Nizamiye Medresesi’nde ilk ders verenlerden idi. Burada birçok talebe yetiştirdi. İbn-i Sabbâg zamanında Irak’da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimleri arasında sayılan ve takdîr edilen bir zât idi. Takvâ sahibi, sâlih bir âlim olup, dinde huccet (senet) idi. Âlimler onun engin bir deniz gibi ilme sahip olduğunu söylediler, İsfehan ve Bağdad’da birçok âlime ilim ve hadîs-i şerîf öğretti.

İbn-i Sabbâg için, İbn-i Akîl “O zamanının müctehidlerinden idi.” İbn-i Hallıkân; “Ebû Nasr sâlih bir zât olup, çok kıymetli (Şâmil) kitabının sahibidir.” İbn-i Kesir; “O, mes’elede müctehid idi” demiştir.

> İbn-i Sabbâg’ın Abdullah bin Amr’dan (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “Zulümden sakının. Zîrâ zulüm, âhıret gününde karanlıklardır. Fuhuş sözleri, yazıları ve resimleri söylemek ve yazmak ve yapmaktan sakının. Zîrâ Allahü teâlâ fuhşu sevmez. Cimriliktende sakının. Muhakkak sizden öncekileri cimrilik helak etmiştir. Zîrâ cimrilik onları yalancılığa sevketti. Onlar da yalan söylediler. Cimrilik onları küs ve ayrı durmağa sevk etti. Onlar da birbirleriyle alâkayı kesip küs durdular. Cimrilik onları zulme sevk etti. Onlar da zulüm edip zâlim oldular” buyurdu.

> Diğer bir rivâyeti ise şöyledir: Birgün, Peygamberimizin (aleyhisselâm) çevresindeki Eshâb-ı Kirâmdan bir zât ayağa kalktı ve Resûlullahın yanına gelerek şöyle sordu: “Yâ Resûlallah, en güzel müslüman nasıl olur?” Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Müslümanların, elinden ve dilinden zarar görmeyip, ondan emîn olduğu müslümandır.” Daha sonra aynı zât, “Hicretin hangisi daha faziletlidir?” diye sorunca, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Rabbinin yasak ettiği şeylerden uzak durmandır”buyurdu.

İbn-i Sabbâg birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1. Eş-Şâmil-fil-lügat, 2. El-Kâmil-ü fil-hılâf beyn-eş-Şâfiiyyeti vel Hânefiyyeti, 3. Uddet-ül-âlim vet-tarîk-üs-sâlim? 4. Keyfiyyet-ül-mesâil, 5. Vel-Eş’aru bi ma’rifeti ihtilâfi ulemâ-il-emsâr, 6. Et-Tarik-üs-sâlim ilallah.

Et-Tarik-üs-sâlim ilallah kitabından alınan ba’zı bölümler.

Îmân ve İslâm faslı: İbn-i Ömer’in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur: Birincisi, Allahü teâlâya ve Muhammed’in (aleyhisselâm) O’nun Peygamberi olduğuna inanmak. İkincisi, hergün beş vakit namaz kılmak. Üçüncüsü, senede bir kerre malının kırkta birini fakir müslümanlara zekât olarak vermek. Dördüncüsü, Ramazân-ı şerîf ayında hergün oruç tutmak. Beşincisi, Mekke-i mükerremeye giderek ömründe bir kere hac etmek.”

Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir öyle birgün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan birkaçımız Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk. O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz, toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya’nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı. Ellerini Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha (aleyhisselâm) sorarak, yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, Müslümanlığı anlat dedi.

Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) buyurdu ki; “İslâmın şartlarından birincisi, Kelime-i şehâdet getirmek (Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh)demektir.

(İslamın ikinci şartı) Vakit gelince namazı kılmaktır. (Üçüncüsü) Malın zekâtını vermektir. (Dördüncüsü) Ramazân-ı şerîf ayında hergün oruç tutmaktır. (Beşincisi) Gücü yetenin ömründe bir kere hac etmesidir.

O zât Resûlullahtan bu cevapları işitince, (Doğru söyledin yâ Resûlallah) dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaştık. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevâbın’doğru olduğunu tasdik ediyordu.

Bu zât yine sorarak, yâ Resûlallah! Îmânın ne olduğunu da, hakîkatini ve mâhiyetini bana bildir dedi. Resûlullah buyurdu ki; “Îmân, önce Allahü teâlâya inanmaktır.” (Îmânın altı temelinden ikincisi) Allahü teâlânın meleklerine inanmaktır. (Üçüncüsü) Allahü teâlânın bildirdiği kitaplarına inanmaktır. (Dördüncüsü) Allahü teâlânın peygamberlerine inanmaktır. (Beşincisi) Âhıret gününe inanmaktır. (Altıncısı) Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır...” buyurdu.

Sonra o zât gitti. Ben uzun bir müddet Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında kaldım. Bana buyurdu ki; “Yâ Ömer, o soranın kim olduğunu biliyor musun?” Ben Allah ve Resûlü bilir dedim. Resûlullah (aleyhisselâm), “O (Cibril) Cebrâil idi. Sizlere dîninizi öğretmek için geldi” buyurdu...

Güzel ahlâk: Allahü teâlâ, habibi Muhammed’e (aleyhisselâm) “Şüphesiz ki sen, huluk-i azîm üzere (güzel ahlâklı olarak) yaratıldın” buyurdu. (Huluk-i azîm demek, Allahü teâlâ ile sır, gizli şeyleri bulunmak, insanlar ile de güzel huylu olmak demektir.)

Hazreti Âişe’den Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) ahlâkı sorulunca, “O’nun ahlâkı Kur’ân’dır” buyurdu. Bunun ma’nâsı; Kur’ân-ı kerîmde bildirilen ahlâka sâhib olmasıdır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir” buyurdu. (A’râf-199)

Ebû Hüreyre’nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Mü’minlerin îmân bakımından en olgunu, ahlâkı en güzel olanıdır. Sizin en hayırlınız kadınlarına karşı hayırlı olanınızdır.” Yine bir hadîs-i şerîfte; “Bana en

yakın ve en sevimli olanınız, ahlâkı en güzel olanınızdır” buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte de;“Allahü teâlâ, güzel ahlâk sahibine, Allah yolunda gazâ eden mücâhide verdiği sevâb gibi sevâb verir” buyurdu. Ebüdderdâ hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): “Kıyâmet günü mîzâna güzel ahlâktan daha ağır birşey konmaz. Şüphesiz ki güzel ahlâk, sahibini, gündüzleri oruç tutan ve geceleri namaz kılanlar derecesine yükseltir” buyurdu. Eshâb-ı Kirâm, “Yâ Resûlallah! Müslüman kişiye verilen en faziletli şey nedir?” dediklerinde, “Güzel ahlâktır” buyurdu. Hişâm bin Urve, Babasından şöyle hikmetli bir söz nakleder “Güler yüzlü ve tatlı sözlü ol. Kendisine iyilik verilmiş olan ve insanlar tarafından sevilen kimselerden olursun.” Hişâm bin Urve, babasının şöyle dediğini nakleder: “Hazreti Âişe’ye (radıyallahü anha), “Resûlullahtan (aleyhisselâm) ne gördün?” diye sordum. Buyurdu ki: “Resûlullah (aleyhisselâm), ne bir hizmetçiyi, ne bir kadını asla döğmedi, eliyle hiç kimseye vurmadı. Ancak Allah yolunda cihâd etti. Hiç kimseden intikam almadı. Ancak Allah için olursa intikam alırdı. Kendisine iki şey arzedilse, günah olmadığı müddetçe en kolay olanını seçerdi. Günah olan birşey ise, ondan insanların en çok sakınanı olurdu.”

Ebû Hüreyre’den (radıyallahü anh) rivâyet olunmuştur: “Resûlullah (aleyhisselâm) acıkmadıkça birşey yemezdi.” Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) şöyle anlatmıştır: “Yâ Resûlallah, bana nasihat et” dedim. Buyurdu ki: “İnsanlara karşı güzel ahlâklı ol.” Enes bin Mâlik şöyle nakletmiştir “Resûlullah (aleyhisselâm), bir kimse ile karşılaşınca onunla müsâfeha eder, o elini çekmedikçe elini çekmezdi. Karşılaştığı kimse yüzünü dönmedikçe yüzünü dönmezdi. Kimsenin yanında dizlerini dikip oturmazdı.” Ömer bin Abdülazîz’e bir zât misâfir olmuştu. Misâfir, gece lâmbayı söndürmek için kalkınca, ona mâni oldu ve “Misâfirine hizmet ettiren kınanır” buyurarak, kendisi söndürdü. Hazreti Ömer buyurdu ki: “Bir kimse neyi çok yaparsa, onunla tanınır. Kim mizah yaparsa, hafife alınır. Kim çok gülerse, heybeti gider. Bir mâni bulunmadığı müddetçe, müslüman kardeşinin işini mümkün olan en güzel şekilde yap. Ondan herhangi bir hoş olmayan kötü bir hâl ortaya çıkarsa, eğer hayra yorulacak bir yönü varsa hayra yor.”

Tevâzu: Âyet-i kerîmede meâlen; “Rahmânın o kulları ki: onlar, yer yüzünde vekar ve tevâzu ile yürürler, câhiller kendilerine (hoşlanmadıkları) bir lâf attıkları zaman, “Selâm” derler (Sözün doğrusunu söylerler ve onlarla çatışmazlar)” (Furkan-63) buyuruldu. İbn-i Mübârek hazretleri şöyle anlatmıştır: Bu âyet-i kerîme Hasen-i Basrî hazretlerinin yanında okununca buyurdu ki: Mü’minler dinlenmesiyle, bakması ve hareketleriyle öyle mütevâzi davranırlar ki, câhiller onları hasta zannederler. Böyle yapanlar hasta değil, kalb ehli kimselerdir. Başkalarının kalbine girmemiş olan Allah korkusu, onların kalblerine yerleşmiştir. Böylece bu korku, onları dünyâya düşkün olmaktan uzaklaştırıp, âhıret için hazırlanmalarına sebeb olmuştur. Bu hâllerine hamd ederek, bizden hüznü gideren Allahü teâlâya hamd olsun derler. Allahü teâlânın izzet vermediği kimse dünyâya düşkün olur. Allahü teâlânın ni’metlerini, sâdece yemek içmek için olan şeyler zanneder, ameli az olur, bu hâli âhırette azâba düşmesine sebeb olur.”

Hazreti Âişe, “En üstün tâat tevâzudur, bundan gâfil oluyorsunuz” buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), bir adamı hayvanına binmiş, kölesinin de arkasından koşarak onu ta’kib ettiğini görmüştü. Hayvana binmiş olan adama, “Ey Allahın kulu, köleni de bindir. O senin kardeşindir, o da senin gibi can taşıyor” dedi. Bunun üzerine adam kölesini de hayvana bindirdi.

Peygamberimizin (aleyhisselâm) huzûruna bir adam gelmişti. Peygamberimiz, gelen kimsenin huzûrunda titrediğini görerek, “Rahat ol, korkma!

Ben, kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum” buyurdu.

Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etmiştir “Resûlullah (aleyhisselâm) hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunur, da’vetleri kabûl eder, merkebe binerdi. Hayber’in fethi günü, yuları ip olan bir merkebe bindiğini gördüm.”

Mûsâ aleyhisselâm, Hızır aleyhisselâma, “Bana tavsiyede bulun” deyince, Hızır aleyhisselâm, “Güler yüzlü ol, kızgın olma. Fâideli ol, zararlı olma. Kahkaha ile gülme, başkalarının hatâlarına bakıp onları ayıplama. Kendi hatâlarına ağla” buyurdu.

Mensûr bin Ammâr buyurdu ki: “Kendi ayıplarını gören kimse, başkasının ayıbı ile uğraşmaz. Takvâ elbisesini soyan, takvâdan mahrûm olan kimseyi, artık dünyâda hiçbir şey örtmez. Kim Allahü teâlânın verdiği rızka râzı, olursa, kaybettiği şeye üzülmez. Kendi kusurlarını unutan kimse, başkalarının kusurunu büyük görür. Kendi görüşünü beğenen sapıtır. Aklına güvenenin ayağı kayar, insanlara büyüklük taslayan zillete düşer, İnsanların malına gözdiken fakir düşer. Afiyet isteyen sabreder. Hakka karşı savaşan yıkılır. Ecelini gören (ölümü düşünen) kimse uzun emel sahibi olmaz, bitmek bilmeyen arzu Ve isteklerin peşinde koşmaz. Denildi ki, tevâzu hakka uymakta sıkıntılara, acılara sabretmek, dinde bildirilen edeblerle edeblenmek ve başkalarının faziletini üstün tutup, kendi faziletini büyük görmemektir.”

Abdullah İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: “Gördüğüm hiçbir kimseden kendimi üstün tutmadım. O benden hayırlıdır, dedim. Kendimden yaşlı birini görünce, bu benden çok yaşadı ve Allahü teâlâyı tanıyıp, kulluk yapmışdır, diye düşündüm. Kendimden küçük birini görünce, bunun yaşı benden az, ben ondan çok yaşamış durumdayım. O hâlde ondan daha çok günah işlemiş olabilirim, diye düşündüm. Benimle aynı yaşta bir emsâlimi görünce de, ben kendi hatâlarımı biliyorum. Onda bu hatâların bulunduğunu bilmiyorum derim. Zengin olan kimseye, zenginliğinden dolayı veya ondan istifâde etmek için tevâzu gösteren tevâzu yapmış olmaz. Fakat ondan korunmak için veya nefsinin kibrini kırmak için yapılırsa caizdir. Dinine bağlı olan kimselere, dîne bağlılığı sebebiyle ve âlim olan kimselere, dîne bağlılığı sebebiyle, ilminden istifâde etmek için tevâzu göstermek iyidir. Böyle yapan sevâba girer: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “Güçlü kimse güreşte yenen değil, kızdığı zaman gazâbını yenen kimsedir.” Bir “hadîs-i şerîfte de; “Kızmak şeytandandır. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş su ile söndürülür. Sizden biriniz kızdığı zaman abdest alsın” buyuruldu.

Tevekkül: Bir iş yaparken sebeblere yapışdıktan sonra, gerisini Allahü teâlâya bırakmaktır. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: “Müşavereden sonra birşeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allah, tevekkül edenleri sever” (Âl-i İmrân-159). Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Eğer siz Allahü teâlâya tam tevekkül etseydiniz, sabahleyin aç olarak, çıkıp, akşama tok olarak dönen kuşların rızıklandığı gibi rızıklanırdınız.”

Saîd bin Cübeyr buyurdu ki: “Allahü teâlâya tevekkül ile îmân iç içedir, birbirinden ayrılmaz.”

Ebû Aliyye de, “Allahü teâlâya tevekkül eden kimseye, Allahü teâlâ kefildir” buyurdu. Meâlen, “Kim Allahtan korkarsa, ona (darlıktan genişliğe) bir çıkış yolu ihsân eder”(Talak-2) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudu. Mesruk hazretleri bu âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken, “Bir çıkış yolu açardan maksad, kendisine rızık verenin Allahü teâlâ olduğunu bilmesidir. Kim Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir. Allahü teâlâ, kendine tevekkül edenlerin günahlarını bağışlar, ona ni’metlerinden ihsân eder. Allahü teâlâ herşey için bir ölçü ve ecel takdîr etmiştir, İbrâhim aleyhisselâm ateşe atılırken, “Hasbinallahü ve ni’mel vekîl.” Ya’nî (Bana Allah yeter, O ne güzel vekîldir) dedi” buyurdu.

Hazreti Ömer, Yemen’den gelmiş olan bir grub insanla karşılaşmıştı. Onlara, “Siz ne ile geçiniyorsunuz?” deyince,

“Biz, tevekkül edenleriz” dediler. Hazreti Ömer, “Yalan söylüyorsunuz, siz tevekkül edenler değil, hazır yiyenlerdensiniz” dedi. Tevekkül dâneyi toprağa ekmek, sonra da gerisini Allahü teâlâya bırakmaktır. Bir kimsenin çalışmayıp fakir düşmesi ve insanlardan yiyecek beklemesi tevekkül değil, hazır yiyiciliktir. Bir kimse çalışmayıp evine kapansa, aç kalsa, kimsenin haberi olmasa, o kimse ölse, günah işlemiş olur. Çünkü kendi nefsinin helakine sebeb olmuştur.

> İhlâs: Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir Resûlullahtan (aleyhisselâm) işittim buyurdu ki: “Ameller (amellerin kıymeti) ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur. Herkimin hicreti Allah ve Resûlüne ise, hicreti Allah ve Resûlünedir. Her kimin de hicreti, nail olacağı bir dünyâ veya nikâh edeceği bir kadından dolayı ise, hicreti ne için hicret etti ise onadır. (Allah ve Resûlünün rızâsı için değildir).”

Hazreti Ömer oğlu Abdullah’a yazdığı bir mektûpta şöyle tavsiyede bulunmuştur: “Bil ki, niyeti doğru ve hâlis olmayanın, ameli heba olur. İyilik yapmayan, sevâbdan mahrûm olur. Yumuşak davranmayan, mal elde edemez. Güzel ahlâk sahibi olmayan, arkadaşsız kalır.”

> Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “İhlâs sâhibi olanlara ne mutlu! Onlar hidâyet kandilleridir. Onlarla kapkaranlık olan her fitne aydınlanır.”

> Resûlullah (aleyhisselâm) Muâz bin Cebel’i Yemen’e vazîfeli olarak gönderirken, Muâz bin Cebel hazretleri, “Yâ Resûlallah! Bana tavsiyede, nasihatte bulun” deyince, “Dininde ihlâs üzere ol, amelin az da olsa bu sana yeter.” buyurdu.

Îsâ aleyhisselâmın havarileri, “İhlâs nedir?” diye sorduklarında, Îsâ (a.s) buyurdu ki; “İşleri ve amelleri yaparken, insanların beğenmesini düşünmemek, sâdece Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır.” “İhlâslı kimse nasıldır?” diye sorduklarında da: “Önce Allahü teâlânın emirlerine uyan, hukûkullaha riâyet eden, sonra da insanların haklarını gözeten kimsedir. Meselâ bir kimseye; biri dünyâya âit, biri de âhırete âit iki iş arz olununca, âhırete âit olanı (Allahü teâlânın emrini) yapar.” buyurdu.

Ebû Hâzim, bir nasîhati sırasında şöyle demiştir: “Kul günahları terk etmeye azmedince muvaffakiyete ulaşır.”

> Fadâle bin Abide şöyle buyurmuştur: “Allahü teâlânın amelinden az bir şeyi kabul etmesi, bana dünyâdan ve dünyâda bulunan şeylerden çok sevimlidir. Çünkü Allahü teâlâ, ancak müttekîlerin, takvâ sahiplerinin amellerini kabûl edeceğini bildirdi. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlâ şöyle buyurdu: “Kulum bir iyiliği yapmaya yönelince, ona yapmadan bir sevâp yazılır, yaparsa on sevâbdan yediyüz sevâba kadar sevâb yazılır. Bir kötülüğü, günahı işlemeye niyet ederse, işlemedikçe günah yazılmaz. İşlerse, bir günah yazılır. Kalbe, dönek olduğu için kalb denilmiştir. Kalb, çöl ortasında rüzgârın sürüklediği bir çöp gibidir.”

Huzeyfe hazretleri: “Asıl ölü, ölenler değil, yaşayan ölülerdir” dedi. “Yaşayan ölü nasıl olur?” diye sorulunca da, “Kalbiyle iyiliği bilmeyen ve kötülükten sakınmayandır” buyurdu.

> İbâdet: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: “Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et” (Hicr-99)

> Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İki ni’met vardır ki, insanlar ondan gâfildir. Bunlar; boş vakit ve sıhhattir.”

> Resûlullah (aleyhisselâm) birine nasihat ederken şöyle buyurdu: “Beş şey gelmeden önce beş şeyi ganîmet bil. İhtiyârlık gelmeden gençliği, hastalık gelmeden sıhhati, fakirlik gelmeden zenginliği, meşgûliyet gelmeden boş vakti, ölüm gelmeden hayâtı ganîmet bil.”

> İbn-i Ömer’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; “Dünyâda garîb bir kimse veya bir yolcu gibi ol” buyuruldu.

> İbn-i Ömer hazretleri şöyle buyurdu: “Sabaha ulaştığın zaman akşamı bekleme (bu, son

sabahım de), akşama ulaşırsan sabahı bekleme (bu, son akşamım de ona göre amel et), hastalık gelmeden sıhhatinin, ölüm gelmeden hayâtının kıymetini bil. Çünkü sen, yarın âhırette Cennetlik mi, Cehennemlik mi olacaksın bilmiyorsun!" Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle anlatmıştır: Resûlullah (aleyhisselâm), mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ seni mağfiret etmiştir" denildikte, "Şükreden bir kul olmayayım mı?" buyurdu.

İbn-i Mes'ûd hazretleri, "Rabbinin rızâsına kavuşmadıkça mü'mine rahat yoktur" buyurdu.

Hazreti Ömer Ka'b hazretlerine, "Bana nasihatte bulun" deyince, "Yetmiş nebinin ameli gibi amel edip de, âhıret için amelini az gören kimse gibi ol" buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Öldükten sonra pişman olmayan hiçbir kimse yoktur." "Yâ Resûlallah, insanın pişmanlığı nedir?" denildiğinde buyurdu ki: "Eğer insan iyi amel işlemişse, neden daha çok yapmadım diye pişman olur. Eğer günahkâr ise, günahlardan sakınmadığı için pişman olur." Cömertlik: Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Cennet, cömertlik yeridir" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte de; "Cömertlik, Cennette bir ağaçtır. Dalları dünyâya uzanmıştır. Kim ondan bir dal tutarsa, o dal onu Cennete çeker. Cimrilik de Cehennemde bir ağaçtır. Dalları dünyâya uzanmıştır. Kim ondan bir dala tutunursa, o dal onu Cehenneme çeker" buyuruldu.

Tövbe: Günahlarından dolayı tövbe etmek, her müslümana farzdır. Günah işleyip de tövbeyi geciktirmek caiz değildir. Müslüman günah olan işlerden uzak durmalı, günaha girerse pişman olup, Allahü teâlâdan affını ve mağfiretini dilemelidir. Kulun mutlaka tövbeyi gerektirecek bir hali bulunur. Hattâ âlimler, Allahü teâlânın kulları üzerinde sayısız hakları bulunduğunu ve bu hakların gözetilmesi gerektiğini, bu yüzden Allahü teâlânın bu kadar haklarına karşılık, O'ndan gâfil olunduğu zaman tövbe etmek lâzım geldiğini söylemişlerdir. Şöyle ki: Allahü teâlâya şükretmek, O'nu anmak ve hatırlamak, O'ndan korkmak her müslümana lâzımdır. Çünkü Allahü teâlâ, her an ni'metlerini ve ihsânını yenilemekte ve tazelemektedir. (Meselâ; Allahü teâlâ, kısa bir müddet için nefes alıp verme ni'metini insanlardan almış olsa idi. Hepsi ölü olarak yere serilirdi.) öyleyse, ni'mete kavuşan kimseye, o ni'meti verenden gâfil ve habersiz olması asla yakışmaz. Ni'mete kavuşan, o ni'meti verenden başkası ile meşgûl olursa, onun yapacağı şey, ni'met sahibini unuttuğu için pişman olmak, ni'met sahibinden özür dilemek, O'nun beğendiği işlere devam etmek ve tekrar O'nu anıp, hatırlamaktır. Allahü teâlâ, beş vakit namazı farz kıldı. Kullar, beş vakit namazla Allahü teâlâyı andılar ve O'na kulluk vazîfelerini yerine getirdiler. Allahü teâlâ, kullarının namazlarda kendisini anmalarını, ibâdet etmelerini, beş vakit namazın dışında kendisinden gaflette bulunup, unutmalarına keffâret yaptı. (Ya'nî gaflet suçunu affetti.) Kullar namaz kılarken, kalblerini başka şeylerle meşgûl ederlerse, bu gaflet hâllerinden dolayı özür dilemeleri ve Allahü teâlâ'dan af olunmalarını dilemeleri icâbeder. Çünkü onlar Allahü teâlâyı anacakları vakit, kalbleri başka şeylerle meşgûl olmuştur.

Abdurrahmân bin Ebû Ömer buyurdu ki: "Her sabah, görevli iki melek "Ey hayır istiyenler! Geliniz (hayırlı işler yapınız)! Ey kötülük yapanlar! Kötülüklerinizi azaltın!" diye seslenirler.

Sâlih zâtlardan birisi şöyle dedi; "İnsanlar üzerine gelen her gece: "Ey Âdemoğlu! Bende şu anda hayır nâmına ne yapabilirsen yap. Bir daha ebediyyen geri dönmiyeceğim" der."

Aişe (radıyallahü anha) buyurdu ki: "Amel defterinde çok istiğfar bulunan kimseye ne mutlu."

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle buyurdu: "Kim üç defa "Estağfirullah ellezi lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" derse, Allahü teâlâ onun günahlarını affeder."

Ebû Ümâme'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sağda bulunan melek, sol tarafta bulunan meleğin amiridir. Kul bir iyilik yaptığı zaman, sağ taraftaki melek sol taraftakine: O iyiliği bu kul için yaz, diye emir verir. O kul kötülük yaptığı zaman, sağ taraftaki melek sol taraftakine: O kötülüğü onun için hemen yazma, yedi saat bekle. Belki yaptığı kötülük için istiğfar eder (Allahü teâlâdan affını ister) der."

Abdullah İbni Mes'ûd hazretleri şöyle buyurdu; "Allahü teâlânın katında en büyük günâh; biri diğerine Allahtan kork deyince, karşıdakinin "Sen kendine bak" demesidir."

Akıllı kimseye yakışan, tövbeyi kendisine âdet edinmesi, işlediği hatâ ve günahlardan sonra pişman olması ve istiğfar etmesidir. Umulur ki, böyle yapan kimse, nefsinin şerrinden ve amelinin kötülüğünden kurtulur. Çünkü tövbe ve istiğfar kalbi düzeltir. Allahü teâlânın rızâsını kazandırır.

Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Tövbe edenlerle beraber oturup kalkınız. Çünkü onlar, en ince kalbli kimselerdir."

Mücâhid (radıyallahü anh), "(Hesab için) Rabbi huzûrunda durmaktan korkan için iki Cennet var" (Rahmân-46) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde; "Bu öyle bir kimsedir ki, günah işlerken Allahü teâlâyı hatırlar ve o kötülükten, günahtan vazgeçer. Bu, tövbe edenin derecesinden daha üstündür. Çünkü, tövbe eden kimse, günahı işledikten sonra pişman olmaktadır. Bu ise, günah üzerinde iken, Allahü teâlâyı hatırlayarak o günahtan vazgeçmektedir."

Resûlullah (aleyhisselâm): "Ben, her gün yüz kere istiğfar ediyorum" buyurmuşlardır.

İbn-i Abbâs'ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdular. "Kim istiğfarı çoğaltırsa, Allahü teâlâ ona her keder ve gamdan bir rahatlık, her darlıktan bir çıkış yolu ve ummadığı yerden rızık nasîb eder."

Riyâh el-Kaysî: "Benim kırk küsurgünahım vardı. Her birisi için yüz kere istiğfar ettim" buyurdu.

Avn bin Abdullah: "Tövbe edenlerle beraber olunuz. Çünkü Allahü teâlânın rahmeti, günahından pişmanlık duyana daha yakındır" buyurdu.

Anlatılır ki, Zuheyr es-Selûlî dâima ağlarken görülürdü. Arkadaşlarından birisi onu azarladı. "Allahü teâlâ sana merhamet etsin. Niçin böyle devamlı ağlıyorsun?" dedi. O da: "Günahlarıma ağlıyorum. Suçum çok. Rabbine âsi olana elbette ağlamak yaraşır" cevâbını verdi.

Anlatılır ki: Hızır (aleyhisselâm), Mûsâ'dan (aleyhisselâm) ayrılacağı vakit, Mûsâ (aleyhisselâm) ona: "Bana ba'zı tavsiyelerde bulun" dedi. Hızır da (aleyhisselâm) şu tavsiyelerde bulundu: "Herkese faydalı ol, zarar verici olma. Güleryüzlü ol, kızgın olma. İhtiyâcın olmadan yola çıkma. Başkasının kötülüğünden dolayı ayıplama. Sen kendi günahlarına ve hatâlarına ağla."

Fudayl bin Iyâd (radıyallahü anh) buyurdu: "Günahın senin yanında ne kadar küçülürse, Allahü teâlânın yanında o derece büyür. Sen günahı ne kadar büyük görürsen, o günah Allahü teâlânın yanında o derece küçülür." (İnsan, günahını dâima büyük görmelidir.)

Hasen-i Basrî (radıyallahü anh), "Eğer insan günahını küçük görürse, ona ehemmiyet vermez. O zaman o günah, büyük günah hâlini alır. Eğer insan günahını büyük görür, onun için istiğfar yapar, onu gizler ve tövbe ederse, o günah küçücük kalır" buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kimse günah işler, sonra bu günahını hatırladığı zaman, kalkar, abdest alıp, iki rek'at namaz kılar, günahını Allahü teâlâdan affetmesini dilerse, Allahü teâlâ onun günahını affeder."

İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm), "Günahından tövbe eden kimse, günahı olmıyan kimse gibidir. Günahı terk etmediği hâlde, Allahü teâlâdan kendisinin affedilmesini istiyen kimse, Rabbi ile alay eden kimse gibidir." buyurdu.

Süfyân bin Uyeyne (radıyallahü anh) anlattı: Ka'be-i muazzamayı tavaf ediyordum. Yanımda da birisi vardı. O da tavaf ediyor, fakat suskun bir vaziyette idi. Tavafı tamamlayınca, Makâm-ı İbrâhim denen yere geldi. İki rek'at namaz kıldı. Sonra Ka'be-i muazzamanın yanına geldi ve şöyle duâ etti: "Yâ Rabbi! Zillete ve noksanlığa benden daha lâyık kim var? Çünkü sen, beni zaif olarak yarattın. Senin affına benden daha lâyık kim var? Yâ Rabbi! Yâ Rabbî sana muhtacım." Onun bu sözleri benim pek hoşuma gitti.

Duâ: Duâ da ibadettir. Hattâ en faziletli ibâdetlerdendir. Çünkü duâ, Allahü teâlânın Rab oluşunu i'tirâf etmek, Allahü teâlânın rızâsını kazanmakta ve tevâzuda ihlâslı ve samimi olmak, her şeyin sahibi ve maliki olan Allahü teâlâya muhtaç olma ma'nâlarını ifâde eder. İhlâsla ve hudu' ile yapılan duâ kabûl olur. Kalb gaflette iken yapılan duâ kabûl olmaz.

Şöyle anlatılmıştır: Allahü teâlâ Davud'a (aleyhisselâm) "Bana gaflet hâlinde iken duâ etme. Sana gadabımla karşılık veririm" diye vahyetti.

Sâlihlerden birisi şöyle dedi: "Mü'minin duâsı, onun iyi amelleridir." Bunun ma'nası; (salih kimselerin duâsı kabûl olur) demektir. Kabûl olunan duâ, Allahü teâlâya tam bir dönüş, yalvarıp-yakarma ve ihlâs ile yapılan duâdır. Böyle bir duâyı da sâlih kimseler, yapar. Günahlara dalmış, Allahü teâlâdan ve O'nun âyetlerinden gâfil ve habersiz olan kimse ise, duâyı dili ile yapar. Çünkü onun kalbi, nefsinin arzu ve istekleri ile meşgûldür. Böyle bir kimsenin kalbinde, samimi olarak Allahü teâlâya dönüş ve günahlarına pişmanlık durumu olsa idi, üzerinde bulunduğu günahları terkeder, onlardan dolayı pişmanlık duyar ve yaptığı günahlar sebebiyle Allahü teâlâdan haya ederdi.

Denilir ki; günah kalbde siyah bir nokta gibidir. Kul tövbe ettiği zaman, kalbinden bu siyahlık gider. Eğer günah işlemeye devam ederse, kalbi kararır ve kör olur.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ, Âdemoğluna; "Seninle benim aramda olan şey; senden duâ, benden kabûl etmektir" buyurmuştur. Duâ Allahü teâlâya ibâdet, ona boyun eğmek ve ta'zimdir. Duâdan faydalanan, duâyı yapan kimsedir. Kul duâ etmekle ya bir dileğine kavuşur veya sevâb kazanır. Resûlullah efendimiz. "Duâ ibâdettir", "Duâ; mü'minin silâhı, dînin direği, göklerin ve yerin nûrudur", "Genişlik zamanında çok duâ eden kimsenin, bela ve musibet zamanında yaptığı duâları kabûl olur" buyurdu.

Allahü teâlâya samimiyetle dönmüş, O'ndan korkan kimsenin duâsı geri çevrilmez, insan ba'zan kendisine fâidesi olmayan dünyâ işleri için duâ eder. Bu duâsı kabûl olunmaz. Bu husûsta Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "İnsan, hayra duâ eder gibi, (kızınca) fenâlığa duâ eder(zararına olarak bedduâda bulunur).İnsan(akıbetini düşünmemekle) pek aceleci olmuştur"(İsrâ-11). İnsan, dünyâ işlerinde kendisine hayırlı olan ile olmayanı birbirinden ayıramaz. Hayırlı olan için duâ ettiği gibi, şer olan için de duâ eder. İnsan, duâsının hemen kabûl olmasını ister. Halbuki ba'zen duânın kabûlünün geciktirilmesi onun için daha hayırlı olur. Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) mübârek zevcesi Hafsa vâlidemiz buyurdu ki: Resûlullah (aleyhisselâm) uyumak istedikleri zaman, sağ elini mübârek yanaklarının altına kor ve üç defa "Allahım! Kullarını dirilttiğin gün beni azâbından koru" buyururlardı.

Âişe vâlidemiz bildirdi: Resûlullah (aleyhisselâm) geceleyin uyandıkları zaman "Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Yâ Rabbî! Hatalarım için senden af ve mağfiret dilerim. Senden rahmetini dilerim. Allahım! İlmimi artır. Bana hidayetten sonra kalbimi saptırma. Bana yüce katından rahmetini ihsân eyle. Muhakkak ki sen herkese istediğini vericisin" duâsını okurdu.

Müslümanın müslüman üzerindeki hakları: Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Müslümanın, müslüman üzerinde altı hakkı

vardır: Birincisi, onunla karşılaştığı zaman selâm verir. Da'vet ettiği, zaman da'vetini kabûl eder. Aksırdığı zaman, teşmit eder (Yerhamükellâh der). Hasta olduğu zaman ziyâret eder. Vefât ettiği zaman cenâzesinin peşinden gider. Kendisi için istediği bir şeyi, onun için de ister."

Mu'âz (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İki müslüman karşılaşıp da, biri diğerinin elini tutup, güler yüz gösterip tebessüm ederse, ağaç yapraklarının döküldüğü gibi ikisinin de günahları dökülür."

Vâsıla bin Hattâb Kureşi (radıyallahü anh) anlattı: Mescid-i Nebî'ye (Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidine) biri geldi. Resûlullah efendimiz gelen şahsı görünce, onun için yer açtılar. Bunun üzerine o şahıs, "Yâ Resûlallah!

Müsait ve oturulacak yer var" deyince, Resûlullah efendimiz; "Müslümanın, müslüman üzerinde hakkı vardır. Müslüman, müslümanı görünce onun için yer açar." buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Ey Ebû Hüreyre! Vera' sâhibi olursan, insanların en âbidi olursun. Kanaatkar olursan, insanların en şükredicisi olursun. Kendin için istediğini insanlar için de iste. Îmânı kâmil bir mü'min olursun. Yakın komşuna iyilikte bulun, kâmil bir müslüman olursun. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Bir kimse, komşusu onun kötülüğünden emîn olmadığı müddetçe, imânı kâmil bir mü'min olmaz."

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Cebrâil aleyhisselâm, bana komşuyu tavsiye ediyordu, öyle tavsiye etti ki, sanki onu benim mirasıma ortak yapacak zannettim." buyurdu.

Âişe (radıyallahü anha) vâlidemiz; "Ey Allahın Resûlü (aleyhisselâm), iki tane komşum var. Hangisine hediyede bulunayım?" diye sorunca, Resûlullah (aleyhisselâm): "Kapısı en yakın olana"buyurdular.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân eden, misâfirine ikram etsin. Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân eden hayır söylesin, veya sussun."

Hediye vermek: Bir kimseye başkası tarafından hediye verildiği zaman, imkânı nisbetinde, o da ona hediye vermelidir. Eğer, hediyeye karşı hediye verme imkânı olmazsa, kendisine verilen hediye için teşekkür eder ve onu hayırla anar, duâ eder.

Saîd bin Müseyyib'in, rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Kendisine iyilik yapılan kimse, aynıyla mukâbele etsin. Eğer verecek birşey bulamazsa, o kimseyi iyiliğinden dolayı medhetsin. Kim iyilik sahibini iyiliğinden dolayı överse, ona teşekkür etmiş olur. Bunu terk eden ise, ona nankörlük etmiş olur."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Birbirinizle hediyeleşirseniz, birbirinizi seversiniz."

Resûlullah (aleyhisselâm) insanların aralarında muhabbetin meydana gelmesi için hediye vermeyi emrederlerdi. Resûlullah (aleyhisselâm) hediyyeyi kabûl ederdi. Sadakayı ise redd ederlerdi.

Kendisine hediye verilen kimse, maddî yönden hediye verenden daha yüksek ise, o hediyeyi kabûl edip etmemekte serbesttir. İsterse o hediyeyi kabûl eder, isterse red eder. Eğer hediyeyi alan, veren ile eşit derecede veya onun altında ise, yine serbesttir, ister kabûl eder, isterse red eder. Fakat bu durumda en uygun olanı; hediyeyi alan kimsenin, hediyeyi veren kimsenin durumunu, hediyenin veriliş sebebini bilmesine göre değişir. Eğer hediyeyi verenin maksadı, aralarında sevgi ve dostluğun kurulması ise bu hediyeyi kabûl etmek iyidir. Eğer bu hediyeden maksat, şöhret, hediyeyi alana karşı öğünmek ve ona minnet edip, başa kakmak ise,

en uygunu o hediyeyi red etmektir. Fakat hediye kabûl edilmediği zaman, hediyeyi verenin düşmanlığını kazanmak gibi bir durum ortaya çıkarsa, yine hediye kabûl edilir. Çünkü, minnete katlanmak, düşman kazanmaktan daha iyidir.

> Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Kişi, (Allahü teâlâ seni hayır ile mükâfatlandırsın) derse, bu duâyı yaptığı kişiyi en iyi şekilde övmüş olur"

> Ebû Saîd'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "İnsanlara teşekkür etmiyen, Allahü teâlâya şükretmemiş olur." Allahü teâlâ insana, iyilik ve ihsân sahibine teşekkür etmeyi emretti ve meâlen buyurdu ki: "Biz insana, ana-babasını (onlara iyilik yapmasını) da emrettik" (Lokman-14). İnsan, iyilik sahibine teşekkür vazîfesini yapmadığı zaman, Allahü teâlânın emrini terk etmiş olur. Allahü teâlânın emrini terk eden kimse ise, Allahü teâlâya şükür vazîfesini yapmamış olur. (Bu husûsta daha başka açıklamalar da vardır.)

Durumunun iyi olmasını isteyen kimse, kötü kimselerle, günahlara dalmış olanlarla oturup kalkmamalı. İbn-i Mübârek (radıyallahü anh) anlattı: "Îsâ aleyhisselâm, "Ey havariler! Kötü kimselere buğzetmek, onlardan uzaklaşmak sûretiyle Allahü teâlâya yaklaşınız. Allahü teâlânın rızâsını, onların kızmalarında arayınız" dedi. Bunun üzerine onlar "Yâ Îsâ! Kimlerle oturup kalkalım, kimlerle beraber olalım?" dedikleri zaman, Îsâ (aleyhisselâm); "Onlar görüldüğü zaman, size Allahü teâlâyı hatırlatır. Konuşmaları, sizin ilminizi arttırır. Yaptıkları işler, sizi âhırete teşvik eder" dedi."

Lokman'ın (aleyhisselâm) şöyle duâ ettiği nakledilir: "Allahım! Benim arkadaşlarımı gâfillerden, seni unutmuş kimselerden yapma! Çünkü onlar, ben seni andığım zaman, bana bu husûsta yardımcı olmazlar. Gaflette olduğum zaman, bana seni hatırlatmazlar. Onlara senin emir ve yasaklarına uymayı, iyi şeyleri emrettiğim zaman, bana itaat etmezler. Sustuğum zaman beni üzerler."

Ubeyd bin Umeyr anlatır: Dâvûd (aleyhisselâm) şöyle derdi "Allahım! Bana kötü kimseleri yakın eyleme. Yoksa, bana onların kötülükleri bulaşır."

"Akıllı kimse, konuştuğu zaman, hayır konuşur." Denilir ki, "Yeryüzünde, hapsedilmeye dilden daha lâyık birşey yoktur." Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Allahü teâlânın zikrine, O'nu anmağa ve hatırlamaya çok gayret et. İnsanların hâlinden anlatmaktan ise uzak kal. Çünkü Allahü teâlâdan bahsetmek şifâ, insanlardan bahsetmek ise hastalıktır."

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine, "Ey Bâyezîd! Sana ne oluyor ki, insanları hiç zemmetmiyor, onların kötülüklerinden bahsetmiyorsun?" diye sorulunca, cevâbında şöyle dedi: "Ben bir kerre kendi nefsimden râzı değilim ki, kendi nefsimi zemmetmekten, kötülemekten fırsat bulup, insanların ayıplarıyla uğraşayım. İnsanlar, başkalarının günahları hakkında Allahü teâlâdan korktular. Kendi günahları hakkında bir korkuları olmadı. Ya'nî insanlar, başkalarının hatâ ve ayıplarını büyük gördüler. Bir benzerini kendileri yaptıkları zaman onu büyük görmediler." Îsâ (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâyı, O'nun emir ve yasaklarını aranızda anlatın. Bunlardan başkasıyla fazla meşgûl olmayınız. Çünkü, eğer böyle şeylerle çok meşgûl olursanız. Kalbiniz katılaşır. Katı bir kalb, Allahü teâlâdan uzaktır."

> Hasen (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bir kimsenin dili doğru olmadıkça kendisi doğru olmaz. Kalbi doğru olmadıkça, dili doğru olmaz. Bir kimse, komşusu onun gailelerinden (kötülüklerinden) emîn olmadığı müddetçe, imânı kâmil bir mü'min olmaz," Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Kimin dünyâda iki dili olursa, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde onun için ateşten iki dil yapar."

> Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) rivâyet etti. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Kıyâmet gününde Allahü teâlânın katında, insanların en kötüsü olarak iki yüzlü kimseyi görürsün."

Behz bin Hakîm'in dedesi şöyle dedi. Resûlullahtan (aleyhisselâm) duydum. Buyurdu ki: "Konuşurken, yanındakileri güldürmek için yalan söyleyen kimseye yazıklar olsun, ona yazıklar olsun, ona yazıklar olsun."

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ üç şeyi sizin için iyi görmedi. Birincisi dedikodu, ikincisi çok soru sormak, üçüncüsü malı zayi etmek." (insanın, kendisine lâzım olmayan şeyleri konuşması, lüzumsuz yerlerde malını harcaması, bilinmesine ihtiyâç duyulmayan mevzûlarda soru sorması iyi görülmemiştir.)

Gıybet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Bir kısmınız bir kısmınızı (arkasından hoşlanmayacağı sözle) çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi?" buyurdu. (Hucurât-12)

Evzaî (radıyallahü anh) anlattı: Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrlarında gıybetten bahsedildi. Resûlullah efendimiz: "Gıybet, kişide bulunan bir yaratılışı (huyu) söylemektir" buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm "Yâ Resûlallah! Biz gıybeti, bir kimsede olmıyan bir şeyi söylemek diye biliyorduk" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): "Sizin dediğiniz bühtandır" buyurdu. Âişe (radıyallahü anha) vâlidemiz anlattı: Ben Resûlullah (aleyhisselâm) ile beraber otururken, kısa boylu bir kadın geldi Ben Resûlullaha (aleyhisselâm) başparmağımı göstererek, o benim başparmağım kadar diye işâret ettim. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): "Sen onu gıybet ettin" buyurdu.

İbn-i Sîrîn (radıyallahü anh) bir kişiden bahsederken, o siyahtır dedi. Sonra, "Estağfirullah, onu gıybet etmiş olmaktan korkarım" dedi. Mücâhid (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Orucunun sıhhatli ve kirlerden korunmasını istiyen, gıybetten ve yalandan sakınsın."

Câbir bin Abdullah rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Gıybetten sakınınız. Çünkü gıybet, zinâdan daha şiddetlidir." Eshâb-ı Kirâm: "Ey Allahın Resûlü! Bu nasıl olur?" dediler. Resûlullah efendimiz: "Kişi zinâ eder, sonra korkar, Allahü teâlâya tövbe eder. Halbuki Allahü teâlâ gıybet edenkimseyi, gıybet edilen kimse affedinceye kadar affetmez." Burada gıybetin, zinâdan şiddetli olması, günah husûsunda daha şiddetli olmasından değildir. Bu hadîs-i şerîfi şerhedenlerden ba'zısı demiştir ki: "Gıybetin, zinâdan şiddetli ve ağır olmasının sebebi, zinânın zinâ yapılanın rızasıyla olması, gıybetin ise, onun rızâsı ile olmamasıdır." Ba'zısı da, "Zinâ için günlerce uğraşmak lâzım. Bununla beraber herkes zinâ yapmaz, ama gıybet, hergün defalarca yapılan ve insanların çoğundan meydana gelen birşey olduğundan, zinâdan şiddetlidir. Gıybet edenin, gıybetini yaptığı kimseden helâllik dilemesi lazımdır. Bu, eğer gıybet edilen, o kimsenin kendisini gıybet ettiğini biliyorsa lâzım gelir. Çünkü gıybet ettiği kimseyi üzmüştür. Eğer gıybet edilen bunu bilmiyorsa, gıybetini yaptığını ona bildirmesinin fâidesi yoktur. Sâdece tövbe ve istiğfar edilir ve gıybet edilen kimseye hayır duâ edilir. Böylece affa kavuşulur.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Dünyâ hayatı, ancak bir oyun ve eğlenceden ibârettir" buyuruyor. (Muhammed-36) Nasıl oyun ve eğlence kısa bir müddet sonra sona eriyorsa, dünyâ hayatı da aynı şekilde sona erer. Böyle geçici ve bitiveren şeyler, akıllı kimseyi, ebedî ni'metlere, Cennete ve sonsuz rahata kavuşmasına vesile olan sahih amellerden (beş vakit namaz ve Allahü teâlânın rızasına kavuşturan işlerden) alıkoymamalıdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Cennette kamçı miktarı az bir yer, bütün dünyâdan daha iyidir" buyuruyor. Az fakat geçici olmayan şey, çok fakat geçici olandan daha hayırlı olduğu ma'lûmdur.

Yine Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Her nefs ölümü tadacak ve ecirleriniz (mükâfatlarınız) ancak kıyâmet günü tamamlanacak. O vakit, kim ateşten uzaklaştırılır da Cennete konursa, muradına ermiştir. Yoksa dünyâ hayatı, aldatıcı menfaatten başka birşey değil" buyuruyor. (Âl-i İmrân-185) Akıbetini, sonunu, yok olacağını, dünyâda iken niçin sâlih amel yapmadığından dolayı pişman olacağını düşünmeyen ve dünyânın sâdece görünüşteki zînet ve süsüne bakan kimse, bunlara aldanarak gaflete dalar.

Allahü teâlâ başka âyet-i kerîmede meâlen; "Dünyâ hayatı, elbette la'b (oyun) ve lehv (eğlence) ve zînet (süslenmek) ve tefâhur (Öğünmek) ve malı, evlâdı çoğaltma yarışından ibârettir" buyuruyor. (Hadîd-20) Dünyânın oyununa, süsüne ve ondaki, övünmeye dalmak, insanı sâlih amelleri ve Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmaktan alıkoyar. Allahü teâlânın rızâsına uygun işleri yapmayan kimse ise, Allahü teâlânın gazâbına ve azâbına sebep olan işleri yapar. Dünyânın süsünü, oyun ve eğlencesini terk eden, kendisini bu işlerle meşgûl etmeyen, dünyâyı ve onun süsünü, Allahü teâlânın beyân buyurduğu şekilde gören kimse, dünyaya karşı zühd sahibi olur. (Dünyâyı gaye edinmez, dünyâda Allahü teâlânın yasak ettiği şeylere rağbet etmez, onlardan çok sakınır. Dünyâyı sâdece âhıreti kazanmak için bir vâsıta görür). Eğer insan böyle yaparsa, onun için Allahü teâlânın katında af ve O'nun rızâsı vardır. İslâmiyette zem edilen dünyâ, Allahü teâlânın sevgisinden uzaklaştıran şeylerdir. Dünyâ sevgisi, insanın Allahü teâlânın yasakladığı işleri yapmasına vesile olur. Dünyâ sevgisi, insanı dünyâda kendisine yetecek miktardan daha fazlasını elde etmeye teşvik eder. Halbuki, dünyâda kendisine yetecek miktar ile kanâat eden (Allahü teâlâya kulluk vazîfesiyle meşgûl olan, dünyâda yaptığı iyi ameller ile âhıreti kazanacağına kâmil bir şekilde inanan) kimse, dünyânın fitnesinden ve aldatmasından emîn olur. Dünyâda yetecek miktar ile doymayan, ona gönül bağlıyan kimse, uzun emellere ve bitmeyen çalışmalara girer. Halbuki bunun sonu yoktur. Bu meşgûliyetler içerisinde ömür tükenir ve insan bunun farkına bile varmaz. Allahü teâlânın rızâsına uygun işler yapmaya fırsat bile bulamaz. Neticede pişman olur ama, iş işten geçmiş olur. Fakat, insan kendisinin ve çoluk çocuğunun rızkını kazanmak için çalışırsa, onun çalışması, bu dünyâyı sevmek ve dünyânın aldatması değildir. Zîrâ onun çoluk çocuğunun rızkını helâlden kazanması için çalışması farzdır.

İbrâhim bin Meysere şöyle rivâyet etti: "Bir Arabî Resûlullahın (aleyhisselâm) yanına gelmişti. Onun gençliği, kuvveti ve zindeliği Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) pek hoşuna gitti. Eshâb-ı Kirâm, "Keşke bu gençliği, bu kuvveti ve zindeliği Allah yolunda harcasa idi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), "Sâdece düşmanla muharebe eden mi Allah yolundadır? Ana-baba, çoluk ve çocuklarının ve kendisinin iffetini korumak için çalışan kimse de Allah yolundadır" buyurdu.

İslâm âlimlerinden bir zât va'z ederken şöyle dedi: "Ey Müslümanlar! Eğer lüzumsuz olan şeyleri bırakırsanız, Allahü teâlâya kavuşursunuz. Ya'nî, kim dünyâda ihtiyâcı olmayan şeyler üzerinde durmaz (Allahü teâlânın rızâsını kazanmakla meşgûl olursa), bu hâli onu Allahü teâlânın rızâsına kavuşturur. Eğer insan dünyâda kendisine lâzım olacak şeyleri kazanmak için ve muhtaçlara yardım için çalışır ise, bunun için yapacağı gayret ve çalışma kötülenmemiştir. Böyle çalışma makbûldür. Böyle bir faaliyet ve çalışma, Allahü teâlânın, oyun, eğlence, süs ve mal çokluğu ile övünme buyurarak kötülediği dünyâya dâhil değildir. Fakat esas olan, insanın kazancında haramlardan, Allahü teâlânın yasak kıldığı husûslardan uzak kalması ve bunları helâl yoldan elde etmesidir. Böyle yapmazsa yine kötülenen dünyâya dâhil olur.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdular ki: "Helâl de belli, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında şüpheliler vardır. Bunları çok kimse bilmez. Şüpheli şeylerden kim sakınırsa, ırzını (ya'nî şerefini ve namusunu), dînini muhafaza etmiş olur. Her kim

şüpheli şeylere düşerse, harama düştü demektir. Böyle bir kimse, yasaklanmış olan korunun etrâfında sürüsünü otlatan bir çobana benzer ki, o çobanın o koruya girmesi pek yakındır. Dikkat ediniz! Her melîkin böyle bir korusu vardır. Allahü teâlânın yeryüzündeki koruları haram kıldığı şeylerdir."

Bir kimseye dünyâda kendisine yetecek miktar kâfi gelmiyorsa, dünyâda ona kâfi gelecek hiçbir şey yoktur. Dünyâ için gam ve keder sahibi olan, kimsenin gamı uzun olur.

Âlimin fazileti: Âlimler bu ümmetin faziletlileridir. Çünkü onlar, Peygamberlerin vârisleridir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "Allahü teâlâ ecelleri ve rızıkları taksiminde, mükâfat ve ceza vermekte, kullarına emir ve yasaklarında adâlet sahibi olduğu halde kendisinden başka ilâh bulunmadığını ve birliğini delîller ve indirdiği âyet-i kerîmelerle beyân eyledi. Melekler Allahü teâlânın birliğini ikrâr ettiler. İlim sahipleri mü'minler de îmân ettiler." (Âl-i İmrân-18) buyuruyor. Allahü teâlâ âyet-i kerîmede âlimleri, kendi birliğine ve adâletine şahit kıldı. Kendisi kendisine şâhid olduğu gibi, melekler de bu husûsa şâhid oldu. Allahü teâlânın âlimleri şâhid getirmesi pek yüksek bir makamdır. Yine Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) "Yâ Rabbî! ilmimi artır de!" (Tâhâ-114) buyurarak, bununla şerefinin ve derecesinin artması için, kendisinden ilmini artırmasını, istemesini emretti. Peygamberlerin derecelerini bile artıran ilim ile, Peygamberlerden başkalarının da şereflenmesi elbette lâyıktır. Allahü teâlâ yine Kur'ân-ı kerîmde "(Ey Resûlüm onlara) De ki: Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri nasihat kabûl eder, ibret alırlar" (Zümer-9) buyuruyor.

Bir zât "Ey Ebüdderdâ! Sana herhangi bir maddî ihtiyâç için gelmedim. Fakat Medîne-i münevvereden buraya kadar senin Resûlullah efendimizden bildirdiğin bir hadîs-i şerîfi öğrenmek için geldim" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ (radıyallahü anh), Resûlullahtan (aleyhisselâm) duydum. Buyurdu ki: "İlim elde etmek için yola çıkan kimse, Cennet yollarından bir yola girmiş olur. Melekler, ilim elde etmek için yola çıkan kimseden hoşnut oldukları için kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, suyun içindeki balıklar, âlim için Allahü teâlâdan mağfiret dilerler:"

"Âlimin âbide üstünlüğü, dolunay hâlinde bulunan ayın, diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir."

"Âlimler peygamberlerin vârisleridir."

"Peygamberler, hiçbir dinar ve dirhem miras bırakmadılar. Onlar sâdece ilmi miras olarak bıraktılar. Kim onu alırsa, bol nasîbe kavuşur."

Mu'âviye (radıyallahü anh), Resûlullah efendimizden (aleyhisselâm) şöyle işittiğini bildirdi: "Allahü teâlâ kimin hakkında hayır murâd ederse, onu dinde fakîh yapar." Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "İlmin kalkıp cehâletin yerleşmesi, içkinin içilip, zinânın ortaya çıkması, kıyâmet alâmetlerindendir"buyurdular.

İlim, Allah rızâsı için öğrenilirse, Allahü teâlâ indinde sevâba ve va'd olunan derecelere kavuşulur. Süfyân-ı Sevrî hazretleri "Biz ilmi, önce Allahü teâlânın rızâsını kastederek öğrenmedik. Fakat ilim, Allahü teâlânın rızâsından başkasını kabûl etmedi" buyurdu. Eshâb-ı Kirâmdan birinin yanına bir başkası gelip, "Ben ilim öğrenmek istiyorum, fakat onunla amel edememekten de korkuyorum" dedi. Bunun üzerine o zât: "İlim öğrenmen, cehâlete vâsıta olmandan daha hayırlıdır" dedi. Aynı kişi bir başkasına gidip aynı şekilde sorunca, o da: "Âlim, kıyâmette âlim olarak, câhil de câhil olarak haşrolunur" dedi. Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh), "Sana yarın öleceğin söylense ne yapardın?" diye sorulunca, "İlim öğrenirdim" cevâbını verdi. Denilir ki: "İlmin evveli susmak, ikincisi dinlemek, üçüncüsü öğrendiğini ezberlemek, dördüncüsü amel etmek, beşincisi ilmi yaymaktır."

Allahü teâlâyı zikir (anmak), ile ilgili olarak; "O hâlde siz, beni anın ki, ben de sizi

anayım.” (Bekâra-152) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında Sa’îd bin Cübeyr hazretleri şöyle buyurdu: “Beni, bana tâatta bulunmak sûretiyle anın, ben de sizi rahmetimle anayım.” Bir başka zât ise, “Beni, size verdiğim ni’metlerle övün ki, ben de sizi bana olan tâatınızla öveyim” şeklinde açıkladı. Bu husûsta diğer bir tefsîr şöyledir: “Siz beni, bana duâ etmek sûretiyle anın ki, ben de sizi, duâlarınızı kabûl etmek sûretiyle anayım.” Bir diğeri de şöyledir. “Siz beni, verdiğim ni’metlere şükretmek sûretiyle anın, ben de sizi sevâb vermek sûretiyle anayım.”

Zikir, ma’nânın gizlice kalbe gelmesi demektir. Zikir, kalb ile veya dil ile olur. Murâkabe, havf (korkmak) ve hayanın başlangıcı zikrdir. Kul Allahü teâlâyı hatırlayınca, O’nu tanır. Tanıyınca, O’ndan haya eder ve O’nu murâkabe eder. Zikrin emredilmesi, ma’rifetin başlangıcı olduğu içindir. Allahü teâlâ, kendisinin hatırlanmasını, anılmasını teşvik buyurdu. Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Şüphesiz ki, (Allahü teâlânın hükmüne) boyun eğen erkeklerle kadınlar; (Allahü teâlâ ve Resûlüne ve tasdiki îcâb eden şeylere) imân eden erkeklerle kadınlar; tâate devam eden erkeklerle kadınlar; (sözlerinde ve işlerinde) doğru olan erkeklerle, kadınlar; sabreden erkeklerle kadınlar; (kalbleri ve azâları ile) mütevâzi olan erkeklerle kadınlar; sadaka veren erkeklerle kadınlar; (farz olan) orucu eda eden erkeklerle kadınlar; utanacak yerlerini (haramdan) koruyan erkeklerle kadınlar; Allahü teâlâyı çok zikreden erkeklerle kadınlar; işte bunlar için Allahü teâlâ (küçük günahlarına) mağfiret ve pek büyük bir ecir hazırlamıştır” (Ahzâb-35) buyurdu. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) her zaman Allahü teâlâyı zikrederdi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Gâfiller arasında Allahü teâlâyı ananlar, kuru ağaçlar arasındaki yeşil bir ağaç gibidir” Namaz, Allahü teâlâyı zikirdir (anmaktır).

Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Onlar (o kâmil akıl sahipleri) ayakta iken, otururken, yatarken, hep Allahü teâlâyı zikrederler, Göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler ve derler ki: Ey Rabbimiz! Sen, boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Bizi Cehennem ateşinden koru!” (Âl-i İmrân-191) buyuruldu. Ömer bin Hüseyn, bu âyet-i kerîmenin tefsîri ile ilgili olarak Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu rivayet etti; “Ayakta namaz kıl. Buna gücün yetmezse oturarak kıl. Buna da gücün yetmezse yatarak kıl,” Yine Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Gerçekten ben, Allahü teâlâyım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Onun için bana ibâdet et ve beni anmak için namaz kıl” (Tâhâ-14) buyurdu.

Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Allahü teâlânın birliğini tasdik edenler (kabûl edenler), Cennette ebediyyen kalmakla saadete erdiler ki; o mü’minler, namazlarında Allahü teâlâdan korkarlar, O’na boyun eğer, tevâzu ederler. Öyle ki, sağlarında ve sollarında olan kimseleri bilmezler.” (Mü’minûn-1, 2) buyurdu ve mü’minlerin namazlarını huşû’ ile vasıflandırdı. Huşû’; hudû’ (boyun eğmek) tezellül ve havfdır (korkudur). Hudû’, tezellül ve havf, tezekkür (hatırlamak ve anmak) ile beraber bulunur. Hudû’, gaflet ve dünyâ işleri ile birlikte bulunmaz. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Yâ Muhammed! Sabah-akşam, içinden yalvararak ve azâbından korkarak, gizli ile açık arası bir sesle Rabbini an (duâ et ve zikr et). Gâfillerden olma” (A’râf-205) buyuruyor. Namaz, kalbin zikri ve huşû’u ile kemâl mertebesine erişir. Ancak bedenin hareketleri, dilin söylemesi zikre ve kalbin hazır olmasına yardımcı olur. Zikirler, kalbin hazır olmasını zikredilenin düşünülmesini ve hatırlanmasını kolaylaştırır ve arttırır. Namaz kılan kimse, Allahü teâlâya yönelmiş, O’nun huzûrunda durmuştur. Hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), “Kul namaza yöneldiği zaman, Allahü teâlâ da ona yönelir. Namazdan yüz çevirdiği vakit, Allahü teâlâ da ondan yüz çevirir” buyurdu. Yine Resûlullah efendimiz (

aleyhisselâm), “Namazı, sanki Allahü teâlâyı görüyormuş gibi kıl! Sen O’nu görmüyorsan da, O, seni görmektedir” buyurdu. Hazreti Âişe vâlidemiz şöyle anlatır: Resûlullaha (aleyhisselâm) namazda bakınmayı sordum. “O bir kapmadır ki, şeytan onu kulun namazından kapar” buyurdu.

Namazda kıbleye dönerek ayakta durmak, insanın Rabbine ibâdete yöneldiğini bilmesi içindir. Namaz için tekbir alınır. Tekbir Allahü teâlâyı ta’zim ve namaz kılanın, Allahü teâlânın büyüklüğüne şahadetidir. Tekbirin ma’nâsını tasavvur, namaz kılanda heybet ve ta’zîm meydana getirir. Sonra namaza başlar. İstiftah (Sübhâneke) duâsını okur. Sonra E’ûzü çekerek, Allahü teâlâya sığınır. Çünkü şeytan, hasedinden dolayı insanın Rabbine olan yakınlığını bozmak için, namazda ona musallat olur. Herkes bilir ki; namazda insanın aklına, namaz hâricinde gelmeyen dünyâ ile alâkalı şeyler gelir. Bunlar, namazda şeytanın namaz kılanın karşısına çıkıp, ona vesvese vermesinden başka birşey değildir. Böyle şeyler, insana her namazında ârız olur. Fakat, namazdan başka şeylerle meşgûl olduğu zaman böyle şeylere pek rastlanmaz, İnsan daha sonra Fâtiha sûresini okur. Fâtiha, Allahü teâlâya hamdü senayı ve duâyı ihtivâ eder. Fâtihayı, Allahü teâlâya tam bir hudû’ ile ve O’na yalvararak okumalıdır. Gafletle okumamalıdır. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin. Muhakkak ki Allahü teâlâ, duâ ve başka şeylerde haddi aşanları sevmez”(A’râf-55) buyuruyor. Şöyle hikâye olunur Allahü teâlâ, Dâvûd aleyhisselâma “Bana gaflette iken duâ etme, sana gazâb ile icabet ederim” diye vahyetti.

Fâtiha ve zamm-ı sûre okuduktan sonra rükû’a gider. Rükû’ bilfiil hudû’dur (boyun eğmedir). Burada da kalb hazır ve huşû’ üzere olmalı, Allahü teâlâyı tesbih etmelidir. Secdede de kalb hâzır ve huşû’ üzere olmalıdır. Kısaca, bütün namazda kalb hazır olmalıdır.

Âvn bin Abdullah, “Ayakta iken secde yerine, rükû’da iken iki ayağı arasına, otururken kucağa bakılır” buyurdu. Namaz kılan kimsenin iki omuzunu yumuşatması müstehabdır. Çünkü bu, huşû’dandır. Abdullah bin Mes’ûd (radıyallahü anh) namaza kalktığı zaman, ellerini alçaltır, gözlerini indirir ve sesini düşürürdü, İbn-i Zübeyr (radıyallahü anh) namaza kalktığı zaman, tam bir tumânînet hâlinde, hareketsiz dururdu.

Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Kur’ândan sana vahy olunanı oku ve namazı (beş vakit namazı) kıl! Zira namaz, insanı kötü ve uygunsuz işlerden, alıkoyar. Muhakkak ki Allahü teâlâyı zikretmek, tâatlerin en büyüğü, en fazîletlisidir. Allah, her ne yaparsanız bilir” (Ankebût-45) buyuruyor. Bu şöyle olur: Namaz kılan kimse, Rabbini zikreder, Allahü teâlânın azameti onu kaplar. Bu, öyle bir hâldir ki, iyilik yapıp, kötülüklerden alıkoymayı gerektirir. Denilir ki; tâati yapmak (Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmak), tâatin benzeri olan işleri yapmayı ve tâatin zıddı olan işlerden sakınmayı gerektirir, İbn-i Mes’ûd (radıyallahü anh) “Namaz iyiliği emreder, kötülüklerden alıkoyar. Namaz ancak Allahü teâlâya itâat edenlere faide verir. Kul namazında, Allahü teâlâyı hatırlar, onda huşû’ hâsıl olursa, namazı bitirince onun huşû’u gitmez, özellikle onun bu hatırlayışı ve huşû’u, diğer namaz gelinceye kadar kalır. Bu, meâlen; “Onların alametleri yüzlerindeki secde izleridir.” (Feth-29) âyet-i kerîmesinin açıklamasıdır. Secdenin eseri, onların huşûlarıdır. Denilir ki; secdenin eseri gece ibâdetinden dolayı yüzlerindeki sarılıktır. Yine Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz (ya’ni beş vakit namazı) kıl. Muhakkak haseneler (beş vakit namazın sevâbı) küçük günahları yok eder. Bu ibretle düşünenlere bir nasihattir” (Hûd-114). Ankebût sûresi 45. âyet-i kerîmesinin devâmı olan; “Muhakkak ki, Allahü teâlâyı zikretmek, daha büyüktür” âyet-i kerîmesinin meâl-i âlisine gelince, bunun iki açıklaması olduğu söylenmiştir. Birisi; Allahü teâlânın kullarını, onlara ni’met ve mükâfat vermek sûretiyle anması, kulların Allahü teâlâyı

ibâdet etmek sûretiyle anmasından daha büyüktür. Diğeri; Allahü teâlâyı anmak, diğer fiillerden daha büyüktür. Bir kimse, namazını, kalbi uyanık iken, huşû' hali üzere, kalb huzûru ile kıldığı zaman, namazın te'sîri namazdan sonra da devam eder.

Gâfil olan kimseye gelince, onda namazın eseri kalmaz. Rivâyet edilir ki: Resûlullah (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâma namaz kıldırıp, kırâati de sesli olarak okumuşlardı.. Namazı bitirdikten sonra birisine "Ey falanca!**, Bu** sûreden birşey geçtim mi?" diye sorunca, o şahıs "Bilmiyorum" diye cevap verdi. Başkalarına da sorduklarında hepsinden, "Bilmiyorum" cevâbını aldılar. Bunun üzerine Resûlullah efendimin (aleyhisselâm), "Aranızda Ubey var mı?" buyurunca, "Evet var, Yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) "Ey Ubey! bu sûreden bir şey geçtim mi?" buyurunca, "Evet, yâ Resûlallah! Şu, şu âyet-i kerîmeleri geçtiniz" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Kendilerine, Allahü teâlânın kitabı okunup da ne okunup okunmadığını bilmeyen kimselerin hali nasıl olur? Yine böyle, İsrailoğullarının kalbinden Allahü teâlânın azameti çıkmıştı da, bedenleri hazır olduğu hâlde, kalbleri gâib idi. Allahü teâlâ, bedenleriyle beraber kalbini de şahit kılıncaya kadar bir kulun amelini kabûl etmez"buyurdu.

Sıla bin Esyem Adevî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): "Kim, dünyâ ile alâkalı birşeyi kalbinde hatırlamadan namaz kılar, o namazda Allahü teâlâdan birşey isterse, Allahü teâlâ onu ona verir" buyurdu. Hassan bin Atiyye şöyle buyurdu: "İki kişi aynı namazı kıldılar. Fakat aralarında, fazîlet bakımından yerle gök arası kadar fark vardı. Çünkü birisi Allahü teâlâya bütün kalbi ile yönelmiş, diğeri ise Rabbinden gâfîl idi."

Ukbe bin Âmir'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v) "Kim güzelce, şartlarına uygun bir abdest alır, sonra gaflette olmaksızın ve ciddî olarak namaz kılarsa, bu abdest ve namaz, önceki günahlarına keffâret olur" buyurdu.

Ubâde bin Sâmit'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), "Kim beş vakit namazın abdestini güzelce alır, rûkû'larını, secdelerini ve huşû'larını güzelce yaparsa, onun için Allahü teâlânın katında, ona azap verilmiyeceğine dâir bir ahid yazılır. Kim de böyle yapmazsa, Allahü teâlâ dilerse ona azap eder, dilerse onu af ve mağfiret eder" buyurdu.

Teheccüd namazı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "(Ey Resûlüm!) Sana mahsûs fazla bir namaz olarak gece uykudan kalk da teheccüd (gece namazı) kıl." (İsrâ-79) buyurdu.

Ebû Umâme Bâhilî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm): "Geceyi namaz kılarak geçiriniz. Çünkü bu, sizden önceki sâlihlerin âdeti, Rabbinize yakınlık, günahlara keffâret ve günahlardan uzaklaştırıcıdır" buyurdu.

Muâz bin Cebel (radıyallahü anh), Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) "(Onlar) yataklarından kalkarlar" (Secde-16) âyet-i kerîmesi hakkında, bunun geceyi namaz ile geçirmek olduğunu, buyurduğunu bildirdi.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) "Kim hanımını geceleyin kaldırıp, berâberce iki rek'at namaz kılarlarsa, zikredenler arasına yazılırlar" buyurdu.

Sâlim'in (radıyallahü anh) babasından rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselam) "İki kişiye gıbta edilir. Birisi; Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi gece-gündüz okur ve O'nun emirlerine uyar. Diğeri; Allahü teâlânın vermiş olduğu malı gece-gündüz O'nun rızâsı için sarf eder" buyurdu.

İbn-i Mübârek'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), "Gece namazının gündüz kılınan namaza üstünlüğü, gizli olarak verilen sadakanın, açıktan verilen sadakadan üstünlüğü gibidir" buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Namaz, benim için gözümün neş'esi yapıldı" buyurdu. Ya'nî Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), Allahü teâlâya münâcaat, O'na huşû' ve huzûrunda hudû'dan lezzet alırdı. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "Bir de, sabır ve namazla Allahü teâlâdan yardım isteyin; gerçi bu (nefsinize) ağır gelir, fakat huşû' sahibi kimselere değil" (Bekâra-45) buyurdu.

Evzâî (radıyallahü anh): "Ali bin Abdullah bin Abbâs hergün bin secde yapardı" dedi. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) "Kim kadir gecesini, inanarak ve sevâbını umarak ibâdetle geçirirse, onun geçmiş günahları af ve mağfiret olur" buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 232

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 217

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 122

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 355

5) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 299

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 126

7) Et-Tarîk-üs-sâlim ilallah (Ayasofya 2004) v. 40 a, 113b, 115a, 237a, 266b

İBN-İ SÜFYÂN HUVÂRÎ (Muhammed bin Süfyân)

Kırâat, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Süfyân'dır. Berberi kabilelerinin büyüklerinden olan Huvâre'ye mensûp olduğu için Huvârî, Kayrevan'da doğduğu, tahsil ve hac yolculuğu dışında hep orada bulunduğu için Kayrevânî nisbet edildi. Hac dönüşü Medîne-i münevverede 415 (m. 1024) yılında vefât etti.

Zamanın ilim merkezlerinden biri olan Kayrevan'da küçük yaşta temel din ve âlet ilimlerini öğrenen İbn-i Süfyân, Ebü'l-Hasen Kabîsî'den fıkıh ilmini öğrendi. Birçok âlimden hadîs ve kırâat ilimlerini tahsil etti. Kırâat ilmini aldığı hocaları arasında; İsmâil bin Ahmed Mehri, Ya'kûb bin Saîd Huvârî, Kerdüm bin Abdullah Kastîlî gibi âlimler vardı. Kırâat ilminde en meşhûr hocaları Ebü'l-Hasen Kabîsî ve İbn-i Galebûn Mısrî idi. Kendisi gibi kırâat âlimi olan Ebû Amr Dânî ile birlikte, hadîs-i şerîf ilmi öğrenmek ve hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitmek için, çeşitli memleketlere seyahatlerde bulundu. Allahü teâlânın dinini öğrenmek için gecesini gündüzüne katıp çalıştı. Kırâat, hadîs, Arabî ilimler ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde söz sahibi âlim oldu. Diğer ilimlerde de bilhassa hesap (matematik) ve hendesede (geometri-mühendislikte)'de âlim idi. Kırâat ilminde, Afrikiyye'nin (Tunus) yetiştirdiği ikinci büyük kırâat âlimi oldu. Ondan önceki kırâat âlimlerinin en meşhûru Muhammed bin Ömer İbni Hayrûn idi. İbn-i Süfyân'ın bu derece üstün olmasının sebepleri çeşitli şekillerde izah edilebilir, ilmî derecesinin yüksekliğiyle, değişik ilimlerde söz sahibi olması bunlardan biridir. Yukarıda zikrettiğimiz âlimlerden ders almış olması ve güzel tasnifleriyle bilgilerini kitaplara geçirmiş olması da bir başka sebebidir. "Kırâat-i bi-Afrikiyye"ye göre; Ebû Bekr İbni Mücâhid'in asrında yaptığını, o da kendi asrında yapmış, kırâat âlimleri arasında tercihler yaparak, kitabında güvenilir olan âlimleri zikretmiştir, İbn-i Mücâhid'e göre; "Arabî ilimleri vâkıf olmayan bir Hâfızın kırâat bilgisi eksiktir. Lügat ve i'rab bilgisine sahip olup da, kırâat bilgisine sahip olmadan, kırâat üzerine söz söyleyen de yanlış söyler." İbn-i Mücâhid gibi kırâat âlimlerini, yardımcı ilimlere vukûfiyetlerine ve güvenilir olup olmadıklarına göre değerlendiren İbn-i Süfyân, daha sonra gelen âlimlerin devamlı müracaat ettikleri bir âlim oldu. Kuzey Afrika ve Endülüs müslümanları, akın akın gelerek ondan kırâat dersleri aldılar. Kayrevan, yakınlarındaki Mehdiyye şehrinden birçok kimse, onun etrâfında pervane gibi döndü. Onun ilmini en iyi muhafaza edenlerden biri, Mehdiyye ahâlisinden meşhûr kırâat âlimlerinden Ebü'l-Abbâs Mehdevî idi. Ömrü boyunca,

Allahü teâlânın dininin yayılması için gayret sarfeden İbn-i Süfyân, vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. Kur'ân-ı kerîm ilmini öğrenmek isteyene elinden gelen bütün yardımı yapar, o kimsenin Allahü teâlânın kitabını en iyi şekilde tanımasına çalışırdı.

İbn-ü Süfyân'ın birçok talebesi vardı. Ahmed bin Beyaz Hacerî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ammâr Mehdevî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ömer Azri, Ebû Ömer Ahmed bin Muhammed Hacerî, Hatem bin Muhammed Trablusî, Ebû Ali Hasen bin Ali Celûlî, Delâî, Ebû Tayyib Halîdî, Ebû Almiyye Bendûnî, Ebû Muhammed Abdülhak Cellâd, Ebû Abdülazîz bin Muhammed (İbn-i Ahî Abdülhamîd), Ebû Muhammed Abdullah bin İsmâil Lahmî, Ebû Muhammed İbni Sehl Ensârî Endülüsî, Abdülmelik bin Dâvûd Kastalânî, Ebû Tayyib Abdülmün'im Kindi, Ebû Bekr Atîk Kasri, Ebû Ömer Osman bin Bilâl Zâhid, Ebû Hasen Ali bin Acemî Mısrî, Ebû Hafs Ömer bin Hüseyin Mukrî (İbn-i Hüfûsî) ve daha birçok âlim onun talebeleri arasında idi. Bu zâtlardan birçoğu İbn-i Süfyân'dan kırâat ilmini öğrendi. Hatem bin Muhammed ve Delâî hadîs ilmini de öğrendiler. Talebelerinden Ebû Tayyib Halûdî fıkıh ilminde meşhûr oldu. Talebeleri de hocaları gibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. İnsanlara doğru yolu gösterip, yanlışlıklardan uzaklaştırmaya çalıştılar. Herbiri çok merhametli idi. Merhametleri daha çok insanları Cehennem ateşinden kurtarmak için çalışmalarında gözükürdü, insanları, dünyâdaki sıkıntılardan çok âhiretteki sıkıntılardan kurtarmayı düşünürlerdi. Onlara Allahü teâlânın dinini öğrenmelerini tenbîh ederler, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmeyenlerin, sapıkların peşine düşmekten kurtulamayacaklarını bildirirlerdi.

Allahü teâlânın dinini insanlara daha iyi öğretebilmek için birçok kitap yazdığı bildirilen İbn-i Süfyân'ın en meşhûr eseri, kırâat ilmine dâir "Kitâb-ül-hâdî" kitabıdır. Değişik şehirlerde yetişen kırâat âlimleri arasındaki ihtilâfları anlattığı, "İhtilâf-ı kurrâ-il-ensâr fî aded-i eyi'l-Kur'ân", kırâat âlimlerinin yollarını anlattığı, "El-İrşâd fî mezheb-il-Kurrâ" ve "Tezkire fil-kırâat" de İbn-i Süfyân'ın eserleri arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 271

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 203

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 41

4) Kırâat-ı bi-Afrikiyye sh. 321

5) Muhammed Mahfûz, Terâcim-ül-müellifîn et-Tûnusiyyin cild-3, sh. 43

6) Keşf-üz-zünûn sh. 2027

İBN-İ SUGDÎ (Ali bin Hüseyn)

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup ismi Ali bin Hüseyn bin Muhammed el-Kâdı es-Sugdî el-Hanefî'dir. İbn-i Sugdî Mâverâünnehr'de bulunan Sugd kasabasında doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 461 (m. 1068) senesinde Buhârâ'da vefât etti.

İbn-i Sugdî'nin talebesi olan Şems-ül-e'imme es-Serahsî kendisinden "Es-Siyer el-Kebîr"i rivâyet etmiştir. Faziletli ve münâzarayı seven bir fıkıh âlimi olan İbn-i Sugdî, fetvâ makamına yükselince kendisine kadılık görevi verildi. Mâverâünnehr'de zamanın Hanefî mezhebi fıkıh mes'elelerinin danışıldığı tek âlim idi.

İbn-i Sugdî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. En-Nutafu fil-fetâvâ, 2. Şerhü edeb-ül-kâdî lil-Hassâf, 3. Şerhü Câmi'-il-kebîr, 4. Şerhü Siyer-il-kebîr.

En-Nutafu fil-fetâvâ isimli eserinde taharet bahsini şöyle anlatmaktadır:

Taharet (temizlik) iki türlüdür. Birincisi, ibâdet olan taharet, ikincisi necâsetten taharettir, ibâdet olan taharet de iki çeşittir. Birincisi, su ile olan taharettir ki, bu da abdest ve gusüldür ikincisi, toprak ile olandır ki, bu da teyemmümdür.

Abdestin farzı, Hanefî âlimlerine göre dörttür. Yüzü, kolları yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek ve ayakları yıkamaktır, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Mâlik'e göre, bu farzlara ilâveten niyet ve tesmiye (Besmele çekmek)'de farzdır. Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râheveyh'e göre ise, bu dört farza

ilâveten mazmaza (ağza su vermek) ve istinşak (burna su vermek)'de farzdır.

İbn-i Sugdî hazretleri Kitâb-ül-büyü kısmında buyuruyorlar ki:

Allahü teâlâ alış-verişi helâl, faizi haram kıldı. Faiz alıp vermekten nehy etti. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki:

> "Ey îmân edenler! Mallarınızı, aranızda bâtıl sebeblerle yemeyin. Ancak birbirinizden hoşnut olarak ticâret yolu ile olmak başka" (Nisa-29). Alışveriş mülk edinmedir. Mülk edinme iki çeşittir. Birincisi, eşyanın menfaatini mülk edinmektir. Meselâ, bir binayı kirâlıyarak bunun menfaati mülk edinilmiş olur. Eşyanın menfaati iki şekilde olur. Birincisi, bir bedel karşılığıdır. Kiralamak gibi. İkincisi, bedel karşılığı olmaksızın menfaati mülk edinmedir. Âriyet gibi (ödünç vermek), ikincisi ise, eşyanın kendisini mülk edinmektir. Eşyanın kendisi de iki şekilde mülk edinilir. Birincisi, bir bedel karşılığı mülk edinmedir. Meselâ, alış-veriş ile mülk edinmek gibi. İkincisi, bir bedel karşılığı olmayan mülk edinmedir. Mesela, hediye, sadaka, miras gibi.

Şu beş şey olmadıkça alış-veriş tamam olmaz: 1. Bir müşteri ile satıcı, bir mecliste icâb ve kabûlde ya'nî birisi şu kadar fiyata sattım, diğeri de şu kadar fiyata satın aldım demeleri, 2. Semen (bedel) bildirmeli. 3. Satılan malın bildirilmesi (teayyün etmesi). 4. Satılan malın kıymetli mal olması (Kıymetinin bir felsden ya'nî bir altın liranın kıymeti olan kâğıt lira adedinin onbeşte biri kadar kuruş değerinden aşağı olmamalı). 5. İcâb ve kabûlde bulunanların mebi ve semeni kabzetmeleri gerekir.

Alış-veriş iki kişi ile olur. Kişi kendi kendine alış-veriş yapamaz. Ancak, kendi çocuğunun ihtiyâcını kendi dükkânından alabilir. Yetimin vasîsi olanlar için de böyledir. Semen ve satın alınan mebinin sıfatını, cinsini v.b. özelliklerini bildirmek lâzımdır. Zîrâ satın alınan malda veya bedelde her türlü bilgisizlik, alış-verişi fesh eder. Satılık mal yedi türlü olur:

1. Hazır ve ayn ya'nî ta'yin edilmiştir. Satması sahihtir.

2. Hazır değildir. Fakat ta'yin edilmiştir ve teslimi mümkündür. Hududu bildirilen arsa gibi. Satması sahihtir.

3. Mülkdür. Fakat teslimi mümkün olmaz. Firari hayvanı, gayb olan eşyayı satmak bâtıldır.

4. Teslimi mümkün, fakat ayn değildir. Ya'nî müşteri tanımaz. Fâsiddir. Bir sürüden bir koyun satmak gibi. Teslimi mümkün, fakat zararlı olursa yine fâsiddir. Evin bir direğini satmak gibi.

5. Bir kimseye ödünç verilmiştir. Yalnız ona ve peşin satmak caiz olup, başkasına satmak fâsiddir.

6. Bir kimseye emânet, âriyet, yahud kira veya rehn, yahud sermâye olarak verilmiştir. O kimseye satmak caiz ise de, alıp tekrar teslim etmek lâzımdır.

7. Satılan mal, gasb veya hırsızlık yahud hıyânet sûreti ile müşteride bulunur. Bu müşteriye satılabilir, ikinci teslime ihtiyâç yoktur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 121

2) Tabakât-üs-Seniyye cild-2, sh. 113

3) Tabakât-ül-fukahâ sh. 73

4) Brockelmann sup cild-1, sh. 637

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 79

6) Keşf-üz-zünûn sh. 46, 1004, 1014

7) El-Cevâhir-ül-mudiyye V.94-b

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 691

9) En-Nutafu fil-fetâvâ (Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah kısmı. No: 974)

İBN-ÜL-FURÂDÎ (Abdullah bin Yûsuf Ezdî)

Hadîs, târih, edebiyat, neseb ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebü'l-Velîd olup ismi Abdullah bin Muhammed bin Yûsuf bin Nasr'dır. 351 (m. 962) yılında Kurtuba'da doğdu.

Doğum yerine nisbetle Kurtubî denildi. Ezdî ve Endülüsî nisbet edildi. 403 (m. 1012) yılında Kurtuba'nın fethedildiği gün, bir Berberî tarafından şehîd edildi.

Kurtuba'da ilmin zirveye çıktığı bir zamanda doğan Ebü'l-Velîd İbn-ül-Furâdî, yüksek din ilimlerine temel olan din ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrendikten sonra, memleketindeki âlimlerin ilminden istifâde etti. Kayrevan ve Mehdiyye gibi Afrikiyye (Tunus) şehirlerine giderek, meşhûr âlimlerin derslerine iştirâk etti. Mısır ve Mekke tarafına seyahat etti. Gittiği yerlerin âlimlerinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Kurtuba'da, başta Ebû Abdullah bin Müferric olmak üzere, Ebû Ca'fer bin Avnullah, Halef bin Kâsım Ebû Bekr, Abbâs bin Asba, Ebû Muhammed Abdullah bin Kâsım Sugrâ, Ebû Muhammed bin Esed, Ebû Eyyûb Süleymân bin Hasen, Ebû Ömer bin Abdülbasîr, Ebû Zekeriyyâ, Yahyâ bin Mâlik, Ebû Muhammed bin Harb ve daha birçok âlimden ilim öğrenip rivâyette bulundu. Hac için gittiği Mekke'de; Ebû Ya'kûb, Yûsuf bin Ahmed Mekkî, Ebü'l-Hasen Ali bin Abdullah bin Cehdâm'dan, Mısır'da; Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed Bennâ, Ebû Bekr Hatîb, Ebü'l-Feth bin Seybuht, Ebü'l-Hasen bin İsmâil Darrâb'dan, Kayrevan'da; Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd Kayrevânî, Ebû Ca'fer Ahmed bin Dahmûn, Ahmed bin Nasr Dâvûdî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Çok çalışıp hocalarından duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberledi. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıftı, ilim tahsilinden memleketine dönüşünde, Endülüs'ün batısında bir şehir olan Belensiye'ye (Valensiya) kadı ta'yin edildi. Keskin zekâsı, üstün görüşü, geniş bilgisi ve eşsiz gayretiyle, kendisine gelen da'vâları hemen sonuçlandırır, insanların huzûr içinde yaşamalarına çalışırdı. Müslümanlara nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, öğrendiklerine uygun yaşamayanların ebedî saadete kavuşmaktan mahrûm kalacaklarını anlatırdı. İlminin çokluğu, ahlâkının güzelliği ile herkesin hürmet ve sevgisini kazandı. Nasihatleri te'sîr eder, doğru yola da'vetine. İcabet edilirdi. Allahü teâlâdan, kendisine şehidlik nasîb etmesini isterdi. Zamanında Kurtuba'da "Berberî fitnesi" tâbir edilen iç çatışmalar meydana geldi. Kurtuba isyancıların elinden kurtarıldığı gün, evinde bir Berberî tarafından şehîd edildi. Cenâzesi üç gün evinde kaldı. Daha sonra gizlice, Mümerre mezarlığına defnedildi.

Pekçok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Birçok; talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu talebeleri arasında; Hâfız Ebû Muhammed Ali bin Ahmed, Ebû Ömer İbni Abdilber Nemrî gibi zamanlarının büyük âlimleri de vardı. Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında birçok kıymetli kitabın da yazarı olan İbn-ül-Furâdî'nin eserlerinin çoğu, şahıslar ve şahısların hayatları hakkındadır. Bunlardan en meşhûru "Târih-i Endülüs" adlı eseridir. Bu eserde, Endülüs âlimlerini, muhaddislerini, fakîhlerini, evliyâlarını anlatmaktadır. "Riyâd-ün-nüfûs-ün-nakiyye fî ulemâ ve meşâyıh-ı Afrikiyye" adlı eserinde de Tunus ulemâsını anlatır, "Kitâb-ün-fi müştebeh-in-nisbe"de ise, benzer nisbetleri biribirinden ayırmaktadır. "Kitâb fil-mu'telif vel-muhtelif" de bir başka eseridir. Bunlardan ayrı olarak pekçok şiirleri vardır.

> İbn-ül-Furâdî, kendisi anlatır: "Hac için Mekke-i mükerremeye gittiğim zaman, Kâ'be'yi muazzamanın örtüsünü öpüp, Allahü teâlâdan bana şehidlik nasîb etmesini diledim. Oradan ayrılınca, öldürülmek korkusu içimi kapladı. Söylediklerimden pişmanlık duydum. Geri dönüp, Allahü teâlâdan dînine hizmet etmem için uzun ömür vermesini ve sonunda şehidlik nasîb etmesini istedim!" Bu hâdiseden sonra uzun bir zaman geçti. Endülüs'te uzun zaman kadılık yaptı. Kurtuba'nın âsîlerin elinden kurtarıldığı gün şehîd edildi. Talebelerinden Ebû Muhammed Ali bin Ahmed'e, onu ölüler arasında gören bir kimse şöyle anlattı: İbn-ül-Furâdî, yaralı bir hâlde, zor duyulur bir sesle Resûlullahın (aleyhisselâm) "Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyâmet gününde yaralarından kan akarak, rengi kan rengi, kokusu misk kokusu olduğu hâlde gelir. Allahü teâlâ kendi yolunda yaralananları en iyi bilendir" buyurduğunu söylüyordu.

Kâdı Ebü'l-Velîd İbn-ül-Furâdî, Ahmed bin Hanbel hazretlerinden kendisine gelen haberleri şöyle anlatır: Halîfe Mu'tasım, yanında bulunan Ahmed bin Hanbel'den İbn-i Ebî Duâd'a birşeyler söyleyip, nasihat etmesini istedi. O da; "Herhangi bir âlimin kapısında (ilim tahsil etmek için geldiğini) görmediğim bir kişiye ben ne söyliyeyim" buyurdu. Bir başka defa da, Ahmed bin Hanbel hazretleri: "İnsanlar, ancak bize falan rivâyet etti. Filân haber verdi diyerek nakilde

bulunanlardır. Böyle yapmayıp da, kendileri uyduranlarda hayır yoktur” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 143

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 351

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh. 1076

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 168

5) Mu’cem-ül-müellifîn, cild-6, sh. 145

6) Kitâb-üs-sıla sh. 246

İBN-ÜS-SEM’ÂNÎ

Horasan’da yetişen tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mensûr bin Muhammed bin Abd-ül-Cebbâr el-Mervezî es-Sem’ânî et-Temîmî olup, künyesi Ebü’l-Muzaffer’dir. Temîmoğullarından Sem’an kabilesine mensûbdur. Bunun için Temîmî Ve Sem’anî diye bilinir. Zühd, vera’ ve takvâda çok ileri idi. Haram ve şüphelilerden son derece sakınır, dünyâya kıymet ve ehemmiyet vermezdi. Zamanında bulunan âlimler içinde bir tane idi. Şanı her tarafa yayıldı. Herkes kendisini sever, hürmet ederdi. 426 (m. 1035) senesi Zilhicce ayında Horasan’ın Merv şehrinde doğdu. 489 (m. 1096) senesi Rebî’ül-evvel ayının 13. Cum’a günü orada vefât etti.

İbn-üs-Sem’ânî (radıyallahü anh), ilim öğrenmek için memleketi olan Horasan’ın çeşitli yerlerini gezdi. Daha sonra Hicaz, Kûfe, Bağdad ve başka birçok yerlere de seyahatler yaptı. Gittiği yerlerde bulunan âlimler ile görüşüp sohbet etti. Babasından, Ebû Gânim el-Kürrâî’den, Ebû Ca’fer bin el-Müslime’den ve başka birçok zâtlardan ilim öğrendi. Kendisinden de; çocukları, Ebû Tâhir es-Sincî, İbrâhim el-Mervezî ve başka birçok zâtlar ilim öğrendiler, İbn-üs-Sem’ânî’nin babası, kardeşleri ve çocukları, hattâ torunları da hep, âlim, faziletli zâtlar idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. “Ezberlediğim hiçbir şeyi unutmadım” buyurdu. Birgün kendisine, Allahü teâlânın sıfatları hakkında soruldu. “Bu husûsta, ihtiyâr kadınlar ve sıbyan mekteplerindeki çocuklar gibi i’tikâd ediniz, İhtiyâr kadınların i’tikâdları çok sağlam olur. Âlimler ne bildirmişler ise öylece inanır, te’vîlini araştırmazlar. Çocuklar da böyledir. Kendilerine nasıl anlatılırsa, öylece kabûl ederler, i’tirâz etmezler ve aksini söylemezler” buyurdu.

Ebü’l-Muzaffer İbn-üs-Sem’ânî (radıyallahü anh), bir zaman Bağdad’a geldi. Oradan, hacca gitmek üzere yola çıktı. İstilâlar sebebiyle devamlı gidip gelinen yol kapalıydı. İbn-üs-Sem’ânî ve yanında bulunan arkadaşı, başka bir yoldan yollarına devam ettiler. Bir müddet sonra yolları kesildi. Bunlar da esîr edildiler. Ebü’l-Muzaffer’e (radıyallahü anh) develeri otlatmak vazîfesi verdiler. Develeri otlatmak için mer’aya giderlerdi. Ebü’l-Muzaffer onlara, okur-yazar olduğunu, ilim sahibi olduğunu söylemedi. Sabredip, Allahü teâlânın kendilerini selâmete erdirmesini bekledi. Birgün, kendilerini esîr edenlerin ileri gelenlerinden biri evlenecek idi. Bunun nikâhını kıyması için, civardan birini aramaya başladılar. Esîrler arasında bulunan arkadaşı, Ebü’l-Muzaffer’i göstererek, “Şu kendisine deve güttürdüğünüz kimse, Horasan’ın fakîhi (fıkıh âlimi) dir” dedi. Hemen kendisini çağırıp, ba’zı suâller sordular. Sorduklarına Arabî olarak cevap verince çok mahcub oldular. Evlenecek olanların nikâhlarını kıydı. Onlar da kendisini emniyet içerisinde Mekke-i mükerremeye götürdüler. Harem-i şerîfte bir müddet ikâmet edip, orada bulunan âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Nişâbûr’a gidip, insanlara va’z etti. İnsanlar te’sîrli ve güzel sözlerinden istifâde ederlerdi. Bilâhare tekrar Merv’e dönüp, orada ilim neşrine devam etti.

> İmâm-ül-Haremeyn Ebü’l-Meâlî el-Cüveynî (radıyallahü anh) buyurdu ki; “Eğer fıkıh ilmi güzel bir elbise şeklinde olsaydı. Ebü’l-Muzaffer (radıyallahü anh) onun en güzel nümûnesi olurdu. Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin en üstünlerinden idi.”

Ali bin Ebi’l-Kâsım (radıyallahü anh) buyurdu ki; “Ebü’l-Muzaffer’e baktığım zaman, Tabiînden olan bir zâtı görmüş gibi olurdum. Onda öyle bir güzellik vardı.”

Tefsîr-üs-Sem’ânî, el-İntisâr li-eshâb-il-hadîs, el-Kavâtı (usûl-i fıkha dâir), el-Minhâc li-Ehl-is-Sünneti, el-Istılâh, Kitâb-ül-

ensâb, er-Reddü alel-kaderiyye, el-Burhân, el-Evsat isimlerinde eserleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 335

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 153

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 393

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1227

5) Kâmus-ül-a'lâm cild-4, sh. 2628

6) El-A'lâm cild-7, sh. 303

İBRÂHİM BİN HASEN EL-KAYREVÂNÎ (İbrâhim Tunûsî)

Tunus'ta yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Hasen bin İshâk el-Kayrevânî'dir. Tunus'un Kayrevan şehrinde doğup yetişen âlimlerdendir. Künyesi Ebû İshâk'dır. Birçok âlimden kelâm (akâid), fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Afrika'da kendisinden pekçok kimseler fıkıh ilmini aldılar. 443 (m. 1051) senesinde Kayrevan'da vefât etti.

Kelâm, fıkıh ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim olan İbrâhim Tunûsî, ayrıca yüksek bir ahlâka sahipti. Fazilet bakımından da en önde bulunuyordu. Fıkıh ilmini Ebû Bekr bin Abdurrahmân'dan ve Ebû İmrân el-Fâsî'den öğrendi. Usûl-i dîn adı verilen kelâm ilmini, îmân bilgilerine âit mes'eleleri, Hüseyn bin Abdullah bin Hatim el-Ezdî'den okuyup öğrendi. İlim öğrendiği başka hocaları da vardır.

Abdülhamid bin Sa'dûn, Abdülhamîd bin Sâig gibi Afrika'da bulunan ba'zı âlimler, fıkıh ilmini ondan öğrendiler.

O, pekçok esere kıymetli şerhler de yapmıştır. İbn-ül-Mevâz'ın kitabına yaptığı "Ta'lîk"ı, herkes tarafından çok kullanılan ve benzerini yazmak için yarış edilen çok kıymetli bir eserdir. Ayrıca kendisinin tedvîn ettiği (topladığı, yazdığı) eserleri de vardır.

Abdülcelîl ed-Dîbâcî, onun hakkında diyor ki; "O, ilim ve amel şerefini kendisinde toplamıştı. Ya'nî ilmiyle âmil olan bir âlimdi. Kendisine ilim ve amelin birlikte verildiği nâdir kimselerden oldu."

İbrâhim-i Tunûsî, Bâgâye şehrinde iken, kendisinden Resûlullahın (aleyhisselâm), dört halîfesinin ve Eshâb-ı Kirâmın büyüklüğünü, derecelerinin yüksekliğini bildiren bir fetvâ sorulduğunda buyurdu ki:

"Resûlullahı (aleyhisselâm) görüp, O'na îmân etmekle şereflenen Eshâb-ı Kirâmın her birini sevmemiz, hürmet etmemiz, hepsine saygı göstermemiz lâzımdır. Dört halîfenin fazileti, hilâfet sırasına, göredir. Ya'nî birincisi Hazreti Ebû Bekr, ikincisi Hazreti Ömer, üçüncüsü Hazreti Osman ve dördüncüsü de Hazreti Alidir. Hazreti Ali'yi hepsinden üstün bilmek, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru yoldan ayrılmaktır. Böyle inanmakla beraber, Eshâb-ı Kirâmın diğerlerini kötülemeyip, onları da sevenler imansız olmaz. Bunlar mü'mindirler. Fakat müslümanların sözbirliğinden ayrılmış oluyorlar. Ancak, Hazreti Ali'yi Eshâbın en üstünü kabûl edip, altı kişinin dışındakilere dil uzatan, onlara söven, İslâmiyyetten ayrıldıklarını iddia edenin imânı gider. Bunlar, İslâm dîninden çıkmış, mürted olmuşlardır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde birçok âyet-i kerîmede ve Resûlullah (aleyhisselâm) de hadîs-i şerîflerde, Eshâb-ı Kirâmın faziletini, üstünlüğünü bildirmektedir.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki:

> "Sizler, bütün insanlar içinde en iyi ümmetsiniz, (cemaatsınız!) Ya'nî Peygamberlerden sonra bütün insanların en iyisisiniz!" (Âl-i İmrân-110)
>
> "Mekke-i mükerreme ahâlisinden olup, Medîne-i münevvereye hicret eden Sahâbe-i Kirâmdan ve iyilikte onların izinden gidenlerden, Allahü teâlâ râzıdır. Onlar da, Allahü teâlâdan râzıdırlar. Allahü teâlâ onlara Cennetler hazırlamıştır." (Tevbe-100)
>
> "Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın peygamberidir. Ve O'nunla birlikte bulunanların, (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) hepsi kâfirlere karşı şiddetlidir. Fakat birbirlerine karşı

merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrat'ta ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi, onlar ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân ile doldurdular. Herkesin, filizin hâlini görüp az zamanda nasıl büyüdü diyerek, şaşırdığı gibi, onların hâl ve şânları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar" (Feth-29). Bu âyet-i kerîme, yalnız indiği zamanda bulunan Eshâbın değil, sonra îmâna gelecek olanların da şânını bildirmektedir.

Peygamber efendimiz de (aleyhisselâm) buyurdu ki:

"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız! Onların şânlarına yakışmayan birşey söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd (875 gr.) arpası kadar sevâb alamaz." Çünkü sadaka vermek ibâdettir, ibâdetlerin sevâbı, niyetin temizliğine göredir. Bu hadîs-i şerîf, Eshâb-ı Kirâmın kalblerinin ne kadar temiz olduğunu göstermektedir.

"Eshâbımın herbiri, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, Allahü teâlânın sevgisine kavuşursunuz." Ya'ni hangisinin sözü ile hareket ederseniz, doğru yolda yürürsünüz. Denizlerde, çöllerde yıldızlarla cihet bulunduğu, yol alındığı gibi, bunların sözleriyle hareket edenler, doğru yolda giderler.

"Eshâbıma dil uzatmakta, Allahtan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmeyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyet etmiş olurlar ki, bunun da muahezesi, ibret cezası gecikmez, verilir."

"Beni gören veya beni görenleri gören bir müslümanı Cehennem ateşi yakmaz."

"Zamanlar, asırlar ahâlisinin en hayırlısı, en iyisi, benim asrımın ahâlisidir. (Ya'nî Sahâbe-i Kirâmın hepsidir,) Ondan sonra ikinci, asrın, ondan sonra üçüncü asrın mü'minleridir."

"Allahü teâlâ, beni insanların en asilzâdesi olan Kureyş kabilesinden seçti ve bana insanlar arasından en iyileri arkadaş, sâhib olarak ayırdı. Bunlardan bir kaçını bana vezirler olarak ve dîn-i İslâmı insanlara bildirmekte yardımcı olarak seçti. Bunlardan ba'zılarını da eshâr, ya'nî zevce tarafından akraba olarak ayırdı. Bunları sebbedenlere, iftira edip söğenlere, Allahü teâlânın ve bütün meleklerin ve insanların la'neti olsun! Allahü teâlâ kıyâmet günü, bunların farzlarını ve sünnetlerini kabûl etmez." Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer Peygamberimizin (aleyhisselâm) hem vezirleri idi, hem de eshâbı idi. Çünkü birisi ezvâc-ı mütahherâttan Hazreti Âişe'nin, ikincisi de, Hazreti Hafsa'nın babası idi. Peygamberimizin (aleyhisselâm) mübârek zevcesi Ümm-i Habîbe (radıyallahü anha) annemizin erkek kardeşi olan Hazreti Mu'âviye ve babası Ebû Süfyân ve anası Hind'de (r.anhümâ) eshârdan olup, bu hadîs-i şerîfe dâhildirler.

"Eshâbımın ve akrabamın ve bana yardım eden, gösterdiğim yolda gidenlerin sevgisinde benim hakkımı koruyunuz! Onları sevmek sûretiyle benim. Peygamberlik hakkımı koruyanları Allahü teâlâ, dünyada ve âhırette belâlardan, zararlardan korur. Benim Peygamberlik hakkımı düşünmeyerek, onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır."

"Eshâbımın ismini işitince, susunuz! Şânlarına yakışmayan sözleri söylemeyiniz."

İbrâhim-i Tunûsî'nin bu fetvâsını, bütün âlimler çok beğenip doğruluğunu tasdik ettiler. Bu târihlerde Mısır ve Kuzey Afrika, Eshâb-ı Kirâma karşı bozuk bir i'tikâda sahip olan, onların bir kısmına söğen Fatımî devletinin elinde bulunuyordu. Fâtımîlerin Tunus emîri (vâlisi) Mu'âz bin Bâdîs de, bu bozuk i'tikâdı yaymaktan vazgeçip, İbrâhim-i Tunûsî'nin ve bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği yukarıdaki fetvâya uyarak, Fâtımîlerden bağlılığını kesip, doğru i'tıkadın öğretilmesini emretti. Müslümanların arasında yayılan bu bozuk inancın ortadan kaldırılmasına çalıştı. Herkese, Eshâb-ı Kirâmın herbirinin çok sevilmesi, onlara dil uzatılmaması lâzım geldiğini bildirdi. Onun bu hizmetinden sonra, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan Mâlikî mezhebindeki müslümanlarla, Eshâb-ı Kirâmın bir kısmını kötüleyen sapık yoldakiler arasında uzun bir mücâdele sürdü. Sapık yoldakilerin taşkınlıkları, birçok müslüman kanı dökülmesine sebep oldu. Bu sırada, İbrâhim-i Tunûsî de Kayrevan'a döndü. Bir müddet sonra orada vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 88

2) Terâcim-ül-müellifîn et-Tûnusiyyin cild-1, sh. 263

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 24

İMÂM-ÜL-HAREMEYN CÜVEYNÎ

Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Abdülmelik bin Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed Cüveynî'dir. Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı İmâm-ül-Harameyn ve Ruknüddîn'dir. 419 (m. 1028) senesinde Horasan'da Nişâbûr şehrinin Cüveyn nahiyesinde doğdu. 478 (m. 1085)'de Nişâbûr'da vefât etti.

Cüveynî'nin ilk hocası, zamanın büyük âlimlerinden olan babası Abdullah bin Yûsuf'tu. Ondan temel din ve âlet ilimlerini öğrenip, hadîs ve fıkıh ilmini tahsil etti. Ayrıca, Ebû Hassan Muhammed bin Ahmed Müzekkâ, Ebû Sa'îd Abdurrahmân bin Hemdân Nadravî, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Yahyâ el-Müzekkâ, Ebû Sa'd Abdurrahmân bin Hasen bin Aliyyek ve Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Abdülazîz en-Niyîlî, Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî ve daha birçok meşhûr âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok gayret gösterdi. Sabahtan akşama kadar ders alır, gece gündüz ilim peşinde koşardı. Daha tahsili sırasında yüz cild eseri okuyup mütâlâa etti. Hergün erkenden Ebû Abdullah'dan ders almak için Hubbazî mescidine gider. Kur'ân-ı kerîm okur, kırâat dersi alırdı. O, ilmin her dalında öğrenmesi mümkün olduğu kadar öğrenmiş ve bu husûsta çalışmıştır.

İmâm-ül-Haremeyn, henüz yirmi yaşına girmek üzere iken, babası vefât etmiş, kendisi de onun yerine müderris olmuştur. Bir taraftan yüzlerce talebeye ders veriyor, bir taraftan da kendi ilmini arttırmak için Beyhakıyye Medresesi'ne giderek, büyük âlim Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî'nin derslerine devam ediyordu. Mu'tezile sapıklarından olan Selçuklu veziri Amid-ül-mülk Kûndûri'nin zulümlerinden kurtulmak ve müslümanları fitneden korumak için, hocası Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî ile birlikte Nişâbûr'dan ayrıldı. Nişâbûr'dan Samarra'ya, sonra da Bağdad'a giderek, oranın âlimleri ile görüşüp onlarla sohbet etti. Zamanla şöhreti her tarafa yayıldı.

Sonra Hicaz'a giderek, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede dört sene kaldı, İlim ve ibâdetle meşgûl oldu. Kendisine, "İmâm-ül-Haremeyn", ya'nî Mekke ve Medine'nin İmâmı, Mekke ve Medine'nin en büyük âlimi ünvanı verildi. Nihâyet Alp Arslân Selçuklu devletine sultân olunca, âlimlere çok kıymet veren Nizâm-ül-mülk'ü vezir ta'yîn etti. Nizâm-ül-mülk'ün da'veti üzerine İmâm-ül-Haremeyn, Nişâbûr'a döndü. Nişâbûr'daki "Nizamiye Medresesi" müderrisliğine getirildi. Zamanın hükümdâr ve devlet ricalinden büyük hürmet görmeye başladı. O muazzam ilim müessesesinde, otuz sene kadar ilim yaymağa muvaffak oldu. Ders verdiği otuz yıl boyunca, bir kısmı meşhûr âlim ve devlet adamı olmak üzere, hergün dersine gelen talebe sayısı üçyüzden aşağı düşmezdi. Bir aralık da İsfehan'a girerek, Nizâm-ül-mülk ile görüştü. Sonra tekrar Nişâbûr'a döndü. İmâm-ül-Harameyn ömrünün sonuna doğru bir ara sarılık hastalığına tutuldu. Bu hastalık sebebiyle bir müddet derslerine ara verdi. Sonra iyileşip ders vermeye devam etti. Bir müddet sonra tekrar hastalanıp, hararet sebebiyle, zayıf düştü. Nişâbûr'a yakın (3 km.) bir köy olan Bestakan köyüne tebdîl-i hava için gitti. Burası, havası serin, suyu tatlı bir yerdi. Gün geçtikçe hastalığı, artıp, Rebi'ül-âhır ayının yirmibeşinde. Pazartesi günü vefât etti. Cenâzesi Nişâbûr'a getirildi. Cenâze namazını oğlu Ebü'l-Kâsım Muzaffer bin Abdülmelik Cüveynî kıldırdı. Nişâbûr'da

defnedildi. Vefâtı, duyulduğu heryerde büyük üzüntüyle karşılandı. Onun vefâtı üzerine, yüzlerce talebesi pek mahzûn olup, ayrılığına dayanamayarak ağlaştılar. Kendilerinden geçtiler. Vefât etmeden önce, dörtyüz talebeye ders vermekteydi, önce evine defn edildi. Daha sonra babasının yanına nakledildi. Şâirler onun vefâtı üzerine, şiirler söylemişlerdir. Söylenen bu şiirlerden ba'zı beyitlerin tecümesi şöyledir: "Herkesin kalbi Meâli'ye bağlı idi. Onların günleri geceler gibi olmuştur. Fazîlet ehlinin dalı bir gün mü meyve veriyor?' işte İmâm-ı Ebü'l-Meâlî (Cüveynî) vefât etmiştir."

"Meâli elbisesini, makamını bırakıp gitti. Başkası giymesin. Çünkü o, Ebü'l-Meâlî'nin boyuna uygun bir elbise idi."

İmâm-ül-Harameyn, Fıkıhda, usûlde, kelâmda, kendisine has, fakat Ehl-i sünnetten ayrılmayan bir yol ta'kib etmiştir. Bu büyük âlim, gayet fasih bir hatip, pek hassas rûhlu bir edip idi. Saatlerce ders verir ve ifâdelerindeki belagat ve ahenk, hiçbir sekteye uğramazdı. Sözlerindeki ahenk, akmakta olan berrak bir nehrin akışını andırırdı. Va'zlarındaki te'sîr; dinliyenleri cereyana tutulmuş gibi titretirdi. Dokunaklı bir beyt okunduğu veya ma'nevîyata âit bir söz söylendiği zaman duygulanır; gözlerinden yaşlar akardı.

Tasavvuftan da büyük pay ve zevk almış, güzel ahlâkı kendisinde toplamıştı. Bunun için gayet mütevâzi, insaflı ve kadir şinas idi. Huzûrunda söylenilen her sözü nezâketle dinler, hoşuna giderse takdîr eder, faydalı görürse, ondan istifâde ettiğini söylemekten çekinmezdi. Arasıra şiir söyler, fakat manzûmelerini başkalarına okumazdı. İmâm-ı Gazâlî'yi yetiştiren bu büyük âlimin bir şiiri şöyledir:

Ey kardeşim, ilme altı şey kavuşturur ve bunları genişçe sana edeyim beyân: Zekâ, heves ve gayret ve yetecek kadar" mal, Bir üstadın telkini, ayrıca uzun zaman. İmâm-ül-Harameyn çok talebe yetiştirmiş olup, talebeleri ilimde çok yükselmiştir. En meşhûr talebeleri şu zâtlardır,:

1. İmâm-ı Gazâlî; en meşhûr talebesi olup, hocası onun için ilimde büyük bir deniz gibidir demiştir. Daha hocası hayatta iken ve talebeliği sırasında meşhûr olmuş, bu hâline hocası da gıbta etmiştir. 55 yaş gibi kısa bir ömür yaşamasına rağmen, çok kıymetli eserler yazmış, ilmi ve hizmetleriyle her tarafı aydınlatmıştır. (Bkz. İmâm-ı Gazâlî)

2. Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Keyâlehrâsî; İmâm-ı Gazâlî'den sonra en meşhûr talebesidir. İlimdeki gayreti ve üstünlüğü, bizzat hocası tarafından methedilmiştir. Bağdad'da Nizamiye Medresesi, müderrislerinden idi. Kıymetli eserleri vardır.

3. Ebü'l-Muzaffer Ahmed bin Muhammed el-Havâfi; hocası tarafından çok sevilip, methedilmiş bir zât idi. Mes'eleleri inceleme ve münâzara husûsunda pek meharetli idi. Hocası onun fasîh konuşmasını çok beğenirdi. Gece gündüz hocasının yanından ayrılmazdı. Münâzaraya girdiği zaman adetâ bir arslan kesilir, hasımlarını pek kat'î delîllerle sustururdu. Daha hocasının sağlığında ders vermeye başlamıştır. Horasan'ın meşhûr şehri Tûs'a kadı olarak ta'yin edilmiştir.

4. Ebü'l-Kâsım Süleymân bin Nasır el-Ensârî en-Nişâbûrî; kelâm, usûl-i fıkıh ve tasavvuf ilminde büyük âlim idi. Zâhir ve bâtın ilmine sâhib, ma'rifet ehli Bir zât idi. Hocası Cüveynî hazretlerinin "El-İrşâd" adlı eserini şerhetmiş, açıklamıştır. Bu sebeble "Şârih-i İrşâd" lakabıyla meşhûr olmuştur. Ebü'l-Feth Şehristanî'yi bu zât yetiştirmiştir, İstanbul Ayasofya Kütüphânesi'nde "İrşâd" adlı esere yaptığı şerhin yazma bir nüshası vardır.

Cüveynî hazretlerinin babası Ebû Muhammed Abdullah bin Yûsuf, Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde zamanının meşhûr âlimlerinden idi. Babası onun yetişmesi husûsunda çok titiz davranır, bilhassa helâl lokma yiyerek büyümesine çok dikkat gösterirdi. Hep helâl lokma yedirirdi. İmâm-ı Cüveynî, bir defasında bir münâzara meclisine katılmıştı. Bu mecliste konuşurken, bir ara söz söyleme husûsunda tereddüde düştü. Oradakiler "Sen hiç böyle yapmazdın bu ne hâldir?" dediklerinde, bu tutukluğun sebebini o şöyle anlatmıştır: "Bu hâlimin sebebini hiçbir şeyde bulamıyorum. Ancak çocukluğumda emdiğim bir sütün kalıntısından olma ihtimâli vardır" dedi. "Nedir o süt emme işi?" dediklerinde, "Ben süt emdiğim sırada, annem, babama yemek pişirmek için beni bir yere koymuş. Bu sırada ağlayınca, bir câriye beni alıp susdurmak için emzirmeye başlamış. Bu sırada babam görüp hemen bırakmasını söylemiş ve bu câriye bizim değil, sâhibinden de izin almadık ki bizim çocuğumuzu emzirsin demiş. Beni câriyenin elinden alıp, ayaklarımdan tutup baş aşağı çevirerek emdiğim sütü

iyice kusturmuş, işte konuşurken bende gördüğünüz bu hâl, o emdiğim sütün vücûdumda kalan artığıdır” demiştir.

Zamanın Selçuklu Sultânı Melikşâh tarafından, Ramazan bayramı yanlışlıkla bir gün önceden ilân edilir. Bu durumdan haberdâr olan İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî, “Dînimizde Ramazan ayının başlamasının ve sona ermesinin hesâbla ve takvimle değil, hilâlin görülmesi ile mümkün olduğunu, bu yüzden de hilâl görülmeden önce bayramın ilân edilemeyeceğini bildirdi. Akşam vakti olup hilâl gözetlendikten sonra da görülemeyince, sultânın sözüne muhalefet ederek, “Ertesi günün bayram olmadığını, hiçbir yerden hilâl görülemediği için, Ramazanın otuza tamamlanması gerektiğine” dâir verdiği fetvâyı ilân etti. Bunun üzerine Sultân Melikşâh, haber göndererek Cüveynî’yi sarayına da’vet etti. Durum İmâm-ül-Haremeyn’e ulaşınca;

“Sultâna âit olan devlet işlerinde fermana itaat etmek bizim vazîfemizdir. Fakat fetvâya teallûk eden din mes’elelerinde âlimlere sormak da sultânın vazîfesidir” diye haber gönderdi. Sultan Melikşâh da, İmâm-ül-Haremeyn’e teşekkür edip, fetvâsına tâbi olarak, bayramın bir gün sonra olduğunu tasdik ve ilân etti.

İmâm-ı Gazâlî’nin hocası olan İmâm-ül-Haremeyn, birgün ziyâret için büyüklerden birinin evine gittiğinde, âlimler ve büyükler onun etrâfında toplandılar. O esnada meclisden biri kalkarak, İmâm’a Tâhâ sûresinin 5. âyet-i kerîmesini okuyarak, “Allahü teâlânın mekândan münezzeh olduğuna delîlin nedir?” diye sordu.

> İmâm-ül-Haremeyn: “Yûnus (aleyhisselâm) balığın karnında (Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum) diye duâ etmesidir.” deyince orada bulunanlar bu cevâba hayret ederler. Ev sahibi de mes’elenin açıklanmasını ister. Bunun üzerine İmâm-ül-Haremeyn: “Burada bin dirhem borcu olan bir fakir var. Onun borcunu öderseniz mes’eleyi açıklarım” der. Ev sahibi, borcu ödemeyi kabûl eder. İmâm-ül-Haremeyn cevâbını şöyle açıklar “Resûlullah (aleyhisselâm), mi’râcda yüksek makamlardan, cenâb-ı Hakkın dilediği yere yükseldi ve orada “Yâ Rabbî! Ben seni hakkıyla övemem Sen kendini övdüğün gibisin” dedi ve yine Yûnus (aleyhisselâm) denizin derinliklerinde, balığın karnında, karanlıklar içinde imtihan olurken meâlen; “Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum” (Enbiyâ-87) diye duâ etmesidir. Cenâb-ı Hakkın bir mekânı olsaydı, mi’râcda olan Peygamber efendimiz ve balığın karnında bulunan Yûnus (aleyhisselâm) karşısındaki birine hitâb eder gibi hitâb ederlerdi. Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlânın bir mekânda olmadığına delâlet ediyor.”

İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî hazretleri buyurdu ki:

“İlim, iki kısımdır. Birincisini öğrenmek herkese lâzımdır, ikincisini öğrenmek, farz-ı kifâyedir. Bunu taklidden çıkıp, müctehid olan âlim öğrenir. Bir şehirde, böyle bir âlim bulunursa, başkaları öğrenmeme günâhından kurtulur. Böyle âlim hiç bulunmazsa, hepsi âsî olur. Böyle bir âlim, kitabdan, sünnetten, icmâ’dan ve kıyâsdan hüküm çıkarır ise, buna (Müctehid-i müstekıl) denir. Uzun zamandan beri, böyle müctehid yoktur.”

Ömrü boyunca yalnız Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için gayret eden İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî, Allahü teâlânın dîninin daha iyi öğrenilmesi için, pek kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinden ba’zıları şöyledir:

“Tefsîr”, “Eş-Şâmil fî usul-iddîn” kelâm ilmi ile ilgili olup, beş cild hâlinde yazmadır. “El-İrşâd,” kelâm ilminde tuttuğu yolu anlatan bir eseridir. Bâblara ve fasıllara ayrılarak yazılmıştır. Bu eserini talebesi Ebü’l-Kâsım Süleymân bin Nasır şerh etmiştir. Başka şerhleri de vardır. Bu eserin yazma nüshası Ragıb Paşa ve Ayasofya kütüphânelerinde vardır. “Akîde-i Burhâniyye” adlı kitap bu eserin muhtasarıdır. “Akîde-i Nizâmiyye” Nizâm-ül-mülk nâmına yazılmış olup, Selef-i sâlihînin yolunu bildiren bir eserdir. “Mûgis-ül-halk fî tercih-il-kavl-il-hak”, bu eserinde dört mezhebden birine uymanın vâcib (lâzım) olduğu ve dört mezhebden birine uymamanın felâket olduğunda icmâ’ bulunduğunu bildirmiştir. “Nihâyet-ül-matlab fî dirâyet-il-mezheb” fıkıha dâir olup, dört cilddir. Bunu Mekke-i mükerremede yazmaya başlayıp Nişâbûr’da tamamlamıştır. “El-Burhan”, Usûl-i fıkıha dâirdir. Şerhleri vardır. “Verakat”,

usûl mes'elelerine dâir olup, bir muhtasar şeklindedir. Pekçok şerhleri vardır. Hanefî mezhebi âlimlerinden Kâsım Kutluboğa'nın da bu eser üzerine bir şerhi vardır. "Telhîs-üt-tahrib", "Muhtasar-ün-nihâye" Nihâye'nin muhtasarıdır. "Gıyâs-ül-ümem", Gıyâsüddîn Nizâm-ül-mülk adına yazmışdır. Devlet idâresi ile ilgilidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 184

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 165

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 167

4) Kâmus-ül-a'lâm cild-2, sh. 1855

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 358

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 110

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 128

8) El-A'lâm cild-4, sh. 160

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1024

10) Fâideli Bilgiler sh. 345

11) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 153

İSBİCÂBÎ (Ahmed bin Mensûr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Nasr (veya Ebû Bekr) olup ismi Ahmed bin Mensûr'dur. Doğduğu ve ilim öğrendiği yer olan Semerkand yakınlarındaki İsbicâb şehrine nisbetle İsbicâbî ve Mutahherî denildi. Doğum târihi bilinmeyen bu büyük âlim, 480 (m. 1087) yılında vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olacak din ve âlet ilimlerini öğrenen Ebû Nasr İsbicâbî, zamanın irfan merkezlerinden biri olan Mâverâünnehr şehirlerinden İsbicâb'da ilim tahsil etti. Zamanının en bilgili âlimlerinden hadîs, tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. İhlâslı çalışması, keskin zekâsı ile din bilgilerine en iyi bir şekilde vâkıf oldu. Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için öğrenmiş olduğu eşsiz bilgileri, tâliblerine öğretmek için Semerkand'a gitti. Orada talebelere ders verip insanlara nasihat ederken, doğruyu görmekten mahrûm olup sapık yollara kaymış kimselerle münâzaralarda bulundu. Seyyid Ebû Şüca'dan sonra ilmî reîslik İsbicâbî'ye geçti. Yanlış fetvâları insanların elinden alır, altına doğrusunu yazarak muhafaza ederdi. Vefâtından sonra evinde bulunan bir sandığın, ağzına kadar böyle fetvâlarla dolu olduğu görüldü.

Engin bilgisi güzel ahlâkı, bilgisine uygun yaşayışı ile insanlara örnek oldu. Çok cömertti. İnsanlara iyilik etmeyi pek severdi. Onlara dünyalık vererek, âhıretlerini kurtarmaya çalışırdı. Çok ibâdet eder, vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Semerkand'da kadılık da yapan bu mübârek insandan, birçok kimse ders aldı.

Onun ilminden istifâde edenlerin de gayret ve duâları bereketiyle, güzel Semerkand yeni bir güzelliğe kavuştu, insanlar din bilgilerini doğru olarak öğrenip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya çalışırken, huzûr ve saadet içinde yaşadılar. Kendi öğrendikleri güzel bilgileri öğretmek ve Allahü teâlânın dînini yaymak için akın akın Anadolu'ya aktılar. Yüksek ahlâk sahibi kumandanların komutasında, din-i İslâmı yaymak ve zâlim Bizans tekfurlarının zulmü altında inleyen mazlûmları kurtarmak, kendileri gibi ebedî saadet yolunu bulmalarına yardımcı olmak için çok gayret gösterdiler.

Ebû Nasr İsbicâbî, yazmış olduğu pek kıymetli eserler ile, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini, zamanındaki insanların anlayacağı şekilde açıkladı. Hanefî mezhebi temel fıkıh kitaplarından İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Câmi'-üs-sagîr" ve "Câmi'-ül-kebîr" kitaplarını şerhetti. Hakîm-üş-Şehîd Muhammed bin Muhammed'in "Kâfi"sini, İmâm-ı Tahavî'nin "Muhtasar"ını şerhetti. Ayrıca vermiş olduğu fetvâları da "Fetevâ-i İsbicâbî" adındaki eserinde topladı.

> Ebû Nasr İsbicâbî "Muhtasar-ı Tahavî"yi şerhe başlarken, eserinin başına "Besmele"yi yazmış ve böyle yapılmasının sebebini de; "Allahü teâlânın adı zikredilmeden başlanılan her iş, bereket ve hayırdan yoksundur." hadîs-i şerîfini yazarak açıklamıştır. Eserini yazmasına sebeb olarak da; "İlim talep etmek (öğrenmek), her

müslüman üzerine farzdır.” ve “İlim Çin’de de olsa onu arayınız.” hadîs-i şerîflerinin hükmüne tâbi olmak olduğunu bildirmiştir.

Eserinin mukaddimesinde, şerhetmekte olduğu İmâm-ı Tahavî’nin “Muhtasar”ı hakkında bilgiler veren Ebû Nasr İsbicâbî, “İmâm-ı Tahavî bu kitabında, bilinmesi zarurî lâzım olan din bilgilerini yazdı. Hadîs-i şerîfleri yazmakla İktifa etti. Açıklamaya gitmedi. Bu eserde mes’eleler, İmâm-ı a’zam, Ebû Hanîfe, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve İmâm-ı a’zam hazretlerinin diğer talebelerinin ictihâdlarına göre izah edilmiştir. Zîrâ bu mübârek insanlar, Sünnet-i Resûlullaha (aleyhisselâm) en çok uyan, onu en iyi açıklayanlar ve en i’timâd edilen kimselerdir.” İmâm-ı Tahavî “Müftî ve hâkim fetvâ verirken, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin sözüne uygun olarak fetvâ verir. Aradığını onun sözlerinde açıkça bulamazsa, İmâm-ı Ebû Yûsuf’un sözünü alır. Onun sözlerinde bulamazsa, İmâm-ı Muhammed Şeybânî’nin sözünü alır. Ondan sonra İmâm-ı Züfer’in, daha sonra Hasen bin Ziyâd’ın sözünü alır. Müctehid-i fil-mezheb âlimlerden eshâb-ı tercih olan müftîler, ictihâdlar arasında delîlleri kuvvetli olanları seçerler. Müctehid olmıyanlar, bunların, tercih etmiş oldukları söze uyar. Böyle yapmıyan müftîlerin ve hâkimlerin sözü kabûl edilmez. Demek ki, tercih ehlinin seçmemiş olduğu şeylerde, İmâm-ı a’zamın sözünü almak lâzımdır. Görülüyor ki, müftînin müctehid-i fil-mezheb olması lâzımdır. Böyle olmıyana müftî denilmez, nâkil, nakl edici, fetvâyı iletici denir. Nâkiller fetvâları, meşhûr fıkıh kitaplarından alır. Bu kitaplar, meşhûr olan mütevâtir haberler gibi kıymetlidirler.

Fâsıkın müftî olması uygun değildir. Bunun verdiği fetvâlara güvenilmez. Çünkü fetvâ vermek, din işlerindendir. Din işlerinde fâsıkın sözü kabûl edilmez. Diğer üç mezhebde de böyledir. Böyle müftîlere birşey sormak caiz değildir. Müftînin müslümân olması ve akıllı olması da, sözbirliği ile şarttır. Âdile, sâliha olan kadının ve dilsizin fetvâsı kabûl olunur” buyurmaktadır. Büyük âlim İsbicâbî; İmâm-ı a’zamın (radıyallahü anh) ilim silsilesini; “Hanefî mezhebindeki ahkâm-ı şer’ıyye (din bilgileri), Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah İbni Mes’ûd’dan (radıyallahü anh) başlıyan yol ile meydana çıkarılmıştır. Ya’nî mezhebin reîsi olan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe fıkıh ilmini Hammâd’dan, Hammâd da İbrâhim-i Nehâ’î’den, bu da Alkama’dan, Alkama da Abdullah bin Mes’ûd’dan, bu da Resûl-i ekremden (aleyhisselâm) almıştır” şeklinde açıklamıştır. Bu eserde bildirilen hadîs-i şerîflerden birkaç tanesi şöyledir: Resûlullah (aleyhisselâm); “Misvak kullanınız, zira misvak ağzı temizler, Hakkın rızâsını kazandırır.”

“Oruçlunun en iyi kürdanı misvaktır.”

“Ümmetime meşakkat (zorluk) vermeyeceğini bilseydim, onlara her namazda misvak kullanmayı emrederdim” buyurdular.

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 42

2) Keşf-üz-zünûn sh. 563, 569, 1220, 1378, 1627

3) Şerh-i Muhtasar-ı Tahavî,

İSFERÂÎNÎ (Şehfûr, Tâhir bin Muhammed)

Tefsîr, kelâm, Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebü’l-Muzaffer olup ismi Tâhir bin Muhammed’dir. Horasan’da İsferâîn şehrinde doğdu. Oraya nisbetle İsferâînî denildi. Şehfûr lakabıyla meşhûr oldu. Tûs şehrindeki Nizamiye Medresesine müderris ta’yin edildi. 471 (m. 1078) yılında Tûs’ta vefât etti.

Temel din ve âlet (yardımcı) ilimlerine sahip olduktan sonra, çeşitli memleketlere âlimlerin ilimlerinden istifâde edebilmek için seyahat eden Ebü’l-Muzaffer Şehfûr İsferâînî, Esam, Ebû Ali Rifâ’, Ebû Mensûr Bağdadî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Tefsîr ve kelâm ilminde meşhûr oldu. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Her dalda ilim sahibi idi. Nizâm-ül-mülk tarafından Tûs’daki Nizamiye Medresesi’ne müderris ta’yin edildi. Tûs şehrinde yıllarca kalıp, orada dersler verdi. Üstâd, İmâm Ebû Mensûr Abdülkâhir bin Tâhir Bağdâdî’nin kızı ile evlendi. Evlâtları, Belh şehrinin âlim ve faziletlilerinden oldular.

Çok cömert olan Ebü'l-Muzaffer İsferâînî, evinde dünyâ malı bulundurmaz, eline geçenin ihtiyâcından fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Eline çok mal geçmesine rağmen, hiçbir zaman zekât nisâbına mâlik olmamıştı. Çünkü eline geçen mal, hemen bir fakirin evine doğru yola çıkarılırdı. Çok ibâdet eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışırdı. Tûs şehri, yıllarca onun saçtığı ilim ışıklarıyla parladı. Kendisinden birçok kimse ilim öğrenip istifâde etti. Ebü'l-Muzaffer Şehfûr İsferâînî, engin bilgisi, keskin zekâsı, doğruyu gören aklı ile, doğru yoldan sapanlara güzel cevaplar verip susturdu. Kelâm ve tefsîr ilimlerinde kıymetli kitaplar yazdı. "Tefsîr-ül-kebîr" adı da verilen "Tâc-üt-terâcim fî tefsîr-il-Kur'ân lil-e'âcim" adlı eseri meşhûrdur. Kelâm ilmine dâir yazdığı "Et-Tebsîr fiddîn ve temyîz-ül-firkat-in-nâciyet-i an-il-firak-il-hâlikîn" adlı eserinde, Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimlerine tâbi olanların ebedî saadete ereceklerini, onların yolundan ayrılanların sapıklıktan kurtulamayacaklarını bildirmektedir.

Çok güzel şiirler de yazan Ebü'l-Muzaffer Şehfûr İsferâinî, bir şiirinin tercümesinde kendi nefsine şöyle demektedir:

"Verdiğin üç-beş parça mal ile cömert oldum sanma! Asıl cömertlik, çok mal verdiği halde, en az verenin kendisi olduğunu düşünmektir. Verdiği mal karşılığında teşekkür ve iltifât bekleyen cömert değildir. Teşekkür, minnet ve eziyete aldırış etmeyen kimseye, cömertliğinden dolayı iltifâtın bir zararı olmaz."

Hilâl bin Âlâ'ya şu ma'nâdaki şiiri söylediği bildirilmektedir:

"Bana zekât borcun var mı diyenlere çok şaşarım. Mirasçılarıma mal değil, iyilik ve güzellikler bıraktım. Birçok defa dünyâ malı ile elim dolup taştı. Sadaka vermekten başka birşey düşünmediğimden hiçbir zaman zekât nisâbına mâlik olacak kadar malım olmadı. Böyle cömert olan kimselerin zekât borcu olduğu nerede görülmüştür?"

Ebü'l-Muzaffer Tâhir bin Muhammed el-İsferâînî, "Et-Tebsîr fîl-firak" isimli kitabının önsözünde, şunları kaydediyor:

> Allahü teâlâ, En'âm sûresinin 79. âyet-i kerîmesinde İbrâhim aleyhisselâmın Îmânından haber verirken, meâlen onun şöyle dediğini beyân buyurmuştur "Şüphesiz, ben sâdece hak dîne (tevhîde) boyun eğip, yüzümü yerleri ve gökleri yaratmış olan Allaha çevirdim ve ben müşriklerden (O'na ortak koşanlardan) değilim." Bu âyet-i kerîmede, onun "Hanîf' dini üzere olduğu, ya'nî putlara tapmadığı, şeytanın yollarından uzak durduğu, Allahü teâlânın dinine muhalif olan yol ve dinlerden uzak kaldığı bildiriliyor. Bunun benzeri, Resûlullaha (aleyhisselâm) inzal buyurulan şu âyet-i kerîmelerde görülmektedir En'âm sûresinin yüzellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmaktadır. "Peygamberlerin bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmek veya hükümlerin bir kısmını tanımamak sûretiyle dinlerini ayrı ayrı fırkalara ayırarak parçalananlar var ya, senin onlarla hiçbir ilgin yoktur..." Muhammed sûresinin ondokuzuncu âyet-i kerîmesinde de meâlen şöyle buyurulmuştur. "Şimdi (Ey Resûlüm)! Şunubil ki, Allahtan başka hiçbir ilâh yoktur." Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmelerde Resûlüne, ma'rifetullaha ve Allahü teâlânın dinine muhalif olan her dîni terk etmesini emretmiştir. Yine O'na kendisinden haber verirken, Allahtan başka ilâh olmadığını ve ibâdete yalnız O'nun lâyık olduğunu bildiren vasıfları toplayan ma'rifetine dâir sıfatlarla kendisini anmayı emretmiştir. Allahü teâlâ, En'âm sûresinin yüzaltmışbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: "De ki: Beni, Rabbim, şüphesiz dosdoğru bir yola hidâyet buyurdu; O, öyle bir din ki, gayet sağlam ve devamlı, İbrâhim'in Hakka yönelmiş tevhîddîni; ve O (İbrâhim), hiçbir zaman müşriklerden olmadı."

Allahü teâlâ, bütün insanlara, cinnîlere ve meleklere "La ilahe illallah" ya'nî Allahtan başka ilâh yoktur demelerini buyurmuştur. Cenâb-ı Hak, İhlâs sûresinin birinci ve ikinci âyet-i kerîmelerinde meâlen; "(Ey Resûlüm) De ki: O, Allahtır, tektir" buyurmuş, kendisini kemâl sıfatlarıyla vasfetmiş, aynı sûrenin üç ve dördüncü âyet-i kerîmelerinde ise meâlen; "Doğurmadı, O, doğurulmadı da. Hiçbir şey de, O'na denk olmamıştır" buyurarak kendinden noksanlıkları nefyetmiştir.

Bâtılın sıfatının hakîkatine ermeyene, hakkı bilmek mümkün olmaz. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâb-ı Kirâmı, O'na hakkı, i'tikâdlarının ve ma'rifetlerinin sahih olması için suâl ederler, bâtılı ve şerri de onlardan kaçınmak için sorarlardı. Hattâ Huzeyfe-i Yemânî (radıyallahü anh) buyurmuştur ki: "İnsanlar, Resûlullahtan (aleyhisselâm) hayrı soruyorlardı. Ben ise, O'na şerri soruyordum." Hazreti Huzeyfe'nin böyle yapması, şerri tanıyarak, ondan istenildiği gibi kaçınmak içindi. Zira, onu tanımayan ona düşebilir. Nitekim şâir şöyle demiştir: Şerri (kötülüğü), kötülük yapmak için değil, ondan korunmak için öğrendim. Kim kötülüğü hayırdan (iyilikten) ayıramıyorsa ona düşer."

> Resûlullah (aleyhisselâm) İslâm cemâati içerisinde, önceki dinlerde meydana geldiği gibi, muhtelif fırkaların zuhur edeceğini haber vermişlerdir. Birgün Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm):"Yahudiler yetmişbir fırkaya ayrıldı. Hıristiyanlar da yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi Cehenneme gidecek, ancak bir fırkası kurtulacaktır" buyurmuş, onlar da "Yâ Resûlallah! Fırka-i nâciye (kurtulacak olan fırka) kimlerdir?" diye sormuşlar Resûlullah da (aleyhisselâm), "Benim ve Eshâbımın izinde gidenlerdir" diye cevâp vermişler, bir başka rivâyette, "(Onlar) cemâattir (Cumhûr-i müslimîndir)" buyurmuşlardır. Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (aleyhisselâm) Âl-i İmrân sûresinin yüzaltıncı âyet-i kerîmesi olan "Kıyâmet gününde bir takım yüzler ak ve bir takım yüzler de kara olacak..." meâlindeki âyetin tefsîri hakkında şöyle buyurmuşlardır: "Yüzleri ak olan cemâat (Cumhûr-i müslimîn), yüzleri kara olanlar ise hevâ ehlidir. (Bid'at ve dalâlet sahipleridir)". Resûlullah (aleyhisselâm) bu ümmetin hevâya bulaşacağını (ya'nî bu ümmetten birçok kimselerin bozuk fırkalara intisâb edeceğini) beyân buyurmuştur. Hevâ ehlinden çoğu, zâhirde fırka-i nâciye ile beraber ise de, imânın hakîkatinde onlardan ayrılmaktadırlar: Mü'minin, bid'at fırkalarından ayrılabilmesi ve onların sapıklıklarından kendisini koruyabilmesi için, onların hâlini bilmesi, onların şüphe ve bid'atlerinden akidesini koruması ve Allahü teâlânın âyet-i kerîmede bildirdiği kimselerden olmaması lâzımdır. Nitekim Allahü teâlâ, Yûsuf sûresinin yüzaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; "Onların çoğu, Allahü teâlâya şirk koşmaksızın, îmân etmez" buyurmuştur. Bu husûsta Resûlullah (aleyhisselâm) de şöyle buyurmuştur: "Kalbinde zerre miktarı kibir, ya'nî küfür bulunan kimse Cennete girmez. Kalbinde zerre miktarı îmân bulunan kimse de Cehennemde kalmaz." insanı kurtaracak olan zerre miktarı îmân, bütün bid'atlerden, ilhâddan ve küfrün her çeşidinden sâlim olan (arınmış) sahih bir i'tikâddır. Akıllı kimse için bütün bid'at nevileri ve bid'at ehli ortaya çıkmadıkça (onları tanımadıkça), îmânın hakîkati, hepsinden arınmış bir şekilde açığa çıkmaz. Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) kelâmı doğru, va'di haktır. O'nun, müslümanlar arasında bulunacağını haber verdiği dalâlet (sapıklık) fırkalarının ortaya çıkacağından şüphe yoktur. Fakat müslüman âlimlerden ehl-i tahkîk olanlar bunda ihtilâf etmişlerdir. Tahkîk ehli âlimlerden ba'zıları: "Müslümanlar arasında çıkacağı bildirilen bid'at ehli fırkalar, henüz tamamlanmamıştır; şu anda bir kısmı' mevcûd olup diğer bir kısmı ise, kıyâmet gününden önce meydana gelecektir. Hazreti Peygamberin (aleyhisselâm) haber verdiği şeyler şüphesiz olacaktır" demişlerdir. Ba'zı âlimler ise; "Bu fırkaların hepsi, İslâm cemâati arasında meydana gelmiştir. Mü'minin, akidesini onların bozuk akidelerinden ve dinini onların sapık dinlerinden ayırması lâzımdır" buyurmuşlardır.

İmâm-ı İsferâînî, "Et-Tebsîr fil-firak" isimli eserinin "Ehl-üs-sünnet vel-cemâat i'tikâdının beyânı" başlıklı onbeşinci babında buyuruyor ki:

> Allahü teâlâ Peygamberler gönderdi, kitablar indirdi, emir ve nehiyler verdi, sevâb ve ıkâbı (ceza) beyân edip, Peygamberlerini (aleyhisselâm) kendilerinin doğruluğuna delâlet eden mu'cizelerle te'yîd etti (kuvvetlendirdi). Onların lisânı üzere, tevhîdi ve İslâmiyeti (akâid ve fıkhı) bilmeyi farz kıldı. Onların her söyledikleri

doğru, her yaptıkları haktır. Onların bu vasıflarına delâlet eden ilim, sâdık olduklarına ve sözlerinin doğruluğuna delâlet eden zâhirî mu'cizelerin meydana gelmesidir. Cenâb-ı Hak, tevhîd, akâid ve fıkhı farz kılmış ve bunu kitabında ba'zı âyet-i kerîmelerde topluca, ba'zı âyet-i kerîmelerde tafsilâtıyle beyân etmiştir. Topluca bildirmesi, Nisa sûresinin yüzaltmışüçüncü âyet-i kerîmesinde olmuş, Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurmuştur: "Nûh'a ve ondan sonraki Peygamberlere vahy ettiğimiz gibi (Habîbim) sana da vahy ettik ve yine İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, Ya'kûb'un çocuklarına, Îsâ'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a, Hârûn'a Süleymân'a da vahy ettik ve Davud'a Zebur'u verdik."

Mufassal (ayrıntılı) olarak da şu âyet-i celîlelerde bildirilmiştir. Allahü teâlâ A'râf sûresinin ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; "And olsun, biz Nûh'u Peygamber olarak kavmine gönderdik de, o şöyle dedi: "Ey kavmim! Allaha ibâdet ve itaat edin, sizin için ondan başka bir ilâh yoktur. Ben üzerinize gelecek çok büyük bir günün azâbından hakîkaten korkuyorum." Hûd sûresinin yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gerçekten biz Nûh'u, şöyle desin diye kavmine gönderdik: "Haberiniz olsun, ben size azâbın sebeblerini ve kurtuluşun yolunu açıklayan bir korkutucuyum." Gâfir (Mü'min) sûresinin otuzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Doğrusu Mûsâ'dan önce Yûsuf da size mu'cizeler getirmişti. O vakit de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet vefât ettiğinde de: "Bundan sonra Allah asla Peygamber göndermez" dediniz. İşte Allah (dîninde) haddi aşan şüpheciyi böyle saptırır." Yûnus sûresinin yetmiş beşinci âyet-i kerîmesinde ise, meâlen; "Bu Peygamberlerden sonra, Mûsâ ile Hârûn'u Fir'avn ve cemâatine mu'cizelerimizle gönderdik. Kibirlenerek îmân etmediler ve günahkâr bir kavim oldular" buyurmuştur.

Bu konunun topluca bildirildiği âyet-i kerîmelerden bir kısmı da şöyledir. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin yüzaltmışdördüncü âyetinde meâlen; "Gönderdiğimiz öyle peygamberler vardır ki, onları bundan (bu sûreden) önce sana beyân ettik, öyle peygamberler de vardır ki, sana onların kıssalarını bildirmedik..." buyurmuş. Gâfir (Mü'min) sûresinin yetmişsekizinci âyet-i kerîmesinde ise meâlen; "(Ey Resûlüm) gerçekten biz senden önce birçok peygamberler gönderdik, onlardan kimini sana haber verdik, kimini de sana haber verip anlatmadık..." buyurmuştur.

Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın Resûlüdür. Risâletinde, bütün fiil ve sözlerinde sâdık idi. O'nun mu'cizesi Kur'ân-ı kerîm idi. İnsanları münâzaraya da'vet etmiş ve kendilerinden itaat istemiştir. Onlara, ne zaman Kur'ân-ı kerîme benzer bir sûre getirirlerse, itaat etmeleri gerekmiyeceğini beyân buyurarak meydan okumuştur. O dili bilenler, kendilerinden ve nesillerinden itaat mükellefiyetini, mallarındaki hakları düşürmek için çalışmışlar, buna muktedir olamamışlardır. Eğer getirdikleri sözle, kendilerinden, mallarından ve aile efradından, mükellefiyetleri kaldırmaya güçleri yetseydi, harbe, sulha ve kıtale yönelmezlerdi ki, bu kıtalin sonunda; ölüm, esîr düşme, köle olma, mallarda ve elde bulunan diğer şeylerde yağma ve gasb vardır. Bunu (Kur'ân-ı kerîmin bir âyet-i kerîmesinin de olsa benzerini) getiremeyince, onların Kur'ân-ı kerîmin üstünlüğü karşısında acze düşerek bu işten yüz çevirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm zamanında Fir'avn'ın sihirbazları, ona karşı durmaktan âciz kalmışlar, birçokları, Mûsâ'nın (aleyhisselâm) da'vetinde haklı olduğunu kabûl ederek onun getirdiklerine îmân etmişlerdir, Îsâ aleyhisselâm da getirdiği mu'cizelerin bir benzerini getirme husûsunda doktorları âciz bırakmıştır.

Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) nübüvvetinin hak olduğu, Allahü teâlânın kitabında açıkça ortaya konulmuştur. Bu husûsta, cenâb-ı Hak Ahzâb sûresinin kırkbeş ve kırkaltıncı âyet-i kerîmelerinde meâlen; "Ey Peygamber! Seni ümmetinden (tasdîk edenlerle etmiyenler üzerine) bir şâhid, (mü'minlere Cenneti) bir müjdeleyici, (kâfirleri de

Cehennemle) bir korkutucu gönderdik. Hem Allahın dînine ve O'na ibâdete, O'nun izniyle bir da'vetçi, hem de nûr saçan bir kandil olarak" buyurmaktadır.

Fetih sûresinin 29. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmuştur "Muhammed (aleyhisselâm) Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrat'ta ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi, onlar, ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek, şaşırdıkları gibi, hâl ve şânları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."

Peygamber efendimizin nübüvveti, Kur'ân-ı kerîmde müteaddit yerlerde zikredilmiştir. O'nun mu'cizesinin vasfedilmesi husûsunda Allahü teâlâ Bekâra sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: "Eğer kulumuza (Hazreti Muhammed'e (aleyhisselâm) indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi sizde onun benzerinden (fesahat ve belagatta ona eş) bir sûre getirin ve Allahtan başka şâhidlerinizi (putlarınızı, şâir ve âlimlerinizi) de yardıma çağırın, (şayet bu beşer kelâmıdır) sözünde sâdık (doğru söyliyen) kimseler iseniz." Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mucibiyle amel ettiği şey İslâmiyettir. O'nun mu'cizesi, haber verdiği bütün şeylerde sâdık olduğuna delîldir. O'nun haber verdiklerinden bir kısmı şunlardır: "Benden sonra Peygamber gelmiyecektir", "İslâm yükselir, onun üzerine yükselen olmaz", "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur;(Birincisi) Allahtan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, (diğerleri) namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutmaktır." Bu beş temel vazîfenin kıyâmete kadar kesilmiyecek ve kaldırılmayacak bir farz olduğunu beyân buyurmuş ve insanların kabirlerinde diriltileceklerini ve dinden sorulacaklarını, sonra haşir vaktine kadar âsilerin ıkâb (ceza) göreceğini, tâat ehlinin de ni'metler içerisinde olacağını haber vermiştir. O'nun haber verdiklerinden bir kısmı da; haşir, neşir, kıyâmetin meydana getirilmesi ve kıyâmetin vaktini Allahtan başka kimsenin bilmiyeceğidir. Halk haşrolacak ve hesaba çekilecek, sonra ehl-i Cennet, Cennette dâimî bir ni'met içine sokulacaklar, orada Rablerini göreceklerdir. Bu, cenâb-ı Hakkın ziyâde ikramı ve ihsânından dolayı olacaktır. Kâfirler ve mürtedler ise, Cehennem azâbında, kurtulma imkânları bulunmaksızın ebedî kalacaklardır. Âsîlerden bir topluluk da Cehennemde cezalandırılırlar, sonra Muhammed Mustafâ'nın (aleyhisselâm) şefaatiyle, ulemânın, zâhid ve âbidlerin şefaatiyle ve mü'minlerin çocuklarının şefaatiyle Cehennemden çıkarılırlar. Bunların şefaatlerine nail olamayan, fakat kendisine önceden emân verilmiş kimseler, Allahü teâlânın rahmetiyle Cehennemden çıkarlar. Mü'minlerin âsilerinden birçokları, Cehenneme girmeden önce, ya Resûlullahın (aleyhisselâm) şefaatiyle veya Allahü teâlânın rahmetiyle mağfiret olunur. (bağışlanırlar). Kalbinde zerre miktarı îmân olan kimse Cehennemde kalmaz.

Mü'minler ma'siyet (günah işlemek) sebebiyle kâfir olmaz ve îmândan çıkmazlar. Çünkü ma'siyet, taraflardan bir tarafta olup kalbdeki îmân münâfi değildir (onu yok etmez). Allahü teâlâ Kehf sûresinin otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; "Gerçekten îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; şüphe yok ki, biz, öyle güzel bir amel işleyenin mükâfatını zayi etmeyiz" buyurmuştur. Resûlullah da (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur. "Kalbinde

zerre miktarı imân olan kimse Cehennemde kalmaz. Kalbinde zerre miktarı kibir ya'nî küfür bulunan kimse de Cennete girmez." imândan zerre miktarı demek; şirkten, şek ve şüpheden arınmış olan i'tikâd demektir, imân ne zaman bunlarla biraraya gelirse, küfür ve bid'at Şâibeleriyle lekelenmiş olur ki, böyle bir îmâna sâhib olan, mü'min ismini almaya müstehak değildir.

İmâm-ı İsferâînî, icmâ' konusunda şunları yazmaktadır:

İcma', haktır ve ümmetin üzerinde icmâ' ettiği şey de, söz olsun, fiil olsun kat'î olarak hak olur. Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfi buna delîldir: "Ümmetim dalâlet (sapıklık) üzerinde ittifâk etmez." Onların hepsinin yalan üzerinde ittifâk etmeleri caiz olsaydı, şeriatten (dînî hükümlerden) ba'zı şeyleri gizlemeleri de caiz olurdu. Böyle olunca da, şer'î tekliflere ulaştıran delîllere i'timâd bâtıl olur, teklif ve şeriat sakıt olurdu. Kur'ân-ı kerîmde icmâ'ın aslı (temeli, delîli), şu âyet-i kerîmedir Nisa sûresinin 115. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmaktadır "Her kim de, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyar giderse, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhırette de kendisini Cehenneme koyarız ki, (Cehennem) ne kötü bir dönüş yeridir."

Müslümanların üzerinde icmâ' ettikleri şeylerden birisi şudur: Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbından ismen bildirilen on kişi Cennet ehlindendir. Onlar da; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahmân bin Avf ve Ebû Ubeyde İbn-ül-Cerrâh'dır (r.anhüm). İcmâ' edilen husûslardan biri de, bunların hanımları, çocukları ve torunları da mü'mindirler ve Cennet ehlindendirler. Bunlar, dînin ileri gelenlerinden olup, Kur'ân'dan ve şerîatten (İslâmiyetten) hiçbir şeyi gizlememişlerdir. Bunun gibi Resûlullahtan (aleyhisselâm) sonra dört halîfenin hilâfeti üzerinde birleşmişler ve bunların Kur'ân'dan ve şeriatten hiçbir şeyi gizlemedikleri, bilâkis Onun yolunda en güzel şekilde yürüyüp, müslümanları dinde sabit kılma husûsunda güzelce çalışmaya muvaffak olduklarını bildirmişlerdir. Allahü teâlâ da şu âyet-i kerîmesinde onları sena eylemiştir (övmüştür). Zikredilen âyet-i kerîme, Fetih sûresinin yirmidokuzuncu âyet-i kerîmesidir. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurmaktadır: "Muhammed (aleyhisselâm)Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrât'da ve İncîl'de bildirilmiştir, İncîlde de bildirildiği gibi, onlar, ekine benzer, ince bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek, şaşırdıkları gibi, hâl ve şanları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), Eshâbının en üstünleri olan Ebû Bekr ve Ömer (r.anhüm) hakkında şöyle buyurdu: "Benden sonra iki kişiye, Ebû Bekr ve Ömer'e uyunuz."Hazreti Osman'a dâir de şöyle buyurdu; "Kendisinden meleklerin haya ettikleri kişiden ben haya etmiyeyim mi?" Hazreti Ali (radıyallahü anh) hakkında ise, "Sizin en üstün kadı olanınız(hükümleri en iyi bilip halledeniniz) Ali'dir" buyurdu. Hasen ve Hüseyn (r.anhüm) hakkında, "O ikisi, Cennet ehli gençlerin seyyidleridir (üstünleridir)", Ebû Bekr ve Ömer (r.anhüm) hakkında yine, "O ikisi, Cennet ehlinin kâhillerinin (otuz ile elli yaş arasındaki olgun kişilerin) seyyidleridir (efendileridir) Fâtımatü'z-Zehrâ (radıyallahü anha) hakkında"Alemlerin kadınlarının

seyyidesi (üstünleri) dört kadındır. Fâtıma, Hadîce, Âsiye ve Meryem binti İmrân", Hazreti Âişe (radıyallahü anha) hakkında "Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirid yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir" buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, Arabların tiridi, üstün görmedeki âdetlerine göre buyurmuştur.

Diğer bir hadîs-i şerîfte; "Dîninizin üçte birini Âişe'den (radıyallahü anha) öğreniniz" buyurdu. Yine onun hakkında; "O, fakîhedir (fıkıh âlimidir)" buyurdu. Fâtıma (radıyallahü anha) hakkında şöyle buyurdu; "Fâtıma benden bir parçadır, onu sevindiren şey beni sevindirir, onu üzen şey beni üzer." Eshâb-ı Kirâmın hepsi hakkında ise şöyle buyurdu: "Eshâbım, yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz", İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) hakkında: "Ümmetim içinden İbn-i Ümm-i Abd'in râzı olduğuna ben de râzı oldum" buyurdu. Ebû Ubeyde İbn-ül-Cerrâh (radıyallahü anh) hakkında; "Ebû Ubeyde ümmetimin emînidir" buyurdu. Zübeyr (radıyallahü anh) hakkında: "Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de ümmetimden havarim Zübeyr'dir" buyurdu. Mu'âviye (radıyallahü anh) hakkında "Ümmetimin en halîmi Mu'âviye'dir" buyurduktan sonra, ona şöyle duâ buyurdu: "Allahım, onu hâdî (hidâyette) ve mehdî (başkalarını hidâyete sevkeden) kıl. Onu hidâyete ulaştır ve başkalarını da onunla hidâyete ulaştır."

Sahâbe-i Kirâmın faziletlerine dâir haberler o kadar çoktur ki, bu muhtasar kitaba sığmaz. Bunlardan maksâd şudur: Hulefâ-i râşidîn hak üzere idiler. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı, muhikk (doğruyu yerine getiren, doğru), mü'min, ihlâslı ve sâdık idiler. Hulefâ-i râşidînin takdim ettiklerini Eshâb-ı Kirâm da takdim ederler, onların kararlaştırdıklarını onlar da hak ve sıdk (doğru) olarak kararlaştırırlardı. Hepsi de Ebû Bekr'e (radıyallahü anh), "Ey Resûlullahın halîfesi", Ömer'e (radıyallahü anh) ise, "Ey Emîr-el-mü'minîn" diye hitâb ederlerdi. Osman ve Ali'ye de (r.anhüm) "Ey Mü'minlerin emîri" diye hitâb ederler, Ali de (radıyallahü anh), kendinden önceki halîfelere böyle hitâb ederdi. Onun hilâfeti sırasında da ona bu şekilde hitâb edilirdi.

Fırka-i nâciyenin i'tikâdına dâir bildirdiğimiz bu dînî (hükümleri) kim kabûl ederse, o, hak üzerinde ve sırât-ı müstekîmdedir (doğru yoldadır). Kim bunları bid'at ehlinden sayarsa, kendisi bid'atçı olur. Kim bunu dalâlet olarak görürse, kendisi sapık olur. Kim bunları tekfir ederse (kâfir sayarsa), kendisi imansız olur. Kim îmânı küfür, hidâyeti dalâlet, sünneti bid'at kabûl ederse, onun bu i'tikâdı küfür, dalâlet ve bid'at olur. Bunun aslı Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfinden alınmıştır: "Kim, müslüman kardeşine "Ey kâfir" derse, bu söz ikisinden birine râci olur." Bu cümleden hareketle, biz ancak bizi bid'atçi kabûl edeni bid'atçi, bizi sapık göreni sapık, bizi tekfir edeni imansız görürüz.

Ebü'l-Muzaffer İsferâînî, âkil ve baliğ kimselere i'tikâdın temellerini öğrenmenin farz olduğunu anlattıktan sonra, fıkıh mes'elelerini sormayı teşvik konusuna geçip, şöyle demektedir: "Bu mevzûda Nahl sûresinin kırküçüncü âyeti vardır. Bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır "Bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz!" İhtiyaç hâlinde ve hâdise vukû'unda suâl vâcib olur. Eğer sormaz, kendi bildiğine göre yapar da, hatâ veya isâbet ederse, onun fiili (işi), Allahü teâlânın emrine yapışmak olmaz. Bunun kendisiyle cenâb-ı Hakka yaklaşılan bir ibâdet olması caiz değildir. Bunun için Allahü teâlâ suâl sormayı emretmiş, Enbiyâ sûresi, 7. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: "Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz." Bu, müslümanların üzerinde, ittifâk ettikleri şu mes'elede olduğu gibidir: "Bir a'mâ, kıbleyi sorar, sonra ona doğru namaz kılarsa, kıble yanlış olsa bile, sorduğu için namazı sahîh olur. Sormadan kılarsa, isâbet etse bile bu namazı sahih olmaz ve iade etmek vâcib olur. Bu, şuna benzer; avamdan bir kişi, kendi kafasına, göre amel etmesi veya sual ehlinden olmayan kimseye sorması hâlinde, ibâdetinde isâbet etse bile, bu ibâdeti mu'teber olmaz ve üzerine iade vâcib olur. Bu durum, Ehl-i sünnetin ekserisinin sözlerine göre ibâdetlerde olur. Fakat

akidlerde (ya'nî insanlar arasındaki muâmelelerde) böyle değildir. Şeriat hükümlerinde, taklîd ehlinin (ictihâd sahibi olmayıp da bir hak mezhebe tâbi olması icâb edenin) yaptığı her şeyi sorması vâcib olur. Herkese sorması da caiz olmaz. Bu caiz olsaydı, kendisine göre hareket etmesi de caiz olurdu. Zira, o şahıs ile müctehidlerin sıfatlarını taşımayan kimse arasında fark yoktur. Bunun için Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: "Bilmiyorsanız zikir ehlinden sorunuz." Resûlullah da (aleyhisselâm) "Bu ilim dîninizdir. Dîninizi kimden aldığınıza bakınız" buyurmuştur."

İsferâînî, kitabının bir başka yerinde sözüne şöyle devam etmektedir:

Bil ki, Ehl-i sünnet vel-cemâatin i'tikâdına dâir zikrettiklerimizin hepsinde, İmâm-ı Şafiî ile İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve bütün ehl-i hadîs ve ehl-i re'y imamları arasında hiçbir ihtilâf yoktur. Bu imamlar; Mâlik, Evzâî, Dâvûd, Zührî, Leys bin Sa'd, Ahmed bin Hanbel, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, Yahyâ bin Maîn, İshâk bin Râhûye (Râheveyh), Muhammed bin İshâk Hanzalî, Muhammed bin Eslem Tûsî, Yahyâ bin Yahyâ, el-Hüseyn ibn-ül-Fadl el-Acelî, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer, Ebû Sevr ve diğerleri gibi Şam, Hicaz, Irak, Horasan, Mâverâünnehr'deki Eshâb, Tabiîn, Tebe-i tabiîn imamlarıdır. Yukarıdaki iki grup arasında ihtilâf olmadığını tahkîk etmek isteyen, Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) kelâma dâir tasnif ettiği "El-Âlim vel-müteallim" adlı eserine baksın. Bunda bid'at ve ilhâd ehlini kahr edici delîller vardır. Bunun gibi, yine onun "El-Fıkh-ül-ekber" adlı eserine baksın. Bu kitabı Ebû Hanîfe'den (radıyallahü anh) Ebû Muti' yoluyla, sahih bir isnâd ve mu'temed bir tarik kullanarak Nişâbûr'un reîsi olan Ebû Abdullah Belhî rivâyet etmiştir. Yine Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) vasıyyete dâir Osman Leysî'ye yazdığı mektûbu okusun. Bunda bid'at ehline cevaplar vermiştir. Ebû Hanîfe'nin (radıyallahü anh) kelâma dâir tasnif ettiği "El-Kıyâs" kitabına da baksın. O bu kitapta, mülhidlere, âlemin kadim olduğunu iddia edenlere reddiye yazmıştır. Bunun yanında "Kitâb-ur-redd alel-berâhime" isimli eserine ve diğer eserlerine de bakılabilirse, iki mezheb arasında bu konuda hiçbir ayrılık olmadığı görülür. Onların mezheblerine dâir bu anlattıklarımıza muhalif olarak anlatılanların hepsi yalan ve iftiradır. Dîninde, aslı olmayan şeylerle amel eden kimseler, din imamlarına hurafeleri nisbet etmekten çekinmezler. Çünkü Allaha ve Resûlüne yalan isnâd etmekten çekinmeyen kişiler, müslümanların imamlarına (din âlimlerine) yalan isnâd etmekten de çekinmezler. Nitekim kaderiyyenin ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının ba'zı habis (çirkin) akideleri, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye (radıyallahü anh) nisbet edilmek istenmiştir. Onların bu iddiaları seni aldatmasın, İmâm-ı a'zam, onlardan ve nisbet etlikleri şeylerden uzaktır.

İmâm-ı İsferâînî, kitabının onbeşinci babının ikinci faslında da; âhırette, yalnız Ehl-i sünnet vel-cemâatin kurtulacağını ifâde etmektedir. Kendileri için, bu sıfat tahakkuk edecek kimseler şu âyet-i kerîmeye uymakla me'mûrdurlar Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin otuzbirinci âyetinde meâlen; "Ey sevgili Peygamberim! Onlara deki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever" buyurdu. Allahı sevmek, Resûl-i ekreme (aleyhisselâm) tâbi olmakla mümkündür. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede, Resûle (aleyhisselâm) tâbi olmanın, Rabbin kulunu sevmesine sebeb olduğunu beyân buyurmaktadır. Resûlullaha (aleyhisselâm) daha tam ve kâmil muhabbet edene, Allahü teâlânın muhabbeti daha kâmil ve tam olur. Bu ümmet içerisinde Resûlullahın (aleyhisselâm) haberlerine ve sünnetlerine bunlardan daha çok uyan yoktur. Bunun için bunlar Eshâb-ül-hadîs ve Ehl-üs-sünne vel-cemâat gibi isimlerle isimlendirilmiştir. Resûlullaha (aleyhisselâm) fırka-i nâciye sorulduğu zaman; "Benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir" buyurmuştur. Çünkü onlar, Resûlullahtan (aleyhisselâm) gelen haberleri alıp, mezheplerini onlar üzerine bina ederler ve onlarla amel ederler. Onlar, Resûlullahın (aleyhisselâm) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) tatbik ettiklerini uygularlar. Bunların arasına, râfizîler ve hâriciler gibi Eshâb-ı Kirâmı kötüleyenler girmezler.

Resûlullaha (aleyhisselâm) fırka-i nâciye sorulduğunda, diğer bir rivâyette: "(Onlar) cemâattir" buyurmuştur. Bu sıfat da bize mahsûs olan bir sıfattır. Çünkü

muhtelif fırkaların avamı ve havâssı (ileri gelenleri ve orta tabakası) onları “Ehl-i sünnet vel-cemâat” diye isimlendirirler. “Cemâat”i kabûl etmeyen havâric ve revâfıd (haricîler ve râfizîler) ve icmâ’ın sahîhliğini kabûl etmeyen mu’tezile, nasıl bu ismi alır ve Resûlullahın (aleyhisselâm) zikrettiği bu sıfata lâyık olur? Ehl-i sünnet vel-cemâat, edille-i şer’iyye denilen; kitâb, sünnet, icmâ” ve kıyâs-ı fukahâ isimli delîllerin hepsini kullandıkları hâlde, onların muhalifleri, bu delîllerden ba’zılarını red etmektedirler. Bundan da ortaya çıkmaktadır ki, Ehl-i necât, şerîatin (dînin) bütün temellerini kullananlar olup, onlardan bir çoğunu iptal edenler değildir. Ehl-i sünnet, kendi aralarında birbirlerinin tekfir edilmemesi lâzım geldiğinde müttefiktirler. Aralarında, uzaklaşmayı ve tekfiri gerektirecek bir ayrılık yoktur. O hâlde bunlar, hakkı yerine getiren cemaat ehlidir. Allahü teâlâ, hakkı ve hak ehlini muhafaza buyurur. Nitekim İnsân sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurur: “Yâ Muhammed! Biz Kur’ânı hikmet muktezâsınca, sûre sûre, âyet âyet indirdik.” Müfessirler demişlerdir ki: Bununla tenakuzdan korumayı murâd buyurmuştur. Muhaliflerin fırkalarından hiçbir fırka yoktur ki, aralarında tekfir ve uzaklaşma, bulunmasın. Zikrettiğimiz gibi haricîler, râfizîler ve kaderiyye birbirlerini tekfir ederler. Öyle ki yedi ayrı fırka mensubları, bir mecliste bir araya gelmişler, birbirlerini tekfirden dolayı gruplara ayrılıp, çekip gitmişlerdir.

Yine Nisa sûresinin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: “Eğer O (Kur’ân) Allahü teâlâdan başkası tarafından olsaydı, ya’nî insan sözü olsaydı, onda tenâkuz-ı ma’nâ (ma’nâların çelişmesi) tefâvüt-i nazm (lafizların farklılığı) gibi birçok ihtilâflar bulurlardı.”

Abdullah bin Ömer (r.anhüm), Peygamberimizden (aleyhisselâm), meâl-i âlisi; “Kıyâmet günü yüzlerin kimi beyaz kimi siyah olur. Yüzleri siyah olanlara siz inandıktan sonra kâfir mi oldunuz? Şimdi kâfir olduğunuz şey sebebiyle Cehennem azâbını tadın” olan Âl-i İmrân sûresinin 106. âyet-i kerîmesinin tefsîrine dâir şunu nakletmiştir “Yüzleri ak olanlar, cemâat ehli, âhırette yüzleri kara olanlar ise, kitâb ve sünnete tâbi olmıyan hevâ (bid’at) ehlidirler.” Cenâb-ı Hak, En’âm sûresinin 159. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurmuştur ki: “Onlar ki Enbiyânın ba’zısını tasdik ve ba’zısını tekzible dinlerini fırkalara ayırdılar ve dinlerinde de bölük bölük oldular. Sen onlardan değilsin, gerisin (senin onlarla hiçbir ilgin yok).” Dinlerinde fırkalara bölünenler, hak yol üzere olmayanlardır. Muhaliflerin fırkalarından zikrettiklerimizin hepsi, aralarında gruplara ayrılmışlardır. Nitekim ba’zı ihtilâflarını belirttik. Bundan da, onların dinden ayrıldıkları, Ehl-i sünnet vel-cemâatin ise, İslâmın sağlam halatına, dînin kopmaz ipine yapıştıkları ve gruplara ayrılmaksızın dînin temellerinde müttefik oldukları, bu sıfatlarıyla muhaliflerinin değil, ancak bunların Ehl-i necât oldukları ortaya çıkmaktadır.

İmâm-ı İsferâînî onbeşinci babın üçüncü faslında da Ehl-i sünnetin faziletlerini ve onlara mahsûs övünülecek şeylerin beyânı üzerinde durmakta, bunları yedi madde hâlinde özetlemektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 212

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 395; cild-5, sh. 11

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 310; cild-5, sh. 38

4) Keşf-üz-zünûn sh. 268, 340, 442, 1820

5) Et-Tebsîr fid-dîn ve temyiz-ül-fırkat-in-nâciyet-i an-il-firak-il-hâlikîn.

İSHÂK BİN İBRÂHİM KARRÂB

Hadîs, târih ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ya'kûb olup ismi İshâk bin İbrâhim bin Muhammed bin Abdurrahmân'dır. Doğum yeri olan Serahs'e nisbetle Serahsî, daha sonra Herat'a göçtüğü için Hirevî denildi. Karrâb lakabı ile meşhûr oldu. 352 (m. 963) yılında doğdu. Yetmişyedi yaşında iken 429 (m. 1038) yılında vefât etti.

İlim öğrenmeye ilk önce aile çevresinden başlayan Karrâb'ın binyüzden fazla hocası vardı. Bunlardan biri de, anne tarafından dedesi Muhammed bin Ömer bin Hafsûye idi. İlim öğrendiği hocaları arasında; Abbâs bin Fadl Nadrevî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Abdullah Seyyârî, Abdullah bin Ahmed bin Hammûye, Fakîh Zâhir bin Ahmed, Ahmed bin Abdullah bin Nâîmi, Halîl bin Ahmed Siczî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ahmed, Hüseyn bin Ahmed Mensûr Muhammed bin Abdullah Bezzâz ve daha birçok âlim vardı. Yıllarca, gece-gündüz demeden ilim öğrenmek için uğraştı. Bir hadîs-i şerîf bileni aradı. Rivâyet edenlerin, güvenilir olup olmadığını araştırdı. Güvenmediği, i'timâd etmediği râvînin rivâyetini, hiç duyulmamış veya çok meşhûr olsa da almadı. Allahü teâlânın dininin, Resûlullahın (aleyhisselâm) bildirdiği gibi bozulmadan, değiştirilmeden, sonraki nesillere aktarılmasına gayret etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Ravilerin hayatlarını kitabında bildirerek, Resûlullahdan (aleyhisselâm) kendi vefâtına kadar İslâm âlimlerinin târihini yazmış oldu. Dünyâya ehemmiyet vermez, elindekileri fakirlere dağıtırdı. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve Rabbine ibâdetle geçirirdi. İnsanlara dinlerini doğru olarak öğretmeye gayret ederdi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-Hirevî Ensârî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Ebî Âsım Saydalânî, Hüseyn bin Muhammed bin Mett ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi ilim öğrenmeye ve öğretmeye gayret ettiler. Hep Allahü teâlânın rızâsı için çalıştılar. Bilhassa Abdullah-ı Ensârî hazretleri, hadîs râvîlerinin tenkidini (güvenilir veya güvenilir olmadığının tesbitini) yaparken hocasını delîl getirirdi. İnsanlara doğru yolu, Allahü teâlânın dînini öğretmeye gayret eden bu mübârek insanlar da birçok talebeler yetiştirip, kitaplar yazdılar. Bu husûsta talebelerine örnek olan Ebû Ya'kûb Karrâb da, birbirinden kıymetli eserler yazdı. Bunlardan "Târih-i Sünen"de; Resûlullah (aleyhisselâm) zamanından kendi vefât târihi olan 429 (m. 1038) yılına kadar, İslâmiyete hizmet etmekle şereflenmiş olan, âlimlerin, vefâtlarına göre hayatlarını yazdı, ilim ehlinin üstünlüklerini dile getirdi. Ayrıca "Kitâb-ü nesîm-i mühec", "Kitâb-ül-üns ve sehive" ve "Kitâb-üş-şemâil-il-ubbâd" adlı eserler de onun yazdığı kitaplar arasındaydı. Bunlardan başka daha birçok kitabı vardı.

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1100

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 264

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 244

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 228

İSMÂİL BİN ABDURRAHMÂN ES-SÂBÛNÎ

Horasan'da yetişen meşhûr hadîs, tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Osman olup, adı İsmâil bin Abdurrahmân bin Ahmed bin İsmâil bin İbrâhim bin Amr en-Nişâbûrî'dir.

Horasan'da Şeyh-ül-İslâm olarak meşhûr olmuştur. 373 (m. 983) yılında Nişâbûr'da doğdu. Birçok âlimin kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği İsmâil bin Abdurrahmân, zamanın en büyük âlimlerinden idi. Hayâtını, İslâmiyeti öğretmek, bid'atleri ortadan kaldırmaya çalışmakla geçirdi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Zühdü, ilmi ve çok ibâdet etmesiyle meşhûr oldu. 449 (m. 1057) senesi Muharrem'in dördüncü Cum'a günü Nişâbûr'da vefât etti. Cenâze namazını, Meydân-ı Hüseyn denilen yerde oğlu Ebû Bekr kıldırdı. Cenâze namazı çok kalabalık cemâat tarafından kılındı. Babasının mezarının yanına defn edildi.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, din ve dünyâ işlerinde izzet ve şerefin en yüksek noktasına ulaşmıştı. Bulunduğu yeri neş'e ve huzûr kaplardı, öyle güzel ahlâkı vardı ki, herkes kıymetli sözlerini kabûl eder, kimse muhalefet etmezdi. Ebû Osman es-Sâbûnî, Horasan'ın ilk hadîs âlimlerindendir. Son derece güzel (fasih) konuşurdu. Tefsîr ilminde de mütehassıs idi.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri için Zehebî; "Ebû Osman es-Sâbûnî zamanında Horasan'ın Şeyh-ül-İslâmı idi" dedi.

Abdülgâfir el-Fârisî; “O, zamanın bir tanesi idi. senelerce müslümanlara va’z ve nasihatte bulundu ve namaz kıldırdı. Çok hadîs-i şerîf bildirdi. Çok kitap tasnif etti. Birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf dinledi. Dinde olmayan ve sonradan ortaya çıkan bid’at olan şeyleri ortadan kaldırdı” buyurdu.

Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî; “Ebû Osman es-Sâbûnî Şeyh-ül-İslâm olup, müslümanlara hakkıyla dinlerini ve dünyâlarını öğretirdi” dedi.

İmâm-ül-Haremeyn; “Mekke-i mükerremede idim. Ba’zı mühim ilmî mes’elelerde müşkilim ve tereddüdüm vardı. Rü’yâmda Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Bana, “Sen Ebû Osman es-Sâbûnî’nin i’tikâdı ve bildirdiği üzere ol.” buyurdular” diye anlattı.

Sükkerî; “Ben Ebû İshâk-ı İsferâînî’nin kitabını okudum. Orada Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri için, “O, İslâmın kılıcıdır, dalâleti yok edendir” yazıyordu” dedi.

Ebû Bekr bin Fûrek birgün Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin ilim meclisinden çıktı ve şöyle buyurdu: “Ben, bu gencin zekâ ve konuşmasına hayranım. Zîrâ Arabî ve Fârisîyi çok güzel konuşuyor ve herkesi hayrete düşürüyor. Dersini dinlemeye herkes geliyor.”

Sükkerî, kitabında şöyle anlatır: Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, birgün hocası İmâm-ı Sehl Su’lûkî hazretlerinin dersinde bir mes’ele üzerinde konuştu. Hayasından dolayı, hocasının yüzüne bakamadı. Hocası, “Ey İsmâil! Başını kaldır da öyle konuş” buyurduğunda, Ebû Osman es-Sâbûnî, “Efendim, sizin yüzünüze bakarak konuşmaktan haya ederim” dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Sehl hazretleri de, “Bu gencin aklına, zekâsına ve hayasına bakın ne güzel” buyurdu.

> Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, vefât edeceği vakit çocuklarını yanına çağırdı. Onlara vasıyyetini bildirdi ve onları sesli ağlamaktan, bağırıp çağırmaktan ve üst başlarını yırtmalarından menetti. Sonra Ebû Abdullah Hâssati’yi yanına çağırdı. Ona Yâsîn Sûre-i şerîfesini okumasını istedi. O da okudu. Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin bir ara rengi değişti ve şu hadîs-i şerîfi okudu: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdular ki; “Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, o kimse Cennete girer.” Bu hadîs-i şerîfi söyler söylemez vefât etti. Ebû Saîd şöyle anlatır. “Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin, vefât etmezden önceki son ilim meclisinde bulunuyordum. Mecliste çok kalabalık vardı. Kendisi için yüksek sesle: “Senin ömrün yetmişyedi senedir” dedi. Çok geçmeden vefât etti: Vefât ettiği zaman yetmişyedi yaşında idi.”

Fıkıh âlimi Ebü’l-Mehâsin bin Ebü’l-Hasen Kettân bir rü’yâsını şöyle anlatır: “Rü’yâmda çok güzel bir köşk gördüm. Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri orada idi. Yüzünü kıbleye dönmüş, insanlara va’zü nasihat ediyordu. Uyku ile uyanıklık arasında bir ses duydum: “Ben Rabbime kavuştum. Rabbim bana rahmet etti. Beni sevenlere de rahmet etti” buyurdu.”

Sâlih zâtlardan biri, tefsîr âlimi Ebû Bekr bin Ebî Nasr’ı rü’yâda gördü. Çok güzel bir koltuğa oturmuş, elinde birşey okuyordu. Ona ne okuduğunu sorduğumda, cevaben “Melekler hac ettiklerinde Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin kabrini de ziyâret ederler” buyurdu.

Ebû Hasen bin Zafer-i Hüseyn hazretleri, bir rü’yâsını şöyle anlatır: “Rü’yâmda Seyyid Nakîb Zeyd bin Ebi’l-Hasen’i gördüm. Yanında pırlanta mücevher dolu bir tabak vardı. “Bunları nereden aldınız?” dedim. Cevâb olarak, “Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin rûhunun üzerine serptiler, onlardan kalanı topladım” buyurdu.”

Şöyle anlatılır: Bir yahudi, bir akşam bir rü’yâ gördü. Rü’yâsını şöyle anlattı: “Ben Ebû Osman hazretlerini, vefâtından sonra rü’yâmda yeşil elbiseler içinde gördüm. Bir koltuğa oturmuş, etrâfında meleklerden büyük bir topluluk vardı. Onlar da güzel elbiseler içinde idiler. Ebû Osman es-Sâbûnî’ye “Rabbin sana ne muâmele yaptı?” diye sordum. Ebû Osman hazretleri cevap olarak,” Allahü teâlâ beni affetti. Cenâze namazımı kılanları da affetti” diye buyurdular. “Ben ne yapsam da sizler gibi olsam?” diye sorunca, “Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah söyle” buyurdu. Ben de rü’yâmda böyle okudum.”

> Sabahleyin o yahudi, doğruca Ebû Osman hazretlerinin kabrine gitti. Orada bir topluluk vardı. Onlara rü’yâsını anlattı ve müslüman oldu.

“Ben, Allah rızâsı için müslüman oldum. Mal mülk için değil” dedi ve oradan ayrıldı.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, ilimde üstün derecelere kavuştu ve hocasını geçti. Birçok âlim kitaplarında kendisinden bahsettiler. Zamanındaki ve daha sonraki şâirler, kendisini medhü sena eden şiirler söylediler. Vefâtı sebebiyle İmâm Ebü’l-Hasen ed-Dâvûdî, Ebû Osman için bir mersiye söyledi.

Göçtü ilim deryası İsmâil bu âlemden,
Çoktur onun için keder ve hüzün.
Bulmak dengini mümkün mü onun?
Herşey feryâd etti hüzünle için için.

Sorar herşey İsmâil’i yeryüzünde,
Nerede edep timsâlimiz, nerede?
Vefâtıyla yer, gök döktü göz yaşı,
Garip oldu onsuz ilim sanki.

Aldatmasın, kardeş dünyâ seni,
Gördüklerin geçici hepsi,
Ne kadar çok olsa malın,
Gelicidir ölüm dâim.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan önemli olanları: 1-Akîdet-üs-Selef, 2-El-Fusûl-ü fil-usûl’dür.

1) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-4, sh. 271

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 76

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 282

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 7

5) El-A’lâm cild-1, sh. 317

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 275

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 107

İSMÂİL BİN İBRÂHİM ES-SERAHSÎ (El-Hirevî)

Hadîs, fıkıh, kırâat ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin İbrâhim bin Muhammed bin Abdurrahmân el-Karrâb’dır. Künyesi Ebû Muhammed’dir. 330 (m. 942) senesinde doğdu. Önce Serahs’da ilim öğrendi. Horasan ve Bağdad’a gitti. Sonra Herat’a yerleşti. Orada hadîs-i şerîf öğrenenler için yapılan büyük bir konakta otururdu. Birçok ilimlerde, zamanının âlimleri arasında üstâd kabûl edildi. “Menâkıb-ı Şâfiiyye” ismindeki kitabın sahibidir. Zühd.vera’ ve takvâ sahibi idi. Çok kitap yazdı. 414 (m. 1023) senesi Şa’ban ayında vefât etti.

Fıkıh ilmini Abdülazîz bin Abdullah ed-Dârekî’den öğrendi. Hadîs ilmini öğrenmek için birçok yere gitti. Cürcân’da Ebû Bekr-i İsmâilî’den, Herat’ta Mensûr bin Abbâs’dan, Bağdad’da Ahmed bin Muhammed bin Miksâm’dan, Muhammed bin Abdullah es-Sâri’den, Ebû Amr bin Hamdân’dan, Ali bin Îsâ el-Âsımî’den, Ebû Muhammed el-Gıtrifi’den, Mahled bin Ca’fer el-Bâkarhî’den, Bişr bin Ahmed el-İsferâini’den, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Hamdaveyh el-Hâkim’den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi.

Kendisinden de “Zemm-ül-kelâm” kitabının sahibi el-Ensârî, Ebû Atâ Abdüla’lâ bin Abdülvâhid bin Ahmed el-Melîhî ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Birçok ilimlerde söz sahibi olmuş büyük bir âlimdir. Hadîs ilminde “Hâfız” idi. Ya’nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. Ayrıca zühd ve vera’da da çok yükselmişti. Dünyalık olan şeylere gönül bağlamaz, haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı.

Hadîs Hâfızlarından Ebû Nasr el-Fâmî ve Yûsuf bin Ahmed eş-Şîrâzî diyorlar ki; “O, birçok ilimlerde İmâm idi. Zamanının âlimleri arasında en büyüğü oldu. Hadîs, kırâat, meânî, tefsîr ül-Kur’ân, fıkıh, edebiyat bunlardandır. Hepsinde çok güzel eserleri vardır.”

Yine bu ikisi dediler ki, “Zühd sahibi olup, dünyâdan az bir şeye kanâat etmekte idi. Herat’ta onun ilminin faziletinden kimse istifâde edemedi. Çünkü başkaları meşhûr olmuştu.”

İbn-i Salâh diyor ki, “Nişâbûr’da iken onun “Kâfi” ismindeki kitabını gördüm. Bu kitap, kırâat ilmine âit çok mes’eleyi içine almış ve birçok cild halindeydi.”

Yine İbn-i Salâh anlattı; Hâkim Ebû Abdullah'ın onun hakkında: “O, ilim ehlinin sâlihlerinden ve kırâat ilmini öğrenenlerin ve öğretenlerin önde gelenlerinden idi” dediğini işittim.

İmâm-ı Sübkî, “Tabakât”ında diyor ki; “Onun vefâtı Hâkim'den sonra idi. Çünkü o, 414 senesinin Şa'bân ayında vefât etti. Hâkim ise 405 senesinde vefât etmişti. Ayrıca o, “Menâkıb” kitabında Hâkim'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişti. Ondan naklettiği hadîs-i şerîfler bu kitapta çoktu. Ben de onun “Menâkıb”ından, hoşlandığım bu faydalı şeyleri “Tabakât'ımda naklettim. Kendisi şöyle anlatıyor Hocam Ebü'l-Kâsım Abdülazîz bin Abdullah ed-Dârekî'den işittim. Bağdad'daki dersinde şöyle diyordu: “Bana anlatıldı ki, Ahmed bin Hanbel'in cenâze namazını 600.000 erkek ve 60.000 de kadın kıldı.”

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Menâkıb-i İmâm-ı Şafiî: Kıymetli bir eseridir. Bu eserini yüzonaltı bâb hâlinde tertîb etti. İlk bâb, Resûlullahın (aleyhisselâm) nesebi, soyu hakkındadır, İmâm-ı Şafiî'nin nesebinin de O'nunla birleştiğini uzun anlatmaktadır. Bu kitabın sonu kırk bâbdır. Onlarda, İmâm-ı Şafiî'nin Resûlullahtan rivâyet ettiği ahkâm ile ilgili kırk hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte toplamıştır. Ona “Kitâb-ı Hafil” denilmektedir. Bu kitabın iki cild hâlindeki nüshası, Şam'da Dâr-ül-hadîs-il-eşrefiyye Kütübhânesi'nin hazînelerinde bulunmaktadır.

Bu eserde, İmâm-ı Şafiî'nin lügat ve Arab edebiyatı ilimlerindeki üstünlüğü ile, ilmin ve âlimlerin faziletine dâir rivâyet ettikleri ve nesebinin ve zekâsının üstünlüğü anlatılmaktadır. Ayrıca va'z, nasihat hakkında rivâyet edilen hadîs-i şerîfler, ayrı bir bâbda toplanmıştır.

2. Derecât-üt-Tâbiîn ve Makâmât-üs-sıddîkîn

3. Eş-Şâfiî fil-kırâat

4. El-Kâfî fil-kırâat-is-seb'a: Birçok cild halindedir.

5. El-Cem'u beyn-es-Sahîhayn: (Buhârî ve Müslim) kitaplarını bir kitapta toplamıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 256

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 266

3) Keşf-üz-zünûn sh. 599, 745, 1023, 1379, 1839

KÂDI EBÛ ALİ BENDENÎCÎ (Hasen bin Abdullah)

Şafiî fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Abdullah (veya Ubeydullah) bin Yahyâ'dır. Doğduğu yer olan, Bağdad yakınlarındaki Bendenic köyüne nisbetle Bendenîcî denildi. Kâdı Ebû Ali Bendenîcî adı ile meşhûr oldu. 425 (m. 1034) yılında Bendenic'de vefât etti.

Birçok yerleri dolaşıp, çok sayıda âlimden ilim öğrenen Kâdı Ebû Ali Bendenîcî'nin en meşhûr hocası, fıkıh ilmini öğrendiği Ebû Hâmid İsferâînî'dir. Kâdı Ebû Ali Bendenîcî, şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini ezberledi. Şafiî mezhebinde âlim oldu. Bağdad'da Mensûr Câmii'ndeki makamında ders verir, âlimlerin ve halkın suâllerini cevaplandırırdı. Müslümanların sorduğu mes'eleleri derinliklerine inerek inceler, yanlış fetvâ vermekten çok korkardı. Bir ara kadılık da yapan Ebû Ali Bendenîcî, ağzımdan yanlış bir söz çıkar veya uygunsuz bir iş yaparım düşüncesiyle Allahü teâlâdan çok korkardı. Ba'zan fetvâ verirken sarardığı görülürdü, İlme ve ibâdete son derece düşkündü. Allahü teâlânın rızâsına uygun olmayan bir iş veya sözde vaktini zayi etmezdi. O'nu tanıyan âlimler, Ebû Hâmid İsferâînî'nin en kıymetli talebesi demekteydiler, ömrünün sonuna doğru Bendenic'e göçüp, orada vefât etti.

Kâdı Ebû Ali Bendenîcî'nin çok sayıda talebesi vardı, İbn-i Kesir, el-Bidâye ven-nihâyesi'nde, “Onun talebesinin misli yoktu” demektedir. Ancak bu talebelerin kimler olduğu hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir.

Ebû Ali Bendenîcî, birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan Şafiî fıkhına dâir “Kitâb-ül-câmi” ve “Kitâb-üz-zâhire”si meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 305

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 37

3) Târih-i Bağdad cild-7, sh. 343

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 238

5) El-A'lâm cild-2, sh. 196

KÂDI EBÜ'L-FETH (Abdülvehhâb bin Ahmed)

Hanbelî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Abdülvehhâb bin Celebe el-Bağdâdî el-Harrânî el-Cezzâr'dır, Künyesi Ebü'l-Feth'dir. Bağdad'a nisbetle el-Bağdâdî, Harran'a nisbetle el-Harrânî denilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir, İlim tahsilinde bulunmak için Bağdad, Harran ve daha başka yerlere seyahatler yapmış ve kıymetli eserler tasnif etmiştir. 476 (m. 1083) senesinde Harran'da şehîd edildi. Kabri orada olup, ziyâret edilmektedir.

Bağdad'da oturan Kâdı Ebü'l-Feth, orada Ebû Ya'lâ'nın (radıyallahü anh) yanında uzun zaman bulunarak Hanbelî fıkhını öğrenmiş ve ince mes'elelerine vâkıf olmuştur. Ayrıca ondan ve Berkânî, Ebû Tâlib el-İşârî, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Ali bin Şihâb-ül-Akberî gibi (r.aleyhim ecmaîn) zamanının en büyük hadîs âlimlerinden de hadîs-i şerîf dinlemiştir. Bundan sonra Harran'a yerleşen Ebü'l-Feth, burada da Ebü'l-Kâsım ez-Zeydî'nin sohbetinde bulundu ve ondan ilim aldı.

Kâdı Ebü'l-Feth'den (radıyallahü anh): Hibetullah bin Abdülvâris eş-Şîrâzî ve başka âlimler ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Eshâb-ı Kirâma düşman olan bozuk i'tikâdlı kimselerle mücâdele eden ve onlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan Kâdı Ebü'l-Feth (radıyallahü anh), Resûlullahın sünnetine tam ittibâ eden müslümanların yolu olan Ehl-i sünnet yoluna çok hizmet etmiştir. Zamanında Harran, Müslim bin Kureyş'in emrindeydi ve kendisi de Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir kimseydi. Ebü'l-Harran'ın, Eshâb-ı Kirâmı seven, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan Türkmen emiri Çubuk'a teslim edilmesine karar vermişti. Fakat İbn-i Kureyş ondan çabuk davranıp, Kâdı Ebü'l-Feth'in bulunduğu Harran kalesini kuşatarak, surları mancınık atışlarıyla yıkmış ve orayı almıştır. Kâdı Ebü'l-Feth'i, çocuklarını ve onu seven arkadaşlarını şehîd etmiştir.

İbn-i Ömer, onun, fıkıh ilminde derin âlim, te'sîrli, fasih bir dille va'z veren bir âlim olduğunu bildirmiştir. Ebû Ya'lâ'nın meclisinde ilim öğrenmek için Bağdad'a geldi. Ondan fıkıh öğrendi ve pekçok kitap yazdı. Ebû Ya'lâ, Harran kadılığında bulunuyordu. Zamanın emîrine Ebü'l-Feth'in kendi yerine Harran'a, kadı olmasını tavsiye eden bir yazı gönderdi. Ebü'l-Feth, kadılığında Hanbelî mezhebini yaydı ve birçok kimselerin Hanbelî mezhebine girmesine çalıştı. Uzun zaman Harran'ın müftîsi, vâ'izi ve hatîbi idi. Aynı zamanda Harran'ın müderrisi olup, onlara ilim öğretti.

O zaman, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk (sonradan yaratılmış) olduğuna inanan kimselere cevap vermiş, onların bozuk inançlarından dönüp, doğru îmân sahibi olmalarını sağlamış, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmayıp, Allah kelâmı olduğunu isbât etmiştir.

Ebû Ya'lâ el-Hanbelî'nin bulunduğu bir mecliste şu şiiri söyledi:

"Ey ilim talebesi! Keskin kılıç ol bâtıllara,
ve bid'at ehline meyyal olan bütün yollara.

İnsanlar görsün veya görmesin, ilminle amel et,
gün gelir bu hâllerin sana fayda verir elbet.

Ey talebe! Bid'at ehline meyletme, sayma kâfir,
Zira bid'at ehli kıyl-ü kal ile seni sapıtır.

Âlimlerin birbirinden naklederek, darbı mesel,
olarak sana kadar getirdikleri bilgileri al.

Halisane, anlayarak doğru yola uy, dikkat et,
Hamd edici bir hayat yaşa, dalâleti terket."

Ebü'l-Feth (radıyallahü anh) pekçok eser yazmıştır. Bunlardan Ruûs-ü mesâil, Usûl-i fıkh, Usûl-i din ve Kitâb-ün-nizâm bî hısâl-il-aksam meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 42

2) El-A'lâm cild-4, sh. 180

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 218

KADİRBİLLÂH (Ahmed bin İshâk)

Yirmibeşinci Abbasî halifesi. Kelâm, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Şâir ve edîb. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin İshâk bin Ca'fer Muktedir bin Mu'tedil bin Muvaffak bin Mütevekkil bin Mu'tasım bin Hârûn Reşîd'dir. Peygamberimizin (aleyhisselâm) amcası Abbâs'ın (radıyallahü anh) soyundandır. Temenna (veya Yemennâ) adında azâdlı bir câriye'den 336 (m. 947) yılında doğdu. 381 (m. 991) yılında Emîr-ül-mü'minîn Kadirbillâh lakabıyla hilâfete geçti. Kırkbir sene üç ay hilâfet makâmında kalıp, 422 (m. 1031) yılında vefât etti. Oğlu ve halîfe-i müslimîn Kâim-biemrillâh'ın kıldırdığı cenâze namazından sonra Bağdad'ın Rasâfe bölgesindeki hilâfet mezarlığına defnedildi.

Halîfe Muktedir-billâh'ın torunu olması, küçük yaştan i'tibâren güzel bir eğitim ve terbiye görmesine sebep oldu. Yüksek din ilimlerine temel olan, din ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, devrin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû Bişr Ahmed bin Muhammed Hirevî'den fıkıh öğrendi. Babası İshâk bin Halife-i müslimîn Muktedir-billâh da büyük âlimlerdendi. Babasının ve hilâfet merkezine gelen âlimlerin ilminden istifâde etti. Kelâm, hadîs ve fıkıh ilminde söz sahibi âlim oldu. Birçok kitap yazdı. Yazmış olduğu kitapları, her Cum'a günü Mehdî Câmii'nde hadîs ilmi ile uğraşanlara okuturdu. 381 (m. 991) yılı Şevval ayında, hilâfetten azledilen Tâyi' bin Muti'nin yerine halîfe oldu. Kırkbir sene üç ay hilâfette kalarak, en uzun zaman halifelik yapan kimse oldu. Hilâfet merkezi olan Bağdad, Eshâb-ı Kirâm düşmanı Büveyhoğullarının hâkimiyeti altında idi. Halîfe, sanki onların emirlerini yerine getirmek için bekleyen bir korkuluk durumundaydı. Ebü'l-Abbâs Ahmed, Kadirbillâh ünvanıyla başa gelince, Taberistan ve Kazvin civârında yerleşen ve İran asıllı veya başka bir kavimden cengâver ve Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir topluluk olan Deylem asıllı askerlere karşı, sünni i'tikâdlı Türk askerlerini destekledi. 334 (m. 945) yılında Bağdad'ı işgal ederek, halîfelerin hükümranlıklarını elden alıp, yalnız dînî liderliklerine müsâade eden Büveyhoğulları askerleri içinde, hem Türkler, hem de Deylemîler vardı. Büveyhîler, bozuk i'tikâdlı olmalarına rağmen, sünnî Türklerden vazgeçemiyorlardı. Çünkü kendileri gibi bozuk inanışlı Deylemîlere karşı, ellerinde bir kuvvet bulundurmak zorundaydılar. Büveyhoğullarının başında bulunan Bahâüddevle ile münâsebetlerini ustaca devam ettiren halîfe, halk ve askeri kullanarak, Büveyhilerin zulmünü kaldırmaya çalıştı. Bahâüddevle'nin Bağdad'a sünnî başkadı yerine, bozuk i'tikâdlı birini ta'yin etmek istemesini şiddetle reddetti. Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını ve bozuk i'tikâdlı mu'tezile fırkasından olanları terbiye etmeye çalıştı. Bahâüddevle'nin ölümünden sonra iyice zayıflayan Büveyhoğulları, yalnız halîfe üzerinde baskılarını devam ettirdiler. Halife de bütün dikkatleri kendi üzerine çekip, halkın huzûr içinde yaşamasını sağladı. Sünnî Türk askerlerinin nüfuz ve nüfuslarını arttırmalarına yardımcı oldu. Ancak Büveyhoğullarının Bağdad'a hâkim olmaları, Kadirbillâh'in oğlu Kâim-biemrillâh zamanında, Selçuklu sultânı Tuğrul Bey'in, bir karışıklıktan istifâde ile Bağdad'a girmesine kadar devam etti. Allahü teâlâ, yıllarca dîn-i İslama hizmetin ve ilmin merkezliğini yapmış olan Bağdad'ı ve dîn-i İslâmın hizmetçisi, Resûlullahın (aleyhisselâm) amcası Abbâs'ın (radıyallahü anh) oğullarından olan Abbasî halîfelerini, bozuk i'tikâdlı ve zâlim Büveyhoğullarının zulmünden ve istilâsından kurtarmayı, Türk sultânı Tuğrul Bey'e nasîb etti. Tuğrul Bey, Bağdad'a girince, halîfeye çok hürmet gösterdi. Orada bir müddet kalıp, şehrin muhafazasına me'mûr bir şıhne (vâli-kumandan) ta'yin etti. Halîfe ve bütün sünnî müslümanların duâlarını aldı.

Halife Kadirbillâh, Dîvân-ı mezâlim teşkil etti. Halktan ve idârecilerden şikâyeti olan kimselerin gelip durumlarını arzetmeleri için, haftanın belli günlerinde kurulan Dîvân-ı mezâlimde, başkadı hazır bulunur, ba'zan halife de iştirâk ederdi. Burada zâlim ve mazlûm Dinlenir, suçlu tesbit edilir, cezaları tesbit edilerek infaz edilirdi. Halkın önünde umûma açık olarak icra edilen bu mahkemeler, insanları suç işlemekten caydırırdı. Halîfe, tebdili kıyâfetle (değişik elbiselerle) halk arasına karışır, idâre ettiği insanlar hakkında, bilgileri bizzat kendisi toplardı. Elde ettiği bilgileri değerlendirir, suçluları hemen cezalandırırdı.

Bağdad'da ilim evleri kuran Halîfe Kadirbillâh, âlimlerin bu evlerde toplanarak, ilim teatisinde (ilim alış-verişinde) bulunmalarını ve tâliblerine ders vermelerini sağladı. Birçok ilim adamının yetişmesine vesile oldu. Yetiştirdiği ilim adamları ve verdiği talimatlarla, Eshâb-ı Kirâm ve Ehl-i Beyt-i Nebevî (aleyhisselâm) düşmanlığını ortadan kaldırmaya çalıştı.

Zamanında doğunun sunnî müslümanları, halîfe olarak Kadirbillâh'ı tanır ve emrine itaat etmeyi vazîfe bilirlerdi, İslâm askeri, Allahü teâlânın rızâsı için cihâda çıktığı zaman, halifenin duâ ettiği ve kendilerini desteklediği haberinin gelmesi, binlerce askerin yardıma gelmesinden daha te'sîrli olurdu.

Gazneliler devleti sultânı Sultan Mahmûd'u, teşvik ve taltif ederek destekledi. Sultan Gazneli Mahmûd, Horasan ve Mâverâünnehr taraflarını alarak Samanîleri ortadan kaldırdı. Halîfe, Gazneli Mahmûd'a hil'at (hâkimiyet alâmeti olan elbise) gönderip saltanatını tasdik etti. Sultan Mahmûd, Eshâb-ı Kirâm düşmanı Deylemîler üzerine de bir sefer tertiplemeyi düşündü. Ancak, halîfenin de arzusu ile Hindistan tarafına seferler düzenledi. Bugünkü Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da İslâmiyeti yaydı. Halîfe takdîrlerini bildirip, hediyelerle taltif etti. Diğer müslüman sultanlara, Gazneli Mahmûd'u desteklemeleri için elçiler ve mektûplar gönderdi.

Ömrü boyunca Allahü teâlânın dîninin yayılması ve müslümanların huzurlu yaşamaları için çalışan Halîfe Kadirbillâh, 422 (m. 1031) yılında vefât etti.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli kitaplar yazdı. Bu eserlerinden "El-Usûl" kitabını her Cum'a günü Mehdî Câmii'nde toplanan hadîs ehline okuturdu. Bu kitabında, Emevî halîfesi ve ikinci Ömer diye meşhûr Ömer bin Abdülazîz'in (radıyallahü anh) faziletleri ve mu'tezile firkasının sapıklıklarından da bahsetmekte idi.

Zamanında ba'zı büyük zâtlar öldü. Edîb Ebû Ahmed Askeri, Nahivci Remmânî, Şafiî âlimi Ebü'l-Hasen Masercisî, Ebû Ubeydullah Merzebânî, Müeyyüdüddevle'nin vezîri Sâhib bin Abbâd, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, İbn-i Şahin, Şafiî İmâmı Ebû Bekr el-Hatemî, Yûsuf bin es-Sîrâfi, İbn-i Zevlak Mısrî, İbn-i Ebû Zeyd Kayrevânî Mâlikî, "Kût-ül-kulûb" sahibi Ebû Tâlib el-Mekkî, İbn-i Bettâ el-Hanbelî, vâ'iz İbn-i Sem'ûn. Hattâbî, lügat âlimi Hatemî, Ebû Bekr Edfüvî, Şafiî âlimlerinden Zâhir Serahsî, İbn-i Galebûn el-Mukrî, İbn-i Cinnî, lügat ilmine dâir "Sıhah" kitabının yazarı El-Cevherî, Sahîhaynı rivâyet eden Küşmeyhinî, Me'âfi bin Zekeriyyâ Nehrivânî, İbn-i Fâris, Hâfız İbni Mende Şafiî âlimi İsmâilî, Mâlikî mezhebi âlimi Esbâg bin Ferec, İbn-i Fâ'sîd, Ebü'l-Hasen Kâbisî, Kâdı Ebü'l-Hattâb, Şafiî âlimi Seymâvî, İbn-i Fûrek ve daha birçok âlim onun zamanında yaşadı ve vefât etti. İmâm-ı Zehebî, asrın ileri gelenlerini şöyle saymaktadır: "Bu asırda Eş'arîlerin başında, Ebû İshâk İsferâînî vardı. Mu'tezilîlerin başında Abdülcebbâr, râfızîlerin başında Muktedir, Kerâmiyye sapıklarının başında, Muhammed bin Heysem vardı. Kurrâların (kırâat âlimleri) başı Ebü'l-Hasen Hammâmî, muhaddislerin başı Hâfız Abdülgâni bin Sa'îd, sûfilerin başı Ebû Abdurrahmân Sülemî, Şâirlerin başı Ebû Ömer bin Derrâc, tecvîd âlimlerinin başı ibn-i Bevvâb, meliklerin başı Sultan Gazneli Mahmûd idi." Bunları İmâm-ı Zehebî'den alarak nakleden İmâm-ı Süyûtî ba'zı ilâvelerde bulunur. Ona göre; "Zındıkların başı Hakem bi-emrillâh, lügatçıların başı Cevherî, nahiv âlimlerinin başı İbn-i Cinnî, belâgatçilerin başı. Bedii, hatîblerin reîsi İbn-i Nebâte, müfessirlerin başı Ebü'l-Kâsım bin Habib Nişâbûrî, zamanındaki halifelerin başı Kadirbillâh'tır."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 5

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 31

3) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 37

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 221

5) Târih-ül-hulefâ (Süyûtî) Beyrut 1974, sh. 380

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 160

KAFFÂL-I MERVEZÎ

Horasan'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi. Abdullah bin Ahmed bin Abdullah el-Mervezî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Kaffâl-ı Mervezî ve Kaffâl-ı Sagîr diye tanınır. Kaffâl-ı kebîr diye bilinen zât, Irak memleketinin üstadı olarak tanındığı gibi, bu da zamanında Horasan'da bulunan âlimlerin İmâmı idi. Kaffâl-ı Mervezî, 327 (m. 939) senesinde Merv'de doğdu. 417 (m. 1026) senesi Zilhicce ayında Sicistan'da vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

İlk zamanlarda kilit yapmakla meşgûl olurdu. Kaffâl; kilit yapan, kilitçi demektir. Kilidi ve anahtarını yapmakta çok mahir

olup, meslek erbâbı arasında çok tanınırdı. Daha sonra fıkıh ilmine yöneldi. Onunla meşgûl oldu. Elinin ayasında ba'zı nasırlar ve benler vardı. Bunun sebebini izah eder ve "Ben gençliğimde demirlerle çok uğraşırdım. Bu nasırlar o zamandan kaldı" derdi. Pekçok zâtlardan ilim öğrendi. Herkesin kendisini tanıyıp hürmet ettiği bir âlim oldu. Ebû Ali es-Sincî, Kâdı Hüseyn bin Muhammed, İmâm-ül-Haremeyn hazretlerinin babası Ebû Muhammed el-Cüveynî ve başka birçok zâtlar kendisinden ilim öğrendiler. Ebû Bekr es-Sem'ânî diyor ki; "Kaffâl-ı Mervezî (radıyallahü anh); fıkıh ilminde, hafızasının kuvvetinde, haram ve şüphelilerden uzak olup dünyâya kıymet vermemekte, zamanında bulunan âlimler arasında bir tane idi."

Fakîh Nasır el-Amrî diyor ki: "Bu zamanda Ebû Bekr-i Kaffâl'dan daha fakîh bir kimse yoktur. O, sanki insan sûretinde bir melektir. Bu zamanda, kimse onun gibi olamaz."

Şafiî mezhebine dâir çok eserler yazdı. Öyle ki, o asırda onun yazdığı gibi eser yazan olmadı. Emten beldesinde çok fıkıh kitapları yazdı ve çok fıkıh âlimi yetiştirdi. Öyle bir âlim idi ki, mezhebine muhalif olanlar dahi kendisine i'tirâz edemezlerdi. Bir zaman muhalif olanlardan bir grup âlim gelerek, onu imtihan etmek ve ilmî yönden mağlûb etmek istediler. Yanına gelip, sohbetinde bir müddet kaldıktan sonra, onun ne büyük bir âlim olduğunu anladılar. Bunun üzerine, onun kitaplarını alıp, memleketlerine döndüler. O kitapları talebelerine, ders kitapları olarak okuttular.

Birgün Kaffâl hazretlerinin yanına bir kimse gelip, "Efendim! Sultânın adamları benim eşeğimi alıp götürdüler. Bana vermiyorlar. Eşeğimin geri verilmesi için size geldim" dedi. Bunu dinleyen Hazreti Kaffâl, "Sen şimdi git Güzel bir abdest al ve ta'dîl-i erkânına dikkat ederek iki rek'ât namaz kıl. Sonra Allahü teâlânın sevgili kullarını vesile ederek duâ et" buyurdu. Gelen kimse bu sözleri orada tekrar etti ve bunları yapmak üzere mescide gitti. Kaffâl-ı Mervezî de sultânın adamlarına haber gönderip, bu zâtın eşeğinin iade edilmesini istedi. Onlar da eşeği geri getirip, mescidin kapısına bağladılar. O kimse namazını kıldı. Allahü teâlâya, evliyâ ve âlimleri vesile ederek duâ etti. Dışarı çıktığında, kapıda bağlı duran eşeği görünce çok şaşırdı ve cenâb-ı Hakka şükretti. Kaffâl hazretlerine, yanındakiler, "Efendim! Böyle yapmanızın hikmetini anlıyamadık. Anlatır mısınız?" diye sordular. O da, "Bu gelen kimse hem ibâdetini yapmazdı, hem de evliyâ hakkındaki i'tikâdı bozuk idi. Şimdi o kimse, eşeğinin gelmesine sebep; namaz kılıp, büyükleri vesile ederek, duâ etmek olduğunu anladı. Böylece hem i'tikâdı düzelmiş oldu, hem de inşâallah ibâdetine devam eder, hem de ni'metlerin sonunda Allahü teâlâya hamdetmeyi öğrendi" buyurdu.

Kaffâl-ı Mervezî hazretlerinin bütün vakti, talebelere ders vermekle geçerdi. Dersten sonra odasına kapanır, uzun zaman ağlar, sonra cenâb-ı Hakka "Yâ Rabbî! râzı olduğun şeylerden bizi mahrûm bırakma" diye yalvarırdı.

Kaffâl-ı Mervezî, Merv şehrinin muhtesibi (zabıta, mâliye ve emniyet işlerine bakan) idi. Bunu çekemiyenler, "Kaffâl, sultânın aleyhinde kötü sözler ediyor" diye, Merv emîrine, o da sultâna şikâyet etti. Sultan Mahmûd, onlara "Bu zât, şimdiye kadar maaşından ayrı olarak hazineden hiç para almış mıdır?" diye sordu. Onlar da, "Almadı" dediler. Sultan, "Giyecek bir şey almış mıdır?" sorusuna da "Hayır! Almadı" cevâbını verdiler. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, "Yaptığınız şikâyetler asılsızdır. Bu da'vâdan vazgeçin. Din adamından bize zarar gelmez" buyurdu.

> Kaffâl-ı Mervezî hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki; "Kulum beni nasıl zan ederse, ben onun zan ettiği gibiyim. Beni istediğiniz gibi zan ediniz."
>
> Kaffâl-ı Merv'ezî'nin rivâyet ettiği bir başka hadîs-i şerîfte; "Hiçbir kalb yoktur ki, Allahü tealanın kudret parmakları arasında olmasın. Cenâb-ı Hak istediği zaman o kalbi doğruluk tarafına çevirir, istediği zaman da kötülük tarafına döndürür" buyuruldu. Onun için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) duâ ederken "Ey kalbleri her an istediği tarafa döndüren Allahım! Benim kalbimi dîninde sabit kıl. Mîzân senin kudretin altındadır. Kıyâmete kadar dilediğin kavmi yüceltir, dilediğini alçaltırsın" buyurdu.

Kaffâl-ı Mervezî hazretleri buyurdu ki; "Akıl baliğ olmayan; bir çocuk, arada sırada namaz kılıyora, onu alıştırmak için, "Kazaya kalmış namazlarını kaza et" denilir. Her ne kadar kaza etmesi farz değilse de, bu, çocuğa mes'ûliyet duygusu verir, namaz kılmaya alıştırır. Baliğ olduktan sonra, ona akıl baliğ olmadan önce kazaya kalan namazları kıl denilmez."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 26

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 46

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 207

4) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 183

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 53

KÂSIM BİN MUHAMMED ŞÂŞÎ

Şafiî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü’l-Hasen’dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 400 (m. 1010) yıllarında vefât etmiştir. Mâverrâünnehr’de Şaş köyünden olduğu için Şâşî denilmiştir. Babasının da Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından olması, onun küçük yaşta ilim tahsiline başlamasına vesile olmuş ve üstün ilim sahibi âlimlerden ilim öğrenmesine sebep olmuştur. Şam, Irak ve birçok ilim merkezlerine gidip, başta Halîmî olmak üzere birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Şafiî mezhebinde fıkıh âlimi olarak yetişmiş ve memleketi Mâverâünnehre dönüp orada Şafiî mezhebini yaymıştır. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçiren Ebü’l-Hasen Şâşî, ilminin çokluğu, hafızasının kuvveti, güzel ahlâkı, tatlı dilli ve güler yüzlü olması ile meşhûr olmuştur. Böyle güzel husûsiyetlerin sahibi olan bu mübârek âlim, insanlara güzel nasihatlerde bulunmuş, bu nasihatlerinde, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını Ehl–i sünnet âlimlerinden ve kitaplarından öğrenmeyenlerin, yanlış yollara sapmaktan kurtulamayacaklarını, yanlış yollara sapanların da ebedî saadete kavuşamayacaklarını bildirmiştir. “Et-Tahrib fî şerh-il-muhtasar-il-müzenî” adlı bir eseri vardır. Bu eser Şafiî mezhebindeki fıkıh mes’elelerine dâir beş temel kitaptan biri olan, “Muhtasâr-ül-müzenî” adlı kitabın şerhidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 472

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 119

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 827

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 466

KUDÛRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü’l-Hüseyn’dir. Kudûrî lakabı ile tanınır. Hangi şeye nisbetle kendisine Kudûrî denildiği kat’î olarak bilinmemekle beraber, Kudûr, Bağdad yakınlarında bir köyün adıdır. Bu zâtın da orada doğmuş olabileceği, oraya nisbetle Kudûrî denildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Kudûr, çömlek ma’nâsına gelen (Kıdr) kelimesinin cem’i olup, kendisi veya nesebinden birisinin bu işi yapmasından dolayı böyle denilmiş de olabileceği rivâyet edilmektedir. Fıkıh âlimlerinin, Eshâb-ı tercih diye tanınan tabakasından olduğu, şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl paşa hazretleri tarafından bildirilmiştir. 362 (m. 973)’de Bağdad’da doğdu. 428 (m. 1037) senesi Receb ayının beşinci Pazar günü orada vefât etti. Aynı gün, Ebû Half kapısı girişinde bulunan evinin yanına defnolundu. Daha sonra Mensûr caddesinde bulunan bir türbeye naklolundu. Burada medfûn bulunan, Hanefî fıkıh âlimlerinden Ebû Bekr el-Harezmî’nin (radıyallahü anh) yanına nakledildi.

Kudûrî (radıyallahü anh), Hanefî fıkıh âlimlerinin önde gelenlerindendir. İlminin çokluğu, ibâresinin güzelliği, akıcı lisânı ile fıkıh âlimleri arasındaki yeri ve derecesi çok yüksek oldu. Kur’ân-ı kerîmi tilâvet etmesi (okuması) çok hoş ve tatlı idi. Devamlı ibâdet eder ve Kur’ân-ı kerîmi çok okurdu. Ebû Abdullah Muhammed Yahyâ el-Cürcânî’den fıkıh ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bundan başka Ubeydullah bin Muhammed el-Havşebî ve birçok âlimler ile görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Âlimlerden bir çoğuna hocalık etti. Meşhûr Târih-i Bağdâd’ın sahibi olan Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî kendisinden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet edenler arasındadır. Târih-i Bağdâd’da diyor ki; “Kudûrî (radıyallahü anh) sadûk (çok doğru sözlü) ve sika, (güvenilir) bir zât idi.” Muhtasâr-ı Kudûrî’den başka kıymetli eserler de yazmıştır. Ba’zıları şunlardır: Şerh-i Muhtasâr-ül-Kerhî, et-Tecrid, Kitâb-ün-nikâh.

Kendisinden sonra gelen birçok kimseler Muhtasâr-ı Kudûrî diye tanınan meşhûr fıkıh kitabından istifâde etmişlerdir. Âlim

olanlar ve olmayanlar, çok meşhûr ve mu’teber olan bu kitap ile teberrük etmişler; şiddet, sıkıntı, hastalık zamanlarında ve tâ’ûn (veba) salgınında okunmasının çok faydalı olacağını tecrübe ile bildirmişlerdir. Binlerce fıkhî mes’elenin kısa ve öz olarak toplanmış olduğu bu kitap, senelerce medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Birçok şerhi vardır. En meşhûrları; Cevhere, Lübâb ve Ebû Nasr-ı Akta’nın Tashîh-i Kudûrî’sidir.

Âlim, önder, en güzel üstünlüklere ve kıymete hâiz, Allahü teâlânın emirlerini yapmakta, yasaklarından sakınmakta son derece gayretli, dünyâya ehemmiyet ve kıymet vermiyen Ebü’l-Hasen Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî el-Bâğdâdî (rahmetullahi aleyh) Muhtasâr-ı Kudûrî isimli eserine başlarken buyuruyor ki: “Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamdolsun. Hüsn-i hatime (Güzel netice, iyi akıbet) Allahü teâlâdan korkanlar içindir. O’nun Resûlü Muhammed aleyhisselâma ve O’nun Ehl-i beytine, Eshâbına ve Onun izlerinde gidenlere bizden selâmlar ve hayır duâlar olsun.”

Necâsetten tahareti anlatırken buyuruyor ki:

“Namaz kılacak kimsenin, namaz kıldığı yerden, elbisesinden ve bedeninden necâseti temizlemesi lâzımdır. Necâset, her temiz su ile, sirke ve gül suyu gibi akıcı mayiler ile temizlenir. (Emici olmayan, düz parlak şeyler, meselâ cam, ayna, kemik, tırnak, bıçak, yağlı boyalı eşya, vernikli eşya üzerindeki katı veya akıcı her necâseti, el ile, toprak ile veya herhangi temiz şey ile silip, üç sıfatı (renk, koku, tat) gidince temiz olur. Menî necis olup, kurumuş ise oğmakla, bulunduğu yer ve deri temiz olur. Meni yaş ise ve kan kuru da, yaş da olsa, elbisede veya deride bulunduğu yeri yıkamak lâzımdır.)

İğne ucu kadar elbiseye sıçrayan bevl ve kan damlaları ve sokakta sıçrayan çamurların elbiseye ve yaş deriye değmesi affedilmiştir. Deride, elbisede, namaz kılınan yerde bulunan kaba necâset, dirhem miktarı ise yıkamak farz olur. (Dirhem miktarından az ise yıkamak sünnettir.) Dirhem miktârı demek, katı necâsetlerde bir miskal, ya’nî 4.8 gr. ağırlıktır Sıvı necâsetlerde, açık el ayasındaki suyun genişliği kadar yüzeydir. Bir miskalden az olan katı necâset, elbisenin, avuç içinden daha geniş yüzüne yayılınca, namaza mâni olmuyor.)”

Namazın mekrûhlarını anlatırken buyuruyor ki:

“Namazda elbisesi ve bedeni ile oynamak, karıştırmak, önündeki ufak taşları çevirmek mekrûhtur. Ancak secdeleri yapmaya mâni olacak şekilde ise, bir defaya mahsûs olmak üzere eli ile düzeltebilir. Parmaklarını çıtlatamaz ve ellerini koltuk altlarına sokamaz. Çünkü böyle yapmak elleri sünnet üzere bağlamaya mânidir. Elbisesini giymeyip, başına veya omuzu üzerine asmak, saçlarını başın arka kısmında bağlamak, secdeye inerken elbisesini ve pantolonunu yukarıya doğru çekmek de mekrûhtur. Sağa sola iltifât etmemeli, bakmamalı, köpek oturuşu gibi oturmamalı, lisânı ile ve eli ile selâma cevap vermemelidir, özürsüz olarak bağdaş kurmamalıdır. Yememeli, içmemelidir. Namaz içinde iken abdesti bozulursa, hemen abdest almaya gider. Gelince namazını tamamlar, İmâm ise, cemâatten birini yerine çekerek kendisi abdest almaya gider. Son iki hâlde, namazı tekrar etmek ya’nî baştan kılmak daha evlâdır. Namazda uyuyup ihtilâm olsa, guslünü ve abdestini tazeleyip, namazını tekrar kılmalıdır. Namazda iken deli olsa, bayılsa veya kahkaha ile gülse, abdestini yeniden alıp, namazını tekrar kılmalıdır. Kasden de olsa, unutarak da olsa, namaz içinde iken konuşmak namazı bozar. Son oturuşta teşehhüdü okuduktan sonra, selâmdan önce, abdesti bozulsa abdest alıp selâm verir. Çünkü namazın sonunda selâm vermek vâcibdir ve bu selâm abdestsiz olarak verilemez.”

Misâfir namazı bahsinde buyuruyor ki:

“Bir kimse, senenin kısa günlerinde, insan veya deve yürüyüşü ile üç günde gidilecek yere gitmeği niyet ederek, bulunduğu yerin kenar evlerinin dışına çıkınca misâfir olur. (Âlimlerin hepsi üç günlük yolu, fersah dedikleri, bir saatte gidilen yolun uzunluğu ile bildirdiler. Bir kısmı, üç günlük yol yirmibir fersahtır, dedi. Bir kısmı da, onsekiz, bir kısmı ise, onbeş fersahtır, dedi. Fetvâ, ikinci söze göre, verilmiştir. Âlimlerin bildirdikleri ölçülere göre hesâb edildiğinde bir fersah 5760 metre, bir günlük yol ya’nî 6 fersah, 34,56 km.dir. Üç günlük, ya’nî 18 fersahlık yolun uzunluğu ise, takriben yüzdört (103, 680 m.) kilometre olmaktadır.)

Seferîlik mesafesinde, denizde yürümeye i’tibâr olunmaz. (Denizde, orta rüzgârlı havada giden yelkenlinin hızı esastır.)

Seferi olan kimse, dört rek’at olan farz namazları iki rek’at kılar. (Mest üzerine, üç gün üç gece mesh edebilir. Kurban kesmesi vâcib olmaz. Orucunu tutmayıp sonra kaza etmesi

caizdir. Ama rahat ise, orucunu tutmalıdır. Günâh bir iş için sefere çıkan da misâfir olur. Bir beldede onbeş günden fazla kalmağa niyet ederse, orası vatan-ı ikâmeti olur ve farzları tam kılar. Onbeş günden fazla kalmaya niyet etmeyip, yarın çıkarım, yarından sonra çıkarım diye senelerce kalsa yine misâfir olur. Farzları iki kılar.) Misâfir, mukim İmâma uyarsa, onunla beraber dört rek'at kılar. Misâfir mukim olanlara İmâm olursa, ikinci rek'atte oturunca selâm verir. Mukîm olanlar kalkıp iki rek'at daha kılarlar. Misâfir olan kimse, mukim olanlara imâm olursa, namaza başlamadan evvel, "Ben misâfirim, ikinci rek'atte selâm veririm, siz namazı dörde tamamlayınız" demesi müstehabdır. Seferde iken namazı kazaya kalan kimse, mukim olunca bu namazını iki rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya kalmış namazları, misâfir iken kaza etmek isteyen, yine dört rek'at olarak kılar. Mekke, Minâ, Arafat gibi başka başka yerlerde toplam onbeş gün kalmağa niyet eden de mukim olmaz."

Toprak mahsûllerinin zekâtını anlatırken buyuruyor ki:

"İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) buyuruyor ki; "Az olsun, çok olsun, odun, kamış ve otlar hâriç, yerden elde edilen mahsûlün, nehir veya yağmur suyu ile sulandığı takdîrde onda birini (veya kıymeti kadar altın veya gümüşü), müslüman fakirlere vermek farzdır ki, buna uşr denir."

Hayvan gücü ile veya dolap, (motor) ile sulanan yerlerdeki mahsûl elde edilince, uşr olarak, mahsûlün yirmide biri verilir, (ister onda bir, ister yirmide bir olsun, hayvan, tohum, âlet, gübre, ilâç ve işçi masraflarını düşmeden evvel vermek lâzımdır.)"

Yemîn bahsinde buyuruyor ki:

"Yemîn üç türlü olur"

1. Gamûs (günaha ve Cehenneme sokucu) yemîndir. Geçmişdeki birşey için, bile bile yalan söyleyerek, yemîn etmektir. Büyük günahtır. Pişman olunca, tövbe, istiğfar edilir. Keffâret verilmez.

2. Mün'akıde yemînidir, ileride yapacağım veya yapmıyacağım diyerek yalan yere yemîndir. Bu da üç türlü olur. Üçünde de, yemîni bozunca, keffâret vermek lâzımdır. Yemîni bozmadan önce, keffâret verilmez.

3. Lagv (boş yere) yemîndir. Geçmiş birşey için zan ile, yanlış yemîn etmekdir. Bunda, günah da, keffâret de yoktur.

Üç yemînde de, unutarak, zorlanarak yemîn etmek veya yemîni bozmak, bunları bilerek, isteyerek yapmak gibidir.

Yemîn, yalnız Allahü teâlânın isimleri ile olur. Başka şeylerle müslüman yemîni olmaz. Allahü teâlânın isimleri ile yemîn, ya harf ile veya kelime ile olur. İsmin başında (bi, tâ, ve) harflerinden birisi söylenip. İsmin sonu esre okunursa yemîn olur. Vallahi, Billahi, Tallahi gibi. Yemîn etmek âdet hâlini alan ba'zı sıfatları ile de yemîn caizdir. Allahü teâlânın izzeti celâli, kibriyâsı (kudreti veya azameti, rahmeti) için demek gibi. Kur'ân-ı kerîm, Peygamberler (salevâtullahi aleyhim ecmaîn), Kâ'be için diyerek yemîn olmaz. Allah için yemîn ediyorum demek, yemîn olur. Allaha ahd ediyorum, Allaha misâk ediyorum demek yemîn olur. Kasem ediyorum, half ediyorum, yemîn ediyorum veya kasem, hafi, yemîn ederim demek yahut eşhedü demek de yemîn olur. Ahdim olsun, nezrim olsun, yemînim olsun demek yemîn olur.

Eğer bu işi yaparsan yahudi, yahut hıristiyan yahut kâfirsin veya Allahsızsın gibi küfre sebeb olan herşey demek veya bunları ....olacaksın veya ....ol diye söylemek, hepsi yemîn olur. Karşısındaki kimse, o işi yapınca, yemîn bozulur. (Bunları yemîn niyeti ile söyledi ise yemîn eden keffâret verir. Eğer karşısındakinin kâfir olmasını isteyerek söyledi ise, yemîn eden kâfir olur. Çünkü, küfre râzı olan kâfir olur. Müslümana kâfir diyen, kasd etmese de kâfir olur. Kendisine kâfir diyene, (Efendim, buyur) gibi cevap veren kâfir olur. Cevap vermemeli veya red etmelidir.)

Eğer bu işi yaparsan, Allahın gadabı ve la'neti sana olsun. Yahut zinâ etmiş ol, (hırsız ol); şarap içmiş ol, faiz yemiş ol demek yemîn değildir.

Yemîn keffâreti için, bir köle azâd eder, yahut, (zekât alması caiz olan, erkek veya kadın) on fakire, (bütün bedeni örtecek kadar) bir kat çamaşır verir veya aç olan on fakire birgün iki defa yemek yedirerek doyurur. (Bir günün ikinci defasında, başkalarını doyurması caiz olmaz. Bunun için, yirmi fakiri sabah doyurursa, onunu akşam da doyurması veya onuna sadaka-i fıtr kadar mal vermesi de lâzım olur. Fakirlerin hepsini aynı günde doyurmak şart değildir. Sonraki günde, evvelki gündekileri veya başkalarını doyurabilir. Bir fakire, on

gün, birer takım çamaşır vermek veya her gün iki defa yahut, yirmi gün birer defa doyurmak da olur. On fakire bir kere veya bir fakire on gün, hergün bir kere yarım sa’ buğday veya un veya ekmek, yahut bu değerde kumaş, havlu, mendil, çorap, et, pirinç, çamaşır, terlik, ilâç veya din, fen, ahlâk kitabı gibi başka mal, altın, gümüş vermek de olur. Bir fakire on günlüğü, bir günde verirse, hepsi bir günlük olur. On fakirin herbirine bir günde yüzlerce sa’ verilse, yine bir yemîn keffâreti olur. Ölü için yapılan yemîn keffâretinde de böyledir. Doyurmak ve mal vermek için başkasını vekîl etmek, sonra buna ödemek caizdir.) Bu üçünden birini yapamıyan fakir, üç gün ardarda oruç tutar. (Bu oruçlara gece niyet edilir.) Yemînini bozmadan evvel keffâret verip sonra yemînini bozarsa, bu keffâret sahih olmaz. Tekrar keffâret vermesi icâb eder. Yemîn keffaretini gecikdirmek günahtır.

Namaz kılmamak, babasıyla konuşmamak veya bir kimseyi öldürmek gibi haram işlemek, ibâdet yapmamak için yemîn eden, bozar. Sonra, keffâret verir. Kendi malını haram ederek yemîn etse, haram olmaz. Meselâ, şu elbisem haram olsun ki dese, sözünü bozarsa, elbisesi haram olmaz. Fakat o elbiseyi kullanınca keffâret vermesi lâzım olur.

Bir kimse nezr olunmak şartları bulunan bir şeyi yapmak isteyerek nezr ederse nezr olur. Yapması vâcib olur. (Meselâ, Allah için bir ay oruç tutmak nezrim olsun dese, yahut gayb olan bir şeyi bulursam bir ay oruç nezrim olsun dese ve o şeyi bulsa, oruç tutması vâcib olur. Keffâret vermekle kurtulamaz.

Nezri yapmak istemediği bir şarta bağlarsa, meselâ falancanın çantasını çalarsam bir ay oruç nezrim olsun derse, çalmadan oruç tutar veya yemîn keffâreti verir.)

Yemîn ederken inşâallah derse, yemîn olmaz.

Semâya çıkacağım veya şu taşı altın yapacağım diye yemîn edince, yapmadığı için hânis olup keffâret verir. (Çünkü fen bunu yapamıyor ise de, aklen olmıyacak şey değildirler.)

Nikâh bahsinde buyuruyor ki:

“Hür ve baliğ erkekle kadın, iki şâhid yanında evlenebildikleri gibi, birinin veya ikisinin de vekîlleri bunların nikâhlarını yapabilir. (Vekîlinin müslüman ve akıllı olması lâzımdır.)

Haram ve helâl bahsinde buyuruyor ki:

“İpek giymek erkeklere haram, kadınlara helâldir. (Bir erkek dünyâda haram olan ipeği giyerse, âhırette ipek giymekten mahrûm edilir, İpek ise, Cennet elbisesidir. O hâlde bu günahtan temizlenmedikçe Cennete giremez demektir. Elbisede ve başlıkta dört parmak genişliğinde ipek veya altın şeritlerin bulunması caizdir. Şeritler uzun ve sayıları çok olabilir.)

Kadın ve erkeğin altın ve gümüş kap ile yemesi, içmesi her türlü kullanması tahrîmen mekrûhdur. (Altın ve gümüş kaşık, saat, kalem, abdest ibriği, bıçak, sandalye ve benzeri şeyleri kullanmaları da böyledir.

Altın ve gümüş ibrikteki suyu ele döküp yüzü yıkamak caiz değildir. Mevlidde, gümüş kapdan avuca gül suyu serpip avuca, yüze ve elbiseye sürmek de, böyle caiz değildir.

Kadınların birbirlerine’görünmeleri, erkeklerin erkeklere görünmeleri gibidir. (Müslüman kadınların, gayr-ı müslim ve mürted kadınlara görünmeleri, erkeklere görünmeleri gibi haramdır.)”

Alış-veriş hakkında buyuruyor ki:

“(Bey’, satmak; şirâ, satın almak demektir. Dinde bey’, iki kişinin mallarını râzı olarak, birbirlerine temlik etmeleri, ya’nî seve seve değiştirmelerine denir ki, türkçesi satıştır; Bey’in sahih olması için icâb ve kabûl ve malların karşılıklı verilmesi lâzımdır. (Alıcı ve satıcıdan, râzı olduğunu hangisi önce söylerse, buna icâb denir. İkincisinin sözüne, kabûl denir.) icâb ve kabûl, aldım, sattım şeklinde, mazi ya’nî geçmiş zaman şeklinde olmalıdır. İcâbdan sonra diğeri kabûl etmeden, birisi meclisten ayrılırsa bey’ bozulur. Peşin ve veresiye alış-veriş caizdir. Veresiye mal satılınca, ödeme gününün tesbit edilmesi mutlaka lâzımdır.

(Satılan veya fiat olarak verilen eşyanın birisi veya her ikisi haram olursa bey’ fâsid olur (bozulur). Murdar olmuş et, kan, şarap veya domuzla yapılan alış-veriş böyledir.)

Kabri anlatırken buyuruyor ki:

“Kabir açılırken kıble tarafından, cesedin konması için lahd denilen çukur açılır. Cesed bu çukur kısma koyulduğunda, koyan zât, “Bismillâhi ve alâ milleti Resûlillah” der. Cesedin yüzünü kıbleye çevirir, düğümleri çözer ve kabir üzerine

kerpiçleri dizer. Kabrin kiremit ve kerestelere ile örtülmesi mekrûhtur. Zarûret olursa caiz olur. Kamışlar ile örtülmesinde beis yoktur. Sonra kabir üzerine toprak örtülür. Kabir tümseklenerek balık sırtı gibi yapılır, su tutacak şekilde dümdüz yapılmaz.

Doğumdan sonra, kendisinde canlı olmak alâmetleri (ağlamak, aksırmak gibi) görülen, ondan sonra ölen çocuk için isim konur, yıkanıp kefenlenir ve cenâze namazı kılınır. Eğer hiçbir canlılık alâmeti görülmemiş ise, ya'nî ölmüş hâlde doğarsa, temiz bir bez parçasına sarılır. Namazı kılınmaz, öylece defnedilir."

Şehidlik hakkında buyuruyor ki:

"Müşrikler tarafından öldürülen veya muharebe meydanında, kendisinde yara olduğu hâlde ölüsü bulunan kimseler şehîddir. Böyle şehid olanlar yıkanmaz, kefenlenmez. Üzerinde bulunan elbise kefeni olur. Namazı kılınır. Şehidin kanı yıkanmaz. Elbisesi çıkarılmaz. Ancak üzerinde bulunan kürk, mest, pamuklu elbise ve silâhı çıkarılır. Bundan sonra defnolunur. İrtisastan, ya'nî, muharebe ânında yaralanıp, başka yere naklolunduktan veya bir müddet geçtikten sonra vefât eden şehidler yıkanır."

Vakıf bahsinde buyuruyor ki: "Vakıf sahih olduktan sonra satılması ve başkasına verilmesi caiz değildir. İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre taksim edilmemiş mal ise, ortak da taksimi isterse, taksim edilmesi sahih olur. Vakfeden kimse, şart etsin veya etmesin, vakfedilen malın tamiri o maldan gelen kârla yapılır. Bir kimse, evini, çocuğunun oturması şartı ile vakfetse, evin tamiri oturana âittir. Vakıf mallarının tamiri, içinde oturmağa hakkı olanların malları ile yapılır. Yapamazlarsa, hâkim bunları çıkarır. Vakıf mallarını kiraya verip, ücretleri ile tamir ettirir. Sonra bunlara teslim eder. Eğer ihtiyâç olursa, hâkim, vakıf malının, yıkılmış, harâb olmuş bina ve âletlerini satıp, parası ile yenisini alır veya diğer kısımların tamirini yapar."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 66

2) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 377

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 78

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 4

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 233

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 280

7) Tabakât-ül-fukahâ sh. 79

8) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 30

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1030

10) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 310

KUŞEYRÎ

Büyük velî, fıkıh, tefsîr, hadîs ve kelâm âlimi. Künyesi Ebû Kâsım olup, adı Abdülkerîm bin Havâzin bin Abdülmelik bin Talhâ bin Muhammed Nişâbûrî'dir. Kuşeyrî diye, meşhûr olması, Kuşeyrî bin Ka'b Sagsa'nın soyundan olmasıdır. Ailesi Arab asıllı olup, Horasan civarında yerleşmiş idi. Annesi de Sülemî ailesine mensûp idi. Kuşeyrî 376 (m. 986) senesinde Horasan'ın Üstuvâ nahiyesinde doğdu. 465 (m. 1072) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Kuşeyrî daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Kuşeyrî, akrabası olan Ebü'l-Kâsım Yemânî'den Arabca ve edebiyat okudu. Bu arada ziraat tüccarı olan dayısının vergi işlerini yoluna koymak maksadıyla, hesab öğrenmek için Nişâbûr'a gitti. Böylece hesab öğrenecek ve mâliye me'muru olarak halkı aşırı vergiden kurtaracaktı. Ancak, Nişâbûr'da büyük velîlerden Ebû Ali Dekkak ile karşılaşan Kuşeyrî, hükümette vazîfe almaktan vazgeçerek, ma'nevî ilimlere yöneldi. Hocası Ebû Ali Dekkak'a tam olarak bağlanarak, tasavvuf yolunda büyük merhaleler katetti. Hocasının emriyle Muhammed İbni Bekr-i Tûsî'den fıkıh, Ebû Bekr İbni Fûrek'den kelâm ve usûl-i fıkıh, Ebû İshâk İsferâînîden kelâm ilmini öğrendi.

Kuşeyrî, İsferâînî'nin derslerinde not tutmaz, sâdece dinlerdi. Bir gün hocası ona "Niçin yazmıyorsun? İyice öğrenmek için yazmak lâzım" deyince, Kuşeyrî, o âna kadar hocasının anlatmış olduğu derslerin hepsini tekrar etti. Bunun üzerine hocası ona, artık derse girmesine lüzum olmadığını, bundan sonra kitapları kendisinin mütâlâa etmesini ve anlayamadığı

yer olursa sormasını söyledi. Kuşeyrî, İbn-i Fûrek ve Ebû İshâk İsferâînî'nin usûllerini iyice kavradıktan sonra, meşhûr kelâm âlimlerinden Ebû Bekr el-Bâkıllânî'nin kitaplarını mütâlâa etti. Kuşeyrî'nin aklî ilimleri tahsil etmeye düşkün olması, kelâm ve akâid ilimlerini bütün incelikleriyle öğrenmesini sağladı. Bütün bu ilimleri okurken, aynı zamanda hocası Ebû Ali Dekkak'ın sohbetlerine de devam ediyordu. Bu arada hocası Ebû Ali Dekkak'ın kızı, ilim, edeb sahibi ve zamanın en çok ibâdet edenlerinden olan Fatıma hâtunla evlendi. Kuşeyrî'nin Fatıma hanımından altı erkek ve bir kız olmak üzere yedi çocuğu olmuştur.

Kuşeyrî hazretleri bu arada Nişâbûr'da ders vermeye başlamış ve Hatîb el-Bağdâdî, Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî, Ebû Ali Farmedî gibi birçok âlim yetiştirmiştir. Ebû Ali Dekkak'ın vefâtından sonra, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ile sohbet etmiştir. 445 (m. 1053) yılında mu'tezile denilen sapık fırkaya mensûp vezir Amîd-ül-mülk Kündürî'nin Ebü'l-Hasen hazretlerine dil uzatması üzerine, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin üstünlüğünü anlatan "Şikâyetti Ehl-i sünneti bimâ nâlehüm min-el-mihneti" adlı bir risale yazarak, bütün İslâm memleketlerine gönderdi. Gerçeğin anlaşılmasından korkan vezir Kündürî, Kuşeyrî'yi Nişâbûr'da bir kaleye hapsetti ise de, Kuşeyrî kendisini seven halk tarafından kurtarıldı. Fitnenin tekrar tekrar alevlenmesini istemeyen Kuşeyrî, 448 (m. 1056) yılında Nişâbûr'dan ayrılarak Bağdad'a geldi. Bağdad'da hadîs ve fıkıh okuttu. Halîfeyi de ziyâret etti ve onun husûsî sarayında sohbet etti. Sonra İmâm-ül-Haremeyn, Beyhekî gibilerin de bulunduğu binlerce âlimle birlikte hacca gitti. Bunların arasında, dörtyüz kadar da kadı bulunuyordu. Bu sebeple o seneye (Senet-ül-kudâd) "Kâdılar senesi" denilmiştir. Kâdılardan Harem-i şerîfte bir hutbe okunması istenince, orada bulunanlar hutbeyi ancak Kuşeyrî gibi büyük bir âlim okuyabilir dediler. Bunun üzerine İmâm-ı Kuşeyrî çok beliğ, fasih, va'z ve hikmet dolu bir hutbe okudu. Hacdan sonra Nişâbûr'a dönen Kuşeyrî, burada fazla kalmıyarak ailesi ile birlikte Tûs şehrine gitti ve Tuğrul Bey'in (m. 1063) târihinde vefât etmesine kadar orada kaldı. Alp Arslan'ın sultan, Nizâm-ül-Mülk'ün vezir olmasından sonra râfızîlerin çıkardığı fitne durdu. Bunun üzerine vatanlarını terk eden âlimler ve Kuşeyrî tekrar memleketlerine döndüler. Alp Arslan ve Nizâm-ül-mülk, Kuşeyrî'ye çok hürmet ederlerdi. Hattâ İmâm-ül-Haremeyn ve Kuşeyrî gibi âlimler, sultan ve vezirin yanına serbestçe girerler ve onlarla sohbet ederlerdi. Kuşeyrî Nişâbûr'da vefât edinceye kadar ders verdi. 92 yaşında vefât eden Kuşeyrî, hastalığının en şiddetli ânında dahi namazlarını ayakta kıldı. Cenâzesi hocası Ebû Ali Dekkak'ın yanına defnedildi.

Kuşeyrî'nin fazileti: Kuşeyrî'nin hayatı hakkında bilgi veren âlimler onun fazileti ve meziyetleri hakkında şu bilgileri verirler:

Sehâvî; "Kuşeyrî, fıkıh ve hakîkat ilimlerini toplayıp yazan, emsalsiz ve kâmil bir zât olup, müfessir, fakîh, şâir, sûfi, mütekellim, edebiyat, nahiv ve usûl âlimi idi" demiştir.

Ali bin Hasen, (Dumyet-ül-kasr) adlı eserinde şöyle yazmaktadır: "Zeyn-ül-İslâm Kuşeyrî, üstünlükleri kendinde toplamış, en çetin şeyleri çözmeye muktedirdir. Onun hitâbeti taşlara tevcih edilse, onları eritirdi. Sohbetinde bulunan kâfir müslüman olurdu."

Abdülgâfir bin İsmâil: "İmâm-ı Kuşeyrî, fıkıh, kelâm, tefsîr, hadîs, usûl, nahiv ve edebiyat âlimi idi. Şâir, yazar, sûfî bir zât olup, asrının ilim dili, şeyhlerin şeyhi, sûfiler taifesinin önde geleni, hakîkatin alemdârı, saadetin menbâı, güzelliğin hakîkati idi" demektedir.

İbn-i Sübkî, ise Tabakâtında şöyle yazmaktadır "Kuşeyrî, cesâreti, biniciliği ve silâhşorluğu ile tanınmıştır. Hüsn-i hatta üstâd idi. İyi bir hatîb, güzel, fasih ve beliğ bir hitâbeti vardı. Latif ve hoş sözler söyleyip, etrâfındakilere te'sîr etmesini çok iyi bilirdi."

Taşköprü zâde (Mevdûât-ül-ulüm) adlı eserinde şöyle yazmaktadır. "İmâm-ı Kuşeyrî Şafiî mezhebi fakîhlerinden olup, tefsîr, hadîs, usûl, edebiyat, hitâbet ve tasavvuf ilminde büyük âlim idi. Va'zı te'sîrli, hitâbeti güzel idi."

Kuşeyrî'nin hocaları: Kuşeyrî zamanının birçok âliminden ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Ma'nevî ilimleri Ebû Ali Dekkak'dan, fıkhı Muhammed İbni Bekr-i Tûsî'den, usûl ve usûl-i fıkhı Ebû Bekr İbni Fûrek'den, kelâm ilmini Ebû İshâk İsferâîni'den tahsil etti.

Kuşeyrî'nin ilim tahsil ettiği diğer hocaları şunlardır: "Ebû Nuaym bin Muhammed Mihricânî, Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed İsferâînî, Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhammed el-Haffâf, Ebû Abdullah Hüseyn bin Şüca' el-Bezzâr, Hamza bin

Yûsuf Cürcânî, Abdullah bin Yûsuf İsfehânî, Abdurrahmân bin Muhammed el-Adl, Abdurrahmân bin İbrâhim el-Müzekkî, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferâînî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Ehvâzî, Ebü'l-Hüseyn Ali bin Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed el-Hayri, Ebû Saîd Muhammed bin İbrâhim el-İsmâili, Ebü'l-Hasen el-Kettân, Ebû Abdurrahmân Sülemî, İbn-i Bey', Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Şîrâzî, Ebû Saîd Muhammed bin Yûsuf Sehmî, Ebû Mensûr Temimî, Ebû Hatem Sicistânî, Abdurrahmân bin Yûsuf İsfehâni, Ebü'l-Ferec Şîrâzî, Muhammed bin Abele es-Sûfî, Mensûr Magribî, Ahmed bin Ebyurdî, Rüstem Şirâzî ve Ebü'l-Hasen Harkânî.

Hocasına hürmeti: Kuşeyrî, hocasından şöyle rivâyet eder. Ebû Ali Dekkak buyurdu ki: "Hocam Nasrâbâdî'nin meclisine, gusul abdesti almadan gitmezdim." İmâm-ı Kuşeyrî, hocasına hürmette hocasını geçmişti. Şöyle der: "Başlangıçta hocam Ebû Ali'nin huzûruna oruçlu olmadan ve gusul abdesti almadan girmedim. Medresenin kapısına gelir, hocamın ihtişamından içeri girmeden geri dönerdim. Bir defasında cesâret ederek içeri girdim. Medresenin ortasına geldiğimde, beni bir hayret dalgası kapladı. O anda bana iğne batırsalar hissedecek durumda değildim. Daha sonra hocamın meclislerinde devamlı bulunmaya başladıktan sonra, dilimle ona bir şey sormaya hacet duymadım. O benim hacetimi, ben söylemeden açıklıyordu. Hocamın bu kerâmetini, daha onun sohbetlerine başladığım anda fark ettim.

Bütün bunlardan sonra, tasavvuf yolunda vuslata (nihâyete) kavuştuktan sonra da, kalbimde hocama karşı hiçbir i'tirâz husule gelmemiştir ve aklımdan geçmemiştir."

Talebeleri: İmâm-ı Kuşeyrî, hocasının vefâtından sonra ders vermeye ve talebe yetiştirmeye başladı. Kendisinden birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. İmâm-ı Kuşeyrî'den ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet eden talebelerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr Ahmed bin Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İbrâhim İsmâil bin Alevî, Ebû Bekr Şah Ahmed Şadyânî, Ebû Muhammed Abdülcebbâr İbni Muhammed el-Havârî, Ebû Bekr bin Abdurrahmân Buhayrî, Ebû Muhammed Abdullah bin Atâ el-Hirevî, Ebû Abdullah el-Fevârî, Abdülvehhâb İbni Şah Ebü'l-Fütûh, Şazyâhi, Ebü'l Feth Muhammed İbni Muhammed el-Huzeymî.

Kuşeyrî'nin tasavvuf ilmindeki yeri: Kuşeyrî, tasavvufî bilgileri (ma'rifet, hakîkat, sır) ve heyecanı (vecd, cezbe, hâl) Ebû Ali Dekkak ve Sülemî gibi o devrin en meşhûr sûfilerinden almıştır. Kuşeyrî'nin üstâd silsilesi şöyledir: Kuşeyrî, Ebû Ali Dekkak'dan, o, Ebû Kâsım Narâbâdî'den, o, İmâm-ı Şiblî'den, o, Cüneyd-i Bağdadî'den, o, Sırrî-yi Sekati'den, o, Ma'rûf-i Kerhî'den, o, Dâvûd-i Tâî'den, o, Ferkad-üs-Sencî'den, o, Hasen-i Basrî'den o, Enes bin Mâlik'den, o, Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) ilim ve feyz aldılar.

Kuşeyrî, kendisinden sonra gelen mutasavvıfların bir çoğuna, doğrudan veya dolaylı olarak te'sîr etmiştir. Kuşeyrî'nin kelâm, fıkıh, tefsîr ve hadîs gibi şer'î ilimlerde de ehliyet sahibi olduğu bütün âlimlerce kabûl edilmektedir. Yazmış olduğu risalede, her cümlenin ve her fikrin şer'î ölçüler içinde olmasına büyük gayret göstermiştir. Risâle'nin başında, şeriate (İslâmiyete) bağlılığını dile getirirken şöyle diyor "Şeriat, kulluğun gereğini yapma konusunda verilen emirdir. Tasavvuf (hakîkat) Allahü teâlânın ilahlığına kalbden inanmaktır. Şeriat, insanlara bir takım mükellefiyetler yüklemiştir. Tasavvuf, Allahü teâlânın varlıkları nasıl idâre ettiğini haber vermiştir. Şeriat; Allahü teâlâya ibâdet etmek, tasavvuf; Allahü teâlâyı ve tecellilerini müşâhede ve temaşa etmektir."

İmâm-ı Kuşeyrî'ye göre; "Tasavvufu bu işin ehli olan bir üstâddan öğrenmek gereklidir. Hocası olmayan, her yolda felah bulamaz. Talebe, kalbden bile olsa hocasına i'tirâz edemez. Hocasının izni olmadan, talebe bulunduğu yerden bir yere gidemez. Hoca hatâ edebilir, günah işleyebilir. Hoca hatasız ve günahsız olamaz. Hocası ile İslâmiyet arasında anlıyamadığı bir ayrılığı gören talebe, hocasına değil, İslâmiyete tâbi olur. Ama hocasına saygıda kusur etmez."

İmâm-ı Kuşeyrî, insanlarda bulunan husûsları tasavvufî yönden üç kısma ayırır. Bunlar "a) Fiil: İnsanların irâdeleriyle yaptığı işlerdir, ibâdet,

tâat, amel gibi. b) Huy: Bu, insanda doğuşundan i'tibâren vardır. Ama devamlı ve düzenli çabalar sayesinde iyiye doğru yönelir. c) Hâl: Önceleri insana irâdesinin dışında gelir. Amelin temizliği nisbetinde güzel olur."

İmâm-ı Kuşeyrî'nin hadîs ilmindeki yeri ve rivâyetleri: Kuşe'yrî'nin tasavvuf anlayışı ve hâlleri, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere dayalıdır. Çok iyi bir hadîs tahsili görmüş olan Kuşeyrî, senelerce hadîs hocalığı yapmıştır. Kuşeyrî, tövbe, vera', takvâ, sabır ve şükür gibi tasavvufî konuları izah ederken, önce bu konularla ilgili birkaç âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf nakletmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin büyük bir kısmı Kütüb-i sitte'de ve diğer sağlam kaynaklarda rivâyet edilen sahih hadîslerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdular ki: "Eğer siz benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, her hâlde az güler, çok ağlardınız."

"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez."

"Haya perdesini yüzünden sıyırıp atanın gıybeti haram olmaz."

"Dünyâ malına kul olanın burnu yerde sürünsün, dünyâ malına köle olan kahrolsun, kesesine esîr olan hor ve hakîr olsun."

"Allahü teâlâ, kalbi gaflet içinde olan kulun duâsını kabûl etmez."

"Zengine, zengin olduğu için tevâzu gösteren kimsenin, dîninin üçte ikisi gider."

"Kişi sevdiği ile beraberdir." Enes bin Mâlik, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) mübârek ağızlarından, Sidret-ül-münteha'ya kadar olan yolculuğu, bundan sonraki durumları ve namazın farz oluşunu, şöyle bildirir "Cebrâil beni Sidret-ül-münteha'ya götürdü. Bir de ne göreyim, yaprakları fil kulakları gibi, meyvaları küpler kadar bir ağaç var. Bu ağacı Allahü teâlânın celâl ve azameti o kadar kaplamış ve bürümüş ki, bu yüzden durumu değişmiş ve çok güzelleşmiş. Hiç kimse onun güzelliğini anlatamaz. Bu sırada Allahü teâlâ bana vahyedeceğini vahyetti. Bana, hergün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Altıncı kat semâda bulunan Mûsâ'nın yanına inince, bana: "Rabbin, ümmetine neler farz kıldı?" dedi. Elli vakit namaz dedim.
Mûsâ (aleyhisselâm) bana "Rabbinden bu miktarı hafifletmesini dile, çünkü ümmetin bu kadara tahammül edemezler. Ben, Benî İsrâil'i denedim" dedi. Bunun üzerine, Rabbimle münâcaat ettiğim yere dönüp, elli vakit namazı hafifletmesi için yalvardım. Allahü teâlâ, elli vaktin, beş vaktini indirdi. Bu durumu Mûsâ'ya söyleyince, "Ümmetin bu kadara da dayanamaz, sen yine Allahü teâlâdan, bunun da hafifletilmesini dile" dedi. Bu şekilde Rabbim ile Mûsâ arasında gidip geldim. Nihâyet Allahü teâlâ, "Yâ Muhammed! Farz kıldığım namazlar, her gün ve gecede kılınacak olan beş vakit namazdır. Her namaz için on sevâb vardır. Bu bakımdan sonunda yine elli namaz olur. Bir kimse hayır yapmak ister de, onu yapamazsa, ona bir sevâb yazılır. O iyiliği yaparsa, on sevâb yazılır. Bir kimse kötülük işlemek ister de, yapamazsa, ona hiçbir şey yazılmaz. O kötülüğü işlerse, bir tane günah yazılır" buyurdu. Tekrar Mûsâ'nın yanına uğradım. Olup bitenleri anlattım. Mûsâ yine, "Rabbinden bunun da hafifletilmesini iste" dedi. Bunun üzerine "Rabbime çok müracaatta bulunduğum için artık utanıyorum" dedim."

"İzzet ve Celâl sahibi Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur: Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. Kulum beni zikrederse, onunla beraber olurum. Kulum beni içinden ve gizlice zikrederse, ben de onu gizlice zikrederim. Kulum beni halk içinde zikrederse, ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir adım yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim."

Melekler, amellerinden râzı olduklarını göstermek için, kanatlarını ilim tâliblerinin üzerine gererler."

"Allahü teâlâ bir şeye tecelli edince, o şey Hak teâlâya boyun eğer."

"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak, başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."

İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri buyurdu ki: "Takvâ; seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerden sakınmaktır."

"Vera"; şüphe edilen şeyleri terk etmektir."

"Kalbi huşû' içinde bulunan kimseye şeytan yaklaşamaz."

"Nefse ve arzuya uymak, Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Nefse uymamak ibâdetlerin başıdır."

"Her düşmanlığın kalkması ümid edilir. Yalnız kıskançlıktan sonra düşmanlık edenin düşmanlığının kalkması ümid edilmez."

"Herkes kendisi için birşey seçti. Ben ise, Hak teâlânın benim için seçtiği şeyi seçiyorum. Şayet Allahü teâlâ beni zengin kılarsa, dininin emirlerini yapmayı terk etmem. Şayet fakir kılarsa, haris ve O'nun emirlerinden yüz çeviren bir kul olmam."

"Şarab haramdır. Çünkü aklı gideriyor ve insanı sarhoş ediyor. Gaflet, ya'nî Allahü teâlâyı unutmak şarabından sarhoş olanın sarhoşluğu, şarab içenin sarhoşluğundan daha zayıftır. Şarab içmenin cezası haddir. Gaflet şarabının cezası uzaklıktır. Şarap içen, sarhoşken namaz kılmaktan men olunur. Gâfil olan, namazdan mahrûm olur. Sarhoş ayılmayınca had vurulmadığı gibi, gaflet sarhoşu da ölüm kamçısıyla uyanmayınca, Kendine gelmeyince, nasihat kâr etmez. Şarab bütün günahlara ve hatalara sebeb olduğu gibi, gaflet de bütün uzaklık ve ayrılıkların sebebidir."

"Kur'ân-ı kerîmdeki altı şifâ âyeti bir tabağa yazılıp, su koyarak eritilir. Hasta içerse, Allahü teâlâ şifâ ihsân eder. Âyet-i kerîme ve duâ elbette şifa verir. Fakat şartların gözetilmesi de lâzımdır. Okuyanın veya yazanın ve hastanın buna inanması lâzımdır. Hastanın zararlı olan gıdalardan, şüpheli ilâçlardan perhiz etmesi, soğuktan sakınması, lüzumlu şeyleri yapması, haramdan, zulümden sakınması lâzımdır?"

Kuşeyrî, sûfiyye-i âliyyenin büyüklüğüne, sûfilerin hâl tercümelerine, tasavvufun mahiyetine, zühd ve takvânın izahına dâir yazmış olduğu "Risâle-i Kuşeyrîyye" adlı eseriyle meşhûr olmuştur. Bu eser her tarafta yayılmış, âlim ve mutasavvıflar tarafından medhedilmiştir. Fransızcaya ve diğer batı dillerine tercümesi yapılmıştır.

Risâle-i Kuşeyrî; giriş, safîlerin hayatlan, ıstılâhlar kısmı ve tasavvuf ahlâkı olmak üzere dört bölümden meydana gelir. Risalenin, sûfîlerin hayatları kısmında, Kuşeyrî'nin esas gayesi hayat hikâyesi anlatmak değildir. Ondan önceki sûfîlerin söz, davranış ve halleriyle İslâmiyete gösterdikleri derin bağlılıklarını izah gayesiyle onların hayatlarını anlatmıştır. İmâm-ı Kuşeyrî, zamanındaki mutasavvıflara seslenirken, onların bir kısmının İslâmiyete aykırı ba'zı işler yaptıklarını gösterir: "Ey zamane mutasavvıfları! Siz dînimizin hükümlerine riâyet etmede hassasiyet göstermiyorsunuz. Fakat peşinde gittiğinizi iddia ettiğiniz ve kendinize önder edindiğiniz sizden önceki sûfîler ne kadar dindar idiler! Dînimizin zâhirî hükümlerine nasıl içten bağlı idiler! O hâlde siz eski sûfîlerin değil, onlara yabancı olan akımların temsilcilerisiniz."

Istılâhlar kısmında, hakîkî tasavvuf anlatılmıştır. Bu bölümde vaht, hâl, makam, kabz-bast, heybet-üns, fenâ-bekâ, gaybet-huzûr, sahv-sekr, zevk-şürb, setr-tecellî, telvîn-temkin, rûh, nefs, varid, nefes gibi tasavvufî tâbirler açıklanmıştır. Makamlar kısmında ise tasavvuf ahlâkı, tasavvufun ahlâk ve amel cephesi esaslı bir şekilde bu bölümde anlatılmıştır. Bu bölümde anlatılan makam ve hâllerden ba'zıları şunlardır:

Tövbe:Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; "Ey mü'minler! Hepiniz Allaha tövbe ediniz ki, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşasınız." (Nûr-31) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte ise; "Günahtan tövbe eden günahsız gibidir" buyurdu.

Tövbe kelimesinin asıl ma'nâsı dönmek, rücû' etmektir. Tövbe, İslâmiyetin yasak ettiği şeyden, helâl ettiği şeye dönmektir. Peygamber efendimiz

(aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte;“Pişmanlık tövbedir” buyurdular.

Ehl-i Sünnet âlimleri; “Sahih bir tövbenin üç şartı vardır” diye buyurmuşlardır. Bunlar; “İslâmiyetin emirlerine muhalif işleri yapmaktan pişman olmak, hatalı ve günah olan şeyleri hemen terketmek, daha önceden işlenmiş olan günahları ve benzerlerini yapmamaya azmetmektir.”

İnsan yaptığı işin kötü olduğunu kalben düşünür ve işlemekte olduğu işlerin kötü olduğunu görürse ve kalbinde tövbe etme arzusu olursa, o zaman Allahü teâlâ ona güzel bir dönüş ve tövbe nasîb eder. Esas tövbe, önce kötü insanlarla arkadaşlık yapmaktan uzaklaşmaktır. Çünkü insanı tövbe etmekten uzaklaştıran ve tereddütlere düşüren kötü arkadaştır.

Takvâ: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Biliniz ki, Allah katında en iyiniz, takvâsı en ziyâde olanınızdır” (Hucurât 13) buyurmuştur. Bir zât Peygamber efendimize (aleyhisselâm) gelerek: “Ey Allahın, Peygamberi bana tavsiyede bulun” dedi. Peygamber efendimiz de (aleyhisselâm): “Takvâya sıkı sarıl. Çünkü bütün hayırları kendisinde toplayan haslet takvâdır” buyurdu.

Takvâ, bütün fazilet ve iyilikleri kendinde toplayan bir haslettir. Takvânın hakîkati, Allahü teâlâya itaat ederek azâbından sakınmaktır. Takvânın aslı; önce şirkten, sonra kötü ve günah olan hareketlerden, daha sonra günah olabilme ihtimâli olan amellerden sakınmak, en son olarak da fuzûli ve lüzumsuz olan şeyleri terketmektir.

Hazreti Ali (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur: “Dünyâda insanların efendisi cömert olanlar, âhirette insanların efendisi takvâ sahibi olanlardır.”

Huşû’- Tevâzu: Hak teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Namazlarında tevâzu ve korku sahibi olan mü’minler, muhakkak kurtuluşa erdiler” (Mü’minûn 1-2) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete girmeyecektir. Kalbinde zerre kadar îmân bulunan kimse ise Cehenneme girmeyecektir” buyurdular.

Huşû’; Allahü teâlâya boyun eğmek, tevâzu; Allahü teâlâya teslim olmak ve O’nun hükmüne i’tirâzdan vazgeçmektir.

Sehl bin Abdullah: “Kalbi huşû’ içinde olana şeytan yaklaşamaz” buyurmuştur. Ebû Saîd-i Hudrî hazretleri tevazünün nasıl olması icâb ettiğini anlatırken buyurdu ki: “Resûlullah (aleyhisselâm) hayvana ot verirdi. Deveyi bağlardı. Evini süpürürdü. Koyunun sütünü sağardı. Ayakkabısının söküğünü dikerdi. Çamaşırını yamardı. Hizmetçisi ile birlikte yerdi. Hizmetçisi eldeğirmeni çekerken yorulunca ona yardım ederdi. Pazardan öteberi alıp torba içinde eve getirirdi. Fakirle, zenginle, büyükle, küçükle karşılaşınca önce selâm verirdi. Bunlarla musâfeha etmek için mübârek elini önce uzatırdı. Köleyi, efendiyi, beyi, siyahı ve beyazı bir tutardı. Her kim olursa olsun çağırılan yere giderdi, önüne konulan şeyi az olsa da, hafif, aşağı görmezdi. Akşamdan sabaha ve sabahdan akşama yemek bırakmazdı. Güzel huylu idi. İyilik etmesini sever idi. Herkesle iyi geçinirdi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Söylerken gülmezdi. Üzüntülü görünürdü. Fakat çatık kaşlı değildi. Aşağı gönüllü idi. Fakat alçak tabiatlı değildi. Heybetli idi. Ya’nî saygı ve korku hâsıl ederdi. Fakat kaba değildi. Nâzik idi. Cömerd idi. Fakat isrâf etmez, faydasız yere birşey vermezdi. Herkese acır idi. Mübârek başı hep önüne eğik idi. Kimseden birşey beklemezdi.”

Nefse muhalefet ve kusurlarını hatırda tutma: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Her kim Rabbinin makamından korkmuş ve nefsini arzu ve isteklerinden alıkoymuşsa, muhakkak Cennet onun varacağı yerdir” (Nâziat 40-41) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Ümmetim hakkında endişe ettiğim husûsların en korkunç olanı, nefsin istek ve arzularına uymak ve hırstır. Nefsin istek ve arzularına tâbi olmak, insanı doğru yoldan saptırır. Hırs ise âhireti unutturur” buyurdu.

Nefse muhalefet etmek, onun arzu ve isteklerini yerine getirmemek, ibâdetin başıdır, İslâm âlimlerine İslâmiyetin ne olduğu sorulunca: “Nefse muhalefet etmektir” diye cevap vermişlerdir. Bir kimse nefsinin arzu ve isteklerini yapmaya başlarsa, o kimsenin kalbinden Allahü teâlânın sevgisi ve korkusu kaybolur. Yine İslâm âlimleri demişler ki: “Mü’min bir

kişinin bin tâne nefsânî arzusu olsa, bunların hiçbirini kalbindeki Allah korkusu sebebiyle yerine getirmez. Fasıkın bir tane nefsânî arzusu olsa, bu arzu ve istek, onun kalbinden Allah korkusunu dışarı atar.”

Hased: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “(Ey Resûlüm) de ki: Hasedini meydana çıkarıp gereğini yapmağa koyulduğu zaman kıskacın şerrinden sabahın Rabbine sığınırım”(Felâk-1, 5) buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Bütün hatâ ve günâhın esâsını şu üç şey teşkil eder: Kibirden sakının, zira şeytanı Âdem’e secde etmemeye yönelten kibirdi. Hırstan sakının, çünkü Âdem’i Cennette ağaçtan meyva yemeye yönelten hırs idi. Hasedden de sakının, zirâ Âdem’in iki oğlundan birini öbürünü öldürmeye hased sevk etmiştir.”

İslâm âlimleri; “Hased, düşmanından önce hased eden kimsede zararını ve te’sîrini gösterir. Hasedci, ni’mete kavuşan birini gördümü donakalır, felâkete düşeni görünce ise düğün bayram eder. İnsan, kendisine hased edenin dostluğunu kazanmak için emek vermekten sakınmalı. Zîrâ o, onun ihsânını kabûl etmez” demişlerdir.

Şöyle rivâyet edilir: Allahü teâlâ Hazreti Süleymân’a (aleyhisselâm) şöyle vahyetmişti: “Sana şu yedi şeyi tavsiye ediyorum: Sâlih kullarımın gıybetini yapma, kullarımdan hiç birini hased etme.” Bunun üzerine Hazreti Süleymân (a.s); “Yâ Rab! Kâfi, kâfi” dedi. Arabî beyt tercümesi:

Allah yaymak isterse, Saklı bir fazileti,
Düşürür hasedcinin diline.

Gıybet: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Ey İman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıb ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi arkasından çekiştirmeyin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O hâlde gıybet etmekte Allahtan korkun” (Hucurât-12) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), hadîs-i şerîflerde gıybet hakkında şöyle buyurmuştur: “Kıyâmet günü bir kimsenin sevâb defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyada iken şu ibâdetleri yapmıştım. Sahîfede bunlar yazılı değil! der. Onlar defterinden silindi. Gıybet ettiklerinin defterine yazıldı, denir.”

“Kıyâmet günü bir kimsenin hasenat defteri açılır. Yapmamış olduğu ibâdetleri orada görür. Bunlar, seni gıybet edenlerin sevâblarıdır, denir.”

Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahy eyledi ki, “Gıybet edip tövbe eden kimse, Cennete en son gidecektir. Gıybet edip, tövbe etmiyen kimse, Cehenneme en önce girecektir.”

Hasen-i Basrî hazretlerine, birisinin kendisini gıybet ettiğini haber verdiler. Ona bir tabak helva gönderip, “Sevâblarını bana hediye ettiğini işittim. Karşılık olarak bu tatlıyı gönderiyorum” dedi. Abdullah bin Mübârek hazretlerinin yanında birgün gıybetten bahsedilince, buyurdu ki: “Gıybet etmem zarurî olsaydı, annemi ve babamı gıybet ederdim- Çünkü sevâblarımı almaya onlar daha çok hak sahibidirler.”

Yahyâ bin Muâz hazretleri “Bir müsliman şu üç husûsta senden emîn olsun: Bir müslümana faydalı olamıyorsan, zararın dokunmasın. Onu sevindiremiyorsan, bari onu üzme. Onu methedemiyorsan bari onu kötüleme” buyurmuştur.

Tevekkül: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Eğer îmânınız varsa, Allahü teâlâya tevekkül ediniz!” (Mâide-23) “Allahü teâlâ, tevekkül edenleri elbette sever” (Âl-i İmrân-159)“Bir kimse, Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir” (Talak-3) buyurmuştur.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyuruyor ki: “Ümmetimden bir kısmını bana gösterdiler. Dağları, sahraları doldurmuşlardı. Böyle çok olduklarına şaşdım ve sevindim. “Sevindin mi?” dediler, “Evet” dedim. Bunlardan ancak yetmiş bin adedi hesâbsız Cennete girer dediler. Bunlar hangileridir diye sordum, işlerine sihir, büyü, dağlamak, fal karıştırmayıp, Allahü teâlâdan başkasına tevekkül ve i’timâd etmiyenlerdir buyuruldu.” Dinleyenler arasında Ukâşe (radıyallahü anh) ayağa kalkıp, “Yâ Resûlallah! Duâ buyur da, onlardan olayım” deyince, “Yâ

Rabbî! Bunu onlardan eyle!” buyurdu. Biri kalkıp, aynı duâyı isteyince, “Ukâşe senden çabuk davrandı” buyurdu.

Tevekkülün yeri kalbdir. Zâhirde hareketle meşgûl olmak kalbdeki tevekküle zıt değildir. Ebû Osman Hayrî hazretleri, “Tevekkül; Allahü teâlâdan gelen şeyler ile iktifa ederek, O’na tam i’timâd hâlinde bulunmaktır” demiştir. Bişr-i Hafi hazretleri ise, “İnsanlardan biri, Allahü teâlâya tevekkül ettim diyor. Halbuki Allahü teâlâya karşı yalan söylüyor. Gerçekten Allahü teâlâya tevekkül etseydi. O’nun, hakkındaki muâmelesine de râzı olurdu” buyurdu.

Şükür: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde! “Ni’metlerime şükür ederseniz, onları arttırırım” (İbrâhim-7) buyurmuştur. Şükür; Allahü teâlânın verdiği ni’metleri, O’na boyun eğerek i’tirâf etmektir. Allahü teâlânın ihsânı; şükre muvaffak kılmak için kuluna lütufta bulunmasıdır. Hakîkî ma’nâda şükür: Allahü teâlânın ni’metlerini dil ile ikrâr ve kalb ile tasdik etmektir. Şükür üç kısımdır: Dilin şükrü; Allahü teâlânın verdiği ni’metleri i’tirâf etmesidir. Beden ve organların şükrü; Allahü teâlâya ibâdet etmesidir. Kalbin şükrü; O’na hürmet etmesidir.

Ebû Bekr Verrak hazretleri: “Ni’metin şükrü; iyiliği görmek, kıymetini bilmek ve Allahü teâlâya karşı saygılı olmak sûretiyle olur” buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî ise; “Şükür; kendini ni’mete ehil ve lâyık görmendir” buyurdu. Hasen bin Ali hazretleri Kâ’be’nin örtüsünün bir kenarına sarılarak, “Yâ Rabbî! Bana ni’met verdin, lâkin beni şükreden bir kul olarak görmedin. Bana belâ verdin, fakat beni bu belâya sabreden bir kul olarak görmedin. Buna rağmen şükr etmediğim ni’meti almadın, ne de verdiğin belâya sabretmediğim için belânın şiddetini devam ettirdin. Yâ ilâhi! Kerîm olandan, keremden başka ne beklenir” diye niyazda bulundu.

Sabır, İzzet ve Celâl sahibi Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde Nahl sûresi yüzyirmiyedinci âyet-i kerîmesinde “Ey Resûlüm! Sabret, senin sabrın da ancak Allahü teâlânın yardımı iledir” buyurmuştur.

Sabrın dört kısmı vardır Bunlar; kulun kendi irâdesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, irâdesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır. Allahü teâlânın emrini yerine getirmede gösterilen sabır ve Allahü teâlânın yasakladığı şeylerden uzak kalmada gösterilen sabırdır. Kulun irâdesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır, Allahü teâlânın ona verdiği hastalık ve çeşitli zararlara göğüs gererek sabretmesidir. Cüneyd-i Bağdadî, “Sabır; yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmedir” buyurdu. Hazreti Ali “Vücûda göre baş ne ise, imâna göre sabır da odur” buyurmuştur. Ebû Muhammed Cerirî ise, “Sabır; kalb sükûn içinde bulunduğu hâlde ni’metle mihnet arasında fark görmemektir” demiştir. Arabî beyt tercümesi:

Sabır çok güzeldir,
Senden gelen herşeye.

Rızâ: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da O’ndan hoşnuddurlar” (Beyyine-8) buyurmuştur. Rızâ, kulun çalışması ile elde edilir, İslâm âlimleri; “Rızâ, Allahü teâlânın en büyük kapısıdır. Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğu kul, en yüksek derecelere kavuşmuş olur” buyurmuşlardır. Muhammed Cerîrî, “Allah, hakkında azına râzı olana istediğinden fazlasını verir” buyurdu.

Ubûdiyet: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmin Hicr sûresinin doksandokuzuncu âyet-i kerîmesinde; “Ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et” buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte “Allahü teâlâ yedi sınıf insanı, arşın gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan kıyâmet gününde, arşın gölgesinde gölgelendirecektir. Bunlar; âdil hükümdâr, Allahü teâlâya ibâdet ede ede yetişen genç, kalbi mescidlere bağlı olan kimse, Allah için birbirini seven ve O’nun için bir araya gelen, O’nun için birbirinden ayrılan iki kimse, kendisini mevki sahibi güzel bir kadın fenâlığa da’vet ettiği hâlde: “Ben “Allahtan korkarım” diyen kişi, sol elinin verdiğini sağ eli duymayacak derecede gizli

sadaka veren kimse ve tenhâ bir yerde Allahü teâlâyı zikr ederek gözlerinden yaş boşanan kimselerdir" buyurmuştur.

Ubûdiyyet, Allahü teâlâya kulluk ve kölelik yapmaktır ve zuhur eden kader karşısında irâdeyi terk etmektir. Nebaci şöyle demiştir: "İbâdetin esâsı üç şeydir. Allahü teâlânın hükümlerinden hiçbir şeyi reddetme. O'nun nezdinde değeri olmayan bir amel yapma. Allahü teâlâdan başka birisinden bir istekte bulunma!" Ebû Ali Dekkak ise, "Rab olma, Allahü teâlânın ezeli bir vasfı olduğu gibi, ubûdiyyet de (kul olma) kulun kendisinden ayrılmayan devamlı sıfatıdır. Arabî şiir tercümesi:

Sorarlarsa bana,
Kuluyum O'nun derim.
Sorarlarsa O'na,
Der, o kölemdir benim!"

Haya: Kur'ân-ı kerîmde Alâk sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Kulum bilmiyor mu ki, Allah onun bütün hâllerini görüyor?"

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Haya îmândandır" buyurmuştur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) birgün Eshâb-ı kirâmına, "Allahü teâlâdan hakkı ile haya ediniz" buyurdular. Eshâb-ı Kirâm da "Ey Allahın Resûlü! Elhamdülillah haya ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) "Hakîkî haya o değildir. Gerçek ma'nâsıyla Allahü teâlâdan haya eden, başındaki duyu organlarını ve düşüncelerini yanlış hareket yapmaktan korusun. Yeme ve içmesini kontrol etsin, ölümü ve ondan sonra başa gelecekleri hatırlasın, âhireti isteyen dünyâ hayatının zevklerini terk etsin, böyle yapanlar Allahü teâlâdan hakkıyla haya etmiş olurlar" buyurdular, İslâm âlimleri, "Haya edilen muhterem kişiler ile sohbet etmek sûretiyle, hayayı diri tutunuz" demişlerdir. Zünnûn-ı Mısrî, "Aşk konuşturur, haya susturur. Allahü teâlâ korkusu insanı hüzünlendirir." Ebû Ali Dekkak hazretleri ise, "Haya, Allahü teâlânın huzûrunda, her türlü iddialarını ve benlik da'vâlarını terk etmektir" buyurdular.

Ahlâk: Kur'ân-ı kerîmde Kalem sûresi dördüncü âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ Peygamberimize (aleyhisselâm); "Gerçekten sen, pek büyük ahlâk üzeresin" buyuruyor. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; "Ahlâkı en güzel olanınız, îmânı en üstün olanınızdır" buyuruyor. Güzel ahlâk, insanın güzel ve örnek davranışlarının en faziletlisi ve iyisidir. İslâm âlimlerinden Ebû Saîd-i Harrâz, "Yüksek ahlâk; cenâb-ı Hak'tan başka şeyin himmet ve düşüncesine sâhib olmamandır" buyurmuştur.. Abdullah bin Muhammed Râzi, "Ahlâk, kulun O'na karşı yaptığı ibâdetleri küçük görmesi ve O'ndan gelen ni'metleri büyük görmesidir" demiştir.

İslâm âlimleri; "Ahlâk; halktan ve Allahü teâlâdan gelen eziyet ve cefâları hiç üzülmeden ve sızlanmadan kabûl etmektir. Kötü huy, sahibinin kalbini sıkar. Zira onun kalbine, kendi arzu ve irâdesinden başka birşey sığmaz. Güzel huy ise, namaz kılarken yanında oturan (zengin, fakir, köle) kim olursa olsun kızmamaktır" buyurmuşlardır.

Duâ: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ ediniz..." (A'râf-55), "Ey kullarım! Benden isteyiniz! Kabûl ederim, veririm. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir" (Mü'min-60) buyurdu.

Duâ ihtiyâcın anahtarıdır, ihtiyâç sahibi olanların istirahat mahallidir. Sıkıntı sahiblerinin sığındığı yerdir. Dert ve hacet sahibi olanlarının nefes aldıkları alandır.

Duânın âdabı, duâ yapılırken kalbin gafletten uzak olmasıdır. Duânın şartı ise duâ yapanın helâl yemesidir.

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) şöyle anlatıyor "Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) zamanında Şam ile Mekke arasında mal ticâreti yapan bir tüccâr vardı. Bu zât, Allahü teâlâya

tevekkül eder, kâfile ile birlikte yola çıkmaz, yalnız giderdi. Birgün Şam'dan Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştı. Yolda bir eşkiya gelerek, tüccâra "Dur" diye bağırdı. Tüccâr durarak, eşkiyaya "Senin istediğin malımdır, bana yol ver" dedi. Eşkiya, "Senin malın zaten malımdır, kastım sanadır" deyince, tüccâr, "Senin işin malım iledir. Bana yol ver, beni ne yapacaksın?" dedi. Eşkiya bu teklifini reddedince, tüccâr, "O halde bana bir süre izin ver de, abdest alıp, namaz kılayım ve Allahü teâlâya duâ edeyim" dedi. Eşkiya, "Aklına gelen şeyi yapabilirsin" diyerek tüccâra izin verdi. Tüccâr önce abdest alıp dört rek'at namaz kıldı. Sonra ellerini açarak şöyle duâ etti: "Yâ Rabbim, yâ Rabbim! Ey yüce Arş'ın sahibi, ey yoktan var eden ve öldükten sonra tekrar dirilten, ey dilediğini yapan, Arş'ın dört tarafını dolduran nûrun hürmetine sana yalvarıyorum, bütün mahlûkata hâkim olan kudretin hürmetine, herşeyi kuşatan rahmetin hürmetine, sana yalvararak istiyorum. Ey çaresiz kalanların imdâdına yetişen!" Üç kere bu duâyı tekrar etti. Tüccâr duâsını bitirir bitirmez karşıdan kır atlı, beyaz elbiseli ve elinde nûrdan bir süngü bulunan bir süvari geldi. Eşkiya hemen bu süvariye yöneldi. Şaki yaklaşınca, o süvari ona hücum ederek öyle bir darbe indirdi ki, eşkiya atından düştü. O süvari tüccâra gelerek, "Kalk ve bu adamı öldür" dedi. Tüccâr "Sen kimsin? Ben şimdiye kadar adam öldürmedim ve bu adamı öldürmek istemiyorum" dedi. Bunun üzerine süvari şakinin yanına giderek onu öldürdü. Sonra tüccârın yanına geldi ve "Bil ki ben üçüncü semâdan gelen bir meleğim. İlk önce duâ ettiğinde semânın kapılarında kılıç şakırtıları işittik ve bir vukû'atın olduğunu anladık, ikinci yalvarışında semânın kapıları açıldı ve ateş kıvılcımları gibi kıvılcımlar ortaya yayıldı. Üçüncü yakarışından sonra üst semâdan Cebrâil (aleyhisselâm) inerek bize geldi ve "Bu belâyı kim defedecek?" diye seslendi. Bunu duyunca, Rabbime, bu eşkiyayı öldürme görevini bana vermesi için duâ ettim. Ey Allahın kulu iyi bil, kim senin duâ ettiğin gibi duâ ederse, Allahü teâlâ onun her çeşit dert ve sıkıntısını, uğradığı musibeti ondan uzaklaştırır, kendisine yardımda bulunur" dedi. Şakiden kurtulan tacir sağ sâlim olarak malı ile Mekke'ye gelince, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm); ziyâret ederek, başından geçen olayı ve yaptığı duâyı anlattı. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bunun üzerine, "Şüphesiz ki, Allahü teâlâ sana öyle güzel isimler (Esmâ-i hüsnâ) bildirmiştir. Bunlarla duâ edilirse kabûl edilir, birşey istenirse ihsân edilir" buyurdular. Arabî şiir tercümesi:

Delikanlının akıttığı göz yaşları,
Gizli olan hislerinin tercümanı.

Alıp verdiği nefesler dahi,
Eder ifşa, kalbindeki gizli sırları..

Edeb: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Güzel isim vermek, iyi bir süt anne bulmak ve güzel bir edeb öğretmek, çocuğun babası üzerinde hakkıdır"buyurmuştur.

Edebin asıl ma'nâsı bütün hayır ve güzel meziyetlerin toplamıdır. Edebli olan bir kimse, kendisinde her çeşit hayır ve iyiliklerin toplanmış olduğu kimsedir, İbn-i Atâ "Edeb, ameli güzelleştiren husûslar üzerinde durmaktır" buyurdu. İbn-i Şirin'e; "Edeblerden hangisi Allahü teâlâya daha yakındır?" diye sorulduğunda "Allahü teâlâyı Rab olarak tanımak, O'na şükr etmek ve sıkıntılara sabretmek" diye cevap verdi. Ebû Ali Dekkak ise "Edebi terk etmek, huzûrdan kovulmayı gerektiren bir sebebtir. Huzûrda edepsizlik yapanı kapıya, kapıda edepsizlik yapanı hayvanlara bakmak için ahıra gönderirler" buyurdu.

Hazreti Aişe buyuruyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) evinde mübârek baldırları, ya'nî topuk ile dizi arası açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekr kapıya gelip izin istedi. Habîb-i ekrem izin verdiler. Hâllerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler ve mübârek baldırları açık olarak yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Hazreti Osman gelip izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme sordum. Babam

Ebû Bekr (radıyallahü anh) içeri girdi hiç hareket etmediniz. Hazreti Ömer içeri girince yine aynı vaziyette durdunuz. Hazreti Osman içeri girince doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir? Cevâbında: "Meleklerin Hayâ ettiği bir kimseden, ben hayâ etmezmiyim?" buyurdular.

Sohbet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; "Hani Mekke kâfirleri O'nu Mekke'den çıkardıklarında, arkadaşı Hazreti Ebû Bekr ile mağaradaydılar. O vakit Peygamber, arkadaşına şöyle diyordu: Mahzûn olma, zira Allahın yardımı bizimle beraberdir" (Tevbe-40) buyuruyor.

Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir gün şöyle buyurdular: "Dost ve ahbablarıma acaba ne zaman kavuşacağım?" Bunun üzerine Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Anamız, babamız sana feda olsun. Biz senin dostların değil miyiz?" diye sordular. Yine buyurdu ki: "Siz benim eshâbımsınız. Ahbablarım ise beni görmeden bana inananlardır. Ben onları çok özlüyorum."

Sohbet, dostluk, arkadaşlık, ahbablık, yoldaşlık ma'nâsına gelip üç kısımdır: İlki, üst makamda olanlarla arkadaşlıktır. Esâsında bu sohbet olmayıp, hizmettir, ikincisi, kendinden aşağıda olanlarla arkadaşlık. Bunda, kendisine tâbi olana şefkat ve merhametle, tâbi olanın ise hürmet ve saygı ile davranması gerekir. Üçüncüsü ise, akranlarıyla arkadaşlık etmektir.

Kendisinden derece bakımından yüksek olanla sohbet ederken şunlara dikkat etmelidir: Ona hiç i'tirâz etmemeli, ondan gelen herşeyi güzel bir şekilde değerlendirmeli, onun hâllerine inanmalı ve tasdik etmelidir.

Kendisinden derece bakımından aşağı olanla sohbet ederken şunlara dikkat etmelidir O'nun bir kusurunu görünce uyarmalı, onun terbiyesi ile meşgûl olmalı ve onu cehâletten kurtarmalıdır.

Kendisiyle aynı derecede olanla arkadaşlık yaparken ise, onun ayıplarını görmemezlikten gelmeli, ondan zuhur eden şeyleri güzel bir şekilde değerlendirmeli, bunu yapamadığı zaman da kendini kınamalıdır.

Arabî şiir tercümesi:

"Sevgi ve rızâ gözü,
Görmez hiçbir kusuru.

Kin ve nefret gözü dahi,
Serer ortaya bütün pislikleri."

Kimlerle arkadaşlık yapayım diye soran bir kişiye Zünnûn-i Mısrî; "Hastalandığın zaman ziyâretine gelen ve günah işlediğin vakit senin için tövbe eden kimseler ile" diye cevap verdi. Ebû Ali Dekkak hazretleri, "Bir kimse tarafından yetiştirilmeyen ve kendi kendine biten ağaçlar yalnız yaprak açar, meyva vermez. Tıpkı bunun gibi, kendisinden edeb ve terbiye öğrenilen bir hocaya sâhib olmayan talebelerden fayda gelmez" buyurdu.

Tevhîd: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Tevhîd hariç, hiçbir hayırlı ameli olmayan bir adam ailesine: Ben öldüğüm vakit beni yakın, sonra kemiklerimi ezin ve toz hâline getirin. Sonra bunların yarısını karaya, yarısını da denize dökün. Vallahi Allah bana kadirse, elbette beni âlemlerden hiçbirine azâb etmediği azâba çekecektir dedi. Adam ölünce vasıyyetini yerine getirdiler. Allahü teâlâ da karaya ve denize, içindekileri toplamasını emir buyurdu. Adamı huzûr-i ilâhiyeye getirdiler. Hak teâlâ adama, "Bunu niçin yaptın?" diye sordu. Adam: "Senden korktuğum ve haya ettiğim için yâ Rabbî" diye cevap verdi. Allahü teâlâ da bu sebeple onu affetti." (Müslim; Tevbe 5-24) buyurdular.

Tevhîd; Allahü teâlâ birdir ve eşsizdir diye inanmaktır.

Ebû Ali Dekkak hazretleri ölüm döşeğinde yatarlarken, "Ölüm zamanında tevhîdi muhafaza, etmek, kuvvetli olduğunun belirtisidir" buyurdu. Daha sonra bu sözü açıklıyormuş gibi bulunduğu hâli işâret ederek; "Allahü teâlâ, hükmünü yerine getirmek için seni kesecek, parça parça edecek, fakat sen Allahü teâlâya hamd ve şükür edeceksin?" buyurdu.

Ölüm: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nahl sûresinin otuzikinci âyet-i kerîmesinde; "Takvâ sahibi o kimselerdir ki, melekler onların canlarını, hoş ve rahat oldukları hâlde alırlar" buyuruyor.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Şüphesiz kul, ölüm sancılarının içinde, can vermek ızdırâbı ile pençeleşir. O zaman rûh ile beden birbirine selâm vererek şöyle vedâlaşırlar: Sana selâm olsun, artık kıyâmet gününe kadar sen benden, ben senden ayrılıyoruz!" buyurmuştur. Hazreti Hasen, ölüm vakti yaklaştığı zaman ağlamaya başlamıştı. Neden ağlıyorsun? diye sorulunca: "Görmediğim efendimin huzûruna çıkıyorum" demişti. Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin vefâtı yaklaştığı zaman hanımı, "Ne kadar üzüntülüyüm" dedi. Hazreti Bilâl-i Habeşî ise, "Ne kadar neş'eliyim, yarın dostlarıma, Allahın Resûlüne ve arkadaşlarıma kavuşacağım" dedi.

Cüneyd-i Bağdadî'ye ölüm ânında, "La ilahe illallah de!" denilince: "O'nu bir an aklımdan çıkarmadım ki, O'nu hatırlayayım" dedi.

Muhabbet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; "Ey îmân edenler! içinizden kim dininden dönerse, şunu bilsin: Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sever, onlar da Allahı severler..." (Mâide-54) buyuruyor. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Bir kimse Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ ona kavuşmayı diler. Bir kimse Allaha kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ ona kavuşmayı istemez" buyurdular.

Yine bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Şüphesiz, Allahü teâlâ bir kulunu, sevdiği zaman Cebrâil'e, "Ben filân kulumu seviyorum, onu sen de sev" der. Cebrâil o kulu sever ve semâya seslenerek; "Allahü teâlâ gerçekten filân kulu seviyor, onu siz de sevin" der. O kulu semâ ehli de sever. Sonra Allahü teâlâ o kulun yeryüzünde de hüsn-i kabûl görmesini sağlar..." buyuruyor.

Muhabbet (aşk) çok şerefli bir hâldir. Allahü teâlânın kuluna muhabbeti, ona husûsî sûrette bir ni'met vermeyi irâde etmesidir. Allahü teâlânın bir kuluna ni'met vermesi, O'nun rahmetindendir. Allahü teâlânın kuluna özel bir yakınlık göstermesi ve güzel hâller vermesine muhabbet ismi verilir.

İslâm âlimleri; "Muhabbet; aşıkın sevgilisini, yanında bulunan ve değeri olan herşeye tercih etmesidir. Muhabbet; kalbin, Allahü teâlânın muradı olan şeylere rızâ göstermesidir" buyurmuşlardır. Arabî şiir tercümesi:

Şaşarım Rabbimi zikrettim diyene,
Unuttum mu ki, hatırlayayım O'nu?

Dâim sevdan ile yanarım,
Şevkimden dolayı coşarım.

İçtim kadeh kadeh aşk şarâbını,
Ne ben kandım, ne şârab bitti.

Yahyâ bin Muâz hazretleri: "Hardal tanesi kadar az bir muhabbet, muhabbetsiz yapılan yetmiş senelik ibâdetten daha çok hoşuma gider" buyurdu. Kettânî ise, "Muhabbet; bütün tercihlerin sevgili lehinde yapılmasıdır" buyurdu.

İmâm-ı Kuşeyrî, talebelerine tavsiyelerini, Risâle-i Kuşeyrî'nin son kısmında şöyle yazmıştır:

1. Bu yola giren bir talebenin, sıdk ve samimiyet üzere olması gerekir. Böylece, yola girmesini sağlam temeller üzerine inşâ etmesi mümkün olur.

2. Bir talebe, bu yolda gayeye merhale merhale ulaşmak istiyorsa ve bu yolun ehli ise, hocası gayba âit sırlarından ne kadar hisse ayırmışsa ona râzı olur.

3. Talebeye, Allahü teâlâya bağlılığını sağlamlaştırdıktan sonra, İslâm ilimlerini tahsil etmek ona vâcib olur. Bu bilgileri araştırarak veya ehil bir âlimden sorarak, farzları yerine getirecek kadar öğrenir.

4. Bir hocadan edeb öğrenmek, talebe üzerine vâcibdir. Hocası olmayan talebe, ebediyen felah bulmaz. Hocasından edeb öğrenmeyen talebe, nefsinin arzu ve isteklerine tapar. Kurtuluş yolunu bulamaz.

5. Ma'nevî mertebelerde ilerlemek isteyen talebe, yukardaki husûslardan sonra, bütün günah ve hatâları için Allahü teâlâya

gönülden tövbe etmesi ve O'ndan af dilemesi lâzımdır. Bu tövbeden sonra bütün günahları terketmesi ve dostları ve akrabalarını râzı etmesi gerekir.

6. Talebe daha sonra, dünyâ ile alâkalarını ortadan kaldırmaya çalışır. Çünkü dünyevî arzu ve isteklerinden uzaklaşmak tasavvuf yolunun esâsıdır.

7. Bir talebe için, halkın onu kabûl etmesiyle, reddetmesi eşit olmalıdır. Böyle olmazsa, o talebeden hayır gelmez. Bir talebe için, halkın kendisini değerli bir kişi olarak görmesinden daha zararlı birşey yoktur.

8. Dünyâ ihtirâslarını kalbinden çıkaran bir talebenin üzerine, Allahü teâlâya yaptığı ibâdette i'tikâdını ve ahdini sıhhatli bir hâle getirmek ve hocasına hiçbir husûsta muhalefet etmemesi lâzımdır. Eğer bir talebe, daha yolun başında iken hocasına muhalefet ve i'tiraz ederse, kendisine zararı çok büyük olur.

9. Talebenin sermâyesi, kimden gelirse gelsin eza ve cefâya tahammül etmek, bunları gönül rahatlığı ile kabûllenmek, fakirliğe sabretmek, kendi menfaatleri için halk ile münâkaşayı terk etmektir.

10. Talebenin başına gelen felâketlerden birisi, dostlarına karşı içinde hased ve kıskançlık duymaya başlaması ve Allahü teâlânın dostlarına ihsân ettiği ni'metlerden, kendisini mahrûm bırakmasına üzülmesidir. Talebe, her işin bir nasîb işi olduğunu bilmesi gerekir.

11. Talebelerin âdabından biri de; baş olma, sivrilme sevdasından uzak olmaktır.

12. Talebe, Sûfilerden gelen eza ve cefâlara katlanmalı, onlarla bir arada olmaya sabretmeli ve bütün benliğiyle onlara hizmet etmesi gerektiğine ve onların kendisini medh etmelerinin gerekmediğine inanmalıdır.

13. Tasavvuf yolunun esâsı; İslâm dîninin âdâb ve erkânına uymaktan, elini harama veya şüpheli olan şeylere el uzatmaktan sakınmaktan ibârettir.

14. Kanâat sahibi olmak, talebenin hâli olmalıdır. Eğer bir talebe zamanının ötesindeki şeyleri merak eder, ileriye âit bir takım ümitlere sahip olursa, ondan hayır gelmez.

15. Dünyâya bağlanmış olanlardan uzak durmak, talebeye lâzımdır. Zîrâ bu insanlarla sohbet etmek ve arkadaşlık yapmak, öldürücü bir zehirdir.

16. Bir talebenin, az dahi olsun birikmiş bir malı olmamalıdır. Çünkü birikmiş malın zulmeti, vaktin nûrunu söndürür.

17. Talebe verdiği sözde durmalıdır. Tasavvuf yolunda ahdi bozmak, dinden çıkmak gibidir.

Risâle-i Kuşeyrî'nin şerhleri; İmâm-ı Kuşeyrî'nin şerhleri: İmâm-ı Kuşeyrî Risâle'sini her ne kadar açık bir dil ile yazmış ise de, tasavvufî mevzûların anlatılması güç olduğu için, bu eserden de anlaşılması güç ba'zı yerler bulunmaktadır. Risâle'nin şerhleri şunlardır: a) İhkâm-üd-delâle alâ tahrir-ir-Risâle: Ebû Yahyâ Zekeriyyâ bin Muhammed Ensârî tarafından yazılmıştır. Bu eser, Risâle-i Kuşeyrî'nin en kıymetli şerhidir. b) Netâic-ül-efkâr-il-kudsiyye: Mustafâ Anîsî tarafından, Ebû Yahyâ Ensârî'nin şerhi üzerine yazılmış bir haşiyedir. Haşiye bir kaç defa basılmıştır. c) Ed-Delâle fî fevâid-ir-Risâle: Sa'düddîn Ebû Muhammed Abdülmûti' bin Mahmûd Lahmî İskenderî tarafından yazılmıştır. d) Şerh-i Risâle-i Kuşeyrîyye: Seyyid Muhammed Hüseyn tarafından yazılmıştır. Haydarâbâd'da basılmıştır.

Kuşeyrî'nin diğer eserleri: İmâm-ı Kuşeyrî Risâle'den başka, birçoğu tasavvufa, tefsîr ve hadîse dâir olmak üzere birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Letâif-ül-işâret Kuşeyrî bu eserini Risâle'den önce yazmıştır. Büyük boy ve altı cild olarak Kâhire'de basılmıştır. Mısır, Taşkent ve Bursa'da yazmaları vardır. Bu eseri, onun şahsiyetini ortaya koymaktadır. Bu kitapta âyet-i kerîmeleri aslına uygun olarak tefsîr etmiştir.

2- El-Mi'râc: Bu eser Mısır'da neşredilmiştir.

3- Şikâyetü Ehl-ü-sünne bi-hikâyeti mânâlehüm ehl-ül-mihne: Bu eserinde Kuşeyrî hazretleri, Ehl-i sünnet i'tikâdını savunmaktadır. Bu eser Beyrut'ta basılmıştır..

4- El-Vasıyye: Kuşeyrî hazretleri, bu eserinde oğluna tavsiyeler yapmaktadır. Matbû bir eserdir.

5- Et-Teysîr fî ilm-it-tefsîr Et-Tefsîr-ül-kebîr diye de tanınan bu eserde, Kuşeyrî hazretleri Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yapmıştır. Akıl, nakil ve lisaniyat bilgilerine göre yapılmış bir tefsîrdir. Kâtip Çelebi bu tefsîrin çok güzel ve apaçık olduğunu belirtir. En'âm sûresine kadar olan birinci cildinin yazması Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmında 198 numarada mevcûttur.

6- Tertîb-üs-sülûk fî tarikıllah: Zikir konusunda küçük bir risaledir. Zikir konusunda faydalı bilgiler verir. Bu eserin el yazması Bursa Ulu Câmi Kütüphânesi'nde, Süleymâniye ve Ayasofya kütüphânelerinde vardır.

7- El-Luma'fi akâid-i Ehl-i sünne: Akâidle ilgili bir eserdir. El yazması Süleymâniye Kütüphânesi Emîr Buhârî kısmı 210 numarada mevcûttur.

8- Akîdet-ül-Kuşeyrîyye: Kısmen Risâle-i Kuşeyrî'nin; son kısımlarına benzeyen bu eserde; dînî akideler, Kur'ân-ı kerîm ve îmân konuları işlenir. Yazması Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Buhârî kısmında 210 numarada mecuttur.

9- En-Nahv-ül-müevvel: Bu eserde nahiv kaideleri, tasavvuf esaslarına dayanarak açıklanmaktadır. El yazması Süleymâniye Kütüphânesinin çeşitli kısımlarında vardır.

10- Et-Tabhîr fî ilm-it-tezkîr: Allahü teâlânın ismi şerîfleriyle ilgili bir eserdir. Bu eser Muhammed bin Ebû Bekr Râzî tarafından et-Tabhîr el-Muhtâr mine't-Tabhîr fî esmâillah-il-hüsnâ ismiyle kısaltılmıştır. Bu iki eser, Bursa Ulu Câmi Kütüphânesi ve Süleymâniye Kütüphânesi'nde el yazması olarak mevcûttur.

11- Er-Risâle fit-tevbe ve ahkâmihâ, 12-Risâle fî beyân-is-sülûk, 13- Uyûn-ül-ecvibe fî funûn-il-esîle, 14- Mensûr-ül-hitâb fî meşhûr-il-ebvâb, 15- Kitâbü âdâb-is-sûfiyye, 16- Nahv-ül-kulûb, 17- Fasl-ül-hitâb fî fadl-in-nutk-ül-mustetâb, 18-El-Müntehâ fî nüktei üli'n-nüha, 19-El-Erbaûne hadîsen, 20-Kitâb-ül-cevâhir, 21- Kitâb-ül-münâcaat, 22- Ahkâm-üs-semâ, 23- Et-Temyîz fî ilm-it-tezkîr, 24- El-Kasîdet-üs-sûfiyye, 25- Et-Tevhîd-ün-nebevî, 26- Elmakâmât-üs-selâse, 27-İstifâdât-ül-murâdât.

Îmâm-ı Kuşeyrî, aynı zamanda iyi bir şâir, mükemmel bir muharrir, muktedir bir hattât idi. Şiirlerine şu kıt'a bir misâldir Büyüklerin hizmetini terk etme, Küçükle düşüp kalkan küçük olur. Sana bereketli olanı ara, Solu sana feyz, sağı nûr olur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 259

2) Risâle-i Kuşeyrî Mukaddimesi sh. 1

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 3107

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 153

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 388,

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 107

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 305

8) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 83

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 507

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 313

11) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 58; cild-2, sh. 1260, 1460, 1183, 1858, 1920, 1935

12) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 21

13) Nefehât-ül-üns sh. 313

14) Tabakât-ül-evliyâ sh. 257

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediye sh. 715, 913, 1031

16) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 347,

MAHMÛD BİN HASEN (El-Kazvînî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Hatem olup ismi Mahmûd bin Hasen bin Muhammed bin Yûsuf bin Hasen bin Muhammed et-Taberî el-Kazvînî el-Ensârî'dir. Kazvînî diye

meşhûr olmuştur. Kazvin, Horasan'da meşhûr bir şehirdir. Kazvînî, Taberistan'da Âmül şehrinde doğmuştur. Tahsiline bu şehirde başlamıştır. 414 (m. 1023) senesinde Âmül'de vefât etti.

Kazvînî, fıkıh ilmini Âmül'deki âlimlerden öğrendi. Sonra Bağdad'a gitti. Orada, Şeyh Ebî Hâmid İsferâînî hazretlerinin ilim meclisinde bulunup, ilim tahsil etti. Ferâiz ilmini İbn-i Lebbân'dan, usûl-i fıkıh ilmini Kâdı Ebû Bekr el-Eş'arî'den (İbn-i Bâkıllânî) öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Bağdad ve Âmül'de ders verdi ve çok talebe yetiştirdi. Bu talebeleri içinde en meşhûru, büyük âlim Ebû İshâk Şîrâzî'dir.

Ebû İshâk Şîrâzî hazretleri, Kazvînî için; "Ben kendisinden istifâde ettiğim gibi, hiçbir kimseden istifâde etmedim" dedi.

> Kazvînî hazretlerinin, Enes bin Mâlik'den (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Birbirinize kin gütmeyiniz. Birbirinize hased etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allahın kulları geliniz kardeş olunuz. Bir müslümanın din kardeşiyle üç gün ayrı durması (küs durması) helâl değildir."

Kazvînî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ül-hiyel fil-fıkh: Şer'î hilelere dâirdir. Şafiî mezhebinde yazılmış ve zamanımıza ulaşmış tek fıkıh kitabıdır. 2. Kitâbü tecrîd-üt-tecrid: Fıkıh konularını açıklayan bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 207

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 158

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 312

4) Tabakât-ı Şîrâzî sh. 130

MAHREZ BİN HALEF

Tunus'ta yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Mahrez bin Halef bin İsmâil bin Yezbû bin Hanzala bin Yezîd Abdurrahmân bin Ebû Bekr'dir. 342 (m. 953) senesinde Avyana kasabasında doğdu. 423 (m. 1032) senesinde râfîzilerin ayaklanmasında şehîd edildi, ilmini, Tunus ve çevresinde bulunan şehirlerdeki zamanın âlimlerinden öğrendi. Tahsilini tamamlayıp, ilimde yetiştikten sonra, kendi evinde talebelere ders vermeye başladı, ömrünü, Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve diğer ilimlerle ilgili husûsları insanlara anlatmakla geçirdi. Bir medrese hâline getirdiği evinde, fakirleri, garipleri ve kimsesizleri koruyup yardımcı olurdu. Onların dertlerine ortak olup, müşkillerini hallederdi. Onun vâsıtası ile, Mâlikî mezhebi o bölgede yayıldı.

Mâhrez bin Halef, Tunus ve çevresindeki şehirlerde Ehl-i sünnet i'tikâdının öğretilmesinde ve yayılmasında çok hizmet edip, rehberlik yapmıştı. Bu husûsta muhaliflere karşı ilmi ile mücâdele verdiği gibi, onların kuvvete ve zorbalığa başvurmaları karşısında da bizzat çarpışarak hizmet etmiş ve böyle bir mücâdele neticesinde muhalifler tarafından şehîd edilmiştir, ömrünün son otuz senesi, Mısır'da Fatımî Devleti ile Tunus'ta Sonharciyye ve Kartaca bölgesinde devlet kurmuş olan Râfîzîlerle mücâdele etmekle geçmiştir.

409 (m. 1018) yılında Râfizîlere karşı son olarak büyük bir ayaklanma oldu. O gün diğer Sünnî âlimler de, önceden haberleşilmediği halde, Mâhrez bin Halefin kerâmeti, olarak bu ayaklanmaya katıldılar.

Mâhrez bin Halef'in önderliğinde Râfizîler mağlûb edildi.

Şöyle anlatılır: Mâhrez bin Halef Mısır'da bulunurken, yolda Râfizî halîfesinin vezirine rastladı. Vezir hıristiyan idi. Vezir bir ara câmiye girdi. Mâhrez bin Halef derhal veziri elinden tutup ayağa kaldırdı. Yüzüne karşı, "Ey Kâfir! Câmiye girmeğe sana kim izin verdi?" dedi. Bu arada câmi görevlileri ve orada bulunanlar korktular. Bir ân sessizlik oldu. Herkes Mâhrez bin Halefe baktı. Vezirin koruma görevlisi de hiçbir şey yapamadı. Câmideki müslümanlar, derhal veziri dışarı çıkardılar.

Âlim ve velî bir zât olan Mâhrez bin Halef, şiirleri ile de tanınmış olup, Tunus'da "Müeddib Mâhrez" ismi ile meşhûr olmuştur. Yazdığı çok sayıda şiirlerden Kartaca kasidesi 245 mısradır. Bu şiirde kadere imân, nasihatler, târih, Kartaca harabelerinden ibret alma ve tasavvuf konuları işlenmiştir.

Bugün Tunus'da zaviyesi, kabri, Seyyidî Mâhrez ismiyle meşhûr olup, Tunusluların ziyâret ettikleri yerlerden biridir. Ders vermek, insanlara maddî ve ma'nevî yardımlarda bulunmak husûsunda büyük bir gayreti ve azmi vardı. Bu işlerle meşgûliyeti sebebiyle çok yorulduğunu söylediklerinde şöyle buyurmuştur:

"Dini anlatmak, ilim öğretmek, insanlara nasihat ve yardım etmek bana çok hoş geliyor. Ben bir avcıyım, belki elime ilerde faydalı olacak biri düşer."

Yazdığı bir şiirde zulmü şöyle açıklamaktadır "Bir kimse kendisine zulmü yol tutarsa, yaptığı şeylerle zalimliğin zirvesine çıkarsa, yaptığı bütün haksızlıkların, zulümlerin, çektirdiği sıkıntı ve cefâların ve hesapta olmayan bütün şeylerin hesabını verecektir. Biz nice zâlimler gördük. Allahü teâlâ onların yaptıkları zulüm ve haksızlıkları önlerine yığdı. Yaptıkları zulümlerden dolayı, Allahü teâlâ onlara şiddetli azap yapmaya başladı. Zâlimlerin hasmı Allahü teâlâ oldu. O zâlime yaptıklarının cezası yağmur gibi inmeğe başladığında, malının ve mülkünün hiç faydasını görmedi."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Rehber Ansiklopedisi cild-17, sh. 26

2) Menâkıb-ül-müeddib li-Mahrez.

MÂVERDÎ

Tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Habîb el-Basrî'dir. Mâverdî adıyla meşhûr oldu. Lakabı, Akdâl-kudât'dır (Kâdılar kadısı). 364 (m. 974) de Basra'da doğdu. Çocukluğu ve gençliği Basra'da geçmiş, tahsilinin büyük bir bölümünü de orada yapmıştır. Daha sonra zamanının en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdad'a gelmiş, çeşitli âlimlerden ders alarak müteaddit ilim dallarında ihtisas sahibi olmuş ve icâzet (diploma) almıştır. Bağdad'da fıkıh, hadîs ve tefsîr sahasında birçok talebe yetiştirirken, burada ve diğer yerlerde iftâ (fetvâ verme) ve kaza (hâkimlik) vazîfelerini de yerine getirmiştir. Hayatını İslâmiyete hizmet etmekle geçiren Mâverdî, daha sonraki nesillere çok faydalı olan birçok eser bırakmıştır. Dirayeti ve ilminin yüksekliğiyle devrinin devlet adamlarından büyük rağbet ve i'tibâr görmüş, Abbasi halîfelerinin mâruz kaldığı siyâsî olayların önüne geçilmesinde faal bir rol oynamıştır. Siyâsi bunalımların çözümünde büyük bir ilim ve irfana sâhib olması, tecrübesi, dirayeti ve halîfenin yanında yer alması ile devlete yardımcı olmuştur.

Mâverdî 450 (m. 1058) senesinin Rebî'ül-âhır ayında Bağdad'da vefât etti. Cenâze namazını talebesi büyük âlim Hâtib el-Bağdâdî kıldırdı. Birçok âlimi sinesinde saklayan "Bâb-ı Harb" kabristanına defnedildi. Cenâzesinde birçok devlet adamı ve ulemâ hazır bulundu.

Ahlâkı ve şahsiyeti: Mâverdî hazretlerinin ilmî açıdan olduğu gibi, ahlâkî meziyetlere sâhib olmak bakımından da bütün insanlara örnek olacak bir hâli vardı. Hayatı boyunca hak bildiğine göre davranmayı şiar edinmiş, küçük veya büyük herhangi bir menfaat düşüncesiyle dîninden ve şahsiyetinden hiçbir zaman en ufak bir fedâkârlıkta bulunmamıştır. Her ne pahasına olursa olsun, hakkın ve haklının yanında olmak, vekar ve haysiyetine leke getirecek her türlü hafiflikten uzak, nefsin bencilliğinden kurtulup tevâzu sahibi olmak, asâletli bir iffet ve haya duygusuna sâhib olmak gibi müstesna hasletleri şahsında toplayan nâdir şahsiyetlerdendir. Kendisini tanıyan bir zât, "Ondan daha vakûr (ağırbaşlı) kimse görmedim. Kendisinden bir defa bile gayr-i ciddî bir söz ve hareket meydana geldiğine şâhid olmadım" demektedir, insanlarla olan münâsebetlerde en çok saygı hâsıl eden ciddiyet, vekar ve edeb hâli mükemmel bir şekilde kendisinde mevcût idi. Devlet adamlarından saygı ve i'tibâr görmesinin, hattâ değişik devlet adamlarının aralarındaki ihtilâfların giderilmesinde sulh vazîfesi görmesinin sebebinin, bu hâli olduğu bildirilmektedir, insanlarla olan münâsebetlerde çok ölçülü davranırdı. Yanlarında ilmî ve ciddi mes'eleler konuşulması mahzurlu olanlara karşı, anlıyabilecekleri şeyleri anlatır, onların nefretine sebep olabilecek sözlerden sakınırdı. Bu konuda "İnsanlara huylarına uygun şekilde muâmelede bulunun. Fakat câhillerin yanlış

davranışlarına da kendinizi kaptırmayın" hadîs-i şerîfini kendisine düstur edinmişti. Lüzumsuz ve ma'nâsız suâl soranlara ters cevap vermez, hiddetlenmezdi. Tatlı dil, güler yüz ve ince nüktelerle suâl soranı ikna edip, yardımcı olurdu. Birgün meclisinde talebelerine ilim öğretirken, yaşı sekseni aşmış bir ihtiyâr gelerek, "Bana Hazreti Âdem'in ve İblîs'in yıldızlarından haber ver. Bu mühim bir mes'eledir. Ancak âlimlere sorulur" dedi. Mâverdî hazretleri ve orada bulunan talebeler, bu suâle hayret ettiler. Hattâ orada bulunanlardan ba'zıları o kişiyi terslemek istediler ise de, Mâverdî hazretleri mâni olup, "Bu adam, ancak sorduğu suâl cinsinden bir sözle tatmin olur" dedi. O kişiye dönerek, "Kardeşim, yıldızlarla uğraşanlar (müneccimler), bir kimsenin doğum târihi bilinmedikçe onun yıldızı hakkında birşey söylemenin mümkün olmadığını söylüyorlar. Sen önce sorduğun kimselerin doğum târihlerini öğren" dedi. O kişi sevinip, teşekkür ederek o meclisten ayrıldı. Bir zaman sonra gelerek, "Bu güne kadar, Hazreti Âdem ile İblîs'in yaratıldıkları târihi bilene rastlıyamadım" dedi. Bu hâdiseye şâhid olanlar, insanlara ters cevap vermenin kına davranmanın bir faydası olmayacağını, insanları idâre etmek ve hâllerine göre cevap vermek lâzım olduğunu anladılar.

Mâverdî hazretlerinin firâseti keskin, zekâsı ve engin tercübeleri ile insanların pekçok özelliklerini teşhis etme kabiliyeti fazla idi. Birgün bir kimse meclisine gelerek, kendisiyle görüşmek istedi. O kimse ile bir müddet konuştuktan sonra, "Senin doğum yerin Azerbeycan, yetiştiğin yer de Kûfe olmalı" dedi. O kimse de, "Evet doğru söylediniz" dedi. Bu ve benzeri hâdiselerden, onun sâdece kendi çevresini değil, başka memleketlerin de yaşayış tarzlarını, konuşma biçimlerini ve âdetlerini tanıdığı anlaşılmaktadır.

İstikrârlı bir şahsiyetin ve yüksek seciyenin vazgeçilmez şartlarından olan ciddiyet, vekar ve edeb hâlinin en iyi şekli Mâverdî hazretlerinde görülmektedir. Bu üç meziyet, onu yalnız toplumda sevilen, sayılan ve i'tibâr gören bir ferd olarak bırakmamış, aynı zamanda en karmaşık siyâsî problemlerde, hattâ devletlerarası anlaşmazlıklarda hakemliğine ihtiyâç duyulan ve verdiği hayatî kararlarla taraflar nezdinde inandırıcı olan önemli bir danışma mercii hâline getirmişti. Toplumda bu kadar muteber bir yere sâhib olmasında, ilmî otoritesi kadar, şahsiyetini bütünleştiren, mizacının temel taşlarını meydâna getiren üstün ahlâkî meziyetlerinin de büyük payı vardı.

Zamanının halîfesi Kâim bi-emrillah 439 (m. 1047) senesinde "Şehinşâh-ı a'zam ve Celâlüddevle" lakabları bulunan İbn-i Büveyhî'ye, "Melik-ül-mülûk" lakabını da verdi. Hatîbler de kendisini bu ünvanla zikretmeğe başladılar. Birçok âlimler, bu Ünvan hakkında çeşitli şeyler söylediler. Ba'zıları "Hadd-i zâtında Allahü teâlâya âit olan bu sıfatın, mecaz olarak yeryüzündeki meliklerin meliki ma'nâsına kullanılabileceğini, Akdâl-kudât ünvanının kullanılması gibi olduğunu söylediler." Ba'zıları da aksini söylediler. Mâverdî de bunlardan idi. Sultan Celâlüddevle'nin çok yakını olduğu hâlde, böyle bir sıfatın fâni olan bir hükümdâr için kullanılamıyacağını, söyledi. Bu sözünü de müdâfaa etti. Bir süre sonra Celâlüddevle kendisini da'vet etti. Duyanlar, acaba üstada sıkıntı, eziyet mi verecek? diye düşündüler. Mâverdî hazretleri huzûruna geldiğinde, Celâlüddevle dedi ki, "Ben iyice anladım ki, eğer sen, dîninde zayıf olsaydın, aramızdaki samimiyeti ve yakınlığı düşünerek, mutlaka benim lehimde konuşurdun. Seni öyle konuşturan, Allahü teâlâya olan muhabbetin ve O'nun dînine olan bağlılığındır. Bu sebeble ben, şimdi seni eskisinden daha çok seviyorum, benim yanımdaki değerin şimdi daha fazladır."

Mâverdî'nin hocaları: Mâverdî ilim ve kültürünü zamanın iki önemli ilim merkezi olan Basra ve Bağdad'da almıştır. Mâverdî zamanının medreselerinde okunan çeşitli ilim sahalarında icâzet (diploma) sahibi idi. Hadîs, fıkıh, tefsîr, ahlâk, siyâset ve dil alanlarında çok kıymetli eserler veren Mâverdî; Hasen bin Ali bin Muhammed el-Cebelî, Muhammed bin Mu'alla el-Ezdî, Muhammed bin Adiyy el-Minkarî ve Ca'fer bin el-Fadl el-Bağdâdî'den hadîs ilmini öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Fıkıh ilmini öğrendiği hocaları şunlardır: Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid bin Hüseyn es-Saymerî; Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Basra'da yetişmiş fıkıh âlimlerinden idi. Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed bin Ahmed el-İsferâînî; Eş-Şeyh lakabıyla tanınan ve Bağdad'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi. Abdullah bin Muhammed Şeyh-ül-İmâm

Ebû Muhammed el-Bakî; fıkıh bilgisi yanında, edebiyat bilgisini Mâverdî bu âlimden öğrenmiştir.

Mâverdî'nin talebeleri: Mâverdî hazretleri, hayatının büyük bir kısmını talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Yetiştirdiği talebelerin meşhûrları şunlardır: 1. El-Hatîb-ül-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Sabit; hadîs ve târih ilminde meşhûr olmuş bir âlimdir. Târih-i Bağdâd isimli ondört cildlik bir eseri çok meşhûrdur. 2. Ebü'l-Fadl Ahmed bin Hasen bin Hayrûn el-Bağdâdî; hadîs ilminde söz sahibi bir âlimdir. İbn-i Hayrûn adıyla meşhûrdur. 3. Abdülmelik bin İbrâhim bin Ahmed Ebü'l-Fadl el-Faradî el-Makdisî; siyer ve garîb-ül-hadîs alanında geniş bilgisi vardı. Fıkıh bilgisini Mâverdî'den öğrenmiştir. Zamanının ferâiz mes'ele ve hesaplarını bilen en meşhûr âlimi idi. 4. Muhammed bin Ahmed bin Abdulbâkî de fıkıh bilgisini Mâverdîden almıştır. 5. Abdurrahmân bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebû Mensûr el-Kuşeyrî; meşhûr mutasavvıf; Risâle-i Kuşeyrî adlı eserin yazarı olan İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğludur. Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 6. Abdülvâhid bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, bu zât da İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğlu olup, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 7. Mehdî bin Ali el-İsferâînî Ebû Abdullah, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden İslâm âlimlerindendir. 8. Ebû Bekr el-Halvânî Ahmed bin Ali bin Bedrân; kırâat ilminde meşhûr olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 9. Ebü'l-Ferec Muhammed bin Ubeydullah bin el-Hasen el-Basrî, hitâbeti çok düzgün ve güzel olan bu zât, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. 10. Ebû Muhammed el-Mısrî Abdülganî bin Nâzil bin Yahyâ; dindar, sâlih ve çok sabırlı bir âlim olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 11. Ebû Amr en-Nihâvendî Muhammed bin Ahmed bin Ömer, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olmasına rağmen, İmâm-ı Mâverdî'nin ilim meclisine devam etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 12. Ebü'l-İzz Ahmed bin Ubeydullah bin Kâdiş el-Ukberi; Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. Ayrıca İmâm-ı Mâverdî'den Ebü'l-Ganâim Muhammed bin Ali el-Kûfi de hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Mâverdî'den İslâm âlimleri büyük bir övgü ile bahsetmektedirler. Bunlardan Hatîb-i Bağdadî, “Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer ilim dallarında birçok eserleri vardır. Kendisi birçok alanda söz sahibi bir âlimdir” demiştir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî'de, “Mâverdî, Basra'da ve Bağdad'da yıllarca fıkıh, usûl-i fıkıh ve edebiyat dersleri vermiştir. Mâverdî, Şafiî mezhebinde hafız ve fıkıh bilgisine tam vâkıf idi” demiştir.

İbn-i Hallikân, Vefeyât-ül-a'yân kitabında; “Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden idi. Şafiî mezhebi fıkhına âit Kitâb-ül-hâvî adında bir eseri vardır. Bu eseri okuyan herkes, Mâverdî'nin Şafiî mezhebinin derin bilgilerine tam vâkıf olduğuna inanır” diye bahsetmektedir. Tâceddîn es-Sübkî ise Tabakât-üş-Şâfiiyye adlı eserinde, “Mâverdî diye tanınan kadri yüce, mertebesi yüksek olan bu âlim, büyük bir İmâm idi. Şafiî mezhebi fıkıh ilminde üstünlüğü yanında diğer ilimlerde de söz sahibi idi” diye yazmaktadır.

Mâverdî'nin tefsîr ilmindeki yeri: Mâverdî'nin tefsîr ilminde önemli bir yeri vardır. Bu alanda yazdığı Kitâb-ün-Nüket vel-uyûn isimli tefsîri çok meşhûrdur. Mâverdî bu kitabının önsözünde, Kur'ân-ı kerîmdeki âyet-i kerîmelerin bir kısmının kolay anlaşılabilir, diğer bir kısmının ise anlaşılması çok güç olduğunu, bu bakımdan ma'nâsı zâhir olanların herkes tarafından anlaşılabileceğini, fakat hafi ve zor olanların açıklanmasının ancak âlimlere mahsus olduğunu, bunun da hem Kur'ân-ı kerîmdeki i'câzın (ma'nası gibi lafzının da mu'cize olma, insanları acze düşürme özelliğinin) herkesçe anlaşılması, hem de hakîkî âlimlerle câhillerin, birbirinden ayrılması hedefine yönelik bulunduğunu bildirmektedir. Ma'nâsı açık olanların okumakla anlaşılabileceğini, hangi ma'nânın kasdedildiğini, anlamanın müşkil olduğu yerlerde ise ya Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) ve

Eshâb-ı Kirâmdan gelen nakil veya naklin bulunmadığı yerde ictihâda başvurulması gerektiğini ifâde etmektedir.

Tefsîrinde sâdece anlaşılması zor âyetler üzerinde durup, bunların te'vîline ve insan zihnini yoracak noktaların açıklığa kavuşturulmasına önem vermiş, bu maksatla ilk devir âlimlerinin sözleriyle, sonra gelen ilim adamlarının açıklamalarını birleştirmeye çalışmıştır. Bunu şöyle açıklamaktadır: "Kolaylıkla istifâde edilebilmesi ve derli toplu olması için ma'nâsı açık ve kolay olan âyet-i kerîmelerin tefsîri cihetine gitmedim. Anlaşılmasında zorluk bulunan ve hangi ma'nâya geldiği kesin olarak anlaşılmayan âyetlerin açıklığa kavuşması için başvurulacak temel prensipler olması bakımından çeşitli açıklamaları, tertip içinde sıralamayı da uygun buldum."

İmâm-ı Mâverdî, tefsîrinde Eshâb-ı Kirâm ve Tabiînden tefsîr haberlerini nakil ve rivâyet etmiştir. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh) başta olmak üzere, Kur'ân-ı kerîm tefsîri ile ilgili rivâyet ve görüşlerde kendilerinden istifâde edilen Abdullah bin Mes'ûd bin Ka'b, Zeyd bin Sabit gibi ileri gelen Sahâbîlerden bol miktarda rivâyette bulunduğu gibi, Hulefâ-i Râşidîn'den de görüş nakletmiştir. Tabiîn rivâyetlerine ve görüşlerine çok önem veren Mâverdî, tefsîr haberleri konusunda, Mücâhid bin Cebr, Sa'id bin Cübeyr, Sa'îd bin Müseyyib, Hasen bin Ebi'l-Hasen Yesâr, Muhammed bin Sîrîn, Şa'bî, Âmir bin Şerâhîl, İmâm-ı Zührî, Katâde bin Di'âme, Zeyd bin Eslem, İbn-i Cüreyc, Abdullah bin Zekvân gibi meşhûr Tabiînlerden istifâde etmiştir.

Mâverdî'nin hadîs ilmindeki yeri: İmâm-ı Mâverdî, hadîs ilminde de söz sahibi âlimlerden idi. Güvenilir bir âlim olup, Peygamber efendimizden (aleyhisselâm) çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Zamanının meşhûr hadîs âlimlerinden ders almış ve bu ilimde icâzet (diploma) sahibi bir âlim olarak meşhûr olmuştur. Kitaplarında her konuyu anlatırken, o konuyla ilgili hadîs-i şerîflerle konuya açıklık getirmiştir. Böylece İslâm dîninin bir nakil dîni olduğunu göstermekte ve hiçbir zaman dinde akıl yürütülemiyeceğini belirtmektedir. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn isimli eserinde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki:

"İnsanların en faziletlisi, en akıllı olanıdır."

"Ahmak, Allahü teâlânın sevmediği kimsedir. Zira onu, en kıymetli olan akıldan mahrûm etmiştir."

"Hayır âdet, kötülük ise inad ve kibirliliktir. Allahü teâlâ bir kimse hakkında hayır dilerse, onu din ilmine vâkıf kılar."

"Fıkıh ilmini öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır. Ey müslümanlar, öğrenin veya öğretin ve fıkıh öğrenin de câhil olarak ölmeyin."

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Her kulun bir sükûnet ve boş vakti vardır. O vaktini ilme harcayan kurtuluş bulur."

"Münâfık veya şüpheci olanlardan başkası münâkaşa etmez."

"Allahü teâlâ bir kulunu rezil etmek dilediğinde, onu ilimden mahrûm bırakır."

"İnsanların çoğunun, kıymetini bilmediklerinden aldanmış oldukları iki ni'met vardır. Bunlar; beden sağlığı ve boş zamandır."

"Sevmediklerinize sabretmedikçe, sevdiklerinize kavuşamazsınız. Nefsinizin arzularını terketmedikçe, muradınıza eremezsiniz."

"İlim hazinedir, anahtarı ise suâl sormaktır. O halde suâl ediniz. Zira ilimde üç kimseye mükâfat verilir. Bunlar; söyleyen, dinleyen ve amel edendir."

"Güzelce bildiği ilmi, öğrenmek isteyenden saklıyan kimsenin ağzına, kıyâmet gününde ateşten gem vurulur."

"Ümmetimi, fâsık âlim ve âbid görünen câhil helak etmiştir."

> “Ehli olmayana ilim öğreten âlim, hınzırın boynuna inci, mücevher ve altın takan kimse gibidir.”

“İlim öğretenin sevâbı, geceyi ibâdetle, gündüzü de oruçla geçiren kimselerin sevâbı gibidir.”

“Kâmil fıkıh âlimi; insanların ümidini Allahü teâlânın rahmetinden kestirmeyen, onları Allahü teâlânın merhametinden me’yus etmeyen ve başka şeylere meyledip de Kur’ân-ı kerîmi terketmeyendir. Biliniz ki, ilimsiz ibâdette, anlayışsız ilimde ve tefekkürsüz kırâatte hayır yoktur.”

> “Dînen yasak olan şeyleri, gücün yeterse elinle, yetmezse dilinle, ona da yetmezse kalbinle men et.”

> “Günahlar unutulmaz, mutlaka cezası verilir, ibâdetler çürümez, sevâb ve mükâfatı bahşedilir. Ceza ve mükâfat verecek Allahü teâlâ ölmez, O, noksanlıklardan münezzehtir. Öyle ise istediğin ameli işle, karşılığını göreceksin.”

“İyi amel işlemeye, olanca gücünüzle gayret ediniz. Gafletinizden dolayı amelde kusur ederseniz, günah işlemekten sakınınız.”

> “Bir amele devam ederken, hastalık bu amele mâni olursa, mü’mine Allahü teâlâ bir meleği vekîl bırakır. O da, amel etmiş sevâbını yazar.”

> “Ümmetim için en çok korktuğum şey, açık riya ve gizli şehvettir.”

“Kıyâmet gününde azâbı en şiddetli olanlar, kendilerinde hayır olmadığı hâlde o süsü verenlerdir.”

> “Doğruyu arayınız. Onda mahvolmanızı görseniz bile, sonu kurtuluştur. Yalandan sakınınız. Onda kurtuluşu görseniz bile, sonu mahvolmaktır.”

“Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulmetmezse, onlarla konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va’di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur.”

“Cebrâil bana şunu bildirdi: Hiçbir nefs, dünyâdaki rızkının tamâmını almadan ölmez. O hâlde Allahü teâlâdan korkunuz ve rızkınızı güzelce arayınız. Rızkınızın yavaş gelmesi, sizi rızık arama yolunda günahlara sevketmesin. Zîrâ Allahü teâlânın nezdinde bulunan helâl rızka, ancak Allahü teâlâya itaatle ulaşılır.”

“Kıyâmet günü herkes üç suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamayacaktır. Gençliğini nasıl geçirdi. Ömrünü nerede çürüttü, malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harc etti.”

> “Ey ümmetim! Kabirleri ziyâret ediniz ki, size âhıreti hatırlatsın. Ölüleri yıkayınız. Zîrâ günahlarla çürümüş cesedlerin şifâ verici ilâcı, bu müessir (te’sîrli) nasihattir.”

> “Ey insanlar! Sanki dünyâda ölüm bize değil de başkasına takdîr edilmiş. Sanki dünyâda haklar bize değil de başkasına vâcib olmuş. Sanki cenâzesini kaldırıp gömdüğümüz ölüler, yakında dönüp gelecek misâfir gibi onları kabre koyuyoruz ve miraslarını yiyoruz. Biz onlardan sonra dünyâda kalıcıymışız gibi her nasihati unutuyoruz. Kendi kusuru ile meşgûl olup, başkasının kusurunu görmeyen, kazandığı maldan sadaka veren, zillet ve kötülükte bulunan kimselere merhamet eden, fıkıh ve hikmet sahibleri ile oturanlara ne mutlu! Nefsini terbiye eden, ahlâkını güzelleştiren kimselere ne mutlu! ilmiyle amel eden, fazla malını dağıtan, az konuşan, sünnetime sarılıp bid’atten kaçınan kimselere ne mutlu!”

“Şu üç şey kurtuluşa sebebtir: öfkeli iken bile adâletle hareket etmek, her yerde Allahü teâlâdan korkmak, fakr ve zenginlik hâlinde iken, İsrâf etmemektir. Şu üç şey de helâka sebeb olur: Cimriliğe devam etmek, nefsânî arzulara uymak ve kendini beğenmek.”

“Allahü teâlâ şu üç şeyden hoşnud olur: İlki, Allahü teâlâya ibâdet edip O’na ortak koşmamaktır. İkincisi, O’nun hidâyet yoluna sıkıca sarılıp ayrılığa düşmemektir. Üçüncüsü, ta’yin edilen âmirleri uyarıcı ve onlara yardımcı olmaktır. Hoşnud olmadığı üç şey ise; dedikodu yapmak, çok suâl sormak ve isrâf etmektir.”

“Allahü teâlâ halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez.”

“Bir kimse bir işi yapmadan önce, onu bir müslümana danışırsa, Hak teâlâ, onu doğrusuna muvaffak eder.”

“Her kim kendisine ni’met verildiğinde şükür eder, verilmediğinde sabreder, zulme uğradığında bağışlar, zulmettiğinde de mağfiret dilerse, işte onlar emniyet ve hidâyettedirler.”

> “Benim en çok sevmediğim, yaldızlı sözlerle gevezelik yapan ve ısrârla boşboğazlık eden kimsedir.”
>
> “Akıllı kimsenin dili, kalbinin gerisindedir. Konuşmak istediği zaman, önce kalbine başvurur. Eğer konuşması kendi için hayırlı ise konuşur, yok hayırlı değilse susar. Câhilin kalbi ise, dilinin gerisindedir, Bu yüzden, her diline geleni söyler.”
>
> “İnsanların en kötüsü, iki yüzlü olanlarıdır. Zira, birisine gelir bir türlü söyler, başkasına gider başka bir türlü söyler.”
>
> Eserleri: Mâverdî, tefsîr, fıkıh, ahlâk, dil ve edebiyat hakkında birçok eser yazmıştır. Eserlerindeki üslûp çok akıcı ve özlüdür, özellikle, ahlâkla ilgili eserlerindeki ifâdeler sürükleyici ve bir san’at eseridir. Mevzû bütünlüğü ve fikir akıcılığı süreklidir.

Mâverdî hazretlerinin, kaynaklarda bildirilen kitaplarından bir kısmı, maalesef zamanımıza ulaşmamıştır. Bugün dünyânın çeşitli ülkelerindeki kütüphânelerde onun eserlerinden ba’zılarının tamâmı veya noksan yazma nüshaları mevcûttur. Fakat bunların bir kısmı da kaybolmuştur. İmâm-ı Mâverdî’nin kitaplarından günümüze kadar sadece beş tanesi basılmıştır. Bunlar, el-Ahkâm-is-sultâniyye, Alâm-ün-nübüvve, Edeb-üd-dünyâ ved-dîn, Edeb-ül-vezîr ve Edeb-ül-kâdî’dir.

1. Kitâb-ül-Ahkâm-is-sultâniyye: Mâverdî’ye doğuda ve batıda büyük şöhret sağlayan eseridir. Kitap, hilâfete liyâkat, halîfe seçilecek olan kimsede aranan şartları ihtivâ etmektedir. Eserde aynı zamanda vezirlik, vezirliğin çeşitleri, emirlik, kadılık, cezalar, hadler, cizye, muhâsebe ve kontrol gibi konulardaki devlet nizâmından bahsetmektedir. Bu eserin özellikle batı dillerine tercümesi yapılmıştır. Mısır’da birçok defa baskısı yapılmış olan bu eserin el yazma nüshaları, Mısır kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu kitapta, ba’zı konular şöyle anlatılmaktadır.

> Hilâfet ve halife ta’yini: Hilâfet, din ve dünyâya âit işlerin yürütülmesi için, Nübüvvete halef olarak konulmuş, kabûl edilmiş bir müessesedir. Halifeye bütün müslümanların uyması gerektiğini, islam âlimleri oy birliğiyle kabûl etmişlerdir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Benden sonra bir kısım idârecilerden iyileri iyilikleriyle, kötüler de kötülükleriyle sizi idâre edecektir. Hakka uygun olan her konuda onlara itaat edin ve onları dinleyin. İyilik yaparlarsa, bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülükte bulunurlarsa, sizin lehinize, onların ise aleyhinedir” buyurmuştur.
>
> Halife seçilecek olanın şu şartlara sahip olması gerekir 1. Âdil bir kimse olmalı. 2. Hilâfet görevleri içine girecek bütün işlerde, konularda, karar verecek derecede ilim sahibi olmalı. 3. Kulak, göz, dil gibi organları sağlam olmalı. 4. Hareket etmeye mâni olan hastalıklardan kurtulmuş olmalı. 5. Âmme işlerini idâreye, halkın sevk ve idâresine âit bilgilere sahip olmalı. 6. Düşmanla harb ve halkını korumak için güç ve kuvvete, cesârete sahip olmalı.

Halifenin yapacağı âmme işleri ise şunlardır: 1. Dini muhafaza eder, korur. 2. İhtilâf olunan konuları çözmede ve sükûneti sağlamada dinî hükümleri tatbik eder. 3. Halkın her türlü emniyetini sağlıyarak, geçimleri için kazanç sağlamalarını temin eder. 4. Allahü teâlânın koyduğu yasakları aynen uygular, insan haklarının ortadan kalkmasını önlemek ve hakları korumak için cezalar uygular. 5. Müslümanların ve bölgesindeki gayr-i müslimlerin canlarına, mallarına gelecek her türlü tecâvüzlerden onları korumak için düşmana karşı harb hazırlığı yapar ve kaleler inşâ ettirir. 6. İslâmiyeti kabûl etmeyenler ile, İslâmiyeti veya cizye vermeyi kabûl edinceye kadar savaşır. 7. Zülüm ve baskıya meydan vermeden, zekât vermesi farz olanlardan zekât ve diğer vergileri toplar. 8. İsrâf

ve cimrilik yapmadan, ihtiyâç sahiplerine hazineden yardım eder. 9. Vergilerin toplanması, halka nasihat için me'mûrlar ve emniyet görevlileri ta'yin eder. 10. Topluluğun işleri ve durumları ile bizzat meşgûl olur ve yakînen ta'kîb eder.

> Vâlilik ve vâli ta'yini: Halife bir beldeye vâli ta'yin ederse, ta'yin olunan vâli; ta'yin sebebine göre, genel vâli ve özel vâli olmak üzere ikiye ayrılır. Genel vâli, bir eyâletin hepsini idâre etmek ve her türlü âmme işlerine bakmakla görevlidir. Genel vâlinin yapacağı işler, yedi ana grupta toplanır 1. Vâli bulunduğu beldenin ordularını sevk ve idâre eder. Halîfenin belirttiği miktarda, onların yiyecek ihtiyâçlarını karşılar. 2. Muhakeme işlerine bakar ve mahkemelere hâkim ta'yin eder. 3. Haraç, zekât ve benzeri âmme vergileri toplar ve bu iş için me'mûrlar ta'yin eder. Toplanan zekâtı, muhtaç kimselere dağıtır. 4. Dinî emirlerin tam bir uygulamasını sağlar ve halkın namusunu korur. 5. Allah ve kul haklarının ihlâl edilmesi hâlinde suçlulara cezalar tatbik eder. 6. Cum'a günleri ve diğer vakitlerde cemâate imâm olur veya bu iş için bir vekîl bırakır. 7. Hacca gidenleri yolcu eder ve geride bıraktıkları kimseleri dönüşlerine kadar korur.

Özel vâliler ise; orduyu, bir toplumu sevk ve idâreye, topluluğun haklarının korunmasına, yasaklara halkın uymasını sağlamaya ve benzeri işlere ta'yin edilen vâlilerdir. Adliye, muhakeme, vergi ve zekât toplama işlerine karışmazlar.

> Adâlet teşkilatı ve hâkimlik: Yargı işlerine, kendisinde ba'zı şartlar bulunan kimseler ta'yin edilir. Bir kimsenin hâkim olması için şu şartlar aranır: 1. Erkek olmak. Akıl-bâliğ ve olgun bir erkek olmalıdır. Olgun olmayan kimsenin kendi yaptığı işler hukuken mu'teber olmadığı gibi, başkaları hakkında yapacağı işler de öncelikle mu'teber olmaz. 2. Zekî olmak. 3. Hür olmak. 4. Müslüman olmak. 5. Âdil olmak. 6. Vücûd sıhhatine sâhib olmak. 7. Hukuk bilgisine sahip olmak.

> İmâm ta'yini ve imamlık: Beş vakit namaz kıldırmak, Cum'a namazını kıldırmak ve teravih gibi müstehab namazları kıldırmak üzere üç kısım İmâm ta'yin edilir. Ta'yin edilecek İmâmda şu beş şart bulunmalıdır: 1. Erkek olmalı 2. Dürüst ve âdil bir müslüman olmalı. 3. Kur'ân-ı kerîmi iyi okumalı 4. Fıkıh bilgisi olmalı. 5. Kekeme olmamalı, sözleri anlaşılır olmalıdır.

İmâm olacak kişi, kırâat yönünden en az Fâtiha sûresini, fıkıh yönünden ise en az namaza âit hükümleri bilmesi gerekir. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezbere bilir ve fıkıh hükümlerinin hepsine vâkıf olursa, imamlık için öncelikle tercih edilir.

> Zekât ve zekât idâresi: Zekâtın farzı birdir. Her müslümanın tam mülkü olan nisâb miktarındaki zekât malının, belli zamanda, belli miktarını, zekât niyetiyle ayırıp, emredilen müslümanlara vermektir. Tam mülk, helâl yoldan gelip, kullanılması mümkün ve helâl olan öz mal demektir. Zekata tâbi mallar, açık mallar ve kapalı mallar olmak üzere iki kısımdır.

Açık mallar; mahsûller, meyveler, hayvanlar gibi saklanması mümkün olmayan mallardır. Kapalı mallar ise; altın, gümüş ve ticâret malları gibi saklanması mümkün mallardır.

Bunlardan ba'zılarının zekâtını İmâm-ı Mâverdî şöyle açıklamaktadır:

> Toprak mahsûllerinin zekâtı: Topraktan alınan mahsûlün zekâtına Uşr denir. a) Meyvelerin zekâtı: Hurma ve diğer ağaçların meyvelerinin zekâtıdır, İmâm-ı a'zama göre bütün ağaçların meyvaları zekâta tâbidir, İmâm-ı Şafiî'ye göre ise, yalnız hurma ve üzüm zekâta tâbidir. Diğer meyveler zekâta tâbi değildir. Meyvelerin zekâtının verilmesi için iki şart vardır: İlki, meyvaların olgunlaşmasıdır. Olgunlaşmadan koparılan meyvalar zekâta tâbi değildir. Zarûret dışında böyle yaparak zekât vermekten kaçmak mekrûhdur. İkincisi, beş vesk'a ulaşmasıdır. Bu da 1000 kg. eder. İmâm-ı Şafiî'ye göre, beş vesk'den az olan meyvanın zekâtı verilmez, İmâm-ı a'zama göre, meyvaların miktarı az olsun çok olsun zekâtlarını vermek farzdır. b) Hububat zekâtı: İmâm-ı a'zam, hubûbâtın her cinsi zekâta

tâbidir der. İmâm-ı Şafiî ise, insanların yemeleri için ekilip toplanan hububat zekâta tâbidir. Sebzeler ve insanların yemediği pamuk, keten, dağlarda yetiştirilen diğer bitkilerin zekâtı verilmez der. İmâm-ı Şafiî'ye göre, buğday, arpa, pirinç, darı, bakla, böğrülce (fasulye), nohut, mercimek, çavdar ve burçak'ın zekâtı verilir. Hububat sertleşip olgunlaşınca, zekât vermek vâcib olur. İmâm-ı a'zama göre, hububatın tamâmı beş vesk'i geçince zekât farzdır. Hububat yeşil iken biçilirse, zekât vermek gerekmez. Fakat, sahibi ihtiyâcı olmaksızın biçerse, zekât vermekten kaçmak anlamına gelir ki, mekrûhtur.

Ürün elde edilen arazi, kendiliğinden yağmur sularıyla sulanıyorsa elde edilen ürünün onda biri zekât olarak verilir. Kuyularla, dolaplarla ve taşıma sularla sulanıyorsa, elde edilen ürünün yirmide biri zekât olarak verilir.

Altın ve gümüşün zekâtı: Altın ve gümüşün kırkta biri zekât olarak verilir. Gümüşün nisabı ikiyüz dirhemdir. İkiyüz dirhem (672 gr.) gümüşü olan, beş dirhem (16,8 gr.) gümüş zekât verir. Altının nisabı yirmi miskaldır. Yirmi miskal (96 gr.) altını olan, yarım miskal (2,4 gr.) zekât verir.

Altın, gümüş ve ticâret eşyasına sahip olan kimse, nisaba mâlik olduktan bir sene sonra bunların zekâtını vermeye başlar. Nisaba mâlik olduğu andan bir sene geçmeden malı nisâb miktârının altına inerse, zekât vermez. Fakat, nisaba mâlik olduğu andan bir seneyi doldurduğu günün ertesi gün, malı nisâb miktarının altına inerse, zekât vermesi lâzımdır. Altının zekâtı altın olarak, gümüşün zekâtı gümüş olarak verilir.

Zekât dağıtım usûlü: Zekât verilecek kimseler, Kur'ân-ı kerîmde şöyle belirtilmiştir: "Zekât, Allah tarafından bir farz olarak, ancak şunlar içindir: Fakirler, miskinler, zekat toplayıcılar, kalbleri müslümanlığa ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolundaki gaziler ve yolda kalmışlar. Allah herşeyi hakkıyla bilici, her şeyde hikmetle hükmedicidir." (Tevbe-60). Zekât, aşağıda yazılı olan sekiz gruba eşit şekilde dağıtılır.

a) Fakir: Hiçbir şeyi olmayandır. Şafiî mezhebine göre, toplanan zekâtın sekizde biri fakirlere verilir, b) Miskin: Bir miktar malı olan kimsedir. Fakirin hâli miskinden aşağıdır, İmâm-ı a'zama göre ise miskin, fakirden aşağıdır. Çünkü yokluğun hareketsiz bıraktığı kimseye miskin denir, c) Âmil: Ya'nî Sâime, hayvanların ve toprak mahsûllerinin zekatlarını toplayan Sâ'î ile, şehir dışında durup rastladığı tüccârdan ticâret malı zekâtını toplayan Âşir, zengin dahi olsalar, işleri karşılığı zekât verilir. Allahü teâlâ bu me'mûrların rüşvet almamaları için, kendilerine zekâttan bir miktar hak tanımıştır, d) Kalbi henüz İslama ısınmış olanlara verilir. (Bu sınıfın hükmünün hadîs-i şerîfle nesh olduğu icmâ' ile bildirilmiştir.) e) Mükâteb: Ya'nî efendisinden kendisini satın alıp, borcunu ödeyince azâd olacak köleye zekât verilir, f) Borçlu olup, ödeyemeyene verilir. Bunlara Medyun denir, g) Allah yolunda harb edenlere verilir. Bunlar gazilerdir. Böylelerine harb ihtiyâçlarını karşılayacak kadar zekât malından hisse verilir, h) Yolda iken muhtaç duruma düşenlere verilir.

2. A'lâm-ün-nübüvve: İsminden de anlaşılacağı üzere, Peygamberlik alâmetlerinden bahseden bir eserdir. Yirmibir bâbdan meydana gelen bu kitap, kelâm ilminin en önemli konularından olan "Nübüvvet" mes'elesini çok veciz bir şekilde anlatmaktadır. Kitabın baş tarafında, kelâm ve fıkıh usûlünün anlaşılması zor olan önemli mes'eleler üzerinde durulmuş, aklın salâhiyet ve sorumluluğu üzerinde ince bilgiler verilmiştir, insanların dînî emirlerle yükümlü olabilmeleri için gerekli şartların neler olduğu İzâh edilmiş, âlemin yaratılışı, ilk insan ve ilk peygamber Hazreti Âdem'den, son peygamber Hazreti Muhammed'e (aleyhisselâm) kadar kaç adet peygamber gönderildiği konusu ele alınmıştır. Daha sonraki bâblarda Peygamberimizin Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerle sabit olan mu'cizeleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, birçok kere Mısır'da basılmıştır. Eserin bir el yazması Mısır'daki Dâr-ül-kütüb-il-Mısriyye adlı kütüphânede kelâm ilmi 6 numarada kayıtlıdır.

3. Edeb-ül-vezîr Bu eser, zamanın vezirlerinden birine hitaben yazılmıştır. Devlet idâresinin mühim bir kısmını üstlenen vezirlerin ne gibi hasletlere sâhib olması gerektiği Ve devlet idâresinde uymak zorunda bulundukları esasların neler olduğu gibi husûslar kitabın ana konularıdır. Kitapta, vezirlere, hem halkı idâre eden, hem de halîfe veya hükümdâr tarafından idâre olunan sorumlu kişiler olarak, devlet idâresinde başarılı olmaları için nasıl bir politika ta'kib etmeleri gerektiği

öğretilmektedir. Mâverdî, bu kitabında vezirlik kelimesinin birçok ma'nâlarını açıklarken, vezirliği; tefviz ve tenfîz vezirlikleri olarak iki kışıma ayırmıştır.

Tefviz vezirliği vazîfesinde olan, daha geniş ve daha etkili salâhiyete sahiptir. Hem karar, hem de infaz ve icra yetkisini hâizdir. Tenfîz vezirliği yapan ise, daha sınırlı yetkilere sahip olup, sâdece üst makamdan emredilenleri infaz ve icraya me'mûrdur.

Ayrıca bu eserde, Mâverdî şöyle demektedir: "Bilindiği gibi vezir kelimesi müslümanların öz malıdır. Kur'ân-ı kerîmde Tâhâ sûresinin 29 ve 30. âyetlerinde, Hazreti Mûsâ (aleyhisselâm), Allahü teâlâya "Yakınlarımdan kardeşim Hârûn'u bana vezir olarak vazîfelendir" diye duâ ve ilticada bulunmuştur. Demek oluyor ki, vezir kelimesi Kur'ân-ı kerîm lisânında mevcûttur, İbn-i Kuteybe "Vezir kelimesinin el-vizâre kökünden türediğini, vizâre'nin de yük, ağırlık, vebal ma'nâsına gelen (el-vizr) den müştak (türemiş) olduğunu, bu ma'nâda vezirin, devlet veya hükümet başkanının vazîfe yükünü üzerine alan veya paylaşan kimse olduğu anlaşılmaktadır" demektedir.

Vezir, önce Allah korkusuna sâhib olacak, sonra kendisini, emrinde çalıştığı devlet veya hükümet başkanına karşı sorumlu hissederek hareket edecektir. Zamanın değişebilen şartlarını devamlı ta'kib ederek, idârenin çığırından çıkmaması için son derece uyanık ve dikkatli bir kontrole sâhib olacaktır.

4. Edeb-ül-kâdî: Mâverdî bu eserinde, İslâm hukukunda hâkimlik müessesesini bütün ayrıntılarıyla ele almıştır, insanlar için adâlet dağıtacak bir müessese olarak hâkimliğin kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyâstaki delîl ve kaynaklarını gösteren Mâverdî, kadılık yapanın, hüküm verme durumunda bir hukuk âlimi olması gerektiğini bildirirken, dini hukukun temel kaynaklarını, usûl yönünden de incelemiştir. Bu yüzden bu eser, tefsîr, hadîs ve fıkhın en önemli konularını çok mükemmel bir üslûp içinde anlatmaktadır.

Mâverdî'nin bu eseri, iki cild hâlinde neşredilmiştir. Eserin el yazmasının bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur. Batılı müsteşrikler, Mâverdî'nin diğer eserlerini inceleyip, dillerine çevirdikleri gibi, bu eserini de inceleyip, hâkimlik mesleği konusunda batılıların anlayışı ile İslâm hukukundaki hâkimlik anlayışı arasında karşılaştırmalar yapmışlardır.

5. Kitâb-ül-hâvî: Mâverdî'nin bu eseri şafiî mezhebinin en önemli fıkıh kitaplarındandır. Yirmibir bölümden meydana gelen bu eserin el yazmaları, doğu ve batı ülkelerinin kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu eser neşredilmemiştir. Fakat İmâm-ı Mâverdî'den sonra gelen fıkıh âlimleri, bu eserden çok miktarda nakilde bulunmuşlardır. Bu eserde Mâverdî, had ve ta'zîr cezaları gibi "Ceza Hukûku"nu ilgilendiren konular, zekât, uşr, cizye ve definelerle ilgili mâlî konuları, nikâh, talâk (boşanma), mîrâs ve vasıyyet gibi "Medenî Hukûk"la ilgili mes'eleleri, alış-veriş, kira, şirketler ve ticarî kuruluşlarla ilgili "Ticari Hukuk" konularını, kaza ve muhakeme usûlü ile ilgili bahisleri, kıyâs ve ictihâd esaslarına dâir mevzûları detaylı bir şekilde ele almıştır.

6. Kitâb-ül-iknâ: Mâverdî'nin bu eseri, kırk varakta özetlenmiş ve gayet özlü olarak fıkhın önemli konularını içine almaktadır. Abbasî halîfesi El-Kâdir Billah'ın isteği üzerine İmâm-ı Mâverdî bu eserini kaleme almıştır. Bu eser, Kitâb-ül-hâvî'nin özetidir. Bu eser kütüphânelerin kayıtlarında ne yazık ki mevcût değildir.

7. Teshîl-ün-nazar ve ta'cîl-üz-zafer. Bu eser, siyaset ve idâreyle ilgilidir. İmâm-ı Mâverdî, bu eserinde iki önemli konu üzerinde durmaktadır. Birinci konu, nazarî açıdan ahlâk prensipleridir. İkinci konu ise, devlet idâresinin kaide ve prensipleridir. Bu eserin bilinen iki nüshasından biri, Doğu Almanya'nın Gotha şehri kütüphânesinde (1872) numarada, diğeri ise İran'daki Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphânesinde 90-d numarada kayıtlıdır.

8. Nasihat-ül-mülûk: Bu isimle yazılan kitaplarından ilkidir. Bu eser henüz basılmamıştır: Bilinen el yazmasının bir nüshası Paris'tedir. Otuz iki varaktan meydana gelen bu eser, İslâm târihi, İslâm kurumları târihi, hukuk ve siyâsi konuları, devlet idâresine âit mühim konuları ihtivâ eder.

9. Kitâb-ül-emsâl vel-hikem: Edebî ve ahlâkî bir eserdir. Tertip tarzı, diğer eserlerinden tamamen farklıdır. On bölüme ayrılmış, her bölümünde ma'nâ itibâriyle birbiriyle ahenk içinde otuz hadîs-i şerîf, otuz atasözü ve otuz beyitlik şiir

konulmuştur. Böylece kitabın tamâmı üçyüz hadîs-i şerîf, üçyüz atasözü ve üçyüz de beyit ihtivâ etmektedir. Mâverdî'nin bu eseri de neşredilmemiş olup, bilinen tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphânesinde (1/382) numarada kayıtlıdır.

10. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn: Mâverdî'nin meşhûr eserlerinden biridir. Konusu; dînî ve dünyevî edeb, ahlâk ve fazilettir. Mâverdî hazretleri bu eserinde, insanların hem dünyâda, hem de ebedî hayatta huzûra ermeleri için nasıl bir davranış içinde bulunmaları gerektiğini, âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiir, ilim ve irfan sahibi âlim zâtların sözlerine dayanarak veciz bir şekilde anlatmıştır. Bu eser, bir mukaddime ve çeşitli fasıllar ihtivâ eden beş bâbdan meydana gelmiştir.

Birinci bâb; aklın faziletinden, nefsin kötü istek ve temayüllerine kapılmanın zararlarından, ikinci bâb; ilmin önemi, fazileti, ilim öğrenmenin usûl ve âdabından, ilim adamlarında bulunması gereken sıfatlardan, üçüncü bâb; dini mükellefiyet ve edeblerden, emirlere itaat, yasaklardan kaçınma, iyiliği emir, kötülükten nehiy kaidelerinden, dördüncü bâb; cemiyet içinde yaşamak zorunda olan insanın, diğer insanlarla münâsebetlerini düzenlemesi, kardeşlik duygularının kuvvetlenmesi, arkadaşlık hukuku, mesleklerden, zirâat, ticâret ve san'atın öneminden, beşinci bâb; nefs terbiyesi, güzel hasletlerle bezenme, kötü huylardan kurtulma yolları, günlük hayatın maddî ve ma'nevî huzûru temin edecek şekilde tanzimi için gerekli şartlardan bahseder.

Bu eser, sâdece din ve ahlâk kültürü almak isteyen kimselere değil lise ve üniversite çağındaki gençlere de ma'nevî konularda rehberlik etmiştir. Mısır'da senelerce edebi ve ahlâki mütâlâa kitabı olarak okutulmuştur. Bu sebeple, birçok defa Mısır ve İstanbul'da basılmıştır. Bu kitapta anlatılan ahlâki ve edebi konulardan ba'zıları şunlardır:

> Aklın fazileti ve nefsin kötülüğü: Her iyiliğin bir esâsı, temeli ve her edebin bir kaynağı vardır. İnsanın yaptığı iyiliklerin temeli ve beşeri edeblerin kaynağı akıldır. Allahü teâlâ aklı, din için asıl ve dünyâ için direk kılmış ve mükellefiyeti akıl sahibine yüklemiştir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Kul, akıl gibi sahibini hidâyete erdiren ve yanlış yoldan uzaklaştıran birşey kazanmamıştır." buyurmuştur.

> Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Her şeyin bir direği ve dayanağı vardır. Kişinin amelinin direk ve dayanağı da akıldır" buyurmuşlardır. Hazreti Ömer (radıyallahü anh) ise; "Kulun aslı aklıdır. Hasebi (soyluluğu) dinidir ve mürüvveti de insanlığı ve ahlâkıdır" buyurmuştur. Hakîkatleri bilmek, iyilik ve kötülükleri birbirinden ayırmak, ancak akılla mümkün olur. Akıl; doğuştan olan akıl ve çalışma ve tecrübe ile elde edilen akıl olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğuştan olan akıl, asıl ve hakîki akıldır. Onun bir sının vardır. Kul bu sınırı ne aşar, ne de ondan noksan olur. İnsanları diğer varlıklardan ayıran ve onlardan üstün yapan bu akıldır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfinde; "Akıl, hak ile bâtılı birbirinden ayıran, kalb içinde bir nûrdur" buyurmuştur.

> Akıllı bir kimse, dost olduğu kişilere seve seve yardım eder. Düşmanlarına ise zulüm yoluyla karşılık vermez. Böylece aklıyla dostlarını memnun eder. Adâletiyle düşmanlarının elinden tutar. Bir kimseye bir iyilik yaptığı zaman, karşılığında teşekkür beklemez. Bir kimse kendine kötülük yaptığı zaman, onu mazur görür ve bağışlar. Ahmak ise, hem kendisi dalâlettedir, hem de başkalarını dalâlete sürükler. Kendisine dost olmak için yaklaşanlara kibirlilik taslar. Ahmak olan, başkasına iyilik yaptığını zannedip ona kötülük yapar ve karşılığında şükür bekler. Ahmaklığın fenâlıkları bitmez ve kusurları tükenmez. Arabî beyt tercümesi:

Vardır bir ilâç her hastalığın tedâvisi için,
Ahmaklık bir hastalık, tedâvi edeni âciz bırakan.

> Nefs ise her hayra mâni ve aklın zıddıdır. Zîrâ nefs, kötü huyları ve çirkin işleri meydana getirerek, insanın ar perdesini yırtar ve şer kapısını açar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Nefse uymak büyük hastalıktır. İlâcı ise ona muhalefet etmektir" buyurmuşlardır. Hazreti Ömer de (radıyallahü anh), "Nefislerinizi, şehvetten (arzu ve isteklerinden), alıkoyunuz. Zira nefs, son derece kötü işler yapmaya meyillidir. Şüphesiz bu

hakîkat, ağır bir ilâçtır. Bâtıl ise hafif olup, bir zehirdir. Yapılan hatâları terk etmek, onlara tövbe etmekten daha hayırlıdır. Çok bakış vardır, şehvet tohumu eker. Bir anlık duyulan şehvet, uzun bir üzüntü getirir" buyurmuştur. Hazreti Ali ise, "Sizin için iki şeyden korkarım. Nefse uymak ve uzun emel. Zîrâ nefs, insanı doğru yoldan uzaklaştırır. Uzun emel ise âhıreti unutturur" buyurmuştur. Arabî şiir tercümesi:

"Verirse kul, nefsin her isteğini,
Arzusu artar, ister her bâtılı,

Öne sürerek tatlı olduğunu,
işletir her günah ve rezaleti."

İlmin fazileti: Her ilimde âlim olmak, bütün ilimleri tam olarak öğrenmek mümkün değildir. O halde ilimlerin en mühimini, en lüzumlusunu öğrenmek lâzımdır. Bütün ilimler içinde kıymetli ve yüksek olan, i'tikâd ve amel bakımından kendisine lazım olan dini bilgileri öğrenmektir. Çünkü, insan bu bilgileri öğrenmekle, saadete kavuşur. Ya'nî bu bilgileri bilmezse, saadete kavuşturacak amelleri yapamaz. Bunun için dini bilgileri öğrenmek, akıl ve bâlig olan herkese farzdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "İlim öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır" buyurmuştur. İ'tikâd, amel ve ahlâk bakımından herkese lâzım olan bilgileri öğrenmek farzdır. Diğer bilgiler, ihtiyâç oldukça öğrenilir. Meselâ hacca gideceği zaman, haccın eda edilmesine âit ilimleri öğrenmek farz olur.

İlim öğrenen talebenin edebleri: Talebe, kendisinden ilim ve edeb öğrendiği hocasına karşı son derece mütevâzi olmalıdır. Böyle olmak, hocasının kıymetli bilgileri öğretmesine sebep olur. Talebe bir taraftan ilim öğrenirken, diğer taraftan da ahlâkını ve edebini hocasının ahlâk ve edebine göre düzeltmeli, haklarına riâyet etmelidir. Ba'zı büyük, zâtlar, hoca hakkını, baba hakkından önce zikretmişlerdir.

Dinin fazileti ve edebleri: "Allahü teâlâ, kullarını peygamberleri vasıtasıyla, dinî emirleri yerine getirmekle mükellef kılmıştır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kullarının ibâdetlerine hiç ihtiyâcı yoktur. Kul, yaptığı ibâdetlerin faydasını, hem dünyâda, hem de âhırette kendisi görür.

Allahü teâlâ, İslâm dininin bütün dinlerin en üstünü olduğunu bildirmek için, Resûlünü peygamber olarak insanlara gönderdi. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) insanlığa peygamberliğini tebliğ etti ve İslâm dînini onlara bildirdi. Helâl, haram, farz, vâcib, mübah, mekrûh ve müstehab gibi emir ve yasakları imân edenlere açıkladı.

Kulların, Allahü teâlâya karşı mükellefiyetleri, Allahın kullarına emrettiği i'tikâd, yapılması emredilen ibâdetler ve işlenmesi yasaklanan günahlar olmak üzere üç kısımdır: İ'tikâd; isbâtı ve nefyî i'tikâd diye ikiye ayrılır. İsbâtı i'tikâd; Allahü teâlânın sıfatlarını, bütün peygamberlerin ve Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) peygamberliğini ve getirdikleri hükümlerin hakîkatini tasdîk etmekten ibârettir. Nefyî i'tikâd ise; Allahü teâlâyı, O'na yakışmayan her türlü vasıftan tenzih etmektir, ifası emredilen ibâdetler ise; bedenî, mâlî, hem bedenî ve hem de mâlî ibâdetler olmak üzere üçe ayrılmıştır."

Dünyâ Edebi: "Din büyüklerinin âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden alarak bildirdiklerini iyi anlayıp, dünyânın geçici ve boş hayâllerine aldanmanın kötülüğünü idrâk eden ve böylece dünyâ düşüncelerini kalbinden atarak, âhırete yönelen kimse, şu üç fâideye birden kavuşmuştur: 1. Dünyâya düşkün olanların gözleri doymadığı için, daha çok kazanma arzuları bitmez. Bunun için de çok çalışırlar ve meşgûliyetleri çok olur. Dünyâ için ihtiyâcı kadar çalışan, diğer zamanlarını âhırete hazırlanmak ile geçirenlerde bu meşgûliyet ve sıkıntılar olmadığı için rahat olurlar. 2. Dünyânın geçici zevklerine dalanların düştükleri, helak olma felâketinden kurtulurlar. 3. Dünyâya düşkün olanların, emellerine kavuşabilmeleri için katlanmak durumunda oldukları sıkıntı ve meşgûliyetler kendilerinde bulunmadığı için de rahat ve mes'ûd olurlar."

“Üç mühim haslet vardır ki, bunlara ehemmiyet vermeyen üç musibete mübtelâ olur: Dostluğa, dost kazanmağa ehemmiyet vermiyen, düşmanlığa ve yardımsız kalmaya mübtelâ olur. Selâmete ehemmiyet vermiyen, zamanın musibetlerine önem vermemeye mübtelâ olur. İnsanlara iyilik etmeye ehemmiyet vermeyen, pişmanlığa ve hüsrana mübtelâ olur.”

Nefsin edebi: “Nefs, yaratılışının başlangıcında henüz işlenmemiş ve geliştirilmemiş bir takım huy ve ahlak esasları üzere yaratılmıştır. Bundan dolayı nefs, edeb ölçülerine uygun ve arzu edilen ahlâka sahip olsa bile, bunların da terbiye ve geliştirilmeye ihtiyâcı vardır. İnsandaki güzel ahlâk ve iyi huyların karşısında, bitmez tükenmez istekleri olan nefs ve onun yardımcısı hevâ ve şehvet vardır. İnsân bir anlık gafleti sebebiyle nefsinin esiri olabilir ve sâhib olduğu güzel ahlâkı ve edebini kaybedebilir. Bunun için insan aklının, dâima terbiye ve eğitime ihtiyâcı vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); “Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur.

İki türlü terbiye vardır. Birisi; çocuğa, anne-babasının vermesi gereken terbiyedir. Anne-baba, çocuğuna edeb prensiplerini daha küçük yaşta öğretmelidir. Çocuk büyüyünce, bu kaidelere rahatlıkla uyabilir. Çocuğun terbiyesi küçük yaşlarda yapılmazsa, büyüdükten sonra terbiye etmek çok zor olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Babaların çocuklarına verdikleri şeyler içinde, güzel ahlâkı öğretmek ve aklen ve dinen çirkin olan şeylerden uzaklaştırmak gibi değerli birşey yoktur”buyurmuştur. Arabî şiir tercümesi:

“Doğrultulur ağaç taze iken.
Ama ağaç düzeltilmez, yaşlı iken.

İnsanın terbiyesi olur, çocuk iken.
Terbiye edilemez insan yaşlı iken.”

İkincisi, insanın yaşı ilerledikten sonra kendisine lâzım olan terbiyedir. Bu terbiye, örf ve âdet edebi, eğitim ve ıslah edebi olmak üzere iki kısımdır, örf ve âdet edebi; toplumdaki akıllı kimselerin ittifâkla güzel gördükleri fikir, söz, hâl ve hareketleri taklîd etmektir. Eğitim ve ıslah edebi ise; kesin bir sûrette aklın ve akıl sahiplerinin kabûl etmediği bir takım hareketlerdir. Bu edebin birinci gayesi, her türlü isteği bitmeyen nefsi için kötü düşünmektir. Kişi nefsine sû-i zanda bulunursa, nefsi iyi işler yapmaya çalışır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “En dehşetli düşmanın seni kuşatan nefsindir” buyurmaktadır.

Kibir ve gurûrdan sakınmak: Kibir ve gurûr, faziletleri ortadan kaldırır ve her türlü kötülükleri kazandırır. Bu hasletler hangi kulun kalbine girerse, onu nasihat dinlemekten ve edebi kabûl etmekten mahrûm bırakır. Kibir, nefret kazandırır ve dostların kalbine soğukluk getirir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), amcası Hazreti Abbâs’a“Seni, Allahü teâlâya ortak koşmaktan ve insanlara kibirlenmekten nehyederim. Zîrâ cenâb-ı Hak, bu iki sıfatı taşıyanlara görünmez ve onlara azâb eder” buyurmuştur.

Şöyle anlatılır: “Mutarrif bin Abdullah bin eş-Şihîr, Mühelleb bin Ebî Sufre’yi süslü elbiseler giymiş salına salına geziyor gördü. Mutarrif ona, “Yâ Ebâ Abdullah! Bu, Allahü teâlânın ve Resûlünün sevmediği yürüyüşle yürümen nedir?” diye sordu. Mühelleb de “Sen beni tanıyor musun?” dedi. Mutarrif bin Abdullah ona, “Hayır seni tanımıyorum. Fakat evvelin birkaç damla pis meni, sonun da pis bir leş ve bunların arasındaki zamanda ise pislik hamalısın” dedi.

Gurûr ve kendini beğenme, iyilikleri gizler, kötülükleri ortaya çıkarır. Kişi, bu kötü hasletlerinden dolayı faziletlerden ve iyiliklerden uzaklaşır. Hadîs-i şerîfte; “Ateş odunları yok ettiği gibi, kendini beğenmek de iyilikleri yok eder” buyurulmaktadır. Kibrin kişiye kazandırdığı nefretin sınırı ve gurûrun sebep olduğu cehâletin sonu yoktur. Bunlar iyilikleri yok eden ve faziletleri kaybettiren felâket tufanıdır. Eğer kendini beğenenler ve kibirlilik taslayanlar, yaradılışlarındaki eksiklikleri ve düştükleri acz ve zilletleri düşünselerdi, inâd ve kibirlerini, tevâzu

ve yumuşaklığa döndürürlerdi. Arabî şiir tercümesi:

Güzelliğiyle gurûrlanan ey câhil insan,
Senin pisliğinin nasıl koktuğunu gör.

Düşünse eğer, karnındaki pisliği insan,
Gelmez kulun hatırına kibir.

Kibrin; üstün kuvvet, nüfuzlu olmak ve emsalleriyle az görüşmek gibi sebebleri vardır. Kendini beğenmenin de birçok sebebleri vardır En önemli sebeb iki yüzlülüğü ve kovuculuğu kazanç vesilesi ile âdet edinmektir. Diğeri, yağcı ve yaltakçıların yalan yanlış övgüleridir. İslâm âlimleri, "Üç şeyden uzak olan üç şey kazanır. Bunlar; isrâftan uzak olan, izzet ve ikbâl kazanır. Cimrilikten uzak olan, insanlar arasında şeref kazanır. Kibirden uzak olan, fazilet kazanır" buyurmuşlardır.

Güzel ahlâklı olmak: Güzel ahlâk; yumuşak huylu, alçak gönüllü, güler yüzlü, güzel sözlü ve dargınlığı az olmaktır. Bir kul güzel ahlâka sâhib olursa, sâdık dostu çoğalır, düşmanı azalır. Kendine kızgın olanların kızgınlıkları, geçer. Bir hadîs-i şerîfte; "Cenâb-ı Hak, sizin için din olarak İslâmiyeti seçti. Siz de ona güzel ahlâk ve cömertlikle saygıda bulununuz. Çünkü kulun dîni, ancak onlarla mükemmel olur" buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Sizin, benim yanımda en sevgili olanınız, ahlâkı en güzel olanlar, yardım edenler, seven ve sevilenlerdir" buyurulmuştur.

Güzel huylu insanda, ba'zı sebeblerden dolayı yumuşaklık, tevâzu ve güler yüz gider, bunların yerine sertlik, kabalık ve asık yüz gelir. Bunun sebeblerinin ilki, riya sahibi olmaktır. Bir insan riya sahibi olunca, ahlâkı çok çabuk bozulur. Dostlarıyla olan münâsebetleri hemen değişir, ikincisi, makamından düşmektir. Sabrın az olmasından dolayı, insan hemen yumuşak huyunu kaybeder, hırçınlaşır. Üçüncüsü zenginliktir. Sonradan görme kimselerde, zenginlik çok çabuk te'sîrini gösterir ve bozulmaya müsait olan ahlâkı birden bozulur. Dördüncüsü, ihtiyâç ve zarûrettir, ihtiyâcın getirdiği perişanlıktan utanç duyma ve kaybettiği servetine üzülmek, insanın ahlâkını bozar. Beşincisi, kalbi meşgûl eden üzüntü ve elemdir. Sabır ve tahammül edemiyen kimsenin ahlâkı da çabuk bozulur. Bunun gibi birçok sebeplerden dolayı insan güzel ahlâkını kaybeder.

Haya: Haya utanmaktır, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Haya imândandır, imân ise Cennettedir. Çirkin söz ise kabalıktır. Kabalık ise Cehennemdedir"buyurmuşlardır.

Hayasını kaybeden kimseyi kötü işlerden alıkoyacak ve zararlarından menedecek hiçbir şey yoktur. O, nefsinin arzu ettiği her şeyi yapar. Haya; Allahü teâlâdan utanmak, insanlardan utanmak, kendi nefsinden utanmak olmak üzere üç kısımdır. Peygamber efendimize (aleyhisselâm), "Allahü teâlâdan hakkıyla utanma nasıl olur?" diye sordular. Cevap olarak, "Başını ve başta, bulunan uzuvlarını, mi'desini, haram olan şeylerden koruyan, dünyâ hayatının zînetini bırakan, ölümü, kabirde çürümeyi hatırdan çıkarmayan kul, Allahü teâlâdan hakkıyla korkmuş olur" buyurdular. Kulun insanlardan utanması, insanlara eza ve açıktan açığa fenâlık etmemesidir. Kişinin kendi nefsinden utanması ise, iffetli olması ve yalnızken bile günahlardan sakınmasıdır. İslâm âlimleri, "Senin kendi nefsinden utanman, başkasından utanmandan fazla olmalıdır" buyurmuşlardır, insanın hayası bu üç yönden tam olunca hayır sahibi olur, kötü işlerden kendini muhafaza eder.

Yumuşak huy ve öfke: Yumuşak huy, ahlâkın en şereflisi ve akıl sahibi insanlara en yakışır şiardır. Zîrâ yumuşak huyda namus ve haysiyetin selâmeti, bedenin rahatı ve övülmeye lâyık hareketleri vardır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ, halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez"buyurmuştur.

Yumuşak huy, öfke ânında nefsine hâkim olmaktır. Bunun bir takım sebebleri vardır. Bunlar şunlardır: İlki, câhillere merhamettir. Bu kalbdeki yumuşaklıktan dolayı olur. İkincisi, öfkelenen kimsenin karşısındakine gâlib geleceğine

güvenmesidir. Bu sayede hâsıl olan kalb genişliği, öfkesini yatıştırır ve yumuşamasını sağlar. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin şeref ve haysiyetine sövmeyi uygun görmiyerek vekarlı davranmasıdır. Dördüncüsü, kötülük eden kimseyi hakîr görerek onunla uğraşmamaktır. Beşincisi, kötülük edeni cezalandırmaktan utanmaktır. Altıncısı, kendisinin aleyhinde konuşanları affetmektir. Yedincisi, kendisini kötüleyene hiç cevap vermeden sükût etmektir. Bu sebeblerin ba'zısı diğerinden üstündür.

Öfke, yumuşak huyun zıddıdır. Öfkenin sebebi, bir kişi hakkında kendinden aşağı olan bir kişi tarafından, hoşlanmadığı bir sözün söylenmesidir. Bir kul öfkelendiği zaman şunları yaparsa öfkesi geçer: İlki, öfkelendiği zaman Allahü teâlâyı zikretmektir. Bu zikir, ona Allah korkusunu hatırlatır, ikincisi, öfkelenen kimsenin içinde bulunduğu hali değiştirmesidir. Ya'nî ayakta ise oturması, oturuyorsa yatmasıdır. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin insanlar arasında kazandığı sevginin, kendisine karşı nefrete dönüşmesinden kaçınmasıdır.

Yalancılık ve doğruluk: Yalan, bütün kötülüklerin kaynağıdır. Yalanın akıbeti kötü, sonucu çirkindir. Çünkü yalan; kovuculuğu, kovuculuk da nefreti, nefret de düşmanlığı meydana getirir. Doğruluk, birşeyi olduğu gibi haber vermektir. Yalancılık ise, bir şeyi gerçeğe aykırı olarak bildirmektir. Doğruluğun ve yalancılığın sebebleri vardır. Doğruluğun sebebleri şunlardır: İlki akıl olup, akıl yalanın çirkinliğini bilir. Yalanın hiçbir faydası olmadığını bilir. Akıl, insanı güzel şeyleri yapmaya sevk eder. Kötülüklerden uzaklaştırır, ikincisi, doğru olmayı ve yalancılıktan sakınmayı emreden dindir. Çünkü din, aklın mahzurlu gördüğü şeye ruhsat vermez. Üçüncüsü mürüvvettir. Mürüvvet yalancılığı yasaklamakta, doğru olmaya sevk etmektedir.

Yalancılığın sebebleri ise şunlardır: 1. Menfaat sağlamak ve zarar önlemek düşüncesidir. 2. Yalancının, sözlerinin dinleyiciler tarafından tatlı ve güzel bulunma düşüncesidir. 3. Yalancının, düşmanlık ettiği kimseden intikam almak gayesidir. 4. Yalancının, yalan söylemeyi kendine âdet edinmesi ve nefsinin yalana bağlanmasıdır.

Gıybet: Kıskançlık ve haksızlıktan dolayı ortaya çıkan hıyânet ve gizlilik perdesini yırtmaktır. Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey imân edenler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıb ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi arkanızdan çekiştirmeyin. Hiç sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O hâlde gıybet etmekte Allahtan korkun" buyurmaktadır. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte;"Her kim, kardeşinin gıybeti yapılırken onu müdâfaa ederse, Allahü teâlâ, ona Cehennem azâbını haram kılar" buyurdu.

Hased: Kötü huylardan biri olup, yalnız sahibinin bedenine zarar vermekle kalmaz. Dinine de zarar verir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; **"Sizden** evvel yaşıyan ümmetlerin buğz ve hased hastalığı size de sirayet etti. Bu hastalık, ustura gibidir. Lâkin bu ustura saçı değil, dîni imha eder. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, buğz ve hasedi bırakıp birbirinizi sevmedikçe, hakkıyla imân etmiş olamazsınız. Size birbirinizi sevmenizi sağlayacak olan selâmı aranızda yayınız" buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfle Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), insanların birbirini sevmesinin hasedi kaldırdığını ve selâmın da sevgiye vesile olduğunu bildiriyor.

Hased öyle kötü bir huydur ki, dâima akran ve yakınlarına yönelmekte ve daha çok ortaklara ve yakınlara karşı duyulmaktadır. Hasedin aslı, faziletli insanların sahip oldukları hayırları çekemiyerek üzülmektir. Hased ile gıbta ayrı ayrı şeylerdir. Gıbta, faziletli insanlara zarar vermeden, onlara benzeme isteğidir. Hased ise zarar vermek içindir.

Mürüvvet: Hâllerin en güzel şekline uymaktır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulüm etmezse, onlarla konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va'di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur" buyurmuştur.

Mürüvveti, yüksek himmet ve nefsin terbiyesi kolaylaştırır. Yüksek himmet, insanı ilerlemeye yöneltir ve ihtisas kazanmaya sebeb olur. Zîrâ yüksek himmet sahibi, düşük ve önemsiz kalmayı kendisine yediremez ve noksanlık kötülüğünü kabûl etmez. Bundan dolayı yüksek himmet, mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Nefsin terbiyesi de mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Çünkü nefsin terbiyesi ile insan edebli olur ve ahlâkî değerler ve temizlenmeler istikrârlı olur. Nefs çok kötüdür. Ba'zan iyi şeylerden bile kaçar. Fakat nefs terbiye edilmiş olunca, edebi taleb ve faziletlere rağbet eder.

Ba'zı âlimler mürüvvetin şartlarını şöyle sıralamışlardır Haram işlememek, günahlardan sakınmak, insaf ile hüküm vermek, zulüm etmemek, hakkı olmayana göz dikmemek, kölesi olmayan kimseyi karşılıksız, çalıştırmamak, zayıfa karşı kuvvetli olana yardım etmemek, alçak olanı şerefli olana tarcih etmemek, vebal ve günah olan şeylere sevinmemek, kötü isim yapacak olan hareketlerde bulunmamak, mürüvvetin şartlarındandır.

> İyilik etmek: Kerem ve ihsân sahipleri, başkalarına bir iyilik yaptıkları zaman, bundaki niyetleri Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olmalıdır. Karşıdaki şahıstan bir karşılık beklememeli, mükâfatını Allahü teâlâdan istemelidir.

Bir köylü Hazreti Ömer'in huzûruna gelerek, "Ey hayır sahibi Hazreti Ömer! Allahü teâlâ seni Cennetle mükâfatlandırsın. Kızlarım ve anaları için giyecek birşeyler istiyorum. Zamanın ağır şartlarına karşı bize kalkan ol. Bunları Allah rızâsı için yap!" diye ba'zı beyitler okudu. Hazreti Ömer, "Eğer bu arzularını yerine getirmezsem ne olur?" deyince, "O zaman ümitsiz olarak dönüp giderim" dedi. Hazreti Ömer "Gidersen ne olur?" diye sordu. Köylü "Sen müslümanların halifesisin. Herkesin iyilik ve fenâlıkları toplanıp, ihsânda bulunanların durağının Cennet, ihsânda bulunmaktan kaçınanların gideceği yerin de Cehennem olduğu gün, benim hâlim senden suâl edilebilir" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, sakalları ıslanıncaya kadar ağladı ve yanında bulunan bütün malını o kimseye hediye etti.

> Allahü teâlâ, Hazreti Davud'a (aleyhisselâm) şöyle vahy etti: "Yâ Dâvûd! Benim kullarıma olan ihsânımı onlara hatırlat ki, beni sevsinler, zira kullarım, ancak kendilerine ihsân ve iyilik edenleri severler." iyilik etmek, insanların kalbine yumuşaklık, sevgi ve şefkat verdiği için, insanlar arasındaki yakınlığın devamını sağlayan önemli esaslardan biridir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Kulların kalbi, iyiliğini gördüğüne sevgi, fenâlığını gördüğüne de buğz ve düşmanlık etmek üzere yaratılmıştır"buyurmuştur.

İmâm-ı Mâverdî hazretleri buyurdu ki: "Kul, geceleri, gündüz yaptığı işlerin muhâsebesini yapmalıdır. Zîrâ geceleyin, insanın aklı ve fikri daha topludur. Muhâsebe yaptığı sırada, gündüz yaptığı işi faydalı bulursa, onu yapmaya devam eder. Şayet kötü bulursa, onu telâfi etmeye çalışır ve ileride bundan ve bunun benzerinden sakınır."

"Cin, dört ana maddeden yapılmıştır: Su, toprak maddeleri, havadaki gazlar ve ateş. Bunlardan ateş; alev, ışık ve dumandır. Mâric denilen, alev kısmından yaratılan cinnîlerin mü'minleri, kâfirleri ve fâsıkları vardır."

> "Zinânın iki sebebi vardır. İlki, gözü serbest bırakmak, ikincisi şehvetle bakmaktır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) Hazreti Alî'ye buyurdu ki: "Yâ Ali, birinci bakışına ikincisini ilâve etme. Çünkü birincisi senin lehine, ikincisi ise aleyhinedir." Bu hadîs-i şerîfteki "Birinci bakışına ikincisini ilâve etme" sözünün iki anlamı vardır. Birincisi, gözün bakışına kalbinin bakışını da ilâve etme. İkincisi, sehven vâki olan ilk bakışına, bile bile olan ikinci bakışını ilâve etme. Hazreti Îsâ (aleyhisselâm) "Sakın, bir bakıştan sonra bir daha bakma. Zira ikinci bakış, kalbe şehvet tohumunu eker ve bu da belâ olarak sahibine yeter." Şehvet, akıllı olanları aldatır. Zeki olanlara haksızlık eder. Çirkin olanları güzel gösterir. Rezaletleri teşvik eder. Şehvet, bütün fenâlıkların sebeb ve teşvikçisidir. Şehvet için Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Dört haslet vardır ki, bunlara sahip olan, Cenneti hak etmiş olur ve şeytanın şerrinden korunmuş olur. 1) Rağbet ve istek anında nefsine hâkim olmak. 2) Korku anında nefsine hâkim

olmak. 3) Şehvet anında nefsine hakim olmak. 4) Öfke anında nefsine hâkim olmak" buyurdu."

"Ba'zı kimselerin dostluğu dilindedir. Arkandan sana hıyânet eder, sözüne ve dostluğuna vefa göstermez. Seni zem ve gıybet eder. Karşılaştığınızda yüzünüze güler. Böyle iki yüzlü kimseler, yanlarında iken seni memnun eder. Arkandan da sulb ve alkam ismindeki iki ağaç gibi acı meyve verirler."

Ahnef bin Kâys buyuruyor ki: "Bir kimse bana düşmanlık etse, ben ona şu üç sıfatın biriyle karşılık veririm. Bu kimse benden büyükse ona saygı duyar, karşılık vermem. Benden küçükse, kadrimi ondan yüksek görüp, kötü muâmeleye tenezzül etmem. Benim akranım ise, ona af ve ihsân ile muâmelede bulunurum."

Abdullah bin Hasen, oğluna şöyle dedi; "Akıllı olan düşmandan sakındığın gibi, câhil olan dostun istişâresinden de sakın. Zira câhilin istişâresiyle, çok kısa zamanda çıkmaza girersin. Böylece akıllı düşmanın hilesine ve câhil dostun tehlikesine kapılırsın."

"Konuşmanın ba'zı şartları vardır.

Konuşan bunlara riâyet ettiği takdîrde, konuşması iyi ve güzel olur. Bu şartlar şunlardır: ilki, konuşma, onu gerektiren bir menfaat veya bir zararın defi için olmalıdır. İkincisi, yerinde konuşmalıdır. Üçüncüsü, gerektiği kadar konuşup sözü uzatmamalıdır. Dördüncüsü, söyleyeceği sözleri iyice seçmelidir."

"Sabır altı kısımdır: ilki ve en önemlisi, Hak teâlânın emirlerini yerine getirmekte ve yasaklarından sakınmakta sabır göstermektir, ikincisi, çeşitli zamanlarda karşılaşılan üzücü olaylar ve durumlar karşısında sabretmektir. Üçüncüsü, elden çıkmış ve ulaşılması imkânsız hâle gelmiş şeylere sabretmektir. Dördüncüsü, ileride meydana gelmesinden endişe edilen korkunç olaylara ve gerçekleşmesinden korkulan musibetlere karşı sabretmektir, Beşincisi, bekleyip umduğu bir ni'meti kazanmak için sabır göstermektir. Altıncısı, insanın karşılaştığı kötü ve korkunç hâller karşısında sabretmektir."

"Müşavere yapılacak kişide şu beş şart bulunmalıdır: 1) Tam akıllı ve geçmiş tecrübesi olmalıdır. 2) Dindar ve takvâ sahibi olmalıdır. 3) Nasihat eden bir dost olmalıdır. 4) Fikri dağıtıcı, kaygı ve meşgûl edici üzüntüden sâlim olmalıdır. 5) Kendisine danışılan işte onu ilgilendiren bir maksadı ve onu etkileyecek bir arzu olmamalıdır."

"Namus ve haysiyeti zedeleyen sözler ikiye ayrılır, ilki, sâdece sahibinin namus ve haysiyetini zedeleyip, başkasına zarar vermeyen sözlerdir ki, bunlar; yalan ve çirkin sözlerdir, ikincisi, zararı başkasına dokunan sözlerdir ki, bunlar, gıybet, fitnecilik, jurnal, iftira ve kötü söz söylemektir."

"Ba'zı eski eserlerde şöyle yazıyor iyiliğe karşı nankörlük etmek, emânete hıyânet etmek, sıla-i rahmi kesmek, cezaları derhal verilen şeylerdendir."

"Kul, minnet altına girmekten ve başkasının yardımına güvenmekten kaçınmalıdır. Zîrâ minnet, minnet edilen kimsede ve minnet sahibinde de kölelik zinciri gibi bir kuvvet meydana getirir. Başkasının yardımına güvenmek, ona yük olmaktır. Başkasına yük olan kimse, insanların gözünde alçalır. Böyle alçalan kimsenin, insanların yanında değeri olmaz. Ali bin Ebi Tâlib (radıyallahü anh), oğlu Hazreti Hüseyn'e yaptığı vasıyyette buyurdu ki; "Yavrucuğum, Allahü teâlâ ile aranda ni'met sahibi birisinin olmasına mâni olabilirsen ol. Hak teâlâ, seni hür yaratmışken, başkasına köle olma. Çünkü Allahü teâlâdan gelen az mal, başkasından gelen çok maldan daha şerefli ve değerlidir. Gerçi Allahü teâlâdan gelen malın azını da çok kabûl etmek lâzımdır."

"Allahü teâlânın korkusu kalbine yerleşmiş olan kimse, insanlar hakkında insaflı muâmelede bulunur, insanlar ise kendilerine iyi muâmelede bulunanı severler. Bundan dolayı insanların sevgisi, kişinin kalbindeki Allah korkusuna delâlettir. O kimsenin iyiliğine insanlar buğz ediyorlarsa, kişinin kötülüğüne ve kalbinde Allah korkusunun az olduğuna delîldir."

Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Edebsiz bir âlim harab bir binaya benzer. Yukarısına doğru çıkıldıkça tehlike korkusu artar, kurumuş dereye benzer ki, derinliği arttıkça sarplaşır. Verimli, fakat işlenmemiş toprağa benzer ki, işlenmediği sürede birbirine karışmış faydasız otlar çoğalır ve vahşî hayvanların yuvası olur."

İslâm âlimlerinden biri buyuruyor ki: "İnsanların sahip olduğu makam iki kısımdır, ilki, şeref ve meziyet, gayret ve hamiyet

sayesinde elde ettiği makamdır ki, kendisiyle şeref bulur ve bu gibilerin dâima tevâzuları artar, ikincisi, meziyetten mahrûm olduğu halde, şans eseri mevki sahibi olan ahmaklardır. Bunlar ise kibir ve gurûrdan sarhoş olmuşlardır.”

“Saîd bin Urve buyuruyor ki: Benim yarım yüzüm ve dilim olup çirkin görünmem, iki yüzlü, iki dilli ve iki ayrı sözlü münâfık olmamdan daha hayırlıdır.”

“Ey insan! Sen nefsine nasihat etmeyi ganîmet bil. Kendi ayıplarını gizlemek ve mazeret beyân etmek sûretiyle nefsine dalkavukluk etme.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 189

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 80

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 423

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 285

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 267

6) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 322

7) Mîzân-ül-i’tidâl cild-3, sh. 155

8) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 282

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 19, 45, 126, 140, 168

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 689

11) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 102

12) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 25

13) El-A’lâm cild-4, sh. 327

14) El-Lübâb fi tehzîb-il-ensâb cild-3, sh. 156

15) Lisân-ül-mizân cild-4, sh. 260

16) Mu’cem-ül-üdebâ cild-5, sh. 407

17) El-Muntazam cild-2, sh. 67

18) Târih-ül-hulefâ sh. 406, 464

19) El-Kâmil fit-târih cild-9, sh. 617

20) El-Vezâra (mukaddime) sh. 41, 43

21) Edeb-üd-dünyâ ved-dîn sh. 65

22) Edeb-ül-kâdı cild-1, sh. 58, 87, 90

23) El-Ahkâm-üs-sultâniyye sh. 8

24) Geschichte der Arabischen Literatur cild-1, sh. 386

25) Brockelmann, sup-1, sh. 668

26) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1034, 666

27) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 287

MEKKÎ BİN ABDÜSSELÂM

Kudüs’de yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü’l-Kâsım olup ismi Mekkî bin Abdüsselâm el-Makdisî er-Rumeylî’dir. Mekkî bin Abdüsselâm hazretleri, 432 (m. 1040) senesi. Aşure gününde doğdu. Vera’ sahibi, sika (güvenilir) bir zât idi. 492 (m. 1099) senesinde, Kudüs’de frenk kâfirleri tarafından şehid edildi. Onu şehîd edenler yakalandı. Kendilerinden bin miskâl diyet istendi. Hiçbiri kabûl etmediği için, hepsi öldürüldü. Daha sonra Hıristiyanlar Kudüs’ü işgal edip, pek azı müstesna, ne kadar çoluk-çocuk ve âlim varsa, hepsini şehîd ettiler. Çok büyük zulüm yaptılar.

Mekkî bin Abdüsselâm, Kudüs’de; Muhammed bin Ali bin Yahyâ bin Selvan el-Mâzinî Ebû Osman Verkâ’ ve Abdülazîz bin Ahmed en-Nasîbînî’den, Mısır’da; Abdülbâkî bin Fâris el-Mukrî ve Abdülazîz bin Hasen ed-Darrâb’dan, Şam’da; Ebü’l-Kâsım İbrâhim bin Muhammed el-Hınnâiy ve Ali bin el-Hıdır’dan, Askalan’da; Ahmed bin Hüseyn eş-Şemmâ’dan, Sur’da; Ebû Bekr el-Hatîb Abdurrahmân bin Ali el-Kâmilî’den, Trablus’da; Hüseyn bin Ahmed’den, Bağdad’da; Ebû Ca’fer

bin Müslime ve Abdussamed bin el-Me'mûn'dan hadîs-i şerîf rivâyet edip ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlemek için; Kûfe, Vâsıt, Tekrit, Musul gibi şehirlere gitti ve oralardaki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden ise; Hibetullah eş-Şîrâzî, Ömer er-Râvvâsî, Muhammed bin Ali el-Mihrecâni, Ebû Saîd Âmmâr bin Tâhir, İsmâil bin es-Semerkândî, Hamzâ bin Kıravvas, Gâlib bin Ahmed ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Mekkî bin Abdüsselâm için Mü'temin es-Sâcî, "Çeşitli memleketlerdeki insanların müşkülü olan mes'eleler ona sorulur, ondan fetvâlar istenirdi." İbn-üs-Sem'ânî ise, "Mekkî bin Abdüsselâm büyük bir âlim olup, ilmin inceliklerine vâkıf ve vera' sahibi, hıfzı kuvvetli bir zât idi. Târih ilminde çok geniş bilgi sahibi olup, Beyt-i Makdis ve fazileti ile ilgili bir târih kitabı yazdı. Bu kitabında çok bilgileri bir araya getirdi" demektedir.

Mekkî bin Abdüsselâm hazretlerinin yazmış olduğu tek eser, Târih-ü Beyt-il-makdis'tir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 4

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 332

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 398

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 471

MEKKÎ BİN EBÎ TÂLİB

Büyük kırâat ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Mekkî bin Ebî Tâlib Hammuş bin Muhammed bin Muhtâr el-Kaysî, el-Mukrî'dir. Fakîh, edîb bir zât idi. 355 (m. 966) senesi Şa'bân ayının son günlerinde, sabah vakti Kayrevan'da dünyâya geldi. Kayrevan'da büyüyüp yetişen Ebû Muhammed, ilim öğrenmek için birçok beldeye gitti. Kur'ân-ı kerîme âit ilimlerde ve Arabî dil ilimlerinde derin âlim olan Ebû Muhammed'in anlayışı ve ahlâkı çok güzel idi. 437 (m. 1045) senesi Muharrem ayında, Kurtuba'da vefât etti. Rabda'ya defnedildi. Namazını oğlu Ebû Tâlib Muhammed kıldırdı.

Ebû Muhammed, Kayrevan'da Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd ve Ebû Mutarrif el-Hasen el-Kâbisî'den ilim öğrendi. Onüç yaşında ilim öğrenmek için Mısır'a gitti. Orada edebiyat ve hesab ilimlerini tahsil etti. Bu öğrenimini tamamladıktan sonra, ondokuz yaşında iken Kayrevan'a geri döndü. Kayrevan'da kırâat ilimlerini öğrendikten sonra, 377 (m. 987) senesinde ikinci defa Mısır'a gitti. Buradan, hac mevsiminde hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye gitti. 379 (m. 989) senesinde Mekke'den Mısır'a geri döndü. Burada Ebû Adî Abdülazîz bin Ali, Ebû Bekr Muhammed el-Udfuvî, Ebü't-Tayyib Abdülmünîm, Ebü'l-Hasen Tâhir bin Abdülmünîm'den ilim öğrendi.

Daha sonra Kayrevan'a dönen Ebû Muhammed, tahsilini tamamlamak için iki defa daha Mısır'a gitti. 387 (m. 997) senesinde, Kayrevan'dan Mekke'ye gitti. Burada üç sene kaldı. Bu sürede Ebü'l-Hasen Ahmed bin Firas, Ebû Tâhir Muhammed bin Muhammed el-Uceyfi, Ebü'l-Kâsım es-Sekatî, Ebü'l-Hasen bin Züreyc el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed bin İbrâhim el-Mervezî, Ebü'l-Abbâs eş-Süvâ ve birçok âlimden ilim tahsil etti. Mekke'den Kayrevan'a dönen Ebû Muhammed buradan Endülüs'e hicret etti.

Endülüs'e giden Ebû Muhammed Câmi-i Kurtuba'da ders verdi. Ondan çok kimse ilim öğrendi. Ebû Muhammed, burada talebelere Kur'ân-ı kerîmin okunuşuna âit ilimleri öğretti. Sonra Câmi'-üz-Zâhire'de Âmiroğullarının saltanatı yıkılıncaya kadar Kur'ân-ı kerîm öğretti. Ebû Muhammed'den; büyük âlimlerden İbn-i Attab, Hatim bin Ahmed ve Ebü'l-Asbag bin Sehl ilim öğrenip, rivâyette bulundular.

Mekkî bin Ebî Tâlib; hayır sahibi, faziletli, mütevâzi, dînine bağlı bir zât idi. Duâsının kabûl olmasıyla meşhûr oldu. Bu konuda şöyle bir olay anlatılır "Ebû Muhammed birgün hutbe okurken, birisi ona hakaret etti. Bunun üzerine Ebû Muhammed, "Yâ Rabbî, ona karşı sen bana kâfisin" diye duâ etti. Bu kişi, bir daha o câmiye giremedi."

Ebû Muhammed'in Kur'ân-ı kerîm ilimlerine dâir yazdığı pekçok eseri vardır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Hidâye fî bülûg-in-nihâye: Yetmiş cüzdür. 2. Müntehâb-ül-hucce: Otuz cüzdür. 3. Et-Tebsire fil-kırâat: En meşhûr eseri olup beş cüzdür. 4. El-Mü'ciz fil-kırâat: iki cüzdür. 5. Kitâb-ül-me'sûr an Mâlikin fî ahkâm-il-Kur'ân ve tefsîrihî: On cüzlük bir eserdir. 6. Er-Riâyetü li tecvîd-il-kırâat: Dört cüzdür. 7. İhtisar

Ahkâm-il-Kur’ân: Dört cüzlük bir eserdir. 8. El-Kûşûf an vücûh-il-kırâat ve ileliha (on cüz), 9. El-İzâh li nâsih-il-Kur’ân ve mensûhuhu (üç cüz), 10. El-İcâz fî nâsih-il-Kur’ân ve mensûhuhu (bir cüz), 11. Ez-Zâhî fil-Lemi ed-Dâletü alâ mesta milâfi’l i’râb (dört cüz), 12. El-İntisâf (üç cüz), 13. Et-Tenbîh alâ usûli kırâati Nâfiîn (üç cüz), 14. El-İbâne an Meân-il-kırâat (bir cüz), 15. El-Vakf alâ kellâ ve bellâ fil-Kur’ân (iki cüz), 16. Tenzîh-ül-melâiketi aniz-zünûbi ve fadlihim alâ benî Âdem (bir cüz), 17. İhtilâf-ül-ulemâi fin-nefs ver-rûh (bir cüz), 18. İcâb-ül-cezâ alâ Kâfil-is-saydi fil-harâm hatâün alâ mezheb-il-İmâm-ı Mâlik (bir cüz), 19. Müşkilü garîb-il-Kur’ân (üç cüz), 20. Beyân-ül-amel fil-hacci evvel-il-ihrâm ilâ ziyâreti kabri Resûlullah (aleyhisselâm) (bir cüz), 21. Farz-ül-hacci alâ men istehâ’a ileyhi sebilâ (bir cüz), 22. Et-Tezkira li ihtilâf-il-Kurrâ (bir cüz), 23. Tesmiyet-ül-ahzâb (bir cüz), 24. Müşkil-il-meânî ve tefsîr (onbeş cüz), 25. Beyân-üs-sagâiri vel-kebâir, 26. El-İhtilâfu fiz-zebihi menhûre, 27. El-Yâ’ât-il-müseddede fil-Kur’ân-i vel-kelâm, 28. El-Hurûf-ül-müdgame Şerh-üt-tamâm vel-vakf, 29. Er-Riyâd el-Müntekî fil-Ahbâr.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 260

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-5, sh. 275

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 298

4) El-Kırâatti bi efrikıyye sh. 333

5) Kitâb-us-sıla cild-2, sh. 597

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 346

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 331, 392, 337, 338

8) Mu’cem-ül-üdebâ cild-19, sh. 167

9) Mir’at-ül-cinân cild-3, sh. 57

10) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 85, cild-2, sh. 554

11) Keşf-üz-zünûn sh. 2, 33, 121, 206, 210, 339, 393, 404, 459, 495, 660, 908, 938

MUHAMMED BERDÂNÎ

Hadîs, kırâat ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü’l-Hasen olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Ali bin Hüseyn bin Hârûn’dur. Berdânî ve Ferâdî nisbet edildi. Emîn lakabı verildi. Berdân’da 388 (m. 998) yılında doğdu. Bağdad’a göçüp orada yerleşti. 469 (m. 1076) yılında vefât edip; Ahmed bin Hanbel hazretlerinin de kabrinin bulunduğu Bâb-ı Harb’deki mezarlığa defnedildi.

İlim öğrenmek için seyahatlere çıkan Muhammed Berdânî; Ebü’l-Hasen bin Rızkaveyh, Ebü’l-Hüseyn bin Büşrân ve kardeşi Ebü’l-Kâsım, Ebü’l-Fadl Temîmî ve kardeşi Ebü’l-Ferec, Ebü’l-Hasen bin Mahled, Ebû Ali bin Şâzân, Berkânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Birçok ilimde söz sahibi oldu. Fıkıh ve hadîs ilimlerindeki üstünlüğü ile tanındı. Bilhassa miras hukuku ile ilgili hükümleri, ya’nî ferâiz ilmini çok iyi bilirdi. Gittiği her yerde gördüklerine İslâmiyetle ilgili birşeyler anlatıp öğretmeye gayret ederdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi. Geçimini kitap yazarak temin ederdi. Oruç tutulması haram olan beş gün hariç otuz yıl devamlı oruç tuttu. Geceleri hep ibâdet ederdi.

Muhammed Berdânî’den birçok âlim ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunların en meşhûrları; başta onun ilim meclislerini hiç kaçırmayan oğulları Ebû Ali ve Ebû Yasîr olmak üzere, Kâdı Ebû Bekr bin Abdülbâkî, Hâfız Ebû Muhammed Semerkandî’dir.

Birçok kıymetli kitap yazdı. “Fazîlet-üz-zikr ved-duâ” adlı eserini oğlu Ebû Ali nakletti. Talebelerine okutup, istifâde etmelerine sebeb oldu.

> Muhammed Berdânî’nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (aleyhisselâm); “Altını, altınla satmayınız. Ancak misli misline satınız. Onların bir kısmını da, bir kısmı üzerine ziyâde etmeyiniz. Darb olunmuş gümüşü de, gümüş ile satmayınız. Ancak misli misline satınız. Onun bir kısmını bir kısım üzerine arttırmayınız. Onlardan gayb olanı, hazır olan şeyle satmayınız” buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfin meşhûr olan rivâyeti ise şöyledir:

> "Altını altın ile, gümüşü gümüş ile, buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile, tuzu da tuz ile misli misline, dengi dengine, eli eline (tehirsiz) satınız."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 4

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

3) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 13

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-LEBBÂNÎ

Şafiî mezhebindeki hadîs âlimlerinden. Ferâiz ilminde de meşhûrdur. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Hasen el-Basrî, künyesi Ebû Hüseyn olup, İbn-ül-Lebbân lakabiyle meşhûr olmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlim öğrenmeğe çok gayret etmiş, Bağdad ve başka şehirleri dolaşmıştır. 402 (m. 1011) senesi Rebî'ül-evvel ayının sonlarında, Perşembe günü tahminen 80 yaşlarında vefât etmiştir.

Ferâiz ilminde derin bilgiye sahip olan İbn-i Lebbân; Ebû Abbâs Muhammed bin Ahmed el-Esrim, Hasen bin Muhammed bin Osman el-Fesevî, Ebû Bekr bin Dâse, Muhammed İbni Ahmed bin Mahmûye el-Askerî ve daha başkalarından ilim tahsilinde bulundu. Bağdad'a gittiğinde orada hadîs öğrendi. Kendisinden de; Ahmed bin Ebî Müslim el-Ferâzî, Ebû Hâmid el-İsferâînî, Ebû Hüseyn Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ el-Kazerûnî (ki zamanında ferâiz ve hesab ilmini ondan iyi bilen yoktu) ve başkaları ilim öğrendiler.

İbn-i Lebbân, hadîs ilminde güvenilir ve sağlam olup, fıkıh ilmi, ferâiz (mal taksimi) ve tereke kısımlarında meşhûr olmuştur. İbn-i Hatîb, "Zamanında ferâiz ilmini en iyi bilendi" diye bildirmiştir.

Şeyh Ebû İshâk şöyle anlatır: Fıkıh ve ferâizde zamanının İmâmı idi. Bir benzeri olmayan birçok kitap tasnif etmiş, birçok kimse kendisinden ve kitaplarından istifâde etmiş, ilim öğrenmişlerdir.

İbn-i Lebbân, birçok değerli kitap yazmıştır. Kitaplarından "El-İ'câz fil-ferâiz", "Ferâiz-i İbn-ül-Lebbân" (Üç nüsha olup, bir nüshası el-İ'câz'dır.) adlı kitapları bilinmektedir. Bu kitapları. İsminden de anlaşılacağı gibi ferâiz ilmine âittir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 154

2) Târih-i Bağdad cild-5, sh. 472

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 164, 165

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 207

5) Keşf-üz-zünûn sh. 206, 1245

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 59

MUHAMMED BİN ABDÜLMELİK ET-TABERÎ (Muhammed es-Sülemî)

Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülmelik bin Halef es-Sülemî'dir. Künyesi Ebû Halef olup, doğumu kesin olarak bilinmemektedir. Şafiî mezhebinde büyük bir âlimdir. Fıkıh ilmini iki büyük âlimden öğrendi. Bunlar, Kaffâl-i sagîr (Abdullah bin Ahmed el-Mervezî) ve Ebû Mensûr-i Bağdâdî'dir. Fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde mütehassıs bir âlimdir. İlim, vera', zühd ve güzel ahlâk ile süslenmiş yüksek bir zât idi. 470 (m. 1077) senesinde vefât etti.

Şafiî âlimlerinin önde gelenlerindendir. Fıkıh ilminde yüksek bir âlim olan Muhammed es-Sülemî, bu ilmin çeşitli mes'elelerine âit birçok kitap yazmıştır. Bu tasniflerinden başlıcaları; "En-Nev'ul-fıkhi min envâ'ıl-maksûd", "El-Kinâyetü fil-fıkh", "El-Muayyen alâ mukteza'ddîn" "Şerh-ül-miftâh li-İbn-i Kas fî fürû'-il-fıkh-iş-Şâfii" ismindeki eserlerdir.

Onun tasavvuf ilmine âit en meşhûr eseri, "Selvet-ül-ârifîn ve üns-ül-müştâkîn" ismindeki kitabıdır. Tasavvuf ilmini anlatan çok kıymetli bir eserdir. Bu kitapta yer alan konular arasında birçok ma'rifetler, hakîkat ehlinin hâllerini bildiren şaşılacak bilgiler vardır. O, bu eserini Ebû Ali Hassan bin Ebî Saîd-i Menî'î için hazırlamıştır. Onu 72 baba ayırarak tertîb etti. İlk

bâb, tasavvuf kelimesinin çeşitli ma'nâlarını bildirmektedir. Son bâbta da, sûfilerin tabakalarını ve terceme-i hallerini beyân etmekte, açıklamaktadır. Ancak şu kadar var ki, onun bu eseri Ebû Kâsım el-Kuşeyrî'nin "Risâle"sini taklid ederek hazırlanmış olduğundan ve belki de bu sebepten tanınmamıştır. Halbuki çok güzel bir eserdir. Ebû Halef bu kitabında, tasavvuf büyüklerinin hâl tercümelerini, menkıbelerini, insanlar için örnek olan hayatlarını çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Bu eserin yazılması 459 (m. 1067) senesinin Rebî'ül-âhır ayında tamamlanmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 256

2) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-4, sh. 179

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

4) Keşf-üz-zünûn sh. 518, 689, 1735, 1769

MUHAMMED BİN ABDÜLVÂHİD (Ebü'l-Ferec)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Ferec Dârimî'dir. 358 (m. 969) senesinde Bağdad'da doğdu. 449 (m. 1057)'de Şam'da vefât etti. Fıkıh ilmini Ebü'l-Hüseyn bin el-Erdebîlî'den öğrendi. Ayrıca hesab (matematik) ilminde de âlim ve şâir idi. Bağdad'dan Rahbe'ye gidip, bir müddet orada kaldıktan sonra Dımeşk'e (Şam'a) gidip, orada yerleşti. İlim aldığı âlimlerden bir kısmı da; Ebû Muhammed bin Mâşî Ebû Bekr Verrâk, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Bekr İbni Şâzân ve diğer âlimlerdir. Kendisinden ise; Ebû Ali Ehvezî, Abdülazîz Kettânî, Ebû Tâhir Muhammed bin Hasen el-Habbâl, Hâfız Ebû Bekr el-Hatîb ve diğerleri ilim almışlardır. "Câmi'-ül-Cevâmî' ve "Mevdû-ül-Bedâî" "El-İstizkâr" adlı eserleri vardır. Şeyh Ebû İshâk şöyle demiştir: "O fıkıhda, hesab ilminde âlim ve şâirdir. Ondan daha fasih ve güzel konuşanı görmedim."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 183

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 266

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 70

4) El-A'lâm cild-6, sh. 254

5) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 362

MUHAMMED BİN ABDÜLVÂHİD EL-ERDESTÂNÎ

İsfehan'da yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ubeydullah bin Ahmed bin Mufaddal bin Şehreyâr'dır. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, Erdestânlıdır. Doğum tarihi belli değildir. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Kıymetli kitaplar yazdı. 411 (m. 1020) senesinde hayatta olduğu, kaynak eserlerde bildirilmektedir.

Fıkıh ilmine dâ'ir yazdığı üç cildlik "Ed-Delâil-üs-sem'ıyye alel-mesâil-iş-şer'ıyye" kitabı meşhûrdur. Bu kitabında, İmâm-ı a'zam ile İmâm-ı Mâlik'in ayrıldıkları ictihâdî mes'eleleri en güzel şekilde beyân etmektedir. Bu arada, kendisi de İmâm-ı Şafiî'nin ictihâdlarını bildirmektedir. Ayrıca burada, Ubeydullah bin Ya'kûb bin İshâk bin Cemil'in, "Müsned-i Ahmed bin Meni'" ismindeki eserlerinden birçok rivâyetler yapmaktadır. Hâfız Zehebî, "Bu zât, onun büyük hocasıdır" demektedir.

Hadîs ilminde hafız idi. Yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. En büyük hocası Ubeydullah bin Ya'kûb'dan başka, Hasen bin Ahmed bin Ali el-Bağdâdî'den, Ahmed bin İbrâhim el-Abkasî el-Mekkî'den, Ebû Abdullah bin Mende'den, Hasen bin Osman bin Bekrân'dan, Ebû Ömer bin Mehdî el-Fârisî'den, İbrâhim bin Abdullah bin Hurraşid Kûle'den, Ebû Tâhir İbrâhim bin Muhammed ez-Zehebî'den, Ebû Nu'aym-ı İsfehânî'den ve daha pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Birçoğunu eserinde yazdı. Kendisinden; Ebû Ali el-Haddâd ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Hâfız Ebû Mes'ûd Süleymân bin İbrâhim el-İsfehânî, ondan bizzat dinleyerek, kitabındaki bütün hadîs-i şerîfleri rivâyet edenlerden oldu. Ayrıca onun yukarıda adı geçen kitabı, Süleymân bin İbrâhim'in icâzet vermesi ile Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Mâşâze tarafından da dinlenip rivâyet edildi.

Erdestânî, bu kitabını 411 (m. 1020) senesinde te'lîf ettikten sonra vefât etmiştir. Hâfız Ebû Sa'd bin Sem'ânî "Ensâb" kitabında, onun dedesinin adının "Ubeydullah bin Ahmed" olduğunu bildirmektedir. Başkaları böyle bildirmedi.

> Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bir kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan ayında oruç tutar, namusunu korur ve kocasına itaat ederse, dilediği kapıdan Cennete girer."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 180

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 265

3) Keşf-üz-zünûn sh. 760

MUHAMMED BİN ABDURRAHMÂN EN-NESEVÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Hadîs, tefsîr, fıkıh, edebiyat, nahiv, lügat âlimi ve şâir. İsmi, Muhammed bin Abdurrahmân bin Ahmed bin Ali en-Nesevî'dir. Künyesi Ebû Ömer olup, kadılar kadısı diye bilinirdi. 378 (m. 988) senesinde Horasan'ın Nesâ şehrinde doğdu, ilim öğrenmede çok gayretli olup, Irak, Mısır, Şam, Mekke ve daha başka şehirleri dolaştı. Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey tarafından Bağdad'a, hilâfet makamına elçi olarak gönderildi ve Selçuklu devlet adamları tarafından çok sevilip, mühim işlerde görevlendirildi. Kâim bi-emrillah onu Harezm'e kadı ta'yin etti ve Ekd-el-Kudâd (kadılar kadısı) lakabını verdi. 478 (m. 1085) senesinde vefât etti.

Nesevî, fıkıh ilmini kendi memleketi Nesâ'da Kâdı Hasen ed-Demmâni ve en-Nesevî'den alarak yetişmiş, daha sonra Irak'a giderek orada ilim tahsil etmiştir. Nişâbûr'da; Ebû İshâk İsferâinî, Cürcan'da: Ebû Muammer el-İsmâilî, Mısır'da; Ebû Abdullah Muhammed bin Fadl bin Nazif el-Ferrâ, Dımeşk'de; Ebû Hasen Ali bin Mûsâ es-Simsâr, Mekke'de; Ebû Zer el-Hirevî, Nesâ'da; Ebû Bekr Muhammed bin Züheyr bin Ahdal en-Nesâî'den ilim tahsilinde bulunmuştur. Çeşitli ilim meclislerinde bulunarak istifâde etmiş ve hadîs ilmi hakkında dersler vermiştir.

Kendisinden de; Ebû Abdullah el-Furâvî, Abdülmünîm el-Kuşeyrî, İsmâil bin Sâlih el-Müzenî ve daha başka âlimler ilim tahsilinde bulunmuşlardır.

Sem'ânî onu, "Kâdıların reîsi olarak bilinen, fazilet ve haya bakımından zamanındaki âlimlerin en üstünlerinden, sultan tarafından, izzet ve ikram gören bir zât idi" diye bildirmektedir.

Muhammed Nesevî, kimsenin ayıbını araştırmaz ve çirkin şeylerde de bir güzellik görmeye çalışırdı. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmazdı. Tek maksadı Allahü teâlâya kul olmak ve O'nun kullarına Hizmet etmekti. Ebû Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî dedi ki: "Hiç bir kimsenin kötü tarafını aramaz, onun iyiliklerinden bahsederdi. Bir defasında kendisine bir fakîhin birçok kötü hâlleri anlatıldığında, Nesevî: "Böyle demeyiniz. O kimsenin hiç bir güzel vasfı bulunmasa da, imamet sarığını çok güzel sarıyor" demiştir.

Harezmî ise onun için şöyle anlatır: Asrında fazilet ve iyilik yönünden, makam, güzel huy, haya ve yumuşak hâl bakımından en ileride idi. Dinî ilimlerin her birinde çok mahir olup, lügat, nahiv, müfessir, müderris (profesör), fıkıh âlimi, müftî, ilmî münâzarası kuvvetli, şâir ve hadîs âlimi idi. Dînine bağlılığı örnek olup, halkı; haramlardan, kusur ve kötü olan şeylerden nehyederdi.

Nesevî'nin bir şiirinin açıklaması şöyle:

"Kim Allahü teâlânın nezdinde bir makam elde etmek istiyorsa, ona hakkıyla itaat etsin. O'na gerçek itaat ise, O'nun beğendiği şeyleri hakkıyla yapmaktır. Allahü teâlâya itaat etmek için gerçek yolu ara, böyle yaparsan Cenneti kazanır, Cehennemden kurtulursun."

O, tefsîr ve fıkıh ilmine dâir eserler tasnif etmiştir. Fakat bunlar elimize geçmemiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 178

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 36

3) Tabakât-Üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 36

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 134

5) El-A'lâm cild-6, sh. 191

MUHAMMED BİN AHMED EL-BUHÂRÎ (Goncâr)

Buhârâ'da yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Süleymân bin Kâmil el-Buhârî'dir. "Goncâr" lakabı ile meşhûr olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. 337 (m. 948) senesinde Buhârâ'da doğdu. Hadîs ve târih ilimlerinde mütehassıs idi. Çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. "Buhârâ Târihi" ismindeki kitabın sahibidir. Dört Halîfe'nin faziletlerini anlatan kıymetli bir eseri daha vardır. 412 (m. 1021) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde Hâfız idi. Ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. Bu ilmi Halef bin Muhammed el-Hayyâm'dan, Sehl bin Osman es-Sülemî'den, Ebû Ubeyd Ahmed bin Urve el-Keremînî'den, Muhammed bin Hafs bin Eslem'den, İbrâhim bin Hârûn el-Melâhımî'den, Hasen bin Yûsuf bin Ya'kûb'dan, Muhammed bin Muhammed bin Sâbır'dan ve daha birçok âlimden aldı. Buhârâ'dan başka bir yere gitmedi. Çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi.

> Kendisinden de; Ebü'l-Muzaffer Hennâd bin İbrâhim en-Nesefî ve daha başkaları hadîs-i şerîf öğrendiler, rivâyette bulundular. İbn-i Nâsırüddîn diyor ki, "O Hâfızdır. Rivâyetleri sika (sağlam, güvenilir) olup, eserleri bulunan âlimlerin en büyüklerindendir. Onun bildirdiği bir, hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Bana insanlarla, Kelime-i şehâdet getirinceye, namazları kılıp zekâtı verinceye kadar harb etmem, emrolundu. Böyle yaparlarsa, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1052

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 7

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 196

4) El-A'lâm cild-5, sh. 313

5) Keşf-üz-zünûn sh. 286, 1276

MUHAMMED BİN AHMED EL-FÂRİSÎ (Ebû Bekr-i Beydâvî)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abbâs el-Fârisî'dir. Künyesi, Ebû Bekr-i Beydâvi'dir. 392 (m. 1002) senesinde İran'ın Beydâ şehrinde doğdu. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimidir. Tasavvuf ilminde de yüksek derecelerde bulunuyordu. Beydâ şehrinde, Şafiî mezhebinden olan üç büyük âlim yetişti. Bunlardan birisi Ebû Bekr-i Beydâvi, diğeri bunun dâmâdı kadı Ebû Tayyîb-i Taberî, üçüncüsü de, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin hocası, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Ahmed'dir. Ebû İshâk, kitabında kendi hocasından başkasını anlatmamıştır. Fıkıh ve tasavvuf ilimlerinden herbirine âit birçok kitaplar yazdı. 468 (m. 1076) senesinde vefât etti. -Ebû Bekr-i Beydâvî, büyük bir fıkıh âlimidir. Kâdılık vazîfesinde bulunmuştur. Ayrıca edîb bir zât idi. Fıkıh ilminde, "Et-Tebsire fî fürû'-il-fıkh" kitabının sahibidir. Muhtasar olan bu kitabın üzerine iki şerh yapmıştır. Bunlardan birisi, "El-Edille fî ta'lîl-i mesâil-üt-Tebsîre"dir. İkincisi de, "Et-Tezkire fî şerh-ıt-Tebsire" olup iki cilddir. Kitabın tasnifini kendisi şöyle anlatıyor "Bu kitabı, Musul'a yakın Bârâm denilen yerden dönerken uğradığım ve dört gün kaldığım Kurh denilen beldede, cemâate öğleye kadar ders verip müzâkere ederken tasnif etmiştim. O sırada yanımda başka bir kitab da yoktu. Orada hazır bulunan âlimler de vardı. Kitabın hazırlanması, 421 (m. 1030) senesi, Şevval ayının ondördüncü gününde tamamlanmıştı." Bu sözünün delîli, güzel bir şerh olması ve içinde çok faydalı şeyler bulunmasıdır.

Ayrıca İbn-i Salâh, onun "El-İrşâd fî şerh-i kifâyet-is-Saymerî" isminde bir kitabının da olduğunu bildirmektedir.

Hatîb-i Bağdadî, bu zâtı, "Târih"inde yazmamıştır. Bunun sebebi, ya Bağdad'a gelmemiş olmasından veya kendisinden hiç rivâyette bulunmamasından, yahut da bilinmeyen başka bir sebeptendir. Halbuki Muhammed bin Abdullah-i Beydâvî'yi anlatmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 96

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 273

3) El-A’lâm cild-5, sh. 314

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

5) İzâh-ül-meknûn (Zeyl-i keşf-üz-zünûn) cild-1, sh. 52

MUHAMMED BİN AHMED EL-HÂŞİMÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Ali olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Mûsâ bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdullah bin Ma’bet bin Abdülmuttalib el-Hâşimî’dir. Ebû Ali 345 (m. 957) senesi Zilkâ’de ayında doğdu. 428 (m. 1037) senesi Rabi’ül-âhır ayının üçüncü günü, Bağdad’da vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yere defnedildi. Cenâze namazını kılmak için, çok kalabalık bir halk topluluğu hazır bulundu.

Ebû Ali, Muhammed bin Muzaffer, Ebü’l’Hüseyn bin Sem’ûn, Ebü’l-Hasen et-Temîmî’den ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Ali, devrinde Hanbelî mezhebinin en büyük âlimlerinden idi. Şöhretten uzak, kadri yüksek bir zâttır. Zamanının halifesi kendisine çok hürmet ederdi. Muhammed bin Ahmed Câmi’-ül-Medine’de ders okuttu. Hanbelî mezhebine göre birçok kitap yazdı. Eserlerinden ba’zıları şunlardır: Kitâb-ül-i’tikâd, el-İrşâd fil-mezheb, Şerhü Kitâb-ül-Harki, Ebû Ali hazretlerine, Allahü teâlâya îmândan sorulduğunda, şöyle cevap verdi: “Allahü teâlânın birliğini kalb ile tasdik, dil ile ikrârdır. Allahü teâlânın birliği ezelî ve ebedîdir. O görür ve işitir. Sıfatları da zatı gibidir. Benzeri bir varlık yoktur. Eğer Allahü teâlâ, “Ey kullarım! Sizleri günahlardan arındırdım” deseydi. Kul hiçbir zaman günah işlemezdi.”

Muhammed bin Ahmed hazretleri buyurdu ki:

“Allahü teâlânın günahları ve sevâbları tartacağı terazisi vardır.”

“Peygamberler kabirlerinde diridirler. Namaz kılarlar, ölü, Cum’a günü güneş doğmadan önce ve doğduktan sonra ziyâretçisini tanır.”

“İcma’ ve tevâtüre muhalefet eden sapıktır.”

“Hazreti Ali, hem hilâfette, hem de fazilette dört halifenin dördüncüsüdür.”

“Kul için bir takım melekler vardır ki, Allahü teâlânın emriyle onu muhafaza ederler.”

“Nasihat, sâlih amellerin en faziletlisi ve dinde asıldır.”

“Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: insanlara ilim öğretmekten daha faziletli bir ibâdet bilmiyorum.”

“Ehl-i kıbleden, ister büyük, ister küçük günah işleyen olsun, böyle bir kimse küfür ile itham edilemez.”

“Tövbe; hakkıyla Allahü teâlâdan korkanların işidir.”

Muhammed bin Ahmed’in Kitâb-ül-i’tikâd adlı eserinden ba’zı bölümler: “Allahü teâlâ seni doğru i’tikâd edenlerden ve ona yardımcı olanlardan eylesin. Âmin. İ’tikâdî mevzûlarda konuşmak, konuşanın hem dinine, hem de dünyâsına zarar verir. Dünyâdaki zararına gelince; kin ve tehlikelere sebeb olur. Gömülüp, gitmiş ba’zı fitneleri ortaya çıkarır. Dini yönden zararına gelince; bu mevzûlara dalan kimse, hevâsına (nefsinin arzu ve isteklerine) uymaktan, Ehl-i sünnet i’tikâdına ters düşen i’tikâdlara düşmekten emîn olamazlar.”

“Meymun bir Mihrân buyurdu ki: Üç şey ile kendini imtihan etme. Birincisi, kendisine Allahü teâlâya itaati emrederim gayesiyle bile olsa, sultânın huzûruna girme, ikincisi, kendisine Kur’ân-ı kerîmi öğretmek niyetiyle bile olsa, yabancı kadının yanına girme. Üçüncüsü, hevâ sahibinin (nefsinin arzusuna uyanın) sözünü dinleme. Çünkü sen, kalbine ondan ne bağlandığını bilemezsin.”

“Âlimlerden bir cemâat, akâid konusunu inceleyip, lâzım olanlar hakkında bildirilmesi lâzım olanları bildirdiler.”

> Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Hak, Ömer’in dili üzeredir. Ömer, Cennetliklerin kandilidir” buyurdu. Selef-i sâlihînden bir zât da, “Dilim yırtıcı bir hayvandır. Eğer onu salıverirsem beni yer” buyurdu. Şöyle anlatılır. “Meliklerden birinin bir terbiye edicisi vardı. Birgün melik ile beraber yolculuk

yapıyorlardı. Bir yere geldiler. Burada bir kuş ötüyordu. Melik o kuşun avlanmasını istedi. Yanındakiler o kuşu avladılar. Terbiye edici bunun üzerine, “Eğer bu kuş ötmese idi, avlanmaktan kurtulacaktı” dedi.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 13

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 182

3) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 354

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 238

MUHAMMED BİN AHMED EL-HİREVÎ (Ebû Âsım el-Abbâdî)

Herât’ta yetişen Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah İbni Abbâd el-Hirevî, künyesi de Ebû Âsım’dır. “Abbâdî” lakabı ile meşhûr oldu. 375 (m. 985) senesinde Herât şehrinde doğdu. Hadîs ve fıkıh ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Şafiî mezhebinin âlimleri arasında, en önde gelenlerden oldu. Mezhebindeki mes’eleleri ezberlemişti. İlimleri tetkik etmek husûsunda umman gibiydi. Kitaplardaki ibârelerin gizliliğini, sözlerin karşılığını iyi bilirdi. Bu husûsta gözde olan bir zât olup, keskin bir zekâya sahipti. Çok kıymetli kitaplar yazdı. 485 (m. 1066) senesi Şevval ayında vefât etti. Hadîs ilmini birçok âlimden aldı. O, Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Sehl el-Karrâb’dan ve başka âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Onun büyüklüğü, fıkıh ilmi ile meşgûliyetinden sonra meydana çıktı. Bu ilmi dört büyük âlimden aldı. Bunlar, Herat’ta; Kâdı Ebû Mensûr Muhammed bin Muhammed el-Ezdî, Nişâbûr’da da; Ebû Ömer el-Bistâmî, Üstâd Ebû Tâhir ez-Ziyâdî, Ebû İshâk-ı İsferâînî’dir.

Kâdı Ebû Sa’d-ı Hirevî diyor ki; “Ebû Âsım-ı Abbâdî, fıkıh ilminde çok ince bilgilere sâhib olması ve bu ilimde sözlerinin senet olması sebebiyle, asrının âlimleri arasında en yüksek oldu.”

Yine Ebû Sa’d anlatıyor “Ondan başka kimsede bulunmayan âdetlerinden birisi de, her söze bir ta’lîk, açıklama yapardı. Çünkü hocası Ebû İshâk, kendisinde bulunan bu özelliği, ona da sirayet ettirmişti.” Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf: Hazreti Ebû Hüreyre Anlatıyor Bir kerre Resûlullaha (aleyhisselâm) bir adam gelip: “Yâ Resûlallah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme, insanlar içinde en ziyâde lâyık ve müstehak olan kimdir?” diye sordu. Resûl-i ekrem: “Annendir!” diye cevap verdi. “Sonra kimdir?” dedi. Resûl-i ekrem: “Sonra annendir!” buyurdu. “Sonra kimdir?” dedi. Resûl-i ekrem: “Sonra annendir!” buyurdu. “Sonra kimdir?” deyince, (dördüncüde) **“Sonra** babandır!”diye cevap verdi. Buyurdu ki:

“Kur’ân-ı kerîmden namazın sahih olacağı miktardan fazlasını öğrenmek, nafile namaz kılmaktan daha çok sevâbtır. Zaten namaz için Kur’ân-ı kerîm ezberlemek, müslümanlara emirdir.”

“Üzerinde zekât borcu olup da hiç bir malı bulunmayan hasta, hemen vermeye gücü yetince ödemeye niyet eder, borç istemez. Çünkü, o da ayrı bir borcu olur.”

“Âlim ile avamdan olan iki müslüman esîr düşseler ve birini esâretten kurtarmak mümkün olsa, âlimi bırakıp, avam olan, müslümanı kurtarmak daha uygundur. Çünkü avam, herhangi bir sıkıntı ile karşılaşınca dininden vazgeçebilir. Halbuki âlim, ancak çok sıkıştırılınca konuşur. Onun kalbi, imânda daha kavidir. Dininden hemen dönmez. Halbuki âlim ile avamdan birisi, avret yerleri açılmak durumunda kalan bir yerde bulunsalar ve ancak bir kişinin örtünebileceği bir elbise bulunsa, bunu âlim olan kimseye vermek daha uygundur. Çünkü avamdan olanın avret yeri açık olsa bile, âlim ona bakmaz.”

Eserlerinden ba’zıları şunlardır:

1. Edeb-ül-kazâ, 2. El-Hâdî ilâ mezheb-il-ulemâ, 3. Er-Reddü alâ Sem’ânî, 4. Tabakât-ül-fukahâ-iş-Şâfiiyye, 5. Ahkâm-ül-miyâh, 6. El-Mebsût, 7. El-Erâf Kâdılığın ve hükümet sırlarının yerine getirilmesindeki şartları beyân eden bir eserdir.

Abbâdî, “Tabakât-ül-fukahâ-iş-Şâfiiyye” adındaki eserinin mukaddimesinde buyuruyor ki: Selefin (daha önceki âlimlerin), Eshâb-ı Kirâmın tabakalarını, herbirinin üstünlüklerini bildirmeye gayret ettiklerini gördüm. Çünkü onlara uymak ve gittikleri yolda yürümek, dînimizin emridir. Sahabeyi görmekle şereflenen Tabiîni ve onların yolunda bulunan seçilmiş yüksek âlimlerin tabakalarını da bildirdiler. Çünkü bunlar da, Eshâb-ı Kirâm ile bizim aramızda vâsıta olmuşlar ve fıkıh, ahkâm ve hudûd, meânî ve çeşitli ilim yollarını yerine getirmişlerdir. Onlardan sonra, çeşitli memleketlerde yetişen ve herkes tarafından bilinen “Eshâb-ı fetâvâ”dan olan fıkıh âlimleri meşhûr oldu.

İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’nin mezhebinde olan âlimlerin de, onun eshâbının ve ona tâbi olanların, meselâ, Ebû Yûsuf, Ya’kûb bin İbrâhim, Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî, Züfer, Hasen bin Zeyyâd, Hasen bin Ebî Melek, Esed bin Amr, Seddâd bin Hakim, Abdullah bin Mübârek ve İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’den rivâyette bulunan daha nice âlimlerin yollarını medhettiklerini, övdüklerini gördüm. Ben de İmâ’m-ı Şafiî’nin eshâbından, onun mezhebindekilerden, zamanındaki yardımcılarından ve ondan rivâyet edenlerden tanıdıklarımın isimlerini yazmaya karar verdim, önce, İmâm-ı Şafiî’nin nesebini yazmaya başladım:

İmâm-ı Şâfiî’nin ismi ve nesebi; Muhammed bin İdrîs bin Abbâs bin Osman bin Şafiî bin Saîb bin Ubeyd bin Abd-i Yezîd bin Hâşim bin Muttalib bin Abd-i Menâfdır. Künyesi Ebû Abdullah’dır. Âlimlerden bir çoğu, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizden bildirilen sahih, doğru olan haberleri delîl kabûl ederek, onun mezhebini seçtiler ve herkesi bu haberlere ve ma’nâsına tâbi olmayı bildirdiler. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

> “İmâmlar, Kureyştendir.”
>
> “Kureyşten ilim öğreniniz. Onlara ilim öğretmeyiniz!”
>
> “Kureyş’i önde tutunuz.”
>
> “Kureyş’te olan bir kişinin re’yi, Kureyşî olmayan iki kişinin re’yinden daha faziletlidir.”

“Kureyş’e sövmeyiniz. Zîra Kureyşli bir âlim, yeryüzünü ilimle doldurur.”

> (İmâm-ı Şafiî’nin sekizinci babası, Hâşim bin Muttalib bin Abd-i Menâf’dır. Resûlullahın dedelerinden olan Hâşim, bu Hâşim’in amcasıdır. Beşinci babası Saîb Bedr gazâsında düşman ordusunda idi. Sonra oğlu Şafiî ile beraber sahabî oldular. Bunun için “Şafiî” denildi. Annesi, Hazreti Hasen soyundan olup şerîfedir, ilim, amel, zühd, ma’rifet, zekâ, Hâfıza ve neseb bakımlarından zamanındaki imamların en üstünü idi. Önce olanların çoğunun da üstünde oldu. Mezhebi her yere yayıldı. Haremeyn (Mekke-Medîne) ve Filistin tamamen Şafiî oldu. “Kureyş âlimi, yeryüzünü ilim ile doldurur” hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Şafiî’de zuhur eyledi.)

Abbâdî bu eserinde, yüzelli civarında Şafiî âlimi hakkında bilgi vermektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 10

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh. 214

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 104

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 306 5) Keşf-üz-zünûn, sh. 47, 964

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

7) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 249

8) Sahîh-i Buhârî (Kitâb-ül-edeb ve kitâb-üt-tıb)

MUHAMMED BİN AHMED EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî olup, künyesi Ebû Ca’fer’dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 414 (m. 1023) senesinde vefât etti. Kâdı idi. Ebû Bekr er-Râzî, Ebû Hâcib el-Esterâbâdî ve Ebû Nasr eş-Şîrâzî gibi zamanının meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Kendisi de birçok büyük âlim yetiştirmiştir. Fıkıh âlimlerinin önde gelenlerindendir. Zühd ve

vera’ sahibi idi. Haramlardan ve şüpheli olan şeylerden çok sakınırdı. Allahü teâlâyı çok sevmesi ve bu sevgiden mahrûm olmak korkusu pekçok idi. İffet ve edebi fevkalâde idi. Herkese iyilik etmeyi severdi. Sâde bir hayat yaşar, fakirliği severdi. Kanâat sahibi idi.

Fakirliği, ailesinin kalabalığı ve çeşitli musibetler sebebiyle çok sıkıntılar çekmekle beraber; kanâati ve Allahü teâlâya olan tevekkülü pekçok idi. Hâlinden şikâyet etmezdi. Kaynaklarda Ebû Ca’fer Muhammed bin Ahmed en-Nesefî hazretlerinin “Et-Ta’lîka fil-hilâf’ isimli bir eseri zikredilmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 62

2) Keşf-üz-zünûn cild-1. sh. 424

3) El-Muntazam fî târih-il-ümem cild-8, sh. 15

4) Cevâhir-ül-mudiyye v. 118 a-b

5) El-Kâmil fit-tarih cild-7, sh. 315

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 157

MUHAMMED BİN ALİ (İbn-ül-Uşârî)

Bağdad’da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Feth bin Muhammed bin Ali’dir. Künyesi Ebû Tâlib’dir. “İbn-ül-Uşârî” diye meşhûr oldu. 366 (m. 976) senesinin Muharrem ayında Bağdad’da doğdu. Çok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Birçok hadîs-i şerîf bildirdi. 451 (m. 1087) senesi Cemâzil-evvel ayının, yirmidokuzuncu günü vefât etti.

Hadîs ilminde sadûk (sağlam, güvenilir) bir râvi olmakla meşhûr olan bir âlimdir. O, başta Ebû Bekr Muhammed bin Yûsuf el-Allâf, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Muhmî el-Lü’lü’î, Yûsuf bin Ömer el-Kavvâs, Ali bin Ömer es-Sekeri, Ebû Hafs bin Şahin, Ebû Heysem bin Habbâbe, Ebû Bekr Muhammed bin Ömer bin Muhammed Gîlân es-Simsâr, Dâre Kutnî ve daha birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf öğrendi ve rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de; Ebû Ca’fer bin Ebî Mûsâ, Hatîb-i Bağdadî ve daha birçok âlim, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Hatîb-i Bağdadî, “Târih-i Bağdâd” ismindeki eserinde diyor ki “Ben de ondan hadîs-i şerîf yazdım. O, rivâyetinde sika (güvenilir, sağlam), sâlih, dinine çok bağlı bir âlimdi.”

İbn-ül-Uşâri, Zühd sahibi olan âlimlerdendir. Dünyâya meyli yoktu. Tasavvuf ma’rifetlerinde Ebû Abdullah bin Bata, Ebû Hafs-ı Bermekî ve Ebû Abdullah bin Hâmid ile sohbet etti, onlardan feyz alarak yükseldi.

Şöyle anlatılır: “Bir Cum’a gününde, askerlerden biri, İbn-ül-Uşârî ile karşılaşmıştı. Ona, “Yanında hangi şeyler vardır?” diye sordu. Cevâbında: “Yanımda birşey yoktur” dedi. Fakat cebinde bulunan bir miktar parayı söylemeyi unutmuştu. Hemen aklına geldi. Kendisinden birşeyler isteyen askeri çağırdı. Cebinden çıkarıp onun eline koydu ve “Bu benim yanımda olan paradır, unutmuşum. Onu alınız!” dedi. Bu şahıs, onun heybetinden korktu ve parayı almadan çekip gitti.”

Çok hadîs-i şerîf ezberlemiş olup Hâfız idi. Ya’nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleri ve râvîleri ile birlikte ezbere biliyordu Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk’ın faziletlerini bildiren birçok hadîs-i şerîf bildirmektedir, Ayrıca onun bildirdiği hadîs-i şerîflerde, mübârek günlerden birisi olan Aşure gününün fazileti hakkında Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

“Aşure gününde oruç tutunuz. Çoluk çocuğunuza iyilik yapınız! Bir kimse, Aşure günü çoluk çocuğuna iyilik yapsa, onları sevindirse, Allahü teâlâ ona, senenin diğer günlerini iyi eder. Aşure günü oruç tutanın orucu, kırk yıllık günahına keffâret olur. Aşure gecesini ihyâ edip, sabahleyin de oruçlu olsa, ölüm acısını hissetmeden Vefât eder.”

> “Bir kimse Aşure günü oruç tutsa, Allahü teâlâ ona bin şehîd sevâbı verir. Aşure günü oruçlu olan kimse için, yedi gök ehlinin sevâbını yazar. Aşure günü iftar ettirse, ümmet-i Muhammed’in hepsine iftar ettirmiş karınlarını doyurmuş gibi sevâb yazılır. Aşure günü bir yetimin başını okşayanın, yetimin başındaki saçları kadar Cennette derecesi artar” Eshâb-ı Kirâm, “Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ Aşure gününü, diğer

günlerden üstün tutmuş mudur?” dediklerinde, Resûlullah efendimiz: “Evet, Allahü teâlâ Aşure gününü, diğer günlerinden üstün tutmuştur. Allahü teâlâ gökleri Aşure günü (Muharrem’in onuncu günü) yarattı. Dağları, denizleri, Kalemi, Levhi ve Âdem aleyhisselâmı Aşure günü yarattı. Âdem aleyhisselâmı Aşure günü Cennete soktu. İbrâhim aleyhisselâmı ateşten Aşure günü kurtardı. Aşure gününde, oğlunun yerine kesmek için ona büyük bir koç verdi. Allahü teâlâ, Fir’avn’ı Aşure günü (Kızıldeniz’de suda) boğdu. Eyyûb aleyhisselâmdan belâyı, Aşure günü kaldırdı. Âdem aleyhisselâmın tövbesini Aşure günü kabûl etti. Dûvûd aleyhisselâmın zellesini Aşure günü bağışladı, Îsâ aleyhisselâm, Aşure günü dünyâya geldi. Kıyâmette, Aşure günü (gökten yeryüzüne) inecektir” buyurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 191

2) Târih-i Bağdâd cild-3, sh. 107

3) Mizân-ül-i’tidâl cild-3, sh. 656

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 33

MUHAMMED BİN DÂVÛD

Merv şehrinde yetişen âlimlerin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Muhammed el-Mervezî olup, künyesi Ebû Bekr’dir. Saydelânî ve Dâvûdî diye tanınan Muhammed bin Dâvûd hazretleri, ilim öğreterek insanların ma’nevî yönden yetişmelerini sağladığı gibi, çeşitli ilâçlar yapıp satarak, onların beden sıhhatlerine de hizmet etti. Bu işe nisbetle Saydelânî diye tanınmıştır. Babasına nisbetle de Dâvûdî diye meşhûr olmuştur. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde derîn âlim idi. Meşhûr fıkıh âlimi Ebû Bekr-i Kaffâl ile dostlukları vardı. Ondan ilim öğrendi. Kendisi de bir çok kimsenin ilimde yükselmesine vesile olmuştur.

Ebû Bekr-i Saydelânî 427 (m. 1036) senesinde vefât etti. Muhtasar şerhi ve başka eserleri vardır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 129

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 298

MUHAMMED BİN FADL ER-RAVVÂSÎ (El-Belhî)

Belh’de yetişen büyük tefsîr âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Fadl bin Muhammed bin Ca’fer bin Sâlih er Ravvâsî’dir. Künyesi Ebû Bekr olup, İran’ın Belh şehrinde doğdu. “Mîrek-i Belhî” ve “Ravvâsî” nisbetleriyle meşhûr oldu. “Tefsîr-i kebir” isimli eserin sahibi olan Ravvâsî, ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl olur ve insanlara devamlı nasihat ederdi. İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini bildirmek ve yasaklarından sakındırmak için son derece gayret gösterirdi. 413 (m. 1022) senesinin sonlarında Belh’de vefât etti. 416 (m. 1025) senesinde vefât ettiği de bildirilmektedir.

Büyük tefsîr âlimi olan Ravvâsî; Ahmed bin Muhammed bin Nâfi’, Muhammed bin Ali bin Anbese ve diğer birçok âlimden ilim almış, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ali bin Muhammed bin Haydar ve daha birçok âlim; hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Muhammed bin Fadl er-Ravvâsî, bütün ömrünü ilme vermiş ve insanların saadete kavuşması için çalışmıştır. Dünyâya düşkün olmayıp, gayet sâde bir hayat yaşardı.

Kıymetli eserleri vardır. Bunlardan “Tefsîr-ül-Kur’ân” ismindeki eseri en meşhûr olanıdır. El-Kuraşî, “Tabakât-ül-Hânefiyye” ismindeki eserinde diyor ki: “Onun, Ehl-i sünnet i’tikâdını anlatan “El-i’tikâd” isimli bir kitabı vardır. Bu eserini, zamanın devlet başkanı Sebük Tekin için yazmıştır.”

“El-i’tikâd” kitabında buyuruyor ki: “Şüphesiz ki, ilim akıldan daha faziletlidir. Bir kimse, “Akıl, ilimden daha efdaldir” derse, bozuk bir inanca saplanmıştır. Herşeyi akıl ile ölçmeye kalkışmak felâkettir. Aklın anlayamadıkları çoktur. Böyle bozuk i’tikâdda olanlara Mu’tezilî denir.” Yine buyuruyor ki “Şüphesiz ilim bir ihtiyâçtır. Akıl ise alet gibidir.”

Zehebî de “El-İber” isimli eserinde diyor ki; “Muhammed bin Fadl, Belh’den Semerkand’a gelip yerleşti. Orada va’z ve nasihat etmekte çok yükseldi. Dört büyük âlim, onun ilim meclisine, vefât edinceye kadar devam etti. Büyük âlim Ahmed Hadraveyh el-Belhî de onunla arkadaşlık yapmıştır. Ahmed Hadraveyh, Kuteybe’den en son hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunan âlim olup, Ebû Bekr bin el-Mukrî’ye icâzet vermiştir.

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 222

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 38

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11. sh. 129, 130

4) El-Vâfî cild-4, sh. 322, 323

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1393

MUHAMMED BİN HALEF

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Halef bin Saîd bin Vehb’dir. İbn-ül-Murabıt diye tanındı. Aslen Endülüslüdür. Meriyye şehrinde kadılık yapmıştır. Pekçok değerli âlimlerden okuyan Muhammed bin Halef, 485 (m. 1092) yılında Medine’de vefât etmiştir.

Muhammed bin Halef, Ebü’l-Kâsım el-Mühelleb ve Ahmed bin Muhammed et Talmenekî’den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Ahmed bin Muhammed, kendisine icâzet (diploma) verdi. Muhammed bin Halef, ayrıca Muhammed bin Abbâs el-Kayrevânî’den istifâde etti. Kendisinden; Kâdı Ebû Abdullah et-Temîmî, Kâdı Ebû Ali el-Hâfız ve fıkıh âlimi olan Ebû Muhammed bin Ebî Ca’fer ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi.

Fazilet sahibi bir zât olan Muhammed bin Halef, halka Ehl-i sünnet inancını anlatır, bu doğru i’tikâdın yayılmasına çok gayret ederdi. İnsanlar onun yanına hadîs-i şerîf dinlemek için gelirlerdi.

Ömrünü çok değerli eserler yazarak ve İslâmiyete hizmet ederek geçiren bu âlimin yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır:

1. Kitâb-ün-kebîrun fî serh-ü-Câmi’-is-Sahîh lil-Buhârî. Bu eser, Sahîh-i Buhârî’nin şerhidir. 2. Ta’likât-ün-alel-Müdevvene fil-fıkh. 3. El-Vusûl ilel-garaz-il-matlûb min cevâhiri kût-il-kulûb.

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 273

2) El-Vâfî bil-vefeyât cild-3, sh. 46

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1361, 1644

4) El-A’lâm cild-6, sh. 348

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 76

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 284

MUHAMMED BİN HASEN RÂZÂNÎ

Kırâat, Arabî ilimler ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Hasen bin Ca’fer’dir. Râzân’da 426 (m. 1035) yılında doğdu. Evâne’de yerleşti. 494 (m. 1101) yılında orada vefât etti.

Babası da kendisi gibi âlimdi. Bu sebepten Ebû Abdullah Râzânî, ilim tahsiline babası Hasen bin Ca’fer’den öğrendikleriyle başladı. Babasından fıkıh ilmini aldı. “Tabakât-ı Hanâbile” sahibi Kâdı Ebû Ya’lâ’dan hadîs-i şerîf işitip fıkıh öğrendi. Ebü’l Ganâim bin Me’mûn, Ebû Bekr bin Hamdeveyh ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. İşittiklerini yazarak ezberledi. Kırâat, hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Allahü teâlânın dinini öğrenmeye ve öğretmeye çok çalışır, Rabbinin rızâsını kazanmaya gayret ederdi. Mala paraya kıymet vermez, eline geçeni, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların fazlasını da terk ederdi. Çok ibâdet ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri teheccüd namazı kılardı. Duâlarının kabûl olduğu çok görüldü. Birçok kimseler kerâmetlerine şahit oldular. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara nasihat eder, Allahü teâlânın dinini âlimlerden veya kitaplarından öğrenmelerini bildirir,

Resûlullaha (aleyhisselâm) tâbi olmayanın ebedî saadete kavuşamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Hâfız Ebû Nasr Yunartî, İbn-i Sem'ânî ve daha birçok âlim talebeleri arasındaydı. Zâfir bin Mu'âviye de, kırâat ilminde yetiştirdiği talebelerindendir.

Zâfir bin Mu'âviye anlatır: "Hocam Ebû Abdullah Râzânî, birgün câmiye gitmek için evden çıkacağı sırada, çocuğu arkasından yetişti. "Oynamak için bir geyik isterim" dedi. Ebû Abdullah birşey söylemedi. Çocuk ısrar edince de, ağzından gayri ihtiyâri, "Yarın sana bir geyik gelir" deyiverdi. Çocuk çok sevindi. Koşarak geri döndü. Ertesi sabah, kapı vuruldu. Ebû Abdullah kapıyı açınca, bir geyiğin boynuzları ile kapıya vurmaya çalıştığını gördü. Çocuğunu çağırıp, "Al evlâdım, istediğin geyik geldi" dedi. Allahü teâlânın bu sevgili kulunun ağzından yanlışlıkla çıkan söz doğrulanmış ve o mübârek zâtın bir kerâmeti ortaya çıkmıştı."

İbn-i Neccâr tarihinde şöyle anlatır:

Biri, Ebû Abdullah Râzânî'yi hac esnasında Arafât'da gördü. Halbuki, Ebû Abdullah o sene hacca gitmemişti. Hacdan dönüşünde Ebû Abdullah'ı görünce, "Hanımımın nikâhı üzerine yemîn ederim ki, seni hacda gördüm" dedi. Ebû Abdullah kerâmetinin açığa çıkmasının üzüntüsüyle başını önüne eğdi. Gerçeği söylemese adamcağızın nikâhı hakkında sû-i zanna sebeb olacaktı. Çünkü herkes onun bu yıl hacca gitmediğini biliyordu. Adama "Senin nikâhın bozulmadı" dedikten sonra başını kaldırdı ve şöyle ilâve etti: "Bu ümmet, Allahü teâlânın düşmanı olan şeytanın, mü'min erkekler ve kadınlar arasında fitne çıkarmak için, bir anda şarktan garba gidebileceğinde icmâ' (sözbirliği, ittifâk) etti. Allahü teâlâya ibâdet ederek kulluk eden bir kimsenin de, Allahü teâlânın izniyle bir gecede Mekke'ye gidip geri dönebileceğini kimse inkâr etmedi." Sonra yemîn eden adama döndü ve "Rahat ol! Zevcen sana helâldir" buyurdu.

Hasen bin Harif anlatır. Birgün Ebû Abdullah Râzanî'nin meclisine geç kaldım. Kendisinden özür dileyince, "Özür dilemene gerek yoktur. Çünkü mü'minler, Allahü teâlânın takdîri ile bir araya gelirler. Birbirlerinden ma'nevî yönden istifâde ederler. Maddî rızık nasıl mukadderse, ma'nevî rızık da takdîr edilmiştir" buyurdu.

1) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 91

2) El-Bidaye ven-nihâye cild-12, sh. 191

MUHAMMED BİN HÜSEYN (Ebû Ya'lâ)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Muhammed bin Hasen (veya Hüseyn)'dir. Künyesi Ebû Ya'lâ'dır. 380 (m. 990)'de doğdu. 458 (m. 1066) senesinde, Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defn edildi. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin beşinci tabakasındandır. O, "Tabakât-ı Hanâbile" adlı eserin müellifi Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ebû Ya'lâ'nın babasıdır. Babası Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed, Hanefî mezhebinde fıkıh âlimi idi. Babası, o yirmi yaşında iken vefât etti. Vefât etmeden önce, oğlunun yetiştirilmesi için sevdiği bir zâta vasıyyet etti.

Ebû Ya'lâ, babasının bu vasıyyeti üzerine, İbn-i Müfriha ismiyle tanınmış olan bir âlimin yanına gitti. Kırâat ilminde âlim olan bu zâttan, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Bir müddet onun terbiyesinde kaldı ve derslerinde yetişti. Ondan çok istifâde etti. Ebû Ya'lâ'yı ilimde belli bir seviyeye ulaştıran bu zât, "Daha çok ilim öğrenmeyi arzu ediyorsan, meşhûr âlim Ebû Abdullah bin Hâmid'den ders alman gerekir" dedi. Bu tavsiye üzerine, Ebû Abdullah bin Hâmid hazretlerinin ders verdiği mescide gidip, ondan fıkıh dersleri almaya başladı. Bu hocası vefât edinceye kadar yanından ayrılmadı. Ondan Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini iyi bir şekilde öğrendi. Bu husûsta öyle ilerledi ki, zamanının meşhûr âlimlerinden oldu. Bir defasında, fıkıh ilmini öğrendiği hocası hacca giderken, "Sen gidiyorsun, biz kimden ders alacağız?" diyen talebelerine, Ebû Ya'lâ'yı göstererek: "Bu gençten alırsınız!" demiştir. Hocasının talebeleri arasında çok yükselmiş ve ilimde pek yüksek derecelere ulaşmıştır.

Hadîs ilminde ise, sika (güvenilir, sağlam) bir âlim olup, Ebü'l-Hüseyn Sekrî'den, Ebü'l-Kâsım bin Hebâbe'den, Abdullah bin Ahmed bin Mâlik'den, Ali bin Ma'rûf el-Bezzâz'dan, Ali bin Amr el-Harbî'den, Îsâ bin Ali bin Îsâ'dan, İsmâil bin Sevid'den,

Mekke'de, Şam ve Haleb'de daha birçok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir.

Muhammed bin Hüseyn Ebû Ya'lâ, hocası İbn-i Hâmid'in vefâtından sonra ders vermeye ve kitap yazmaya başladı. Sabri, tevâzusu, üstün ve gayretli çalışmalarıyla, ömrü boyunca İslâmiyete hizmet etti ve kıymetli eserler yazıp talebeler yetiştirdi. Kendisinden hadîs ve fıkıh ilmi öğrenen pekçok talebesi vardır. Ahmed bin Ali bin Sabit, Abdülazîz bin As en-Nahşebî, Ömer bin Ebü'l-Hasen ed-Dehşûnî el-Hayyât, Hibetullah bin Abdülvâris eş-Şîrâzî, İshâk bin Abdülvehhâb bin Mendeh el-Hâfız el-Mukrî ve daha pekçok sayıda zât ondan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundular. Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî, Ebû Ca'fer, Ebü'l-Ganâim İbni Zebîbû, Ebû Ali bin el-Bennâ, Ebü'l-Vefâ bin Kavas, Kâdı Ebû Ali el-Berzebînî, Kâdı Ebü'l-Feth bin Hable, Ali bin Ömer ed-Darîr, el-Harrânî, Ebû Yasîr bin Hadramî ve daha birçok zât da, ondan fıkıh ilmini öğrenmiştir.

> Oğlu Ebü'l-Hüseyn, babasını "Tabakâtı Hanâbile" adlı eserinde şöyle övmektedir "O, bulunduğu mevkiyi, ilimdeki makamını fevkalâde dolduran bir âlim idi. Biz onu anlatmaktan âciziz. O, sıkıntılar ve musibetler karşısında sabırlı, muarızlarına tahammüllü, düşen dostlara yardımcı, küçük büyük herkese iyilik yapan, bilmeyenlere doğruyu anlatan ve daha nice üstün vasıflar sahibi bir âlim idi."

Cum'a günleri Cum'a namazından sonra Mensûr Câmii'nde hadîs-i şerîf okuyup yazdırırdı. Onun derslerini dinlemek için o kadar çok cemâat toplanırdı ki, kalabalığın çokluğundan yer kalmaz, namaz kılarken birbirlerinin sırtına secde ederlerdi, Geceyi üç kısma ayırır, bir kısmında istirahat eder, bir kısmında namaz kılar, bir kısmında da kitap yazardı. Yaşı çok ilerlemiş olduğu hâlde, ders vermeyi ve kitap yazmayı hiç bırakmadı. Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olup, kırâat-ı aşereye vâkıf idi. Hadîs ilminde ve fıkıh ilminin usûl ve fürû' mes'elelerinde derin âlim idi. İlimde, ahlâkta, zühd ve takvâda zamanın en seçkin âlimlerinden idi. Yaşayışı ilmine, ilmi yaşayışına uygun idi.

> **Eserleri:** Pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır; "Ahkâm-ül-Kur'ân", "Nakl-ül-Kur'ân", "İzâh-ül-beyân", "Mesâil-ül-Îmân vel-mu'temed", "Muhtasar-ül-mu'temed vel-muktebes", "Muhtasar-ül-muktebes", "Uyûn-ül-mesâil", "Muhtasaru ibtâl-it-te'vîlât", "El-Kâfiye fî usûl-il-fıkıh", "Ahkâm-üs-sultâniyye", "Kitâb-üt-tıb".

Zamanın kâdı'l-kudâtı (kadılar kadısı) vefât edince, halife Kâim bi-emrillâh onun yerine geçebilecek zâhid ve âlim bir kadıya ihtiyâçları olduğunu bildirdi. Devrin ileri gelen âlimlerinden ba'zılarını, kadılık tekliflerini kabûl etmesi için Ebû Yalâ'ya gönderdi. Fakat o, bu teklifi kabûl etmekten çekindi. Gelenler kadılığı kabûl etmesi için çok ısrar ettiler. Ebû Ya'lâ, bu fazla ısrar karşısında yapılan teklifi kabûl etti. Ancak, ba'zı husûsi merasimlerde, protokolda yer almamak, karşılamalarda bulunmamak, yerine kendisinin vekîl ta'yin etmesi gibi şartlar ileri sürdü. Bu istekleri kabûl edildi Böylece kadılığa ta'yin edildi. Daha sonra Harran, Halvân kadılıkları da onun emrine verildi. Kâdılığı sırasında, riâyet edilmesi gerektiği halde terkedilmiş olan, kadılıkla ilgili birçok şeyi yeniden tatbik etti. Kâdılık, onun çalışmalarıyla tedbirleri ve düzenlemesiyle yeniden asıl hüviyetine kavuştu.

Vefât ettiği zaman, cenâzesinde büyük bir kalabalık toplanmıştır. Ayrıca, asrının meşhûr âlimleri de cenâze namazında bulunmuşlardı. Namazını oğlu Ebü'l-Kâsım kıldırdı.

Oğlu Ebü'l-Hüseyn şöyle anlatmıştır: Su'ûd el-Habeşî'den işittim, şöyle dedi: "Ben Kâdı Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'nın cenâze namazında bulunamadım. Bundan dolayı üzülmüştüm. Vefâtından sonraki ilk Cum'a günü Dicle kenarına çıkmıştım. Bir zât bana selâm verdi ve: "Sen İbn-i Yûsuf'un kölesi Su'ûd musun?" dedi. "Evet" dedim. "Sana arkadaşın Ebû Ya'lâ'dan birşey anlatacağım" dedi. "Buyur" dedim. "Bu Cum'a gecesi bir rü'yâ gördüm. Mensûr Câmii'nin karşısında Züzanî zaviyesinde bulunuyordum. Şam kapısı tarafından on kişi bana doğru geliyorlardı, içlerinde hiç görmediğim bir şekilde nûr saçan bir zât gördüm. Onlardan birine, "Aranızdaki bu nûr saçan zât kimdir?" dedim. "O, Resûlullahdır (aleyhisselâm). Biz de Eshâbıyız" dedi. "Buraya niçin geldiniz?" dedim. "Resûlullah (aleyhisselâm) efendimize sor" dedi. Ben de yaklaşıp, "Yâ Resûlallah (aleyhisselâm), tâ Medîne-i münevvereden buraya teşrîf edişinizin sebebi nedir?" dedim. "Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'nın cenâze namazına geldik" buyurdular."

Muhammed bin Hüseyn Ebû Ya'lâ, en meşhûr eserlerinden olan "Ahkâm-us-sultâniyye" ismindeki eserinde, İslâm devlet idâresinden, kamu (amme) hukukunun birçok müesseselerinden geniş olarak bahsetmektedir. Bu eserinde yer alan başlıca konular, ana hatlarıyla şöyledir:

1. Hilâfet (devlet başkanlığı): Bu bölümde, İslâm devlet başkanının, halîfenin ta'yini ve bu halifeyi seçecek olanlarda aranan şartlar, halife olacak şahısta aranan şartlar, halife seçimindeki çeşitli usûller ve daha başka husûslar yer almıştır.

2. Vezâret (devlet başkanı yardımcılığı): Vezirliğin şartları, ta'yin usûlü, çeşitleri yetkileri ve görev sahası, azli... gibi konular yer almıştır.

3. Eyâlet Vâliliği: Ta'yinleri, çeşitleri, görevleri ve diğer ilgili mes'eleler yer alır.

4. Harp Komutanlığı: Kısımları, vazîfeleri, komutanın orduyu sevk ve idâresi, savaş idâresi, askerlerin komutana karşı vazîfeleri ve bu husûsla ilgili diğer mes'eleler yer alır.

5. İç isyanlar (ehl-i ridde): isyan çeşitleri, dinden dönenlerle savaş, âsiler, şakiler ve yol kesenlerle savaş ve ayrıca bunlar karşısında yapılacak olan işler gibi konulara yer verilmiştir.

6. Adâlet işleri: Kâdılık (hâkimlik) şartları, salâhiyeti, yetkileri, görevleri, çeşitleri ve bu müessese ile alâkalı olan adli husûslar yer almıştır.

7. Mezâlim mahkemeleri (fevkalâde yetkili mahkemeler): Mâhiyeti, şartları, görevleri ve diğer ilgili mes'elelere yer verilmiştir.

8. Nakîblik (nüfus işleri) teşkilâtı: özel ve genel nüfus idârecileri, görevleri ve uygulama şekilleri anlatılmıştır. Bu husûsla ilgili mes'eleler üzerinde durulmuştur.

9. Namaz kıldırmak için İmâm ta'yini; Mescid, câmi imamlığın çeşitleri, ta'yinleri ve ta'yin usûlleri, İmâmda aranan şartlar ve tercih sebebleri, Cum'a namazı imamlığı, kıldırma usûlü, Cum'anın farziyeti gibi husûslar incelenmiştir.

10. Hac emirliği (hac işleri idâresi): Hac âmiri olacak şahsın görevleri, icra şekilleri v.s. anlatılmıştır.

11. Zekât işlerinin idâresi: Zekât me'murluğu, zekâta tâbi olan emvâl-i zâhirenin (görünen malların) meyvelerin, hububatın ve zekât düşen malların zekât miktarları anlatılmaktadır. Zekâtı alabilecek olanlar ve ilgili diğer mes'eleler yer almaktadır.

12. Fey' ve ganîmetler: Düşmanla harbten sonra ele geçen malların toplanması ve taksim edilmesi ile ilgili husûslar ve ganîmetler, harb esîrleri hakkında uygulanacak hükümler anlatılmaktadır. Esîrler, esîr edilen kadın ve çocuklar ile ilgili husûslar ve bu konu ile ilgili diğer mes'eleler yer Almıştır.

13. Cizye ve harac: Cizyenin mâhiyeti, toplama usûlü, vermekle mükellef olanlar, almanın şartları, zımmîlerin vazîfeleri. Harac şartlan, mikdârı, arazinin durumu, harac me'muru ve şartları anlatılmaktadır. Ayrıca muhtelif ölçü birimlerine âit bilgiler verilmiştir.

14. Şartları değişik bölgeler: Bölgelerin taksimi, birinci derecede önemli olan bölgeler, Kâ'be'nin ve Mekke'nin husûsiyetleri, Kâ'be'nin inşâsı, Mescid-i Harâm'ın genişletilmesi, Kâ'be örtüsü, Mekke şehri ve toprak mülkiyeti durumu gibi konular yer almaktadır. Ayrıca yasak (haram) bölge durumu, ayırıcı şartlar, Hicaz bölgesinin ayırıcı vasıfları ve şartları, serbest bölgeler ve bunlara bağlı husûslar anlatılmıştır.

15. İhyâ-ül-mevât (toprak işletme idâresi): ölü toprağı işletme şartları, sevâd arazisinin hukukî durumu, suların kısımları ve hukuki durumları, kuyu sahiblerinin hak ve vazîfeleri, kuyular ile ilgili hükümler, pınarlar (kaynaklar) ve hukukî durumları, sâhiblerinin hak ve vazîfeleri anlatılmaktadır.

16. Hama (otlak) ve İrfâk (amme mülkü): Mer'alar ve bunlardan istifâde, amme mülkleri kısımları ve hukukî durumları, câmilerden faydalanma, ders okutma, talebeler ve halka ders verenlerin vazîfeleri anlatılmaktadır.

17. Miri araziler ve temlik usûlü: Devlet arazisinden ferde mülkiyet hakkı tanıma, araziyi işletmek için gerekli zaman, işlenmiş arazilerin şahsî mülkiyete çevrilmesi, önceden işleme ve mülk hakkı tanımak, uşr ve haraçla ilgili iltizam usûlü ve buna bağlı husûslar, mâdenlerin işletilmesi, mâden hakları ve mükellefiyetleri ile ilgili diğer husûslar yer almıştır.

18. Dîvân müessesesi: Divânın tarihçesi, İslâm devlet idâresinde yer alışı, Hazreti Ömer'in hizmetleri, Divânın

kısımları: 1. Harb divânı; asker tesbiti, asker alabilme şartları, askere alınacakların kayıt işlemleri usûlü, soyların grublanması, askerlere verilecek hediyeler ve ücretler. 2. Devletin mâlî gelirlerine bakan dîvân ve buna bağlı husûslar. 3. Me'mûrların ta'yin ve azil dîvânı (personel işleri) devlet me'muriyetinde aranan şartlar, ta'yini, görev süresi, yetkileri. 4. Devlet hizmetlerini, yatırımlarını yürütme dîvânı, hazineden mal sarfetme işleri, dîvân kâtiblerinin görevleri, şartları, yetkileri, idarî ve mâlî ihtilâfları halletme, me'mûrları kontrol etme... gibi konular yer almaktadır.

19. Suçlar ve cezaları: Suçların ta'rîfi, suçla itham ve genel mahkeme usûlü, cezalar ve infaz şekilleri, emir ve yasaklara uymamanın cezaları, Zinâ, hırsızlık, içki içme, kazf (zinâ iftirası) liân (la'netleşme) cezaları, diğer suçlar ve cezaları ile ilgili husûslar yer almıştır.

20. Hisbe teşkilâtı (belediye zabıta, asayiş işleri...) ve vazîfeleri: Kitabın son bölümünde bu konu yer almış olup, bu bölümdeki emr-i ma'rûf ve nehyi münker kısmı ana hatları ile şöyledir:

Emr-i ma'rûf (iyiliği emir) üç kısma ayrılır:

1. Hukûkullaha (Allahü teâlânın haklarına) âit olanlar.

2. İnsanların haklarına âit olanlar.

3. Allah ve kul hakları arasında müşterek olanlar.

Allahü teâlânın haklarından olan, cemâat hâlinde yapılması lâzım olan ibâdetler. Meselâ Cum'a ve bayram namazlarını kılabilme şartlarına hâiz olduğu hâlde, terk edenlerin cezalandırılması ve kılmalarının sağlanması, bu kısımda yer almaktadır.

Câmilerde cemâatle namaz kılmak, beş vakitte câmilerde ezan okumak, İslâmın şiârındandır. Bunlar, İslâm diyârını diğerlerinden ayıran alâmetlerdir. Bir beldenin halkı bunları terk ederse, bunları yapmaları için vazîfelendirilen kimseler tarafından ikaz edilerek yaptırılır. Bir kısım cemâat gelip, bir kısmı gelmezse, gelmeyenler, böyle bir alışkanlığın yayılmasına sebeb olmamaları için uyarılır, ikaz edilir.

İnsanların hakları ile ilgili emr-i ma'rûf, umûmî ve husûsî olmak üzere iki kısma ayrılır:

1- Umûmî haklar: Bir bölgenin içecek suyunun bulunmaması, surların yıkılması, ihtiyâç sahibi yolculara yardım yapılması gibi durumlarda, şayet hazinede mal varsa ve o bölge halkına bir zarar gelmeyecekse, suları temin ve ıslah edilir. Surları yeniden inşâ edilir. Oraya gelen yolculara da uygun olan, şekilde yardım edilir. Bu iş için o bölgenin halkından da yardım istenebilir. Mescid ve câmilerin inşâsında ve tamirinde de durum aynıdır, imkân sahibi olanlar bu işe katılırlar. Bu iş bir kişiye veya bir kaç kişiye yüklenemez. Fakat imkân sahibi olanlar üslenmişse müdâhale edilmez. Böyle bir durumda, bu işler ile ilgilenen vazîfeli, artık herkesin yardım etmesini isteyemez. Bu işlerin yapımında, yolculara yardımda, bu işleri yapacak olanlar izin de istemezler. Fakat çürümüş ve yıkılacak durumda olan yerleri yıkıp, yeniden yapmak isteyenler, izinsiz bu işi yapamazlar. Çünkü câmi, mescid, sur gibi yerler bölge sâkinlerinin malıdır. Bölgenin idâri âmirinden izin aldıktan ve gerekli parayı ayırdıktan sonra bu işi yapabilirler. Aşiret ve kabile mescidleri gibi yerler, o kabile ve aşiret tarafından tamir edilir. Bu husûsta izin almaları gerekmez. Bu işler ile vazîfeli me'mûra düşen iş, yıkmış oldukları binaların inşâsına başlatmaktır. Buna yanaşmazlarsa, o bölgedeki bu iş için başka yer veya başka içecek su varsa, tamamlamak için zorlanmazlar.

Bir bölgenin suyunun bozulması, surlarının yıkılması sebebiyle istifâde edilen başka imkânları yoksa ve tamir edemiyorlarsa, sınır bölgesi olduğundan yapılamayınca İslâm ülkesine zarar gelecekse, o bölgenin yetkili âmirinin tamir ettirmesi lâzımdır. Bölge halkı bu iş için yardıma çağırılır. İlgili me'mûr, halkı bu işe teşvik eder ve durumu da, devlet başkanına, sultâna haber verir. Bu işler de belli bir ölçü dâhilinde yürütülür...

2 Husûsi haklar ihmâl edilen hizmetler, geç ödenen borçlar gibi durumlarda, vazîfeli me'mûr, borcu ödeyecek olanların imkân ve kabiliyetlerini gözönünde tutarak ödemelerini emreder. Yapmayanları hapsedemez. Çünkü hapsetmek, bir hüküm ile yapılabilecek bir iştir. Akrabalardan muhtaç olana, diğer akrabalardan nafaka alıp veremez. Ancak hâkim (kadı) kararından sonra ta'yin edilen miktarın verilmesini emreder. Yine küçük çocukların kefillerinin de durumu aynıdır. Hâkim, küçüğün kefilinin ne miktar ödeyeceğine karâr vermişse, muhtesib (görevli) o miktarı ve şartlarına göre tesbit edilmiş olan hakkı alıp, hak sahibine verir.

Muhtesib, vasıyyetleri, vedîaları (emânetleri) kabûl husûsunda, insanların tanınmışlarına ve herhangi birine emir veremez, kabûl et diyemez. Fakat iyilik ve takvâda yardımlaşmaya teşvik için, umûmî olarak bu işlerin yapılmasını emir ve tavsiye edebilir.

Allah hakkı ile kul hakkı arasında müşterek olan emr-i ma'rûfa gelince; kadınlar, küfvü (dengi) olan bir erkekle nikâhlanmayı istedikleri zaman, velilerinin müsâade etmelerini sağlamak, kocasından ayrılan kadının iddete riâyet etmesini sağlamak, uymayanı cezalandırmak bu vazîfelerdendir. Nesebi sahih çocuğunu kovan babanın, babalık vazîfesini yapması, zorla sağlanır. Muhtesib, çocuğunu kovan babaya gerekli cezayı verir. Efendilerinden, kölelerine iyi muâmele etmelerini, güçlerinin yetmeyeceği işleri yaptırmamalarını emreder. Hayvan sahiplerinden, hayvanın yemîni kısanlara, hayvanın yemi verdirilir. Hayvanlarının yemîne, tımarına dikkat etmelerini, hayvanları güçlerinin yetmeyeceği işe koşmamaları gibi daha birçok husûslara riâyet edilmesi muhtesib (vazîfeli me'mûr) tarafından sağlanır.

Nehy-i münker (kötülüklerden uzaklaştırmak) üç kısma ayrılır:

1. Allahın haklarından olanlar.

2. İnsanların haklarından olanlar.

3. İkisi arasında müşterek olanlar. Allahın haklarından olanlar da üç kısma ayrılır:

1. İbâdetlere âit olan yasaklar Allahü teâlânın emrettiği ve Peygamber efendimizin yaptığı ibâdetlerde, şekli değiştirmeye kalkışanları bundan men etmek, temizlik husûsuna dikkat etmeyenlerin ve namaz kılınacak yerde kötü davrananların bu hareketleri yasaklanır.

Ramazân-ı şerîfte, bir şahsı yemek yerken görürse, muhtesib (me'mûr) sebebini araştırır. Yolcu veya hasta olup olmadığını sorar, şüpheyi giderir. Bundan sonra ceza gerekiyorsa, cezalandırılır, özür sahibi ise, gizli yemesini emreder.

Emvâl-i zâhirenin (açık malların) zekâtını vermeyenlerin zekâtını, bu iş ile vazîfeli me'mûr (âmir, âşir) alır. Vermekten kaçınanı cezalandırır. Gizli malların zekâtını kendisi vermesi gerektiğinden verdim derse, iş kendi vicdanına havale edilir.

Bir şahıs, müslümanlardan zekât ve sadaka istiyorsa, durumu incelenir. Sıhhati iyi ve malının varlığı biliniyorsa, bu hareketinden dolayı cezalandırılır.

2. Haramlardan ve şüphelilerden sakındırma; insanları töhmete, suçlamaya sebep olan işlerden sakındırmaktır. Bu işlerin, önce kötülüğü söylenir ve sonra sakınılması emredilir. Meselâ, bir erkek ile kadının, herkesin bulunduğu yerlerde âdâb-ı muaşerete uymayan davranışları men edilir. Birbirlerine yabancı iseler, kötülüğe sevkedici işten kaçınmaları, Allahtan korkmaları emredilir. Duruma göre men edilip, cezalandırılır.

3. Harama götürücü işleri kontrol ve yasaklama: Dinin yasakladığı bir kısım işler olup, duruma göre ve yasaklığın şiddet derecesine göre işleyenlerin cezalandırılması bu vazîfelerdendir. Haram işlemeye veya harama düşmeye sebep olan muâmelelerin yasaklanması da muhtesibin görevlerindendir.

Yalnız insanların haklarından doğan yasaklar Bir kimsenin, komşusunun evine taşması, duvarına ağaçlar koyması. Sınırı taşması hâlinde komşusu rızâ gösterirse, bunda bir beis yoktur. Fakat râzı olmaz da şikâyet ederse, muhtesib bunu önler ve ceza verir.

Ücretle işçi çalıştıran kimse, ücretini noksan verirse veya fazla çalıştırırsa, bu tip hakka tecâvüzlere de mâni olunur.

Muhtesiblerin, çarşı ve pazarda kontrol edebileceği san'atkârlar üç grubtur:

1. Çalışmaların tam ve noksan olup olmadığını tesbit etmek; tabibler ve öğretmenler gibi. Çünkü tabiblerin hatâları ve ihmâlleri insanların ölümüne veya sakat kalmasına sebeb olabilir, öğretmenler ise, yeni yetişmekte olan çocukların yetiştirilmesi, eğitilip öğretilmesi ile ilgilenmektedirler. Vazifelerini kötüye kullanmaları veya tam yapmamaları cemiyetin bozulmasına sebeb olur. Böyle yapanlara mâni olunur.

2. San'atkârların, güvenilir kimseler olup olmadığını tesbit etmek: Kuyumcular, dokumacılar, boyacılar, demirciler gibi meslek sahiplerinin güvenilir olup olmadığı kontrol edilir. Çünkü bunlar insanlara kötü mal verebilir veya hile yapabilirler.

3. San’atkârların işlerinin iyi olup olmadığını kontrol etmek: Hisbe idârecileri bu kontrolleri herhangi bir şikâyet olmasa da yaparlar. Cemiyeti ilgilendiren, bozuk, çürük işleri tesbit edilip, böyle yapmaları yasaklanır.

Allah hakları ve kul hakları arasında müşterek olan kötü hareketlerden sakındırma: Gayr-i müslim vatandaşların, kıyâfet ve diğer husûslarda kendilerine bildirilen mes’elelere uymaları istenir. Uymadıkları takdîrde cezalandırılırlar. Yolcuların uğrayıp namaz kıldığı, iş muhitlerindeki câmilerin İmâmı, namazı çok uzatarak, cemâatten hasta ve zayıf olanlar, âcizler güçlük çekiyor, yolcu ve iş sahipleri çok tutuluyorsa, buna mâni olunur.

Hâkimin (kadılık yapanın) da’vâya bakmasına bir mâni çıkarsa, hâkime müracaat edilince taraflardan biri zarar görecekse, bu ihtilâfa muhtesib bakar.

Hizmetçi bulunduranlar, onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri emredemezler. Şikâyet hâlinde, buna muhtesib mâni olur. Hayvan sahiplerinin de, hayvanlarını yapamayacakları işe koşmaları önlenir.

Muhtesib, gemi sahiblerinin, gemilerine belirli tonajdan fazla yük yüklemelerine engel olur. Gemilerin batmaması için gerekli tedbirleri almalarını emreder. Fırtınalı havalarda seferden alıkor. Kadınların ve erkeklerin, yolculukta uymaları gereken husûslara uymalarını ister. Ayrı helalar yapılmasını emreder. Kadınların günlük alış-veriş yapmaları için, en münâsib pazarlardan, çarşılardan biri tahsis edildiğinde, muhtesib buranın asayişini, emniyetini, kontrol eder. Şayet bir huzûrsuzluk, kötülük çıkarsa, kadınların alış-verişini yasaklar. Buraların asayişini bozanları cezalandırır. Sokak ve caddelerde oturma işlerine bakar, gelip geçenlere zarar verilmiyorsa müsâade edilir. Gelip geçenlere zarar verilirse yasaklanır. Kâhinlik yaparak, eğlence ve fala bakarak para kazanmak isteyenlere mâni olur. Bunlardan para alan ve bunlara para verenleri cezalandırır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 193

2) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 256

3) Ahkâm-us-sultâniyye (Ebû Ya’lâ) sh. 12, 283

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 254

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 306

6) Keşf-üz-zünûn sh. 3, 19, 308, 564, 1416, 1423, 1433, 1458, 1593

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-BİSTÂMÎ (Kâdı Ebû Ömer)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Heysem el-Bistâmî’dir. Künyesi Ebû Ömer’dir, İran’ın Bistâm (veya Bestâm) şehrinden olup, Şafiî âlimlerinin büyüklerindendir. Va’z ve nasihat ile çok meşgûl olduğu için “Vâ’iz” lakabı ile anılırdı. Fıkıh ilminde yüksek bir âlimdir. Nişâbûr’da kadılık yaptı. Hadîs ilmini öğrenmek için pekçok yer gezdi. Birçok âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Irak, Ahvâz, İsfehân ve Sicistân’da bulunan âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Sonra bu hadîs-i şerîfleri, başkalarına yazdırarak öğretti. Şafiî mezhebini öğrenmek için gelenlere ders verdi. 408 (m. 1018) senesi Zilka’de ayında Nişâbûr’da vefât etti.

Şafiî mezhebinin en büyük âlimlerinden biri olan Kâdı Ebû Ömer, önceleri va’z ve nasihat meclislerine devam ederdi. Sonra bunu terk edip, fıkıh ve hadîs ilmini öğretenlerin ders halkalarına katıldı, ilmî münâzaralarda bulunur, fetvâ verirdi. Ebû Hâmid-i İsferâînî hayatta iken, Bağdad’a geldi. Ondan Şafiî mezhebini öğrendi. Şeyh Hâmid, ona çok ta’zîm eder, diğer talebelerinden daha üstün tutardı. Kâdı Ebû Ömer, mizaç ve ilim bakımından Ebû Tayyib-i Su’lükî’nin eşi, benzeri olan yüksek bir âlimdir. Ebû Tayyib ona kızını vererek, sıhriyet yolu ile akraba oldular, ikisinin nesebinden (soyundan) çok âlim kimseler yetişti. Fıkıh ilminde yüksek bir âlim oldu. Orada bulunan Ahmed bin Abdurrahmân bin Cârûd er-Rakkî’den, Süleymân bin Ahmed et-Taberânî’den Ebû Bekr-i Kabbâb el-İsfehânî’den; Ahmed bin Mahmûd bin Harzâz el-Ahvâzî’den, Ali bin Hammâd el-Ahvâz’dan, Ebû Bekr-i Katî’î’den, Ebû Muhammed bin Mâsî’den ve daha başka âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf öğrendi. Irak’a (Bağdad’a), Ahvâz’a, İsfehân’a ve Sicistân’a gidip, oralardaki âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; Ebû Abdullah-i Hâkim, Ebû Bekr el-Beyhekî, Ebü’l-Fadl Muhammed bin Ubeydullah es-Sarrâm, Süfyân bin Hüseyn bin Fethiyye ve onun kardeşi Muhammed bin Hüseyn

bin Fethiyye, Yûsuf-i Hemedânî ve daha başkaları hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Hakîm-i Nişâbûrî, “Târih”inde diyor ki, “O, fıkıh ve kelâm ilimlerinde derin ilme sahip olup, asrının âlimlerinden üstündür. Vâ’iz idi. Sultan, onun Nişâbûr kadılığına ta’yini için emirname çıkarmıştı. Bu karar, 388 (m. 998) senesi Zilka’de ayının Perşembe günü kuşluk vaktinde bize okundu. Bu saatte, Recâ mescidinde kadılık meclisine oturtuldu. Bütün hadîs âlimleri, neş’e ve sevinçten güzel şeyler söylediler. Biz de sultâna ve adamlarına mektûp yazarak, Allahü teâlânın kendisine yardımcı olup kuvvetlendirmesi için duâ ettik ve teşekkürlerimizi bildirdik.”

> Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Hediye, ihtiyâç anında ne güzel anahtardır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 247

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 140

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 187

MUHAMMED BİN HÜSEYN RUZRÂVERÎ

Hadîs, fıkıh ilimlerinde âlim, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Şüca’, lakabı, Zâhirüddîndir. 437 (m. 1045)’de Ehvaz’da doğdu. 487 (m. 1094) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Cennet-ül-Bakî’ kabristanına defnedildi. Fıkıh ilmini Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî’den, hadîs ilmini ve edebiyat bilgilerini de zamanının âlimlerinden okudu. Amîdüddevle Ebû Mensûr İbni Cüheyr’in azlinden sonra, 476 (m. 1083) senesinde İmâm-ı Muktedir Biemrillah’ın vezirliğine ta’yin edildi. Bir müddet vezirlik yaptıktan sonra, 484 (m. 1091) senesinde vezirlikten azledildi. Kendisine vezirlikten azledildiğine dâir ferman verilince, şu ma’nâda bir beyt söyledi. “Vezirliği üzerine aldığında düşmanı yoktu. Ondan ayrılınca da dostu yok.” Vezirlikten azledilince evine çekildi. Kendini tamamen ilmî incelemelere verdi. Sâdece Cum’a günleri, Cum’a namazına çıkıyordu. Halk tarafından çok sevildiği için etrâfı sarılıyor, müsâfeha yapılıyordu. Evinin yakınında bir mescid yaptırdı. Daha sonra eski vatanı Ruzrâver’e, bir müddet orada ikâmet ettikten sonra hacca gitti. Hacdan sonra Medine’de yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı.

> Vezirliği sırasında dînin emirlerine uyulması ve tatbik edilmesi husûsunda çok titiz davranmıştır. Dünyâ işlerinde de insanlara yardımcı olmuş, kolaylık göstermiştir. Doğruyu yapma ve yaptırma husûsunda sıkıntılara katlanmış, hiçbir kınamaya aldırmamıştır. Hitâbeti çok kuvvetli, yazısı (hattı) güzeldi. Dinde âlim, çok akıllı ve kâmil bir zât idi. Evinde ilmî çalışmalar yapar, Kur’ân-ı kerîm okur, sonra dışarı çıkardı. Ayrıca, zengin olup, çok sadaka dağıtırdı. Bir defasında soğuk bir günde, kendisine bir kâğıt parçası verilmişti. Kâğıtta, bir yer ta’rîf edilerek, falan yerde bir ev vardır. Bu evde bir kadın, dört yetim çocuğu ile aç ve elbisesiz oturmaktadır. Yardıma çok muhtaçdır, yazılı idi. Bunu okuyunca bir arkadaşını çağırdı, yiyecek ve giyecek verip: “Onlara yiyecek ve giyecek götür. Yedir ve giydir” dedi. Paltosunu çıkardı ve yemîn ederek, “Onları doyurup giydirmedikten sonra giymiyeceğim” dedi. Arkadaşı gidip, onlara yiyecek ve giyecek verdi. Sonra gelip verdiğini ona bildirdi. Soğuktan titrediği hâlde, o gelinceye kadar paltosunu giymedi. Çok hayır ve iyilik yapan bir zât idi. Vefât edeceği gün, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kabrine gidip ziyâret etti. Ağlayarak “Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Eğer onlar, nefslerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günahlarına Allahtan mağfiret dileseler, Peygamber de af isteseydi, elbette Allahı, tövbeleri ziyâde kabûl edici, çok bağışlayıcı bulacaklardı” (Nisâ-64) buyuruyor. Ben de günahımı, cürmümü i’tirâf ederek huzûruna geldim. Şefaatini umarım yâ Resûlallah” diyerek çok ağladı. Sonra oradan ayrıldı ve o gün vefât etti. Cennet-ül-Bakî’ kabristanında, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) oğlu Hazreti İbrâhim’in kabri yanına defn edildi. Şiirlerinin toplandığı bir dîvânı, İbn-i Miskeveyh’in Kitâbü tecârib-ül-ümem ve Teâkıb-ül-ümem adlı eserine bir zeyl yazmıştır.

Şiirlerinden ba’zı beyitlerin tercümesi şöyledir:

“Gözün ağlayıp sızlamasına, kanlı yaşlar akıtmasına bakmadan ona ceza vereceğim.”

“Göz harama bakmayı terkedinceye kadar, onun tatlı uykusunu kaçıracağım.”

“Göz beni fitne tuzaklarına düşürdü. Eğer o harama bakmasaydı, ben sâlim olacaktım.”

“Beni ağlattı, ben de onu ağlatacağım. O baktı ve zâlim oldu.”

“Ey göz, kalb zâlim olmadı. Yaptıklarında haddi de aşamadı.”

“Sen ona hevâ ve hevesin acılarını tattırmadın. Şimdi kalb, gözyaşıyla senin yüz karanı yıkayıp temizleyecek.”

“Ey göz! Senin bana yaptıklarından, harama baktığından dolayı kalbimde sana bir düşmanlık var.”

“Ey dostlarım, ömrün büyük bir kısmı sizden ayrı mı geçecek? Bu çok zor. Eğer vefasız zaman elverir de size kavuşursam, işte o zaman mes’ûd olurum.”

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 256

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-5, sh. 134

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 136

MUHAMMED BİN İBRÂHİM EL-İSFEHÂNÎ (Ebû Bekr-i Attâr)

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Ali el-İsfehânî’dir. Künyesi, Ebû Bekr’dir. “Attâr” lakabı ile meşhûr oldu. İsfehânlı olup, doğum târihi belli değildir. Hadîs ilmini öğrenmek için çok yeri dolaştı. Birçok âlimden ilim alıp hadîs-i şerîf dinledi. Hâfız olup, yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberledi. Meşhûr hadîs âlimi Ebû Naîm’in kâtipliğini yapardı. 466 (m. 1074) senesi Safer ayında vefât etti.

Büyük hadîs âlimi Ebû Bekr-i Attâr, Basra’da Ebû Ömer-i Hâşimî’den, Ali bin Kâsım en-Neccâd’dan, Bağdad’da Ebü’l-Kâsım el-Hurâfî’den ve onun asrında yetişen âlimlerden, İsfehân’da Ebû Saîd en-Nakkâş’dan, Ebû Bekr bin Merdeveyh ve diğer âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; Saîd bin Ebî Recâ’, Hüseyn bin Abdülmelik el-Hellâl, Fatıma binti Muhammed el-Bağdâdî, Muammer bin İsmâil bin Ali el-Hammâmî ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ebû Sa’d-ı Sem’ânî diyor ki; “O, memleketindeki âlimlerin yanında, derecesi, kıymeti büyük olan bir hadîs hafızıdır. Birçok âlimin ilim meclisine devam ederek hadîs-i şerîf yazdı.”

Ed-Dekkak, “Risâle”sinde diyor ki; “O, ezberlediklerini yazan hafızlardan idi.”

Onun bildirdiği hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki;

> Birgün Peygamber efendimize (aleyhisselâm) bir adam geldi ve dedi ki: “Yâ Resûlallah! Ben annemi, sıcağı çok şiddetli bir günde omuzumda iki fersah (11,52 km.) taşıdım. O gün, bir et parçası dışarıya atılsaydı, güneşin hararetinden pişerdi. Annemin hakkını ödeyebilmiş miyim?” Resûlullah efendimiz buyurdu ki: “Bir güler yüzle de olsa, bunu yapmış olursun.”
>
> “(Ey insanlar!) Ben rahmet ve hidâyet vesilesiyim.”

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1159

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 325

MUHAMMED BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ (Ebû Tâhir-i Ziyâdî)

Nişâbûr’da yetişen Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mahmiş bin Ali bin Dâvûd ez-Ziyâdî’dir. Künyesi Ebû Tâhir’dir. “Ziyâdî” nisbeti ile meşhûr oldu. Ziyâdî

bin Abdurrahmân'a âit bir meydanda oturduğu için veya dedelerinden birisine nisbetle böyle dendi. Babası sâlih bir zât olup, çok ibâdet ederdi. 317 (m. 929) senesinde Nişâbûr'da doğdu. Şafiî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde yüksek bir âlimdi. Arab dili ve edebiyatına âit geniş bir ilmi vardı. 410 (m. 1019) senesi, Şa'bân ayında vefât etti.

Ebû Tâhir-i Ziyâdî, yaşadığı asırda Nişâbûr'daki muhaddislerin ve fakîhlerin en büyüğü idi. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Nişâbûr'da bütün fakîhler, fetvâ işlerini ve ilmî riyaset makamını ona bırakmışlardı. Şurût ilminde kuvvetli bir âlimdi. Bu ilme âit çok kıymetli bir kitap yazdı. Çok fakir olmasına rağmen, bu kitabını üç sene devamlı yazarak tamamladı. Kanâat sahibi olup, çok temiz bir ahlâkı vardı. Kendisinden, 325 (m. 937) senesinde hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet edenler oldu. 328 (m. 940) senesinde fıkıh ilmini öğrendi. Hadîs ilmine dâir yazdığı "El-Emâlî fil-hadîs" kitabı meşhûrdur.

Hadîs ilminde büyük bir âlimdir. Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüseyn el-Kettân, Abdullah bin Ya'kûb el-Kirmâni, Abbâs bin Kühnâr, Muhammed bin Hasen el-Muhammedebâzî, Ebû Osman Amr bin Abdullah-i Basrî, Ebû Ali el-Meydâni, Hâcib bin Ahmed et-Tûsî, Ali bin Hamşâd, Ebü'l-Abbâs Muhammed bin Ya'kûb el-Esâm, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah es-Saffâr gibi birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Ebû Hâmid-i Şarkî'ye yetiştiği hâlde ondan hadîs-i şerîf alamadı.

Hâkim Ebû Abdullah, kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti ve "Târih"inde onu anlattı. Fakat ondan önce vefât etti. Hâfız Ebû Bekr-i Beyhekî; Ebû Sâlih el-Müezzin, büyük âlim Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Abdülcebbâr bin Berze, Muhammed bin Muhammed es-Sem'ânî, Â'li bin Ahmed el-Vahidî, Ebû Sa'd bin Dâmiş, Ebû Bekr bin Yahyâ el-Müzekkî, Kasım bin Fadl es-Sakafi ve isimleri meşhûr daha pekçok âlim, kendisinden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Fıkıh ilmini, Ebü'l-Velîd'den ve o vefât edince Ebû Sehl'den öğrendi. Kendisinden de Ebû Âsım el-Abbâdî ve diğer âlimler öğrendiler. Ebû Âsım, onu şöyle medhediyor: "Fıkıh ilmiyle çok uğraşırdı. Sanki fıkıh, onun bineği olmuş ve yularını hiç bırakmıyordu, Herkes onun ilmine boyun eğerdi. İçi dışı aynıydı. Zoru kolaylaştırırdı. Onu bir keresinde, ilmî münâzara yaparken gördüm."

Abdügâfir diyor ki, "Onun, Horasan'daki hadîs âlimlerinin, fakîhlerinin (müftîlerin) en büyüğü olduğunda, bütün âlimler ittifâk etmişlerdir. Müdâfaaya ihtiyâcı yoktur."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11. sh. 298

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 198

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 192

MUHAMMED BİN SÂBİT EL-HOCENDÎ

Mâverâünnehr illerinden Hocendî'de yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Sabit bin Hasen (veya Hüseyn) bin Ali'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Seyhun nehrine yakın büyük bir şehir olan Hocend'de doğdu. Bu şehire nisbetle kendisine "Hocendî" denilmektedir. Sonra İsfehân'a yerleşti. Hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde büyük bir âlimdir. Va'z ve nasihatleri ile meşhûr olduğu için "Vâ'iz" ünvanı ile anılırdı. 483 (m. 1090) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Hadîs ilmini, babası Ebû Muhammed Sabit bin Hasen'den, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-İsterâbâdî'den, Abdussamed bin Nasr el-Âsımî'den, Ebû Sehl Ahmed bin Ali el-Ebyurdî'den aldı. Kendisinden de; Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Muhammed bin Fadl et-Talhî, Ebû Mensûr Muhammed bin Ahmed bin Abdülmünîm bin Fâzşâh, Ahmed bin Fadl el-Mümeyyiz ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Fıkıh ilminde büyük bir âlimdir. Bu ilimdeki hocası Ebû Sehl Ahmed bin Ali el-Ebyurdî'dir. Fıkıhda, zamanındaki Şafiî âlimlerinin en büyüğü oldu. Herkese ders verirdi. Ebü'l-Abbâs bin er-Rutâbî ve Ebû Ali Hasen bin Süleymân el-İsfehânî, Ebû Mensûr Muhammed bin Ahmed bin Abdülmünîm bin Fâzşâh, Ahmed bin Fadl el-Mümeyyiz ve daha başka meşhûr fıkıh âlimleri, kendisinin derslerinde bulunarak fıkıh ilmini öğrendiler. Çok talebe yetiştirdi. Bu ilme âit kıymetli kitaplar yazdı.

Çeşitli yerlerden ilim ehlinden birçok kimse ona gelip, derslerinde bulundu. Çeşitli suâller sorup, çok şeyler

öğrendiler. Böylece onun ilmi çok yere yayılmış oldu. Selçuklu devletinin büyük vezirlerinden Nizâm-ül-mülk, onu, İsfehân'da yaptırdığı medreseye müderris olarak ta'yin etti. Uzun bir müddet orada fıkıh ilmini okuttu. Fıkıh ve usûl-i fıkh ilimlerinde derin bir bilgiye sahipti.

İbn-i Sem'ânî diyor ki, "O, fazileti çok ve ahlâkı güzel olan yüksek bir âlimdir."

Onun fıkıh ilminde en kıymetli eseri, "Zevâhir-ud-dürer fî nakd-i cevâhir-in-nazar"dır. Fahr-ül-İslâm-eş-Şâşî, bu eserini ondan rivâyet ederek nakletti. Ondan da Abbâd bin Serhan bin Müslim bin Seyyid-in-nâs rivâyet etti. Bu zât, Magribde (Kuzey Afrika'da) yetişen meşhûr âlimlerden olup Bağdad'a gelmişti. Orada Rızkullah bin Temîmî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Bu kitabı da Şâşî'den rivâyet etti. Bu husûsu İbn-i Salâh, Şâşî'nin hâl tercemesini anlatırken zikretmektedir.

Diğer eserinin adı da, "Ravdat-ül-menâzır"dır. Bu kitabı, Kâdı Mücellâ bin Cemi' "Zehâir" adındaki eserinde nakletmektedir. Ayrıca İmâm-ı Sübkî de terceme-i hâlinde bahsetmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 123

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 143

3) Keşf-üz-zünûn sh. 932, 956

MUHAMMED BİN SELÂME EL-MISRÎ (El-Kudâ'î)

Mısır'da yetişen Şafiî âlimlerinden ve kadılardan. İsmi, Muhammed bin Selâme bin Ca'fer bin Ali bin Hakemûn bin İbrâhim bin Müslim el-Kudâ'î'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Kudâ'a bin Ma'd bin Adnan'ın Hamur kabilesine mensûb olduğu için "Kudâ'î" nisbetiyle meşhûr oldu. Mısırlı olup, orada yetişen Şafiî âlimlerinin en büyüklerindendir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, târih ve diğer çeşitli ilimlerde yüksek bir âlimdi. Bu ilimlere âit çok kitap yazdı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Mısır vezirlerinden Ali bin Ahmed el-Cercerâî'nin kâtipliğini yaptı. Sefir (elçi) olarak Rum diyarına gönderildi. Az bir zaman İstanbul'da kaldı. Vekâleten Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken 454 (m. 1062) senesi Zilka'de ayının onyedinci Cum'a gecesi vefât etti. Cum'a günü ikindiden sonra Neccâr musallasında namazı kılınıp, "Sefir-ül-Hendek" denilen yere defnedildi. Kendisinden bereketlenmek için, kabri çok ziyâret edilmektedir.

Çok çeşitli ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Hadîs ilminde çok yükseldi. O, Ebû Müslüm Muhammed bin Ahmed bin Ali'den, Ebü'l-Hasen Ahmed bin Abdülazîz bin Sersâl'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn et-Tenûhî (el-Yemenî'den, Ebü'l-Hasen Ali bin Abdullah bin Cehdam'dan ve Mekke'de, Şam'da, Mısır'da ve karşılaştığı pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir. Hattâ bir süre sefir olarak gittiği İstanbul'da karşılaştığı bir hadîs âliminden de hadîs-i şerîf dinledi ve ona da hadîs-i şerîf öğretti Kendisinden Ebû Abdullah-i Hamîdî, Ebû Sa'd Abdûlcelîl es-Sâvî, Muhammed bin Muhammed bin Berekât es-Saîdî, Sehl bin Bişr el-İsferâini, Ebû Abdullah-i Râzî, Hatîb-i Bağdadî, İbn-i Mâkûlâ ve başka âlimler, hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet ettiler.

> Ebû Bekr Muhammed bin Safi' es-Sanevberî şöyle anlatıyor: "Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Selâme el-Kudâ'î'den işitmiştim. Diyordu ki: "Mısır sultânı Mustansır billah'tan önce, Rum kralı Elyon'a elçi olarak gitmiştim. Bana bir sofra hazırlanmıştı. Yemeği yiyip sofradan kalktığım zaman, kırıntıları toplamaya başladım. Kral, orada bulunanlara başka bir sofra hazırlamalarını emretti. Onlar da denileni yaptılar. Kral bana: "Onları toplamayı bırak; muhakkak ki, sen doymamışsın!" dedi. Ona dedim ki: "Ben, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm): "Sofradan düşen şeyleri toplayıp yiyen kimse, ahmaklıktan ve fakirlikten kurtulur" buyurduğunu öğrenmiştim. Onun için böyle yapıyorum." Hemen hazine me'mûruna, Bana verilmek üzere, 1000 dinar hazırlamasını emretti. Ben de:, "Muhakkak Resûlullah (aleyhisselâm) doğru söyledi, işte, ben zenginleştim ve ahmaklıktan da uzağım" dedim.

İbn-i Mâkûlâ diyor ki; "O, Şafiî mezhebinde büyük bir fakîh idi. Çeşitli ilimlerde mütehassıs bir âlimdir. Mısır'da onun

derecesinde bulunan kimseyi görmedim. Çok kitap yazdı ve hadîs-i şerîf öğrendi.”

Es-Silefî, onun hakkında diyor ki; “O, Şafiî mezhebinde çok sağlam ve sika (güvenilir) âlimlerdendi, İtikadı da doğru idi. O, Mısır kadısı idi. O, seferde ve hazarda, gördüğü büyük âlimlerden çok hadîs-i şerîf bildirmiştir. Herkes, kendisini sever, hoşlanırdı.”

İbn-i Asâkir diyor ki: “O, emîn ve güvenilir bir râvîdir. Mısır sultânının elçisi olarak, birçok Rum memleketlerine uğradı ve Dımeşk’e (Şam’a) geldi.”

Onun tasnifleri çoktur. Başlıca eserleri şunlardır: 1. Tefsîr-ül-Kur’ân: Hepsi 20 cilddir. 2. Eş-Şihâb fil-mevâ’ız vel-âdâb, 3. Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî ve ahbârihi, 4. El-İnbâü anil-enbiyâ, 5. Tevârih-ül-hulefâ, 6. El-Muhtâr fî zikr-il-huttât vel-âsâr: Mısır’da yetişen hattâtları ve eserlerini anlatmaktadır, 7. Dürret-ül-vâ’ızîn ve zühar-il-âbidîn, 8. Uyûn-ül-me’ârif ve fünûn-i ahbâr-il-halâif: Bu kitap, Peygamberlerin haberlerini, İslâm halifelerinin, vâlilerin ve emirlerin târihinden birçok mes’eleleri içine almaktadır 9. Nüzhet-ül-elbâb: Tarih ilmine dâirdir. 10. Dekâik-ül-ahbâr ve hadâik-ül-i’tibâr, 11. Düstûr-i me’âlim-il-hikem: Hazreti Ali bin Ebî Tâlib’in sözlerini ve Peygamber efendimizin sözlerinden 1200 kadar hadîs-i şerîfi içine almaktadır. Ayrıca bu kitaba “Şıhâb-ül-ahbâr fil-hıkemi vel-emsâl vel-âdâb minel-ehadîs-in-nebeviyye” adı da verilmiştir. Bu kitap, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin buyurduğu hikmetlerden, vasıyyetlerden, edeblerden, mev’izelerden (öğütlerden) ve çeşitli mes’elelerden binden fazla hadîs-i şerîfi içine almakta ve O’ndan rivâyet edilen bir duâ ile son bulmaktadır, 12. El-Adâb-üş-şer’ıyye, 13. El-Müsned.

Muhammed bin Selâme el-Mısrî (el-Kudâî) hazretleri, “Dekâik-ül-ahbâr ve hadâik-ül-i’tibar” kitabında, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) nûrunun yaratılmasını, insanların rûhlarının yaratılmasını, ölüm hâllerini ve kabir hayâtını şöyle anlatmaktadır:

“Allahü teâlâya hamd olsun ki, bizleri râzı olduğu ve tamamladığı İslâm dini ile hidâyete, saadete kavuşturdu. Salât ve selâm, O’nun Peygamberi, efendimiz Muhammed aleyhisselâma olsun ki, onu insanlar arasından seçti ve Peygamber olarak gönderdi.

Resûlullah efendimizin (aleyhisselâm) nûrunun yaratılması: Allahü teâlâ ilk önce Şeceret-ül-yakîn ismindeki ağacı yarattı. Daha sonra beyaz inciden bir örtü üzerinde, Muhammed aleyhisselâmın nûrunu yarattı. Sanki Tâvus gibi, O nûru bu ağaca koydu. Orada, yetmiş bin sene Allahü teâlâyı tesbih etti. Sonra haya aynasını yaratıp onun karşısına koydu ve Şeceret-ül-yakîn ağacındaki nûra nazar edince, O nûr-i şerîf kendini haya aynasında çok süslü ve en güzel bir şekilde gördü. Allahü teâlâdan çok haya etmesi sebebiyle terledi. Mübârek terinden altı damla sızdı. Allahü teâlâ birinci damladan Ebû Bekr’i (radıyallahü anh) ikincisinden Ömer’i (radıyallahü anh), üçüncüsünden Osman (radıyallahü anh), dördüncüsünden Ali’yi (radıyallahü anh), beşincisinden gülü, altıncı damladan ise pirinci yarattı. Sonra Muhammed aleyhisselâmın bu nûr-i şerîfi beş defa secdeye vardı. Bu secdeler ile, Allahü teâlâ Ümmet-i Muhammed’e beş vakit namazı farz kıldı. Allahü teâlâ ikinci defâ bu nûr-i şerîfe nazar edince, hayâsı sebebiyle O nûrdan ter çıktı. O nûrun terinden melekleri, yüzünden damlayan terden; Arş, Kürsî, Levh, Kalem, Güneş, Ay, Hicâb (örtü, karanlık), yıldızlar ve semâda olan her şeyi yarattı. Göğsünün terinden; enbiyâ ve mürselîni (Peygamberleri), âlimleri, şehîdleri, Sâlihleri, sırtının terinden Beyt-i ma’mûr, Kâ’be, Beyt-ül-makdîs, Dünyâ’daki mescidlerin yerlerini, iki kaşının arasından damlayan terden; Ümmet-i Muhammed’den mü’min erkek ve mü’mine kadınların rûhlârını, kulağının terinden; diğer insanların rûhlarını, ayağından damlayan terden; yeryüzünü ve üzerinde olan herşeyi yarattı. Allahü teâlâ bu nûra buyurdu ki: “Ey Muhammed aleyhisselâmın nûru, önüne nazar kıl, bak!” Gördü ki, önünde bir nûr, ardında bir nûr, sağında bir nûr, solunda bir nûr. Bu nûrlar Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali’nin (r.anhüm) nûrları idi. Sonra Muhammed aleyhisselâmın nûru yetmiş bin sene daha Allahü teâlâyı tesbih etti. Daha sonra Allahü teâlâ bu nûrdan bütün Peygamberlerin (aleyhisselâm) nûrunu yarattı. Bu peygamberlerin ümmetlerinin

rûhlarını da kendi peygamberlerinin rûhlarının terinden yarattı. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin mü'min olanlarının rûhları da, Muhammed aleyhisselâmın mübârek terinden yaratıldılar ve (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) dediler.

Adem aleyhisselâmın yaratılışı: Âdem aleyhisselâm, yezyüzünde yaratılan ilk insandır ve ilk Peygamberdir. Bütün insanların babasıdır. Çeşitli memleketlerden getirilen toprakları, melekler su ile çamur yapıp, insan şekline koydu, Mekke ile Tâif arasında kırk yıl yatıp sâlsâl oldu. Ya'nî, pişmiş gibi kurudu. Önce, Muhammed aleyhisselâmın nûru alnına kondu. Sonra Muharrem'in onuncu Cum'a günü rûh verildi.

Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâma rûh vermek istediğinde, rûha, onun bedenine girmesini emretti. Rûh önce dimağına girip, yüz sene kadar kaldı. Daha sonra gözlerine indi. O gözlerle bakıp, kendi bedenini pişmiş gibi kurumuş toprak olduğunu gördü. Kulaklarına indiğinde, meleklerin tesbihini işitti. Sonra genizine indi. O zaman aksırdı. Aksırdıktan sonra rûhu ağzına ve diline indi. O zaman Allahü teâlâ, ona Elhamdülillah demesini bildirdi. O da söylediğinde, "Yerhamüke yâ Âdem!" diye Allahü teâlâ mukâbelede bulundu. Rûh daha sonra göğsüne indi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Bu, Allahü teâlânın meâlen; "İnsan pek aceleci olmuştur" buyurduğu tecelli etmiş oldu.

Rûh, Âdem aleyhisselâmın karnına indiğinde, canı yemek içmek istedi. Daha sonra da rûh bütün cesedine dağıldı. O zaman et ve kemik hâline geldi.

Âdem aleyhisselâma her şeyin ismi ve fâidesi bildirildi. Cennet elbiseleri giydirildi. Muhammed aleyhisselâmın nûru ay gibi alnında parlıyordu. Melekler bir yaygı üzerinde kendisine semânın her tarafını gezdirdiler.

Melekler hakkında: Allahü teâlâ dört büyük meleği yarattı. Cebrâil aleyhisselâma Peygamberlere (vahy) getirmek, emir ve yasaklarını bildirmek. İsrâfil aleyhisselâma (Sûr) denilen boruyu üfürme vazîfesi verildi. İki defa üfürecek, birincisinde Allahü teâlâdan başka her diri ölecek, ikincisinde hepsi tekrar dirilecektir. Mikâil aleyhisselâmın vazîfesi; ucuzluk pahalılık, kıtlık, bolluk yapmak ve her maddeyi hareket ettirmek, Azrail aleyhisselâmın vazîfesi; insanların rûhunu almaktır.

Azrail aleyhisselâmın rûhları alması: Herkes eceli geldikte ölür. Hak teâlâ A'râf sûresi, otuzüçüncü âyetinin meâl-i şerîfinde şöyle buyurur: "Ecelleri geldiği zaman, onu bir saat ileri ve geri alamazlar." Kişi doğmazdan önce, ne kadar yaşayacağı takdîr edilmiştir. Allahü teâlâ ölümü yarattı. Sonra diriliği yarattı. İnsanı hayâtı boyunca dünyâda durdurur. Belli olan eceli gelinceye kadar ve rızkı tükeninceye kadar ve ezelde takdîr edilmiş olan amelleri bitinceye kadar durur. Dünyâdaki ölümü yaklaştığı vakit, dört melek nâzil olurlar. Bunlardan biri, rûhunu sağ ayağından ve biri sol ayağından ve biri sağ elinden ve biri sol elinden çekerler. Yine melâike rûhunu parmak uçlarından çekerler. Soluğu ise, sanki saka kırbasından su boşalır gibi gırıl gırıl öter.

Allahü teâlâ Azrail aleyhisselâma buyurur: "Dostlarımın canını kolay al, düşmanlarımın canını güç al."

Allahü teâlâ emrini nerede hükmettiyse, o kişi, malını, evlâdını ve ıyâlini, hepsini bırakıp kabre gider, ölümü hangi memlekette ise, orada tecelli eder. Doğuda ölmesi takdîr edilmiş olana, batıya giden yollar kapanır. Şöyle anlatılır: Azrail aleyhisselâm Süleymân aleyhisselâmın yanına, gelince, oturanlardan birine dikkat ile baktı. Adam, meleğin böyle sert bakışından korktu. Azrail aleyhisselâm gidince, Süleymân aleyhisselâma yalvarıp, rüzgâra emretmesini, rüzgârın kendisini garp memleketlerinden birine götürüp, Azrail aleyhisselâmdan kurtulmasını istedi. Azrâil aleyhisselâm tekrar gelince, Süleymân aleyhisselâm, o adamın yüzüne niçin sert baktığını sordu. Azrail aleyhisselâm, "Bir saat sonra garptaki şehirlerden birinde, o kimsenin canını almak için emr olunmuştum. Onu senin yanında görünce, hayretimden dikkat ile baktım; Emre uyup garba gidince, onu orada görüp canım

aldım” dedi. Görülüyor ki, ezeldeki takdîrin hâsıl olması için, adam Azrail aleyhisselâmdan korktu. Süleymân aleyhisselâm onun isteğini yerine getirdi. Ezeldeki takdîr, sebepler zinciri ile yerine getirildi.

Cenâb-ı Hak; bir kuluna hidâyet ve îmânda sebat murâd ederse, o kimseye rahmet-i ilâhiyye gelir. Azrail aleyhisselâm bir mü’minin rûhunu almak istediğinde o rûh, “Sen bununla mı emrolundun? Sana itaat edemiyeceğim” der. O zaman Azrail aleyhisselâm “Evet, ben bununla vazîfelendirildim” buyurduğunda, rûh kendisinden delîl, alâmet ister. Ve der ki; “Allahü teâlâ beni yarattı ve şu cesedime koydu. Bu zaman sen orada yoktun. Şimdi beni almak istiyorsun.” Allahü teâlâ buyurur ki; “Kulumun rûhunu, canını aldın mı?” Azrail aleyhisselâm, “Yâ Rabbî, kulun şöyle şöyle demekte, alabileceğime dâir benden delîl (burhan) istemektedir” diye arzedince, Allahü teâlâ buyurur ki;“Kulumun rûhu doğru söylemektedir. Ey Azrail! Şimdi Cennete git. Oradan bir elma al, delîl ve burhanındır. Onu kulumun rûhuna göster.” Azrail aleyhisselâm buyurulanı yapar. Cennete gider, elmayı alır. Üzerinde “Bismilâhirrahmânirrahim yazılmıştır. Onu mü’minin rûhuna gösterince, rûhu neş’e, sürûr ve sevinç ile o bedenden çıkar.

Ölüm zamanında a’zânın konuşması: Azrail aleyhisselâm Allahü teâlânın emriyle bir mü’minin rûhunu almak istediğinde, ağız tarafından yaklaşıp kulun rûhunu almak ister. O zaman zikir karşılar ve “Buradan giremezsin. Çünkü bu dil, ömür boyu Allahü teâlânın zikriyle meşgûl olmuştur” der. Azrail (aleyhisselâm) geri döner ve “Yâ Rabbî, kulun şöyle şöyle söylüyor” diye arzeder. Allahü teâlâ, “Başka tarafından git rûhunu al” buyurur. O zaman el tarafından yaklaşır, sadaka karşılar ve “Buradan giremezsin. Çünkü bu el, çok iyilik yaptı. Sadaka verdi. Başına mesh etti. Teyemmüm abdesti aldı. Kalemle İslâm bilgilerini yazdı. Kılıç tutup kafirlere karşı harbetti” der. Azrail aleyhisselâm ayak cihetinden gelir. O da “Buradan giremezsin. Çünkü bu ayaklar cemâate koştu, ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda gidip geldi” der. Bu defa Azrâil aleyhisselâm kulak cihetinden yaklaşır. O da, “Buradan giremezsin, çünkü bu kulaklar Kur’ân-ı kerîm, ezân-ı Muhammedî dinledi” der. Azrail aleyhisselâm gözler cihetinden yaklaşır ve onlar da, “Buradan gelme. Çünkü bu gözler Kur’ân-ı kerîme, âlimlerin, ana-babanın, sâlihlerin yüzüne baktı” deyince, Azrail (aleyhisselâm), “Yâ Rabbî, bu kulun neresinden rûhunu almak istedimse, böyle böyle söyler” diye arzedince, o zaman Allahü teâlâ buyurur ki; “Ey Azrail, benim ismimi avucuna yaz, sonra git onu kulumun rûhuna göster.” Azrail aleyhisselâm buyurulanı yazıp, canı alınacak kulun yanına gelir. O yazıyı gösterdiğinde, Allahü teâlânın ismine olan muhabbetinden dolayı rûh cesedinden neş’e ve sürûrla ayrılır.

Şeytanın imânı çalmak istemesi: insan öleceği zaman çok susar. Yüreği yanıp tutuşarak dört yanına bakar. Bu hâldeyken, şeytan fırsat bulup îmânını çalmak için başının ucuna gelir. Elinde bir kadeh tutar, içinde buzlu su, hastanın başının ucunda o kadehi çalkalar. Hasta onu görür ve işitir. Eğer ölüm hastası imândan nasîbsiz biri ise, getir şundan içeyim der. O zaman şeytan çok sevinir. Yaklaşır ve “Âlemlerin yaratıcısı yoktur, İslâm dînine inanmıyorum de. Eğer böyle söylersen, sana bu şiddetli susuzluk hâlinde buz gibi su veririm. Yoksa ağlar feryâd edersin. Sıkıntılar içinde kalırsın” der. Eğer şakî ise, dilediği gibi söyler ve imansız gider. Allah korusun.

İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerine, “Hangi günahlar insânın imânını daha çabuk çalar? Hangi günahlardan daha çok korkulur?” diye sorulunca, cevaben buyurdular ki:

“Allahü teâlânın ihsân buyurduğu imân ni’metine şükür etmemek, son nefeste imansız ölmekten korkmamak, insanlara zulüm etmek. Eğer bir kimsede bu üç şey bulunursa, umulur ki imansız olarak gider. Şeytanın kendisine verdiği kadehten suyu içer ve kâfir olarak ölür.”

Denildi ki, susuzluk hâli, hastanın en çok sıkıntı çektiği hâli olup, ciğerleri yanıp tutuşur. Bu hâli, şeytan için bir fırsat olup derhal mü'minin îmânını çalmak, imansız ölmesini sağlamak için yanına yaklaşır. O, hastanın baş tarafından, elinde kadeh içinde buz gibi su ile gelir. Kadehi çalkar. Mü'min onun kim olduğunu bilemediğinden, bana biraz su ver der. O da, "Veririm fakat âlemlerin yaratıcısı yoktur de" der. O mü'min saadet sahibi bir kişi ise, ona cevap vermez. Sonra şeytân ayak tarafına gelir. Orada su dolu kadehi çalkalar. Mü'min onu tanımadığından biraz su ver" der. O da, "Eğer Peygamberleri aleyhimüsselâm yalanlarsan sana su veririm" der. İmânı zayıf olan dediğini söyler ve kâfir olarak ölür, Allahü teâlâ korusun. Eğer saadet sahibi, îmânı kuvvetli ise, onun sözünü red eder.

Şöyle anlatılır: Zâhid Ebû Zekeriyyâ hazretleri vefât edeceğinde, dostları başına toplandılar. Ona Kelime-i şehâdeti söylemesi için telkinde bulundular. Fakat O, "Hayır!" deyip başını çevirdi. İkinci defa tekrar Kelime-i şehâdeti telkin ettiler. O yine, "Hayır!" dedi. Dostları şaşkın olup, içlerinden bayılanlar oldu. Üçüncü defa yine Kelime-i şehâdeti telkin ettiler, yine "Hayır!" dedi. Dostları tamamen üzüntüden perişan oldular. Aradan bir zaman geçince, Ebû Zekeriyyâ hazretleri biraz kendine gelip gözlerini açtığında, "Bana birşey söylediniz mi?" buyurdu. Oradaki dostları üzüntü ile, kendisine Kelime-i şehâdeti telkin ettiklerini her üçünde de "Hayır!" cevâbı verdiğini söyleyince, Ebû Zekeriyyâ hazretleri buyurdu ki: "Dostlarım, o zaman şeytan elinde su dolu kadehi ile sağımdan geldi. Ben çok susamıştım, "Îsâ Allahın oğludur dersen veririm" dedi. Ben de "Hayır!" dedim. Ayak tarafımdan geldi yine "Hayır!" dedim. Tekrar, "Âlemlerin yaratıcısı yoktur de" dedi. Ben de "Hayır!" dedim. Söylediğim "Hayır!" kelimeleri bu sebeptendir. Ben onun dediklerini yapmayınca, şeytan kadehi yere çaldı. Öfke ile dönüp gitti. Yoksa ben sizin telkin ettiğiniz Kelime-i şehâdet için hayır demedim."

Mensûr bin Ammâr der ki: "İnsanın ölümü yaklaştığında, onun hâli beşe taksim edilir: Malı vârislerine, rûhu Azrail aleyhisselâma, eti kabrindeki kurt ve böceklere, kemikleri toprağa, yaptığı iyilikler de dünyâda üzerine hakkı geçen kimselere verilmek üzere ayrılır. Vâris malı götürse, Azrail (aleyhisselâm) rûhu alsa, et kurtlara yem olsa, kemikler toprağa karışıp kaybolsa gerektir, imânın gitmesi, dinden tamamen ayrılış, Allahü teâlâdan uzaklık demektir. Rûhun bedenden ayrılığı, dinden, Allahü teâlâdan ayrılık değildir. Çünkü Allahü teâlâ imân sahibi kullarını Cennetine koyacak, kendisine yakın eyliyecektir." rûh bedenden ayrılınca, semâdan; "Ey Âdemoğlu! Sen mi dünyâyı terkettin, dünyâ mı seni terketti? Sen mi dünyâyı topladın, dünyâ mı seni topladı? Sen mi dünyâyı öldürdün, dünyâ mı seni öldürdü?" diye üç nidâ gelir.

Gasilhâneye konduğunda, "Ey Ademoğlu! Nerede o kuvvetli, güçlü bedenin, seni niye zayıflattı? Nerede bülbül gibi konuşan dilin, seni niye susturdu? Nerede o dostların, şimdi seni yalnız bıraktılar?" diye üç nidâ gelir. Kişi kefenlendikte, "Ey Âdemoğlu! Azıksız uzun bir yolculuğa gidiyorsun! Dönmemek üzere evinden ayrılıyorsun! Hiç binmediğin tahta bir ata (tabuta) biniyorsun ve korkulu bir yer olan bir eve, kabre konacaksın!" diye üç nidâ gelir. Tabuta konulurken "Ey Âdemoğlu! imân sahibi bir kimse isen, Allahü teâlâya, Peygamberlerine bildirdiği şekilde inanmış isen, sana müjdeler olsun. Sâlih amel sahibi, her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapmış bir kişi isen ne mutlu sana. Allahü teâlâyı gücendirmiş, O'na imân etmemiş, dediğini tutmamış biri isen, yazıklar olsun, eyvahlar olsun" diye üç nidâ gelir. Mûsâllaya konduğunda, "Ey Âdemoğlu! Dünyâda her ne amel yaptı isen onun karşılığını göreceksin. Yaptığın hayır ise, karşılık olarak hayır ve iyilik görecek, eğer şer yaptı isen, azâbını göreceksin" diye üç nidâ gelir.

Cenâze kabir kenarına konduğunda: "Ey Âdemoğlu! Bu harap yer için dünyâda iken azık olarak ne biriktirdin? Bu karanlık yeri aydınlatacak bir nûr, bir ışık olarak neyin var? Hiçbir şeyin olmadığı bu kabre, dünyâdaki zenginliğinden ne getirdin?" diye üç nidâ gelir.

Mezara konduğunda, "Ey Âdemoğlu! Dünyâda iken benim üzerimde gülüyordun, şimdi içimde ağlar oldun. Üzerimde sevinç ve neş'e içerisinde idin. Şimdi içimde üzgünsün. Benim- üzerimde bülbül gibi konuşup, herkese nutuklar atıyordun. Şimdi içime girince sesin çıkmaz oldu" diye üç nidâ gelir.

İnsanlar geri dönüp giderlerken Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey kulum, şimdi kabrinde kimsesiz olarak kaldın. Seni kabir karanlığına terkettiler. Onlar sebebiyle bana karşı gelmiş, emrimi tutmamıştın. Ya'nî hanımının, çocuklarının tarafını tutup, onların bitmez tükenmez isteklerini yapmaya uğraşıp, benim için azıcık birşey yapmak istemedin. Bak şimdi yalnız kaldın. Bugün sana benden başka merhamet edecek kimse

yok. Halbuki benim şefkatim, bir annenin yavrusuna olan şefkatinden daha çoktur.”

> Kabir hâli: Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Ey Âdemoğlu! Benim üzerimde koşuyorsun, fakat birgün benim içime gireceksin. Benim üzerimde Allahü teâlâya isyan etmektesin, fakat içimde azâb göreceksin. Üzerimde gülüp duruyorsun, fakat içimde ağlıyacaksın. Üzerimde haram helâl ayırmayıp haramları yemektesin, fakat içimde kurtlar böcekler senin bedenini yiyecekler. Üzerimde neş’e ve sevinçlisin, fakat içimde çok üzüleceksin. Üzerimde haramları topluyorsun, fakat içimde eriyip gideceksin. Üzerimde kibir gurûr içinde büyüklenip durursun, fakat içimde çok zelîl, aşağı ve hakîr olacaksın. Üzerimde aydınlıkta gezer durursun, fakat içimde karanlıklarda kalacaksın. Üzerimde sevdiklerinle berabersin, fakat içime girince orada yalnız, tek başına kalacaksın” diye insanoğluna seslenir.”

Kabir hergün beş defa; “Ben, yalnızlık yeriyim. Bana gelecek kişi, Kur’ân-ı kerîm okuyarak kendine arkadaş edinsin. Ben, karanlık yeriyim, bana gelecek kişi, namaz kılarak beni aydınlatsın. Ben, altı üstü toprak olan bir yerim, bana gelen, sâlih amel ile gelip yatağını hazırlasın. Ben, yılanı ve çıyanı içimde barındıran bir yerim. Bana gelen tiryak ile gelsin. O tiryak da; Besmele-i şerîf ve çok gözyaşı dökmektir. Ben, Münker ve Nekir adındaki suâl meleklerinin suâl soracakları bir yerim. Bana gelen, (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) güzel kelimesini, onlara cevap verebilmek için çok söylesin” diye seslenir.

Hazreti Âişe (radıyallahü anha) vâlidemizden rivâyet edildi ki:

> “Birgün evde oturuyordum. O esnada Resûlullah (aleyhisselâm) teşrîf buyurdular. Ben hemen, öteden beri gösterdiğim saygı üzerine ayağa kalkmak istediğimde, Resûlullah “Ben de yanına oturayım yâ Âişe” buyurup oturdular. Daha sonra, mübârek başını kucağıma koyup uyudular. Mübârek sakal-ı şerîfindeki beyazlanmış olan dokuz adet kılı gördüm. O zaman kendi kendime; Muhammed aleyhisselâm benden önce dünyâdan gidecek. Ümmeti, Peygambersiz kalacak diye düşünürken ağladım, gözlerimden yaşlar boşandı. Bir damlası kucağımdaki Resûlullahın (aleyhisselâm) mübârek yüzüne düştü. Onu hemen uykusundan uyandırdı. Resûlullah, “Ey Âişe! Seni ağlatan şey nedir?” diye buyurdu. Ben de düşündüklerimi anlattım. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm), “Hangi hâl ölüye daha şiddetlidir?” buyurdu. Ben “Siz söyleyin yâ Resûlallah” deyince, “Sen söyle” buyurdu. Ben de “Meyyitin evinden çıktığı hâl çok üzüntülü olur. Çoluğu çocuğu çok üzülür ve vah babamız vah annemiz deyip feryâd ederler” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm), “Doğru, ondan daha şiddetlisi hangisidir?” buyurunca ben de “Kabre konması, üzerinin örtülmesi ve yakınlarının, dostlarının kendisini dünyâdaki ameliyle başbaşa bırakmaları hâlidir. O zaman Münker ve Nekir ona gelir” dedim. Resûlullah, “Ey Âişe, meyyite ondan daha şiddetlisi nedir?” buyurunca, Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Ey Âişe, meyyitin en zor durumu, gasilin (yıkayıcının) evine gelip, onu yıkamaya başladığı vakittir. Parmağından yüzüğü çıkarmakla işe başlar. Elbisesini, dünyalık ne rütbesi varsa çıkarır. O zaman meyyitin rûhu, kendi çıplak bedenini görür ve öyle nida eder ki, insan ve cinden başka her mahlûk işitir.

Rûhu cesedinin başı ucuna gelip: “Ey yıkayıcı! Yavaş yavaş tut! Zira, Azrail pençesinden can yarası yemiştir. Ve tenim gâyet zahmet çekmiştir ve sarsılmıştır” der. Teneşire geldikçe, yine gelip: “Suyu çok sıcak etme! Tenim pek zayıftır. Tez beni elinizden halâs eyleyin ki, rahat olayım” der. Yıkanıp kefene sarılınca, bir miktar durup yine: “Bu cihanı son görüşümdür. Hısım ve akrabaları göreyim ve onlar da beni görsünler ve ibret alsınlar. Onlar da yakında benim gibi öleceklerinden, ardımdan feryâd etmesinler. Beni unutmayıp, Kur’ân-ı kerîm ile beni ansınlar. Benim mirasım için aralarında çekişmesinler tâ ki, kabirde azâb görmeyeyim. Cum’alarda ve bayramlarda da beni hatırlasınlar” der.

> Sonra musalla üzerine konuldukta, can yine çağırarak, “Rahat kalın, ey benim oğlum ve kızım, anam ve babam! Bunun gibi firak günü

yoktur. Hasretlik, görüşmemiz kıyâmete kaldı. Elveda olsun sizlere, ey ardımca göz yaşı dökenler” der.

Namazı kılınıp, omuza alındıkda, yine çağırır ve der ki; “Beni yavaş yavaş götürün! Eğer kasdınız sevâb ise, bana zahmet vermeyin! Sizden Allahü teâlâya hoşnudluk götüreyim.

Ebî Kılâbe (radıyallahü anh) şöyle anlatır: “Rü’yâmda bir kabristan gördüm. Meyyitler kabirlerinden çıkıp kabir kenarına oturmuşlardı. Her birinin elinde nûrdan bir tabak vardı. Fakat içlerinden birinin elinde hiçbir şey yoktu. Gayet mahzûn idi. Ona sebebini sorduğumda bana, “Burada gördüğün mevtaların geride bıraktığı, evlâdı, ahbabı, dostu, kendilerine hayırla duâ ediyorlar. Kendilerini rahmetle anıyorlar. Onlar için hayır ve hasenat yaptıklarından, kendilerine nûrdan tabaklar içinde mükâfatları, hediyeleri veriliyor. Fakat benim geride günahkâr ve isyankâr bir oğlum var. Benim için, duâ ve istiğfarda bulunmaz, bir hayır yapmaz, bir Fâtiha okumaz. Bu sebebten bana, o nûr tabaktan verilmemekte, burada mahzûn kalmaktayım. Ayrıca, kabir komşularımdan çok utanmaktayım” dedi. O zaman ben uyandım. O kişinin oğlunu araştırıp buldum. Gördüklerimi kendisine bir bir anlattım. Genç tövbe ve istiğfar etti. Bundan sonra yaptıklarına dönmiyeceğine dâir yemîn billah edip, abdestini alıp namaza başladı. Babasının rûhu için Fâtihalar hatimler okudu. Hayır işleri yaptı. Bir zaman sonra rü’yâmda aynı kabristanı ve oradaki mevtaları aynı hâl üzere gördüm. Bu defa daha önce üzgün olan o kişi de, önünde nûrdan tabaklarla ikram ve ihsânlara garkolmuş şekildeydi. Diğer mevtalara bu kadar ni’metler verilmemişti. Bana, “Ey Ebî Kılâbe! Allahü teâlâ sana iyilikler ihsân buyursun. Oğlumu bulup ona nasihat etmekle çok iyi ettin. Beni kabir komşularım arasında mahcûb olmaktan kurtarmış oldun” dedi.

Musibetlere sabır: Fakîh Ebülleys hazretleri buyurdu ki: “Vefât eden bir kişi arkasından, feryâd figân etmek, üst baş yırtmak haramdır. Sessiz ağlamakta bir mahzur yoktur. En güzeli, en efdali sabretmektir. Allahü teâlâ Zümer sûresi onuncu âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki; “Ancak Allah yolunda sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir.” Allahü teâlâ ni’metlerini bize vererek sevindirdiği zaman şükür etmemizi, vakti gelip geri alarak üzüldüğümüz zaman da, sabretmemizi emreyledi. Merhamete ve ihsâna kavuşabilmek için sabretmelidir. Kızmak, bağırmak, çağırmak, derdi ve belâyı geri çevirmez. Üzüntüyü dağıtmaz. Kaderde olanlar başa gelecektir. Sabretmek, olmuş bitmiş şeye kızmamak lâzımdır.”

Resûlullahın (aleyhisselâm) Mâriye’den (radıyallahü anha) dünyâya gelen oğlu İbrâhim, hicretin sekizinci senesinde birbuçuk yaşında iken vefât etti. Hasta iken, Resûlullah kucağına aldı ve mübârek gözlerinden yaş aktı. İbrâhim vefât edince de, “Yâ İbrâhim, ölümüne çok üzüldük. Gözlerimiz ağlıyor. Kalbimiz sızlıyor. Fakat Rabbimizi gücendirecek bir şey söylemeyiz” buyurdu.

İbn-i Abbâs’ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Allahü teâlânın emri ile kalemin levh-i mahfûzda ilk yazdığı şey şudur: Ben Allahım. Allahtan başka ilâh yoktur. Muhammed aleyhisselâm benim kulum ve Peygamberimdir. Kim benim, kaza ve kaderime rızâ gösterir, belâlara sabreder, ni’metlerime şükrederse, onu sıddîk olarak yazarım ve sıddîklarla birlikte kıyâmet gününde onu haşreder ve Cennetime koyarım. Kim kaza ve kaderime inanmaz, belâlara sabretmez, gönderdiğim ni’metlerime şükretmezse, benim mülkümden çıksın, kendisine benden başka bir rab arasın.”

Fakîh Ebülleys hazretleri: “Belâlara sabretmek ve musibetler karşısında Allahü teâlâyı hatırlamak insana lâzımdır. Çünkü, insan bu sabrı ve zikri gösterirse, Allahü teâlânın kazâ ve kaderine rızâ göstermiş ve şeytanı kovmuş olur” buyurdu.

Hazreti Ali “Sabır üç kısımdır: İbâdet ve tâatlarda sabır, günahlara karşı sabır, musibet ve sıkıntılara karşı sabırdır. Kim ibâdet ve tâatlarda, Allahü teâlânın emirlerini yapmada, beş vakit namazı muntazaman vaktinde kılmada sabır gösterirse, kendisine yüz derece verilir. Her bir derece, gökle yer arası kadardır. Kim günahlara düşmemek için, haram işlememek için sabrederse, Allahü teâlâ kendisine kıyâmet

günü altıyüz derece ihsân eder. Kim de musibetlere, başına gelen sıkıntı ve eziyetlere sabır gösterirse, ona da Allahü teâlâ hesâbsız dereceler ihsân eder” buyurdu.

> Rûhun bedenden ayrılma hâli: Ölüm hâlinde kişinin dili tutulur. Başına sıra ile dört melek gelir. Birincisi der ki: “Esselâmü aleyküm! Ben, senin rızkın için Allahü teâlânın vazîfelendirdiği meleğim, şu anda yeryüzünde aradım, taradım, senin için takdîr edilen rızıktan bir lokma bile bulamadım. O sebeble haber vermek için geldim. Sonra ikinci melek gelir ve “Ben de, su ve diğer içecek şeylerin için vazîfeli meleğim. Yeryüzünde senin için bir damla bile birşey kalmadı” der. Sonra üçüncü melek de selâm vererek yanına gelir ve o da: “Ben de teneffüs ettiğin hava için vazîfeli meleğim. Senin için teneffüs edeceğin fazla bir hava kalmadı” der. Sonra dördüncü melek gelir ve o da: “Esselâmü aleyküm! Ben de, ömrün için vazîfeli meleğim. Senin için artık yaşanacak fazla bir zaman yoktur” der. Daha sonra sağından ve solundan kirâmen kâtibîn melekleri gelir. Sağından gelen, “Ben senin iyiliklerini yazdım” der ve bembeyaz bir, sahife gösterir ve “Buna bak yaptığın sâlih, iyi işleri gör” der. O kişi bu zaman çok sevinir neş’elenir. Soldan gelen melek de selâm vererek, “Ben de ömrün boyu işlediğin günahlarını yazdım” der ve simsiyah bir sahife çıkararak gösterir. “Bak yaptıklarını oku” der. O zaman vücûdundan ter boşanır. Korku ile sağına ve soluna bakar. Daha sonra Azrail aleyhisselâm, sağında rahmet melekleri, solunda azâb melekleri ile gelir. Eğer o kişi doğru imân sahibi ise, rahmet meleklerine seslenir. Onlar da yanına gelirler. Azrail aleyhisselâm kolaylıkla rûhunu alır. Melekler, saadet sahibi o kişinin rûhunu alıp yükselirler. Allahü teâlâya arzedip, emirle tekrar geri getirirler. O rûh cesedini görür ve ona yapılan muâmeleyi seyreder.”

Fakîh Ebülleys hazretleri buyurdu ki: “Kabir azâbından kurtulmak istiyenin, dört şeyi dikkatle yapması, dört şeyden de kesinlikle sakınması îcâb eder: Dikkatle yapması îcâb ettiği dört şey: Beş vakit namazını, farzına, vacibine, sünnetine dikkat ederek devam üzere kılması, zekât ve sadakasını vermesi, Kur’ân-ı kerîmi tecvîd üzere devamlı okuması ve Allahü teâlâyı çok hatırlamasıdır. Bunları yapmak kabri nurlandırır ve genişletir.

> Kaçınması îcâb ettikleri ise; yalan, hıyânet, söz taşıma, beden ve çamaşırına bevl sıçratmaktır. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Bevlden sakınınız. Muhakkak kabir azâbının çoğu bundandır.”

> Kabir suâlleri: Kabirde, kâfirlere ve âsî müslümanlara azâb edecek melekler ve suâl soracak melekler vardır. Suâl meleklerine (Münker ve Nekir) denir. Bu iki melek, “Rabbin kimdir? Dînin nedir? Peygamberin kimdir? Kıblen neresidir?” diye suâl ederler. Allahü teâlânın sevdiği kimseler, (Sizi bana kim gönderdi ise Rabbim O’dur. Ya’nî Allahü teâlâdır. Peygamberim Muhammed aleyhisselâm, dinim İslâm dînidir. Kıblem de Kâ’be’dir” der. O zaman bunlar da, “Doğru söyledi. Bizim elimizden kurtuldu” derler. Bundan sonra onun üzerine, kabrini büyük kubbe gibi kılarlar. Onun için sağ tarafına iki kapı açarlar. Sonra da kabrini güzel kokulu fesleğenlerle döşerler ki, Cennet kokuları onun üzerine gelir. Dünyâda işlediği güzel ameli, en sevgili ahbabı sûretinde gelip onu eğlendirir ve ona güzel haberler söyler. Kabri nûr ile dolar. Dünyânın sonu oluncaya kadar, kabrinde sürûr ve ferah üzere olur.

İlmi ve ameli az olan ve ilimden ve melekût (ruhlar ve melekler âlemi) esrârından haberi olmayan mü’minlerin derecesi bundan aşağı olur ki, onun yanına Rûman adlı melekten sonra güzel sûrette ve güzel kokulu ve güzel elbiseli olarak ameli gelir. “Beni bilmez misin” der. O da, “Sen kimsin ki, Allahü teâlâ seni, benim garîbliğim zamanında bana ihsân eyledi?” der. Oda, “Ben senin sâlih işlerinim, korkma mahzûn olma. Bundan biraz vakit geçtikten sonra, Münker ve Nekîr melekleri gelirler.

Bildirildiği gibi onu sıkıştırırlar. Otururlar ve ona, (Men rabbüke) ya’nî “Rabbin kimdir?” derler ve diğer suâlleri sorarlar. O da, “Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed

(aleyhisselâm), imamım Kur'ân-ı kerîm, kıblem Kâ'be-i şerîf ve İbrâhim aleyhisselâm'ın milleti benim milletimdir" der. Onun dili hiç tutulmaz. Onlar da, "Doğru söyledin" derler. Ve daha önceki gibi muâmele ederler. Lâkin onun için sol tarafında nârdan bir kapı açarlar. Nârın yılan, akrep, sıcak suyu ve zakkumu görünür. O kimse onun üzerine çok feryâd eder. Ona, "Buranın dehşeti sana zarar vermez. Burası senin nârdan olan yerindir ki, Allahü teâlâ bunu, senin Cennette olan yerinle değiştirdi. Uyu, sen sâidsin" derler. Sonra onun üzerine nâr kapısı kapanır. Kendi üzerine aylardan senelerden geçen zamanı bilmez, öylece kalır.

Birçok kimsenin ölürken dili tutulur. Eğer akidesi (i'tikâdı) bozuk olursa, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak inanmadı, bid'at ehline uydu ise, "Rabbim Allah" diyemez. Başka söz söylemeye başlar. Melekler bir kere ona vururlar. Kabri ateşle dolar. Sonra söner. Birkaç gün sönük olarak durur. Sonra yine kabirde onun üzerinde ateş hâsıl olur. Dünyâ nihâyet buluncaya kadar bu hâl devam eder.

Birçok kimse de "Dînim İslâmdır" diyemez. Bunlar, ya şek üzere vefât etmiştir. Veya vefât ederken kendisine fitnelerden bir fitne arız olmuştur. Ehl-i sünnet olmayan kimselerin sözlerine, yazılarına inanmıştır. Buna bir kere vururlar. Kabri, "Rabbim Allah" diyemiyeninki gibi yanar.

Ba'zı kimseler "İmamım Kur'ân-ı kerîm" diyemezler. Çünkü bunlar, Kur'ân-ı kerîmi okur, fakat ondan nasihat almazlardı. Kur'ân-ı kerîmdeki emirlerle amel etmez ve yasaklardan kaçmazlardı. Buna da, daha öncekilerine yaptıkları gibi yaparlar. Ba'zı kimselerin ameli korkunç şekil alır. Kabrinde cürmü kadar azâb olunur. Ba'zı kimseler de, "Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır" diyemez. Çünkü bu kimse, dünyâda İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını unutmuştur. Zamana, modaya uymuştur. Çocuklarına Kur'ân-ı kerîm okutmamış, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmemiş idi.

Ba'zı kimse, "Kıblem Kâ'be-i şerîf" diyemez. Zira, kıbleyi namaz için az teharri edermiş (araştırırmış), yâhud abdestinde fesâd bulundurmuş. Veya namazında başka şeylere iltifât etmiş. Veya rükû'un da sücûdunda noksanlık olmuş idi.

> Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ, Cum'a günü veya gecesinde ölen kimseyi, kabir fitnelerinden emîn kılar."

Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (radıyallahü anh) nakledildi ki: "Bir kişi vefât edip kabre konduğunda azâb meleği gelir. Başı ucuna oturur. Ona azâb eder. O kişinin bu azâba dayanacak hâli kalmaz. Öyle feryâd eder ki, insan ve cinden başka bütün mahlûkât işitir. O kişi azâb meleğine, "Niye böyle yaptın, niçin azâb ediyorsun? Ben, dünyâda namazı kılmış, zekâtı vermiş, Ramazan ayında orucu tutmuş biriyim" der. O zaman azâb meleği de: "Azâb etmemin sebebi şu ki; birgün önüne bir mazlûm biçâre çıktı. Senden yardım istedi. Sen ona yardım etmedin. Birgün namaz kıldın. Halbuki ondan önce bevl edip üzerine çamaşırına sıçratmış idin. Öyle gidip kıldın. Halbuki necâsete dikkat etmen, mazlûma yardım etmen vâcib idi. Fakat sen öyle yapmadın" der."

Abdullah bin Selâm şöyle anlatır: Münker ve Nekir'den önce kabre, meyyitin yanına bir melek gelir. Yüzü güneş gibi parlar, meyyitin yanına oturur. Ona: "İyilik ve kötülük, hayır ve şer, dünyâda ne yaptı isen hepsini tek tek yaz" der. O da, korku ve telâşla "Nasıl yazarım, hani kalemim, hani mürekkebim" der. Melek de, "Tükürüğün mürekkebin, parmakların kalemindir. Kefenin de kâğıdındır" der. O da, çaresiz olarak dünyâda hayır olarak ne yaptı ise tek tek yazar. Şer, kötülük olarak yaptıklarına gelince, yazmaktan çekinir. Melek, "Dünyâda halikına karşı utanmadın çekinmedin de, şimdi benden mi utanıp yazmıyorsun?" der. Ona azâb etmek ister. O kişi "Aman bana vurma, azâb etme, yazacağım" der. Dünyâda ne kadar günah, kusur işledi ise bir bir yazar. Onu katlaması ve tırnağıyla mühürlemesi emredilir. O da katlayıp mühürler ve boynuna asar, kıyâmete kadar boynunda asılı durur. Bundan sonra yanına Münker ve Nekir gelir.

> Allahü teâlâ, İsrâ sûresi onüçüncü âyetinde meâlen buyurdu ki: "Herkesin amelini kendi boynuna taktık (Ondan ayrılmaz). Kıyâmet günü onun için bir kitap çıkaracağız ki, ona açılmış olarak kavuşacak."

> Kirâmen kâtibîn melekleri: Her insanın hayır ve şer, bütün işlerini yazan, ikisi gece, ikisi gündüz gelen dört meleğe Kirâmen kâtibîn, veya Hafaza melekleri denir. Hafaza meleklerinin, bunlardan

başka olduğu da bildirilmiştir. Sağ taraftaki melek soldakinin âmiridir ve iyi işleri yazar. Soldaki kötülükleri yazar. Hafaza melekleri mü'mini, insan ve cin şeytanlarından ve şeytanlardan korurlar.

Rûhun cesedini araması: Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "İnsanoğlunun bedeninden rûhu ayrılıp da üç gün geçince, o rûh "Yâ Rabbi! izin verir isen, gidip bedenimi göreyim"der. Allahü teâlânın izin vermesiyle kabrine gelir. Uzaktan bedenini seyretmeye başlar. Ağzından, burnundan kan geldiğini görür ve çok ağlar. Sonra, "Vah benim zavallı bedenim. Ey benim sevdiğim bedenim. Bu korkulu ve yalnızlık yerinde, dünyâda iken geçirdiğin safâlı günleri hatırlıyor musun?" deyip döner. Beş gün sonra, "Yâ Rabbi! izin verirsen, bedenimi, cesedimi görmek istiyorum" der. Tekrar izinle kabrine gelir. Uzaktan bakar ki, ağzından burnundan kulaklarından sarı su akmaktadır. Üzülür ve ağlar. Sonra, "Ey benim miskin, zavallı bedenim. Bu üzüntü, keder, sıkıntı ve böceklerin etini parçalayıp yedikleri bu yerde dünyâdaki geçirdiğin günleri hatırlıyor musun?" der. Sonra gider, yedi gün sonra tekrar Rabbinden izin isteyip kabrine gelir. Bedeninin daha perişan hâlini görür, ağlar ve "Ey benim bedenim! Dünyâda ki zamanlarını hatırlar mısın? Hani çoluk çocuğun, hani akrabaların, nerede kardeş, arkadaş, eş, dost, nerede komşuların? Bugün onlar arkandan ağlıyorlar" der.

Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet edildi ki: "Mü'min vefât ettiğinde, rûhu onun evi etrâfında bir ay dolaşır. Arkasından malının nasıl paylaşıldığını, borçlarının nasıl ödendiğini ve başka yapılan işleri görür. Bir ay sonra kabrine gider ve bir sene kabrinde olan biteni görür. Akrabalarından kendisine gelip duâ edenleri, kendisi için üzülenlerin hâllerini müşâhede eder. Daha sonra rûhu iyi veya kötü hâline göre, kıyâmete kadar rûhların toplandığı yere götürülür. Rûhlar, "Yâ Rabbi! izin verirsen yeryüzüne inelim, yakınlarımızın hâli nasıldır? Çoluk çocuğumuzu, akrabalarımızı görelim!" derler."

İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Bayram günleri, Aşure günü, Cum'a gecesi, Receb-i şerîfin ilk Cum'a gecesi (Regâib gecesi), Şa'ban ayının 14'ünü 15'ine bağlayan gecesi (Berât gecesi), Kadir gecesi, Cum'a günleri, rûhlar kabirlerinden çıkarak, hısım ve akrabalarının evlerine gelirler ve "Bu mübârek gün ve gecelerde bir sadaka, bir hayırla, velevki bir lokma ile de olsa bizlere yardım edin. Sevâbını bizlere hediye edin. Çünkü bizim ihtiyâcımız pekçoktur. Eğer böyle yapmaz cimrilik ederseniz, hiç olmazsa bu mübârek gecede bir Fâtiha okuyarak gönderiniz. Ey bizim mallarımızı paylaşmış yakınlarımız, biz şu anda, daracık sıkışmış olarak kaldığımız kâbirlerimizdeyiz. Ey yakınlarımız! Hayır ve duâlarınızda bizleri unutmayınız" derler. Eğer yakınlarından duâ ve sadaka sevâbına kavuşurlarsa, sevinç ve neş'e ile geri dönerler. Eğer yakınları duâ ve sadakada bulunmazlarsa, her bir rûh mahzûn, mahrûm, son derece üzüntülü olarak oradan ayrılır."

Mü'minlerin rûhları kabzolunduğunda, rahmet melekleri onları izzet ve ikram ile yedinci kat semâya yükseltirler. "Onlar illiyyinde kalacaklar" nidası gelir. Daha sonra herbiri bedeninin bulunduğu kabrine getirilir. Kabrine Cennetten bir kapı açılır. Kıyâmete kadar, oradan Cennetteki köşkünü seyreder.

Kâfirlerin rûhları kabz olunduğunda azâb melekleri onları hakîr bir şekilde tutar ve sürükliyerek dünyâ semâsına kaldırırlar. Orada bu kâfir rûhları reddedilir ve azâb dolu kabre gelirler. Kabir, son derece daralır. Birbirine geçer. Orada Cehennemden bir kapı açılır. Kıyâmete kadar, oradan azâb göreceği Cehennemdeki yerlerine bakarlar."

Kıyâmetin kopması: Allahü teâlâ murâd buyurduğu vakit sûr üfürüldükten sonra, kıyâmet günü dağlar uçar, bulutlar gibi yürümeye başlar. Denizlerin ba'zısı ba'zısına taşar. Güneşin nûru tamamen kaybolarak simsiyah olur. Dağlar toz hâline gelir. Âlemin ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Yıldızlar, dizili inci gibi parçalanırlar. Gökler gül yağı gibi erir. Ve değirmen döner gibi şiddetli bir şekilde hareket ederler. Ba'zısı ba'zan toplanır, ba'zan da sahtiyan gibi yayılır. Hak teâlâ, göklerin parça parça olmasını emreder. Yedi kat yerde ve yedi kat gökte, diri olarak kimse kalmaz. Her canlı vefât etmiş olur. Eğer rûhanî ise rûhu gitmiş olur. Cenâb-ı Hakkı tevhid eden bütün melekler ölür. Yerde taş taş üstünde ve göklerde hiç canlı kalmaz.

Bundan sonra cenâb-ı Hak, “Ey alçak dünyâ! Senin içinde rubûbiyet da’vâsı edenler ve ahmakların rab tanıdıkları âcizler nerededir ve senin behcet ve letâfettinle aldattığın ve âhıreti unutturduğun eshâbın nerededir?” buyurur. Sonra da “Mülk kimindir?” der. Hiç kimse cevap veremez. Cenâb-ı Allah kendi kendine, “Vâhid ve Kahhâr olan Allahındır” der.

Bundan sonra buyurur ki: “Ben azîmüşşân, melîk-ü deyyânım (ya’nî kıyâmet gününün tek hâkimi ve sahibiyim). Benim rızkımı yiyip de bana şirk koşanlar ve benden gayrı putlara ibâdet edenler nerededirler? O kimseler ki, benim rızkımla kuvvetlenip asî olurlar. Cebbar ve zâlimler nerededirler! Kibirlenen ve iftihar edenler nerededirler? Şimdi mülk kimindir?” Buna cevap verecek kimse bulunmaz. Zîrâ cenâb-ı Hak, hûrî ve gılmânın dahi Cennetlerinde rûhlarını kabz buyurmuştur.

Bundan sonra cenâb-ı Hak, Cehennem çukurlarından olan Sakardan bir kapı açar. Oradan ateş fışkırır. İşte bu ateş, içine atılan yün parçasını yaktığı gibi, ondört denizi kurutur, yeryüzünü kapkara eder ve gökleri sarı zeytinyağı yâhud erimiş bakır gibi bir hâle koyar. Sonra ateşin şiddeti göklere yakın olduğu vakit, Allahü teâlâ öyle bir dehşet ile men eder ki, ateş tamamen söner. Ateşten hiç eser kalmaz.

Bundan sonra Allahü teâlâ hazretleri, Arş-ı a’lânın hazînelerinden birini açar. Onda hayat denizi vardır. Bu deniz, yer üzerine şiddet ile yağmur yağdırır. Yağmur, o derece devam eder ki, yeryüzünü kaplayıp, kırk arşın kadar yukarı yükselir. O zaman, toprak olmuş olan insanlar ve hayvanlar, ot gibi biterler. Zîrâ hadîs-i şerîfte buyuruldu ki;“İnsan, kuyruk sokumu kemiğinden yaratılmıştır. Sonra yine ondan yaratılacaktır.” Diğer bir hadîs-i şerîfte; “Kişinin her yeri mahv olup çürür. Lâkin kuyruk sokumu kemiği çürümez. İnsan ondan çıkmıştır. Yine ondan iade olunur” buyuruldu. (Bu kuyruk sokumu kemiği, omurganın son kemiğidir. Nohud kadar bir kemiktir ki, içinde iliği olmaz.)

Canlılar ve bütün a’zâları, mezarlarında yeşil ot gibi biter, hep o kemikten ortaya çıkarlar. Ba’zısı ba’zısına girmiş ağ örgüsü gibi dolanmış olur ki, birinin başı diğerinin omuzunda, Öbürünün eli, diğerinin sırtında olarak, insanın çokluğundan böyle karmakarışık olurlar. Hak teâlâ, “Hakîkaten biz biliriz ki, arz onlardan birini noksan etmez. Zira bizim indimizde, mahfûz kitab vardır” buyurur.

Bu dirilmek keyfiyeti tamam oldukta, hesâb üzere, sabi, yine sabidir, ihtiyâr, yine ihtiyârdır. Olgun yaşta olanlar, yine olgun, gençler yine gençtir. Ya’nî Âlem-i fenâdan Âlem-i bekâya intikâl eyledikleri zaman ne hâlde idilerse, yine o sûret ile belirirler. Allahü teâlâ Arş-ı âlânın altında bir latîf rüzgâr emreder. Bu rüzgâr, yeryüzünü baştan başa kaplar. Ve yeryüzü toz gibi ince kum hâline girer.

Bundan sonra Allahü teâlâ İsrâfil’i (aleyhisselâm) diriltir. Beyt-i mukaddesin sahrasından sûr üfürülür. Sûr, nûrdan bir boynuzdur ki, ondört dâiresi vardır. Bir dâirede, karada olan hayvanların adedince delikler vardır. Karada olan hayvanâtın rûhları oradan çıkar. Arı sesi gibi sesler işitilir. Yerle gök arasını doldurur. Sonra herbir rûh, kendi cesetlerine girerler. Hak teâlâ bunlara kendi cesedlerini ilham eder. Hattâ dağlarda ölmüş olan, vahşî hayvanların ve kuşların yemiş olduğu insanların rûhları, kendi cesedlerini bulur. Nitekim Allahü teâlâ, Zümer sûresi altmışikinci âyet-i kerîmede meâlen; “Kıyâmetin yok edici sûrundan sonra, ikinci bir sûr üflenir, bu sese bütün beşeriyet tâbi olur. Bu emir ile kalkıp hazır olurlar” buyurur.

İnsanlar, kabirlerinden ve yanıp kül oldukları, çürüdükleri yerlerden kalktıkları vakit görürler ki, dağlar pamuk gibi atılmış, denizler susuz kalmış, yerin kendisinde ise ne eğrilik ne de yükseklik var. Cümlesi dümdüz olmuş. Bir kâğıt sayfası gibi görülür, işte insanlar, kabirlerinin üzerine çıplak olarak oturdukları vakit, her tarafa hayretle ve düşünerek bakarlar. Nitekim Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i sahîhde; “İnsanların her biri, elbisesinden ârî olup, hepsi çıplak ve sünnetsiz oldukları hâlde haşr olunurlar” buyurdu. Fakat gurbette üryan olarak vefât etti ise, onlara Cennetten elbise getirilir ve giydirilir. Şehîdlerin ve sünnet-i seniyyeye uyup vefât etmiş olanların, iğne deliği kadar çıplak yeri kalmaz. Çünkü Peygamber

efendimiz (aleyhisselâm); “Ey ümmetim ve eshâbım! Siz mevtanızın kefeninde mübalağa ediniz. Çünkü benim ümmetim, kefenleriyle haşr olunurlar. Halbuki sâir ümmetler çıplaktırlar” buyurdu. Yine Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Ölüler, kefenleriyle haşrolunur” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) Nebe’ sûresi onsekizinci âyet-i kerîmesi hakkında meâlen; **“Sûra** üfürüleceği o gün, (mezarlardan kalkıp mahşere) bölük bölük gelirsiniz” suâl edildiğinde ağladılar. Hattâ mübârek gözlerinden akan gözyaşları toprağa damladı ve buyurdular ki: “Ey bu suâli soran kişi, çok büyük bir işten sordun. Kıyâmet günü ümmetim oniki sınıf olarak haşrolunur ve mahşer yerine gelirler.

Birinci sınıf insanlar maymun sûretindedir. Bunlar, insanlar arasında çok fitne çıkarırlar, karışıklık ve huzûrsuzluğa sebep olurlar. Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Onların şirk (Allaha ortak koşma) fitneleri, katilden daha kötüdür” (Bekâra-191) **buyurduğu kimselerdirler.**

İkinci sınıf insanlar, hınzır, sûretinde haşrolunurlar. Onlar haram yiyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “Onlar boyuna yalancılık için dinlerler; boyuna haram yerler” (Mâide-42) **buyurduğu bunlardır.**

Üçüncü sınıf insanlar kör olarak haşrolurlar. Onlar hüküm vermekde haddi aşan doğru hüküm vermeyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hüküm vermenizi emreder. Hakîkaten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yok ki, Allah hükümlerinizi hakkıyla işitici, emânete âit işlerinizi hakkıyla görücüdür.” (Nisâ-58) **âyet-i kerîmesi bu kimseleri belirtmektedir.**

Dördüncü sınıf insanlar sağır ve dilsiz olarak haşrolurlar. Onlar dünyada iken kendi amellerini beğenen kimselerdir. Allahü teâlânın meâlen; “Allah, gurûrlu ve böbürlenen kimseleri sevmez” (Nisâ-36) **buyurduğu kimselerdir.**

Beşinci sınıf insanlar, ağızlarında irin olarak haşrolunurlar. Dillerini çiğnerler. Onlar sözleri işlerine ve hareketlerine uymayan âlimlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “İnsanlara iyilik emreder de, kendinizi unutur musunuz?” (Bekâra-44) **buyurduğu kimseler gibi olanlardır.**

Altıncı sınıf insanlar, vücutları ateşten yanmış yara içinde haşrolunurlar. Onlar yalan yere şahitlik yapanlardır.

Yedinci sınıf insanlar, ayakları üzerine bağlanmış olarak haşrolunurlar. Onların son derece pis bir kokusu olur. Onlar şehvetlerine tâbi olan ve haramlar peşinde koşanlardır. Allahü teâlânın meâlen; “Bunlar, âhıreti dünyâ hayâtına satmış kimselerdir” (Bekâra-86) **buyurulanlardır.**

Sekizinci sınıf insanlar sarhoş gibi haşrolup, sağa sola düşerler. Onlar, dünyâda iken Allahü teâlânın hakkına mâni olan kimselerdir. Allahü teâlânın hakkını yerine getirmeyenler olup Allahü teâlâ meâlen; “Ey îmân edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin (mahsûllerin) en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın (zekât ve sadaka verin)” (Bekâra-267) **buyuruyor.**

Dokuzuncu sınıf insanlar, katran’dan elbiseler içinde haşrolunurlar. Onlar, gıybetten sakınmayanlardır. Mü’minlerin arkalarından hoşlanmıyacakları şekilde konuşmuşlardır. Allahü teâlâ meâlen; “Müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı, arkasından hoşlanmıyacağı sözle çekiştirmesin” (Hucurât-12) **buyurdu.**

Onuncu sınıf olarak haşrolunacaklar ise, dilleri kafasından sarkmış olanlardır. Bunlar, dünyâda iken söz taşıyıp, ara bozanlardır.

Onbirinci sınıf insanlar ise, sarhoş olarak haşrolunurlar. Onlar, dünyâda iken mescidlerde fuhuş ve kötü söz konuşanlardır.

Onikinci sınıf insanlar ise, hınzır sûretinde haşrolunurlar. Onlar dünyâda iken faiz yiyenlerdir."

Diğer bir rivâyette: Muâz bin Cebel'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği üzere, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Kıyâmet gününde, ki o gün pişmanlık ve hasret günüdür. Allahü teâlâ oniki bölük olarak ümmetimi haşreder. Birinci bölük, elsiz ve ayaksız olarak kabirlerinden haşrolacaklardır. Bu zaman, Allahü teâlâ tarafından vazîfelendirilen bir münâdî seslenir ki; "Onlar komşularına eziyet ve sıkıntı verenlerdir. **Tövbe etmeden ölmüşlerdir, içinde bulundukları durum, kendilerine verilmiş cezadır. Dönüş yerleri de Cehennemdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde bu kimseleri meâlen şöyle bildirir:** "Yakın komşuya da, yakın arkadaşa da, yolda kalmışa da iyilik ediniz" (Nisâ-36).

İkinci bölük insanlar, hayvan sûreti üzere kabirlerinden haşrolunurlar. Kendileri için bir ses gelir. Bunlar, namazlarında gevşek davrananlardır. Tövbe etmeden öldüler. Bu hâlleri, kendilerine verilen bir cezadır. Cehenneme atılacaklardır. Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde şöyle buyurduğu kimselerden olurlar: "Onlar, namazlarından gâfildirler" (Mâun-5).

Ümmetimden bir bölüğü de, yüzleri ay gibi parlak bir hâlde haşrolurlar. Sıratı şimşek gibi geçerler. Allahü teâlâ katından bir münâdî şöyle der: "Bunlar sâlih amel işleyip, günahlardan kaçınanlardır. Beş vakit namazı vaktinde ve şartlarına uygun olarak cemâatle kılarlar. Bunlar, tövbe edip öyle vefât ettiler. Allahü teâlâ, kendilerine saadet nasîb etti. Onlar, Cennete gireceklerdir. Allahü teâlâ kendilerinden râzıdır. Onlar da Allahü teâlâdan râzıdırlar. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen bunları şöyle bildirdi: "Gerçekten "Rabbimiz Allahü teâlâdır" deyip de sonra amellerini ihlâs ile, yapanlara (ölüm ânında)**me**lekler inecekler de şöyle diyecekler: (Gelecekten) Korkmayın ve (geçene) mahzûn olmayın! Size va'd olunan Cennetle müjdelendiniz"

İnsanlar kabirlerinden kalktıklarında, yerlerinde kırk yıl birşey yemeden içmeden, oturmadan, konuşmadan dururlar" Denildi ki; "Yâ Resûlallah! Din ehli, îmân sahipleri kıyâmet günü nasıl bilinirler?" Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Benim ümmetim abdest uzuvlarının pırıl pırıl parlaması nişanıyla bilinirler. Kıyâmet günü Allahü teâlâ bütün mahlûkâtı kabirlerinden dirilttiğinde, melekler mü'minlerin başucuna gelirler ve başlarını mesh ederler. Biraz toprak serperler. Bu toprak, onların secde yerlerine gelir. Melekler bu yerleri mesh ederler. Oradan mesh izleri hiç gitmez. Bir ses gelir ki, "Bu toprak, kabirlerinin toprağı değildir. Onların köşk ve saraylarından getirilmiş topraktır. Oraya çağırılırlar. Sıratı geçip Cennete girerler. Kendi yerlerini bilirler."

Câbir bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "Kıyâmet günü oldukda, kabirdekiler diriltilir. Allahü teâlâ Cennet meleklerinin en üstünü olan Rıdvâna vahy ederek, "Ey Rıdvan, ben oruçlu kullarımı kabirlerinden çıkardım. Onlar aç ve susuzdurlar. Onları istikbâl et, karşıla. Cennet yiyeceklerinden ikram et" buyurur. Rıdvan da Cennet meleklerine seslenir ve herbiri nûrdan tabaklar içinde sayısız ni'metler ikram ederler. Onlara denir ki, "Şimdi artık afiyetle yiyiniz, içiniz."

Kıyâmet gününün dehşeti: Allahü teâlâ, kıyâmet günü bütün mahlûkâtını diriltir ve Mahşer yerinde toplar. Güneş başları üzerine yaklaştırılır. Çok dehşetli, sıcak bir gündür. Bir ses duyulur: "Ey insanlar, gölgeye gidiniz!" Üç grup olarak giderler. Bunlar mü'minler, münâfıklar, kâfirler olmak

üzere üç sınıftır. Bunlar gittiklerinde, gölge; hararet, duman ve nûr olmak üzere üç kışıma ayrılır. Hararet, münâfıkların başı üzerinde durur. Çünkü onlar dünyâda iken, Allahü teâlânın kendilerine haber verdiği Cehennemden sakınmadılar. Duman da kâfirlerin başı üzerinde durur. Çünkü onlar dünyâda iken, her türlü kötü istekleri peşinde koştular ve aydınlık içinde yaşadılar. Âhıret için birşey yapmayıp, âhıretleri karanlık oldu.

Nûr bulutu ise, mü'minlerin başı üzerinde durur. Onlar nûr içinde kalırlar. Çünkü mü'minler dünyâda iken, her türlü sıkıntı, zulmet ile karşı karşıya olmalarına rağmen, Îmânlarını korudular ve âhıretlerini ma'mûr edip nûrlandırdılar. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, mü'minler hakkında meâlen buyurdu ki: "(Hatırla) o günü ki, mü'min erkeklerle mü'min kadınların nûrları, önlerinden ve sağlarından koşuyor kendilerini göreceksin. (Melekler onlara şöyle derler): "Bugün size, müjde olsun! O Cennetler ki, altlarından ırmaklar akıyor; içlerinde ebedî olarak kalacaksınız, "İşte en büyük kurtuluş budur. O gün, münâfık erkeklerle münâfık kadınlar, îmân edenlere şöyle diyecekler: "Bize bakın (yâhûd bizi bekleyin), **nûru**nuzdan bir parça ışık alalım." (Mü'minler tarafından onlara şöyle) denilecek: "Arkanıza (dünyâya) dönün de bir nûr arayın." Derken aralarına bir kapısı bulunan bir sûr çekilmiştir; (mü'minler içerde, kâfirler ise dışarda kalmıştır). Sûrun içi rahmet doludur, dış yanında azâb... Münâfıklar mü'minlere şöyle bağırırlar: "Bizler sizinle beraber (dünyâda ibâdet eder) değil miydik?" Mü'minler: "Evet bizimle beraberdiniz; fakat siz, kendinizi nifaka düşürüp helak ettiniz. Mü'minlere felâket beklediniz. Şüphelendiniz ve uzun ömür hülyası, sizi aldattı; tâ Allahın emri (ölüm) gelinceye kadar... Bir de, Allaha karşı, sizi, aldatıcı şeytan aldattı. (Ey münâfıklar), artık bugün ne sizden, ne de o kâfir olanlardan (kurtulmanız için) bir karşılık, bedel kabûl edilmez. Sığınacağınız yer ateştir; size yaraşan odur. O, ne kötü bir gidiş yeridir!" (Hadîd: 12-15)

> Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Allahü teâlâ yedi sınıf kimseyi Arş'ın gölgesinde gölgelendirir. Halbuki o gün ondan başka hiçbir gölge yoktur. 1. Adâlet ile hükmeden devlet reîsleri ve vâliler. 2. İbâdet eden gençler. 3. Kalbi mescidlere bağlı olanlar. Ya'nî namazı ve cemâati gözetenler. 4. Allah için birbirini seven iki mü'min. Bu sevgi ile bir araya gelip, ayrılırken de bu sevgi üzere olanlar. 5. Güzel bir kadın, çirkin bir iş için kendini çağırınca, "Ben Allahü teâlâdan korkarım" diyenler. 6. Sadaka verirken riya(gösteriş) etmeyenler. Şöyle **k**i, sağ eli ile verdiğini sol eli bilmeyenler, 7. Allah deyip, gözünden yaş akanlar."

Kıyâmet günü Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey Cebrâil! Cenneti, müttekî kullarıma (benden hakkıyla korkup emirlerimi yapanlara) yaklaştır. Cehennemi de, azgın ve taşkın kullarıma göster." Cebrâil aleyhisselâm, Cenneti müttekiler için, Cehennemi de kâfirler, münâfıklar ve âsiler için yaklaştırıp gösterir. Sırat köprüsü Cehennem üzerine kurulur. Kulların amellerini ölçmek için "Mizan" denilen bir ölçü âleti hazırlanır. Yer-gök bir gözüne sığar. Sevâb gözü parlak olup Arş'ın sağında, Cennet tarafındadır. Günah tarafı Arş'ın solunda, Cehennem tarafında ve karanlıktadır.

O zaman Allahü teâlâ buyurur ki: "Adem, halîlim İbrâhim, kelîmim Mûsâ, Îsâ (rûhullah), habîbim Muhammed aleyhisselâm nerededir? Mizanın sağına geçiniz. Ey Rıdvan! Cennet kapılarını aç. Ey Malik! Sen de Cehennem kapılarını aç." Kulların amelleri tartılır. Bu terazi dünyâ terazilerine benzemez.

Mahşerde insanların hesabı görüldükten sonra, hepsi sırattan geçirilirler. Sırat köprüsü vardır. Sırat köprüsü, Allahü teâlânın emriyle Cehennemin üstünde kurulur. Herkese bu köprüden geçmesi emir olunacaktır. Cennetlik olanlar kolayca geçecek, Cennete gideceklerdir. O gün bütün Peygamberler, "Yâ Rabbi, selâmet ver" diye yalvaracaklardır. Cennetliklerden ba'zısı şimşek gibi, bir kısmı rüzgâr gibi, ba'zısı koşar at gibi geçeceklerdir.

Cennet, akla gelen veya gelmiyen her türlü güzelliklerin toplandığı yerdir. Cennetteki dereceler ve mükâfatlar, herkesin ilmine ve ibâdetlerine göredir.

Kâfirlerin ayakları, sırat üzerinde dayanamayıp kayar ve Cehenneme düşerler. Orada azâb görürler. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Günahkârların Cehennemden çıkmaları: Cehennem, yedi tabakadır. Birinci tabaka, azâb bakımından en hafif olanıdır. Fakat dünyâ ateşinden yetmiş kat daha şiddetlidir. Adı "Cehennem"dir. Burada müslümanlardan bir kısmı yanıp, günahlarından temizleneceklerdir. Allahü teâlâ, Cebrâil aleyhisselâma hitaben; "Ey Cebrâil, Ümmet-i Muhammed'in âsileri, günahkârları Cehennemde ne hâldedirler?" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm da, "İlâhi, onların hâli sana ma'lûmdur" deyince, "Git bak, şimdi hâlleri nicedir" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm, doğruca Mâlik'in yanına gelir. O, Cebrâil aleyhisselâmı görünce, hürmet ve saygı ile karşılar ve sorar: "Ey Cebrâil seni buraya getiren şey nedir?" Cebrâil (aleyhisselâm): "Ümmet-i Muhammed'in âsîlerine, günahkârlarına acaba ne muâmele yaptınız?" der. Mâlik:

"Hâlleri pek kötüdür. Yerleri pek dardır. Ateşle azâb oldular. Ateş onların etlerini yedi. Sâdece yüzleri ve kalbleri kaldı ki, oralarında imân nûru parlıyor." Cebrâil (aleyhisselâm) der ki; "Perdeyi kaldırsan da, onların hâlini bir görsem." Perde kaldırılınca, o âsiler, günahkârlar, Cebrâil'in (aleyhisselâm) güzelliğini görürler ve bunun azâb meleklerinden biri olmadığını hemen anlarlar. Derler ki: "Bu kişi kimdir ki, daha önce böyle güzel sûrette birini görmedik?" Mâlik der ki; "Bu, Cebrâil'dir (aleyhisselâm). Muhammed'e (aleyhisselâm) vahiy getirmiştir." Cehennemdeki âsiler, günahkârlar, Muhammed (aleyhisselâm) ismini işitince, topluca feryâd ve figâna, ağlamaya, yalvarmaya başlarlar. Derler ki: "Ey Cebrâil! Ne olur Muhammed'e (aleyhisselâm) selâmımızı söyle. Bizim içinde bulunduğumuz şu kötü hâlimizi arzediver. Biz ateşe atılmış ve zavallı kimseleriz." Cebrâil (aleyhisselâm) hemen huzûru ilâhiye döner. Allahü teâlâ "Ümmet-i Muhammed'i nasıl buldun?" buyurur. Cebrâil (aleyhisselâm) da hâllerini arzeder. Allahü teâlâ: "Onların senden istedikleri birşey var mı?" buyurunca, "Evet yâ Rabbi" deyip isteklerini arzedince, Allahü teâlâ, "Var git selâm ve isteklerini söyle" buyurur. Cebrâil (aleyhisselâm) ağlıyarak Cennete koşar. Resûlullahı bulur ve hâllerini arzeder. Resûlullah da buna çok üzülür. Ağlayarak, arkasında diğer Peygamberler olduğu hâlde Arş'ın yanına gelirler. Secdeye kapanır. Allahü teâlâyı öyle sena eder ki, hiçbir kimse böyle senada bulunmamıştır. O zaman Allahü teâlâ buyurur ki; "Başını secdeden kaldır ey Habîbim. İste vereyim. Şefaat iste kabûl edeyim." Muhammed (aleyhisselâm): "Yâ Rabbi! Ümmetimin günahkârları şu anda Cehennemde azâb içindeler. Feryâd ve figân ederler. Onlar, günahları sebebiyle azâb olundular. Bana şefaat izni ihsân buyur da, onları oradan çıkarayım" diye arz eder. Allahü teâlâ şefaat etmesi için O'na izin verir. Bu izin üzerine Muhammed (aleyhisselâm) ve diğer Peygamberler "aleyhimüsselâm", (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) diyen, o günahkârların azâb çektikleri yere gelirler. Mâlik, Muhammed'i (aleyhisselâm) görünce hürmetle karşılar. Ona, ümmetinin hâlini arzedip, azâb çektikleri Cehennemin kapısını açar. Oradakiler, Muhammed'i (aleyhisselâm) görünce, feryâd figân ile ağlaşıp yalvarırlar. Şefaat ile günahkârların hepsi oradan çıkar ve Cennet kapısının yanından akan bir nehire gelir ve oraya dalarlar. O nehrin adı Hayat nehridir. Yıkandıklarında gençleşirler. Yüzleri ay gibi parlar. Alınlarına, "Bunlar, Allahü teâlânın Cehennemden azâd ettikleridir" yazılır. Ondan sonra doğruca Cennete girerler. Cehennemdeki kâfirlere onların hali gösterilir. Kâfirler onları gördüklerinde derler ki: "Müslümanlar, iman sahipleri, Cehennemden çıkıp Cennete girdiler. Keşke biz de dünyâda iken îman sahibi olsaydık. O zaman ateşten çıkardık" derler.

Cennetin kapıları ve Cennetler: İbn-i Abbâs'ın (radıyallahü anh) bildirdiğine göre, Cennetin sekiz kapısı vardır. Her biri altından olup, cevherlerle süslüdür. Birinci kapı üzerinde, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah yazılıdır. O kapı; Peygamberler, şehidler ve cömertlere âittir, ikinci kapı, abdestini doğru alıp, hakkıyla namazını kılanlar içindir. Üçüncü kapı, kendilerini her türlü kötülükten koruyup temizleyenlerindir. Dördüncü kapı, iyiliği emredip, kötülükten sakındıranlara âittir. Beşinci kapı ise, kendisini, nefsinin arzu ve istekleri peşinde koşmaktan koruyanlar içindir. Altıncı kapı, haccını ve umresini hakkıyla yapanlar içindir. Yedinci kapı ise, mücâhidler

içindir. Sekizinci kapı ise, müttekiler için olup, gözlerini harama bakmaktan korumuşlar ve hayırlı işler yapmışlardır. Ana-baba hakkına, yakın akraba ve komşu haklarına çok dikkat etmişlerdir.

Sekiz tane de Cennet vardır. Birincisi, Dâr-ül-Cinân'dır, beyaz incidendir. İkincisi, Dâr-üs-selâm, kırmızı yakuttandır. Üçüncüsü, Cennet-ül-Me'vâ yeşil zebercedendir. Dördüncüsü, Cennet-ül-Huld, kırmızı ve sarı mercandandır. Beşincisi, Cennet-ün-Naîm, beyaz gümüştendir. Altıncısı, Cennet-ül-Firdevs, kırmızı altındandır. Yedincisi, Cennet-ül-Adn, büyük beyaz incidendir. Sekizincisi, Dâr-ül-Karâr kırmızı altındandır.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Cennet ehli, orada (Cennetlerde) yerler, içerler. Sonra bedenlerinden misk gibi bir koku çıkar. Sonsuz olarak orada yaşarlar."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 42

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 212

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 150

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 293

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 152

6) El-A'lâm cild-6, sh. 146

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

8) Keşf-üz-zünûn sh. 165, 172, 293, 715, 745, 1067, 1188, 1622

9) Dekâik-ül-ahbâr

MUHAMMED BİN YAHYÂ EL-KURTUBÎ (İbn-ül-Hızâ)

Kurtuba'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yahyâ bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah et-Temîmî el-Kurtubî el-Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, "İbn-ül-Hızâ" diye meşhûr olmuştur. "İbn-ül-Hıdâ" da denilmektedir. 348 (m. 948) senesinde, Endülüs'ün Kurtuba şehrinde doğdu. Hıza isminde bir zâtın soyundandır. Dedeleri olan bu zât, büyük bir ayaklanmada, topluluğun emîri idi. Yine o, Şam'dan Endülüs'e gelen Benî Ümeyye'nin azâdlı kölelerinin de reîsi idi. Onun oğulları, Endülüs sultanlarının hizmetinde bulunarak refah içinde yaşadılar. İbn-ül-Hızâ, hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlimdir. İlim öğrenmek için birçok memleketi dolaştı. Oralarda çok âlim ile karşılaştı, onlardan ilim aldı. Belagat sahibi bir edîb idi. Çok güzel hitâbeti vardı. İşbiliyye (Kurtuba), sonra Serakusta (Saragos) kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken, 416 (m. 1025) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Ebû Abdullah İbn-ül-Hızâ, Arab edebiyatında birçok mes'elelerde derin ilme sahipti. Hadîs ilminde çok yükseldi. Hadîs râvîlerine âit bilgisi çoktu, İlimdeki vesîkaları, delîl ve senet olacak şeyleri iyi bilirdi. İyi bir hatîb olup, rü'yâ ta'birleri yapardı. Hadîs ilmiyle ilgilenmesi çok artmıştı. Endülüs'te bulunan İbn-i Zirb, İbn-i Battal, İbn-üs-Süleym ve Antakî, İbn-i Avnillâh, Kalemi ve diğer âlimlerle buluşup onlardan ilim aldı, hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra çeşitli seyahatler yaptı. Kayrevan'da İbn-i Ebî Zeyd'le karşılaştı. Kendisiyle beraber, birçok kimseler ondan fıkıh ilmini öğrendiler. Ondan, bütün eserlerini okuyup öğrenmişti. Hacca gitti. Mısır'da Nüâlî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân el-Cevherî, Abdülganî ve daha başkalarıyle karşılaştı. Onlardan ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca o; Ebû Îsâ el-Leysî'den, Ahmed bin Sabit ve diğer âlimlerden de hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sonra Endülüs'e döndü. Orada Ebû Muhammed el-Asîlî'den hiç ayrılmayıp, ondan fıkıh ilmini öğrendi. Derecesi onunla beraber yükseldi. Sultan, onu, Belensiye taraflarında; vesîkalar, şûra, kadılık ve diğer işleri yürütmekle vazîfelendirdi. Berberîlerin isyanı çıkınca, Endülüs sınırında bulunan Tekliye şehri kadılığına ta'yin edildi. Sonra Serakusta şehrine yerleşti ve orada vefât etti.

Kıymetli eserler yazdı. Başlıcaları şunlardır:

1. El-İstinbât li-me'ân-is-sünen vel-ahkâm min ehâdîs-il-Muvatta': İmâm-ı Mâlik bin Enes hazretlerinin "Muvatta" kitabının şerhi olup, hepsi 80 cüzdür.

2. El-Büşrâ fî ta’bîr-ir-rü’yâ: Rü’yâ ta’bîrlerine âit bir eseri olup, on cüz halindedir.

3. Kitâb-ül-hitâb fî siyer-il-hutabâ: Hitâbet ilmine dâir bir eserdir, iki cüz halindedir.

4. El-Enbâü bi-me’fân-il-esmâ: Allahü teâlânın isimlerinin ma’nâsını açıklayan bir eserdir.

5. Et-Ta’rîf bi-ricâl-il-Muvatta’; Muvatta’ kitabındaki hadîs-i şerîflerin erkek ve kadın râvîleri hakkında bir eserdir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 99

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 206

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 272, 273

4) Keşf-üz-zünûn sh. 246

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 63

MUHAMMED NAKKÂŞ

Hadîs ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Sa’îd olup ismi, Muhammed bin Ali bin Amr (veya Ömer) bin Mehdî’dir. Memleketine nisbetle İsfehânî denildi. Nakkaş lakabıyla tanındı. 414 (m. 1023) senesi, Ramazan ayında vefât etti.

Baba ve dedelerinin de âlim olması, Ebû Sa’îd Nakkaş’ın küçük yaşta ilim tahsiline başlamasına vesile oldu. Onun ençok istifâde ettiği hocalarından biri de, annesinin babası Ahmed bin Hasen bin Eyyûb Tamimi idi. Abdullah bin Îsâ Hişâbî, Ebû Muhammed bin Fâris, Ahmed bin Ma’bed Simsâr, Ebû Ahmed A’sâl’dan ilim tahsil edip hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad’da; Ebû Bekr Şafiî, İbn-i Mukassem, Ömer bin Sellem, Ebû Ali bin Savvâfdan. Basra’da; Ebû İshâk İbrâhim bin Ali Hacîmî, Hattâbî, Habîb bin Hasen Kazzâz. Kûfe’de; Nezir bin Cennâh Mehâribî, Sabah bin Muhammed Nehdî’den, Merv’de; Hâdîr bin Muhammed’den, Cürcan’da; Ebû Bekr İsmâil’den, Herât’ta; Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed bin Hasnûye’den, Dînever’de; Ebû Bekr İbni Sinnî’den ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Ayrıca Nişâbûr, Hemedân ve Nihâvend’deki âlimlerden istifâde etti. Harameyn’e gitti. Orada, çeşitli bölgelerden gelmiş olan büyük âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Bu âlimlerin kitaplarını kopye edip, her eseri, bizzat yazan âlimden okudu. Yazarı tarafından da doğruluğu tasdik edilmiş olan, bu pek kıymetli eserlerin içindeki bilgileri zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberliyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Hadîs rivâyetinde sika (güvenilir) bir râvî idi. Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafiî mezheplerinin hepsine âit bilgileri öğrendi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Devamlı ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle meşgûl olurdu. Dünyâya hiç ehemmiyet vermez, kendisine yetecek kadar mal bırakır, kazancının fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı, insanlara İslâmiyeti anlatır, onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret eder, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı.

Seksen yıldan fazla yaşayan Ebû Saîd Muhammed Nakkaş, pekçok talebe yetiştirdi. Onun ilminden istifâde edenlerin birçoğu, zamanlarının ileri gelen âlimlerinden oldu. Onlar da hocaları gibi İslâmiyete hizmet edip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Ahmed bin Ali Hanefî, Ebû Muti’ Muhammed bin Abdülvâhid Sahhaf ve daha birçok âlim, Muhammed Nakkâş’tan ilim öğrenip, hizmet edenlerden idi.

Müslümanlara dinini öğretmek için gece gündüz çalışan Muhammed Nakkaş, zamanındakiler ve daha sonra gelenler tarafından istifâde edilen pekçok kitap yazdı. Fıkıhta Kitâb-ül-Kadâ, hadîste Amal, tasavvuf ve târihine dâir Tabakât-us-sûfiyye adlı eserleri bilinen kitapları arasındadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 32

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1059

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

4) El-A’lâm cild-6, sh. 275

5) Brockelmann, Târih-i edeb-il-Arabiyye cild-3, sh. 220

NASR-ÜL-MAKDÎSÎ

Şafiî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Nasr bin İbrâhim bin Nasr bin İbrâhim İbni Dâvûd el-Makdisî en-Nâbilîsî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. İbn-i Ebî Hâfız diye bilinip, Şeyh Ebû Nasr lakabıyla meşhûr olmuştur. 407 (m. 1016) senesinde doğdu, İlim tahsili için sûr, Diyâr-ı Bekr, Dımeşk ve daha başka yerlere seyehatler yaptı. Kıymetli kitaplar yazdı ve birçok âlim de kendisinden istifâde etti 490 (m. 1096) senesinde, Muharrem ayının dokuzunda, Salı günü Dımeşk'de vefât etti. Cenâze namazına birçok kimse katılmış olduğundan, defni uzun sürmüş ve Hazreti Mu'âviye'nin kabrinin yanına Bâb-üs-sagîr mezarlığına defnedilmiştir. Yedi gece, her gecede yirmi hatim olmak üzere, rûhuna Kur'ân-ı kerîm okunmuştur. Hâlen kabrini birçok kimse ziyâret edip, onu vâsıta kılarak Allahü teâlâya duâ etmektedirler.

Ebû Nasr (radıyallahü anh) Sûr'da İmâm-ı Süleym'den, Diyâr-ı Bekr'de Muhammed bin Beyân el-Kâzerûnî'den fıkıh ilmini öğrenmiştir. Sonra Beyt-ül-makdis'de bir müddet daha ilim öğrenmiş ve yine Sûr şehrine geri döndüğünde, on sene burada talebeye ders vermiştir. Burada temiz i'tikâdlı müslümanların yanında Eshâb-ı Kirâm düşmanı kimseler de bulunuyordu. Uzun müddet bunlarla mücâdele etmiş, Ehl-i sünnet i'tikâdını korumuş ve yaymıştır. Daha sonra Dımeşk'e gelmiş, burada dokuz sene kalmış ve bu zaman zarfında hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuş, fetvâ vermiş ve ders okutmuştur, İmâm-ı Gazâlî (radıyallahü anh) Dımeşk'e geldiğinde, Ebû Nasr (radıyallahü anh) İmâm-ı Gazâlî ile görüşmüş ve ondan istifâde etmiştir. Ayrıca Abdurrahmân bin et-Tubeyz Ali bin Simsâr, Muhammed bin Avf el-Mizziy, İbn-i Selvan Muhammed bin Yahyâ, Ebû Ali el-Ahvâzî, Gazze'de Muhammed bin Ca'fer el-Mimâsî, Amîd'de Hibetullah bin Selâme ve daha birçok âlimden ilim almıştır. Bu meclislerde, hadîs-i şerîf yazıp rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de; kendi hocası Ebû Bekr el-Hatîb, Ebû Kâsım en-Nesîb, Ebü'l-Fadl Yahyâ bin Ali, Cemâl-ül-İslâm Ebü'l-Hasen es-Sülemî, Ebü'l-Feth Nasrullah el-Missîsî, Ebû Ya'lâ Hamza bin el-Hubûbî ve daha başkaları ilim tahsilinde bulunmuşlardır.

Ebû Nasr (radıyallahü anh) Selef-i sâlihînin yolunda, zühd ve takvâ üzere yaşamıştır. İhtiyâcından fazla olan dünyâ malından kaçınmış, fazlasını tasadduk etmiştir. Nâblus'tan kendisine azık olarak gelen hediye erzakları almamış, kimseden birşey kabûl etmemiş, fakirlik içinde yaşamıştır. Bütün vakitleri, hayırlı iş, makbûl olan ibâdet ve ilim neşriyle geçmiştir.

Hâfız İbni Asâkir anlatır: Kendisiyle görüşüp sohbet edenlerin "Şayet fakîh Ebü'l-Feth, Selef-i sâlihînle kıyaslansa, derecesi onlara yakın olurdu. Fakat Selef-i sâlihîn, önce yaşaması sebebiyle ondan üstün gelirdi" diye söylediklerini işittim. Ve yine şöyle anlattılar "Birgün, Tâc-üd-devle Tütüş onu ziyârete geldi. Ebû Nasr (radıyallahü anh) onun için ayağa kalkmadı. Sultan ona, sultanlar için sarf edilecek helâl mallardan sordu. Fakîh Ebû Nasr "Cizye malıdır" dedi. Sultan, Ebû Nasr'ın yanından ayrıldı ve Ebû Nasr'a bir miktar mal gönderip: "Bu cizye malındandır, onu arkadaşların arasında taksim et" dedi. Ebû Nasr (radıyallahü anh) bu malı kabûl etmedi ve: "Bizim bunlara ihtiyâcımız yok" dedi. Malı getiren elçi gidince, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Muhammed, Ebû Nasr'ı kınadı ve ona: "Sen bizim o mala olan ihtiyâcımızı biliyordun. Şayet sen onu kabûl edip de aramızda dağıtsaydın iyi olurdu" dedi. Ebû Nasr (radıyallahü anh): "Elden kaçırdığın birşeye karşı sabırlı ol (arkasından üzülme). Bir zaman gelir ki, dünyâ malından düşündüğün (arzu ettiğin) ve sana yetecek olanı sana gelir" buyurdu.

Ebû Nasr (radıyallahü anh) birçok kıymetli eserler te'lîf etmiştir. Ba'zıları şunlardır: El-İntihâb-üd-Dımeşkî fil-mezheb: On cild kadar büyük bir eserdir. El-Huccetü alâ Târîk-il-Mehâceti. Kitâb-üt-tehzîb: On cilddir. Bu iki kitab, Şafiî fıkhının fürû'u hakkındadır. Kitâb-ül-Kâfî ve Tahrîmü nikâh-il-Mut'a, Şerh-ül-irşâd li selîm-ır-Râzî fil-fürû', Kitâb-ül-maksûd fil-fürû', Menâkıb-ül-İmâm-ı Şafiî'dir.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 351

2) Tezkiret-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 125 126

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 395, 396

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 490, 491

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 87

NİZÂM-ÜL-MÜLK

Hadîs ve fıkıh âlimi, Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Alp Arslan ve oğlu Melikşah'ın veziri, büyük devlet adamı. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Ali bin İshâk bin Abbâs'dır. 408 (m. 1018) senesinin Zilka'de ayında, Tûs beldesinin bir kasabasında dünyâya geldi. 485 (m. 1092) senesinde Nihâvend'de, Hasen Sabbah'ın fedaisi bir Batınî tarafından şehid edildi.

Nizâm-ül-mülk, kardeşi Ebü'l-Kâsım Abdullah ile birlikte, çok iyi bir eğitim gördü. Fıkıh, hadîs, tefsîr, kelâm, edebiyat ve fen ilimlerini çok iyi tahsil etmiş, zamanındaki meşhûr âlim ve edibler ile devamlı görüşmüştür. Bu, onun idârecilik hayatındaki kabiliyet ve başarısının büyüklüğünde mühim rol oynadı.

Nizâm-ül-mülk; âlim, edib ve kadirşinas olduğu için, meclisi; âlim, edib, şâir ve san'atkârların toplandığı bir yer hâline gelirdi. Abbasî halifesi de kendisine pek hürmet eder ve meclisinde bulunurdu, İlim adamlarına, san'atkârlara karşı çok ikram, ihsân ve iltifât ederdi.

Nizâm-ül-mülk, ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Babası ona Kur'ân-ı kerîmi ezberletti. Daha sonra Şafiî mezhebinin fıkıh ilmini öğrendi. Birçok âlimden ders aldı ve hadîs-i şerîf dinledi. Belh şehrinde Ali bin Şâzân'ın hizmetinde bulundu.

Devlet hizmetindeki hayâtı, babası ile beraber Gazne Devleti'nin Horasan vâlisi, Ebü'l-Fazıl es-Surî'nin hizmetinde bulunmakla başladı. 432 (m. 1040) yılındaki Dandanakan Savaşı'ndan bir süre sonra Gazne'de bulunarak, Gazne Devleti Sultânı Mes'ûd'un yanında çalıştı. Sonra Horasan'a dönerek, Alp Arslan'ın Belh vâlisi Ali bin Şandan'ın mâhiyetine girdi. Vilâyet işlerinin yürütülmesi ile vazîfelendirildi. Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey'in vefâtı ile, Alp Arslan ve kardeşi Süleymân arasındaki taht mücâdelesi sırasında, yerinde görüş ve tedbirleri ile dikkatleri çekti. Alp Arslan'ın yanında çalışmaya başladı. Alp Arslan sultan olunca görevden aldığı vezirinin yerine Nizâm-ül-mülk'ü getirdi. Zamanının halîfesi Kâim bi-emrillah tarafından, Nizâm-ül-mülk ünvanı verildi. Bu ünvanıyla tanındı.

Nizâm-ül-mülk vezir olduğu 457 (m. 1064) yılından, şehîd edildiği 485 (m. 1092) yılına kadar, aralıksız yirmidokuz sene Büyük Selçuklu Devleti'ne tam bir dirayet ve adâlet ile hizmet etti. Sultan Alp Arslan'ın vefâtından sonra, veliahd Melikşah'ın tahta geçmesini sağlayıp, nizâm ve asayişin korunmasına muvaffak oldu. Sultan Melikşah, devletin idâresinde ona çok büyük ve geniş yetkiler verdi. Nizâm-ül-mülk'ün akıllı, tedbirli ve adâletli idâresi sayesinde, Sultan Melikşah zamanı, Büyük Selçuklu Devleti'nin en parlak ve en şanlı devri olmuştur.

Nizâm-ül-mülk, Büyük Selçuklu Devleti'ne, idâri, adli, askeri, mâli, sosyal ve kültürel sahada pekçok yenilikler ve değişikler getirdi. Selçuklu Devleti'nde sarayı, merkezî hükümet teşkilâtının, İslâm esaslarına dayalı mahkemeleri, toprak sistemini, sağlam esaslar üzerine dayalı olarak yeniden düzenledi Gerçekleştirdiği yeni sistemler, ba'zı değişikliklerle beraber, bütün Türk-İslâm devletlerince devam ettirildi. İkta sisteminin ortaya çıkışı ve yerleşmesini sağlıyarak, İslâm devletlerinde, Batı Avrupa'da örneklerine rastlanan ve zulüm esâsına dayalı feodalitenin doğuşunu önledi.

Nizâm-ül-mülk'den önce vezir olan Ebû Nasr Amîd-ül-mülk Kündûri mu'tezile olup, bu bozuk mezhebe çok sıkı bağlı idi. Özellikle, Şafiî mezhebinde olanlara karşı amansız bir mücâdeleye girişmişti. Halk ve âlimler arasında büyük bir saygı ve i'tibâra sahip Şafiî fıkıh âlimi Ebû, Sehl bin Muvaffak'ı kendisine rakib olarak görüyordu. Bid'at fırkalarının câmi minberlerinde kötülenmesi için emir veren Amîd-ül-mülk, Şafiî mezhebini de bid'ad fırkalarının içine soktu. Bununla da kalmıyarak, İmâm-ül-Harameyn ve Ebû Kâsım Kuşeyrî'nin tutuklanması için emir verdi. Ebû Kâsım Kuşeyrî ve kelâm âlimi Fürakî yakalanarak, sokaklarda sürüklendi ve çok hakaret edildi. İmâm-ül-Harameyn Ebû Muhammed Cüveynî Hicaz'a hicret etti. Ebû Sehl ise Nişâbûr'da bulunmadığı için yakalanamadı. Ebû Kâsım Kuşeyrî ve Fürakî kendilerini seven halk tarafından hapisten kurtarıldı. Bütün Şafiî âlimleri, Amîd-ül-mülk'ün baskısına dayanamıyarak İsfehan'dan Bağdad'a göç ettiler. Amîd-ül-mülk'ün koruması altında mu'tezile fırkası hızla yayılıyordu. Amîd-ül-mülk'ün Alp Arslan tarafından vazîfeden alınması ve idâm edilmesiyle, Nizâm-ül-mülk vezir oldu. Âlimlere hizmeti çok seven, aynı zamanda İslâm âlimi olan Nizâm-ül-mülk, zamanında yayılmaya ve kuvvetlenmeye çalışan bozuk fırkalara karşı, Ehl-i Sünnet bilgilerinin sistemli bir şekilde öğretilmesini sağlamak için, çeşitli yerlerde kendi ünvanıyla anılan Nizamiye medreselerini kurdurdu. Medrese kurdurduğu beldeler arasında; Bağdad, Belh, Nişâbûr, Hirat, İsfehan, Basra ve Musul yer alır. Beşinci asırda Ehl-i sünnete

muhalif cereyanların giderek yaygınlaşması sebebiyle, İslâm dünyâsında ortaya çıkan karışıklıkların giderilmesinde, Nizamiye medreselerinin çok büyük hizmeti geçti, İslâm âlimleri hiçbir güçlükle karşılaşmadan Ehl-i sünnet i'tikâdını rahatça insanlara öğrettiler. Bu medreselerin en meşhûrlarından birisi de, Bağdad'daki Nizamiye Medresesi olup, asrının büyük âlimlerinden birisi olan Ebû İshâk Şîrâzî, burada ders vermekle vazîfeli baş müderris idi. Bu medresede İmâm-ı Gazâlî ve İmâm-ül-Harameyn de ders verdi, birçok talebe yetiştirdi.

> Nizâm-ül-mülk zamanında, hesab ve inşaat ilmini ondan daha iyi bilen yok idi. Arabîyi ve Fârisîyi çok iyi bilirdi. Nizâm-ül-mülk hiç bir zaman abdestsiz olarak bulunmazdı. Her abdest alışından sonra, iki rek'at namaz kılardı. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir yere yaslanarak Kur'ân-ı kerîm okumazdı. Kur'ân-ı kerîme çok hürmet ederdi. Kur'ân-ı kerîmi ta'zîm ile okur ve nereye gitse yanında taşırdı. Müezzin ezân-ı Muhammedî'yi okumaya başladığı zaman, her ne iş yaparsa yapsın o işi hemen bırakır ezanı dinlerdi. Devamlı Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı.

İmâm-ı Haremeyn hazretleri her hutbesinde Nizâm-ül-mülk'ü çok medhetmiş ve şunları söylemiştir: "O, insanların büyüğüdür. Din ve dünyâ işlerini en iyi şekilde bir arada yürütendir. Bütün âlimlerin hizmetçisidir. Onun mülkünün gölgesi altına giren çok emîn olur. Memleketi, onun adâleti ile güzelleşti. Dünyâ onun fazileti, iyilikleri ve ikramı ile doldu, insanların doğru yoldan gitmelerini sağlar, yanlış yola sapmaktan korur. Zulüm karanlıklarını, onun adâleti yok eder. Onun yaptığı ihsânlarla, fakirlik yok olur. Allahü teâlâ, onun sancağını her tarafta dalgalandırsın. Onu güçlü ve kuvvetli kılsın. Teb'ası ona itaat etsin."

Nizâm-ül-mülk hazretleri her zaman, bir isteği ve dileği olanların yanına girmesine izin verirdi. Birgün yemek yerken, fakir bir kadın kapısına gelip yanına girmek istedi. Hizmetçileri, o kadının yanına girmesine izin vermediler. Sonra bunu duyan Nizâm-ül-mülk, kapıda duran hizmetçiye çok kızdı ve onu azarladı. "Ben sizlerin böyle kimselere yardım etmenizi isterim. Sizler böyle kimselerin yanıma girmeleri için kolaylık gösterin. Büyük kimseler zaten rahatlıkla yanıma gelip giderler" dedi.

Emîr Ebû Nesir şöyle anlatır: "Birgün ben Nizâm-ül-mülk'ün meclisine gittim. O sırada meclisine ba'zı ihtiyâç sahipleri de geldi. Aralarından biri, Nizâm-ül-mülk'e bir mektûp uzattı. O esnada mektûp elinden mürekkep hokkasının üzerine düştü. Hokkada çok mürekkep vardı. Hokkasında bulunan bütün mürekkep, elbisesinin üzerine yayıldı. Her tarafı mürekkep içinde kaldı. Gördüm ki, hiç kızmadı ve yüzünün rengi dahi değişmedi. Ben bu hâli görünce çok korkmuş idim. Nizâm-ül-mülk, hiçbir şey demeden elini uzattı ve mektûbu yerden aldı. Ben o anda, onun hilmîne çok şaşırdım. Daha sonra bu durumu, Nizâm-ül-mülk'ün baş hizmetçisine anlattım. Baş hizmetçi bana, "Sen neden hayret edersin ki, biz daha değişik olayları gördük" dedi ve şöyle anlattı: "Biz bir gece kırk hizmetçi ile nöbetçi idik. O yatağında yatıyordu. Çok şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Tozlar, rüzgârın etkisiyle yatağının üzerine geldi. Ben, yatağı temizlesinler diye hizmetçileri aradım. Hiç birini bulamayınca çok sinirlendim. Nizâm-ül-mülk bana, "Hiç kızma! Neden kızarsın? Onlar buradan, bir ihtiyâçları dolayısiyle ayrılmışlardır, insanların her zaman bir özürleri vardır. İnsanların ba'zı özürleri vardır ki, onları farz namazlarından dahi alıkoyar. O hizmetçi kimseler, bizim gibi insandırlar. Biz nelerden âciz olursak, onlar da aynı şeylerden âciz olurlar. O hizmetçilerin de bizler gibi ihtiyâçları olur. Allahü teâlâ bizleri, onlara âmir kılmıştır. Biz ise, Allahü teâlânın bu kadar büyük bir ni'metini, o hizmetçilerin küçük bir kusuru ile mahv etmiyelim" dedi.

Ebû Kâsım Kuşeyrî hazretleri, Nizâm-ül-mülk'ün haşmet, azamet ve ilminden bahsederken şöyle anlatır: "Birgün ben, Nizâm-ül-mülk'ün meclisine gittim. Yanında, sağlı, sollu olmak üzere, seksen tane muhafız gördüm. O muhafızların üstünde çok kıymetli elbiseler vardı ve hepsi çok yakışıklı idi. Onlara bakıp, bu durumdan hoşlanmadığımı görünce, Nizâm-ül-mülk bana, "Yâ üstâd, şu gördüğün seksen muhafızın her birisinin üzerindekinin fiyatı seksenbin dinarın üzerindedir. Ben hayatımda hiçbir zaman haram birşey giymedim ve yemedim. Fakat şu gördüğün durum ise: vezirlik ve saltanat makamı bunu gerektirmediği içindir" dedi."

Abdullah es-Savecî şöyle anlatır. "Birgün Nizâm-ül-mülk hacca gitmek için sultan Melikşah'dan izin istedi. Sultan Melikşah izin verdi. Nizâm-ül-mülk hazırlanarak yola çıktı.

Yanında ben ve ba'zı kimseler vardık. Dicle kenarına gelince, oraya çadırlarımızı kurduk. Bir müddet orada kalacaktı. Birgün ben çadırımdan çıktım. Nizâm-ül-mülk'ün çadırının kapısında fakir bir zât duruyordu. Hâlinden tasavvuf ehli olduğu anlaşılıyordu. Bana, "Nizâm-ül-mülk'ün bende bir emâneti vardır. Sana versem ona verir misin?" dedi. Ben evet deyince, bana katlanmış bir kâğıt uzattı. Nizâm-ül-mülk'ün yanına varıp, o kâğıdı kendisine verdim. Nizâm-ül-mülk kâğıdı açıp okuyunca, ağlamaya başladı. Ben, kâğıtta neler yazılı olduğuna, emânet olduğu için bakamamıştım. Nizâm-ül-mül'kü, böyle çok ağlar görünce, keşke kâğıdı açıp okusaydım. Eğer kötü birşeyler yazılı olduğunu bilseydim, ona hiç vermezdim" diye düşündüm. Daha sonra bana dönerek, "Ey Şeyh! Bu mektûbu kimden aldın?" diye sordu. Ben de; "Şöyle şöyle bir zâttan aldım" dedim. Bana, "O fakiri yanıma getirin" dedi. Dışarı çıktım. O zâtı aradım, fakat bulamadım. Tekrar Nizâm-ül-mülk'ün yanına girdim. O zâtı bulamadığımı kendisine söyleyince, bana o kâğıdı okumam için uzattı. Kâğıtta şöyle yazılı idi. "Ben, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) rü'yâmda gördüm. Bana buyurdular ki: Sen vezîr Hasen'in yanına git ve ona de ki: Neden Mekke'ye hac etmek için gider. Onun haccı buradadır. Ona dememişmiyim ki, bu Türk olan padişahın yanında kal. Benim ümmetimin ihtiyâç sahiblerine yardım et." Bu kâğıd üzerine hemen oradan döndü ve hacca gitmedi.

Daha sonra Nizâm-ül-mülk; "Eğer o zâtı görürsen, yanıma getir. Onunla tanışalım" dedi. Birgün, o zâtı Dicle kenarında gördüm. Eski ve yamalı elbisesini yıkıyordu. Yanına gidip "Vezîrimiz Nizâm-ül-mülk sizi görmek istiyor" dedim. Bana, "Ne ben onunla görüşürüm, ne de o benimle. Bende bir emâneti vardı. Onu kendisine verdim. Başka birşey yapmadım" dedi.

Nizâm-ül-mülk'ün kardeşi olan fıkıh âlimi Ebû Kâsım şöyle anlatır. "Birgün Nizâm-ül-mülk ile yemek yiyorduk. Yanında, yardımcısı ve bir fakir de vardı. Fakirin sağ eli kesilmiş idi. Fakir, Nizâm-ül-mülk'ün yanında sol elle yemek yediği için utanıyordu. Bunu farkeden Nizâm-ül-mülk, o fakiri daha rahat yemek yiyebilmesi için boş bir odaya gönderdi."

Ebû Hasen Muhammed bin Abdülmelik Hemedânî şöyle anlatır: "Nizâm-ül-mülk Bağdad'a geldiği zaman, saltanat sarayına gider, orada bir miktar kalır, fakat öğle namazına kadar kimseyi yanına kabûl etmez, devlet işlerini görürdü, öğle namazından sonra, istekleri olan halkı yanına kabûl ederdi.

Nizâm-ül-mülk'ün yanına birçok âlim gelirdi. Fıkıh âlimleri yanında fıkhî mes'eleleri konuşur ve tartışırlardı. Müşkilâtlarını hallederlerdi, ilmî görüşmeler bitince, ihtiyâç sahiblerini suâl ederdi. İhtiyâcı olanların ihtiyâçlarını giderirdi. Âlimlere çok kıymetli hediyeler verirdi.

Birgün kendisine; "Neden tasavvuf büyükleri ve âlimler ile sohbet ediyorsun ve onlara ihsânlarda bulunuyorsun?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Bana tasavvuf büyüklerinden birisi geldi. Ben, o zamanlarda ba'zı emirlerin hizmetinde bulunuyordum. Sûfî bana nasîhatta bulundu ve dedi ki: "Hizmetini, sana fayda verecek kimselere yap. Yârın köpeklerin yiyeceği kimseye hizmet etme." Ertesi gün öğrendim ki, o akşam vâli evinden dışarı yalnız başına çıkınca, saldırgan olan köpekleri tanımayarak onu parçalamışlardı. Bu yüzden ben, hep âlimlere hizmet etmeye niyet ettim."

Birgün Nizâm-ül-mülk hastalanmıştı. Büyük âlim Ebû Ali Kumesânî onu ziyârete geldiğinde şöyle buyurdu: "Biz hasta olunca, bütün sâlih amelleri yapmaya niyet ederiz. Fakat Allahü teâlâ şifâ verip de hastalıktan kurtulunca, tekrar hatâ ve isyana dalarız. Biz, korktuğumuz zaman Allahü teâlâdan yardımını ve merhametini bekleriz. Onun azabından emîn olup günahlara dalınca da, Allahü teâlâyı gazâblandırırız."

Nizâm-ül-mülk'ün öldürülmesi şöyle anlatılır: "Ramazan ayında bir iftar sofrasında, birçok âlim, evliyâ ve diğer insanlarla beraber bulunuyordu. Yemek bittikten sonra, Nizâm-ül-mülk tam odasına çekileceği sırada, bir gencin kendisine doğru yürüdüğünü gördü. Nizâm-ül-mülk, bir ihtiyâcı vardır diye o genci bekledi. Genç, Nizâm-ül-mülk'ün yanına gidince, kılıcını çıkarıp ona saldırdı ve ağır yaraladı. Katil kaçmaya çalışırken, yakalanarak hemen öldürüldü. Nizâm-ül-mülk, olaydan sonra bir saat kadar yaşadı. Vefât ettiğinde, baş ucunda birçok âlim, sultan Melikşah ve yakınları bulunuyordu. Herkes arkasından gözyaşı döktü. İsfehan'da mahalle-i Giran'da, ortasından su geçen güzel bir yere defn edildi.

Nizâm-ül-mülk, Selçuklu Devleti'ndeki bütün düzenleme ve değişiklikleri ciddî bir şekilde tesbit ederdi. Devlet idâresinde kendi görüşlerini, icraatını, bunların gerçeklerini gelecek

nesillere intikal ettirmek maksadıyla, Fârisî olarak yazdığı Siyâsetnâme isimli eseri, bugün siyâset ilmi ile uğraşanların el kitapları arasında sayılmaktadır. Siyâsetnâme'de, Türk-İslâm devletlerinin idâri, mâlî, siyâsî, askeri, sosyal ve kültürel yönlerini belirtmektedir. Tam, doğru metin ve ilâvesiz nüshası, İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesi, Molla Çelebi kısmında 114 numarada mevcûttur. Siyâsetnâme, birçok dillere tercüme edilerek, yayınlanmıştır.

> Nizâm-ül-mülk, Siyâsetnâme kitabında buyuruyor ki: "Âmirlerin Ve padişahların, Allahü teâlânın rızasının nerede olduğunu çok iyi bilmeleri gerekir. Allahü teâlânın rızâsı, padişahın halka eylediği ihsândır. Bunun için de, onların arasında neşreylediği adâlet kâfidir. Halk onun için hayır duâ ederse, o memleket payidar olur ve hergün kudret ve kuvveti artar. Mülk, zulüm ile payidar olmaz. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyuruyor ki: "Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız! Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! öğretmez iseniz, mes'ûl olacaksınız."

> Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyuruyor ki: "Dünyada Allahü teâlânın kulları üzerine hüküm sürenlerden herbiri, kıyâmet gününde elleri bağlı olarak getirilir. Eğer âdil davranmışsa, onun adâleti ellerini çözer ve Cennete girer. Eğer zulüm etmiş ise, elleri bağlı hâlde Cehenneme atılır."

"Padişahların ve âmirlerin haftada iki gün; zulüm görmüş olanın şikâyetlerini dinlemesi ve zâlimden onun hakkını alıp, zulme uğrayana vermesi ve halkının şikâyetlerini kendi kulağıyla duyması zarurîdir. Kim böyle yaparsa, yönetimi altında olan yerlerde bütün zâlimler korkar ve zulüm yapamazlar."

"Zekât toplamak için vazîfelendirilen me'mûrlara, Allahü teâlânın kullarına iyi davranmaları, aldıkları harac ve uşru, lütuf ve nezâketle talep etmeleri, mahsûl elde edilinceye kadar mal istememeleri tavsiye edilmelidir."

"Padişahların, memleket kadılarının iş durumlarını tek tek bilmeleri, onlardan her kim âlim, dindar ve kanaatkar ise, gönlünün hıyânete kaymaması için, her birine liyâkatları ölçüsünde aylık vermeleri gerekir"

"Din işlerini araştırıp sormak, farzları ve sünneti gözetmek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmek, din âlimlerine saygı göstermek, geçim ve yaşamaları için gerekeni, Beyt-ül-mâl'den ayırıp ta'yin etmek, zâhidlere ve evliyâya hürmet etmek padişaha vâcibdir."

Nizâm-ül-mülk, Âlâ bin Fadl'ın annesinden şöyle naklediyor: "Hazreti Osman şehîd edildiği zaman, malını mülkünü aradılar. Kilitli bir sandık buldular. Sandığı açtıklarında şu mektûp çıktı: "Bu, Osman bin Affân'ın son sözleridir. Bunu yazmaya Besmele okuyarak başlıyorum. Osman bin Affân, bir olan Allahtan başka ilâh olmadığına ve O'nun ortağı bulunmadığına, Muhammed aleyhisselâmın Allahın kulu ve Resûlü olduğuna, Cennet ve Cehennemin hak olduğuna şehâdet eder. Allahü teâlâ, vukû'u şüphesiz bir günde, bütün kabirdekileri diriltecektir. Allah va'dinden dönmez. Herkes, o va'dle yaşar, ölür ve dirilir, İnşâallah!" Bu mektûbun arkasında ise şunlar yazıyordu: "İnsan kendisini ihmâl ederek, fakirlik yüzünden bir zarara uğrasa bile, tok gönüllülük, kendisini ulvîleştirir. Dünyâda hiçbir güçlük yoktur. Şayet bir güçlükle karşılaşırsan, onu bir kolaylık ta'kib edecek demektir. Bu sebeble, sabırlı olmalısın. Felâketlerle karşılaşmıyan; sıkıntı, üzüntü nedir bilmez, ileride neler olacağı da belli değildir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 140

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 373

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 128

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 309

5) Meşâhir-ül-İslâm cild-2, sh. 609

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1054

7) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 143

ÖMER BİN AHMED

Nişâbûr'da yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Hâzim olup ismi Ömer bin Ahmed bin İbrâhim bin Abdeveyh bin Südûs bin Ali bin Abdullah bin Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe bin Mes'ûd el-Hüzelî'dir. 417 (m. 1026) senesi Ramazân-ı şerîf bayramında vefât etti.

Ebû Hâzim; İsmâil bin Necîd es-Sülemî, Muhammed bin Abdullah es-Süleytî, Muhammed bin Ca'fer bin Matar, Ebû Bekr İsmâili, Muhammed bin Hasen bin İsmâil el-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Kaffâl, İbrâhim bin Muhammed en-Nasrâbâdi ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim öğrenmek için; Hirat, Nişâbûr ve Bağdad'a gitti. Oralardaki birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Ebû İshâk et-Taberi el-Mukrî, Muhammed bin Ebi'l-Fevâris, Ahmed bin Muhammed el-Enbûsî, Ebû Abdullah bin Kâtib, et-Tenûhî, Ebû Ya'lâ Ahmed bin Abdülvâhid el-Vekîl, hadîs-i şerîf dinleyip ilim, öğrendiler.

Ebû Hâzim hazretleri, sika (güvenilir), sağlam, ârif, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle ezbere bilen) bir zât idi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 272

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 300

3) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 272

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1072

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 208

SE'ÂLEBÎ (Abdülmelik bin Muhammed)

Lügat, edebiyat ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdülmelik bin Muhammed bin İsmâîl es-Se'âlebî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Mesleği sebebiyle "Se'âlebî" lakabı ile meşhûr oldu. Nişâbûrlu olup, 350 (m. 961) senesinde doğdu. Pekçok âlimden ders alıp, ilimde yükseldi. Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde pek meşhûr oldu. Lügat ve edebiyat ilimlerine âit kıymetli eserler yazdı. Asrının âlimleri arasında, eser yazanların en büyüğü idi. 80 yaşında iken, 429 (m. 1038) senesinde vefât etti.

Se'âlebî, önceleri tilki derilerini toplar, onlardan kürk yapıp satardı. Arabça "Sa'leb= tilki" kelimesine nisbetle "Se'âlebî" lakabı verilmiştir, İlim öğrenmek arzusu kendisinde çoğalınca, memleketindeki âlimlerin ilim meclislerine devam etti. Arabcanın lügat ve edebiyat bilgilerinde söz sahibi oldu. Eserlerini nesir ve nazım ile yazmada, zamanındaki âlimlerin en üstünü oldu. "Yetîm-üd-dehr" ismindeki eserinde, asrındaki edîb ve şâirlerin hâl tercemelerini, onların lehindeki ve aleyhindeki beyânları ifâde eden şiirleri toplamış ve ayrıca birçok belde halkının güzel hâllerinden bahsetmiştir. Bundan başka, daha birçok eserler yazdı. Eserlerinin çokluğu sebebiyle, zamanında "İmâm-ül-musannifîn; kitap yazanların en büyüğü" diye anılıyordu.

"Ez-Zaîre" kitabının sahibi İbn-i Bessâm, onun hakkında diyor ki: "O, kendi devrindeki ilimde yükselenlerin reîsi, çeşitli nesir ve şiirleri toplayan, zamanındaki müelliflerin başı, muasırlarının verdiği hüküm sebebiyle musanniflerin İmâmı idi. Onun adı dillere destan oldu. İlim için çok yolculuk yaptığı için, deve sırtından inmemişti. Eserleri, şarkta ve garbta, karanlıklarda yıldızların parlaması gibi her yeri aydınlattı. Onun te'lîf eserleri her tarafta meşhûr oldu ve üstünlüğünü herkesin kabûl etmek mecbûriyetinde kaldığı yıldızlar oldu."

Eserlerinin bir kışımı matbû' hâlde mevcûttur. "Yetîm-üd-dehr" ismindeki eseri, İstanbul İslâm Araştırmalar Merkezi Kütüphânesinde 9776/1 numarada kayıtlıdır.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Yetîm-üd-dehr fî mehâsin-i ehl-i asr: En meşhûr eseri olup, matbû' hâldedir. Arab edebiyatı târihine âit kıymetli bir eserdir. Ansiklopedik bir mahiyet taşımaktadır. Muasırı olan şâirlerin hâl tercemelerini ve şiirlerini incelemektedir. Bu kitap dört kısımdan ibârettir. Her bir kısım çeşitli bâblara ve fasıllara ayrılmaktadır:

Birinci kısım: Hemedanlılara âit şiirleri, onların ve Şamlıların oraya komşu olan yerlerin; Mısır, Musul, Magrib'in şâirlerini ve onlarla alâkalı haberleri anlatır.

İkinci kısım: Irak halkından yetişen şâirlerin şiirleri ile, İran'da kurulan Deylemiyye devletinde yetişen, ilim ve fazilet erbâbından bahsetmektedir.

Üçüncü kısım: Cebel, İran, Cürcan, Taberistân, İsfehân şâirleri ile Deylemiyye devletinin vezirlerine:, kâtiplerine, kadılarına, şâirlerine âit haberleri ve onlara âit sözleri anlatmaktadır.

Dördüncü kısım: Horasan, Mâverâünnehr halkının, Sâmânîler ve Gazneliler devletinin kuruluşundaki güzel hizmetleri ve çeşitli memleketlerden Buhârâ'ya gelip yetişenlerin iyi hâllerini ve özellikle Nişâbûr halkından olup, oraya gelerek yerleşenlerin güzel âdetlerini anlatmaktadır.

2- Ehâsinü kelâm-in-Nebiyyi ves-Sahâbeti vet-Tâbiin ve mülûk-ül-Câhiliyye ve mülûk-ül-İslâm. 3-El-Leâlî ved-dürer. 4- Erba'u mesâil-i müntehine (Müntehâbâtü kitâb-it-temsîl vel-muhâdara, el-Mübhec, Sihr-ül-belâga ve sirr-ül-berâ'a, en-Nihâyetü fil-kinâye), 5-El-İ'câz vel-İcâz (veya el-Emcâr vel-İ'câz). 6-El-Kitâb-ül-emsâl müsemmâ bil-ferâid vel-kalâid (veya el-Ikd-ün-nefise fî nüzhet-il-celîs). 7-Berd-ül-ekbâd fil-a'dâd, 8-Simâr-ül-kulûb fil-mudâfi vel-mensûb, 9-Hâss-ül-hâs, 10-Risâletün fîmâ cerâ beyn-el-Mütennebî ve Seyfüddevle, 11-Sirr-ül-edeb fî mücârâ lugat-il-Arab, 12-Gurer-ü ahbâr-il-mülûk-il-Fars ve siyerihim, 13-Fıkh-ül-luga ve Sırr-ül-Arabiyye, 14-El-Kinâyetü vet-ta'rîz, 15-Letâif-ül-me'ârif, 16-El-Müennes-ül-vâhid fil-muhâdarât, 17-El-Letâif vez-zerâif, 18-Mir'ât-ül-mürüvvet, 19-Mekârim-ül-ahlâk, 20- Men gâbe anh-ül-mutrib 21- El-Müntehıl (Müntehabât-ı min fuhûl-iş-şu'arâ-il-Arab), 22-El-Maksûr vel-Memdûd 23- Nesr-ün-nazmi ve hıll-ül-akd, 24-El-Gılmân, 25-Eş-Şekvâ vel-Itâb, 26-Tuhfet-ül-vüzerâ, 27-Lübâb-ül-edeb, 28-Tabakât-ül-mülûk, 29-Nesîm-üs-sihr.

Onun "Fıkh-ül-luga" ismindeki eserinde, kelimelerin tefsîrini sika (güvenilir, sağlam) âlimlerden naklettiği görülmektedir. Bu eserini hazırlarken, önce her kelimenin Kur'ân-ı kerîmde kullanıldığı ma'nâyı yapmıştır. Bu kitabın 141. sahifesinde çok yemenin ve içmenin kötülükleri, zararları bahsedilmekte ve: "Yemeğe ve içmeğe aşırı düşkün olan kimse, insanlar içinde horlanır ve aç gözlü bir kimse hâline gelir. Hırsı arttıkça, aç gözlülüğü de artar" demektedir.

Se'âlebî, Mir'ât-ül-mürüvvet isimli eserinde buyuruyor ki:

> Süfyân bin Uyeyne'ye (radıyallahü anh) "Sen, Kur'ân-ı kerîmden her bilgiyi çıkardın. Mürüvvet ile ilgili bir âyet-i kerîme okur musun?" denildi. O da, meâlen; "Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir" (A'râf-199) âyet-i kerîmesini okudu. Bu âyet-i kerîmede mürüvvet; güzel âdâb ve ahlâk, Allahtan gelene rızâ göstermek, başkasını affetmek, nefse, iki dünyânın iyiliğine vesile olan iyiliği emretmek, câhillerden yüz çevirmek emredilmektedir.

Kur'ân-ı kerîmde: Kötülüğe, iyilik ile karşılık vermek, iyiliğe iyilik ile mukâbele etmek, orta yolu tutmak işlerinde ve tedbîri iyi yapmak hakkında, mürüvvet ile alâkalı pekçok âyet-i kerîme vardır.

Resûlullahın (aleyhisselâm), mürüvvet hakkındaki mübârek sözlerinden ba'zıları şunlardır. Buyurdular ki:

> "Cömertlik, Cennet ehlinin ahlâkındandır."

"Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, müslüman kardeşine yardım et."

> "Size bir kavmin efendisi gelince, ona ikrâm ediniz."

> "Hayrı gösteren, onu yapan gibidir."

> "İki yüzlü kimse, Allahü teâlânın nezdinde makbûl değildir."

> "Müslüman; insanların, onun elinden ve dilinden emîn olduğu, zarar görmediği kimsedir."

> "Özür dilemeyi gerektirecek şeyden sakın."

> "Mü'min tâ'n edici, la'netleyici olmaz."

> "Allahü teâlâ, malının fazlasını Allah yolunda harcayan, sözünün fazlasını tutan kimseye rahmet eylesin."

> "Gizli sadaka vermek, Allahü teâlânın gazâbını söndürür."

Hediyeleşmek: “Hediye, Resûlullahın (aleyhisselâm) sünneti seniyyesi, sultanların âdeti ve sevgisinin anahtarıdır. Hediye vermek, insanların gönüllerini kazandırır. Dostların birbiri ile hediyeleşmesi, iyilik ve lütuf, sultanın hediyesi ise şereftir.”

Esmâî dedi ki: Âlimlerden birisine mürüvvetin ne olduğu sorulduğunda; “Mürüvvet; açık bir kapı, kaldırılmış bir perde, ortaya konulmuş bir yemek, kabûl edilmiş bir sözdür” dedi. Muhammed bin Harb el-Hilâli’ye sorulduğunda: “Mürüvvet; ıslâh etmek, yemek yedirmek, iyi kimselerle oturup kalkmak, aklın kabûl edeceği şeyleri haber vermektir” diye cevap verdi.

Mis’ar bin Kedâm: “Mürüvvet; dinde âlim olmak, ana-babaya iyilik etmek, güneş doğuncaya kadar mescidde kalmaktır” dedi.

Ramazân-ı şerîfin mürüvvetine dâir: Zaman içerisinde Ramazân-ı şerîf, insanlar arasında Resûlullah (aleyhisselâm) gibidir. Ramazân-ı şerîf, oruç, devamlı ibâdet, Allahü teâlâyı daha çok zikir, fakirlere ve dostlara yedirme ve teravih ayıdır.

Ev sahibinin mürüvveti; misâfirine ikram etmesi, bizzat kendisi hizmet etmesi, onun hizmetini başkasına bırakmaması, ona güleryüz göstermesi, yakınlığı temin etmek için, güzel ve tatlı sözler ile konuşmasıdır.

Abdullah bin Ahmed, başkasına yedirmek hakkında: “En büyük mürüvvet; başkasına yedirmek, iyi ve asil kimselerle beraber bulunmaktır. Ebû Muhammed Feyyaz, hiç yalnız yemezdi. Mutlaka birisini çağırır, beraber yerlerdi” buyurdu.

Yeme-içmede mürüvvet: Yiyecek, bedenleri ayakta tutar. O, hayâtın maddesidir. Her zaman, yiyeceğin temiz, iyi pişmiş, rengi ve kokusu güzel ve hazmı kolay olmalıdır.

> Çeşitli mevzûlarda hadîs-i şerîfler “Mü’minler bir bina gibidirler. Nasıl ki, bina, parçalarının birbirine destek olmasıyla kuvvet bulursa, mü’minler de birbirine destek olmak sûretiyle kuvvet bulurlar.”

“Eshâbım yıldızlar gibidir. Kim onlara uyarsa, doğru yol üzere bulunur.”

> “Ümmetim yağmur gibidir. Evveli mi, yoksa sonu mu hayırlıdır bilinmez. Nerede bulunurlarsa fayda verirler. Ya’nî hepsi hayırlıdır.”

> “Lâyık olduğunuz şekilde idâre olunursunuz. Size lâyık olduğunuz şey verilir.”

> “Demirin pası gibi, kalblerin de pası vardır. Bu pas, istiğfarla giderilir.”

> “Kim tasadduk eder, iyilikte bulunur, muhtaçlara başlarına kakmadan gizlice yardımda bulunursa, o, insanların en fazla iyilik edenidir.”

> “Hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz.”

> “Mallarınızı zekâtla koruyunuz.”

> “Âlimler, peygamberlerin vârisleridirler.”

> “Tövbe, günahı yok eder.”

> “Dünyâ, mü’min için hapishâne, kâfir için Cenettir.”

> “Kim gizli sadaka verirse, Allahü teâlâ ondan râzı olur.”

“Mü’minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar.”

> “Lezzetleri yok eden ölümü çok hatırlayınız.”

“Cennet, istenmiyen durumlarla kuşatılmıştır. Cennete kavuşabilmek için, bu dünyâda bir takım zorluklara, meşakkatlere katlanmak, nefsin, şehvetin ve şeytanın isteklerine uymamak lâzımdır.”

> “Cehennem, nefsin arzu ve istekleri ile kuşatılmıştır. Kim nefsinin arzu ve isteklerine uyarsa, onun yeri Cehennemdir.”

> “İnsanlar uykudadır, öldükten sonra uyanırlar.”

> “Allahü teâlâ, cimri kimseyi sevmez.”

“Kalbler, kendilerine iyilik yapana sevgi duyma, kötülük yapana buğz etme tabiatı üzere yaratılmıştır.”

> “Hayır beklenmiyen, kötülüğünden emîn olunmıyan kimseden sakınınız.”

“İki yüzlü kimse, Allahü teâlânın indinde makbûl değildir.”

“Mü’min, insanların malları ve canları hakkında emîn oldukları kimsedir.”

“İktisâd eden kimse, fakir ve muhtaç olmaz.”

“Birbirinizle hediyeleşiniz. Çünkü hediyeleşmek aranızda sevgi meydana getirir.”

“Kötülüğü terketmek, sadakadır.”

“Haya, îmândan bir şu’bedir.”

“İşlerin en iyisi, orta olanlarıdır.”

“Kim bize hile yaparsa, o bizden değildir.”

“Yalnız bulunmak, kötü kimselerle oturup kalkmaktan daha iyidir.”

“İstişare eden (danışan) kimseye yardım olunur.”

“Acı duymayan bedende, zekât ve sadakalarla temizlenmeyen malda hayır yoktur.”

“Garîb olarak ölen kimse, şehîddir.”

“Bu günün işini yarına bırakma.”

“Kim şerri bilmezse, onun içine düşer.”

Ali bin Ebû Tâlib (radıyallahü anh) buyurdu ki: “Her kişinin kıymeti, yaptığı iyilikle belli olur.”

“Kişi, dilinin altında saklıdır.” (insan, konuşmasından sonra tanınır.)

“İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdır.” “Kendisinden birşey istediğin kimseye iyilik et. Ona iyilik etmekle onu hükmün altına almış olursun.”

“Allahü teâlâdan başkasından yardım bekleme.” (Çünkü Rabbin merhamet sahibidir.)

“Günahlarının akıbetinden ve cezasından kork.”

“Kardeşlerinin en iyisi; sana nümûne olup, seni, kendisi gibi düşünendir.”

“Kim diline eziyet verirse, dostu çok olur.”

“İyilik ile, hür kimse köle yapılır.” “(Sâdece) konuşan kimseye bakma.” “Zulümle beraber zafer yoktur.” “Kibirle beraber övgü yoktur.” (Kibirli olan kimseyi, kimse övmez. Ona sâdece alaylı ve hakaret gözü ile bakılır.)

“Cimrilikle, iyilik beraber bulunmaz.” “Şehvet (arzu ve isteklere düşkünlük), fazla obur ve hırsı olmakla, sıhhat bir arada bulunmaz.”

“Kötü ahlâkla, şeref beraber bulunmaz.”

“Hırsla beraber, haramdan sakınma olmaz.”

“Haset eden kimse için rahat yoktur.” “Kötü niyetle beraber ziyâret olmaz.” “Meşvereti terk ile, doğru bulunmaz.” “Müslümanlıktan daha yüksek bir şeref yoktur.”

“Vera’dan (şüphelilerden kaçmaktan) daha sağlam bir kale yoktur.”

“Tövbeden daha kazançlı bir şefaatçi yoktur.”

“Akıl azlığından daha kötü bir hastalık yoktur.”

“Dilini neye alıştırdı isen, devamlı onu ister.”

“Müşavere gibi yardımcı yoktur.”

“Kendi miktarını (haddîni) bilen kimseye, Allahü teâlâ merhamet eylesin.”

“Akıl tamam olursa, kelâm az olur.”

“Sızlayıp, sabırsızlık göstermek, sabırdan daha yorucudur.”

“Kendisini ilgilendirmeyen şeyin peşinde koşan kimse, kendisine lâzım olan şeyi kaçırır.”

“Mahrûmiyet, hırsla birlikte bulunur.”

“Hayâllere dayanma Çünkü o, ahmak olanların sermâyesidir.”

“İhsan, lisânı (dili) keser.”

“Şeref; akıl ve edeb iledir, soy ile değildir.”

“Nesebin en üstünü, güzel edebdir.” “En şiddetli yalnızlık, ucubdur (kendini beğenmektir).”

“En büyük zenginlik, akıldır.”

Hazreti Ali’nin (radıyallahü anh) okumuş olduğu bir hutbesinin bir bölümü şöyledir:

“Ey insanlar! Size Allahü teâlâdan korkmanızı, O’nun ni’metlerine çok hamd etmenizi tavsiye ederim. O, size ni’metini tahsis eyledi, rahmetini size ulaştırdı. Size, ölümü hatırlayıp, ona hazırlanmanızı, gafleti azaltmanızı tavsiye ederim. Sizden gâfil olmayan ölümden, siz nasıl gâfil oluyorsunuz? Size nasihat verici olarak, ölenler kâfidir. Siz görüyorsunuz, onlar kabirlerine, bir bineğe binmeden götürülüyorlar. Onlar oraya, kendi istekleri ile inmeden indiriliyorlar. Onlar, ayrılacakları şeylerle meşgûl oldular. Âhırette kendilerine lâzım olan şeyleri zayi ettiler. Onlar, dünyâda kendileri için zararlı olan şeyleri kendilerinden uzaklaştıramadılar. Onlar, fâideli olan şeylerde de bir çoğaltma yapamadılar, dünyâya yakın oldular, ona sevgi duydular da, dünyâ da onları aldattı. Onlar dünyâya bağlandı. Dünyâ da onları yere vurdu. Ey insanlar! Allahü teâlâ size rahmet eylesin, imârına me’mûr olduğunuz, da’vet edildiğiniz mekânlarınıza koşunuz. Allahü teâlâya yapacağınız ibâdet ve tâatlere karşı sabır göstermek, günahlardan uzaklaşmak suretiyle Allahü teâlânın size olan ni’metlerini tamamlamış olursunuz. Yârın, bugüne çok yakındır, içinde bulunduğumuz günün saatleri ne kadar da çabuk geçiyor. Ayların içerisindeki günlerde öyle, senelerdeki aylar da öyle, ömürdeki seneler de böyle.”

Hazreti Ali’nin, Hazreti Hüseyn’e nasihati: “Ey oğul! Sana gizlide ve açıkta Allahü teâlâdan korkmayı, doğruyu söylemeyi, zenginlikte ve fakirlikte iktisatlı olmayı, dosta düşmana adâletli davranmayı, çalışkan olmayı, darlıkta ve genişlikte Allahü teâlânın takdîrine rızâ göstermeyi tavsiye ederim.

İstemediğin birşeyin sonu Cennet ise, buna şer denmez. Hoşuna giden birşeyin sonu Cehennem ise, buna da hayır denmez. Ey oğul? Bil ki, kim kendi ayıbına bakarsa, başkalarının ayıbı ile uğraşmaz. Allahü teâlânın taksimine râzı olan kimse, kaybettiği şeyden dolayı üzülmez.

Azgınlık ve taşkınlık kılıncını çekenin, kendisi öldürülür. Kim başkasının kuyusunu kazarsa, oraya kendisi düşer. Başkasının perdesini yırtanın, kendi çoluk çocuğunun gizli şeyleri ortaya çıkar. Kendi hatâsını unutan, başkasının hatâsını büyük görür.

Denize dalan boğulur. Kendi görüşünü beğenen sapıtır, yolunu şaşırır. Aklını kâfi gören, aklım bana yeterlidir diyen, ayağı kayar ve düşer, insanlara karşı kibirlilik gösteren, hor ve hakîr olur. Nefsinin arzu ve isteklerini terkeden, hür olur. Hasedi bırakanı insanlar sever. Ey oğul! Kanâat bitmeyen maldır, ölümü çok hatırlayan, dünyâda az bir şeye rızâ gösterir. Sözünde ve işinde kendisine i’tibâr edildiğini bilen kimsenin, faydalı sözleri dışında konuşması az olur. Said kimse, başkasından nasihat alandır. Edeb, en iyi bir mirastır. Güzel ahlâk, en hayırlı arkadaştır. Ey oğul! Sıla-i rahmi (Akrabayı ziyâreti) kesme. Afiyet on parçadır, dokuz parçası susmaktır. Fakat bundan, Allahü teâlâyı zikretmek, hatırlamak müstesnadır. On parçadan birisi ise, düşük ve bayağı kimselerle oturup kalkmayı terketmektir. Allahü teâlânın yasak ettiklerini yapan, sermâyesi bunlar olan kimse, kendisine zilleti getirmiş olur. Ey oğul! ilmin başı rıfktır (yumuşaklıktır). Onun âfeti ahmaklıktır. Belâ ve musibetlere sabr etmek, imânın hazinelerindendir. İffet, fakirliğin; şükür, zenginliğin süsüdür. Çok konuşan, çok hatâ eder. Hatâsı çok olanın, hayası az olur. Hayası az olanın, vera’sı da az olur. Vera’sı az olanın, kalbi ölür. Kalbi ölen, Cehenneme gider.

Ey oğul! Günahkâr kimseye ümidini kestirme. Nice günaha devam eden kimse vardır ki, sonu hayır olur. Nice, tâat üzere olan kimse vardır ki, ömrünün sonunda bozulur ve Cehenneme gider. Orta yolu tutan kimseye, işleri hafif gelir. Ey oğul! Kişinin kendini beğenmesi, aklının zayıf olduğuna delâlet eder. Nice bakış vardır ki, hasret getirir. Nice söz vardır ki, ni’met getirir, İslâmdan daha büyük bir şeref yoktur. Takvâdan daha üstün birşey yoktur. Afiyetten daha güzel bir elbise yoktur. Kendisine yetecek miktardaki rızk ile yetinen kimse, kısa zamanda rahata, genişliğe ve huzûra kavuşur. Bir işi yapmadan önce tedbirini almak, sonra pişman olmamayı te’min eder. Yorulmadan rahatlık olmaz.

Dertlerle, sıkıntılarla karşılaşınca şikâyetçi olup sızlanmak, çok sabırsız olmanın alâmetidir. Çok münâkaşa etmek, düşmanlığın çokluğundandır. Kendini dağıtmak, hüznün şiddetli olmasındandır.

Sözü yumuşak olana sevgi beslenir. Hayası ve cömertliği olmayan kimseye, ölmek, yaşamaktan daha lâyıktır."

Ebû Zer (radıyallahü anh) buyurdu ki: "İnsanlar, dikeni bulunmayan bir meyve idi. Sonra, meyvesi bulunmıyan bir ağaç oldu."

Hasen bin Ali (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Hayırlı mal, namusun korunmasına vesile olanıdır."

Mugire bin Şu'be (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dostlarını terk eden, terkedilir."

"Herşeyin fazlası isrâftır, fakat iyilik böyle değil."

Ahnef bin Kâys (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Bir söze sabretmiyen, çok sözler işitir."

Mâlik bin Dinar (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Cennet bahçelerini, ya'nî Allahü teâlânın anıldığı yerleri gördüğünüz zaman, oralardan istifâde ediniz."

"Gözleri yummak, nefsin arzu ve isteklerine iyi bir engeldir."

Fudayl bin Iyâd (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Dünyâ rü'yâ gibidir. Âhıret uyanıklıktır, ölüm orta bir hâldir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 178

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 246

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 44

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 262

5) Mir'ât-ül-mürüvvet

6) El-İ'câz-ül-icâz

ŞEBÎB BİN OSMAN RAHBÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Me'âlî olup ismi, Şebîb bin Osman bin Sâlih'dir. Şam'ın Rahbe köyünden olduğu için Rahbî nisbet edildi. Doğum târihi bilinmemektedir. Basra'da Medreset-ün-Nâciye'nin bulunduğu Naciye Mahallesinde 486 (m. 1093) yılında vefât etti.

İlim tahsili için birçok irfan merkezini ziyâret eden Ebü'l-Meâlî Rahbî, Şam'da Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed Mûsulî ve arkadaşlarından, Bağdad'da; Ebü'l-Hattâb Nasr bin Ahmed bin Bâtır, Hüseyn bin Ahmed bin Talhâ Niâlî, Rızkullah bin Abdülvahhâb Temimî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Nasr Humeydî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitip ilim öğrendi. Ebû Mensûr bin Ahî, Ebû Nasr İbni Sabbâg Bağdâdî'nin talebesi olarak tanınırdı. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Allahü teâlânın dinine hizmet edebilmek için çok çalıştı. Önce din bilgilerinde mütehassıs oldu. Hadîs ve fıkıh ilminde ileri bir dereceye ulaştı, insanlara Allahü teâlânın dînini doğru olarak öğretmek için gayret ederdi. Güzel nasihatleri ile, insanlara doğru yola tâbi olmanın, Allah ve Resûlünün emirlerine uymanın ehemmiyetini anlattı. Dünyâ malına ehemmiyet vermez, malının ihtiyâcından fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Çok cömert olmasına, her gelene birşeyler vermeye çalışmasına rağmen, kendisinin Allahtan başkasının kapısına bir ihtiyâç için vardığı görülmedi. Sanki ona gelen mal, başkalarına dağıtılmak içindi. Bir kimseye dinini öğreterek âhıret sıkıntısından kurtarmayı, mal vererek dünyâ sıkıntısından kurtarmaya tercih ederdi. Ancak ikisini de başardığı zaman çok sevinir, kendisini bir müslümanın dünyâ ve âhıret sıkıntısından kurtulmasına vesile ettiği için Allahü teâlâya şükrederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Çok az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yetiştirmiş olduğu âlimlerden Nasr bin Nasır Haddâdi meşhûrdur. Talebeleri de hocaları gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştılar, insanlara, dünyâ ve âhıret saadetini kazandırmaya gayret ettiler.

Şebîb bin Osman Rahbî, yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Bunlardan, meşhûr Şafiî âlimlerinden Ebû Nasr İbni Sabbâg'ın "Fetvâ"sından,

“Kâfî”den, Müzenî’nin “Muhtasar şerhi”nden ve Ebü’l-Hasen’in “Hâvî”sinden istifâde ederek yazmış olduğu “Fevâid” adlı kitabı çok fâidelidir. Şafiî fıkıh bilgilerini ihtivâ etmektedir. Bu kıymetli eserinde, bilhassa alış-veriş bilgileri üzerinde durarak, dinimize uygun alışverişin nasıl yapılacağını bilmeyenin, haram yemekten kurtulamayacağını, bir kuruş haram yiyenin de yaptığı ibâdetler kabûl olsa da, sevâbına kavuşamayacağını bildirmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 7

SEHL BİN AHMED EL-ERGİYÂNÎ

Şafiî mezhebindeki fıkıh ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Sehl bin Ahmed bin Ali el-Hâkim el-Bâni el-Ergiyânî, künyesi Ebü’l-Feth’dir. Nişâbûr’un nahiyelerinden Ergiyân’a nisbetle Ergiyânî denildi 426 (m. 1035) senesinde doğdu, ilim öğrenmek için birçok yerlere seyahatler yapıp, pekçok âlimle görüştü. Ve ilim öğrendi. 490 (m. 1097) senesinde Muharrem ayının ilk günü Bân’da vefât etti.

Şafiî fıkıh âlimlerinin büyüklerinden, İlmi ve zühdü yüksek bir zât olan Ebü’l-Feth el-Ergiyânî, Merv’de Şeyh Ebû Ali es-Sincî’den Şafiî fıkhını öğrendi. Daha sonra Kâdı Hüseyn bin Muhammed el-Mervezî’den ilim aldı ve onun yoluna girdi. Hocası, “Benim yoluma onun gibi (anlayan) bir kimse girmedi” buyurdu. Nişâbûr’a gitti. Orada İmâm-ül-Haremeyn Ebû Meâlî’den usûl-i fıkıh okudu. Ayrıca; Ebû Osman es-Sâbûnî, Ebû Hafs bin Mesrûr, Ebû Sa’d el-Kencerûzi gibi âlimlerden de ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Çok zekî idi. Münâzara ilminde üstâd oldu. Münâzara ettiği her kimseyi, getirdiği delîllerle söz söyliyemez hâle getirirdi. Tûs’da Şehfur el-İsferâînî’den de tefsîr ve usûlünü okudu. Sonra kendi memleketi Ergiyân’a döndü. Burada, güzel ahlâkı, üstün faziletleri ve verdiği doğru hükümlerle herkesin sevgi ve muhabbetini kazandı ve birkaç sene kadılık yaptı. Daha sonra hacca gitmek üzere yola çıktı. Hac yolu üzerinde bulunan Irak ve Hicaz âlimleriyle görüşüp onlarla sohbet etti. Buradaki âlimlerden istifâde ettiği gibi, onlar da Ergiyânî’nin yüksek ilminden istifâde ettiler. Hac dönüşünde Allahü teâlânın sevgili kullarından zamanının zahidi, âriflerin üstadı Hasen es-Semmânî’nin (radıyallahü anh) talebeleri arasına girip ona tâbi oldu. Hocası ona, ilmî münâzarada bulunmamasını işâret buyurdu. Ebü’l-Feth bu işâretten sonra, kadılık ve münâzaradan uzaklaşıp, kendi malıyla tasavvuf ehli için bir dergâh yaptırdı. Vefâtına kadar orada ibâdetle meşgûl oldu ve kitap te’lîf etti.

Meşhûr hadîs imamlarından Ebû Bekr el-Beyhekî, Nasır el-Mervezî, Abdülgafûr bin İsmâil bin Abdülgafûr el-Fârisî (“Mecmu-ül-Garâib” ve “Zeylü Târih-i Nişâbûr” sahibidir), Ebû Tâhir es-Senâ ve daha pekçok âlim ondan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Onun yazmış olduğu kitaplardan, yalnızca “Fetâvâ” adlı kitabı bilinmektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 391

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh. 433

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 413

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 283

5) El-A’lâm cild-3, sh. 142

SEMENTÂRÎ (Ebû Bekr Atîk bin Ali)

Hadîs, tasavvuf, târih ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi Atîk bin Ali bin Dâvûd bin Ali bin Yahyâ’dır. Sicilya (Sakliyye) adasında bir köy olan Sementâr’da doğdu. Saklî, Sementârî ve Temimî nisbet edildi 464 (m. 1071) yılında vefât etti.

Din ve âlet ilimlerinde temel olan bilgileri öğrendikten sonra, hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim tahsil etmek için doğuya giden Ebû Bekr Sementârî, İsfehan’da; Ebû Nuaym İsfehânî, Ebü’l-Feth Muhammed bin Abdurrezzâk, Sehl bin Muhammed bin Hasen, Abdurrahmân bir Ahmed Râzî’den hadîs-i şerîf işitti. Şam’da; Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyn’den, Musul’da; Ebü’l-Feth Muhammed bin Ubeydullah bin Ahmed ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf alıp, ilim öğrendi. Gece-gündüz

demeden çalışan Ebû Bekr Sementârî, zamanın bütün ilimlerini öğrendi. Hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde söz sahibi oldu. “Mu’cem-ül-Buldan” adlı şehirler ve târihlerini anlatan meşhûr eserde, Sementârî’nin uğradığı şehirler ve hocalarından yetmişyedi tanesinin isimleri yazılıdır. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için ilim öğrendi. İlmini insanlara öğretmek ve nasihat ederek onları Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret etti. Zühd ve takvâda eşi yoktu. Tasavvufta yüksek makamlar sahibi idi. Dünyâ malına ehemmiyet vermez, az şeye kanâat eder, eline geçenin fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel sözleri, üstün ahlâkı, fevkalâde yüksek hâlleri ile insanlara örnek oldu. Birçok kimseyi ilim ile irşâd edip, gönüllerine feyzler saçtı. Sohbetlerinde çok kimse tövbe edip sâlih müslüman oldu.

Ebû Bekr Atîk Sementâri’den; Ebû Muhammed Abdullah bin Hasen, Ebü’l-Hasen Ali bin Ubeydullah bin Hass ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi dîn-i İslama hizmet edip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Bu mübârek âlimlerin çalışmaları, gayretleri ve duâları bereketiyle, zamanlarındaki insanlar huzûr içinde yaşadılar.

Ebû Bekr Sementârî hazretleri, pek kıymetli eserler de yazarak, kendisinden sonra gelenlere miras bıraktı. Dünyâdan el çekmenin nasıl olması gerektiğini anlattığı “Delîl-ül-kâsidîn”, sâlih insanların hayatlarını anlattığı “Ahbâr-üs-sâlihîn”, âlimlerin hâllerini anlattığı “Ahbâr-ül-ulemâ” ve “Kitâb-ür-rekâik” adlı eserleri ve bilhassa “Menâkıb-i İmâm-ı a’zam”ı pek kıymetlidir.

“Menâkıb-i İmâm-ı a’zam” kitabında buyurdu ki:

> Biz, İmâm-ı a’zam hazretlerini sever, mezhebine tâbi oluruz. Bunun sebebi sorulursa, şöyle cevâp veririz: “Hanefî mezhebi, mezheblerin en ilki, en kuvvetlisi, en ince olanı, en vecîz, en geniş, en emniyetli, en kolay, en şerefli olanı olup, en açık mezheptir. Çünkü, kitaba (Kur’ân-ı kerîme) ve sünnete en uygun, Selef-i sâlihînin hepsine ve Eshâb-ı Kirâma tâbiiyyeti en güzel olandır. Hanefî mezhebini takdim ettim. Çünkü; Selef-i sâlihînin (önce gelen âlimler) yoluna en uygun olan, halef (sonra gelen) âlimlerce ençok tercih edilen, âlimleri ençok bilinen, cevapları en kesin olan, temelleri en sağlam olan, kıyâsı en kuvvetli olan mezheptir... Bu sayılan üstünlükleri anlamak, akıl sahipleri için zor değildir. Çünkü, Muhammed’e (aleyhisselâm) indirdiği İslâm dînini koruyacağını Allahü teâlâ va’detmiş, Hicr sûresi dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; “Hiç şüphe yok ki, Kur’ân-ı kerîmi biz indirdik ve muhakkak ki, onu, tahrif ile tebdilden (değişikliğe uğramaktan) biz koruyacağız.” buyurmuştur. Fıkıh usûl ve kaidelerini ilk ortaya koyan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe efendimizdir. Onda önce Tâbiîn-i ızâm’dan (r.anhüm) hiç kimse fıkıh, usûl ve fürû’u üzerinde onun gibi durmamış, fıkıh ilmini kısımlara ayırıp düzenli bir şekilde kitaplara geçirtmemiştir. Ondan öncekiler, bu konuda Hâfızalarına ve anlayışlarına i’timâd etmişler ve ilim hazînesi olarak kitapları değil, kalblerini görmüşlerdi. O mübârek insanların son zamanlarına yetişen Ebû Hanîfe (radıyallahü anh), önce gelenlerin yaydığı sağlam ve güzel ilmi, sonra gelenlerin zayi etmelerinden korktu, ilmin kaidelerini koyup, tedvin ve tasnifini yaptı. O, Allahü teâlânın insanlara bir lütfu idi. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfinde; “Allahü teâlâ, ilmi (yeryüzünden) çekip alarak kaldırmaz. Ancak, âlimlerin ölümleriyle insanlar arasından ilmi çeker alır. (Yeryüzünde) câhil reîsleri bırakır. Bunlar, ilimsiz olarak fetvâ verirler. Böylece hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar” buyurdu.

İmâm-ı a’zam hazretleri, fıkıh ilmini; temizlik, namaz, ibâdet, velâyet (velilik), mu’âmelât, vasıyyet ve miras gibi bâblara ayırdı. İmâm-ı a’zam tedvinine, önce taharetle başladı. Zîrâ mükellef olan bir kimse, i’tikâdını (Ehl-i sünnet i’tikâdına göre) düzelttikten sonra, muhatab olacağı ilk şey namazdır. Zîrâ namaz; ibâdetlerin özü, yapılması mutlak olan vecîbelerin ve emirlerin en umûmîsidir. Tahareti, namazdan önce getirdi. Çünkü namaz, tahâretsiz sahih olmaz. Mu’âmelâtı, ibâdetten sonraya tehir etti. Zîrâ mu’âmelelerin bulunmaması ve onların haklarından zimmetin beri olması asıldır (ya’nî mu’âmelât, ibâdetler gibi periyodik olarak belli zamanlarda yapılması emredilen şeyler değildir. Ancak lüzum hâsıl olunca yapılırlar). İmâm-ı a’zam, fıkıh kitablarını vasıyyet ve miras bahisleri ile

bitirdi. Zîrâ, mükellefin vefâtından sonraki en son işleri bunlardır. Zîrâ vefâtından sonra vasıyyetlerinin yerine getirilmesi ve terekesinin vârislere taksimi, mükellefin en son yapılan işleridir.

İmâm-ı a'zamdan sonra gelen imamlar, onun ilminden istifâde etmişler ve onu örnek almışlar, kitablarını onun usûlüne göre tasnif etmişlerdir. Bunun için İmâm-ı Şafiî "İnsanlar fıkıhta İmâm-ı a'zamın çocuklarıdır" buyurdu. İmâm-ı a'zam hazretleri ilm-i fıkhı ortaya koymak sûretiyle, bu ilmi hatâdan koruyan ilk âlimdir. Zîrâ o, ferâiz (miras taksimi) ilminde de ilk kitap yazandır. Resûlullah bu husûsta; "Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacakdır" buyurmuşlardır. İmâm-ı a'zam hazretleri, ilm-i şurûtta (noterlik ilminde) da ilk kitap yazandır. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresi ikiyüzseksen ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Ey îmân edenler, muayyen bir vâde ile birbirinizle borçlandığınız zaman, onu yazın (senet yapın). Aranızda bir yazıcı da, doğrulukla onu yazsın. Kâtib, Allahın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın yazsın. Üzerinde (başkasına âit) hak olan kimse, borcunu ikrâr ederek yazdırsın ve Rabbi olan Allahtan korksun, o haktan (borcundan) hiçbir şeyi eksik etmesin" buyurmaktadır.

İmâm-ı a'zam ilm-i şurûtun ilk muallimidir, İlm-i şurûta, ilimde nihâyete varmış olanlar ancak ulaşabilir. Bu ilme kavuşan kimse, âlimlerin mezheblerini, yollarını öğrenmiş kimse demektir. Zira ilm-i şurût, bütün mezheblerin bilgilerini ihtivâ eder. Bu ilmi öğrenene şaşılmaz. Asıl şaşılacak kimse, bu ilmi kuran, kaidelerini koyan kimsedir. Bu da İmâm-ı a'zamın ilminin çokluğunu ve yüksekliğini gösterir. Bu durumu ancak kibirli olan veya ona düşman olanlar inkâr eder.

İmâm-ı a'zam hazretleri Sahabeden (r.anhüm) ondört zâtı görmüştür. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Abdullah bin Cüz Zebîdî, Ebü't-Tufeyl Âmir bin Vasile ve Meryem binti Acred (r.anhüm) bunlar arasındadır, İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki; "Onbeş yaşında iken, babamla beraber bir âlimin meclisine oturdum. Âlim, meclisin ortasına oturmuş şöyle diyordu: "Resûlullahtan (aleyhisselâm) işittim, buyurdu ki: "Kardeşinin başına gelen bir musibetten dolayı, şamata etme (sevinme), Allahü teâlânın ona afiyet verip, seni mübtelâ kılması mümkündür." "Bu zât kimdir?" diye sordum. "Resûlullahın hadimi Enes bin Mâlik'tir" diye cevap verdiler.

İmâm-ı a'zam, (radıyallahü anh), ikinci asırda yetişti. Fıkıh tahsil edip fâkih oldu. Fetvâ verdi. Münâzaralarda bulundu. Buyurdu ki: "Sahabeden (r.anhüm) gelen bir fetvânın, başımızın üzerinde yeri var. Tabiînden gelen ise, onlar da insan, biz de insanız." Ebû Bekr-i Râzî Cessâs diyor ki; "İmâm-ı a'zamın talebelerinden İmâm-ı Muhammed'in "Câmi'-üs-sagîr"inin ba'zı yerlerini, meşhûr nahiv âlimlerine sorduğumda, hepsi hayretini gizleyemeyerek, "Bu zât (İmâm-ı Muhammed), nahivde Halîl bin Ahmed ve Sibeveyh ayarında imiş" diyerek hayretlerini belirttiler. Bu da gösteriyor ki, mezheb imamlarımız her ilimde âlim idiler."

İmâm-ı a'zamın mudarib bir ortağı vardı, İmâm birgün, satılan malda bir kusur gördü. Ortağına, "Bu elbiseyi satın alacak olan kimseye, malın ayıbını söyle" dedi. Ortağı, Mâverâünnehr civarına giderek malı sattı. Döndüğünde İmâm-ı a'zam ona, "Malın ayıbını söyledin mi?" diye sordu. Ortağı "Unuttum." dedi. Bunun üzerine İmam-ı a'zam, hissesine düşen kısmı sadaka olarak dağıttı. Denildi ki; İmâm-ı a'zam'ın hissesi, yirmi bin dinar idi. Bunların hepsini verdi. İmâm'ın bütün hayatı bu hâl üzere idi.

Lokman sûresi onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Andolsun ki biz Lokman'a, Allaha şükret diyerek hikmet verdik" buyuruluyor. Burada geçen "hikmet'i izâh eden ba'zı müfessirler, Kur'ân-ı kerîmde geçen "hikmet'den maksadın "fıkıh" olduğunu bildirdiler.

İmâm-ı a'zam; "Âlim ve müteallimin" adındaki kitabında buyuruyor ki: "İbâdet; içinde tâat, ra'bet (arzu), rehbet (korku), Rabbini ikrârın toplandığı bir kelimedir. Bir kul Allaha itaat ederse, onun gönlüne havf (korku) ve recâ (ümid) girer. Kul,

havf ve recâsız mü'min olamaz. Havf ve recâ, ancak Allahtan olur. Her kim şeytana itaat ederse, onun kölesi olur."

"İnsanlar, Rablerini bilmek ve O'nu tasdik etmek ile mü'min olurlar. O'nu inkâr etmek sûretiyle de kâfir olurlar" buyurmaktadır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 651

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 248

3) Târih-i Dımeşk, Atıf ef. Kütüphânesi "Atîk bin Ali" md.

4) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, Süleymâniye Kütüphânesi

ŞEMS-ÜL-EİMME HULVÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ahmed bin Nasr el-Hulvânî el-Buhârî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Şemsüddîn ve Şems-ül-eimme'dir. Daha çok Hulvânî (veya Halvânî) diye anılır. Halvânî, tatlıcı demektir. 456 (m. 1064) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Vefât için başka târihler de rivâyet edilmiştir.

Şems-ül-eimme Hulvânî (radıyallahü anh), fıkıh ilmini Ebû Ali en-Nesefî'den, hadîs ilmini Muhammed bin Sâlih'den öğrendi. Ayrıca başka âlimlerle de görüşüp, sohbet etti. Kendisinden de; babası Muhammed Ali, Şems-ül-eimme Serahsî, Ebü'l-Fadl-ı Zernicerî ve başka zâtlar ilim öğrendiler. Buhârâ'da, o zamanda bulunan âlimlerin İmâmı, en yükseği idi. Ömrünün sonuna doğru Keş şehrine gittiği ve orada vefât edip sonra Buhârâ'ya nakledildiği de rivâyet edilmektedir. Şems-ül-eimme Hulvânî (radıyallahü anh), fıkıhdan başka hadîs ve diğer ilimlerde de derin âlim idi.

Yedi tabaka olan fıkıh âlimlerini, Kemâl Paşazâde Ebû Süleymân efendi, Vakfunniyyât kitabında anlatırken, "Üçüncü tabakada olan âlimler, mes'elelerde müctehid olanlardır. Bunlar, mezheb reîsinin bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaidelerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, mezheb imamına uygun çıkarmaları şarttır. Tahâvî (238-321 Mısır'da), Hassâf Ahmed bin Ömer (261 Bağdad'da), Abdullah bin Hüseyn Kerhî (340), Şems-ül-eimme Hulvânî (456) Buhârâ'da; Şems-ül-eimme Serahsî (483), Fahr-ül-İslâm Ali bin Muhammed Rezdevi (400-482 Semerkand'da), Kâdıhân Hasen bin Mensûr Fergânî (592) ve benzerleri gibi..." buyurmaktadır.

Şems-ül-eimme Hulvânî (radıyallahü anh) buyurdu ki:

"Misâfire uyan mukim kimse, İmâm ikinci rek'atde selâm verince, kalkıp iki rek'at daha kılarken, yalnız başına kıldığı bu üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha okumalıdır."

"Hayvan üzerinde kıbleye karşı durup, namazda iken, hayvan kıbleden dönerse, farz namaz kabûl olmaz. Bir rükn kadar kıbleden ayrılmamalıdır."

"Elinde emânet bulunan kimse, emânet sahibi ölürse, emâneti vârislerine verir. Vârisleri yoksa, Beyt-ül-mâl'a verir. Beyt-ül-mâl'a verince zayi olacak ise, kendi kullanır veya Beyt-ül-mâl'dan nasîbi olanlara verir."

"Ezana dil ile değil, ayak ile icabet etmelidir. Dil ile icabet edip mescide gitmeyen, namaza icabet etmiş olmaz."

"Ramazan ayının başlaması, hilâlin görülmesi ile olur. Hilâlin doğması ile başlamaz. Hesâb, hilâlin doğduğu geceyi bildirdiği için, Ramazân-ı şerîf ayının başlaması hesâb ile anlaşılmaz, iki âdil şahidin şehâdet etmesi-ile veya kadılık yapanın hüküm vermesi ile bir yerde Ramazan başlayınca, dünyânın her yerinde oruca başlamak lâzım olur. Hac, kurban ve namaz vaktleri böyle değildir. Bunlar, vaktlerinin bir yerde ma'lûm olması ile, başka yerlerde de öyle olmaları lâzım gelmez."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 243

2) El-A'lâm cild-4, sh. 13

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 587

4) Tabakât-ı Taşköprü zâde sh. 70

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 95

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1073

7) İslâm Ahlâkı sh. 438

SERAHSÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Hanefî mezhebinde büyük fıkıh âlimidir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl Serahsî'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Şems-ül-eimme'dir. Türkistan'da yetişen İslâm âlimlerinden olup, 400 (m. 1010) senesinde Serahs'da doğdu. 483 (m. 1090)'de vefât etti. Serahs şehrine izafeten Serahsî denildi. Serahs şehri, Türkmenistan'da Meşhed ile Merv arasında eski bir şehir olup, bugün İran-Rus sınırı üzerindedir.

Ebû Bekr Serahsî, tahsilini Buhârâ'da yaptı. Fıkıh ilmini, zamanının en meşhûr âlimlerinden olan Şems-ül-eimme Ebû Muhammed Abdülazîz bin Ahmed Hulvânî'den öğrendi. Uzun yıllar bu hocasının derslerine devam edip, fıkıh ilminde çok iyi yetişti. Bu zâttan başka, diğer âlimlerden de ders aldı. Devletler hukuku husûsunda âlim ve bu husûsta İmam-ı Muhammed Şeybâni tarafından yazılan eserlerde mütehassıs olan Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Hüseyn'den ve Ebû Hafs Ömer bin Mensûr el-Bezzar'dan ders almıştır.

Serahsî'nin en başta gelen hocası Şems-ül-eimme Hulvânî, Buhârâ'da meşhûr Hanefî mezhebi âlimlerinden idi. İlmiyle, yaşayışıyla, talebe yetiştirmesi ile insanlığa çok hizmet eden bu hocasından sonra onun yerine geçti, ilimdeki üstünlüğünden dolayı Serahsî'ye de Şems-ül-eimme (âlimlerin, imamların güneşi) lakabı verilmiştir. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Serahsî'den de Burhân-ül-eimme Abdülazîz bin Ömer bin Mâze, Mahmûd bin Abdülazîz özcendî, Rüknüddîn Mes'ûd bin Hasen, Osman bin Ali bin Muhammed Beykendî fıkıh ilmini öğrenmişlerdir.

Serahsî hazretleri, kelâm ve münâzara ilminde de âlim olup, çok ibâdet eden zâhid bir zât idi. Ömrü hep ilim öğrenmek, öğretmek ve dîne hizmet etmekle geçmiştir. Bu husûsta çok sıkıntılara katlanmış ve pek mükemmel eserler yazmıştır. Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Kemâl Paşazâde, Serahsî'nin müctehid fil-mezheb tabakasından (Mezhebde müctehid) olduğunu bildirmiştir.

Serahsî'nin hayâtında önemli ve sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönem, on seneden fazla süren hapislik hayâtıdır. Zamanın hakanına nasihat kabilinden söylediği sözler sebebiyle hapse atıldı. Atıldığı hapishânede bir kuyuya kapatıldı. Uzun müddet, hapsedildiği kuyuda bırakıldı. Zemininde oda gibi küçük bir yer bulunan kuyu içinde, hapis iken de ilmî çalışmalarını sürdürdü. Yanında hiçbir kitap yok idi. Fakat o, onikibin cüz kitabı ezberlemişti. Talebelerine, bu kuyuda iken ders verdi. Talebeleri kuyunun başına toplanır, o da aşağıdan onlara ders verirdi. Otuz cildlik "Mebsût" adlı meşhûr eserini, bu hapisliği sırasında, kuyunun içinden dışarıda bulunan talebelerine söylemek sûretiyle yazdırmıştır. Bu kitabı yazdırırken hiçbir kaynağa müracaat etmemiş, hep daha önce öğrenmiş ve ezberlemiş olduğu bilgilere dayanarak yazdırmıştır.

Serahsî hazretleri bir defasında, hapis bulunduğu kuyunun başına gelen talebelerine ders verirken, o gün talebelerinden birinin gelmediğini farkedip sorar, arkadaşlarından biri; "Abdest almaya gitti. Ben de gidecektim, hava soğuk olduğu için abdest almaya gitmekten vaz geçtim" dedi. Bunun üzerine Serahsî hazretleri şöyle dedi: "Allahü teâlâ seni affetsin. Bu kadar soğuk sebebiyle abdest almaktan vazgeçilir mi? Hâlâ hatırımdadır, ben Buhârâ'da talebe iken, birgün ishale tutulmuş, acı çekiyordum. Günde kırk defa kadar helaya gitmeye mecbûr kalıyordum. Her defasında abdesti tazelemek için ırmağa gidiyordum, öyle soğuk idi ki, odama geldiğimde mürekkebi donmuş buluyordum. Sonra mürekkeb kabını bir müddet göğsüme sürüyordum ve göğsümün harareti onu eritince, notlarımı yazmaya devam ediyordum" buyurmuştur.

Hapisliğinin son aylarında, memleket iç savaşlar ile karışmıştı. Tam bu sıralarda, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin devletler umûmî hukuku ile ilgili Siyer-i kebir adlı eserini şerh etmeye başladı. Bu kitabı, devletler hukuku sahasında ilk yazılan eserdir. 480 (m. 1087) senesi 20 Rebî'ül-evvel'de hapisten çıkarıldı. Hapisten çıkarıldıktan bir müddet sonra Fergana'ya gitti. Fergana Emîri, Emîr Hasen kendisini büyük bir memnuniyetle kabûl edip, izzet ve ikramda bulundu. Onu ve talebelerini kendi sarayına alıp, orada çalışmalarını istedi. Bundan sonrada daha önce hapiste iken başlamış olduğu eserleri ve diğer eserlerini yazdırdı, ömrünün son yıllarını Fergana'da geçiren Serahsî hazretleri, orada da âlimler ve halk tarafından çok sevilmiş, önemli mes'eleler için müracaat kaynağı olmuştur.

Eserleri:

1. Kitâb-ül-mebsût: 30 ciltlik meşhûr eseridir. 15 cild ve 10 cild hâlinde iki ayrı baskısı vardır.

Fıkıh ilmine dâirdir. Allâme Tarsûsî, “Serahsî’nîn Mebsût’u öyle bir kitabdır ki, onun muhalifi ile amel edilmez. Ancak ona güvenilir ve onunla fetvâ verilir” demiştir.

2. Eşrât-üs-saât; bu eserini talebeliği sırasında hocası Şems-ül-eimme Hulvânî’nin kıyâmet alâmetleri ile ilgili dersleri sırasında tuttuğu notlardan yazmıştır.

3. Şerhi Ziyâdât-üz-ziyâdât

4. Şerhi Câmi’-ül-kebîr

5. Şerhi Câmi’-üs-sagîr

6. Şerh-ül-muhtasar fil-fıkh

7. Şerhi Siyer-i kebir; İmâm-ı Muhammed Şeybânî’nin Siyer-i kebir adındaki meşhûr eserine yazdığı şerhidir.

Bunu Antepli Muhammed Munîb efendi Türkçeye tercüme etmiş ve 1241’de basılmış olup, cihâda âit ince bilgileri ihtivâ eden büyük bir kitaptır.

8. Muhtasar-ı Tahâvî şerhi

9. Şerhi kitâb-ün-nafakât

10. Şerhi Edeb-ül-kâdî

11. Fevâid-ül-fıkhıyye ve kitâb-ül-hayz Şems-ül-eimme Serahsî hazretleri buyurdu ki: Emr-i ma’rûf (iyiliği emretmek) mutlaka gereklidir. Çünkü münkerden (kötülüklerden) sakınmak, muhakkak lâzımdır. Emr-i ma’rûf da böyledir. Birini terkedince (nehy-i münkeri), diğerini (emr-i ma’rûfu) terk etmek gerekmez.”

Şems-ül-eimme Serahsî hazretlerinin, fıkıh usûlüne dâir yazdığı iki cildlik usûl kitabının mukaddimesinden bir bölümün tercümesi şöyledir: “Bize nübüvvet mirasından bahşeden Rabbimize hamd ederiz. Ve O’na şükürler olsun ki, bize doğru, i’tikâda (Ehl-i sünnet i’tikâdına) sâhib olmayı ihsân etti. Bu doğru itikâd herşeyden kıymetli ve kazanılan şeylerin en üstünüdür. Bu i’tikâda sâhib olmak, dünyâda üstün ve kıymetli olan ne varsa, onların hepsinden kat kat kıymetli ve üstündür. Kim bu doğru i’tikâda sâhib olursa, bütün şerefleri ve üstünlükleri toplamış olur. Kim bundan mahrûm olursa, bütün hayırları ve üstünlükleri kendinde toplayan şeyden mahrûm olur. Zayıflar bu doğru i’tikâd ile kuvvetli olur. Şerefler onunla artar. Fakirler onunla zengin olur. Hakîr olanlar, onunla yükselir. Allahü teâlânın rızâsına bu doğru i’tikâdla (Ehl-i sünnet i’tikâdıyla) kavuşulur. Cennet kapıları bu i’tikâda sahip olmakla açılır. Dünyâda ve âhırette üstünlük onunladır. Peygamberler bunun için gönderilmiş olup, onların sonuncusu Seyyid-il-mürselîn İmâm-ül-müttekîn Muhammed sallallahü aleyhi ve alâ âlihittayyibîndir.

Bütün âlimlere göre, doğru i’tikâda sâhib olduktan sonra işlerin en faziletlisi ve en şereflisi, dinde İmâm olan müctehid âlimlere (mezheb imamlarına) uymaktır. Onlar hükümlerin anlaşılması için pekçok çalışanlardır. Helâli ve haramı bilmek, anlamak, ancak onlara uymakla mümkün olur. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Kime ki hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir” (Bekâra-269) buyurdu. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh) ve diğer müfessirler, bu âyet-i kerîmedeki “hikmet” kelimesini, fıkıh ilmi mânasınadır diye tefsîr etmişlerdir. Meâlen “Ey Resûlüm! insanları Kur’ânla, güzel söz (hikmet) ve nasîhatla Rabbinin yoluna (İslama) da’vet et!”. (Nahl-125) buyurulan âyet-i kerîmedeki hikmetten murâd da, fıkıh ilminin ve dinin güzelliklerinin beyânı ma’nâsınadır. Peygamberimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; “Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar” ve “Câhiliyye devrinde hayırlınız, fıkıh ilmini öğrendiği zaman İslâmiyette de hayırlıdır” buyurdu. Yine Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede, Eshâb-ı Kirâm için meâlen; “Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allahın azâbı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki, Allahın azâbından sakınırlar” (Tevbe-122) buyurdu. Peygamberimiz de (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; “Dinde fıkıh ilmi(öğrenmek) kadar kıymetli

bir ibâdet yoktur. Şeytana karşı bir fakîh, bin âbidden (ibâdet edenden) daha kuvvetlidir” buyurdu.

Fıkıh ilmi çok faziletlidir. Şu kadar var ki, fıkıh ilmi üç şey ile tamâm olur. Biri, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmek, ikincisi, bu bilginin çok sağlam bilinmesidir. Bu da nasslara, dînin kaynaklarına, ma’nâlarıyla birlikte tam olarak vâkıf olmakla mümkündür. Üçüncüsü bildikleriyle amel etmektir. Maksadın tam hâsıl olması, fıkıh ilmine gerçekten sahip olmak, ancak bilinen bu fıkıh ilmiyle amel etmekle mümkün olur. Kim din bilgilerini iyi anlamadan ezberlerse, o anlamayıp rivâyet edenlerdendir. Kim iyi öğrenir de, öğrendikleriyle amel etmezse, o da bir bakımdan fakîhdir, bir bakımdan değildir. Fakat tam öğrenip, anlayan ve bununla amel edenler, Peygamberimizin (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; “Şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir” buyurduğu fıkıh âlimlerindendir. İşte bu vasıf, Mezheb imamlarımızdan İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ve talebeleri İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed’in (ve diğer mezheb imamlarının) vasfıdır. Onların böyle olduğunu, onların sözlerini ve hâllerini dikkatle ve insafla düşünenler açıkça anlarlar, işte bu husûs, beni o büyüklerin yazdığı kitapları şerhetmeye, açıklamaya şevketti... Böylece onlara tâbi olup, onlara benzemeyi istedim, işlerin en hayırlısı (onlara) tâbi olmaktır. En şerli iş ise, bid’at çıkarmak ve bid’at işlemektir.

Muvaffakiyet Allahü teâlâdandır. O’na tevekkül ederim. O’na yalvarırım, O’nun dînine sarılırım, O’na boyun eğerim, O’nun güç vermesiyle kuvvet bulurum. Kim O’nun dinine uyarsa, hayırlara ve saadete kavuşur.”

İmâm-ı Serahsî, “Mebsût” adlı eserinin mukaddimesinde buyuruyor ki:

“Fıkıh ilmini tasnif ve kollarına ilk defa ayıran, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe ve etrâfında toplanan eshâbıdır. Talebelerinden İmâm-ı Ebû Yûsuf ahbâr ilminde en önde gelen idi. Talebesi Hasen bin Ziyâd el-Lü’ lûî de suâl ve tefri’ ilminde en önde gelen idi. İmâm-ı Züfer ve diğer talebelerinin herbiri, bir ilim dalında en önde gelen idi.

İmâm-ı a’zam’ hazretleri Eshâb-ı Kirâmın devrinde doğmuş ve Ebü’t-Tufeyl Âmir bin Vasile, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Hayr Zebîdî’yi (r.anhüm) görmüş idi. Tabiîn zamanında yetişti ve tahsil gördü, fıkıh öğrendi, fetvâ verdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki; “Ümmetimin en hayırlı, en üstünleri, zamanında bulunanlardır. Onlardan sonra, en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra, öyle insanlar gelir ki, istenmeden şâhidlik ederler ve emîn olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler. Keyflerine, şehvetlerine düşkün olurlar.”

Fıkıh ilminin dörtte üçü İmâm-ı a’zama âit olup, kalan dörtte biri ise bütün insanlara âittir. Bu nasıl olur? diye soran birine, İbn-i Süreyc şöyle cevap verir: “Fıkıh, suâl ve cevaptan ibârettir. Suâl sormayı ilk defa o va’z ettiğine göre, ilmin yarısını böylece uhdesine aldı. Geri kalan cevapların yarısını isâbet ettikleri, kalan yarısını da isâbet etmedikleri olarak alırsak, fıkıh ilminin dörtte üçü ona âit olur.”

İmâm-ı a’zamın tedvin etmiş olduğu bu fıkıh ilmini, fıkıh kitablarına geçiren İmâm-ı Muhammed Şeybânî olmuş ve “Mebsût” adlı eserini Hâkim-i Şehîd kısaltmıştır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 158, 159

2) Cevâhir-ül-mudiyye v. 119, a-b

3) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde). sh. 75, 76

4) Usûl-ü Serahsi sh. 4, 5, 9, 10, 11

5) Arabca Siyer-i kebir mukaddimesi ve metni

6) Tâc-üt-terâcim v. 165, a

7) Kâmûs-ül-a’lâm, cild-4, sh. 2550

8) Mu’cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 267

9) El-A'lâm cild-5, sh. 315

10) Mebsût

SÜLEYMÂN BİN HALEF EL-BÂCÎ (El-Endülüsî)

Endülüs'te yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Halef bin Sa'd bin Eyyûb bin Vâris et-Tücîbî el-Bâcî'dir. Künyesi, Ebü'l-Velîd'dir. Aslen Bataliyûs şehrindendir. Ailesi, oradan Endülüs'te bulunan Bâce şehrine göç edip yerleştiler. Bâce isminde, Kuzey Afrika'da ve İran'ın İsfehan şehri yakınlarında olmak üzere iki belde daha vardır. 403 (m. 1013) senesi Zilka'de ayının ortalarında Betaliyûs'ta doğdu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, kelâm, kitabet ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlimdir. Endülüs'te birçok âlimden ilim öğrendikten sonra, hac için Mekke'ye geldi. Üç sene orada kaldı. Dört defa hac yaptı. Oradan Bağdad'a geçti. Üç sene fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi.

Sonra Şam'a geldi. Musul'a gidip bir sene kaldı. Mısır'a geçti. Bu beldelerde, birçok âlimden çeşitli ilimler öğrendi. Bir müddet Haleb kadılığına ta'yîn edildi. Onüç sene kadar Meşrıkta (Hicaz, Bağdad, Musul ve Mısır ve Haleb şehirlerinde) kaldıktan sonra Endülüs'e döndü. Kendisine birçok kimseler gelip, ilim aldılar. Endülüs'te, doğru yoldan ayrılıp sapık fikirleri yaymaya çalışan İbn-i Hazm ile birçok münâzaralar yaptı. Onu mağlûb edip, susturdu. Bozuk görüşlerinin yayılmasına mâni oldu. Birçok kitaplar yazdı. 474 (m. 1081) senesi Receb ayının ondokuzuncu gecesi, Murriye'de vefât etti. Yirminci günü ikindi namazından sonra, deniz kenarında bir bağa defnedildi. Namazını oğlu Kâsım kıldırdı.

Ebü'l-Velîd, önce Endülüs'te Ebü'l-Esbag'dan, Ebû Muhammed Mekkî'den, Ebû Şâkir'den, Muhammed bin İsmâil'den ve daha başkalarından fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. 426 (m. 1035) senesinde memleketinden ayrıldı. Ebû Zer-i Hirevî ile beraber üç sene Mekke'de kaldı ve dört defa hac ibâdetini yaptı. Orada, el-Metû'î, Ebû Bekr bin Sahteveyh, İbn-i Muharrez ve İbn-i Mahmûd el-Verrâk ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Sonra Bağdad'a gidip üç sene kaldı. Fıkıh dersleri ve hadîs-i şerîf okudu. Orada, Şafiî âlimlerinin büyüklerinden Ebü't-Tayyib-i Taberânî ve Ebû İshâk-ı Şîrâzî ve Mâlikî âlimlerinden Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Arûs, Ebû Abdullah-i Dâmgânî, Ebû Abdullah Hüseyn-i Saymerî gibi birçok âlim ile buluştu. Onlardan fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerine âit birçok mes'eleleri öğrendi, hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Daha sonra Şam'a geldi. Orada, Ali bin Mûsâ es-Simsâr'ın ilimlerinden çok istifâde etti. Ondan hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Oradan Musul'a geçti. Ebû Ca'fer es-Simnânî ile beraber bir sene orada kaldı. Ondan fıkıh ve aklî ilimleri öğrendi. Hadîslerde ve illetlerinde, fıkhın inceliklerinde ve kapalı mes'elelerinde, hılâf ilminde ve kelâm ilminin ince mes'elelerinde asrının âlimleri arasında çok yükseldi.

Onüç seneye yakın, doğu memleketlerinde kaldı. Hâfız Ebû Bekr Hatîb-i Bağdâdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hatîb de, ondan hadîs-i şerîfler aldı. Bir müddet Haleb kadılığında bulunduğu bildirilmiştir. Daha sonra, bulunduğu yerlerden çok ilim toplamış, fakat fakir bir hâlde ve güzel bir ahlâka sahip olarak Endülüs'e döndü. Burada kadılık vazîfesine ta'yin edildi.

Kendisinden de; meşhûr Lizbon kadısı ve "İstî'âb" kitabının sahibi Ebû Ömer bin Abdülberr de ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti. Endülüs'te daha birçok âlim, onun tedrisât halkasına devam edip, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Ebû Bekr et-Tartûşî ve Kâdı İbn-i Şibrîn de ondan fıkıh ilmini öğrendi. Endülüs'ün iki meşhûr hâfızı Ebû Ali el-Hayyânî ve es-Sadafî ile Kâdı Ebü'l-Kâsım el-Me'ârifî, es-Sebtî, İbn-i Ebi Ca'fer el-Mürsî ve daha başka âlimler, ondan hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Kâdı Iyâd diyor ki: "Ebûl-Velîd-i Bâcî, ilim öğrenmek için yaptığı seyahatlerde ve Endülüs'e döndüğü ilk zamanlarda çok fakir idi. İhtiyâçlarını karşılayacak kadar malı yok idi. Yolculuğunda şiirler söyleyerek ihtiyâcını karşılıyordu. Bağdad'da iken bir geçitte bekçilik yapardı. Kazandıklarıyla nafakasını temin ederdi. Endülüs'e döndüğü ilk zamanlarda, altın işçiliği yaparak, çeşitli eşyalar ve iğneler yapıp satarak geçimini sağlardı, iplerden çeşitli eşyalar örerdi ilmi her yere yayılıncaya ve kitapları meşhûr oluncaya kadar, Mutrıka'nın eserini alıp okuturdu. Sonra gerçek büyüklüğü ortaya çıkıp şanı yükseldi Devlet başkanlarına yakın oldu. Onu, emânet ve kadılık hizmetlerinde görevlendirdiler. Vazifesi karşılığı bol ücret verdiler. Durumu düzelip ferahladı, kazancı çoğaldı.

Hattâ çok bol bir mala sahip iken vefât etti. Devlet reîsleri arasında elçilik görevlerinde bulundu. Bu zamanlarda kendisine çok hediyeler verilirdi. Ona çok iyilik ve ikramlarda bulunurlardı. Endülüs'te birçok yerlere kadı olarak ta'yin edildi."

İbn-i Bişkvâl, "Kitâb-üs-sılâ" ismindeki eserinde şöyle anlatıyor Babam ile mezhebimiz âlimlerinden biri dedi ki: Kâdı Ebû Ali bin Sekkere, Ebü'l-Velîd-i Bâcî hakkında diyor ki; "Onun bir benzeri âlime rastlamadım. Onun vekârının, heybetinin ve meclisinin kalabalıklığının benzerini görmedim. O, müslümanların önünde bulunan âlimlerden birisiydi."

Kâdı Iyâd ve İbn-i Bessâm anlatıyorlar Mâlikî âlimlerinden biri şöyle nakleder: "Ebü'l-Velîd, Endülüs'e dönüp gelince, orada sapık bir i'tikâda (inanca) bağlanıp onu yaymaya çalışan İbn-i Hazm'ı buldu. Endülüs'te, onun anlatıp yaymaya çalıştığı sapık fikirlerle meşgûl olmayan kimse yok gibiydi. Orada bulunan âlimler, onunla mücâdele etmekte yetersiz kaldılar. Onun bozuk fikirlerine, birçok kimse tâbi olmuşlardı. Bozuk fikirleri Meyorka adasında bulunanlar arasında da yayıldı, İbn-i Hazm, onların reîsi durumuna geldi. Halkın birçoğu ona tâbi oldu. İbn-i Hazm, din bilgilerini kendi görüşlerine göre anlatmaya kalkışarak, doğru yoldan ayrılmış, sapık görüşleri, Endülüs'te din olarak yayılmaya başlamıştı. Bu bid'atların yayılması; ilmin azalması ve câhil kimselerin insanların başına geçmesindendi. Ebü'l-Velîd Endülüs'e geldiğinde, durum kendisine anlatıldı. Hemen onun yanına gitti. Onunla çok münâzaralarda bulundu. İbn-i Hazm ile birçok meclislerde bulunup, onun fikirlerini çürüttü, insanların ona aldanmasını önlemiş oldu."

> Kâdı Ebû Bekr bin Arabî, "Kitâb-ül-Kâsım vel-Avâsım" isimli eserinde, İbn-i Hazm'ın ve ona tâbi olanların Endülüs'te ortaya çıkardıkları ve her yere yaymaya çalıştıkları bid'atları, sapıklıkları anlatırken, dinde câhil olan kimselerin ortaya çıkacağını, insanların ona tâbi olacaklarını Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin haber verdiğini ve "Allahü teâlâ, ilmi kullarının gönlünden silmek sûretiyle değil, âlimleri kaldırmak sûretiyle kabzedecektir. Nihâyet hiçbir âlim kalmayınca, halk kendilerine câhil bir takım kimseleri reîs edinirler. Bunlara (öteberi) sorulur. Onlar da ilimleri olmadıkları hâlde fetvâ verirler, hem kendileri dalalete düşer, hem de halkı dalâlete düşürürler." buyurduğunu uzun uzun açıklamaktadır.

Meşhûr olan eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- El-İstîfâ', 2- El-Me'ânî fî şerh-il-Muvatta': Yirmi cildlik, benzeri bulunmayan bir eserdir. 3- El-Münteka fî şerh-il-Muvatta': Bu eser "İstifâ" kitabının muhtasarıdır. Sonra "Münteka" kitabını, "El-İmâ'" adını verdiği eseri ile muhtasar hâle getirdi. 4- El-İmâ' fil-fıkh: Beş cildlik bir eserdir. 5- Es-Sirâc fî amel-il-huccâc, 6-İhtilâf-ül-Muvatta'ât, 7- Mesâil-ül-hılâf: Tamamlanmamış bir eseridir. 8- El-Muktebes min ilm-i Mâlik bin Enes: Tamamlayamadığı bir eseridir. 9- El-Mühezzeb fî ihtisâr-il-müdevvene, 10- El-Cerh vet-Ta'dîl, 11- Şerh-ül-müdevvene, 12-Mes'eletü ihtilâf-iz-zevceyn fis-sadâk, 13-İhkâm-ül-Füsûl fî ahkâm-il-usûl, 14-El-Hudûd fî ahkâm-il-fıkh, 15-Tebyûn-ül-minhâc, 16-Et-Tesdîd ilâ ma'rifet-i tarik-it-tevhîd. 17- Şerh-ül-minhâc 18-Es-Sirâc fil-hılâf, 19- Sünen-üs-sâlihîn ve sünen-il-âbidîn, 20- En-Nâsıh vel-Mensûh, 21- Tefsîr-ül-Kur'ân: Tamamlanmamış bir eserdir. 22- Sebîl-ül-mühtedîn, 23- Et-Ta'dîl vet-tahric limen harece anh-ül-Buhârî, 24-Es-Sünen fir-rakâikı vez-zühd, 25- Mesh-ur-re's hakkında iki kitabı, 26- Fark-ül-fukahâ hakkında iki kitap, 27- Gusl-ür-racüleyn hakkında iki kitabı. 28- En-Nasîha li-veledîhi, 29- Tahkîk-ül-mezheb.

Ebû Nasr bin Mâkûla diyor ki, "Ebü'l-Velîd-i Bâcî'ye gelince, o, fıkıh, kelâm ve edebiyat âlimidir. Şâir idi. Irak'ta hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kelâm dersleri okuttu. Çok kitaplar yazdı. Derecesi ve hatırı yüksek olan kıymetli bir âlimdi. Kabri Müriyye'dedir."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki:

> "İkindi namazını (vaktinde kılmayı) kaçıran kimse, sanki çoluk çocuğunu ve malını kaybeden kimse gibidir."

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 202

2) Ed-Dîbac-ül-müzehheb (Kâdı Burhâneddîn) sh. 120, 121, 122

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 262

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1178

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 408

6) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 64

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13, 14

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 122

SÜLEYMÂN BİN İBRÂHİM EL-İSFEHÂNÎ

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin İbrâhim bin Muhammed bin Süleymân el-İsfehânî'dir. Künyesi Ebû Mes'ûd'dur. 397 (m. 1007) senesi Ramazan ayında, İran'ın İsfehân şehrinde doğdu. Hadîs ilminde büyük bir âlim idi. İlim öğrenmek için birçok şehir dolaştı ve çok âlimden ilim aldı. 486 (m. 1093) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan Süleymân-ı İsfehâni; Ebû Abdurrahmân-ı Cürcânî'den, Ebû Sa'd Ahmed bin Muhammed el-Mâlinî'den, Ebû Bekr bin Merdeveyh'den, Abdullah bin Ahmed el-Ebherî'den, Hâfız Ebû Na'îm'den ve İsfehân'da daha birçok âlimden ilim aldı, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Onların ba'zısından daha çok ilme sahip oldu. Bağdad'da; Ebû Bekr bin Hârûn'dan, Ebü-l-Kâsım el-Harfi'den, Ebû Ali bin Şâzân'dan, Berkânî'den ve onların derecesindeki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; hocası Ebû Na'îm, İsmâil bin Muhammed et-Teymi, Ebû Sa'd el-Bağdâdî, Ebû Nasr el-Gâzî, Hibetullah bin Tâvûs el-Mukrî, Şeref bin Abdülmuttalib, Ebû Ca'fer Muhammed bin Hasen es-Saydalâni, Muhammed bin Abdülvâhid el-Megâzîlî, Recâ' bin Hâmid el-Ma'deni, Mes'ûd-i Sakafi ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ondan ilim alanların birçoğu, hicri 570 (m. 1174) senesine kadar hayatta kaldılar. Kendisinden önce gelenlerden Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî de, "Târih"ine ondan aldığı hadîs-i şerîfleri yazdı. Hatîb-i Bağdadî, ondan 20 küsur sene önce vefât etmişti.

Hadîs âlimlerinden Sem'ânî diyor ki, "Süleymân-ı İsfehâni'nin hadîs ilminde derin bilgisi vardır. Hadîs-i şerîfleri bâblarına (konularına) göre toplayıp tasnif etti. Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri tahric etti. Ebû Sa'd-ı Bağdâdî'ye ondan sordum. Cevâbında: "Onun hadîs-i şerîflerini almakta hiç bir beis yoktur" dedi ve onun ilim öğrenmek için yaptığı seyahatleri, topladığı çok hadîs-i şerîfleri anlattı. Ve yine şöyle dedi: "Birgün onun meclisinde idik. O, hadîs-i şerîf yazdırıyordu. Birisi kalkıp bir şeyler talep etti. O da: "İlim sahiplerinden dünyalık mal istemek, kişinin câhilliğindendir" dedi."

Ebû Abdullah-ı Dekkak, Risâle'sinde diyor ki: "Hâfız Süleymân bin İbrâhim, ilim için çok seyahat yaptı ve çok hadîs-i şerîf topladı. Babası İbrâhim de anlayışının ve hıfzının kuvvetli oluşu ile meşhûr oldu. Her ikisi, Ebû Na'îm'in talebesindendir. Süleymân'ın rivâyetlerinin sağlamlığı, güvenirliği ve hıfzının kuvvetliliği konuşulmaktadır."

Hasen-i Semerkânî, Amr bin Hâris'in şöyle dediğini bildirmektedir:

"Allaha yemîn ederim ki, Resûlullah (aleyhisselâm) vefât ettiği zaman, beyaz katırından, silâhından ve vakfettiği bir araziden başka, ne bir dinar ve dirhem, ne bir köle ve câriye ve ne de başka birşey bırakmadı."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1197

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 252

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 145

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 377

SÜLEYM BİN EYYÛB ER-RÂZÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Süleym bin Eyyûb bin Süleym er-Râzî'dir. Künyesi, Ebü'l-Feth idi. İran'ın Rey şehrinden olduğu için "Râzî" denmiştir. Doğum târihi belli değildir, önce; nahiv, lügat, tefsîr, meânî ilimleriyle meşgûl

oldu. Sonra hadîs ilmiyle uğraştı. Daha sonra Bağdad'a giderek Şey Ebû Hâmid-i İsferâînî'den fıkıh ilmini aldı. Bu ilimde, zamanın âlimleri arasında en büyüğü oldu. Çok eser yazdı.

Hac dönüşünde, 447 (m. 1055) senesi Safer ayında, Kızıl Deniz'in Cidde sahilinde vefât etti. Arab Yarımadasında, Cidde'den Medine'ye bir gün bir gecelik yerde, sahil kenarında limanı bulunan Câr ismindeki küçük bir beldenin kabristanına defnedildi. 80 seneden fazla yaşadı.

Süleym-i Râzî; önce lügat, nahiv, meânî tefsîr, hadîs, ilimleriyle meşgûl oldu. Bu ilimlerde çok yükseldi. Sonra Bağdad'a gitti. Burada bulunan şeyh Ebû Hâmid-i İsferâînî'den fıkıh ilmini öğrendi. Şafiî mezhebi âlimleri arasında, en ileri gelenlerden oldu. Zamanında onun derecesine yükselen olmadı, ilimdeki derecesi eşsizdi. Gecesini ve gündüzünü ibâdetle geçirirdi. Bu husûsta da ona yetişen olamadı.

Hocası Ebû Hâmid'in "Ta'lîka"sına, tâ'lîk, açıklamalar yaptı. Hocası vefât ettiği zaman, onun yerinde ders vermeye başladı. Sonra Şam'a gitti. Şam bölgesinin liman şehri olan Sûr'a yerleşti. Orada karşılıksız, sırf Allah rızâsı için, ilim öğretmeye başladı.

Onun ilim aldığı âlimler çoktu. Ebü'l-Hüseyn Ahmed bin Fâris el-Lügavî', Ebû Hâmid-i İsferâîni, Ahmed bin Abdullah el-İsfehânî, Ahmed bin Muhammed el-Basîr-ur-Râzî, Kûfeli âlimlerden Muhammed bin Abdullah-i Ca'fî ve Muhammed bin Ca'fer et-Temîmî, Ahmed bin Muhammed el-Mücebbir ve daha başka âlimlerden çeşitli ilimleri öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu.

Kendisinden de; Ebû Bekr el-Kettânî, Hatîb-i Bağdadî, Nasr-ül-makdîsî, Ebû Nasr et-Turaysîsî, Abdurrahmân bin Ali el-Kâmilî, Sehl bin Bişr el-İsferâînî ve daha pekçok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf dinleyerek ve yazarak rivâyette bulundular.

Sehl-i İsferâîni anlatıyor "Süleym'in kendisi bana anlattı ve dedi ki: Ben on yaşlarında iken, Rey şehrinde bir misâfir yemeğinde idim. Ba'zı âlimler de orada bulunuyorlar ve bana nasihat ediyorlardı. Birisi bana: "Yakınıma gel ve Kur'ân-ı kerîm oku!" dedi. Ben de, Fâtiha sûresini okumaya çalıştım. Dilimin tutulmasından dolayı buna muvaffak olamadım. Bana: "Senin annen var mıdır?" dedi. Ben de: "Evet!" dedim. O da dedi ki: "Annene söyle! Allahü teâlânın seni, Kur'ân-ı kerîmle ve ilimle rızıklandırması için sana duâ etsin!" Ben de dönüp geldim. Annemden, duâ etmesini istedim. O da bana duâ etti. Yaşım büyüdüğünde, Bağdad'a geldim. Orada Arab dili ve edebiyatını, fıkıh ilmini öğrendim. Sonra Rey'e döndüm. Câmide iken, Müzenî'nin "Muhtasar" kitabı ile karşılaştım. Biraz sonra, kitabın sahibi Müzenî de oraya geldi ve bize selâm verdi. O, beni tanımıyordu. Eser sahibi olan Müzenî, orada konuştuğumuz konuları işitince, bana: "Bunlar, benim bilmediğim mes'elelerdir. Anlatınız ki, biz de bunların aynısını öğrenelim" dedi. Benim de hemen aklıma: "Şayet senin annen varsa, ona git ve sana duâ etmesini söyle! Çünkü ben, annemin duâsı sebebiyle bu ilme kavuştum" demek geldi.

İmâm-ı Sübkî diyor ki; "Süleym-i Râzî, kuvvetli bir vera' sahibi idi. Allahü teâlânın râzı olduğu bir yoldaydı. Çok vakitler, kendi kendini hesaba çekerdi. Faydasız şeylerle uğraşıp vaktini boş yere geçirmezdi."

Müemmel bin Hasen diyor ki; "Süleym'i görmüştüm. Elindeki kalemin ucu kısalmıştı. Kalemi yontmaya başlayınca, dudakları da kıpırdamaya başladı. Anladım ki, kalemin daha önce yazdıklarını okuyordu." (Çünkü o, vakitlerini hiç boş geçirmediği için, kalemini yontarken bile Kur'ân-ı kerîm ve tesbih okuyordu.)

Ebü'l-Kâsım bin Asâkir, "Kitâb-ı Tebyîn"de diyor ki: "Süleym, fıkıhda büyük bir âlim ve ilminde parmakla gösterilenlerden idi. Fıkıh, hadîs, garîb-ül-hadîs, tefsîr, lügat, meânî ve çeşitli ilimlerde kitaplar yazdı. O, Sûr şehrinde fıkıh ilmini yayanların ilki oldu. Orada, ondan çok kimseler istifâde etti. Büyük âlim Şeyh Nasr-ül-makdisî bunlardan biridir."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Zıyâ-ül-kulûb: Tefsîr ilmine dâir bir eserdir.

2. El-Mücerred: Fıkıh ilmine dâir 4 cildlik bir eserdir.

3. El-Kâfi: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir.

4. Et-Takrib: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir.

5. Garâib-ül-hadîs.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 243

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 388

3) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-1, sh. 231

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 275

5) Keşf-üz-zünûn sh. 98, 466, 915, 1091, 1205, 1278, 1593, 1630

TÂHİR BİN ABDULLAH

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Tayyib olup ismi, Tâhir bin Abdullah bin Tâhir bin Ömer et-Taberî’dir. Taberistanlı olduğu için Taberî ismi ile anılmaktadır. Ebû Tayyib 348 (m. 959) senesinde Taberistan’ın Âmül şehrinde doğdu. Fıkhın usûl ve fürû’unu çok iyi bilen, sika’ (güvenilir), dinde kavi, vera’ sahibi, ilimde mahir ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. 100 sene ömür süren Ebû Tayyîb’in aklı ve anlayışında bir değişiklik olmadı. Bağdad’da kadılık yaptı. 450 (m. 1058) senesi Rebî’ül-evvel ayı Cumartesi günü, Bağdad’da vefât etti. Ertesi günü Câmi-i Mensûr’da kılınan namazdan sonra Bâb-ı Harb denilen kabristana defnedildi.

Ebû Tayyib, ilim öğrenmek için çeşitli beldeleri dolaştı. Ondört yaşında iken fıkıh öğrenmeye başladı. Ebû Tayyib, Cürcân’da Ebû Bekr el-İsmâilî’den, Nişâbûr’da Ebü’l-Hasen el-Masercisî’den, Bağdad’da Ebû Hâmid el-İsferâinî, Mûsâ bin Ca’fer bin Amr, Ebü’l-Hasen Dâre Kutnî, el-Muaffâ bin Zekeriyyâ ve el-Cerirî’den, Ebû Ali ez-Züccâcî ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Ebû Nasr Ahmed bin Hasen eş-Şîrâzi, Ahmed bin Abdülcebbâr et-Tüyûrî, Ebü’l-Mevâhib Ahmed bin Muhammed ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ebû Tayyib hakkında, Ebû Âsım; “Ebû Tayyib, zamanında Irak’ta yetişen âlimlerin en önde gelenidir.” Ebû Muhammed el-Bâfi; “Ebû Tayyîb’in fıkıh ilmi, Ebû Hâmid el-İsferâini’nin ilminden çoktur.” İbn-i Hatîb; “Ebû Tayyib güvenilir, sâdık, vera’ sahibi, fıkhın usûlünü ve füru’unu bilen bir âlimdir. Aynı zamanda güzel ahlâk sahibi olup, çok güzel konuşurdu.” Ebû İshâk, eş-Şîrâzî; “Gördüklerim içinde Ebû Tayyib’den daha üstününü görmedim. O üstadımızdır. Ebû Tayyib’in meclisine on seneden fazla devam ettim ve onun izin vermesiyle, gelenlere senelerce ders verdim. Onun ders halkası beni olgunlaştırdı” demişlerdir.

> Kendisi şöyle anlatır: “Rü’yâmda Peygamber efendimizi (aleyhisselâm) gördüm. Bana, “Ey Fakih” buyurdular. Resûlullahın böyle hitâb-ı şerîfiyle şereflendiğim için çok sevinirdim. Başka birgün, Resûlullah efendimizi (aleyhisselâm) yine rü’yâmda gördüğümde, “Yâ Resûlallah sizin (Allahü teâlâ o kimseyi nurlandırsın ki, benim sözümü işitti ve onu ezberledi)şekliyle sizden rivâyet eden kimse hakkında ne buyurursunuz?” diye suâl ettim. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), “Onun rivâyet ettiği doğrudur” buyurdular.”

İbn-i Hilligân şöyle anlatır: Ebû Tayyib ile kardeşinin, bir kat elbiseleri vardı. Birisi bu elbiseyi giydiğinde, diğeri evde durur, dışarı çıkmazdı. Elbise yıkanınca evden hiç çıkmazlar, evde beklerlerdi. Bu husûsda Ebû Tayyib şöyle buyurmuştur: “Güzel elbiseler yıkandığında, o elbiseleri yıkayanın yıkama işi bitinceye kadar, o elbiseleri melekler giyer.”,

Şöyle anlatılır: Ebû Tayyib hazretleri, birgün gemiye bindi. Vardıkları yerde gemiden inerken, gençlerin bile yapamayacağı bir çeviklik ve atîklik ile indiğinde kendisine, “Bu nasıl iştir?” diye sordular. Cevâb olarak, “Bu a’zâları, gençliğimizde haram ve günahtan korumuştuk. Ya’nî elimizi, ayağımızı ve diğer a’zâlarımızı Allahü teâlânın yasak ettiği haram ve günah işlerden koruduk. Şimdi de onlar bize ihtiyârlığımızda yardım ediyor” buyurdular.

Ebû Tayyib hazretleri kendisi şöyle anlatır: Ben Kâdı Ebü’l-Ferec el-Me’âfî’nin şöyle dediğini işittim; “Birgün Ebü’l-Hasen bin Ebî Ömer’in meclisine gitmiştim. Oradakilerle beraber, içeri girmek için kapının önüne geldik ve izin vermesini beklerken bir köylü yanımıza geldi. O sırada bir kuş, evin yanındaki hurma ağacına kondu. Bir müddet öttükten sonra uçtu. O köylü bize, “Bu kuşun ne dediğini biliyor musunuz? Bu ev

sahibi yedi gün sonra vefât etse gerektir” dedi. Biz ona hayret ettik. Hemen o târihi tesbit edip yazdık. Sonra o kişi yanımızdan ayrıldı.

Daha sonra Ebü’l-Hasen’in huzûruna girdik. Baktım ki rengi değişmiş ve bize, “Kalbime gelen şeyi size söyliyeyim. Rü’yamda birisi; “Hammâd bin Zeyd’in (Orada yaşamış daha sonra vefât etmiş bir zât) başına gelen şey, senin de başına gelecek” dedi. “O rüyadan sonra sizi çağırdım. Şimdi gidin” dedi. O günün üzerinden yedi gün sonra Ebü’l-Hasen vefât etti. Allahü teâlânın rahmetine kavuştu.”

Kâdı Ebû Tayyib; güzel huylu, yumuşak mizaçlı idi. Şiir üzerinde ihtisas sahibi idi. Kendisi için şöyle buyurdu: “Fıkıh ilmini, her türlü sıkıntılara katlanarak öğrenmeye devam ettim. Sonu hangi türlü güçlük “olursa olsun, öğrenme gayretini kaybetmedim. O ilmin mes’elelerini ezberledim ve i’timâd ettim. Fıkıh ilminin mes’elelerine dâir küçük-büyük çok kitap yazdım. Rivâyetleri ve rivâyet olmadığında da, kıyâs olan mes’eleleri söyledim. Doğru yolu büyük bir gayretle aradım, buldum. O yolun mes’elelerini gayretle inceledim, İlim bana dost ve arkadaş olduğundan, başka şeye ehemmiyet vermedim.”

Kâdı Ebû Tayyib, Ta’likât kitabının şehâdet bahsinde buyuruyor ki: “Dilenci bir kimsenin şahitliği kabûl edilir mi, yoksa edilmez mi? Eğer o kimse zarurî bir sebeble yapıyorsa, şehâdeti kabûl edilir. Yoksa şahitliği kabûl edilmez. Zarurî ihtiyâç sebebi dışında dilenmek yalancılıktır, ihtiyâcı olmadığı hâlde dilenmesi, yalancı bir kişi olduğunu gösterir. Yalancının şahitliği kabûl olmaz.

Bir kimse var ki, kendisi dilenmiyor, lâkin başkaları gelip sadakalarını ona veriyorlar. Bunun durumu nasıldır? Şehâdeti kabûl olur mu, olmaz mı? Kendisine verilen nafile sadakalar hibe yerine geçer. Şahitliği kabûl olur. Hibe yiyen kimsenin şahitliği makbûldür. Bu hâli, şehâdetinin kabûlüne mâni değildir.

Kendisi dilenmeyen, fakat insanların kendisine gelip farz olan zekât ve uşurlarını, vâcib olan fıtralarını verdikleri kişinin şahitliği kabûl olur mu, olmaz mı? Bunda iki yol vardır. O kişinin fakir veya zengin olup olmadığına bakılır. Fakir ise, o farz sadaka, ona helâl ve şahitliği de kabûldür. Eğer farz sadakayı alan bu kişi zengin ise, o zaman câhil veya bilgili (âlim) olup olmadığına bakılır. Câhil ise, bu farz zekâtı almasının caiz olmadığını bilmemesi sebebi ile onun şehâdeti kabûl edilir. Bunun farz olan şeyi alması hatâdır. Bu hatâ şahitliğin kabûlüne mâni değildir. Eğer bu kişi âlim (bilen biri) ise, onun şahitliği kabûl olmaz. Zîrâ, haram mal yeme durumundadır. Kendisinin zengin olduğunu ve zengin olanın da zekât almasının caiz olmadığını bilmesi sebebi ile, onun şehâdeti kabûl olmaz.”

Yine buyurdu ki: “Bir kimse da’vet edilmeden da’vet yerine gitse, onun şehâdeti kabûl edilir mi, edilmez mi? Eğer o kimse da’vet edilmeden gittiği yere bir zarûret (yiyeceği olmamak) sebebiyle gitmiş ve yemişse, şehâdeti kabûl olur. Yoksa şahitliği kabûl olmaz. Zîrâ, yediği yemek helâl olmaz. Haram olur. Haram yiyenin şehâdeti kabûl olmaz.”

Bir kimse, öğle veya yatsı namazının farzını câmide yalnız başına kıldıktan sonra cemâat olursa; farzı tek başına kılanın, İmâma uyup dört rek’at nafile kılması iyi olur. Eğer sonra tek başına kıldığı namazın bir rüknünü unuttuğunu hatırlarsa, o vaktin farzını tekrar kılması lâzımdır. Cemâatle kıldığı namaz farzın yerine geçmez, çünkü o namaz, nafile niyeti ile kılınmıştır.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 12

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 79

3) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 358

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 247

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 384

6) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh. 512

UBEYDULLAH BİN MUHAMMED BİN AHMED

Bağdad’da yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Ahmed olup ismi, Ubeydullah bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Mihrân el-Faradî el-Mukrî’dir. Ebû Ahmed,

406 (m. 1015) senesi Şevval ayı ortasında vefât etti. Câmi'u Medine denilen kabristana defnedildi.

Ubeydullah bin Muhammed, Kâdı el-Muhâmilî, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin Behlül'den hadîs-i şerîf dinledi. Kur'ân-ı kerîm ilimlerini, Ahmed bin Osman bin Büyan ve diğer âlimlerden tahsil etti. Kendisinden ise; Ebû Muhammed el-Hallâl, Ömer bin Abdullah el-Bakkâl, Ahmed bin Ali bin Ebî Osman ed-Dekkak, Ali bin Ahmed bin el-Büsrî, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin el-Ahdâr el-Enbâri ve birçok âlim hadîs-i şerîf, rivâyet etti. Nasr bin Abdülazîz el-Fârisî, Ebû Ali Hasen bin Kâsım, Hasen bin Ali el-Attâr ise ondan Kur'ân-ı kerîm ilimlerini tahsil ettiler.

Ebû Ahmed, sağlam, güvenilir ve vera' sahibi idi. Kendisini birçok âlim medhu sena etti. Ezheri, "O, büyük hadîs imamlarından idi." Îsâ bin Ahmed, "Ebû Ahmed hazretleri, Ebû Hâmid el-İsferâinî hazretlerine gittiğinde, Ebû Hâmid oturduğu yerden kalkar, mescidin kapısına kadar yalın ayak çıkar, onu hürmetle karşılardı" demektedirler.

Ebü'l-Kâsım Mensûr bin Ömer de: "Ebû Ahmed, ilmi sırf Allah rızâsı için öğrenen Ve dünyâya kıymet vermeyen bir zât idi. En küçük bir şekilde olsa bile, kesinlikle medhedilmeyi istemezdi. O, bütün ilimlerde mütehassıs idi. Dünyâ malı olarak elinde çok şey varken, o bunlara hiç kıymet vermezdi. Haram ve şüphelilerden çok kaçınırdı. Ebû Ahmed hazretleri, hergün muntazaman ders verirdi. Nice büyük âlimler dersine gelip onu dinlerlerdi. Kur'ân-ı kerîm kırâatinden sonra, hadîs-i şerîf kırâatına başlar, takati yetinceye kadar derse devam ederdi. Ders verirken edebe çok riâyet eder ve hiç kıpırdamazdı. Herkes gittikten sonra onunla kalırdım. Yalnızken bile, o hiç hareket etmeden olduğu gibi kalır, edeb üzere oturmasına devam eder, a'zâlarıyla en küçük abes bir harekette bulunmazdı. Daha sonra ben yanından ayrılırdım. Ebû Ahmed hazretlerinin, aile efradı yanında da edeb ve vekar ile oturduğu haberini aldım. Ben onun bir benzerini görmedim" demektedir.

> Ahmed er-Rakkî şöyle anlatır: "Rü'yâmda, Ebû Ahmed hazretlerini çok güzel bir şekilde ve süslü elbiseler içinde gördüm. Dünyâda gördüğüm hâlinden daha güzel vaziyette idi. Ona, "Ey Ebû Ahmed, hâlin nasıldır?" diye sordum. Cevâbında, "Rabbim bana kurtuluş nasîb etti. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Rabbimiz Allahtır deyip, sonra (dînin hükümlerine uyarak) doğru yolda gidenlere, bir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmıyacaklar" (Ahkâf-13) buyurulduğu gibi, ben de kurtuluşa kavuşanlardan oldum" dedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 233

2) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 380

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 181

VÂHİDÎ

Tefsîr âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vahidi, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Aslı, Tahran'a 125 km. mesafede bulunan Sâve şehrindendir. Arabî ilimleri Ebü'l-Hasen el-Kuhündürî'den tahsil etti. Lügat ilmini, Ebü'l-Fadl Ahmed el-Arûzî'den öğrendi. Tefsîr âlimlerinden Ebû İshâk es-Sa'lebi ve zamanında bulunan birçok âlimin derslerine katıldı. Tefsîr ilminde -asrının bir tanesi oldu. İlminin üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Hakkkında, "Bütün ilimler ve faziletler İmâm-ı Vâhidî'de toplanmıştır" dediler, İmâm-ı Vahidî hazretleri, hertürlü hürmete lâyık bir zât idi. Vezir Nizâm-ül-mülk'ün hürmet ve iltifâtlarına mazhar olmuştur. Tefsîr-i Basit, Tefsîr-i Vesit ve Tefsîri Veciz isimli eserleri meşhûrdur. Nişâbûr'da uzun süreli bir hastalığa yakalanarak, 468 (m. 1075)'de vefât etmiştir.

İmâm-ı Vahidî hazretleri, "Tefsîr-i Vesit" ismindeki kitabını hazırlamak için pek fazla tetkîkatta bulunup, çok faydalı şeyler yazdı. Bu eserinde sûreleri tefsîr etmezden önce, sûrelerin faziletleri hakkındaki hadîs-i şerîfleri yazmaktadır.

İmâm-ı Vahidî hazretleri, "Vesît" ismindeki tefsîrinde buyuruyor ki:

> Ali (radıyallahü anh) buyuruyor ki, Ebû Bekr (radıyallahü anh) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki, Resûlullah (aleyhisselâm) "Günah işliyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günahı

için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günahı elbette affeder. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresi yüzdokuzuncu âyetinde: Biri günah işler veya kendine zulm eder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli, af ve mağfiret edici bulur buyurmaktadır" dedi.

Maun sûresi 4 ve 5. "Artık, şiddetli azâb olsun, nifak sûretiyle namaz kılanlara, onlar namazlarından gâfildirler" meâlindeki âyetleri tefsîr ederken, "Gâfildir'den murâd, namazı terketmektir. Ya'nî ba'zan kılıp, ba'zan kılmamaktır ki, münâfıkların âdeti böyledir. Münâfık, yalnız iken namaz kılmaz, insanlar arasında iken kılar. Yatar, kalkar ve namaz kılanlar gibi hareket yapar. Halbuki kalbi, namazın farz olduğundan gâfildir. İnsanlara gösteriş yapar ki, namaz kılar desinler. Bu ise, insanlardan ve onların verebilecekleri cezadan korktuğundandır. Allah için değildir: Namaz kılmadığı zaman azâbdan korkmaz, kılmakla da rahmet-i ilâhiyyeyi beklemez. Bu ise tamamen şirktir."

Cum'a gününün faziletiyle ilgili olarak, "Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh), Resûlullahtan (aleyhisselâm) bildirdiği hadîs-i şerîflerde; "Allahü teâlâ her Cum'a günü altıyüzbin kişiyi Cehennemden azâd eder. Bunların hepsi Cehennem ateşine lâyık olup, Cum'a gününün bereket ve faziletiyle Cehennemden çıkarılırlar"

"Cum'a günü gusül edip temizlenenin günah ve hataları temizlenir. Cum'a namazına giderken, her bastığı ve kaldırdığı adımına, Allahü teâlâ, kabûl olunmuş bir ibadet sevâbı yazdırır. Namazı bitirince, ayrıca ikiyüz senelik ibâdet sevâbı yazdırır" buyuruldu.

Yine aynı kitapta, zekât vermek ile ilgili olarak; "Âyet-i kerîmelerde meâlen; "Onlar söz verdiklerinde sözlerini yerine getirirler" (Ra'd-20).

> "Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağa yüz taneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir" (Bekâra-261).
>
> "Kim bir hayırlı ve güzel amelle gelirse, ona, on misli sevâb verilir" (En'am-160).
>
> "Yalnız Allah rızâsı için gönül hoşluğu ile bir ödünç verecek kimdir ki, Allah ona kat kat mükâfat versin" (Bekâra-245).
>
> "İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz" (İsrâ-7).
>
> "Dilenciyi azarlama" (Duhâ-10).
>
> "Kim nefsinin hırsından, bahilliğinden korunursa, işte bunlar kurtulanlardır" (Haşr-9).
>
> "Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Allahü teâlânın fadlından kendilerine verdiği şeye bahillik edenler, hiçbir zaman onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Aksine bu kendileri için bir şerdir" (Âl-i İmrân-180) buyuruldu. Ya'nî Allahü teâlânın kendilerine ihsân edip, verdiği altın, gümüş, hayvan, meyve ve diğer zekât ve uşr mallarından, kendileri için hayr olan zekâtı vermeyenlere, bu malları azâb sebebi olacak, bahillik ettiği malları yılan olup, boyunlarına sarılacak, tepeden tırnağa kadar onları sokacaktır" buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı kerîmin, Ramazân-ı şerîfte inmesiyle ilgili olarak da; "Kur'ân-ı kerîmin ilk inmeğe başladığı gece, Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesidir. Yahut Kur'ân-ı kerîm Kadir gecesinde bir defada dünyâ göğüne inmiş, sonra peyderpey indirilmiştir. Bu geceye Kadir gecesi denmesi, işlerin takdîr olunduğu gece olmasındandır. Kadir, takdîr ma'nâsındadır. Yahut da Kadir gecesi denmesi, diğer gecelerden şerefli olmasındandır" buyuruldu.

> Aşure günü oruç tutma ile ilgili olarak; "İslamın ilk zamanlarında, Aşure günü orucu ve her aydan üç gün oruç tutmak farz idi. Sonra bu hüküm değişti. Ramazân-ı şerîf ayı orucu, Bedr muharebesinden

iki ay önce emr edildi. Sahîh-i Buhârî'de Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh) rivâyeti ile bildirilir ki, aşure günü, câhiliyye zamanındakiler oruç tutarlardı. Ramazan orucu âyet-i kerîmesi inince, Resûlullah (aleyhisselâm) efendimiz: "Aşure günü oruç tutan, tutmak isterse tutsun, istemezse tutmasın" buyurdu.

Haccı anlatırken buyuruyor ki: Nâfi' bin Şeybe buyurdu ki; Makamın yanında Abdullah bin Amr İbni Âs'dan (radıyallahü anh) işittim. Üç defa şahitlik etti ve şöyle anlattı: Allahü teâlâ şahittir ki, Resûlullahtan (aleyhisselâm) işittim. Buyurdu ki; "Rükn ve makam, Cennet yakutlarından iki yakuttur. Allahü teâlâ, ikisinin de nûrunu giderdi. Eğer nûrlarını gidermeseydi, elbette, bütün dünyâyı aydınlatırlardı."

Allahü teâlâ Hucûc isminde bir rüzgâr çıkardı. Şekli yılanbaşı gibi olup, iki başı vardı. Kâ'be'nin etrâfına geldi ve Nûh tufanından önceki hududunu işâret eyledi. Ama müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anh) buyurdu Ki; Allahü teâlâ Kâ'be ölçüsünde bir bulut gönderdi. Bulut gider, İbrâhim aleyhisselâm da onun gölgesinden giderdi. Mekke'ye kadar geldi. Kâ'be binasının olduğu yerde durdu ve: "Ey İbrâhim! Benim ölçümde bina yap. Büyük veya küçük olmasın" dedi. İbrâhim aleyhisselâma Kâ'beyi bina etme emri verilince, oğlu İsmâil aleyhisselâmın yanına gelip "Ey İsmâil! Allahü teâlâ bana Kâ'be binası yapmayı emretti" buyurdu. Sonra İbrâhim aleyhisselâm ile oğlu İsmâil aleyhisselâm, Kâ'benin binasını Tûr-i Sînâ, Tûr-i Zîtâ, Lübnan, Cûdî ve Hira dağlarından getirdikleri taşlar ile yaptılar. Hânenin temelleri Hira dağından getirilen taşlardan idi. İbrâhim aleyhisselâm Süryânice, İsmâil aleyhisselâm Arabca olarak konuşur, her biri diğerinin dilini anlardı, İbrâhim aleyhisselâm "Ey İsmâil! Taş getir" buyurur, O'da "İşte taş" diyerek babasına verirdi. İbrâhim aleyhisselâm Hacer-ül-esved'in yerine gelince, İsmâil aleyhisselâma, "İnsanlara alem olan iyi taşı (Hacer-ül-esvedi) getir" buyurdu. İsmâil aleyhisselâm, iyi bir taş getirdi. İbrâhim aleyhisselâm, "Bundan iyi bir taş getir" buyurdu. İsmâil aleyhisselâm taşı getirmeye gitti. O sırada, Ebû Kabis dağından bir ses geldi: "Ey İbrâhim! Muhakkak ki, senin bizde bir emânetin vardır, onu gel al" diyordu. Bunun üzerine İbrâhim aleyhisselâm, Hacer-ül-esvedi aldı ve yerine koydu, İbrâhim aleyhisselâm Kâ'be binasını yapmayı bitirince, Cebrâil aleyhisselâm gelip, kendisine, "Allahü teâlâ bütün âleme seslenmeni ve insanları hacca çağırmanı buyuruyor" dedi. Nitekim Hac sûresi 27. âyetinde meâlen; "Bütün insanlara haccı ilân et, gerek yaya olarak, gerek her uzak yoldan binek üzerinde senin huzûruna gelsinler" buyuruldu. İbrâhim aleyhisselâm, "Ey Rabbim! Benim sesim her yere yetişmez" dedi. "Ey İbrâhim! Senden seslenmek, bizden ulaştırmak" cevâbını duydu, İbrâhim aleyhisselâm bir tepenin üzerine çıktı. Parmağını kulağına koyup, yüzünü dört tarafa çevirdi ve "Ey insanlar! Size Kâ'beyi ziyâret farz edildi. Rabbinizin emrine uyun" buyurdu. Onlar da telbiye (Lebbeyk, Allahümme lebbeyk: Yâ Rabbî, emrindeyiz) ile cevap verdiler. Halbuki, babalarının sulbünde, analarının damarlarında idiler, ilk cevap verenler, Yemenliler oldu. O gün cevap verenlerin hepsi, kıyâmete kadar hac yapacaklardır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile ilgili olarak; "(Ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti!) Siz insanlar için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, fenâlıktan men' edersiniz ve Allaha imânınızda devam edersiniz..."(Âl-i İmrân-110) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyuruldu ki, Muhammed aleyhisselâmın Eshâbı, insanlar için en hayırlı bir ümmettir. Çünkü Muhammed aleyhisselâmdan başkası, cihadla emr olunmamıştır. O hâlde, siz ki, Muhammed aleyhisselâmın ümmetisiniz İran ve Anadolu'yu feth edersiniz, böylelikle onlar da sizin dininize girer. (Bu hazret-i İkrime ve Mücâhid'in (radıyallahü anh) sözüdür). Hazreti Şâ'bi'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Cennet ehli yüzyirmi saf olurlar, seksen saffı benim ümmetimdendir. Kırk saffı, diğer bütün peygamberlerin ümmetidir" buyuruldu. Ebû Bürde (radıyallahü

anh), babasından naklen anlatır. Resûlullahtan (aleyhisselâm) işittim: “Ümmetim, ümmet-i merhumedir. Ya’nî ümmetime merhamet olunmuştur. Onlar için âhırette ne hesâb, ne de azâb olur” buyurdu.

Umre yapılması ve hükümleri ile ilgili olarak aynı kitapta şunlar anlatılmaktadır.

“Haccı da, umreyi de Allah için, farz ve sünnetleri ile tam yapın” (Bekâra-196) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: Müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs ve Mücâhid (r.anhüm), hac ve umrenin tamam edilmesi, haccın rüknlerini, hadlerini (cezalarını) ve sünnetlerini eda etmekledir. Hazreti Ali ve İbn-i Mes’ûd’a (r.anhüm) göre, hac ve umrenin tamâm edilmesi, her ikisinde de ihram kuşanmaktır. İbn-i Abbâs ve Hazreti Ali’ye göre, umre vâcibdir ve küçük hacdır.

Fakirliğin fazileti izah buyurulan kısmında; “Sadakalarınızı o fakirlere verin ki, onlar, Allah yolunda çalışmaya koyulmuşlardır; öteye beriye koşup kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımayanlar onları zengin zanneder. Ey Resûlüm! Sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden ötürü, insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan, bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir.” (Bekâra-273) meâlindeki âyet-i kerîme şöyle tefsîr edilmektedir:

Bu âyet-i kerîme Eshâb-ı Suffa hakkında gelmiştir. Bunlar dörtyüz kişi kadar olup, Resûlullahın (aleyhisselâm) mescidinin sofasında bulunurlardı. Evleri, yakınları ve dünyalık hiçbir şeyleri yoktu. Namaz kılarlarken, rükû’a vardıklarında, avret mahalleri açılmasın diye, eski olan elbiselerini öne çekerlerdi. Birisi bir yemek yese ve yemeği artsa, onlara götürürdü. Katâde (radıyallahü anh) bu âyet-i kerîmedeki ihsâr kelâmını; nefislerini Allah yolunda habs etmişlerdi. Ya’nî Hak teâlâya tâatle meşgûl olurlar, Allah yolundaki gazâyı, geçim için istemezlerdi. Dilenme kapısını tamamen kapadıklarından, onları tanıyanlardan başkası, onların ihtiyâcı olduğunu bilmezdi. Mücâhid (radıyallahü anh), “Onlar, yüzlerindeki huşû’dan tanınırlardı” buyuruyor. Dahhâk (radıyallahü anh), “Açlık sebebiyle, yüzleri sararmıştı” buyuruyor. İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), “Akşam yiyecek bulsalar, sabah yiyecek istemezler, sabahleyin yemek yeseler, akşam yemek aramazlardı” buyurdu.

Belâlara sabr etmekle ilgili Ahkâf sûresi 35. “O halde (Ey Resûlüm, kâfirlerin eziyetlerine karşı), ulul’azm Peygamberlerin sabrettikleri gibi sabret ve onlar hakkında azâb için acele etme” meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrini şöyle yapıyor İbn-i Abbâs (radıyallahü anh), “Ulul’azm dört peygamberdir. Bunlar, Hazreti Nûh, Hazreti İbrâhim, Hazreti Mûsâ, Hazreti Îsâ “aleyhimüsselâmdır.” buyurdu. Mukâtil (radıyallahü anh) “Ulul’azm altı peygamberdir. Bunlar, Nûh aleyhisselâm ki, kavminin eziyet ve sıkıntılarına sabr eylemiştir, İbrâhim aleyhisselâm ki, Nemrûd’un ateşine sabr etmiştir, İsmâil aleyhisselâm ki, kurban olmaya sabretmiştir. Ya’kûb aleyhisselâm ki, Yûsuf aleyhisselâmın ayrılığına ve görmemeye sabr eylemiştir. Yûsuf aleyhisselâm ki, kuyuda ve zindanda kalmaya sabreylemiştir. Eyyûb aleyhisselâm ki, yaralara ve yaralarındaki kurtlara sabr etmiştir” diyor. Ma’nâ sahipleri ve hakîkat ehli, “Bütün Resûller, ulul’azm idiler. Allahü teâlâ hiç bir resûl göndermedi ki; azm, cezm, akıl ve reyde kemâl üzere bulunmasın” dediler. Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, Habîbine (aleyhisselâm) sabrı emretmekte ve onu acelecilikten men’etmektedir.

Dünyânın esâsı mihnet, sıkıntı üzere kurulmuştur. Sıkıntının ise, sabr etmekten başka çâresi, katlanmaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Üç sabır çok sevgilidir, ibâdet yapmaya sabır, günâh işlememeye sabır, belâ ve mihnete sabırdır.

Ni’metlere şükrü bildiren, “Eğer şükür eder ve imân ederseniz, Allahü teâlâ size niçin azâb etsin?” meâlindeki Nisa, sûresi 147. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruluyor ki: Bu âyet-i kerîme de takdim (öne almak) ve te’hir (sona almak) vardır. Ya’nî eğer imân eder ve şükür ederseniz şeklindedir. Çünkü imân, diğer bütün ibâdetlerden önce gelir, îmân olmadan, hiçbir

tâatin, ibâdetin faydası olmaz. Allahü teâlâya şirkin (ortak koşmanın) kötülüğünü anlatan Nisa sûresi 48. âyetinin sonunda meâlen "Kim Allaha ortak koşarsa, gerçekten pek büyük günah uydurmuş olur" buyuruluyor. Vesît tefsîrinde diyor ki; "Bu âyet-i kerîme, usûl ilmine dâir iki büyük mes'eleyi kesin olarak haber vermektedir.

Birinci mes'ele; müslümanlardan büyük günah işleyenler, imânla ölünce, sonsuz olarak Cehennemde kalmazlar. Allahü teâlâ onlara sonsuz azâb etmez. Ancak müşriki sonsuz Cehennem azâbında bulundurur.

İkinci mes'ele; Allahü teâlâ şirkten başka günahları dilediği kimseden af ve mağfiret edeceğini va'd ediyor. Kaderiyye bozuk fırkasında olanlar, Allahü teâlânın, büyük günâhları mağfiret etmesi ve hiç kimsenin günâhını bağışlaması caiz değil deyip, Ehl-i sünnete uymadılar. Nisa sûresi 48 ve 116. âyetlerinde meâlen; "Muhakkak ki, Allahü teâlâ, kendisine şirk koşanı mağfiret etmez. Şirkten başka her günâhı, dilediği kulundan affeder" buyuruluyor. Hazreti Ali; "Bana göre, Kur'ân-ı kerîmde bu âyet-i kerîmeden daha çok ümid verici bir âyet yoktur" buyurdu. Ebû Zer Gıfârî (radıyallahü anh) Resûlullahtan (s.a.v) bildirir, buyuruldu ki; "Allahü teâlâya bir şeyi ortak koşmadan ölen ümmetimin, Cennete gireceği bana bildirildi." "Yâ Resûlallah! Zinâ, yahut hırsızlık etse de böyle midir?" dedim. Peygamber efendimiz; (aleyhisselâm) "Evet, zinâ ve hırsızlık etse de" buyurdu.

Vesît tefsîrinde içki içmenin kötülüğü şöyle anlatılmaktadır. Zücâc (radıyallahü anh) buyurdu ki; "Allahü teâlâ şu şeyleri şiddetle kötüledi. Bunlar; içki içmek, kumar oynamak, puta tapmak ve fala bakmaktır. Birde câhiliyye zamanında Arablar bir iş yapacağı zaman (evlenmek, yolculuğa çıkmak gibi) üç kâğıt yazarlardı. Birinci kâğıda "Bu işi yapmayı bana Rabbim emretti" yazarlardı. İkinci kâğıda "Bu işi yapmaktan Rabbim beni nehyetti" yazarlardı. Üçüncü kâğıdı boş bırakırlar ve bu üç kâğıdı bir örtünün altına koyup, herhangi bir kimseye, örtünün altındaki kâğıtlardan birini almasını söylerlerdi. Şayet birinci kâğıt çıkarsa, bu işi yapmalı, ikinci kâğıt çıkarsa yapmamalı, üçüncü kâğıt çıkarsa tekrar çekmelidir diye inanırlardı. Allahü teâlâ, ezlâm denilen bu işi yasak etti. Ve meâlen; "Bu ezlâm (fal bakış) şeytanın pis işlerindendir" (Mâide-91) buyurdu.

Allahü teâlâ içkinin haramlığını, putperestliğin haramlığına, yasaklığına yakın olarak bildirdi. Bu da içkinin içilmesindeki haramlığın şiddetini, yasaklığının büyüklüğünü bildirmek içindir. Bunun içindir ki, müfessirlerin şahı Abdullah İbni Abbâs (radıyallahü anh): "Allahü teâlâ içkiyi yasak, haram ettiği zaman, Eshâb-ı Kirâm (radıyallahü anh) birbirlerine, (içki haram edildi ve şirk ile beraber oldu) derlerdi" buyurdu.

Câbir bin Abdullah'ın (radıyallahü anh) haber verdiği hadîs-i şerîfte; "Çok içildiği zaman sarhoş eden şeyin, az içilmesi de haramdır" buyuruldu. Ammâre bin Hurrem'in (radıyallahü anh) şu rivâyetinde: Abdullah bin Amr bin Âs'dan (radıyallahü anh) duydum. Mekke'de idi. Kendisine içki içmek hakkında soruldu. Eli ile sakalını tutup şöyle anlattı: "Büyük olan Allahü teâlâya yemîn ederim ve şu ihtiyâr hâlim ile duyduklarımı değişik olarak anlatmaktan, yalan söylemekten O'na sığınırım. Ben burada bu taşın yanındaydım. Resûlullah da (aleyhisselâm) şurada idi. Birisi bana gelip içki içmeği sordu. "Resûlullah (aleyhisselâm) şuradadır. O'na gidip sor. Cevâbı alınca, benim yanıma gel ve ne buyurduğunu bana da söyle" dedim. O kimse gidip biraz sonra geldi ve bu husûsta Resûlullahın (aleyhisselâm) şöyle buyurduğunu söyledi: "İçki içmek, büyük günahların en büyüğüdür. Bütün kötülüklerin anasıdır, başıdır. İçki içen, namazı terkeder. Anası ile teyzesi ile ve halası ile zinâ eder."

Abdullah İbni Ömer'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte; "Pis içkiyi içen ile arkadaşlık etmeyiniz. Aynı yerde oturmayınız. Cenâzesine gitmeyiniz. Ona kız vermeyiniz ve onun kızı ile evlenmeyiniz. Muhakkak biliniz ki, içki içen

kıyâmet günü mezardan yüzü kara, gözleri mavi olarak kalkar. Dili göğsüne sarkmış pis kokulu olur. Dilinden pislikler damlar. Herkes bunun pis kokusundan kaçar” buyuruldu.

Faiz alıp vermek ile ilgili olarak da, Allahü teâlâ Bekâra sûresi 275. âyet-i kerîmesinde, meâlen buyuruyor ki; “Faiz yiyen kimseler, kendisini şeytan çarpmış olan nasıl kalkarsa, mezarlarından öylece kalkarlar. Bu hâlde olmaları, “Alış-veriş, aynen faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alış-verişi helâl ve faizi (ribâyı) haram kılmıştır. Bundan böyle kim kendisine Rabbinden bir öğüt gelip, faiz yemekten sakınırsa, daha önce aldığı faiz ona bağışlanır ve bundan sonra onun işi (affedilişi) Allaha âiddir. Kim de haram olan bu faizi, helâl diye yemeğe dönerse, işte onlar Cehennemliktirler, o ateşte ebedi olarak kalacaklardır.” Vesît tefsîrinde buyuruyor ki; “Katâde (radıyallahü anh) buyurdu ki, faiz yiyen, kıyâmet günü çılgın olarak, delirmiş hâlde kalkar. Mahşer ehli, faiz yiyenleri bu sıfat ile tanırlar.”

Gıybet ile ilgili olarak, Hazreti Câbir’in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte “Gıybet etmek, zinâ etmekten şiddetlidir” buyuruldu. “Yâ Resûlallah! Gıybetin zinâdan daha şiddetli olması nasıl olur?” diye sorulduğunda, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) “İnsan zinâ eder ve sonra tövbe eder, Allahü teâlâ da onu mağfiret eder. Ama gıybet ettiği kimse ondan râzı olmayınca bağışlamaz” buyurdu. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde gıybeti men’ ediyor ve Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; “Bir kısmınız bir kısmınızı(arkasından hoşlanmıyacağı sözle), gıybet etmesin, çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz (değil mi?) O hâlde (gıybet etmekte) Allahtan korkun.” buyuruyor. Vesît tefsîrinde, Zücâc’dan (radıyallahü anh) naklederek bu âyet-i kerîmenin te’vîlini şöyle anlatıyor: “Senin yanında bulunmayan birisinden, onun beğenmediği şekilde, kötü olarak bahsetmen, onun ölü hâlindeki etini yemen gibidir. O hâlde, gıybet edenler, o kardeşinin ölüsünün etini yiyorlar. Çok sakınmalıdırlar.”

Amr İbni As (radıyallahü anh), yanında birkaç kişi ile beraber, ölü bir katırın yanından geçiyordu. Yanında bulunanlara; “Sizden birinizin, bu kokmuş katırın etinden yiyip mi’desini doldurması, müslüman kardeşinin etinden yemesinden iyidir. Ya’nî müslüman kardeşini gıybet etmekten iyidir. Allahtan korkunuz ve gıybet etmeyiniz. Tövbe ediniz. Allahü teâlâ tevvâbdır. Tövbeleri kabûl edicidir” buyurdu.”

> Bid’at sahibi birisinden, fâsık diye bahsetmek gıybet olmaz. Maksadı, insanları onun şerrinden uzaklaştırmak, onun tuzağına düşmemeleri için onları sakındırmaktır. Bu mübahdır. Çünkü, Resûlullah (aleyhisselâm); “Fâsık için gıybet yoktur” buyurdu. Bu hadîs-i şerîf Vesît tefsîrinde vardır.

Hâlid bin Rebî’ şöyle anlatıyor: “Bir zaman dostlarımla beraber bir yerde bulunuyorduk. Orada bir müslümanı gıybet ettiler. Ben mâni olamadım. O gece rü’yâda, siyah bir kimsenin, pis kokulu domuz etini bir tabağa koyup getirdiğini ve önüme koyduğunu, yüksek sesle “Hadi, ye!” dediğini gördüm. “Ben müslümanım. Müslüman domuz eti yemez” dedim. Ama müslümanın etini yersin. O bundan bin kat daha haramdır” deyip o etten bir parça kesti. Ağzıma koydu. Uyandım. O et ağzımda idi ve pis pis kokuyordu. Kırk gün onun pis kokusunu ağzımda duydum.”

> Hadîs-i şerîfte; “Sizden biriniz, din kardeşini arkasından gıybet ederse, onun için mağfiret dileyip, ona duâ etsin. Gıybetine keffâret olur” buyuruldu. Ya’nî, “Yâ Rabbî! Gıybet ettiğim kimseyi mağfiret eyle” demelidir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 26

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 114

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 145

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 330

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild- 5, sh. 240

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 23

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild- 1, sh. 387

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 303, 304

9) Miftâh-üs-se'âde cild- 1, sh. 124; cild- 2, sh. 66, 85, 88, 96, 105, 341, 382, 385, 386

10) Keşf-üz-zünûn sh. 76, 125, 235, 355, 809, 1277, 1417, 1460, 1747, 2002

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 692

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1080

YAHYÂ BİN SÂBİT EL-İŞBİLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Yahyâ bin Sabit bin Seyyid Hazım Ali bin Ebü'l-Fedâil Seyyid Ali el-Magribî el-İşbilî'dir. Seyyid Ahmed Rufai hazretlerinin dedesidir. Seyyid Yahyâ hazretleri 450 (m. 1058) senesinde Magrib'den Basra'ya hicret etti. On sene sonra 460 (m. 1068)'de vefât etti. Kabr-i şerîfleri Basra'daki Fermüddeyr kabristanında olup, buraya "Sebiliyyât" da denilmektedir.

Abbasî hükümdârı Kâim biemrillahın halifeliği zamanında, Bâtınî sapıkları ile Eshâb-ı Kirâm düşmanları el ele vererek, İslâmiyeti bozmaya, onun emirlerini değiştirmeye ve müslüman halkın tâbi olduğu doğru i'tikâd ve dört hak mezheb aleyhine faaliyet göstermeye başlamışlardı. Bu gizli ve açık faaliyetler neticesinde, halkın temiz i'tikâdları bozuldu. Hattâ ezanın bile ba'zı kelimelerini kaldırıp, yerine başka şeyler söylediler. Bid'atleri ve küfrü yaydılar.

Selçuklu meliki Ertuğrul Bey'in himmet ve gayretiyle, müslümanlar arasında fitne çıkaranların ele başıları ve yardımcıları öldürüldü ise de, karışıklığın önü alınamadı, İslâmiyeti yok etmek isteyen sapıklar çok olup, halk arasında dağıldığından, bunların hakkından ancak ma'nevî bir güç ve tasarruf sahibi velî bir zât gelebilirdi. Halîfe Kâim biemrillah, Allahü teâlânın bir velî kulunu Basra'ya getirmeyi düşündü. Fakat o bölgede böyle bir zât yok idi. Karışıklık uzun süre devam etti. Magrib'den Seyyid Yahyâ hazretlerinin Basra'ya gelip yerleştiğini haber alan halîfe, kendilerini hürmet ve ta'zimle Bağdad'a da'vet etti. Bâtınî sapıklarının ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının önüne geçmesi istendi. Kendisine salâhiyet verilip, Basra'ya vâli ta'yin olundu.

Seyyid Yahyâ hazretlerinin Sünnet-i senıyye üzere yaşaması, her hâl ve hareketlerinde İslâmiyetin emrini gözetmesi, herkese adâletle muâmelesi neticesinde fitne ortadan kalktı. Dalâlet ehli, pek az bir zaman içinde yaptıklarına tövbe etti. Güzel hâl ve ahlâk sahibi oldular. Böylece, İslâmiyet orada kuvvet buldu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mir'ât-ül-Haremeyn cild-3, sh. 132

YA'KÛB BİN İBRÂHİM

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ya'kûb bin İbrâhim el-Berzebînî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Bağdad'a beş fersah mesafede bulunan Berzebîn köyünde, 409 (m. 1018) senesinde doğdu. 486 (m. 1093)'de Şevval ayının 22. Salı günü vefât etti. Cenâze namazını Câmi-i Kasr'da, büyük oğlu kıldırdı. Cenâzesinde, talebelerinden, sultanın yakınlarından, yüksek mevki ve makam sahiblerinden, din ve dünyâ erbâbından meydana gelen çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Fîl kabristanında Gulâm Ebû Bekr Hallâl'ın yanına defnolundu.

Ya'kûb bin İbrâhim hazretleri, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından bir miktar ders gördü. 430 senesinden sonra Bağdad'a geldi Hadîs ilmini Ebû İshâk el-Bermetcî'den, fıkıh ilmini Kâdı Ebû Ya'lâ Muhammed bin Hüseyn el-Ferrâ'dan öğrendi. Bilhassa fıkıh ilminde çok yükseldi. Hocasının sağlığında talebelere ders okutacak hâle geldi. Câmi-i Kasr'da ders öğretirdi. Şerîf Ebû Ca'fer ed-Dâmgânî, 53 yaşında bulunduğu hâlde, bunun derslerine devam ederdi. Ebû Abdullah el-Hallâl, Ebû Nasr el-Gâzî, Muhammed bin Abdülvâhid ed-Dekkak ve başka bir çok zâtlar derslerine devam edip, sohbetlerinden istifâde etmişlerdir.

Kâdı Ya'kûb bin İbrâhim (radıyallahü anh) uzun seneler Bâb-ül-Ezc'de kadılık yaptı. 472 (m. 1079) senesinde kadılıktan ayrıldı. 478'de tekrar aynı vazîfeye geldi ve vefâtına kadar bu vazîfede kaldı.

İbn-i Ukayl diyor ki, "Ya'kûb bin İbrâhim'in (radıyallahü anh) zamanında kadılık hükümlerini ve şartlarını ondan daha iyi bilen, bu husûsta ondan daha hassas olan birini işitmedim. Kâdılık hükümlerine uygun karar vermekte ve bunların tatbikinde, onun zamanında, onun kadar heybetli ve gayretli biri yoktu. Verdiği hükümlerde ve görüşlerinde isâbetli olmakla, onun kadılığının, Eshâb-ı Kirâmdan Amr İbni As ve Mugire bin Şu'be'nin (r.anhüm) kadılıklarına benzediği söylenir.

Tefsîr, kırâat gibi Kur'ân ilimlerinde; hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde ve hitâbette çok kuvvetli idi. Bağdad'da Hanbelî âlimlerinden bir çoğuna hocalık etmiştir. Her hâlinde istikâmet sahibi olup, bütün işleri güzel idi. Kime ders okutsaydı o kimse mutlaka âlim ve fakîh olurdu.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 239

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 544

3) El-A'lâm cild-8, sh. 194

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 245

5) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 73

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 299

YÛNUS BİN ABDULLAH

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Velîd olup ismi, Yûnus bin Abdullah bin Muhammed bin Mugîs bin Muhammed bin Abdullah'tır. İbn-i Saffâr diye tanınan Yûnus bin Abdullah 338 (m. 949) senesinde Kurtuba'da doğdu. Yine doğduğu şehir olan Kurtuba'da 429 (m. 1038) senesinde vefât etti.

Sâlih ve âdil bir kişi olan Yûnus bin Abdullah, zamanının meşhûr ve büyük âlimleri olan; İbnü'l-Ahmer, İbn-i Sabit, İbn-i Bartül, İbn-ül-Harrâz, İbn-i Abdülazîz, İbn-i Mücâhid, İbn-üs-Selîm, İbn-i Cumhur ve İbn-i Zerb'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Ebü'l-Velîd el-Bâcî ve İbn-i İtâb hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi.

Aynı zamanda tasavvuf yolunda söz sahibi olan Yûnus bin Abdullah Batalyus, Kurtuba ve birçok yerde kadılık yaptı. Ayrıca Zehrâ Câmii'nde de hatîblik yaptı. Yûnus bin Abdullah vefât edince, Kurtuba'da âlimlerin bir çoğunun kadılık yapmaktan çekindiği söylendi.

Birçok eser yazan Yûnus bin Muhammed'in, yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ür-rekâik, 2. Kitâb-ül-ibtihâc li muhabbetillah, 3. Kitâb-ül-münkatıîn illallah, 4. Kitâb-üt-teheccüd, 5. Kitâbu fedâil-il-Ensâr, 6. Kitâb-ül-İbâd, 7. El-Müciz el-Kâfî, 8. Duâ-üs-sâlihin, 9. Kitabü Tıbb-il-kulûb eş-Şâfiî min elem-izzünûbi, 10. Kitâbu Enîs-ül-Vâhid, 11. Kitâb-ül-muvaffak, 12. Kitâb-ül-Muammerin, 13. Kitâb-ül-hikâyât, 14. Kitâb-ül-Müstebsirîn, 15. Kitâb-üt-teselli anid-dünyâ.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 360

2) El-İber cild-3, sh. 169, 280

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 244

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 572

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 285, 287

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 348

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 495, cild-2, sh. 1707

8) Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 52

YÛSUF BİN AHMED BİN YÛSUF EL-KECCÎ

Dînever'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Kâsım olup ismi, Yûsuf bin Ahmed bin Yûsuf bin Keccî

ed-Dineverî'dir. Ebû Kâsım, Dînever'de uzun seneler kadılık yaptı. Kâdılık görevini ifâ ederken, 405 (m. 1015) senesi Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi, eşkiyâlar tarafından şehid edildi. Onun vefâtıyla Dînever'de büyük karışıklıklar oldu.

Ebû Kâsım, Ebû Hüseyn bin Kettân ile arkadaşlık yaptı. Ebü'l-Kâsım Abdülazîz ed-Dârekî'nin ilim meclisinde bulundu. Din ve dünyâ ilimlerinde söz sahibi idi. İnsanlar, her yerden akın akın ondan ilim öğrenmek için Dînever'e toplandı.

Ebû Saîd es-Sem'ânî şöyle anlatır: "Ebû Ali Hüseyn bin Şuayb es-Sencî, Ebû Hâmid el-İsferâini'nin yanına gitti. Onun ilmini ve üstünlüğünü gördü. Yanında bir süre kaldıktan sonra ayrılacağı zaman, "Ey Üstâd! Siz, çok ilim sahibi bir zâtsınız" dedi. O vakit, "Benim ismimi Bağdad yükseltti. Dînever'deki âlim benden çok yüksektir" buyurarak, Ebû Kâsım'ın büyük bir âlim olduğunu belirtti."

İslâm âlimlerinin istifâde ettikleri, birçok kitap tasnif etti. Et-tecrîd bunlardandır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 273

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 65

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 172

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 359

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 355

6) Tabakât-ı Şirâzi sh. 118, 119, 128

YÛSUF BİN MUHAMMED ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân Çeştî'dir. Seyyid olup, pak nesebi Hazret-i Hüseyn'e ulaşır. Çeştiyye yolunun, kemâl sahibi büyüklerindendir. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 459 (m. 1067) senesi Receb-i şerîfin üçüncü günü vefât etti. Vefât ettiğinde 84 yaşlarında idi. Yûsuf-i Çeştî (radıyallahü anh), dayısı Hâce Muhammed bin Ebî Ahmed Çeştî hazretlerinden feyz alarak, onun sohbetlerinde bulunarak kemâle geldi. Onun vefâtından sonra halifesi olup, onun yerine geçti.

Hâce Muhammed hazretleri, altmışbeş yaşlarında idi. Hiç evlenmemişti. Müttekî, sâliha bir kız kardeşi var idi. Ağabeyine hizmet ederdi. Eliyle iplik eğirip satar ve Ağabeyinin ihtiyâçlarına sarfederdi. Kırk yaşlarında idi. Allahü teâlâya ibâdet ve ağabeyine hizmetle meşgûl olduğundan, evlenmedi. Hâce Muhammed hazretleri, rü'yâsında babası Ebû Ahmed'i gördü. Babası kendisine dediki, "Şaflan vilayetinde, Muhammed bin Sem'ân adında bir kimse vardır. İlim tahsil etmiştir. Günlerini doğruluk ile geçirmektedir. Kız kardeşini onunla nikâhla." Hâce Muhammed bu durumu kız kardeşine ve Muhammed bin Sem'ân'a bildirdi. İkisini evlendirdi. Çeşt'de yerleştiler. Bu evlilikten Hâce Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân-i Çeştî (radıyallahü anh) doğdu. Hâce Muhammed hazretleri de, altmışbeş yaşından sonra evlendi Fakat çocuğu olmadı. Yeğeni Hâce Yûsuf'u evlât edinip, terbiye etti. Onun büyükler yolunda çok yüksek makam ve derecelere kavuşmasına sebep oldu. Kendisinden sonra halîfesi oldu.

Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân hazretleri, Allahü teâlânın aşkıyla yanar, sekr hâlinde (kendinden geçmiş hâlde) bulunurdu. Ba'zan, hizmetçi abdest için eline su dökerken kendinden geçer, bir zaman öylece kalırdı. Kendine gelince abdeste devam ederdi.

Hâce Yûsuf-i Çeştî hazretleri, hocasının vefâtından sonra bir ara Hirat'a gitti. Geri dönüp gelirken Keng isimli bir yerde, gönül ehli dervişlerden birinin evinde misâfir oldu. Bu evin sahibinin, haya ve iffet sahibi çok güzel bir kerîmesi (kızı) vardı. Kız o gece rü'yâsında gördü ki, bedir hâlindeki ay gökten kucağına inip "Ben, Allahü teâlâdan seni istedim. Sen benim nikâhlımsın" diyor. Sabah olunca kız, rü'yâsını babasına anlattı. Babası rü'yânın ta'birini evlerinde misâfir bulunan Hâce Yûsuf'tan sormak üzere yanına vardı. Daha birşey söylemeden Hâce Yûsuf: "Kızınızın gördüğü o rü'yâdan haberim var. Ay'ın o hâli benim. Kızınızın iffetini, edeb ve hayasının fazla olduğunu duyduğum için, onunla evlenmeyi Allahü teâlâdan niyaz etmiştim" buyurdu. Ev sahibi bu duruma çok sevinip, kerîmesini Hâce'ye nikâh etti. Bu evlilikten Hâce Kutbüddîn Mevdûd-i Çeştî ve Hâce Nâsırüddîn Ebü'l-Feth doğdu.

Hâce Yûsuf-i Çeştî hazretleri, haram ve şüphelilerden çok sakınır, dünyâya meyl ve iltifât etmezdi. Devamlı ibâdetle meşgûl olur, Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu.

Yûsuf-i Çeştî (radıyallahü anh) çok sıcak bir yaz gününde, talebeleri ile beraber çölde gidiyorlardı. Talebeler, susuzluktan çok halsiz olmuşlardı. Hâce hazretlerine durumu arzedip, su istirhâm ettiler. Talebelerin sıkıntılı durumunu görünce, elindeki asasını bir taşa vurdu. Allahü teâlânın izni ile o taştan su akmaya başladı. O sudan içti. Daha sonra da talebeleri içip rahatladılar. Hâce hazretlerinin bir kerâmeti olarak çıkan bu su, bugün hâlâ akmaktadır. Sıtmaya tutulanlar ve başka rahatsızlığı olanlar, bu sudan içmekle bi-iznillah şifâya kavuşmaktadırlar. Bu su, yazın soğuk, kışın sıcak olarak akmakta, görenler hayret etmektedirler.

Hâce Yûsuf bin Muhammed hazretlerinin talebelerine ders verdiği hânekâhın bahçesinde büyük bir taş vardı. Hâce hazretleri ba'zı zamanlar onun üzerinde namaz kılardı. Birgün yine o taşın üzerinde namaz kıldı. Namazdan sonra giderken, o büyük taşın peşinden gelmekte olduğunu gördü. İnsanlar da bu hâli görmüşler, teaccüb ile bir birlerine haber vermişlerdi. Bunun için, bir anda çok sayıda insan toplanmıştı. Bu hâli farkeden Hâce hazretleri, taşa dönerek emredip, "Yerinde dur" buyurdu. Taş da derhal olduğu yerde kaldı. Bu hâdiseden sonra, evliyâdan pekçokzât, Hızır aleyhisselâmı o büyük taşın üstünde görmüşlerdir.

Yûsuf-i Çeştî (radıyallahü anh) 50 yaşlarına geldiği zaman, Ebû İshâk-ı Sâmî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden Hâce Hacı isimli zâtın kabri yanında i'tikaf edip, ibâdetle meşgûl olmak için bir yer kazmak istedi. Kendisine verilen gizli bir işâretle, yer altında olmasını istediği bu yeri kazmak için bel ve çapa getirdiler. Fakat o yer o kadar sert idi ki, kazmak mümkün olmadı. Hâce hazretleri çapayı kendisi alıp kazmaya başladı. Kuşluk vaktinden, öğle vaktine kadar kazmak işi tamam olmuştu. Herkes bu duruma teaccüb edip, Yûsuf-i Çeştî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu ifâde ettiler.

Hazret-i Hâce Yûsuf, burada tam 12 sene devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Ensârî (radıyallahü anh) Çeşt'e geldiği zaman, Çeşte kabristanına gidip, orada ibâdetle meşgûl olan Yûsuf-i Çeştî hazretlerini ziyâret etti. Kendisiyle görüşüp sohbet ettiler. Abdullah-i Ensârî (radıyallahü anh) Hirat'a dönünce, sohbetlerinde, Hâce hazretlerinin üstünlüklerini çok anlatmıştır.

Yûsuf-i Çeştî (radıyallahü anh) vefâtından sonra talebelerine ders okutmak vazîfesini kendisine vekîl olarak, büyük oğlu Hâce Kutbüddîn Mevdûd-i Çeştî'nin (radıyallahü anh) yapmasını vasıyyet etmiştir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 363

ZEYNÜDDÎN-İ MÂZENDERÂNÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülcebbâr bin Ahmed el-Mâzenderânî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. Aslen Mâzenderân şehrindendir. Ahmed bin Muhammed el-Edvî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh ve diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Bilhassa, fıkıh ilminin bir kolu olan ferâiz konusunda çok bilgi sahibiydi. Mâzenderân beldesinin müftîsi idi. Bir çok kimse kendisinin ilminden istifâde etmişlerdir. 500 (m. 1107) senesinde Mâzenderân'da vefât etti.

Vefât eden kimsenin kalan mal ve eşyasının, mirasçılarına ne şekilde taksim edileceğini bildiren ferâiz ilmine dâir, Abdülcebbâr el-Mâzenderânî hazretlerinin yazdığı el-Hülâsa fil-ferâiz isimli eseri meşhûrdur.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 79

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 499

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 720

4) Tabakât-üs-seniyye varak 274 b

5) Cevâhir-ül-mudiyye varak 83 a

HİCRİ ALTINCI ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLAZÎZ BİN OSMAN

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülazîz bin Osman bin İbrâhim bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Fadl bin Ca'fer bin Recâ bin Zur'a'dır. Aslen Kûfelidir. En-Nesefî diye tanınır, İlim tahsilini Buhârâ'da yaptı ve Horasan'da kadılık görevinde bulundu. Bunun yanında ilim öğrenmek için Bağdad, Horasan ve Mâverâünnehr'e giden Abdülazîz bin Osman, 533 (m. 1138) yılında vefât etti.

El-Luknevî'nin İmâd-üd-dünyâ "Dünyânın direği" diye övdüğü Abdülazîz bin Osman, Ebû Bekr Muhammed bin Hibetullah bin Fail es-Serahsî'den ve Ebû Tâhir bin Ahmed el-Kalâbâdî'den ilim öğrenip fıkıh tahsil etti. Kendisinden ise; İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Kâsım Mahmûd bin Ubeydullah bin Sa'îd el-Haraî es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed bin Ömer el-Felansî ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur.

Ebû Sa'îd, onun hakkında; "Abdülazîz bin Osman Horasan'da kadılık yaptı, ömrü uzun oldu. Fetvâ almak için herkes ona müracaat ediyordu. Böylece Abdülazîz bin Osman, Buhârâ'da methi dillerden düşmeyen bir kadı oldu. Bu âlim, babasından, Ahmed bin Abdülcebbâr et-Tayûrî ve ba'zı âlimlerden ilim öğrendi ve rivâyette bulundu" demektedir.

Abdülazîz bin Osman hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Münkız min-ez-zülel fî mesâil-il-cedel, 2. Kifâyet-ül-fuhûl fî ilm-il-usûl, 3. Et-Ta'likât fil-hılâf: Bu eser dört cilddir. 4. El-fusûl fil-fetâvâ, 5. Ravdât-ün-nâsihîn fî şerhi hutab-il-erbe'în.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üs-seniyye sh. 295 b.

2) Cevâhir-ül-mudiyye sh. 89 a-b

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 98

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 424, cild-2, sh. 1497, 1869

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 578

6) Brockelmann Gal-1, sh. 374 Supp-1. sh. 639

ABDÜLHAK BİN ABDURRAHMÂN EL-ENDÜLÜSÎ (İbn-ül-Harrât)

Endülüs'te yetişen Mâlikî âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Abdullah bin Hüseyn bin Sa'îd bin İbrâhim el-Ezdî, el-İşbîlî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn-i Harrât diye meşhûr oldu. Hadîs, fıkıh ve Arab dili ve edebiyatı ilimlerinden büyük bir âlimdir. Hatîb idi, şiirleri vardır. 510 (m. 1116) senesinin Rebî'ül-evvel ayında İşbîl'de doğdu. Bâce'ye gelip yerleşti. Orada çeşitli ilimleri tahsil etti. Vatan olarak seçtiği bu şehirde, 582 (m. 1186) senesi Rebî'ül-âhır ayının sonlarında vefât etti.

İbn-ül-Harrât, hadîs ilmini Şüreyh bin Muhammed'den, Ebü'l-Hakem bin Bircân'dan, Ömer bin Eyyûb'den, Ebû Bekr bin Medîd'den, Ebü'l-Hasen Târık bin Ya'îş'den, Tâhir bin Atıyye'den ve daha pekçok âlimden öğrenip, onlardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, Şamlı Hadîs âlimlerinden Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve daha başkaları hadîs-i şerîf yazarak rivâyet ettiler. Bâce şehrine yerleşip, ilmini orada yaydı. Çeşitli eserler yazdı. İsmi çok meşhûr oldu. Bâce Câmii'nde hatîblik ve imamlık vazîfesine ta'yin edildi Endülüs'teki Letmûniyye Devletinin yıkılışına kadar bu şehirde kaldı.

Hâfız Abdullah el-Ebbâr diyor ki; "İbn-ül-Harrât, fıkıh ilminde büyük bir âlim, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi ezberlemiş) idi. Hadîslerin illetlerini ve râvîlerini çok iyi bilirdi. O, kendisinde her türlü hayrı, iyiliği toplamış, zühd ve vera' sahibi bir zât idi. Dünyâya düşkün değildi.

Haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınması çoktu. Resûlullahın (aleyhisselâm) sünnetine sımsıkı sarılmıştı. Dünyâ malından az bir şey ile iktifa ederdi. Edebiyat ve şiir ile de meşgûl olmuştur."

İbn-i Zübeyr diyor ki; "O, zamanındaki büyük şâirlerin şiirlerinden daha güzelini söylemiş ve natıkasında, konuşmasının güzelliğinde onun derecesine kimse yükselememiştir."

Eserleri çoktur. Bunların çoğu bugüne kadar gelememiş, yazma veya matbû' olarak mevcûdiyetine rastlanamamıştır. Başlıcaları şunlardır:

1. Ahkâm-üs-sugrâ ve ahkâm-ül-kübrâ: iki nüsha hâlindeki bu eserin bir benzerini Ebü'l-Abbâs bin Ebî Mervân da yazmıştır.

2. El-Cem' beyn-es-sahîhayn: Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'i bir araya topladığı bir eserdir.

3. El-Cem' beyn-el-müsannifât-is-sitte.

4. Kitâb-ül-mu'tel: Hadîs-i şerîflerin illetlerini bildiren bir eserdir.

5. Kitâb-ur-rekâik vel-enîs: Resûlullahın (aleyhisselâm) ve sâlih kimselerden olan âlimlerin, evliyânın sözlerinden seçerek, va'z ve nasîhatları, hikmetleri edebleri anlatmaktadır.

6. Kitâb-ı Hâfil: Ebû Abdullah-i Hirevî'nin "Kitâb-ül-garîbeyn" adındaki eserine benzeyen kıymetli bir kitabıdır.

7. Kitâb-ül-mürşid: Bu. Eserin içinde Sahîh-i Müslim'in tamâmı, Buhârî'nin Müslim üzerine yaptığı ziyâdeleri ve buna ilâveten Ebû Davud'un, Nesâî'nin, Tirmizî'nin ve başkalarının kitaplarında bulunan sahih ve hasen olan hadîs-i şerîfleri ile İmâm-ı Mâlik'in Muvatta' isimli eserinde, Buhârî'de ve Müslim'de bulunmayan hadîs-i şerîfleri toplamıştır. Hadîste, Sahîh-i Müslim ve Câmi'ul-kebîr kitaplarından daha büyüktür. Bu kitabı yazmaktaki niyeti, Kütüb-i Sitte'yi toplamaktır. Buna Müsned-i Bezzâr ve daha başka hadîs kitaplarından çok hadîs-i şerîf ilâve etti.

8. Kitâb-ı beyân-il-hadîs: Sahîh-i Müslim kadar olan bir eseridir.

9. Kitâb-üt-tevbe: Tövbe hakkında iki cildlik bir eseridir.

10. Mu'cizât-ur-Resûl: Bir cilddir.

11. Makâlât-ül-fakr velganî.

12. Kitâb-üs-salât vet-teheccüd: Bir cilddir.

13. Kitâb-ül-âkıbe: ölümü ve ondan sonrasını anlatan bir eserdir.

14. Kitâb-ur-reşâtî: Soyları, kabileleri ve beldeleri anlatan iki cildlik bir eserdir.

15. Muhtasar-ı kitâb-il-kifâye: Çeşitli rivâyetler hakkındadır.

16. Kitâb-ül-hac vez-ziyâre.

17. Kitâb-ül-vâ'î: Lügat ilmine dâir 25 cildlik bir eserdir.

İbn-i Harrât'ın "El-Cem" beyn-es-Sahihayn" adlı eserinde kaydettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir:

> Resûlullaha (aleyhisselâm) ilk vahyin başlaması, uykuda sâdık (doğru) rü'yâ görmekle olmuştur. Gördüğü her rü'yâ, sabahın aydınlığı gibi apaçık zuhur ederdi. Sonra kendisine, tenhâda yalnız kalmak sevdirildi. Yanına azık alarak Hirâ mağarasına çekilir, ailesinin yanına gelmeden orada günlerce ibâdetle meşgûl olurdu. Sonra Hadîce'nin (radıyallahü anha) yanına döner, sonra tekrar Hirâ mağarasına dönerdi. Nihâyet Hirâ mağarasında bulunduğu bir sırada, ansızın emr-i Hak karşısına çıkıverdi. Kendisine melek gelerek: "Oku!" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): "Ben okumak bilmem" cevâbını verdi. Fahr-i Kâinat (aleyhisselâm) bundan sonrasını şöyle anlattılar "O zaman melek beni alarak takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine: "Oku!" dedi. Ben de: "Okumak bilmem" dedim. Melek beni yine alıp, ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku!" dedi. Ben de: "Okumak bilmem" dedim. Nihâyet beni yine üçüncü defa olarak takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp şu (Alâk sûresinin besinci âyet-i kerîmesinin sonuna
> kadar) okudu: Meâli; "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O Allah ki, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Herhalde oku! Senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten kerîmler kerîmidir. İnsana bilmediğini öğretmiştir.
> "Cebrâil (aleyhisselâm) gözümden kayboldu. Lâkin onun heybet, şiddet ve korkusu üzerimde sabit kaldı. Bana mecnûn diyeceklerinden ve bana dil uzatıp kötüleyeceklerinden korktum. Hadîce'nin yanına geldim. Vücûdum titriyordu. Kendimden geçmiş idim. Hadîce'nin dizine yaslandım. Gördüğüm şeyleri ona anlattım ve bana kâinlik arız olacağından korkuyorum" dedim. Hadice (radıyallahü anha) "Allah korusun! Hak teâlâ sana hayır ihsân eder, hayırdan başka şey dilemez. O Allah hakkı için

benim ümidim şöyledir ki; sen bu ümmetin peygamberi olacaksın. Zîrâ sen misâfiri seversin. Doğru söylersin ve emîn kimsesin. Âcizlere yardım edersin. Yetimleri korursun Garîblere iyilik edersin ve iyi huylusun. Bu hasletlerin sâhibi olan kimseye korku ve ürkmek olmaz" dedi.

Bundan sonra Hadîce (radıyallahü anha) Resûlullahı (aleyhisselâm) yanına alarak amcasının oğlu Varaka bin Nevfel bin Esed'e götürdü. Varaka, câhiliyet devrinde hıristiyan olmuş, semâvî kitabları okumuştu, İncîl'i Arabca yazmış olan, ilim sahibi ihtiyâr bir kimse idi. Hadice (radıyallahü anha): "Ey amca! Dinle bak kardeşinin oğlu neler söyleyecek" dedi. Varaka, "Ne var kardeşimoğlu?" diye sorunca Resûlullah (aleyhisselâm) gördüğü şeyleri kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka: "Yâ Muhammed! (aleyhisselâm) Sana müjdeler olsun ki, sen Îsâ'nın (aleyhisselâm) haber verip benden sonra bir peygamber gelir ki, ismi Ahmed'dir diye buyurduğu kimsesin ve sana nâzil olan Mûsâ'ya (aleyhisselâm) nâzil olan Nâmûs-u ekberdir (ya'nî, Cebrâil aleyhisselâmdır). Yakında dînini yaymak ve cihâd etmekle emrolunursun. Ben şehâdet ederim ki, sen Îsâ'nın (aleyhisselâm) müjdelediği peygambersin. Eğer kâfirlerle muharebe zamanına yetişirsem, senin yanında cihad ederim. Keşke sen tebliğle emredildiğin zamanda genç ve kuvvetli olarak hayatta olaydım da, kavmin seni şehirden çıkardıktan sonra sana yardım edeydim" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm): "Beni bu şehirden çıkaracaklar mı?" buyurunca, Varaka: "Evet! Hiçbir peygamber yoktur ki, kavmi ona eziyet etmemiş olsun, şehirden dışarı çıkarılmamış olsun. Şayet senin da'vet günlerinde hayatta olursam, sana son derece yardım ederim" cevâbını verdi. Sonra Resûlullahın (aleyhisselâm) elini öptü. Çok geçmeden vefât etti. Resûlullahın (aleyhisselâm) da'vetine yetişemedi, İbn-i Harrat'ın eserine aldığı hadîs-i şerîflerden biri "Cibril hadîsi"dir. Bu hadîs-i şerîfi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri "İ'tikâdnâme" kitabında çok güzel açıklamaktadır.

Müslümanların kahraman imamı, Eshâb-ı Kirâmın yükseklerinden, hep doğru söyleyici olmakla meşhûr, sevgili büyüğümüz, Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) bu hâdiseyi şöyle anlatır:

"Öyle birgün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan birkaçımız Resûlullah (aleyhisselâm) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk." O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. Bu günün şerefini, kıymetini anlatabilmek için, "Öyle birgün idi ki..." buyurdu. Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde görmek, onun sesini işitmek, kulların muhtaç olduğu bilgiyi, gayet güzel ve açık olarak, Resûlullahın mübârek ağzından işitmek nasîb olan bir gün gibi, şerefli ve kıymetli bir vakit bulunabilir mi?

"O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı." Bu gelen, Cebrâil ismindeki melek idi. İnsan şekline girmişti. Cebrâil aleyhisselâmın böyle oturması, edebe uymuyor gibi görünüyor ise de, bu hali, mühim birşeyi bildirmektedir. Ya'nî, din bilgisi öğrenmek için utanmak doğru olmadığını ve üstada gurûr, kibir yakışmıyacağını göstermektedir. Herkesin, dinde öğrenmek istediklerini, öğretmenlere serbestçe ve sıkılmadan sorması lâzım geldiğini Cebrâil aleyhisselâm, Eshâb-ı Kirâma anlatmaktadır. Çünkü, din öğrenmekte utanmak ve Allahü teâlânın hakkını ödemekte ve öğretmekte ve öğrenmekte sıkılmak olmaz.

O zât; "Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti müslümanlığı anlat" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki; "İslamın şartlarından birincisi Kelime-i şehâdet getirmekdir" Kelime-i şehâdet getirmek demek, "Eşhedû en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh", söylemekdir. Ya'nî, akil ve baliğ olan ve konuşabilen kimsenin,"Yerde ve gökde, O'ndan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Hakikî ma'bûd ancak, Allahü teâlâdır." O vâcib-ül-vücûddur. Her üstünlük Ondadır. Onda hiçbir kusur yoktur. Onun ismi (Allah) dır, demesi ve

buna kalb ile kesin olarak inanmasıdır. Ve yine, o gül renkli, beyaz kırmızı, parlak, sevimli yüzlü ve kara kaşlı ve kara gözlü, mübârek alnı açık, güzel huylu, gölgesi yere düşmez ve tatlı sözlü, Arabistan'da Mekke'de doğduğu için Arab denilen, Hâşimî evlâdından "Abdullahın oğlu Muhammed adındaki zât-ı âlî, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya'nî peygamberidir." İslamın temelinden ikincisi, şartlarına ve farzlarına uygun olarak, hergün beş kerre "Vakti gelince, namaz kılmaktır." Namazları; farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine dikkat ederek ve gönlünü Hakka vererek, vakitleri geçmeden kılmalıdır. İslâmın üçüncü temeli, "Malın zekâtını vermektir." Zekâtın ma'nâsı, temizlik, övmek ve iyi, güzel hâle gelmek demektir. İslâmiyette zekât demek; ihtiyâcından fazla ve (Nisâb) denilen belli bir sınır mikdârında (Zekât malı) olan kimsenin, malının belli mikdârını ayırıp, Kur'ân-ı kerîmde adı bildirilen müslümanlara, başa kakmadan vermesi demektir, İslâmın beş temelinden dördüncüsü, "Ramazân-ı şerîf ayında, her gün oruç tutmaktır." İslamiyette oruç, şartlarını gözeterek, Ramazan ayında, hergün üç şeyden kendini korumak demektir. Bu üç şey; yemek, içmek ve cimâ'dır.

O zât Resûlullahtan (aleyhisselâm) bu cevapları işitince, "Doğru söyledin yâ Resûlallah" dedi. O zât yine sorarak, "Yâ Resûlallah! (aleyhisselâm) îmânın ne olduğunu da bana bildir" dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) "Önce, Allahü teâlâya inanmaktır" buyurdu. İmân demek, keşf ile bularak veya vicdanla bularak, yahut bir delîl ile aklın anlaması yolundan veya seçilmiş, beğenilmiş bir söze güvenerek ve uyarak, belli altı şeye can ve gönülden inanmak ve dil ile de söylemektir.

Bu altı şeyden birincisi, Allahü teâlânın vâcib-ül-vücûd ve hakîki ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna inanmaktır. Dünyâ âleminde ve âhıret âleminde bulunan herşeyi, maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden, ancak Allahü teâlâdır diye kesin inanmaktır.

Îmânın altı temelinden ikincisi: "O'nun meleklerine inanmaktır." Melekler, cisimdir. Latifdir. Gaz hâlinden de daha latîfdirler. Nûrânîdirler. Diridirler. Akıllıdırlar, insanlardaki kötülükler, meleklerde yoktur. Her şekle girebilirler. Gazlar, sıvı ve katı olduğu gibi ve katı olunca, şekil aldığı gibi, melekler de güzel şekiller alabilirler. Melekler, büyük insanların bedeninden ayrılan rûhlar değildirler. Meleklere îmân şöyle olmalıdır: Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Ortakları değildir. Kızları değildir. Kâfirler, müşrikler, öyle sandılar. Allahü teâlâ, meleklerin hepsini sever. Allahü teâlânın emirlerine itaat ederler. Günah işlemezler. Emîrlere isyan etmezler. Erkek ve dişi değildirler. Evlenmezler. Çocukları olmaz. Hayât sahibi, diridirler.

Îmânın altı aslından üçüncüsü: "Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır." Allahü teâlâ, bu kitapları, ba'zı Peygamberlere, melekle okutarak, ba'zılarına ise, levha üzerinde yazılı olarak, ba'zılarına da, meleksiz işittirerek indirdi. Bu kitapların hepsi Allahü teâlânın kelâmıdır. Ebedî ve ezelîdirler. Mahlûk değildirler.

Altı inanılacak şeyden dördüncüsü, "Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır." insanları, Allahü teâlânın beğendiği yola kavuşturmak, doğru yolu göstermek için gönderilmişlerdir.

İslâmiyette (Resûl) demek, yaratılışı, huyu, ilmi, aklı zamanında bulunan bütün insanlardan üstün, kıymetli, muhterem bir insan demektir. Hiçbir kötü huyu, beğenilmiyecek hâli yoktur. Peygamberlerde, (İsmet) sıfatı vardır. Ya'nî peygamber olduğu bildirilmeden önce ve bildirildikten sonra, küçük ve büyük hiçbir günâh işlemez. Peygamber olduğu bildirildikten sonra, peygamber olduğu yayılıncaya, anlaşılıncaya kadar, körlük, sağırlık ve benzerleri ayıb ve kusurları da olmaz. Her Peygamberde yedi şey bulunduğuna inanmak lâzımdır: Emânet, sıdk, tebliğ, adâlet, ismet, fetânet ve emn-ül-azl. Ya'nî peygamberlikden azl edilmezler. Fetânet, çok akıllı, çok anlayışlı demektir.

Îmân edilmesi lâzım olan altı temelden beşincisi, “Âhıret gününe inanmaktır.” bu zamanın başlangıcı, insanın öldüğü gündür. Kıyâmetin sonuna kadardır. Son gün denilmesi, arkasından gece gelmediği içindir. Yahut dünyâdan sonra geldiği içindir. Bu hadîs-i şerîfte bildirilen gün, bildiğimiz gece gündüz demek değildir. Bir vakit, bir zaman demektir. Kıyâmetin ne zaman kopacağı bildirilmedi, zamanını kimse anlıyamadı. Fakat, Peygamberimiz (aleyhisselâm), birçok alâmetlerini ve başlangıçlarını haber verdi: Hazret-i Mehdî gelecek, Îsâ aleyhisselâm gökden Şam’a inecek, Deccâl çıkacak. Ye’cüc-me’cûc denilen kimseler heryeri karıştıracak Güneş batıdan doğacak. Büyük zelzeleler olacak. Din bilgileri unutulacak. Fısk, kötülük çoğalacak. Dinsiz, ahlâksız, namussuz kimseler emîr olacak. Allahü teâlânın emirleri yaptırılmıyacak. Haramlar her yerde işlenecek, Yemenden ateş çıkacak. Gökler ve dağlar parçalanacak. Güneş ve Ay kararacak. Denizler birbirine karışacak ve kaynayıp kuruyacaktır.

İnanılması lâzım olan altı temel şeyden altıncısı; “Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır.” insanlara gelen hayır ve şer, fâide ve zarar, kazanç ve ziyanların hepsi, Allahü teâlânın takdîr etmesi iledir. (Kader), bir çokluğu ölçmek, hüküm ve emir demektir. Çokluk ve büyüklük ma’nâsına da gelir. Allahü teâlânın, birşeyin varlığını dilemesine kader denilmiştir. Kaderin, ya’nî varlığı irâde edilen şeyin var olmasına (Kaza) denir. Kaza ve kader kelimeleri birbirinin yerine de kullanılır. Buna göre kaza demek, ezelden ebede kadar yaratılmış ve yaratılacak şeyleri, Allahü teâlânın ezelde dilemesidir. Bütün bu eşyanın, kazâya uygun olarak, daha az ve daha çok olmayarak yaratılmasına kader denir. Allahü teâlâ, olacak herşeyi ezelde, sonsuz öncelerde biliyordu, İşte bu bilgisine (Kaza ve kader) denir. Bu varlıklar, o kazadan meydana gelmiştir. Bu ilme uygun olarak, eşyanın var olmasına da (Kaza ve kader) denir. Kadere imân etmek için, iyi bilmeli ve inanmalıdır ki, Allahü teâlâ, bir şeyi yaratacağını ezelde irâde etti, diledi ise, az veya daha çok olmaksızın, dilediği gibi var olması lâzımdır. Olmasını dilediği şeylerin var olmaması ve yokluğunu dilediği eşyanın var olması imkânsızdır.

Resülullah (aleyhisselâm) sözünü bitirince suâli soran zât “Doğru söyledin” dedi ve: “Yâ Resûlallah! ihsân nedir?” diye sordu. Resûlullah (aleyhisselâm): “Allahü teâlâdan, O’nu görüyormuş gibi korkmandır. Çünkü her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da, O muhakkak seni görür” buyurdu.

O zât yine: “Doğru söyledin” dedi. Bu sefer “Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zaman kopacak?” dedi, Resûlullah (aleyhisselâm): “Bu mes’elede sorulan, sorandan daha âlim değildir. Ama ben sana onun alâmetlerini söyleyeyim?” buyurup kıyâmetin alâmetlerinden ba’zılarını saydıktan sonra, Lokman sûresi, otuzdördüncü âyet-i kerîmesini okudu (meâli): “Kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmek, şüphesiz ki Allaha mahsûstur. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanları O bilir. Hiçbir kimse de nerede öleceğini bilemez. Muhakkak Allah en iyi bilen ve haberdâr olandır.”

Bundan sonrasını şöyle anlattı: “Sonra o zât kalkıp gitti. Arkasından Resûlullah (aleyhisselâm): “O zâtı bana geri getirin” buyurdu. Hemen peşinden koştular. Fakat onu bulamadılar. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm): “O Cibril’dir. Sizin öğrenmenizi diledi. Çünkü siz sormadınız” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “İnsanlar, Allahtan başka ilâh yoktur deyinceye kadar (onlarla) çarpışmaya me’mûr oldum. İmdi herkim Allahtan başka ilâh yoktur derse malını ve canını benden korumuş olur. Ancak hakkıyla olursa müstesna! Onun da hesabı Allaha kalmıştır.”

Resûlullah (aleyhisselâm), Muâz bin Cebel’e: “Allahın, kulları üzerindeki hakkı nedir

bilir misin?” diye suâl buyurdu. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) “Allah ve Resûlü bilir” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) “Gerçekten Allahın kulları üzerindeki hakkı; O’na ibâdet etmeleri ve kendisine hiçbir şeyi ortak koşmâmalarıdır.” Biraz sonra “Yâ Muâz bin Cebel! Bunu yaptıkları takdîrde, kulların Allah üzerinde hakkı nedir, bilir misin?” buyurdu. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh), “Allah ve Resûlü bilir” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) “Onlara azâb etmemesidir”buyurdu.

Ebû Mûsâ el-Eş’arî (radıyallahü anh), “Yâ Resûlallah! İslâmın (müslümanların) hangisi daha hayırlıdır?” diye suâl etti. Resûlullah (aleyhisselâm): “Elinden ve dilinden müslümanların emîn olduğu kimsedir” buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) buyurdu ki: “Sizden hiç biriniz, ben kendisine, çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça (kâmil olarak) îmân etmiş olamaz.”

“Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa, o kimse hâlis münâfık olur. Kimde bunlardan bir nesne bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde nifaktan bir haslet var demektir: Konuştumu yalan söyler, söz verir sözünde durmaz, va’d ederse va’dinden döner, kavga ederse haktan ayrılır.”

“Âhır zamanda bir takım deccâller, yalancılar çıkacak. Size, sizin ve babalarınızın işitmediği hadîsler getirecekler. Aman onlardan sakının! Sizi saptırarak fitneye düşürmesinler!”

“Vallahi Meryem’in oğlu (Îsâ aleyhisselâm) âdil bir hakem olarak mutlaka inecek ve mutlaka haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, genç dişi develer başıboş bırakılarak onlara rağbet edilmeyecek, bütün düşmanlıklar, küsüşmeler ve hasedlikler muhakkak sûrette kalkacak. (Îsâ aleyhisselâm) insanları mala da’vet edecek, fakat malı hiçbir kimse kabûl etmeyecektir.”

İbn-i Harrât Abdülhak bin Abdurrahmân, Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Saîd’in şöyle anlattığını bildiriyor: “Resûlullahın (aleyhisselâm) yüzündeki haya örtüsü, bâkire kızlardan daha çoktu. Birşeyi beğenmediğini yüzünden anlardık.”

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 175, 177

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1350

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 271

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 92

5) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 292, 293

6) Keşf-üz-zünûn sh. 19, 20, 383, 481, 599, 911, 1473, 1996

7) El-Cem’ beyn-es-Sahihayn

ABDÜLHÂLIK GONCDÜVÂNÎ

Evliyânın önderlerinden, İslâm âlimlerinin büyüklerindendir. Babası Abdülcemîl, âlim ve ârif bir kimse olup, Malatyalı idi. İmâm-ı Mâlik hazretlerinin soyundandır. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde üstün olup, müşkülü olanlar ona başvurırdu. Hızır aleyhisselâm ile görüşür, sohbet ederlerdi. Birgün Hızır (aleyhisselâm) kendisine: “Senin sâlih bir erkek evlâdın olacak, ismini Abdülhâlık koyarsın!” buyurdular. Çocuk doğmadan Abdülcemîl (radıyallahü anh) Buhârâ’ya göç etti. Goncdüvân kasabasına yerleşti. Abdülhâlık Goncdüvânî orada doğdu. Çocukluğunu burada geçirdi. Yine burada 575 (m. 1179) târihinde vefât etti.

> Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, ilim öğrenmek için, beş yaşında iken Buhârâ’ya gönderildi. Buhârâ’nın büyük âlimlerinden Hâce Sadreddîn’den (radıyallahü anh) Kur’ân-ı kerîm ve tefsîrini öğrenmeye başladı. Okuma esnasında “Rabbinize tezarrû’ ederek ve gizli duâ ediniz” (A’râf-55) meâlindeki âyet-i kerîmeye gelince hocasına; “Efendim! Bu “gizli”den murâd edilen nedir? Kalb ile yapılan zikrin aslı nedir?

Eğer zikir ve duâ, aşikâr (açıktan, sesli olarak), dil ile olursa riyadan korkulur. Araya riya girerse, hakkı ile (lâyık olduğu şekilde) zikir edilmemiş olur. Şayet kalb ile zikretsem, "Şeytan insanın damarlarında kan gibi dolaşır" hadîs-i şerîfi gereğince, şeytan bu zikri duyar. Ne yapacağımı bilemiyorum, bu müşkülümü halletmenizi istirhâm ederim, efendim!" diye arz etti. Hocası, büyük âlim Sadreddîn hazretleri, bu yaştaki bir çocuğun kendisinin bile anlıyamadığı böyle bir suâl sorabilmesine hayret etti, hayran kaldı. Cevâb olarak, "Evlâdım! Bu mes'ele, kalb ilimlerinin bir konusudur. Allahü teâlâ nasîb ederse, sana bu ilimleri öğretebilecek bir üstada kavuşturur. Kalb ile zikri ondan öğrenirsin, böylece bu müşkülün halledilmiş olur" buyurdu. Abdülhâlık Goncdüvânî (radıyallahü anh) bu işâret üzerine, mes'elelerini halledecek o büyük zâtı beklemeye başladı. Birgün Hızır aleyhisselâm yanına geldi. Ona, Allahü teâlâyı gizli ve açık zikretme, anma yollarını öğretti ve onu ma'nevî evlâtlığa kabûl edip, "Kalbinden "La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" Kelime-i tayyibesini şöyle şöyle zikredersin!" diye ta'rîf etti. Abdülhâlık hazretleri de, ta'rîf üzere, bu mübârek Kelime-i tevhîdi sessiz olarak, kalben söylemeğe başladı. Bunu, kendisine bir ders olarak kabûl etti. Bu hâl, kendisinin ma'nevî makamlarda pekçok yükselmesine sebep oldu.

Abdülhâlık Goncdüvânî (radıyallahü anh) buyurdu ki: "Yirmiiki yaşında idim. Hızır aleyhisselâm beni, Mâverâünnehr'de yaşayan büyük âlim ve velî Yûsuf-i Hemedânî hazretlerine gönderdi. Ondan tam istifâdeye kavuştum."

Bu sebeple, Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin sohbette üstadı Yûsuf-i Hemedânî (radıyallahü anh), zikir tâlim hocası da Hızır (aleyhisselâm) idi.

Abdülhâlık Goncdüvânî (radıyallahü anh) beş vakit namazını Kâ'be-i muazzamada kılar, tekrar Buhârâ'ya dönerdi. Bir Aşure günü talebelerine ders veriyordu. Evliyâlık hallerini anlatıyordu. Görünüşü müslüman kıyâfetinde olan bir genç kapıdan girip, talebelerin arasına oturdu. Abdülhâlık hazretleri arada sırada o gence bakıyordu. Bir müddet onun sohbetini dinleyen genç. "Efendim! Resûlullah (aleyhisselâm) "Mü'minin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allahın nûru ile bakar" buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfin sırrı nedir?" diye sordu. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, "Sırrı şudur ki; belindeki zünnârını (hıristiyanların ibâdette bellerine bağladıkları ve ucunda haç asılı parmak kalınlığında yuvarlak ip) kesip çıkar ve müslüman olmakla şereflen!" buyurdu. Genç i'tirâz edip, "Allahü teâlâya sığınırım, benim belimde zünnâr mı var?" deyince, Abdülhâlık (radıyallahü anh) bir talebesine işâret etti. Talebe, o gencin üzerindeki hırkasını çıkarınca, belinde zünnâr bağlı olduğu görüldü. Bu hâdise karşısında genç, çok mahcûb oldu. Ne yapacağını şaşırdı. Kalbinde İslâmiyete karşı bir sevgi meydana geldi. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerine muhabbet, sevgi duymaya başladı. Böylece evliyânın, Allahü teâlânın nûruyla baktığının ne demek olduğunu çok iyi anladı. Kelime-i şahadet getirip müslüman olmakla şereflendi. Sâdık talebelerinden oldu. Bunun üzerine Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri talebelerine dönerek buyurdu ki, "Ey dostlar! Gelin biz de ahde uyalım, zünnârımızı keselim, imân edelim. Şöyle ki, bu genç maddî zünnârı kesti, biz de kalbe âid zünnârı keselim. O da, kibr ve gurûrdur. Bu genç, af dileyenlerden oldu; biz de affa mazhar olalım" buyurdu. Dostlar arasında şaşılacak hâller göründü. Hazreti Hâcenin ayaklarına düştüler, tövbelerini yenilediler. Hep birlikte tövbe ettiler ve kalblerinin Allahü teâlâdan başka bir şeye bağlılıkları kalmadı.

Birgün huzûruna bir kimse gelip, "Eğer Allahü teâlâ beni Cennet ile Cehennem arasında muhayyer kılsa, ben Cehennemi seçerim. Zira bütün ömrümde nefsimin arzusu üzerine amel etmedim. O halde Cennet nefsin muradıdır. Cehennem ise, Allahü teâlânın muradıdır" dedi. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri bu sözü red ederek, "Kulun seçme hakkı yoktur. Her nereye git derlerse oraya gideriz. Nerede

kalın derlerse orada kalırız. Kulluk budur. Senin dediğin kulluk değildir” buyurdu. O kimse de, “Efendim! Tasavvuf yolunda bulunan kimseye şeytân yaklaşabilir mi?” diye sordu. Tasavvuf yoluna yeni gelmiş bir talebe, nefsini emmâre olmaktan kurtaramamış ise, birşeye Öfkelendiği zaman şeytan ona yaklaşabilir. Şayet nefsi mutmainne derecesine çıkmış ise, o kimsede öfkelenmek yerine, gayret hâsıl olur. Her ne zaman gayret etse, şeytan ondan kaçar. Bu kadar sıfat o kimseye kâfidir. Yeter ki, Hakka yönelsin. Allahü teâlânın Kitabına ve Resûlünün sünnetine sarılsın. Bu iki nûr arasında tasavvuf yolunda yürüsün” buyurdu.

Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, Allahü teâlânın indinde duâsı makbûl olan kimselerden idi. İnsanlar ve cinler onun duâsına kavuşmak için, uzak yerlerden bile gelirlerdi. Birgün Abdülhâlık Goncdüvânî’nin (radıyallahü anh) huzûruna uzak yerden bir misâfir, biraz sonra da yanlarına, güzel sûretli, temiz giyimli bir genç geldi Abdülhâlık hazretlerinden düâ isteyip hemen ayrıldı. Misâfir, “Efendim! Bu gelen genç kimdi acaba? Gelmesi ile gitmesi bir oldu” dedi. O da, “Bizi ziyârete gelip duâ istiyen bir melek idi” buyurdu. Misâfir hayret etti ve “Efendim! Son nefeste îmân selâmeti ile gidebilmemiz için bize de duâ buyurur musunuz?” diye arzuda bulundu. Bunun üzerine Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, “Her kim farzları eda ettikten sonra duâ ederse, duâsı kabûl olur. Sen, farz olan ibâdeti yaptıktan sonra duâ ederken bizi hatırlarsan, biz de seni hatırlarız. Bu durum hem senin, hem de bizim için duânın kabûl olmasına vesîle olur” buyurdu. (Allahü teâlâ, Resûlullahın ve evliyâsının duâsını kabûl edeceğini Kur’ân-ı kerîmde bildirmektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte, “Saçları dağınık ve kapılardan kovulan öyle kimseler vardır ki, bir şey için yemîn etseler, Allahü teâlâ, onları doğrulamak için o şeyi yaratır” buyuruldu. Allahü teâlâ sevdiği kullarını yalancı çıkarmamak için, yemîn ettikleri şeyleri bile yaratınca, duâlarını elbet kabûl buyurur. Allahü teâlâ mü’min sûresinin altmışıncı âyetinin meâlinde, “Bana duâ ediniz! Duânızı kabûl ederim” buyurdu. Duâların kabûl olması için şartlar vardır. Bu şartları taşıyan duâ elbet kabûl olunur. Herkes bu şartları bir araya getiremediği için, duâlar kabûl olmuyor. Bu şartları yaptıklarına güvenilen âlimlerin, velilerin duâ etmeleri için, onlara yalvarmak şirk olmaz. Allahü teâlâ, sevdiklerinin rûhlarına işittirir. Onların hatırı için istenileni yaratır. Onların rûhları diri iken de, öldükten sonra da, Allahü teâlânın verdiği kuvvet ile ve izni ile dirilere yardım ederler. Böyle inanarak evliyâdan yardım istemek, Allahü teâlâdan başkasına tapınmak olmaz. Allahü teâlâya tapınmak, O’na inanmak, O’ndan istemek olur.

Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, Vasıyyetname risalesinde ma’nevî oğulları Hâce Evliyâyı Kebîr’e buyurdular ki: “Sana vasıyyet ederim ey oğul ki; her hâlinde ilim, edeb ve takvâ üzere ol! İslâm âlimlerinin kitaplarını oku! Fıkıh ve hadîs öğren! Câhil tarikatçılardan sakın! Şöhret yapma! Şöhretde âfet vardır. Aslandan kaçar gibi câhillerden kaç! Bid’at sahibi sapıklar ile ve dünyâya düşkün olanlar ile arkadaşlık etme! Helâlden ye! Çok gülme! Kahkaha ile gülmek gönlü öldürür. Herkese şefkat ve merhamet et! Kimseyi hakîr görme! Kimse ile münâkaşa, mücâdele etme! Kimseden bir şey isteme! Tasavvuf büyüklerine dil uzatma! Onları inkâr eden felâkete düşer. Mayan fıkıh, evin mescid olsun!”

Tasavvufta meşhûr olan (onbir temel kelime), Abdülhâlık Goncdüvânî’nin sözlerindendir.

1) Reşâhat sh. 25

2) Câmi’-il-kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 50

3) Kâmûs-ül-a’lâm cild-4, sh. 3066

4) İrgam-ül-mürîd sh. 51

5) Behcet-üs-seniyye sh. 13

6) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 972

7) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 28

8) Menâkıb-ı Abdülhâlık Goncdüvânî, Fadlullah bin Rüzbehân İsfehânî. Yahyâ Tevfîk kısmı No. 190

9) Risale fî âdâb-ı tarikatı li-Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî Yahyâ Tevfîk kısmı. No: 190

ABDÜLKÂDİR-İ GEYLÂNÎ

(Bkz. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî)

ABDÜLKÂHİR SÜHREVERDÎ (Ebü'n-Necîb)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'n-Necîb olup ismi, Abdülkâhir bin Abdullah bin Sa'd bin Hüseyn bin Kâsım bin Alkame bin Nadr bin Muâz bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr es-Sıddîk'dır (radıyallahü anhüm) Diyâüddîn es-Sühreverdî adıyla anılır. Sühreverdî hazretleri takriben 490 (m. 1097) senesinde Sühreverd denilen yerde doğdu. Gençliğinde Bağdad'a geldi. 563 (m. 1168) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedinci Cum'a günü ikindi vakti Basra'da vefât etti. Ertesi gün erkenden tekkesine defnolundu.

Sühreverdî hazretleri, fıkıh ilmini Nizâmiyye Medresesi'nde hocalık yapan Es'ad Mühenî'den, tasavvuf ilmini İmâm-ı Gazâlî Tûsî'nin birâderi Ahmed eş-Şihâb'dan, hadîs ilmini Ali Bin Neyhan'dan tahsil etti. Tasavvuf yoluna girince, uzun zaman insanlardan uzak yaşadı ve uzlete çekildi. Daha sonra insanlar arasına girdi. Onları va'zü nasîhatlarıyla Allahü teâlâya çağırdı. Onun gayreti sebebiyle çok kimse hakîkî müslüman olma saadetine kavuştu. Kendisinden Ahmed Şihâb'in birâderzâdesi Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, İbn-i Asâkir, Sem'ânî, Abdullah bin Mes'ûd bin Abdullah bin Matar er-Rûmî gibi seçilmiş zâtlar ilim ve edeb öğrendiler.

Sühreverdî hazretleri, hırkasını Kâdı Vecihüddîn'den giydi. O da şeyh Ferec ez-Zencânî'den, o, Şeyh Ebü'l-Abbâs en-Nehâvendî'den, o, Muhammed bin Hafif eş-Şîrâzî'den, o, Kâdı Ruveym Ebû Muhammed el-Bağdâdî'den, o da, Cüneyd-i Bağdâdî'den ilim ve feyz almıştır.

Abdülkâhir Sühreverdî, nefsine hâkim ve Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hâline benzer bir hâl üzere olduğu nakledilir. Çünkü Sühreverdî hazretleri, zâhir ve bâtında, her haliyle İslâmiyetin edeb dâiresinde hareket ederdi. Kendisi ve talebeleri için Bağdad'ın batı yakasında büyük bir tekke inşâ edildi. Onun dersleriyle çok kimseler İslâmiyetin nurlu yolunu öğrendi. Dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular.

Sühreverdî hazretleri, meşhûr Nizâmiyye Medresesi'nde ders vermesi için da'vet edildi. 545 (m. 1150) senesi Muharrem ayının yirmiyedinci günü bu da'veti kabûl edip, orada bir müddet hadîs dersi verdi. Onun dersinin bereketi hemen görüldü. Bütün talebeler tam bir dikkat ve edeb ile istifâdeye koştular. 547 (m. 1152) senesinde Câmi-i Atîk'de va'zü nasihatte bulundu. Sonra Şam'a geri döndü. Adâlet sahibi bir sultan olan Nûreddîn Mahmûd, Sühreverdî hazretlerinin Şam'a teşrîfine çok memnun oldu. Kısa bir süre de Şam'da kalıp va'zü nasihatte bulunan Sühreverdî hazretleri Bağdad'a döndü.

Kendisi anlatır: "Birgün hocamın huzûruna girdim. Bende bir gevşeklik ve isteksizlik hâli vardı. Hocam buyurdu ki: "Sende bir karartı, bir zulmet seziyorum." Bunun sebebini anladım ve bu hocamın bir kerâmetiydi. Oradan ayrıldım, İki-üç gün birşey yemedim. Azığım da yoktu. Dicle kenarına gidip suya girdim ve açlığım böylece gitsin istedim. Fakat gitmedi. Bir zaman sonra, sokakta giderken birisini gördüm. Yanında başkaları da vardı. Ellerindeki tokmakla pirinçleri dövüyor, un hâline getiriyorlardı. Onlara, "Beni de ücretle çalıştırır mısınız?" dedim. "Ellerini görelim" dediler. Gösterdiğimde, "Bu eller ancak kalem tutar" dediler. Sonra bana, içine altın konmuş bir kâğıt uzattılar. Ben de "Bunu alamam, zira bir iş yapmadım ki, eğer yazılacak birşey varsa onu yapabilirim" dedim, içlerinden biri uyanık biri idi. Orada yüksek bir yere çıktı. Yukarıdan hizmetçisine seslenip, "Ona bir tokmak ver" dedi. O da tokmağı bana verdi. Onlarla beraber pirinci tokmakladım. Böyle işe alışık değildim, İş sahibi göz ucu ile bana bakıyordu. Bir saat geçti. Sonra iş sahibi beni çağırdı. Ben de gittim. Bana bir miktar altın verdi ve: "İşte senin ücretin" dedi. Onu aldım ve oradan ayrıldım. Sonra, Allahü teâlâ benim kalbime ilim öğrenmek arzu ve isteğini verdi. Din bilgilerini en ince noktalarına kadar öğrendim. Usûl-i dîn, Usûl-i fıkh, Vâhidî'nin "Vesît"ini, tefsîr ve çok hadîs-i şerîf kitaplarını ezberledim."

Serrâc ed-Dımeşkî ve Şihâbüddîn es-Sühreverdî anlatır: "Birgün Sühreverdî hazretlerinin huzûruna üç hıristiyan ve üç yahudi gelmişti; Onlara îmânı ve İslâmı anlattı. Kabûl etmediler. Sonra onların herbirinin ağzına sütten bir yudum verdi. Bundan sonra herbiri, Kelime-i şehâdeti söyleyip

müslüman oldu. “O sütü içince, kalbimizdeki (Hıristiyanlık ve Yahudiliğin) bütün küfür pisliklerinin dışarı çıktığını hissettik” dediler. Abdülkâhir Sühreverdî buyurdu ki: “Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin önce müslüman olmayışınızın sebebi; şeytanlarınız size mâni oluyordu. Onlar burada önce ıslah oldu. Size Allahü teâlânın hidâyet vermesi için biz de duâ ettik.” Sühreverdî hazretleri sonra mübârek ellerini onların gözlerine sürdü. Kerâmet olarak, onlar uzak yerlerdeki tanıdıklarını gördüler ve onlara müslüman olduklarını bildirip, İslâm Dînine da’vet ettiler.”

Sehâvî şöyle anlatır: “Birgün Sühreverdî hazretleriyle Bağdad’ın sultan çarşısından geçiyorduk. Sühreverdî hazretleri, oradaki bir kasap dükkânında soyulup asılmış bir koyuna bakmaya başladı. Buyurdu ki; “Bu koyun bana diyor ki, ben leşim.” Bunu işiten kasap düşüp bayıldı. Daha sonra suçunu i’tirâf etti ve bir daha böyle yapmıyacağına söz verip, tövbe etti.

Menâvî anlatır: “Sühreverdî hazretleri birgün yanında bulunanlara, “Biz fakiriz, ihtiyâcınızı, yalnızlığı seven Allahü teâlâdan isteyin. Size bir kapı açar. Bu yolda devâm ediniz” buyurdu. Böyle yaptılar. Daha sonra tanıdıkları olan İsmâil Betâihî isminde birisi geldi. Elinde bir kâğıt vardı. Onda da otuz tane dâire vardı. “Bunu alın” dedi. Az bir zaman sonra başka birisi de çıka geldi ve ortaya bir mikdar altın koydu. Sühreverdî hazretleri getirilen bu altınları saydı, tam otuz tane idi ve elden bırakılan her bir altın o kâğıttaki dâiresine düştü. Tam o dâire büyüklüğünde idi. “Alın bunları, ihtiyâcınıza sarfedin, bu, İsmâil hazretlerinin bir kerâmetidir” buyurdu.”

Şâ’rânî hazretleri şöyle anlatır: “Fakir bir kimse Abdülkâhir Sühreverdî’nin evine gelip bir müddet kaldığında, onun odasına hergün girer, hâlini sorar ve ona, “Sende şöyle hâller meydana gelir, nice şeyler sana ma’lûm olur. Bütün bu hâllere kavuşmanla birlikte, sana şöyle şöyle sûrette biri gelir. O şeytandan sakın” buyururdu. Aynen haber verdiği şeyler o fakirin başına gelirdi.”

Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî anlatır: “Birgün amcam Abdülkâhir hazretlerinin yanına bir köylü geldi. Beraberinde bir buzağı getirmişti. “Efendim bu buzağıyı sizin için nezretmiştim. Buyurun” dedi. Amcam; “Bu buzağı diyor ki, nezredilen ben değilim. Ben başka bir kişi için nezredildim. Sizin için nezr edilen bir başkasıdır” dedi. Az sonra birisi geldi. Onun da elinde bir buzağı vardı. Hemen “Efendim sizin için nezr edilen budur. Elinizdeki başkasına âittir” dedi. Onu aldı ve gitti.

Bir defasında amcam Sühreverdî ile giderken, köprü üzerinde birisini gördük. Meyve götürüyordu. Ona, “Bunları bana sat” buyurdu. O da, “Niçin?” dediğinde, “Çünkü o meyveler diyor ki, “Beni bu kişiden satın al. Çünkü o, beni içki içmek için satın aldı” dedi. O kişi düşüp bayıldı. Daha sonra amcamın huzûruna gelip tövbe etti ve “Benim bu hâlimi Allahtan başka kimse bilmiyordu. Fakat Sühreverdî hazretlerine hâlim ma’lûm olmuş” dedi.

Birgün Bağdad’da Kerh denilen bir yere geldik. Orada bir evden sarhoş kimselerin seslerini işittik. Amcam oraya girdi. O evin altında bir yerde, namaz kılıp duâ etti. Sonra eve girdik. Onların toplandığı odaya vardığımızda, içtikleri şarabın su hâline döndüğünü gördük. Hepsi tövbe etti. Amcamın talebesi olmakla şereflendiler.”

Sühreverdî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1. Âdâb-ül-mürîdîn, 2. Şerh-ül-esmâ-ül-hüsnâ, 3. Muhtasâr-ı mişkât-ül-mesâbih lil-Begâvî, 4. Müsannefi fî tabakât-üş-Şâfiiyye.

Abdülkâhir Sühreverdî’nin yazmış olduğu Âdâb-ül-mürîdîn adlı eserinden ba’zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâma ve O’nun âline ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bil ki; herhangi birşeye tâlib olan, onu isteyen kimsenin, önce o şeyin mahiyetini, ne olduğunu bilmesi gerekir. Böylece talibin o husûsa rağbeti, isteği artar. Bir kimse ahlâk ilmi ehlinin akidelerini, zâhir (dış) ve bâtınlarıyla (içleriyle) alâkalı âdabını, aralarında cereyan eden konuşmalardaki ifâdelerin ve kullandıkları kelimelerin ne ma’nâya geldiğini bilmelidir ki, sözlerinde ve işlerinde onların izinde bulunabilsin.

Onların kısaca i’tikâdları ve âdabı şöyledir: Allahü teâlâ birdir. O’nun ortağı yoktur. O’nun eşi, benzeri ve zıddı yoktur. O’nun kâmil sıfatları vardır. Noksan sıfatlardan münezzehtir. O, kendisi tarafından bildirilen isimlerle isimlendirilir. O, cisim değildir. Allahü teâlânın bekâsı vâcibdir. O’nun varlığının öncesi yoktur. O’nun zâtı anlatılamaz.

Ahlâk ilmi âlimlerinden birisine, Allahü teâlâ hakkında sorulduğu zaman şöyle cevap verdi: “Eğer Allahü teâlânın zâtını soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “O’na benzer hiçbir şey yoktur” (Şûrâ-11) buyurulmuştur. O’nun sıfatlarını soruyorsan, İhlâs sûresinde buyurulduğu gibidir. Meâlen şöyledir: “O Allah tekdir. Allah Sameddir (Her yaratığın muhtaç olduğu eksiksiz bir varlıktır). Doğurmadı. O, doğurulmadı da. Hiçbir şey de O’na denk olmamıştır.” Eğer ismini soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde meâlen Allahü teâlâ buyurdu ki: “O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahtır. Gizliyi de aşikârı da bilendir. O, Rahmândır (dünyâda bütün kullara rahmet edendir) Rahimdir (âhırette yalnız mü’minlere merhamet edendir)” (Haşr-22). (Allahü teâlânın daha başka isimleri de vardır. Allahü teâlânın isimleri sonsuzdur. Binbir ismi var diye meşhûrdur. Ya’nî isimlerinden binbir tanesini insanlara bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmın dininde, bunlardan doksandokuzu bildirilmiştir. Bunlara Esmâ-i Hüsnâ denir. Allahü teâlânın isimleri tevkifidir. Ya’nî, İslâmiyette bildirilen isimleri söylemek caizdir. Bunlardan başkasını söylemek caiz değildir. Meselâ, Allahü teâlâya âlim denir. Fakat âlim demek olan fakîh denmez. Çünkü İslâmiyet Allahü teâlâya fakîh dememiştir. Allah ismi yerine tanrı demek caiz değildir. Fakat “Birdir Allah, O’ndan başka tanrı yok” denilebilir. Eğer O’nun fiilini (işini) soruyorsan, Kur’ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki; “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi (O’na muhtaçtır. Hacetlerini) O’ndan isterler. O, her an bir iştedir” (Diriltmek, öldürmek, azîz kılmak, alçaltmak, zengin yapmak, fakir yapmak, duâ edene icabet; etmek, istiyene vermek, v.s. gibi.) (Rahmân-29).

Onlar Allahü teâlânın istivası hakkında Mâlik bin Enes’in (radıyallahü anh) söylediğini söylemişlerdir. Mâlik bin Enes’e (radıyallahü anh) istiva sorulduğunda, Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) şu hadîs-i şerîfini nakletti: “İstivanın olduğu bilinir. Keyfiyeti (nasıl olduğu) mechûldür (bilinmez). Ona îmân vâcibdir. Ondan suâl bid’attir. Onu inkâr küfürdür.”

Onlar yine icmâ’ ettiler ki: Kur’ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir. Mushaflarımızda yazılı olup, dillerimizle okunur, kalblerimizde muhafaza edilir.

> Allahü teâlâyı mü’minler Cennette görecektir. Fakat, nasıl olduğu bilinmeyen, bir görmekle göreceklerdir. Nasıl olduğunu bilinmiyeni anlaşılmayanı görmek de, nasıl olduğu anlaşılmayan bir görmek olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: “Kıyâmet günü Rabbinizi, ondördüncü gecesinde ayı dolunay hâlinde gördüğünüz gibi göreceksiniz.”

Îmân ve ikrâr, Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde bildirdiğine ve Resûlullah efendimizin haber verdiği şeylerin hepsinedir. Resûl-i ekremin haber verdiği şeyler de; Cennet, Cehennem, Levh-i mahfûz, Kalem, Havz, Sırat, şefaat, Mizan, Sûr’un üfürülmesi, kabir azâbı, Münker ve Nekir’in suâli, öldükten sonra dirilmek, Cennet ve Cehennemin ebedî (sonsuz) olarak devam etmek üzere yaratıldıkları, Cennet ve Cehennem ehlinin oralarda sonsuz kalacakları, Cennetliklerin ni’metlere kavuşacağı, Cehennemliklerin azâb görecekleri, fakat Cehennemlikler arasında olan günahkâr mü’minlerin Cehennemde ebediyyen kalmıyacakları v.s. bildirildi.

> Kulların bedenlerini Allahü teâlâ yarattığı gibi, onların işlerini de O, yaratır. Nitekim Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: “Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır” (Saffât-96) buyurdu.

Allahü teâlâ kullarının küfründen, imansız olmasından ve günahlarından râzı değildir. Her iyi ve kötü kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir. Ehl-i kıble olan hiç kimse için, yaptığı bir hayır işten ve iyilikten dolayı, bu Cennetliktir diye şehâdette bulunulamaz. Yine hiçbir kimsenin işlediği büyük günahtan dolayı, Cehenneme gideceğine şehâdet edilemez.

Allahü teâlâ, peygamberleri vasıtasıyle insanlara kitaplar göndermiştir. Peygamberler, insanların en üstünleridir. Muhammed aleyhisselâm da onların en üstünüdür. Allahü teâlâ, O’nunla Peygamberliği sona erdirdi (O’ndan sonra

peygamber gelmiyecektir). Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali, sonra aşere-i mübeşşerenin tamâmı, sonra Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) kendilerini Cennetle müjdelediği kimseler. Sonra Bedr gazâsında bulunan üçyüzonüç kişi, sonra Uhud gazâsında bulunanlar, sonra Bî'at-ur-rıdvân, ya'nî ağaç altında Resûlullaha söz veren bindörtyüz kişi, en üstündür. (Bu üstünlük önce îmâna gelmek, din için herkesten çok mal vermek ve canını feda etmektir. Ya'nî dinde sonra gelenlere üstâd olmaktır. Sonra, ilimleriyle amel edenler, sonra, insanlara en fâideli olanlardır.

Mü'minler arasında üstünlük bakımından farklılık olduğu gibi, melekler arasında da vardır.

Helâli, aramak farzdır. Yeryüzünde helâl her zaman bulunur. Allahü teâlâ, kullarından helâli aramalarını istedi. Fakat mümkün olanı istedi. Ancak, helâl bir yerde çok, diğer yerde azdır. Arayıp bulmak kula düşer.

Dinde inanılması lâzım gelen şeyleri dil ile ikrâr (söyleyip), kalb ile tasdik ettikten (inandıktan, kabûl ettikten) sonra, şartlarına uygun amel yapmakla, kalbdeki îmân parlar. Kişi, îmânı dili ile söylemelidir. Hiçbir zarûret olmadan dil ile îmânı söylememek küfre sebep olur. Dili ile îmânı olduğunu söylediği hâlde, kalbinden inanmıyan, müslüman değildir. O kimse münâfıktır. Ameli terk eden fâsık olur. Sünnet-i seniyyeye uymayan, bid'at sahibidir. İnsanlar, îmân bakımından birbirlerinden farklı derecelere sahiptirler.

Konuşurken yeri gelince "İnşâallah" demelidir:

> Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "And olsun ki, Allah gerçekten Peygamberine o rü'yâyı hak olarak doğru gösterdi. And olsun ki, İnşâallah emniyet içinde kimseler olarak, başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olduğunuz hâlde, korkmaksızın, mutlaka Mescid-i Harâm'a gireceksiniz..." (Fetih-27) buyurdu. Fakat bu âyet-i kerîmede "İnşâallah" şek ve şüphe üzerine buyurulmamıştır. Tasavvuf büyüklerinden birisine, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde "İnşâallah" buyurması hakkında sorulunca; "Allahü teâlâ "İnşâallah" buyurmakla, kullarına böyle söylemeyi, öğretmeyi murâd etmiştir" buyurdu. Âyet-i kerîmede Allahü teâlâ kamil ilmi ile "İnşâallah" derse, ilmi noksan olan kulların konuşmalarında, "İnşâallah" demeleri gerektiği hakkında işâret vardır. Bu yüzden Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) kabristanda "İnşâallah biz size yakında katılacağız"buyurmuştur. Halbuki, Peygamber efendimizin ölüm hakkında ve onlara kavuşma husûsunda hiçbir şüphesi yoktu.
>
> İyilik ve takvâ üzere yardımlaşmalıdır. Kazanç, ticâret ve san'at mübahtır. Kişi mecbûr kalırsa, başkasından birşey isteyebilir. Zengin kimsenin istemesi doğru değildir. Rızâ gösterilen fakirlik, zenginlikten üstündür. Bundan dolayı Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) fakirliği tercih etti. Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) yeryüzünün hazînelerinin anahtarı arz edildiği zaman, Cebrâil (aleyhisselâm) fakirliği işâret etti. Yine Cebrâil (aleyhisselâm) Peygamber efendimize (aleyhisselâm) tevâzu etmesini de işâret etti. Bu sebeple Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) "Yâ Rabbî! Bir gün aç, bir gün tok olmayı istiyorum. Acıktığım zaman sana yalvarırım, doyduğum zaman sana hamd eder, seni anarım" buyururdu.

Tasavvuf ehli, Allahü teâlânın kazâsına rızâ göstermeyi, belâya sabretmeyi, ni'metlere şükür etmeyi, herkese vâcib görmektedirler. Allahü teâlânın azâbından korkmak, rahmetinden ümid kesmemek, kul için iki sağlam iptir ki, kulları Allahü teâlâya karşı edebe muhalif iş yapmaktan alıkoyar. Ümit ve korku hâline sahip olmayan her kalb haraptır, insan, aklı yerinde olduğu müddetçe Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, kulluk vazîfelerini yapmakla mükelleftir. Ancak kulun kalbi, ma'nevî kirlerden temizlenip, kalbi dâima Allahü teâlâ ile beraber olunca, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınırken ve kulluk vazîfelerini yaparken, kendisinde bir zorluk ve meşakkat hissetmez hâle gelir. Fakat yine emirlere uyup, yasaklardan sakınmakla me'mûrdur. Havada bağdaş kurup otursa bile, insan olmak, hiç kimseden kaybolmaz. Ancak beşerî durum, ba'zan kuvvetli, ba'zan zayıf olur. Sıddîklar, nefislerinin köleliğinden kurtulmuşlardır. Âriflerde, kötü sıfatlar bulunmaz.

Allahü teâlâ için sevmek, O'nun için buğzetmek, îmânın en güvenilir ve sağlam kulplarındandır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak) yapmak imkânı olan herkese, imkânı nisbetinde lâzımdır.

Evliyânın kerâmeti haktır. Evliyâ Peygamber efendimizin (aleyhisselâm) zamanında ve ondan sonraki asırlarda da kerâmet gösterdiler. Peygamberlik mu'cize ile değil, Allahü teâlânın onları peygamber olarak göndermesi ve vahy göndermesi ile sabit olur. Peygamberlerin mu'cize göstermesi ve o mu'cize ile inkâr edenlere peygamberliğini isbât etmesi lâzımdır. Velinin ise kerâmetini gizlemesi lazımdır. Fakat Allahü teâlânın, kerâmeti veli kulunda izhâr etmesi (göstermesi) müstesnadır.

Ahlâk ilmi ehli, dinde mücâdele ve münâkaşadan insanları men ettiler. Dünyâ ve âhırette kendilerine fayda verecek şeyleri öğrenip, bunlarla meşgûl olmayı, zararlı olanlardan ise sakınmayı tavsiye ettiler.

> Dînen giyilmesi haram olanların dışında, bütün elbiseleri giymek mübahtır. Gösterişli ve süslü olmayan elbiselerle yetinmelidir. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Az fakat kâfi gelen, çok fakat Allahü teâlâdan alıkoyandan daha hayırlıdır" buyurdu. Zira dünyânın helâl elbiseleri için, yarın kıyâmet gününde hesap, haram olanları için de ceza vardır.
>
> Ma'nâyı bozmadığı ve tegannî olmadığı müddetçe, Kur'ân-ı kerîm okurken sesi güzelleştirmek müstehabdır. Çünkü Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîfte; "Kur'ân-ı kerîmi seslerinizle süsleyiniz" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; "Herşeyin bir süsü vardır. Kur'ân-ı kerîmin süsü ise, güzel sestir" buyuruldu. (Elhân ile, ya'nî mûsikîye uyarak tecvidi bozmak bid'at ve dinlemesi de büyük günahtır.) Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) şiir hakkında sorulduğu zaman: "O bir sözdür, iyisi iyi, kötüsü de kötüdür"buyurdu. İçerisinde nasihatler ve hikmetler, Allahü teâlânın ni'metlerinden, sâlih ve iyi kimselerin ve takvâ sahiplerinin güzel hâllerinden bahseden şiirler iyi olanlarıdır. Bunları dinlemekte hiçbir mahzur yoktur. Bir takım yerlerden, zamanlardan ve ümmetlerden bahseden şiirler de dinlenebilir. Hiciv ve kötülük bulunan şiirleri dinlemek günahtır. Nefsin hoşuna giden, şehveti tahrik eden şiirleri okumak haramdır.

Dinde bilinmesi zarurî olan bilgileri, helâl ve harama dâir bilgileri öğrenmek her müslümana lâzımdır. Çünkü bunlara uygun amel yapmak, ancak bunları bilmekle mümkün olur. Yaşanmayan ve tatbik edilmeyen bir ilim, meyvesiz ve fâidesiz olur. Bilmeden, gelişi güzel yapılan bir amel ise, eksik olur. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "İlim taleb etmek, her müslümana farzdır" buyurdu.

Ahlâk ilmi ehli, müslümanlar arasında ameldeki ayrılığı (Amelde dört hak mezhebi) inkâr etmezler. Zîrâ Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde: "Ümmetimin âlimleri arasındaki ayrılık rahmettir" buyurdu. Tasavvuf büyüklerinden birisine, ihtilâfları (farklı ictihâdları) rahmet olan âlimlerin kimler olduğu soruldu. O anda şöyle cevap verdi: "Onlar Allahü teâlânın kitabına sarılan, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) sünnet-i seniyyesine uymaya çok gayret eden, Eshâb-ı Kirâmın yolunda giden âlimlerdir. Bunlar da hadîs âlimleri, fıkıh âlimleri ve tasavvuf büyükleri olmak üzere üç kısma ayrılır. Hadîs-i şerîfler, Edille-i şer'iyyenin (dîni hükümlerin çıkarıldığı dört kaynağın) ikincisidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Peygamber size ne verdi ise, onu alın. Size neyi yasak etti ise, onu da almayın. (Yapma dediğini yapmayın). Allahtan korkun, çünkü Allah, çok şiddetli azâb sahibidir" (Haşr-7) buyuruyor. Hadîs âlimleri, hadîs-i şerîf dinlemek, onları nakletmek, derlemek ve sahih olanını, sahih olmayandan ayırmakla uğraşırlar. Onlar dînin bekçileridirler. Fıkıh âlimlerine gelince; onların, hadîs âlimlerine üstünlükleri vardır. Çünkü onlar, hadîs-i şerîfleri anlayıp, onlardan hüküm çıkarırlar. Dînin hükümlerini bildiren onlardır. Tasavvuf ehli ise, bu

iki sınıf âlimlerin bildirdiklerine uyarlar. Bid'at işlemekten uzak dururlar. Sünnet-i seniyyeye bağlıdırlar. Onlar, fıkıh âlimlerinin icmâ' ettikleri husûslara uyarlar. Bağlı oldukları mezheb içindeki fıkıh âlimlerinin ihtilâf ettikleri husûslarda en güzel ve evlâ olanı alırlar. Te'vîllere ve nefse uymaktan doğan bid'atlere yapışmak onların yolu değildir. Sonra, tasavvuf âlimlerinin yüksek ilimleri ve şerefli hâlleri vardır. Onlar mu'âmelât bilgilerinden, kötü ve çirkin olan hâllerin neler olduğundan, şerefli makamlardan anlatırlar. Tövbe, zühd, vera', sabır, rızâ, tevekkül, muhabbet, ümit ve korku, müşâhede, kanâat, doğruluk, ihlâs, şükür, zikir, tefekkür, murâkabe, ibret almak, Allahü teâlâdan korkmak, O'na ta'zîm, günahlara pişmanlık, haya, fenâ, bekâ, nefsi tanımak, nefsle mücâdele, riyanın incelikleri, gizli şehvet, gizli şirk ve bunlardan kurtulmak, gibi husûslardan bahsederler. Tasavvuf âlimleri, zikirlerin hakîkatleri, insana Allahü teâlâyı unutturan, O'ndan uzaklaştıran çeşitli hâllere dâir hakîkatlerden konuşurlar. Bir kimse, bu üç ilim dalından birinde bir konuya takılsa, o sahanın âlimine müracaat eder. Meselâ, hadîs ilminden anlaşılmayan bir mes'ele için, hadîs âlimlerine müracaat edilir. Fıkhın inceliklerinden bir müşkülü olan kimse, fıkıh âlimlerine; hâl bilgilerinden, meselâ vera'nın incelikleri, tevekkül sahiplerinin makamları hakkında müşkülü olan ise, tasavvuf ehline müracaat eder. Kim bunun aksini yaparsa, hatâ eder.

Tasavvuf (Ahlâk ilmi) büyüklerinin, tasavvufla ilgili konular hakkında sorulan suâllere verdikleri cevaplar, duruma göre farklılık arz eder. Her tasavvuf büyüğü, ya kendi durumuna göre veya suâl soranın durumuna ve derecesine göre cevap verir. Suâl soran talebe ise, ona zâhirî ilimlere, fıkıh kitaplarına göre cevap verirler. Suâl soran tasavvufta orta mertebelerden birisinde ise, onun hâline göre cevap verirler. Suâl soran ârif ise, hakîkat cihetinden cevap verirler. Bu durumu, tasavvuf büyüklerinden birisinin şu sözü çok güzel açıklamaktadır "Tasavvufun başı ilim, ortası amel, sonu mevhibedir (Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı olan ma'nevî ilimdir), ilim, muradı (maksadı) açar. Amel, istemeye yardımcı olur. Mevhibe, amelin meyvesine ulaştırır. Ahlâk ilmi ehli üç kısımdır. Mürid (talebe) durumunda olan tâlibdir. Orta derecede olan (daha yoldadır). Sona varmış olan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş olandır. Talebe, muradına ermek için çalışır. Orta derecede olan, makamların âdabını gözetmekle meşgûldür. Bir hâlden diğer bir hâle yükselir. O, devamlı ilerleme halindedir. Sona varmış olan ise, bütün makamları aşmış ve artık istikrâra kavuşmuş bir haldedir. Çeşitli hâller, onda bir değişiklik meydana getiremezler. Talebe, nefsiyle, şehvetiyle ve şeytanla mücâdele etme, hazlarından uzak kalma mertebesindedir. Orta mertebede olan, murada kavuşabilir miyim, yoksa kavuşamaz mıyım korkusu ile içinde bulunduğu hâllerde doğruluğa riâyet, makamlarda edebi gözetme mertebesindedir. Sona ulaşan ise, bütün makamları elde etmiştir. Onun hâli, darlıkda da, genişlikte de eşittir. Onun yemesi açlığı, uykusu uykusuzluğu gibidir. Onun, dünyevî istek ve lezzet hissi kalmamıştır. Onun zâhirî (dışı) halk ile, bâtını (içi) Hak iledir."

Tasavvuf yolunda edeb: Bu yolun bir zâhiri, bir de bâtını vardır. Zâhirini halk ile olan edebler, bâtınını ise Allahü teâlâya karşı olan edebler teşkil eder. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm), namazda iken bir şeyle oynayan birisini görünce, "Eğer kalbinde huşû' olsaydı, a'zâların da huşû' hâlinde olurdu" buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs el-Haddâd'a: "Talebelerini sultanlar gibi terbiye ettin" deyince, Ebû Hafs; "Zâhirdeki güzel edeb, bâtındaki güzel edebe delâlet eder" dedi.

Ahlâk ilmi ehli arasında edebe riâyet edilmesi, başka şeylerden önde gelir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde edeb ehlini övüp, onların durumlarını şu âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirdi: "Gerçekten Allahın Peygamberinin yanında (edebe riâyet ederek) seslerini yavaşlatanlar o kimselerdir ki, Allahü teâlâ kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. Onlar için mağfiret ve pek büyük bir ecr vardır" (Hucurât-3). Ebû Abdullah bin Hafif: "Ruveym bin Ahmed bana; "Ey Oğul! Amelin güzel, edebin ince olsun" dedi"

Denilir ki, tasavvufun tamâmı edebten ibârettir. Her zamanın, her hâlin ve makamın riâyet edilmesi gereken edebi vardır. Edebe yapışan kimse, büyüklerin mertebesine kavuşur. Edebden mahrûm olan kimse, yakınım zannettiği yerden pek uzaklardadır. Kabûl edileceğini umduğu yerden geri çevrilir. Edebden mahrûm olan kimse, bütün hayırlardan mahrûm olur.

Denilir ki, nefsin edebi; nefse hayrı tanıtmak ve onu teşvik etmek, ona şerri (kötüyü) tanıtıp ondan menetmektir.

Denilir ki, edeb; fakirlerin senedi, zenginlerin süsüdür, insanlar edeb husûsunda üç kısımdır. Bunlar Dünyâ ehli, din ehli ve din ehli arasında da dereceleri yüksek olanlardır.

Dünyâ ehlinin âdabının ekserisi, fesahat ve belagat ilimlerini, meliklerin haberlerini ve şiirleri ezberlemektir. Din ehlinin edeblerinin ekserisi, zâhir (dış) ve batınlarını (içlerini) Allahü teâlânın emirlerine uymakla süslemek, nefsinin arzu ve isteklerini terk etmek; haramlardan ve şüphelilerden sakınmak, hayır işlere koşmaktır. Din ehlinden büyük zâtların âdabı ise, kalblerini Allahü teâlâdan başkası ile meşgûliyetten korumak, sırları gözetmektir. Tasavvuf yolunda talebe durumunda olanların, amel bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Orta durumda olanların, edeb bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Âriflerin ise, himmet bakımından birbirine üstünlükleri vardır.

Cüneyd-i Bağdadî'ye "Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup, kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zanneder. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden ötürü insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir" (Bekâra-273) meâlindeki âyet-i kerîme hakkında sorulunca, "Onların himmetlerinin yüksekliği Allahü teâlâdan başkasına ihtiyâçlarını arz etmekten men eder" buyurdu.

Muhtelif yerlerdeki edepler: Misâfire ikram: Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Mü'minlerin Allah için birbirlerini ziyâret etmeleri, güzel ahlâktandır" buyurdu. Ziyâret edilen kimsenin, kendisini zorlamadan, evinde ne varsa misâfirine onu ikram etmesi gerekir. Evinde bir yudum su bile olsa onu ikram eder. Ev sahibinin yanında ikram edeceği birşey olduğu hâlde, misâfirine ikram etmezse, o gün ve o gece Allahü teâlânın gazâbını üzerine çekmiş olur.

Hasen-i Basrî'nin yanına girmek için izin istendiği zaman yanında yiyecek birşey varsa, o kimseyi kabûl eder, yoksa kendisi dışarıya, onun yanına çıkardı.

Denilir ki, misâfire karşı edeb şöyledir: önce selâm, sonra ikram, sonra taam (yemek), sonra kelâm (konuşma). Misâfirlere, dünyâ ve dünyâ ehli ile alâkalı lüzumsuz şeylerden sorulmaz. Ancak büyük zâtlardan ve sevdiklerinden sorulur.

Yûsuf bin Hüseyn dedi ki: Zünnûn-i Mısrî'ye "Kiminle arkadaş olayım?" diye sordum. Cevâbında, "Hasta olduğunda seni ziyâret eden, günah işlediğinde senin için Allahü teâlâdan af dileyen kimse ile" buyurdu.

Rivâyet edilir ki; Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) yolda giderlerken bir yerde durup, orada bulunanlara selâm verdi ve "Size iyilerinizi ve kötülerinizi haber vereyim mi?"

"Hayırlılarınız, iyiliği umulan ve kötülüğünden emîn olunanlardır. Şerlileriniz ise, iyilik umulmıyan ve kötülüğünden emîn olunmıyanlardır" buyurdu.

Sefer Âdâbı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret, ne de bir alış-veriş, Allahı anmaktan (ona ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan), namazı gereği üzere kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoyamaz. Onlar, öyle bir günden (kıyâmet gününden) korkarlar ki, o günde kalbler ve gözler korkudan döner." (Nûr-37) buyurulanların kimler olduğu Resûlullah efendimize (aleyhisselâm) sorulunca; "Yeryüzünde, Allahü teâlânın fadl ve ihsânından istiyerek dolaşanlardır" buyurdu.

Seferde asıl olan, cihâd için yola çıkmaktır. Sonra hac, sonra-Resûl-i ekremin kabr-i şerîflerini

ziyâret gelir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Üç mescidden başka mescidlere ziyâret için gidilmez. Bunlar; Mescid-i Haram, benim mescidim (Mescid-i Nebevî) ve Mescid-i Aksâ'dır" buyurdu. Bunlardan sonra; ilim tahsili için, âlimleri ve dostları ziyâret için yolculuk yapılır. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: "Allahü teâlâ, benim için birbirini sevenlere, benim için birbirlerini ziyâret edenlere sevgim haktır, buyurdu."

Ebû Zer'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm); "Allah için ziyâret et. Kim Allah için ziyâret ederse, yetmiş bin melek onu ziyâret eder ve "Allahım o senin için ziyâret ettiği gibi, sen de ona vâsıl ol, ziyâret et" diye niyaz ederler. Bir Münâdî de, "Sen de iyisin, ziyâretinde. Bundan dolayı Cennetten bir yere yerleştin" der" buyurdu. Sonra ziyâret; haksızlık ve zulümleri gidermek, helâl rızık aramak, ibret almak, için yapılır. Gezinti için, riya ve nefsin arzularına, isteklerine uymak üzere, memleketlerde dolaşmak için yolculuk yapılmaz.

Ebû Turab Nahşebî (radıyallahü anh) der ki; "Tasavvuf yolundaki talebeler için, nefslerine uyarak yaptıkları seferden daha zararlı birşey yoktur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde;"Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoymaya çalışanlar gibi olmayın.." (Enfâl-47) buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, ümmetimin zenginleri hacca seyahat için giderler. Orta durumda olanları ticâret için, kurrâlar (Kur'ân-ı kerîm okuyucuları) riya için, fakirler de dilenmek için giderler" buyurdu.

Ana-baba ve hocanın rızâsı ve izni olmadan yola çıkmamalıdır. Eğer izinsiz çıkarsa, seferinde birçok engelle karşılaşır ve yolculuğunda bereket olmaz.

Topluluk hâlinde yolculuk yapılıyorsa, en zayıfların yürüyüşü gibi yürümelidir. Arkadaşı durduğu zaman durmalıdır. Mümkün mertebe, namazları vaktinden sonraya tehir etmemelidir. Eğer mümkün ise, yürüyerek gitmeyi bir vâsıtaya binerek gitmeye tercih etmelidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Bir bineğe binerek hacca giden kimsenin, bineğinin attığı her adım için yetmiş hasene, yürüyerek giden kimsenin her adımına karşılık ise harem hasenatından yediyüz
hasene (iyilik) vardır"buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) "Harem hasenatı nedir?" diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; "Onun bir hasenesi, yediyüzbin hasenedir" buyurdular.

Toplulukla yapılan yolculukta, mümkün mertebe yolculuk arkadaşlarına hizmet etmeli, onların meşakkatlerini gidermelidir. Adiy bin Hâtem şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (aleyhisselâm), "Ey Allahın Resûlü! sadakaların en faziletlisi hangisidir?" diye sorulunca, "Kişinin, Allahü teâlânın rızâsı için arkadaşlarına hizmet etmesidir" buyurdu.

Bir memlekete gidildiği zaman, eğer orada büyük bir âlim varsa, önce onun ziyâretine gidilir. Yoksa, sâlih kimselerin yanına gidilir. Böyle kimseler çoksa, en faziletli ve kıymetli olanının yanına gidilir. Yine bir memlekete gidildiği zaman, abdest ve temizlik ihtiyâcının giderilmesi için uygun bir yer aranır. Akarsu olan yer, yerleşmek için tercih edilir. Abdest aldıktan sonra, iki rek'at namaz kılar ve yanına gideceği büyük bir zât varsa onun yanına gider. Yanında bir süre oturur. Soracağı bir husûs varsa, onu sorar, yoksa onun yanında konuşmaz. Eğer o büyük zât birşey sorarsa, ona cevap verir.

Yolculuğa çıkan kimsenin yanında abdest için bir kab bulundurması lâzımdır. Büyük zâtlardan ba'zısı, yolculuk yapan birisi ile müsâfeha yapınca, onun avucunda ve parmaklarında su kabı taşıdığına dâir bir izin olup olmadığına bakardı. Eğer böyle bir iz bulursa, onu çok iyi karşılar, bulamazsa, ona yüz vermez ve onu kabûl etmezdi. Yine onlardan birisi, yolculuk yapan birisinin yanında su kabı görmezse, bundan, onun namazı terketmeyi göze aldığına hükmederdi. Yola çıkacak kimsenin yanına; iğne, iplik, makas,

çakı v.b. gibi şeyleri alması müstehabdır. Çünkü bunlar, farzları eda etmeye yardımcı olurlar. Yolculuğa çıkmak isteyen bir kimse, dostlarını ve tanıdıklarını dolaşması, onlara veda etmesi ve onlarla helâllaşması lâzımdır. Yola çıkan kimsenin özellikle namazlarını terk etmemesi lâzımdır.

Giyinme âdâbı: Giyinmede temizliğe çok dikkat edilir. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Temizlik imândandır" buyurdular. Giyimde avret mahallini örtüp, sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiselerin, temiz, imkânına göre kıymetli kumaştan olması esastır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) İbâdet niyetiyle alanları dünyâdan saymamışlardır.

Yeme-içme âdâbı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Yeyin, için isrâf etmeyin. Çünkü Allahü teâlâ isrâf edenleri sevmez" (A'râf-31) buyuruyor. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte, "Sizden biriniz birşey yediği zaman "Bismillâhirrahmânirrahim" desin. Eğer başında Besmeleyi unutur. Sonra hatırlarsa, "Bismillahi evvelühu ve âhıruhu" desin" buyurdu. Yine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) yemek kabını işâret buyurarak, "Onun kenarlarından yiyiniz. Ortasından yemeyiniz. Çünkü bereket, yemeğin ortasına iner" buyurdu.

Rızık husûsunda merak etmemeli, endişe etmemelidir. Bütün vaktini bununla geçirmemelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Nice hayvanlar vardır ki, rızkını yüklenip taşımaya güçleri yetmez. Onlara da, size de, rızkı Allahü teâlâ verir. Allahü teâlâ Semî'dir. Alîmdir" buyuruyor. (Ankebût-60).

Yemek yerken, açlığı gidermek, nefse hakkını vermek ibâdet ve tâatleri yapabilecek kuvveti, enerjiyi kazanmak kastedilir. Yoksa, yemek, lezzet almak niyetiyle yenmez. Peygamber efendimiz." (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte "Nefsin, insan üzerinde hakkı vardır" buyurdular. Büyük zâtlardan birisine, "Tasavvuf ehli nasıl yemek yerler?" diye sorulunca, "Hastanın, şifa bulmak ümidi. İle ilâç alması gibi" diye cevap verdi. Yemek yerken; mi'denin üçte biri yemek için, üçte biri su için, üçte biri de hava için ayrılmalıdır.

Yemek hazır iken beklememeli, vakti yemekle geçirmemeli. Yemeği normal zamanı içinde bitirmeli.

Yemek yerken, hiçbir yemeği kötülememelidir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), "Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm), hiçbir yemeği asla kötülemedi" buyurdu. Acıkmadan yememeli, acıkınca yemelidir. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Yediğiniz yemekleri, Allahü teâlâyı anarak ve namaz kılmak sûretiyle eritiniz. Tok karınla uyumayınız. Yoksa kalbiniz kasavetli olur" buyurdu.

Yemek yerken güzel şeylerden konuşmalıdır. Denildi ki: Yemek yerken konuşmamak, mecûsîlerin âdetidir. Yemek yerken, sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak, Besmele çekmek, üç parmakla yemek, lokmayı küçük almak, lokmayı iyice çiğnemek ve parmakları yalamak sünnettir. Câbir (radıyallahü anh) şöyle dedi: Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bize parmaklarımızı yalamamızı ve tabağı sıyırmamızı emrederek, "Sizden birisi, bereketin, yemeğin neresinde olduğunu bilemez" buyurdu. Yemek yerken başkasının lokmasına bakmamalıdır. Çünkü hadîs-i şerîfte "Sizden biriniz, arkadaşının lokmasına bakmasın" buyurulmuştur. Yemek yemeği bitirdikten sonra, Allahü teâlâya hamd etmelidir. Büyük zâtlardan birisi; "Dostlarla beraber, rahat ve neş'e ile, yabancıların yanında edebe riâyet ederek, fakirlerle beraber îsâr (onları kendisine tercih) ederek yemelidir" buyurdu.

Yemeği yalnız yememelidir. Ailesi veya arkadaşları ile yemelidir. Çünkü Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: "En hayırlı yemek, yiyenlerin çok bulunduğu yemektir."

"Dostlarla beraber yemek yemek, şifâdır."

“İnsanların şerlisi; yalnız yiyen, hizmetçisini döven, başkasını doyurmayandır.” Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), bir toplulukla yemek yedikleri zaman, yemeği en son bırakırlardı.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûruna girdim. Namaz kılıyorlardı. Namazdan sonra Resûlullahın (aleyhisselâm) aç olduklarını öğrenince, ağladım. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm), “Ağlama! Çünkü Allahü teâlânın rızâsını diliyerek, aç olan kimseye, kıyâmetin şiddeti isâbet etmez” buyurdu.

Büyüklerden bir zât şöyle buyurdu: “Misâfire ve ev sahibine şu üç şey lâzımdır Ev sahibine lâzım olan üç şey: Misâfire helâl yedirmek, namaz vakitlerini gözetmek ve namaz vaktinde misâfirini kaldırmak, gücünün yettiği şeyi misâfirden esirgememektir. Misâfire lâzım olan üç şey: Ev sahibinin dediği yere oturmak, kendisine ikram edilen yiyeceklere rızâ göstermek, ev sahibinden izin aldıktan sonra evden ayrılmaktır.”

Yatma âdabı: Allah için uyumaya çalışmalıdır. Allahü teâlâdan gâfil olarak uyumamalıdır. Allah için uyuyan kimse, farzları eda etmekte yardımcı olması için uyur ve niyeti bu olur. Nafileleri, özellikle gecenin sonunda kılar. Çünkü hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Allahü teâlâ gecenin sonunda “Duâ eden var mı? Kabûl edeyim, isteyen var mı? istediğini vereyim. Af ve mağfiret olunmasını diliyen var mı? Onu af ve mağfiret edeyim” buyurur.

Allahü teâlâyı zikredenler, ananlar, uyuyuncaya kadar Allahü teâlâyı anarlar. Bunlar Kur’ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilir: “Onlar ki, Rablerine secdeler ve kıyâmlar yaparak (namaz kılarak) **geceyi geçirirler**.” (Furkan-64).

Abdestli olarak uyumalıdır. Sağ tarafa yatarak şu duâyı okumalıdır (Allahım! Senin yüce isminle yattım. Senin isminle kalkacağım. Allahım! Nefsimi tutarsan, ona merhamet eyle, eğer onu salıverirsen, sâlih kullarını muhafaza ettiğin gibi nefsimi de muhafaza eyle. Allahım! Kullarını dirilttiğin gün, beni azâbından koru.) Her uyandığında Allahü teâlâyı hatırlamalıdır. Uyanınca abdest alıp iki rek’at namaz kılıp, tekrar uyunursa, çok sevâb kazanılır. Sabah namazından sonra uyumak uygun görülmemiştir. Akşam namazından sonra da uyumamalıdır.

İstemenin Âdâbı: Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde fakirleri meâlen şöyle medh buyuruyor: “Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zannederler. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden dolayı insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir.” (Bekâra-273). “Ey Resûlüm! Dilenciyi de azarlama” (Duhâ-10) Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) ise bir hadîs-i şerîfte; “At üzerinde bile gelse, istiyene veriniz” buyurdu.

Ebû Hafs, “Kim kendisini istemeye alıştırırsa, tama’ya, hıyânete ve yalana mübtelâ olur” buyurdu.

Tasavvuf yolundakiler, ancak zarûret ve ihtiyâç hâlinde isterler. Birşey istedikleri zaman, sâdece kendilerine yetecek miktarı alırlar. Onlar kendileri için istemeyi iyi görmezler, arkadaşları için istemeyi münâsip görürler.

Hastalık zamanındaki âdâb: Hastalık gelince, tedâvisi için çalışmalı, sabırlı olmalı. Hastalığı olan ibret almalı. Sağlığın kıymetini düşünmeli. Aynı zamanda, hastalık günahlara keffârettir. Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Bir günlük humma hastalığı, bir senelik günaha keffârettir” buyurdu. Fıkıh âlimlerinden birisi; “Elemde birçok ni’metler vardır. Elem ve hastalık, günahlardan kurtulmaya, sabrın sevâbını kazanmaya, gafletten uyanmaya, sıhhat zamanındaki ni’meti hatırlamaya, tövbeyi yenilemeye, sadakaya teşvike vesile olur” buyurdu.

Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) birgün; “Ey Allahın kulları, tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ, her hastalığın ilâcını da yaratmıştır” buyurunca orada bulunanlar, “Ey Allahın Resûlü! Tedâvi, Allahü teâlânın kazasından birşey giderir’ mi?” diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) “Tedâvi de Allahü teâlânın kazâsındandır” buyurdu.

Ölüm zamanındaki âdâb: Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîflerinde; “Lezzetleri gideren ölümü çok hatırlayınız” buyurdu. İbn-i Harîrî şöyle anlattı: “Vefâtı sırasında Cüneyd-i Bağdâdî’nin yanında idim. Kur’ân-ı kerîm okuyordu. Ben, “Efendim, biraz kendinize acıyın. Bu kadar kendinizi yormayın” deyince bana, “Ona en muhtaç olduğum an şu saattir. Çünkü, amel defterim onunla dürülecek, onunla son bulacak” dedi ve tekrar Kur’ân-ı kerîm okumaya başladı. Bekâra sûresinden yetmiş âyet-i kerîme okudu. Sonra Hak teâlânın rahmetine kavuştu.”

Belâ ve musibet zamanındaki âdâb: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “.... Seni çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan ettik, (sonra, seni herbirinden kurtardık.)” buyurdu. (Tâhâ-40) Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Biz peygamberler topluluğuyuz. Bizim için belalar, ecirler gibi, kat kat verilir” buyurdu.

Belâ ve musibet zamanında sızlanmamalı ve şikâyette bulunmamalı, belâ ve musibete göstereceği sabırdan dolayı Allahü teâlâ katında kazanacağı ecir ve sevâbı gözünün önüne getirmelidir. Allahü teâlânın, sabredenler için hazırladıklarını düşünmelidir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, bizim muhafazamız altındasın. (Uykudan veya herhangi bir yerden) kalktığın sırada Rabbine hamd ile tesbih eyle” (Tûr-48) buyuruyor.

Hayırlı işlerde, Allahü teâlâdan yardım dile. Birşey başına gelirse, bu, Allahü teâlânın kaderidir, Allahü teâlâ neyi dilerse yapar, de. Eğer şöyle olsaydı veya böyle olsaydı demekten sakın. Çünkü böyle söylemek, şeytanın açtığı bir kapıdır, İbn-i Atâ: “Belâ ve musibet zamanında, kulun doğru veya yalancı olduğu anlaşılır. Kim genişlik zamanı şükreder, belâ ve musibet zamanında da feryâd edip şikâyette bulunursa, o yalancılardandır” buyurdu. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “(Müşrikler tarafından eziyet edilen) **o** insanlar sandılar ki, “Îmân ettik” demeleriyle bırakılacaklar da imtihana çekilmiyecekler? Doğrusu biz onlardan evvelkileri de (çeşitli belâlarla) denedik. Allah(imtihan sûretiyle, imânında) sâdık olanları da muhakkak bilecek, yalancı olanları da elbette bilecek” buyurdu. (Ankebût-2, 3). Diğer bir âyet-i kerîmede ise, “Andolsun sizi, muharebe ve diğer meşakkatli şeylerle imtihan ederiz. Tâ ki, içinizden mücâhidleri ve sabır gösterenleri, (imânında sâdık ve yalancı olanların) haberini meydana çıkaralım”buyuruldu. (Muhammed-31).

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Belâ ve musibet, âriflerin kandili, murîdlerin uyanıklığı, gâfillerin de helakıdır.”

Dilin âdabı: Dilin âdabı; dâima Allahü teâlâyı anması, kardeş ve dost edindiği kimseleri hayırla anması, onlara duâ, va’zu nasihat etmesi, onlara hoşlanmadıkları şeyleri konuşmamasıdır. Dil, gıybet etmemeli, söz taşımamalı, başkalarını kötülememeli, kendisine lâzım olmayan şeylerle ilgilenmemelidir. Bir topluluk arasında bulunduğu zaman, o topluluk, kendisini alâkadar eden konularda konuşuyorlar ise konuşmalıdır. Eğer kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşuyorlarsa, onların yanından uzaklaşmalıdır. Her yerde, hâlin gerektirdiği şekilde konuşmalı, yoksa konuşmamalıdır. Denilir ki: “Allahü teâlâ dili; kalbin tercümanı, hayrın ve şerrin anahtarı olarak yarattı.” Kalbinin iyiliğini istiyorsan, dilini muhafaza etmek sûretiyle kalbine yardımcı ol. Susmak önemli bir iştir. Çünkü susmak; câhilin perdesi, akıllının süsüdür.

Kulağın âdabı: Fuhuş ve şehveti tahrik edip, fuhşa sürükleyen sözleri, dedikoduyu ve her kötü olan şeyi dinlememelidir. Kulak, Allahü teâlânın zikrini, va’zu nasihatleri, dîne ve dünyâya fâidesi olan şeyleri dinlemelidir. Böyle şeylerden bahsedenleri dinlemek çok güzeldir.

Gözün âdabı: Haramlardan, insanların ve dostların ayıplarına bakmakdan gözü men etmelidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Allah, gözlerin hâin bakışını da bilir, kalblerin gizlediğini de...” (Mü’min-19) buyuruyor. Bakılan şeylere ibret ile, Allahü teâlânın kudret ve azametine, güzel yaratmasına delîl olarak bakmalıdır. Fakat insanın böyle olabilmesi için, kötülüğü emreden nefsin isteklerinden temizlenmesi lâzımdır.

Bir zât şöyle anlatır: “Bir kadına şehvetle bakmıştım. O gece rü’yâmda bir ses bana şöyle dedi: “Dünyâ benim evim, içindekiler kullarım, kim onlardan birine haksız olarak bakarsa, bana hıyânet etmiş olur.” Bu sırada uyandım ve bundan sonra hiç kimseye böyle bakmıyacağıma yemîn ettim.”

Ebû Ya’kûb en-Nehrecûrî ise şöyle anlattı: Birgün Kâ’be-i muazzamada tavaf ederken, tek gözü bulunan birisini gördüm. “Allahım senden, sana sığınırım” diyordu. Ona “Bu nasıl duâdır?” diye sorduğumda, bana şöyle cevap verdi: “Ben, elli seneden beri buradayım. Birgün bir kadın gördüm. Gayet beğendim, ondan lezzet aldım. Bu sırada gözümün üzerine bir tokat indi. O anda gözüm yanağımın üzerine aktı. Ben “Ah” dedim. Bir ses: “Bir bakış, bir tokat karşılığındadır. Ne kadar bakarsan, o kadar tokat atarız,” denildi.

Kalbin âdabı: övülen, kıymetli ve yüksek hâllere riâyet etmek, kötü ve kötülenen işleri zihinden atmak, Allahü teâlânın ihsânlarını ve ni’metlerini, yaratıklarının acâib durumlarını düşünmektir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Sağ duyulular o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (dâima) Allahı anarlar. Göklerin ve yerin yaradılışı hakkında Allahın varlığını isbât için iyice düşünürler ve şöyle derler: “Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi Cehennem ateşinden koru” buyuruyor. (Âl-i İmrân-191). Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) bir hâdis-i şerîfte; “Bir saat tefekkür, bir sene ibadetten daha hayırlıdır” buyuruyor.

Allahü teâlâ hakkında, müslümanlar hakkında güzel zan sahibi olmak, hasetten, hıyânetten, kötü ve bozuk akidelerden kalbi temizlemek, kalbin edeblerindendir. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Hakîkatini bilmediğin şeye zan ile tâbi olma. (Ya’nî, bilmediğin şeyi biliyorum deme.) Muhakkak ki, kulak, göz ve kalbin herbirine sahibinin ameli sorulur. (Ya’nî, sahibin senin ile ne yaptı, denir.)” buyuruluyor. (İsrâ-36). Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; “Dikkat ediniz, vücutta bir et parçası vardır ki, o iyi olunca, bütün vücûd iyi olur. O bozuk olunca, bütün vücûd bozuk olur. Dikkat ediniz, bu kalbdir” buyurdu. Sırrî-yi Sekatî buyurdu ki: “İnsanların kalbleri üç çeşittir. Birisi dağ gibidir. Onu hiçbir kötü düşünce ve hiçbir şey onu sarsamaz. İkincisi hurma gibidir ki, onun kökü sabittir. Fakat rüzgâr onu sağa sola sallar. Üçüncüsü, tüy gibidir ki, her çeşit rüzgâr onu götürür. Yerinde hiç sabit kalmaz.”

Elin âdabı: Eli, iyilik ve yardımlaşmada, müslüman kardeşlerine hizmette kullanmalı, onunla kötülüğe yardımcı olmamalıdır.

Ayağın âdabı: Onunla, kendisinin ve din kardeşlerinin iyiliğine olan işlere koşmalıdır. Yeryüzünde kibirlenmeden yürümeli, böbürlenmemeli ve ahdi bozmamalıdır. Çünkü bunlar, Allahü teâlâyı gazâblandıran şeylerdendir. Yine ayaklarla günâha yardımcı olmamak, onun edeblerindendir.

Sohbetin âdabı: Sohbetin evveli ma’rifet, sonra meveddet (sevgi), sonra ülfet (dostluk), sonra beraberlik, sonra uhuvvettir (kardeşliktir). Sohbet, kalbe rahatlık verir. Eğer sohbet, şartlarını hâiz olursa, en üstün hâllerdendir. Çünkü Eshâb-ı Kirâm; ilim, fıkıh, ibâdet, zühd, tevekkül ve rızâ bakımından insanların en üstünü idi. Bütün bu

yüksek hâllere, Resûl-i ekremin (aleyhisselâm) mübârek sohbetleri ile kavuştular.

Aileye ve çoluk-çocuğa karşı olan âdâb: Onlara şefkatle muâmele etmelidir. Onların iyi terbiye edilmesine dikkat etmelidir. Allahü teâlânın beğendiği işlere teşvik etmelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Ey imân edenler! Kendinizi ve aile halkınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu, insanlarla, taşlardır.." buyuruldu. (Tahrim-6) Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Onları terbiye ediniz, onlara dini bilgileri öğretiniz. Böyle yapmak sûretiyle onları ateşten koruyunuz" denilmiştir, özellikle kişi ehli ile Allahü teâlânın hükmü üzere bulunur. Onlara helâlinden yedirmelidir.

Dost ve din kardeşlerine karşı olan âdâb: Dostlar ve din kardeşleriyle beraber olunduğu zaman, mümkün mertebe onlara uygunluk gösterilir, dinen mahzuru olmadığı müddetçe onlara muhalefet etmekten, onlara kin beslemekten, gıybet etmekten, onları haset etmekten sakınılır.

Bütün insanlara karşı olan muâmelede âdâb: Ebû Damdam gibi olmalıdır. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Sizden biriniz, Ebû Damdam gibi olmaktan âciz olur mu? O, sabah ve akşam olduğu zaman "Allahım! Nefsimi ve şerefimi senin için verdim. Allahım! Ben şerefimi kullarına tasadduk (sadaka) ettim. Kim bana söverse, ben ona sövmem. Kim bana zulm ederse, ben ona zulmetmem" der" buyurdu.

Tasavvuf ehlinin âdabı: Kardeş ve dost edindikleri kimselere hizmet ederler. Onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara katlanırlar ve sabrederler. Onlar hakkında hüsn-i zanda bulunurlar. Fakat onlarda Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine uymayan birşey gördüklerinde, buna mâni olurlar. Herkesin kıymeti, mertebesine göre bilinir. Süfyân bin Uyeyne (radıyallahü anh); "İnsanların ne derecede ve mertebede olduklarını bilmeyen bir kimse, kendi derecesini hiç bilmez. Kıymeti ve derecesi olmayan kimse, başkalarının kıymetini bilmez, onları hafif görür" buyurdu.

Bu yolda olan bir kimse, dostlarında ve sevdiklerinde hoş olmayan birşey görürse, onları ikaz eder. Onlara iyi ve güzel olan şeyleri tavsiye eder. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Mü'min, mü'minin aynasıdır" buyurdu.

Onlar herkese derecesine göre muâmele ederler. Âlimlere, tasavvuf büyüklerine hürmet ve saygı gösterirler. Onlara hizmette kusur etmezler. Onların işlerini görürler. Bütün insanlara güleryüz gösterirler. Onlara iyilikte bulunurlar. Hazreti Âişe buyuruyor ki: Resûlullah (aleyhisselâm) evde mübârek baldırları (ayak ile diz arası) açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekr, daha sonra Hazreti Ömer içeri girmek için izin istediler. Resûlullah onlara içeri girmeleri için izin verdi. Onlarla, mübârek baldırları açık olarak, yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Bu sırada Hazreti Osman içeri girmek için izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme neden böyle yaptıklarını sordum. Cevâb olarak; "Meleklerin haya ettiği bir kimseden, ben haya etmez miyim?" buyurdular. Onların hak karşısında boyunları eğiktir. Hakkı her zaman kabûl ile karşılarlar. Kendilerinden küçüklere şefkat gösterirler. Onları terbiye eder, doğru yolu, fâideli olan şeyleri gösterirler. Onları, kendilerini ilgilendirmeyen şeylerden men ederler. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Mâide sûresi altmışüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "Onların Rabbanîleri (zühdü anlatıp buna da'vet eden âlimleri) ve din âlimleri, niçin onları günâh söylemelerinden ve haram yemelerinden alıkoymazlar. Onların yapmakta oldukları bu san'at (vazgeçirmeyi terk etmeleri) ne kadar kötü!"buyurarak, kendi kavimlerini, yapmakta oldukları kötülükten men etmedikleri için o kavmin âlimlerini kötüledi.

Onlar hocalarına (bağlı oldukları zâta) hürmet ederler, emirlerine uyarlar. Yasak ettikleri şeylerden uzak dururlar. Aslında onlarla beraber olmak, onlara hizmettir. Ebû Mensûr Magribî'ye, Ebû Osman Magribî ile ne kadar arkadaşlık ettin?

diye sorulunca: “Ben ona arkadaşlık etmedim. Sâdece ona hizmet ettim” cevâbını verdi. Hocanın hizmetini yerine getirmek vâcibdir. Onların emri altında olmaya sabırlı olmalıdır. Zâhiren ve bâtınen onlara muhalefet etmeyi terk etmelidir. Onların sözlerini dinlemeli, karşılaştığı bütün durumlarını ona söylemelidir. Hocaya çok hürmet etmeli, içinden ve dışından onun hakkında herhangi bir husûsu beğenmemekten sakınmalıdır. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Rabbin hakkı için, onlar, aralarında ihtilâf ettikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden nefsleri hiç bir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe, îmân etmiş olmazlar” buyurdu. (Nisa-65). Denilir ki “Hoca, talebeleri içinde, ümmeti arasındaki peygamber gibidir.” Cüneyd-i Bağdâdî’nin talebelerinden birisi, bir mes’ele sorunca, Cüneyd-i Bağdadî ona lâzım gelen cevâbı verdi. Fakat talebe Cüneyd-i Bağdâdî’ye karşı çıktı. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî, “Bana inanmıyorsanız çekip gidin” buyurdu. Bu yolun talebeleri, hocalarına karşı, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Resûlullahın huzûrunda, Kur’ân-ı kerîmin bildirdiği edeb ve terbiye üzere bulundukları gibi bulunurlar. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde; “Ey îmân edenler! (Söz ve hareketlerinizle ileri varıp da) Allahın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allahtan korkun. Çünkü Allah Semî’dir, Âlimdir. Ey imân edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O’na bağırmayın. Haberiniz olmadan, amelleriniz boşa çıkıverir” buyurdu. (Hucûrât-1, 2). Evliyânın ba’zısı: Kendisini terbiye eden hocasına hürmette kusur eden kimse, bu edebin bereketinden mahrûm kalır” buyurdu.

Hoca, kendisine hizmet edenlere nezâketle muâmele eder. Onlara duâ eder. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyuruyor ki: “Resûlullaha (aleyhisselâm) on sene hizmetçilik ettim. Bana bir kere üf demedi. Şunu niçin böyle yaptın, bunu niçin yapmadın buyurmadı.”

Tasavvuf ehlinin, garîblere karşı âdabı: Onlar, garîblere yakın dururlar. Onlara güleryüz gösterir ve iyi muâmelede bulunurlar. Yanlarına gidip, onlara hizmette gayret gösterirler. Onların hakkını gözetmekte sabırlı olurlar. Onlar, câhillere de güzel bir sabırla katlanırlar. Onlara iyi muâmele ederler. Onlardan gelen sıkıntılara katlanırlar. Onlara şefkat ve merhametle bakarlar. Allahü teâlâ kendilerini onların yerine koymadığı için, Allahü teâlânın kendilerine olan ni’metinin ve ihsânının idrâki içindedirler.

Câhillere karşı davranışları: Eğer câhillerin, istenmedik bir durumlarını görürlerse, onların bu hareketlerine tahammül ve sabrederler. Câhiller, onlara, sapık, câhil ve akılsız olduklarına dâir iftira ederlerse, Peygamberlerin, onlara verdiği; “Ey kavmim bende akılsızlık yoktur” şeklindeki cevâbından başka birşey söylemezler. Birisi Şa’bî’yi (radıyallahü anh) kötüledi ve hakkında ba’zı uygunsuz şeyler söyledi. Şa’bî (radıyallahü anh) ise ona, “Eğer sen, bu sözünde doğru isen, Allahü teâlâ beni affeylesin. Eğer yalancı isen, Allahü teâlâ seni affeylesin” buyurdu.

Onların kendi aralarındaki âdâb: Onların sözlerinde; bu bana, bu sana, bu şöyle olsaydı, böyle olmazdı, niçin yaptın, niçin yapmadın, gibi sözler bulunmaz. Çünkü bunlar, halkın kullandığı kelimelerdir ve onlar, hocaları ne verirse onu alır, ne yap derse, onu yaparlar. Onlar arasında düşmanlık, mücâdele, sürtüşme, alay etme, boş sözler ve gıybet bulunmaz. Onların her biri kendisinden büyüğe karşı onun oğlu gibi, kendi akranlarına karşı kardeş gibi, küçüklerine karşı baba, ana ve hoca gibidirler.

Onlar cemâat hâlinde olup, namaz kılacakları zaman, kendilerine işlerinde müracaat edebilecekleri, ilim, akıl, himmet ve hâl bakımından en yüksek olan birini İmâm yaparlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: “Bir cemâate, Allahü teâlânın kitabını en iyi okutan İmâm olur. Eğer bu husûsta müsavî

olurlarsa, onların dîni en iyi bileni imâm olur. Eğer bunda müsavî olurlarsa, en şereflileri, bunda da müsavî olurlarsa, en yaşlıları, bunda da müsâvî olurlarsa, en önce hicret edenleri imâm olur"buyurdu. Nitekim Resûl-i ekrem (aleyhisselâm) Bedr ehlini, diğer Sahabeye üstün tutardı. Birgün Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) dar bir yerde oturuyorlardı. Bedr ehlinden bir topluluk geldi. Oturacak bir yer bulamadılar. Server-i âlem (aleyhisselâm), Bedr ehlinden olmayanları kaldırarak onları oturttu. Fakat bu durum diğerlerine ağır geldi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Ey iman edenler! (Peygamber tarafından) size meclislerde "Yer açın" dendiği zaman, hemen yer açın ki, Allah da size genişlik versin. "Kalkın" denilince de kalkın ki, Allah, içinizde imân ve tâatte olanların derecelerini yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise, (Cennette) dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Mücâdele-11) âyet-i kerîmesini indirdi. Sonra onların ahlâk bakımından en güzelleri, sonra hicret bakımından en önce olanları, sonra edebi en iyi olanları İmâm olur. Onlara, niyeti ve şefkati en iyi ve samimî olan, en halîm olan, kalben en kuvvetli olan, diyaneti, emâneti en yüksek olan, nefisine ve nefs sâhiblerine ihtimâmı en az olan hizmet eder. Hizmet, hocalıktan sonra ikinci derecede gelir. Denilir ki; "Dünyâya ve nefsinin arzu ve isteklerine esîr olan kimse ile arkadaş olma."

Onlar, insanların ayıplarını zikretmez. Denildi ki; "Kim insanların ayıplarını zikrederse kendisinin ne olduğunu ortaya koymuş, kendi aleyhinde şâhidlik yapmış olur. Çünkü başkalarını, kendisinde olan ayıpları kadar anlatabilir."

Üç kimse ile beraber olunabilir. Birisi, senin kendisinden dînen istifâde ettiğin kimsedir. Bu kimseye iyi yapış. Diğeri, senin kendisine fâide verdiğin kimsedir. Böyle kimseye ikram et. Üçüncüsü, ne kendisinden istifâde edersin, ne de ona bir fâiden dokunabilir. Böyle kimselerle ihtiyâcın kadar bulun. Şeref üç şeydedir. Bunlar; büyüklere hürmet, akranlara hizmet, düşük kimselerden uzaklaşmaktır.

Onlar kibir ve düşmanlığı terk ederler. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Şu âhıret yurdunu (Cenneti) biz, yeryüzünde ne bir zulüm, ne de bir fesad istemiyen kimselere veririz. İyi akıbet (Cennet, Allahın râzı olmadığı şeylerden) sakınanlarındır." buyuruyor. (Kasas-83). Edebli kişi, müslümanlardan birini hakîr görmekten çok sakınır. Resûlullah (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: "Kişinin müslüman kardeşini hakîr görmesi, ona şer olarak kâfidir."

"Kim bir mü'min erkeği veya mü'min kadını hakîr görürse veya onu fakirliğinden ve sâhib olduğu şeyden dolayı aşağılarsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü onu rezîl ve rüsvâ eder."

Velî zâtlardan birisi: "Allahü teâlânın kul olarak râzı olduğu kimseden, sen de kardeş olarak râzı ol. O, kendisine kardeşlerinden veya cemâatten birisi kendisine misâfir olarak geldiği zaman, Ona yiyecek ve içecekten, az veya çok ne varsa takdim eder" buyurdu. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: "Kişinin helaki, yanına kardeşlerinden birisi gelip, evinde olan şeyleri ona takdim etmiyecek kadar onu hakîr görmesidir."

"Cemâatin helaki, takdim edileni hakîr görmeleridir."

"Allah için ziyâretleşmek güzel ahlâktandır."

Onlar, konuşmalarıyla nasihat ederler, insanlara doğru yolu gösterirler, insanların âhırette kurtuluşunu isterler. Herkese fâideli olan şeyleri ve onların durumlarına göre konuşurlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte: "Biz Peygamberler topluluğu, insanların akıllarına (durumlarına) göre konuşuruz." buyuruyor. Tasavvuf ehli, sorulmayan bir mes'ele hakkında konuşmazlar. Bir suâl sorulursa, soranın hâline ve derecesine göre konuşurlar.

Tasavvuf ehli, san'at edinirler, san'atlarını fâideli işlerde kullanırlar. Maişetlerini ve geçimlerini kazanmak için çalışırlar. Fakat onların bu çalışması, kendilerini zamanı gelince farzları edadan alıkoymaz. Bununla beraber, vakitlerinin çoğunu maişet ve geçimlerini te'mîn için geçirmezler. Onlar, kuşluk vaktinden, öğle namazına kadar çalışır. Sonra arkadaşlarının yanına dönerler. Ertesi günü kuşluk vaktine kadar, beş vakit namazı onlarla beraber kılarlar. Kazançlarından, çoluk-çocuklarına verdikten sonra, artan birşey olursa, arkadaşlarına verirler.

Onlar, ihtiyâç ve zarûret hâlinin dışında, kimseden birşey istemezler, istediklerinde de yetecek miktarda birşey isterler. Sâlih kimselerden isterler, isterken de nâzik ve kibar olurlar. Fakat isterken alçalmazlar. Hadîs-i şerîfte; "Malından dolayı zengine tevâzu gösteren fakire, Allahü teâlâ la'net etsin" buyuruldu. Ca'fer-i Sâdık; "Hiçbir mahlûka açgözlü olarak boyun eğme. Çünkü bu, dinde gevşekliktir. Allahü teâlâdan yardım isteyerek, meliklerin dünyâsına karşı istek gösterme. Rızkı Allahü teâlânın hazinelerinden iste."

Onlar, latife yaparlar, fakat yalandan, gıybetten sakınırlar. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Allahü teâlâ doğru konuşarak mizah, latife yapan kimseyi azâba çekmez" buyurdu. Hazreti Ali de: "Resûl-i ekrem Eshâbından birisini gamlı olarak gördüğü zaman, latife ile onu sevindirirlerdi" buyurdu. Fazla mizah, özellikle makam sahibi kimselere karşı iyi değildir. Denilir ki; "Şeref sahibi kimse ile mizah yapma, sana kin besler. Bayağı ve düşük kimse ile de mizah yapma, senin aleyhinde iş yapar."

Onlar, ilimlerini açıklarlar. Onlar bununla, karşısındakine nasihat etmek, onlara fâide vermeyi kastederler. Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) bir hadîs-i şerîfte; "Benim sözümü duyup, onu anlayan ve bunu duyduğu gibi başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü Allahü teâlâ ak etsin" buyurdu.

Onlar, başlarına bir musibet geldiği zaman ağlarlar. Fakat seslerini yükseltmezler, bağırıp çağırmazlar. Resûl-i ekrem de (aleyhisselâm), oğlu İbrâhim'in ölümü üzerine ağladılar ve "Göz ağlar, kalb mahzûn olur. Rabbimizi gazâblandıracak şeyi söylemeyiz. Ey İbrâhim! Biz senin için mahzûnuz" buyurdular.

Tasavvuf ehlinin en büyük özellikleri ahlâklarıdır. Âişe'ye (radıyallahü anha) Resûl-i ekremin ahlâkı sorulduğu zaman, "Onun ahlâkı, Kur'ân-ı kerîm idi" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir" buyurdu. (A'râf-199).

Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) buyurdu ki: "Sizin en kötü olanınız, ahlâkı en kötü olanınızdır."

Hilim, tevâzu, insanlara nasihat etmek, insanların eziyetlerine tahammül etmek, Îsâr sahibi olmak, güleryüzlü olmak, cömert olmak, ağır başlı olmak, affedici olmak, sözünde durmak, haya sahibi olmak, ağırbaşlı olmak, hüsn-i zan sahibi olmak, nefsi hor görmek, dostlara hürmet etmek, âlimlere hürmet etmek, şefkatli olmak, iyilik etmek, küçüklere ve büyüklere merhamet etmek, kendi yaptığı şeyleri büyültmeyip küçük görmek, kendisine yapılan en küçük iyiliği kıymetli görmek gibi güzel hasletler, tasavvuf ehlinin ahlâkındandır.

Hâller, kalbin işlerindendir. Yapılan zikirler sebebiyle kalbe gelir. Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) buyurdu ki: "Hâl denen şey, kalbe iner. Fakat devam etmez. Bu hâllerden muhabbet; Allahü teâlânın sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemektir."

İlmin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Allahü teâlâ, kendinden başka ilâh olmadığını, adâleti ayakta tutarak, delîllerle beyân eyledi. Melekler ve ilim sahipleri de buna îmân ettiler" buyuruyor. (Âl-i İmrân-18). Peygamber efendimiz (aleyhisselâm) hadîs-i şerîflerde buyuruyor ki: "Âlimler peygamberlerin vârisleridir."

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en aşağı birisine olan üstünlüğüm gibidir."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mir'ât-ül-Haremeyn cild-3, sh. 142

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 140

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 101

4) El-A'lâm cild-4, sh. 49

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 173

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 204

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 244

8) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 208

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 311

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 606

ABDÜLKERÎM BİN ALİ BİN EBÛ TÂLİB ER-RÂZÎ

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin yetiştirdiği fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkerîm bin Ali bin Ebû Tâlib er-Râzî olup, künyesi Ebû Tâlib'dir. Hirat'ta tasavvuf büyükleri arasında yaşardı. Fâris'te (İran'da) 522 (m. 1128) senesinde vefât etti. 521 veya 523'de vefât ettiği de rivâyet edildi.

İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Ebû Tâlib er-Râzî, fıkıh ilmini İmâm-ı Gazâlî hazretlerinden öğrendi. Onun ihyâ isimli meşhûr eserini ezberledi, ilim öğrenmek için Bağdad ve başka yerlere gidip, oralarda bulunan âlimler ile görüştü. Ebû Bekr bin el-Hâdıbe ve İmâm-ül-Hüseyn bin Mes'ûd el-Ferrâ ve başka zâtlardan ilim öğrendi. Herat tarihçisi olarak bilinen Ebû Nasr el-Fâmî ve başka zâtlar da kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular.

İbn-üs-Sem'ânî diyor ki; "İmâm hazretleri (Ebû Tâlib er-Râzî), zerâfet sahibi, ince nâzik tavırlı, temiz, nezîh, iffet ve namuslu idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınan, müstakim istikâmet sahibi, dosdoğru bir zât idi. Hüsn-i sîret sahibi idi. Hâl ve gidişatı çok güzel idi."

Yine İbn-üs-Sem'ânî, Ebû Nuaym Abdurrahmân bin Ömer el-Asfar el-Bâmencî'nin şöyle anlattığını naklediyor: "İmâm-ül-Hüseyn bin Mes'ûd el-Ferrâ' hazretlerinin yanında fıkıh öğreniyordum. Onun yanından ayrıldıktan sonra, memleketim olan Bâmeî'ne döndüğümde yanıma fıkıh âlimlerinden biri geldi. Aramızda ilmî konularda müzâkerede bulunduk. Bir mes'elede takılıp cevâbını bulamadık. Ba'zıları, bu mes'elede birbirine uymayan şeyler söylediler. Nihâyet ben kalktım. Hocam, İmâm-ül-Hüseyn hazretlerinin bulunduğu Mervirrûz şehrine gitmek üzere, yaya olarak yola çıktım. Sabah vakti hocamın bulunduğu yere vardım. Huzûrundaki talebelere ders okutuyordu. Abdülkerîm er-Râzî hazretleri de, imamların büyüklerinden olduğu hâlde, teberrüken hocam İmâm-ül-Hüseyn'in yanında oturuyordu. Ders bitinceye kadar bekledim. Ders bitti. Talebeler çıktılar. İçeride iki İmâmdan (Hocam İmâm-ül-Hüseyn ve Abdülkerîm er-Râzî'den) başka kimse kalmayınca, içeri girip selâm verdim. Hocam selâmıma cevap verdi. Fakat başını kaldırmadı. Bana iltifât etmedi. Oturup, takıldığımız fıkhî mes'eleyi kendilerine arzettim. Hocam, "Fıkıh, müşkilleri halletmekten başka birşey değildir" buyurdu ve suâlimi cevaplandırdı. Ama, hâlâ gönlü hoş değildi. Abdülkerîm er-Râzî de buyurdu ki; "Fıkıh âlimleri ve tasavvuf ehlinin, kendilerine mahsûs şartları ve husûsiyetleri vardır. Bir talebe, fakîh (fıkıh âlimi) olan hocasının sözüne (anlattığı, bir mes'elede) "Niçin?" diyebilir. Bu i'tirâz da hocasına hoş gelir. Ama tasavvuf mütehassısının terbiyesinde yetişen bir talebe, asla hocasına i'tirâz edemez. Teneşir tahtası üzerinde, gâsilin (cenâze yıkayan kimsenin) elinde meyyit (ölü) gibidir" dedi, sonra da hocama hitaben, "Şimdi senin, fıkıh âlimlerinin şartlarından olarak onun i'tirâzını kabûl etmen ve onu affetmen gerekir" buyurdu. Bunun üzerine hocam benden râzı oldu. Beni yanına yaklaştırdı. Ben de ellerini öptüm. Beni kucakladı. Bu hâlde memleketime döndüm."

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 179

ABDULLAH BİN AHMED ES-SEMERKANDÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Abdullah bin Ahmed bin Ömer bin Ebi'l-Eş'as es-Semerkandî'dir. 444 (m. 1052)

senesinde Şam'da doğdu. Orada ilim ve edeb öğrendi. Daha sonra hadîs-i şerîf öğrenmek için ilmî seyahatlerde bulundu. Nişâbur, İsfehan ve Bağdad'a gitti. 516 (m. 1122) senesi Rebî'ül-âhır ayında Bağdad'da vefât etti.

Ebû Bekr es-Semerkandî; Bağdad'da; Ebû Bekr el-Hâtib, Abdülazîz el-Kettânî, Ebû Nasr bin Tullab, Ebü'l-Hasen İbni Nükür'den, Nişâbûr'da; fadl bin el-Muhîb'den, İsfehan'da; Ebû Mensûr bin Şükreveyh ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Hadîs ilmi yolunda çok gayret sarfetti. Çok eziyet ve sıkıntılara katlandı. Kendisinden birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde hafız, (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezbere bilen) idi.

Silefî'ye, İbn-i Semerkandî hazretleri hakkında soruldukta; "Ebû Bekr es-Semerkandî fazilet sahibi, âlim ve her bakımdan i'timâda şayan idi" buyurdu. Onun hakkında ayrıca Abdülgafir bin İsmâil de; "Ebû Bekr es-Semerkandî zamanının büyük hadîs-i şerîf âlimi idi." İbn-i Nâsiruddîn ise; "O, sika (güvenilir), sağlam ve incelemesi kuvvetli bir zât idi" demektedir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 29

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1263

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 119

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 49

5) Tabakât-ül-huffâz sh. 459

ABDULLAH BİN YAHYÂ SA'BÎ

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Yahyâ bin İbrâhim bin Ebî Heysem bin Abdüssemî'dir. Memleketine nisbetle Yemenî ve Sa'bî denildi. Yetmişsekiz yaşında iken, 553 (m. 1158) yılında Güney Yemen'de, San'a'nın batısında bir şehir olan Cened'in köylerinden Sehfene'de vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren kendisini ilme veren ve ilim ehli ile düşüp kalkan Ebû Muhammed Sa'bî, birçok âlimden istifâde etti. Yemen'deki ilim merkezlerinde ilim öğrendikten sonra, Hicaz tarafına gitti. Hicaz'da İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerin ilminden istifâde etti. Zamanında, Yemen müslümanlarının en ileri gelen âlimi oldu. Sehfene (Sefîne) köyündeki medresede ders verirdi. Zamanın ileri gelenleri, onun derslerine koşardı.

Yemen'in meşhûr âlimlerinden İmâm Yahyâ bin Ebü'l-Hayr'la arkadaşlıkları oldu. O, "Ebû Muhammed Sa'bî, âlimlerin âlimidir" derdi. Bu iki âlim, sık sık bir araya gelir, sohbet ederler, fıkıh mes'elelerinde istişâre ederlerdi. Ebû Muhammed Sa'bî, haram ve şüphelilerden çok sakınır, harama düşmek korkusundan mübahların bir çoğunu da terk ederdi. Zâhid olarak yaşardı. Çok cömert idi. Eline geçenden zarûret miktarını kendisi için ayırır, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel ahlâkı, engin bilgisiyle insanlara örnek olur, sık sık nasihatlerde bulunurdu. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Birçok âlime hocalık yapan Ebû Muhammed bin Ahmed bin Ömer, Es'âd bin Abdullah Necrî, Ahmed bin Abdülmelik bin Muhammed, Abdullah bin Ya'fer bin Sâlim Irakî, Ahmed bin Ebî Ahmed Tebâî, Reyme kadısı Abdullah bin Ali ve daha birçok âlim talebeleri arasındaydı. Arkadaşlarından Kâdı Müslim bin Ebû Bekr de sık sık derslerine gelir, fıkıh ilminde ondan istifâde ederdi. Talebeleri de hocaları gibi Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'nun rızâsını kazanmak için gayret gösterirlerdi. O güzel ahlâklı, yüksek ilimli, seçkin kimseler, çalışmaları ile insanların ebedî se'âdete kavuşmaları için gayret ettiler.

> Talebeleri anlatır: Birgün Ebû Muhammed Sa'bî ile birlikte, bir yerden bir başka yere giderken, ıssız bir dağ başında Müleyke kabilesinden eşkiyalar önümüzü kesti. Üzerlerimizde ne varsa önlerine attık. Ebû Muhammed Sa'bî'nin üzerinde hiçbir şey çıkmayınca, para vermek istemeyip sakladığını zannettiler ve kılıçla hücum ettiler. Eşkiya, kılıcını vurduğu hâlde kesmediğini görünce şaşırdı. Tövbe edip, sâdık talebe oldu. Yüksek ilimleri öğrenip, güzel amelli sâlih insanlardan oldu. Hocamıza kılıcın kesmemesinin sebebini sorduğumuzda, eşkiyanın hücumu sırasında "Hıfz âyetlerini" okuduğunu bildirdi. Bu

âyet-i kerîmeleri nasıl öğrendiğini de şöyle anlattı: “Birgün arkadaşlarımla beraber dolaşmaktayken, bir kurdun zayıf bir koyunla oynaştığını gördük, merak edip yaklaştık. Kurt koyunla, koyunun yavrusu ile oynadığı gibi oynamaktaydı. Kurt, bizim yaklaştığımızın farkına varınca kaçıp uzaklaştı. Koyunu tutup, kurdun yaralayıp yaralamadığını kontrol ederken, boynuna yazılı bir kâğıdın bağlanmış olduğunu gördük. Kâğıtta; Bekâra sûresi ikiyüzellibeşinci âyet-i kerîmesi, meâlen; “Göklerin ve yerin muhafazası, O’na ağırlık ve zorluk vermez, O çok yüce, çok büyüktür.” Yûsuf sûresi altmışdördüncü âyet-i kerîmesi, meâlen; “Allah en hayırlı koruyucudur. Ve O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.” Saffât sûresi yedinci âyet-i kerîmesi, meâlen; “Biz semâyı, tâatten çıkmış olan şeytandan koruduk.” Hicr sûresi onyedinci âyet-i kerîmesi, meâlen; “Biz semâyı, Allahü teâlânın rahmetinden kovulan her şeytandan koruduk.” Fussilet sûresi onikinci âyet-i kerîmesi, meâlen; “Biz dünyâ göğünü, duyduklarını çalan şeytandan koruduk, işte bu Azîz, Alîm olan Allahü teâlânın takdîridir.” Târık sûresi dördüncü âyet-i kerîmesi, meâlen; “Hiçbir nefs yoktur ki, üzerinde amellerini koruyan bir melek bulunmasın,” Burûç sûresi, onikinci âyet-i kerîmeden sonuncu âyet-i kerîmeye kadar yazılı idi. İşte orada görüp ezberlediğim âyet-i kerîmeleri burada, eşkiyanın karşısında okuyunca, onların kılıçları kesmez oldu” dedi.

Yetiştirmiş olduğu pekçok talebe yanında, birçok kıymetli eserler de yazan Ebû Muhammed Sa’bî, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir “İhtirâzât-ül-mühezzeb” ve “Et-Ta’rîf’, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebi hakkında “Akide” kitabını yazdı.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 140

2) Tabakât-ü fûkahâ-i Yemen sh. 161

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 166

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild- 6, sh. 163

ABDULLAH MAKDİSÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Seyfeddîn Abdullah bin Ömer bin Ebî Bekr el-Makdisî el-Hanbelî olup, künyesi Ebü’l-Kâsım’dır. Şam’ın Kasiyun beldesinde, 559 (m. 1164)’de doğdu. Bağdad’da ilim tahsil etti. Ferâiz, hılâf ve münâzara ilimlerinde çok mahir oldu. Ebi’l-Bekâ’dan nahiv okudu. Ebû Ali’nin “Efsâh” kitabını ezberledi. Aruz ilmini öğrendi ve bu konuda kitap yazdı. 586 (m. 1190)’da vefât etti.

El-Behâ Abdurrahmân diyor ki:

“Abdullah bin Ömer çok zekî idi. Onun zekâsına Bağdadlılar hayret ederlerdi. Hocasından gördüğü dersi bir veya iki defada ezberlerdi; Ben ise ezberliyene kadar çok uğraşırdım. O hılâf ilminde çok tanındı. Haramlardan sakınan, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terkeden vera’ sahibi bir kimse idi.

Muvaffaküddîn’e, Abdullah Makdisî hakkında soruldu. Onlara cevâb olarak dedi ki: “Abdullah, küçükken Bağdad’a gitti. Orada pekçok âlimden ilim tahsil etti. Fıkıh öğrenip, iyi bir fakîh oldu. Çok güzel konuşur, güzel yazı yazardı. Ebü’l-Vefâ (radıyallahü anh) hakkında kitap yazdı. Sonra Şam’a gelip, bizimle gazâ’ya çıktı. Sonra Harran’a gitti. Orada, Şevval ayında, çok genç yaşda vefât etti.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 371

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 94

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 285

ABDÜLMECÎD BİN İSMÂİL

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa’îd olup ismi, Abdülmecîd bin İsmâil bin Muhammed’dir. El-Hirevî diye tanınan bu âlim, Kays kabilesine mensûp olup, Rûm

memleketlerinde kadılık yaptı. Tahsilini Mâverâünnehr'de yapan el-Hirevî, zamanının büyük âlimlerinden oldu. Özellikle Bağdad, Basra, Hemedân ve Rûm memleketlerinde uzun yıllar ders okutan el-Hirevî, 534 (m. 1139) senesinde Semarrâ'ya gitti. Abdülmecîd bin İsmâil, 537 (m. 1143) yılında Kaysâriyye'de vefât etti. El-Hirevî, Fahr-ül-İslâm Pezdevî'den fıkıh tahsil etti. Hocası Pezdevî, fıkıh ilminde çok meşhûr olan bir âlim idi. Kendisinden ise; âlim ve müderris olan İsmâil ve Ahmed adındaki iki oğlu ile Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Bilendî, el-Belhî ilim öğrendi.

Ebü'l-Kâsım bin Asâkir onun hakkında: "Abdülmecîd bin İsmâil Şam'a geldi Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Sa'dullah el-Hanefî el-Bağdâdî ile sohbette bulundu" demektedir.

Abdülmecîd bin İsmâil'in fıkha ve târihe dâir yazmış olduğu birçok eseri vardır. Fakat bilinen bir eseri "El-Eşrâf alâ gavâmid-il-hükûmât"dır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 112

2) Cevâhir-ül-mudiyye sh. 91-a

3) Tabakât-üs-seniyye sh. 302-a

4) Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 272

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 167

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 613

ABDÜLMELİK ET-TABERÎ

Kerâmetler sahibi evliyâdan bir zât. Nizâmiyye Medresesi'nde fıkh ilmini tahsil etti. Mekke'de altıncı asırda yaşadı. Zühd ve vera' bakımından zamanında yaşayan evliyânın önde gelenlerinden idi. Haramlardan şiddetle kaçınır, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder ve dünyâya zerre kadar meyl etmezdi. Çok ibâdet eder, nefsini terbiye etmek için sıkı riyâzet ve mücâhede ederdi. Nefsinin isteklerini hiç yapmaz, istemediklerini yapmak için çok uğraşırdı. Elbise olarak sert olan şeyleri tercih eder, katıksız yemek yer, vaktini böyle sıkıntılara göğüs gererek sabırla geçirirdi. Kendisine zikr olarak seçtiği şu iki kelimedir: "Sübhânallahi ve bihamdihi, sübhânallahilazîm ve bihamdihi."

Hibetullah Kuşeyrî şöyle der: "Mekke"de olduğum zaman, Abdülmelik Taberî'yi ziyâret etmek istedim. Onu bana gösterdiler. Yanına vardığımda, onu ateşler içinde yanıyor bir hâlde buldum. Zahmetle oturdu ve "Hummaya yakalandığımda bununla sevinirim. Çünkü nefs, humma (ateşli hastalık) ile meşgûl olup, beni meşgûl etmez. Bu hâldeyken, kalbimle istediğim gibi yalnız kalırım" buyurdu.

Sem'ânî, Ebü'l-Hasen el-Merâgî'den, o da el-Hüseyn Zegandânî'den naklen anlatır: "Anber denilen bir havuz gördüm, içindeki su, el ulaşamıyacak kadar aşağıda idi. Çok defa Abdülmelik Taberî'yi o sudan abdest alırken görürdüm. Elini uzattığında su yükselir, abdestini bitirince su yine alçalırdı. Birgün kendinden geçti. Yanına yaklaştım, onu göğsüme yasladım. Başı göğsümde iken insanlar onun etrâfına toplandılar. Bir tanesi iki mes'ele sordu, fakat ona cevap vermedi. Sonra o adam, üçüncü bir soru sordu, bu suâline cevap verdi. Abdülmelik Taberî'ye, iki soruya sükût etmesinin ve üçüncüsüne cevap vermesinin sebebini sordum. Dedi ki; "Resûlullah (aleyhisselâm), üçüncüsünün cevâbını bana telkin etti. Öncekilerde ise sükût buyurdular. Ben de ikisine cevap vermedim."

El-Hüseynî diyor ki, "Bir gece Abdülmelik ile beraber Mescid-i Haram'da idik. Soğuk bir gece idi. Gömleği olmadığından, sırtı soğuktan çatlayıp yarılmıştı. Mescidin kapısında uyudu. Sağ elini yanağı altına, sol elini başı üzerine koydu. Allahı zikrediyordu. Ona, "Şayet mescidin bir köşesinde uyusanız daha iyi olur. Soğuktan korunmuş olursunuz" dedim. Buyurdu ki; "Bir gece mescidde uyudum, iki kişi gördüm. Mescide girdiler, bana yaklaşıp, "Mescidde uyuma" dediler. Onlara, "Siz kimsiniz?" dedim. "Biz melekleriz" dediler. Bunun üzerine uyandım ve bundan sonra mescidde uyumadım" diye cevap verdi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 190, 191, 192,

ABDÜLMUGÎS BİN ZÜHEYR EL-HARBÎ EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebinin önde gelen âlimlerinden. 500 (m. 1107) târihinde doğduğu tahmin edilen Abdülmugîs, Hanbelî mezhebinin kurucusu olan Ahmed bin Hanbel hazretlerine çok benzer idi. Ancak, Ahmed bin Hanbel'in (radıyallahü anh) boyu, Abdülmugîs'den biraz daha uzun idi. Abdülmugîs (radıyallahü anh) çok takvâ sahibi olup, haramlardan ve şüpheli olan herşeyden şiddetle kaçınırdı. Güvenilir bir zât idi. 583 (m. 1187) senesi Muharrem ayının 13. Pazar günü akşamı vefât etti.

Abdülmugîs bin Züheyr (radıyallahü anh); Ebü'l-Kâsım bin Hüseyn, Ebü'l-İz bin Kâdeş, Ebû Gâlib, Ebû Abdullah bin Ali bin el-Bennâ, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ, el-Müzrefi, Kâdı Ebû Bekr el-Ensârî gibi pekçok âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Kendisinden de; Muvaffakuddîn, el-Hâfız Abdülganî, el-Behâ Abdurrahmân el-Makdisiyyûn, el-Fakîh Ebû Abdullah Ahmed gibi büyük zâtlar hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Abdülmugîs (radıyallahü anh), zamanının büyük âlimleri ve devlet erkânının ileri gelenleri tarafından ziyâret edilirdi. Bir defasında halîfe en-Nâsır tebdîl-i kıyâfet yaparak, yoksul bir kimse kıyâfetinde Abdülmugîs'in (radıyallahü anh) ziyâretine gitti. Abdülmugîs halîfeyi o kıyâfette tanıdıysa da tanıdığını belli etmedi. Halîfe, Abdülmugîs'e, Yezîd'e la'net etmenin caiz olup olmadığını sordu. Abdülmugîs, "Ben şahsen la'net edilmesine karşıyım. Çünkü bu mes'eleye caiz diye fetvâ verecek olursak, insanlar şimdiki halifeyi de la'netleme cesâretini bulurlar" cevâbını verince, halîfe, "Niçin?" diye sordu. Abdülmugîs (radıyallahü anh), "Çünkü halîfe, hoş olmıyan bir takım işleri yapmaktadır. Meselâ şu şu işler" diyerek halîfenin hatâlarını sıraladı. Bundan gayesi, halîfeyi bu kötü ve çirkin işlerinden vaz geçirmekti. Halîfe, orada bu sözlerden müteessir olarak ayrılmış olacak ki, bir daha bu gibi çirkin işleri yapmadı. Fakat üzüntüsünden, o yılın Muharrem ayında vefât etti. Abdülmugîs de aynı yıl vefât etti ve İmâm-ı Ahmed'in türbesine defn edildi. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. Ya'kûb bin Yûsuf el-Harbî der ki; "Abdülmugîs'i rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu?" diye sordum. Cevâbında; "İlim, kabirde insanları diriltir. Cehâlet ise, diri insanı ölülere dâhil eder" buyurdu. Dûbeysî der ki; "Abdülmugîs, hadîs-i şerîf toplamak ve rivâyet etmekte büyük bir hassasiyet gösterirdi."

Abdülmugîs (radıyallahü anh), Allahü teâlânın emirlerini yapmaya ve yasaklarından kaçınmaya çok dikkat ederdi. Dînine bağlılığı, Kur'ân-ı kerîm okumaktaki üstünlüğü ile çok meşhûr oldu. Vefâtına kadar, insanların kurtuluşu, saadeti için çalıştı. Kitaplar te'lîf etti. El-İntisâr li-müsned-il-İmâm Ahmed, er-Reddü alel-müteassıb, Şerh-i Müsellesati Kutrub fil-lüga, Kitâb-u fî fedâil-i Yezîd bin Mu'âviye en önemli kitaplarıdır.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 178

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 328

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 275, 276

4) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 354

ABDÜLMÜN'ÎM BİN MUHAMMED EL-HAZRECÎ

Gırnata'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülmün'îm bin Muhammed bin Abdurrahîm bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî'dir. İbn-ül-Feres ismiyle meşhûr oldu. 525 (m. 1130) senesinde doğdu. 599 (m. 1203) senesi Cemâzil-âhır'ın dördünde Pazar günü ikindi vakti vefât etti. Bâb-ül-Beyrâ denilen yerin dışına defnedildi. Cenâzesinde çok kimse bulundu.

İbn-ül-Feres hazretleri, önce baba ve dedesinden, daha sonra zamanın büyük âlimlerinden olan Ebü'l-Hasen bin Mugîs, Ebü'l-Kâsım bin Bâki, Ebü'l-Hasen bin Şureyh, Ebû Bekr bin Arabî, Ebü'l-Haccâc el-Kudâî, Ebû Muhammed er-Reşâtî'den, şarkta (doğuda) ise; Ebü'l-Muzaffer eş-Şeybânî, Ebû Sa'îd el-Halebî, Ebû Abdullah el-Mâzerî'den ilim öğrenip, icâzet (diploma) aldı. Kendisinden ise; Ebü'l-Velîd bin Kafzete, Ebû Muhammed bin Eyyûb, Ebü'l-Velîd bin ed-Debbâg, Ebü'l-Hasen bin Hüzeyl ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve kırâat ilmini öğrendi.

İbn-ül-Feres, aynı zamanda hadîs, lügat ve nahiv âlimi, şâir ve edîb idi. Fıkıh ilminde ise, yüksek bir derece sahibi idi. Ebü'r-Rebî' bin Sâlim onun için; "Mâlikî mezhebini Endülüs'de Ebû Abdullah bin Zerkûn'dan sonra, Abdülmun'îm bin el-Feres'den daha iyi bilen yoktu. Evi, ilim merkezi idi. Baba ve dedesi âlim ve kâmil bir zât idiler" demektedir.

Ebû Abdullah et-Tüceybî şöyle anlatır: 566 (m. 1170) senesinde Mürsiyye'de onunla karşılaştığımda, ilimdeki incelikleri kavrayışına, zekâsına ve hıfzına hayran oldum. Babasının bulunduğu bir mecliste ders verdi. O konuşurken, getirdiği delîllerin sağlamlığı karşısında herkes sükût etti. O, bedenen zayıf idi. Fakat ilim ve ma'rifet olarak çok yüksek idi. Hakkında; "Bir kimsenin ilim ve ma'rifeti çok olduğunda, bedeninin zayıf olması ona zarar vermez. Sen onu üstün zekâlı, bedeni zayıf bir kişi olarak görürsün ki, o bedenin, ilimden yanmasına delîldir" diye söylendi. Abdülmun'îm hazretleri aynı zamanda şâir idi. Şiirlerinden bir çoğunu bana okudu."

Kitâb-ül-Bugle'de, İbn-ül-Feres hakkında şöyle yazmaktadır: "Abdülmun'îm hazretleri Arabîde ve lügat ilminde İmâm idi."

İbn-ül-Feres hazretleri, usûl-i fıkha dâir eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâbü fî ahkâm-il-Kur'ân, 2. Edeb-ül-Kadâ, 3. Mesâil-ül-hılâf fin-nahv.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 196

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 116

3) Keşf-üz-zünün cild-2, sh. 1669

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 218

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 629

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 356

ABDÜLVÂHİD BİN İSMÂİL ET-TABERÎ (Ebü'l-Mehâsin er-Rûyânî)

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Abdülvâhid bin İsmâil bin Ahmed bin Muhammed er-Rûyânî'dir. Künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. "Fahr-ül-İslâm" lakabı ile tanınmaktadır. 415 (m. 1025) senesinin Zilhicce ayında, Buhârâ'da doğdu, önce kendi memleketinde, babasından ve dedesinden Şafiî fıkhını öğrendi. Birçok beldeleri dolaşarak Nişâbûr'da Ebû Nâsır-ı Mervezî'den, Meyyâfârikîn'de Muhammed bin Beyân el-Kâzûnî'den fıkıh ilmini öğrendi. Hattâ Mâverâünnehr'e kadar gidip, bir müddet orada kalarak çok ilim tahsil etti. Çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olarak yetişti. "Kitâb-ül-Bahr" isimli eserin sahibidir. Taberistan vilâyetinin kadılığına ta'yin edildi. 502 (m. 1108) senesi Muharrem ayının onuncu Cum'a günü, İslâm dîninden ayrılan mülhidler tarafından Âmül'de şehîd edildi.

Ebü'l-Mehâsin Rûyânî, âlimler arasında yüksek bir mertebeye ulaşmıştı. Kendisine çok hürmet edilirdi. Sağlam bir i'tikâda sahipti. Çok kıymetli eserleri olup, her tarafta okunup istifâde edilirdi. Hâfızası, o kadar çok kuvvetli idi ki, bu hâli darb-ı mesel gibi herkes tarafından konuşulurdu. Hattâ kendisinin: "Şafiî mezhebinin kitaplarının hepsi yanıp kül olsaydı, ben onları ezberimden yazardım" dediği bildirilmektedir. Büyük Selçuklu devletinin veziri Nizâm-ül-mülk, kendisine çok ta'zîm ve hürmette bulunurdu. Onu Taberistan kadılığına ta'yin etti. Sonra Amül'e nakletti. Orada iken, mülhidler, sapık yolda olanlar tarafından şehîd edildi!

Şafiî mezhebinde fıkıh, usûl ve hılâf ilimlerinde derin bir âlim olan Ebü'l-Mehâsin; Abdullah bin Ca'fer el-Habbâzî Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed el-Mutehherî, Ebû Hafs bin Mesrûr, hocası Muhammed bin Beyân el-Kâzerûnî, Ebû Ganîm Ahmed bin Ali el-Kurâ'î, Hâfız Ebû Osman es-Sâbûnî, dedesi Ebü'l-Abbâs er-Rûyânî, Ebû Mensûr Muhammed bin Abdurrahmân et-Taberi ve Âmül'de Nişâbûr'da, Buhârâ'da, Gazne'de, Merv'de ve daha başka memleketlerdeki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ezberlemiştir.

Kendisinden de; Zâhir eş-Şehhâmî, Ebü'l-Fütûh et-Tâî, Ebû Reşîd İsmâil bin Ganîm, Ebû Tâhir es-Silefî, hafız İsmâil bin Muhammed et-Teymî ve daha pekçok âlim, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Kâdı Ebû Muhammed el-Cürcâni, onun hakkında diyor ki; "O, asrın bir tanesi idi. Fıkıh ilminde, zamanındaki âlimlerin İmâmı, en üstünü oldu."

İbn-i Sem’ânî diyor ki; “O, dil ve beyân bakımından büyük âlimlerin ve fazilet sahiplerinin reîsi idi. Onun yüksek bir mertebesi vardı. Bu diyarda herkes tarafından senet olarak kabûl edilmişti. Çalışmaları ve eserleri, çok övülürdü. Mezhebinde büyük bir âlim olup, şöhreti çeşitli memleketlere yayılmıştı. İlim ve fazilet sahibi olan birçok kimseler, kendisini ziyârete gelip istifâde ederlerdi.”

Muhammed bin Ebî Sa’d diyor ki: “O, yaşadığı devirde Rey şehrinin en önde gelen âlimiydi. Ebü’l-Mehâsin er-Rûyânî asrının büyük Şafiî âlimidir.”

İmâm-ı Sübkî, “Tabakât’ında diyor ki; “Ebü’l-Mehâsin, Taberistan ve onun köylerinden birisi olan Rûyân kadılığına ta’yin edilmişti. Daha sonra, Âmül’de inşâ edilen bir medreseye müderris olarak nakledildi. Âmül, ailesinin memleketidir. 502 senesinin Muharrem ayının onbirinci Cum’a gününe kadar orada kaldı. Tedrisât esnasında yazma işini bitirdikten sonra, doğru yoldan ayrılmış bir sapık tarafından, düşmanlık ve hased sebebiyle şehîd edildi. O, ilim için Bağdad’a gidenlerdendir.”

Çok faydalı eserler yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Bahr-ül-mezheb: Bu eser, Şafiî mezhebinde yazılmış kitapların en uzunu olmakla beraber; İmâm-ı Mâverdî’nin “Hâvî” kitabından ibâret sayılır. Bununla birlikte, Rûyânî’nin babasından ve dedesinden öğrendiği fıkhî mes’eleleri de içine almaktadır. Ayrıca diğer ba’zı mes’eleler daha vardır ki, fıkhî hükümler bakımından “Hâvi”den daha çoktur. 2. Menâsîs-ül-İmâm-ı Şafiî (veya Nusûs-üş-Şâfiî), 3. El-Kâfî, 4. Hilyet-ül-mü’min, 5. El-Fürûk, 6. Et-Tecribe, 7. Et-Tehzîb fî garîb-il-hadîs, 8. El-Avâlî.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 198

2) Tabâkât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 193, 203

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12 sh. 170, 171

4) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 351

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 634

6) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 206